KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
Wydział Teologii
Instytut Nauk Teologicznych

Ks. Bogdan Grabowski

Prowincja Poznańska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-2021

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
ks. dr. hab. Roberta Romualda Kufla

Lublin 2023

SPIS TREŚCI

Wstęp 3

Rozdział 1. Prowincja poznańska po II wojnie światowej

1.1. Reorganizacja prowincji poznańskiej 11
1.2. Ustrój wewnętrzny 38
1.3. Stan personalny 67
1.4. Placówki 74

Rozdział 2. Życie religijne i duchowe

2.1. Postulat i nowicjat 88
2.2. Juniorat i formacja ponowicjacka 117
2.3. Duchowość i praktyki religijne 170

Rozdział 3. Działalność charytatywno-apostolska

3.1. Opieka ambulatoryjna i szpitalna 193
3.2. Troska o dzieci i młodzież. 234
3.3. Zakłady i ośrodki dla starszych, niepełnosprawnych i upośledzonych. 287
3.4. Praca parafialna 303
3.5. Pozostałe prace 316

Rozdział 4. Działalność misyjna i zagraniczna

4.1. Ziemia Święta 333
4.2. Brazylia 353
4.3. Obecność w innych krajach 357

Zakończenie 360
Wykaz skrótów. 363
Wykaz tabel 366
Bibliografia 369
Aneks 399

Wstęp

Początki Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety sięgają I połowy XIX wieku i związane są z osobą Doroty Klary Wolff[1], która w 1842 roku rozpoczęła działalność ambulatoryjną w prywatnych mieszkaniach chorych z najniższych warstw społecznych[2] na terenie Nysy, uchodzącej w XIX wieku za jedno z najlepiej rozwiniętych miast na Śląsku[3]. W tym miejscu trzeba nadmienić, że choć na XIX-wiecznym Śląsku istniały szpitale pod kierownictwem Ministerstwa Powszechnej Opieki, po czym Opiekuńczego Komitetu Szpitali, nadal było wielkie zapotrzebowanie na opiekę medyczną. Przyczyniły się do tego epidemie, klęski żywiołowe i prowadzone działania wojenne[4]. Poza opieką w szpitalach wielu chorych wymagało konkretnej pomocy ambulatoryjnej w prywatnych mieszkaniach. W tym celu Dorota Klara Wolff – wraz z Marią Luizą i Matyldą Merkert oraz Franciszką Werner[5] –27.09.1842 roku założyła niewielką wspólnotę charytatywną w Nysie. Po błogosławieństwie ks. Xavera Franza Fischera, miejscowego wikariusza w kościele parafialnym, rozpoczęły ambulatoryjną pielęgnację chorych[6]

Członkinie tej wspólnoty nosiły powszechnie przyjęty strój śląski: długie szare suknie wełniane, na ramionach szare chusty, białe czepce, a na nich szare kapelusze. Ze względu na ubieraną odzież nazywano je „Szarymi Siostrami", na prowadzoną działalność – „Siostrami miłosierdzia"[7], na miejsce ich osiedlenia – „Elżbietankami nyskimi"[8] i na terytorium działalności – „Elżbietankami śląskimi"[9]. W 1844 roku zmieniły kolor sukni z szarego na czarny, pozostawiając szarą chustę i kapelusz.

Inicjatorki nyskiej wspólnoty określa się też mianem „Matek Założycielek", które zafascynowane postacią św. Elżbiety, królewny węgierskiej i księżnej Turyngii (+1231)[10], za dewizę swojej działalności przyjęły słowa Chrystusa z Ewangelii: „wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili" (Mt 25,40)[11]. Zgodnie z tą dewizą Matki Założycielki poświęciły się bezinteresownej pielęgnacji biednych i chorych w ich mieszkaniach, bez względu na ich narodowość i wyznanie[12]. Działały bardzo prężnie nie tylko wśród chorych.

---

1 Biogram w: A. Schaefer, *Wolff Dorota*, [w:] *Siostry zakonne w Polsce*, red. K. Dębowska [i in.], Niepokalanów 1994, t. 1, s. 308-311.

2 B. Lewandowski, *Polskie siostry zakonne w Rzymie (1970-1993)*, Rzym 1993, s. 147-148.

3 Szerzej na ten temat J. Kopiec, *Geneza i utworzenie zgromadzenia na tle sytuacji polityczno-społecznej na Śląsku*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. tenże, Opole 2012, s. 74-75.

4 J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Czasy nowożytne*, t. 3: *1845-1887*, Warszawa 2008, s. 192-194.

5 Biogramy w: A. Schaefer, *Merkert Maria*, [w:] *Siostry zakonne*, s. 186-189; tenże, *Merkert Matylda*, [w:] *Siostry zakonne*, s. 189-191; tenże, *Werner Franciszka*, *Siostry zakonne*, s. 296-298.

6 *Maria Merkert. Listy błogosławionej Marii Luizy Merkert i dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (1842-1872)*, wyd. Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2013, s. 11.

7 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1, Rzym 2021, s. 7.

8 J. Marecki, *Zakony w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytuty i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostolskiego*, Kraków 2000, s. 113.

9 A. Kaczmarek, *Elżbietanki śląskie*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 919.

10 O patronce zgromadzenia m.in. w: K. Kuźmak, *Elżbieta węgierska. Życie i działalność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 913-914; J. Swastek, *Elżbieta węgierska. Kult*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 914-915.

11 W. Urban, *Sylwetki biograficzne inicjatorki i założycielek Zgromadzenia Sióstr Elżbietanek*, Wrocław 1983, s. 18.

12 W. Urban, *Śladami założycielek sióstr elżbietanek*, Wrocław 1983, s. 26, 32.

W rok od powstania wspólnoty opiekowały się 110 chorymi, z których 64 powróciło do zdrowia, oraz wydały 7108 porcji żywnościowych biednym. Po trzech latach działalności pielęgnowały 389 chorych i wydały 11 093 posiłki[13].

Początkowo szare siostry funkcjonowały w ramach wspólnoty charytatywnej bez specjalnych reguł i statutów, poświęcając się wyłącznie opiece nad chorymi i modlitwie za nich[14]. W miarę rozszerzania działalności próbowano połączyć je z boromeuszkami nyskimi, które były zgromadzeniem szpitalnym. Jednak szare siostry zabiegały o autonomię ze względu na specyfikę prowadzonej działalności, czyli opiekę nad chorymi w prywatnych mieszkaniach[15].

W 1844 roku spowiednik sióstr elżbietanek ks. Franz Xaver Fischer opracował podstawy organizacyjne przyszłego zgromadzenia pt. *Statuty Stowarzyszenia Sióstr pod opieką Najświętszego Serca Jezusowego dla pielęgnowania chorych pozbawionych pomocy i opieki*. Siostry wraz ze *Statutami* przyjęły także porządek dnia[16]. W 1850 roku zmieniono nazwę stowarzyszenia na: „Szare Siostry św. Elżbiety", a w 1858 roku na: „Stowarzyszenie św. Elżbiety zwane Szare Siostry"[17]. W 1859 roku ks. Robert Urban zredagował dotychczasowe *Statuty* pt. *Ogólne Statuty Stowarzyszenia św. Elżbiety*, a wrocławski książę-biskup Heinrich Förster zatwierdził je i erygował stowarzyszenie. Pierwszą przełożoną generalną została Maria Luiza Merkert. W 1860 roku wraz z 26 siostrami złożyła pierwszą profesję we Wrocławiu. W 1864 roku król Prus Wilhelm I przyznał stowarzyszeniu status osoby prawnej. W 1871 roku nastąpiła zmiana nazwy na: „Siostry św. Elżbiety"[18]. Stowarzyszenie bardzo dobrze rozwijało się, np. w 1865 roku posiadało 36 domów zakonnych i 300 sióstr, a w 1872 roku – 87 domów i 440 sióstr. W 1869 roku po przygotowaniu nowych *Statutów* opartych o regułę św. Augustyna rozpoczęto starania o ich aprobatę watykańską[19]. W 1871 roku papież Pius IX wydał dekret pochwalny (Decretum laudis), który dotychczasową wspólnotę na prawach diecezjalnych i podlegającą biskupowi wrocławskiemu zaliczył do zgromadzeń na prawie papieskim[20].

W 1887 roku papież Leon XIII zatwierdził Zgromadzenie Szarych Sióstr św. Elżbiety, po czym uznał je za kongregację ze ślubami prostymi, podlegającą przełożonej generalnej[21]. W 1892 roku został poświęcony i otwarty dom macierzysty zgromadzenia we Wrocławiu. W 1898 roku Leon XIII zatwierdził na siedem lat *Konstytucje Szarych Sióstr św. Elżbiety*. Ostatecznego zatwierdzenia *Konstytucji* dokonano w 1924 roku po dostosowaniu ich do skodyfikowanego prawa kanonicznego[22].

---

13 D. Urbanek, *Kalendarium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 9-10.

14 J. Schweter, *Geschichte der Kongregation der grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, t. 1, Breslau 1937, s. 36-37.

15 Szerzej na temat połączenia z boromeuszkami: J. Jungnitz, *Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, Breslau 1898, s. 24-26.

16 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 18-19.

17 Z. Lec, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1842-1992*, [w:] *Osoba. Kościół. Społeczeństwo*, Wrocław 1992, s. 279-281.

18 Z. Lec, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1842-1992*, s. 279-281.

19 D. Urbanek, *Kalendarium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 9-13.

20 Archiwum Kongregacji ds. Spraw Zakonów i Instytutów Świeckich w Rzymie (AKZR), Akta Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, sygn. B-29.

21 T. Błaszczyk, *Zakony na Śląsku w dobie Kulturkampfu*, Wrocław 2004, s. 292.

22 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 105

Zgromadzenie rozrastało się dynamicznie. W latach 1886-1908 posiadało 316 domów zakonnych i 3000 sióstr. W samej Wielkopolsce było 21 placówek[23]. Rozwój zgromadzenia spowodował, że w 1898 roku na kapitule generalnej we Wrocławiu dokonano podziału zgromadzenia na sześć prowincji:

1. Prowincja Domu Macierzystego z zarządem generalnym i prowincjalnym we Wrocławiu,
2. Prowincja Prus Wschodnich i Zachodnich z siedzibą w Królewcu,
3. Prowincja Turyngii z siedzibą w Halle,
4. Prowincja Szwecji z siedzibą w Sztokholmie,
5. Prowincja Włoch z siedzibą w Rzymie,
6. Prowincja Norwegii i Danii z siedzibą w Oslo[24].

Kolejne powstały w 1905 roku:

1. Prowincja Brandenburgia – Pomorze z siedzibą w Berlinie,
2. Prowincja Szlezwik-Holsztyn z siedzibą w Reinbeku[25].

W 1913 roku erygowano pierwszą polską prowincję – gnieźnieńsko-poznańską z siedzibą w Poznaniu. Przełożoną prowincjalną została s. M. Hildegarda Stefańska, której pomagały trzy, po czym cztery radne (asystentki). W prowincji otwarto kolejno: postulat, nowicjat, szkołę pielęgniarską, szkołę powszechną 6-klasową i dom dla sióstr emerytek. W 1929 roku funkcjonowały 83 domy zakonne z 500 siostrami. Po śmierci s. M. Hildegardy Stefańskiej przełożoną prowincjalną została s. M. Stanisława Dankowska, która pełniła urząd do śmierci 8.11.1945 roku. Przed II wojną światową (dane z 1927) prowincja poznańska liczyła 107 domów i 894 siostry (165 po ślubach czasowych, 24 nowicjuszki i 28 postulantek)[26].

W czasie okupacji, która spowodowała rozbicie prężnego życia i działalności sióstr, dom prowincjalny w Poznaniu został zajęty przez Niemców i zamieniony na szpital. Siostry internowano w nim na dwa lata. Poza własnymi pięcioma domami zakonnymi, w których siostry prowadziły ograniczoną działalność, większość placówek została zlikwidowana. W ramach hitlerowskiej akcji niszczenia zakonów okupanci wywieźli do Bojanowa i internowali w utworzonym tam obozie pracy 190 elżbietanek. W latach 1939-1943 Niemcy zlikwidowali 47 placówek, a w 21 z nich siostry, które pozostały, pracowały w ograniczonym zakresie. Najczęściej były pielęgniarkami w szpitalach lub prowadziły gospodarstwa domowe niemieckich oficerów. W czasie okupacji na terenie Poznania przebywało 60-80 sióstr, które mimo zakazu władz okupacyjnych organizowały pomoc więźniom, bezdomnym i emigrantom, dokarmiały głodnych i pielęgnowały chorych w prywatnych mieszkaniach[27].

Po wojnie w Polsce nastąpiły zmiany ustrojowe, terytorialne i społeczne. W wyniku poważnych strat wojennych, zmiany granic i masowych przesiedleń ludności siostry elżbietanki wróciły do wcześniejszych miejsc pracy i zamieszkania na terenie prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej.

---

23 K. Dębowska, *Zakony w Polsce*, Warszawa 1976, s. 87.
24 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 105.
25 Tamże s. 106.
26 M. Zając, *Działalność apostolska polskich sióstr elżbietanek za granicą,* „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 433-471.
27 Szerzej na ten temat: K. Podstawska, *Czyniące miłosierdzie. Historia Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1913-1946*, Poznań 2013.

Odbudowywały zniszczone mienie, przywracając życie budynkom i nadzieję ludziom. Według spisu z 28.03.1945 roku, przechowywanego w Archiwum Domu Prowincjalnego w Poznaniu, na terenie Wielkopolski siostry elżbietanki wznowiły działalność w 17 miejscowościach, a także otworzyły nowe placówki w Barcinie i Sierakowicach, gdzie prowadziły ochronkę i pielęgnowały chorych, oraz w Bydgoszczy i Międzychodzie, podejmując pracę w szpitalach[28].

Ważnym wydarzeniem w powojennej historii zgromadzenia był podział terytorialny prowincji na terenie Polski. Na mocy reskryptu Stolicy Apostolskiej z 30.12.1946 roku, potwierdzonego dekretem prymasa Polski kard. Augusta Hlonda z 24.04.1947 roku, utworzono sześć prowincji: dolnośląską z siedzibą we Wrocławiu, pomorską z siedzibą w Toruniu, nyską z siedzibą w Nysie, katowicką z siedzibą w Katowicach, warszawską z siedzibą w Warszawie i poznańską z siedzibą w Poznaniu[29].

Każda rocznica stanowi doskonałą okazję do lepszego poznania i zgłębienia wydarzeń z przeszłości. Impulsem na napisania tej pracy, której tematem jest: *Prowincja Poznańska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-2021*, stał się obchodzony w 2021 roku jubileusz 150-lecia pobytu sióstr elżbietanek w Poznaniu.

Po analizie dotychczasowych publikacji dotyczących Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety można zauważyć, że pozostają tematy i zagadnienia, które nie doczekały się w miarę pełnego opracowania naukowego. Do tej pory nie powstało opracowanie, które w sposób kompleksowy, przekrojowy i wieloaspektowy prezentowałoby powojenne losy i dzieła sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej.

Przedstawiona praca stanowi próbę przekrojowego ukazania powojennej historii sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej, ze szczególnym uwzględnieniem ich działalności w zakresie materialnym i duchowym zarówno w prowincji poznańskiej, jak i poza nią, w oparciu o analizę dziejów zgromadzenia.

Podstawowe pytanie badawcze dotyczy poznańskiej prowincji sióstr elżbietanek w latach 1945-2021. W konsekwencji tak postawionego pytania rodzą się kolejne, szczegółowe dotyczące powstania prowincji, jej ustroju wewnętrznego, stanu personalnego, domów i placówek zakonnych, życia religijnego i duchowego sióstr oraz ich działalności w powojennej rzeczywistości Polski. Przed sformułowaniem odpowiedzi należy się odnieść do fundamentu zgromadzenia, czyli charyzmatu zakonnego, reprezentowanego przez Matki Założycielki.

W pracy przyjęto układ chronologiczno-problemowy. Posłużono się metodą analizy źródłowej i literatury przedmiotu oraz metodami pomocniczymi: statystyczna, socjologiczna, opisowa, geograficzna.

Ramy czasowe pracy wyznaczają dwie przełomowe daty: rok 1945 związany z zakończeniem II wojny światowej i zmianami społeczno-politycznymi, jakie po upadku Trzeciej Rzeszy zaszły

[28] Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu (dalej ADPP), Spis domów filialnych w Prowincji Wielkopolsko-Pomorskiej oraz kroniki placówek.

[29] K.Ż. Sztylc, *Prowincje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 24.

w powojennej Polsce, oraz rok 2021, w którym prowincja poznańska obchodziła 150-lecie pobytu elżbietanek w Poznaniu.

Powstało kilka ważnych opracowań dotyczących historii zgromadzenia. W 1898 roku ukazała się publikacja J. Jungnitza o początkach zgromadzenia[30]. W 1937 roku J. Schweter wydał historię zgromadzenia w dwóch tomach, obejmującą lata 1842-1936[31]. W 1969 roku K. Engelbert w tomie trzecim przedstawił historię zgromadzenia w latach 1935-1966[32]. Kolejna niemieckojęzyczna dwutomowa publikacja o historii zgromadzenia autorstwa J. Mertensa ukazała się w 1998 roku[33]. Staraniem Zarządu Generalnego Sióstr św. Elżbiety w Rzymie w 2021 roku oba tomy J. Mertensa zostały przetłumaczone na język polski. Tłumaczenia podjęła się Elżbieta Haase-Nowocień[34]. Wyżej wymienione dzieła traktują historię zgromadzenia całościowo, szeroko i ogólnie.

W 1981 roku w 55. tomie „Naszej Przeszłości" ukazał się cykl artykułów poświęconych zgromadzeniu elżbietańskiemu. Publikacja jest ciekawa, lecz bardzo ogólna, gdyż dotyczy wszystkich polskich prowincji.

W 1996 roku wyszła drukiem publikacja E. Schaefer (s. Aquina) *Zgromadzenie Sióstr Świętej Elżbiety* wydanej w 10. tomie serii *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, rozpoczętej przez Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL[35]. Autorce udało się jedynie przygotować w formie tabelarycznej dzieje zgromadzenia do 1939 roku. Jej nagła śmierć w 1999 roku pokrzyżowała dalsze plany i nie powstała część opisowa.

Najnowszą publikacją o zgromadzeniu jest dzieło zbiorowe z 2018 roku *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, wydane pod redakcją naukową A. Mirek przez Ośrodek Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce KUL[36]. Publikacja jest wynikiem wieloletniego zaangażowania sióstr wszystkich prowincji wchodzących w skład komisji historycznej. Praca prezentuje całościową historię zgromadzenia od zakończenia II wojny światowej do zmian społeczno-polityczno-ustrojowych w 1989 roku. Stanowi doskonały punkt wyjścia do dalszych badań nad historią poszczególnych prowincji elżbietańskich w trudnych latach rządów komunistycznych w Polsce.

Istnieją publikacje o charakterze encyklopedyczno-informacyjnym, w których występuje Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety (elżbietanki)[37]. Są to wydawnictwa z lat siedemdziesiątych

30 J. Jungnitz, *Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, Breslau 1898.

31 J. Schweter, *Geschichte der Kongregation der grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth. Ein Beitrag zur Geschichte der Katholischen Karitas und Mission in den letzten 100 Jahren*, t. 1-2, Breslau 1937.

32 K. Engelbert, *Geschichte der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, t. 3 (1935-1966), Hildesheim 1969.

33 J. Mertens, *Geschichte der Kongregation der Schwestern von der heiligen Elisabeth 1842-1992*, t. 1-2, Reinbek 1998.

34 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1-2, Rzym 2021.

35 A. Schaefer, *Zgromadzenie Sióstr Świętej Elżbiety*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], t. 10, Lublin 1996.

36 *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. naukowy A. Mirek, t. 4, Lublin 2018.

37 K. Dębowska, *Zakony w Polsce*, Warszawa 1976; J. Duchniewski, *Elżbietanki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 917-920; *Panie wskaż mi drogę… Zakony i zgromadzenia żeńskie w Polsce. Informator*, red. R. Kaczmarek, Poznań 1992; B. Lewandowski, *Polskie siostry zakonne w Rzymie (1970-1993)*, Rzym 1993; J. Marecki, *Zakony w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytuty i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostolskiego*, Kraków 2000.

i osiemdziesiątych XX oraz z początku XXI wieku. Wiedza na temat zgromadzenia jest zbyt ogólna, a dołączona bibliografia dotyczy stanu badań z wyżej wymienionego okresu.

Powstało szereg interesujących opracowań dotyczących konkretnych i szczegółowych zagadnień z historii zgromadzenia. Przykładowo w 2004 roku P. Raina wydał *Losy sióstr zakonnych w PRL. Wysiedlenie. Obozy. Uwolnienie 1954-1956*[38], a 2009 roku A. Mirek – *Siostry zakonne w obozach pracy w PRL w latach 1954-1956*[39]. Publikacje poruszają temat sióstr zakonnych w komunistycznych obozach pracy, lecz nie dotyczą elżbietanek prowincji poznańskiej. O formacji zakonnej w zgromadzeniu napisał W. Urban[40], o duchowości – S. Król[41], o działalności elżbietanek w państwie komunistycznym – K.Ż Sztylc[42], o stosunku władz państwowych do zgromadzenia[43], o prześladowaniu elżbietanek w PRL – H. Zając[44], a o rozwoju terytorialnym zgromadzenia w Polsce – P.M. Nikiel[45]. Powyższe publikacje jedynie wspominają prowincję poznańską, ale w całości są cennym dziedzictwem w poznawaniu historii zgromadzenia.

Niektóre polskie prowincje mogą poszczycić się własnymi wydawnictwami. Przykładowo w 2010 roku K.Ż. Sztylc opracowała historię prowincji toruńskiej w latach 1945-2006[46]. O udziale elżbietanek prowincji wrocławskiej w lecznictwie zamkniętym napisała E. Podolska[47].

Historią prowincji poznańskiej od jej powstania w 1913 roku do jej reorganizacji po II wojnie światowej zajęła się K. Podstawska[48]. Na temat wybranych zagadnień z życia i działalności prowincji poznańskiej pisały siostry elżbietanki w pracach magisterskich i dyplomowych[49]. Prace

38 P. Raina, *Losy sióstr zakonnych w PRL. Wysiedlenie. Obozy. Uwolnienie 1954-1956*, Warszawa 2004.

39 A. Mirek, *Siostry zakonne w obozach pracy w PRL w latach 1954-1956*, Lublin 2009.

40 W. Urban, *Formacja zakonna Zgromadzenia św. Elżbiety w latach 1945-1975*, „Nasza Przeszłość" 1981, nr 55, s. 85-147.

41 S. Król, *Główne elementy duchowości Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Źródła duchowości Europy. Św. Elżbieta – świadectwo miłości miłosiernej*, red. M. Mróz, J. Perszon, K.Ż. Sztylc, Toruń 2008, s. 249-268.

42 K.Ż. Sztylc, *Siostry elżbietanki w Polsce po II wojnie światowej i wpływ nowej sytuacji państwowej na życie zgromadzenia*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert-kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 105-129.

43 M. Zając, *Stosunek władzy państwowej do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zakony żeńskie na Śląsku w XIX i XX wieku*, red. W. Musialik, Opole 2006, s. 135-154.

44 Zając M., *Kryptonim „X-2". Siostry elżbietanki ofiarami przemocy w PRL (1954-1956)*, Wrocław-Poznań 2004.

45 P.M. Nikiel, *Rozwój terytorialny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 157-397.

46 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1946-2006*, Toruń 2010.

47 E. Podolska, *Udział Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w lecznictwie zamkniętym (prowincja wrocławska)*, [w:] *Zakony żeńskie na Śląsku w XIX i XX wieku*, red. W. Musialik, Opole 2006, s. 155-178.

48 K. Podstawska, *Czyniące miłosierdzie. Historia Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1913-1946*, Poznań 2013.

49 E. Glinka, *Konstytucje Zgromadzenia św. Elżbiety w rozwoju historyczno-prawnym*, Lublin 1982 [maszynopis]; E. Guzikowska, *Praca rehabilitacyjna z grupą dzieci upośledzonych w stopniu umiarkowanym w Domu Pomocy Społecznej w Łopiennie*, Poznań 1971 [maszynopis]; S. Hrehorowicz, *Działalność sióstr elżbietanek na terenach Leszna w latach 1872-1992*, Poznań 2000 [maszynopis]; T. Idzikowska, *Kult Serca Bożego w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety*, Warszawa 1996 [komputeropis]; D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej (1946-1992)*, Poznań 1996 [maszynopis]; E. Krzyżańska, *Monografia Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2005 [komputeropis]; E. Nowakowska, *Działalność opiekuńczo-wychowawcza sióstr elżbietanek w służbie niepełnosprawnym dzieciom i młodzieży w przedszkolu i ośrodku w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2009 [komputeropis]; F. Pluszczok, *Życie zakonne w ujęciu Założycielek Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Lublin 1986 [maszynopis]; E. Rychter, *Znaczenie relacji profesjonalista pacjent w zarządzaniu Zakładem Opiekuńczo-Rehabilitacyjnym „Elżbietanki"*, Poznań 2007 [komputeropis]; A. Sznajder, *Dom Sióstr Elżbietanek i zakład Opiekuńczo-Wychowawczy w Łopiennie w latach 1935-1992*, Poznań 1994 [maszynopis]; I. Zielińska, *Wpływ wdrożenia normy ISO 9001:2000 na jakość pracy placówki specjalnej na przykładzie Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Gniezno 2005 [komputeropis].

te są bardzo ważne, gdyż zostały oparte na źródłach. Jednak wykorzystanie źródeł okazało się zbyt fragmentaryczne.

Kwerenda archiwalna, której podjął się autor, stanowi podstawę niniejszej pracy. Poszukiwania materiału źródłowego rozpoczął w Archiwum Domu Prowincjalnego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu. Na szczególną uwagę zasługują materiały o kapitułach prowincjalnych, które dostarczają informacji dotyczących wyboru przełożonej prowincji i jej rady, stanu życia religijnego i majątkowego oraz ważnych spraw związanych z działalnością sióstr w prowincji. Interesującym materiałem źródłowym są protokóły z wizytacji przeprowadzanych przez przełożone generalne i prowincjalne. W ich treści można znaleźć zarówno sukcesy odnoszone w dziedzinie życia zakonnego, jak i pewne niedomagania, najczęściej związane z ludzką słabością. Uwagi i wnioski podane przez wizytujących stanowią najwłaściwszy sposób pozytywnego rozwiązywania problemów w prowincji. W Archiwum przechowywana jest dokumentacja związana z włączeniem kandydatek do zgromadzenia poprzez kolejne stopnie: postulat, nowicjat i juniorat. Ważną rolę w zgromadzeniu odgrywa formacja zakonna, stąd źródło wiedzy na jej temat stanowią rozporządzenia, programy i materiały formacyjne. W prowincji kładzie się duży nacisk na budzenie nowych powołań zakonnych. Z dokumentacji o tej treści można dowiedzieć się np. o podejmowanych działaniach w prowincji i o osobach odpowiedzialnych za te dzieła. W zasobie Archiwum znajdują się obszerne materiały potwierdzające trudną działalność zgromadzenia w państwie komunistycznym, np. prowadzenie szpitali, przychodni zdrowia, domów starców, sierocińców, przedszkoli, internatów dla młodzieży. O współczesnej działalności świadczą akta wytworzone po 1989 roku. Dzięki rzetelnie prowadzonym kronikom domu prowincjalnego można poznać codzienne i świąteczne życie prowincji i zgromadzenia. Wiedzy o placówkach dostarczają kroniki i teczki domów zakonnych, a o elżbietankach – akta personalne, kartoteki i wspomnienia pośmiertne. Osobisty charakter wspomnień posiadają relacje pisemne i ustne sióstr i świeckich. W Archiwum znajdują się także maszynopisy i komputeropisy napisane przez siostry, podejmujące tematykę życia zakonnego oraz różne formy działalności zgromadzenia w prowincji.

Archiwum Domu Prowincjalnego we Wrocławiu posiada dokumentację, która pozostała po domu generalnym i późniejszym domu prowincjalnym, np. akta wizytatorki generalnej (do 1974). Kronika domu prowincjalnego dostarczyła istotnych informacji na temat zgromadzenia od zakończenia II wojny światowej do końca lat 60. XX wieku.

W Archiwum Domu Generalnego w Rzymie znajdują się archiwalia z okresu po 1974 roku, a wśród nich akta dotyczące kapituł generalnych i konferencji plenarnych, akta przełożonych generalnych i ich zarządów, akta ze spotkań mistrzyń, kroniki domu generalnego oraz dokumenty dotyczące wcześniejszej historii zgromadzenia. Archiwaliów nie zaopatrzono w sygnatury.

Archiwum Kongregacji ds. Spraw Zakonów i Instytutów Świeckich w Rzymie posiada akta Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, których odpisy znajdują się w Archiwum Domu Prowincjalnego w Poznaniu.

Uzupełnieniem bazy źródłowej okazały się archiwalia zgromadzone w placówkach zakonnych, szczególnie kroniki domów pozwoliły na uzupełnienie wiadomości na temat poszczególnych konwentów w prowincji.

W Archidiecezjalnym Archiwum w Gnieźnie znajduje się Archiwum Prymasa Polski, (dział III), w którym zgromadzono dokumentację z lat 1925-1939 dotyczącą Domu Polskiego w Jerozolimie, prowadzonego przez elżbietanki prowincji poznańskiej.

Niewiele informacji na temat prowincji poznańskiej dostarczyły kwerendy w diecezjalnych i państwowych archiwach w Poznaniu i Zielonej Górze. Bardziej przydatny w pracy okazał się materiał źródłowy przechowywany w przedszkolach państwowych w Lesznie i Ostrowie Wlkp. oraz niektórych archiwach parafialnych.

W pracy uwzględniono *Konstytucje* i *Dyrektoria* zgromadzenia, schematyzmy, druki ulotne oraz czasopisma, a szczególnie biuletyn wydawany przez prowincję poznańską, a także strony internetowe.

Ważną pomocą w interpretacji terminologii zakonnej służyła *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego* autorstwa M. Daniluka[50].

Publikacja została podzielona na cztery rozdziały. Pierwszy z nich przedstawia organizację, ustrój wewnętrzny, stan personalny i terytorialny prowincji poznańskiej po zakończeniu II wojny światowej. Drugi rozdział prezentuje życie religijne i duchowe prowincji. Omawia poszczególne etapy włączenia do zgromadzenia (postulat, nowicjat, juniorat) oraz formację jego członkiń. Rozdział ten zamyka charakterystyka duchowości elżbietańskiej oraz praktyki religijne. W kolejnym rozdziale opisano działalność charytatywno-apostolską, wyrażającą się w opiece ambulatoryjno-szpitalnej, trosce o dzieci i młodzież, prowadzeniu zakładów i ośrodków dla starszych, niepełnosprawnych i upośledzonych, pracy parafialnej oraz innych rodzajach posługi sióstr, np. w kuriach czy seminariach duchownych. Ostatni rozdział traktuje o działalności misyjnej i zagranicznej elżbietanek, szczególnie w Ziemi Świętej, Brazylii i na Węgrzech.

Trzeba podkreślić, że działalność sióstr św. Elżbiety prowincji poznańskiej jest bardzo szeroka i wieloaspektowa, dostosowana do potrzeb duchowych i materialnych współczesnego człowieka i nie sposób wyczerpująco ją przedstawić w jednej publikacji.

Na zakończenie pracy umieszczono wykaz skrótów i tabel oraz aneks z wybranymi dokumentami i fotografiami.

Autor poczuwa się do wyrażenia wielkiej wdzięczności wszystkim, którzy okazali życzliwość i dobroć podczas powstawania tej pracy.

[50] M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego*, Lublin 2000.

Rozdział 1. Prowincja poznańska po II wojnie światowej

1.1. Reorganizacja prowincji poznańskiej

Po zakończeniu II wojny światowej w 1945 roku w Europie nastał nowy układ sił politycznych, a wraz z nim dokonały się zmiany ustrojowe, społeczne, narodowe, religijne i terytorialne. O kształcie terytorialnym powojennej Polski zadecydowała konferencja Wielkiej Trójki w Poczdamie, której uchwały ogłoszono 2.08.1945 roku. Na zachodzie granica Polski biegła na Odrze i Nysie Łużyckiej, a na wschodzie – linią Curzona z małymi korektami w stosunku do jej pierwotnego kształtu. W powojennej Polsce na terytorium 312 000 km² zamieszkało 23 900 000 obywateli (1946)[51]. Na mocy uchwał poczdamskich wysiedlono Niemców z zachodnich ziem Polski, a ich miejsce zajęli Polacy, głównie przymusowo wysiedleni z Kresów Wschodnich[52]. Oprócz Kresowian osiedlali się mieszkańcy z przygranicznych polskich powiatów i Polacy pochodzący z głębi kraju[53]. Do końca 1945 roku Ziemie Odzyskane zaludniło około 817 000 osób[54]. Według najnowszych badań do 1950 roku na Ziemie Odzyskane przyjechało 2 900 000 przesiedleńców z Wielkopolski i centrum kraju, 1 282 000 Kresowian, 2 171 000 robotników przymusowych i emigrantów z Europy Zachodniej i spoza niej. Trzeba dodać, że w latach 1955-1959 do Polski przybyło 250 000 wysiedleńców z głębi Związku Radzieckiego[55].

W nowej sytuacji politycznej znalazł się Kościół katolicki w Polsce, który w czasie II wojny światowej poniósł dotkliwe straty nie tylko materialne, ale przede wszystkim personalne – ponad 3000 zamordowanych księży, zakonników, alumnów i sióstr zakonnych oraz miliony wiernych świeckich[56]. Wiele zgromadzeń żeńskich, które do 1939 roku wspaniale rozwijały szeroko zakrojoną działalność zakonną[57], ucierpiało w czasie ostatniej wojny, płacąc najwyższą cenę, z utratą życia włącznie, np. Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej straciło 86 sióstr (74 zmarły śmiercią naturalną, 12 zginęło w czasie działań wojennych)[58], 7 sióstr sercanek poniosło śmierć tragiczną, wśród nich 1 zmarła

---

51 B. Kumor, *Zmiany w organizacji Kościoła katolickiego w Polsce*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, t. II, cz. 2, s. 189; A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939-1989*, Warszawa 2003, s. 141-142; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009, s. 23-24.

52 P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, Poznań 1994, t. 1 (1945-1959), s. 69; J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*, Warszawa 2000, s. 345.

53 A. Toczewski, *Migracje ludności w Polsce Zachodniej i Północnej w latach 1949-1956*, [w:] *Ziemie Zachodnie w okresie stalinowskim*, red. C. Osękowski, Zielona Góra 1999, s. 26.

54 R. Kozłowski, *Administracja kościelna na ziemiach odzyskanych po drugiej wojnie światowej (1945-1972)*, [w:] *Władze komunistyczne wobec ziem odzyskanych po II wojnie światowej*, red. S. Łach, Słupsk 1997, s. 303.

55 B. Halicka, *Polski dziki Zachód. Przymusowe migracje i kulturowe oswajanie Nadodrza 1945-1948*, Kraków 2015, s. 212-213.

56 D. Olszewski, *Dziesięć wydarzeń, które wstrząsnęły Kościołem XX wieku*, Poznań 2002, s. 73-74; S. Achremczyk, *Integracyjna działalność Kościoła warmińskiego w pierwszych latach po II wojnie światowej*, „Rocznik Ziem Zachodnich" 2017, nr 1, s. 169; A. Pleskaczyński, *Wartheland. Dzieje zbrodni*, Poznań– Warszawa 2021, s. 232-235.

57 J. Bar, *Zgromadzenie Sióstr Serafitek*, „Prawo Kanoniczne" 1963, nr 6/1-4, s. 124-125; S.T. Kasperek, *Rozwój i działalność żeńskich zgromadzeń zakonnych w diecezji katowickiej*, „Nasza Przeszłość" 1975, nr 44, s. 213-214; W. Izdebska, *Działalność Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej w latach 1854-1939*, Rzym–Wrocław 1976, s. 175-176; A. Mirek, *Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej w latach 1891-1962*, Sandomierz 2002, s. 180-184; A. Stelmach, *Historia Zgromadzenia Sióstr Albertynek w latach 1891-1927*, [w:] A. Stelmach, A. Bąk, *Historia Zgromadzenia Sióstr Albertynek 1891-1955*, Zakopane-Kalatówki 2008, s. 109; T.M. Górska, *100 lat obecności sióstr nazaretanek w Warszawie. Dom Prowincjalny Najświętszego Imienia Jezus 1919-2018*, Warszawa 2018, s. 51-54.

58 W. Izbebska, *Zarys rozwoju Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej – dzieła ks. Jana Schneidera*, [w:] *Żyjąc dla innych. Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej – dzieło ks. Jana Schneidera – u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. J. Swastek, Wrocław 1998, s. 100-102; E. Kołtan, *Wpływ zmian granicy polsko-niemieckiej*

z głodu w obozie, a 2 wraz z 15 wychowankami zginęły w czasie bombardowania Warszawy[59], 2 siostry ze Zgromadzenia Sług Jezusa wywieziono z Warszawy do Ravensbrück, a stamtąd do fabryki w Henigsdorf. W sumie w czasie okupacji zmarło 61 sióstr z tego zgromadzenia[60], 6 z 8 sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (prowincja chełmińska) zginęło w obozie koncentracyjnym w Auschwitz, 6 kolejnych na posterunku przy chorych, 2 zmarły w więzieniach w Bydgoszczy-Fordonie i w Forcie VII w Poznaniu[61], a zmartwychwstanki, które mieszkały na terenach włączonych do Trzeciej Rzeszy, aresztowano, zamknięto w obozach koncentracyjnych, zmuszano do niewolniczej pracy, część z nich uwięziono w obozie pracy w Bojanowie[62]. W latach 1939-1944 zginęło 11 zmartwychwstanek[63].

W Wielkopolsce, nazywanej przez okupanta Krajem Warty (Warthegau), ze szczególną okrutnością i bezwzględnością władze hitlerowskie stosowały politykę wynaradawiania ludności polskiej, a szczególnie duchowieństwa katolickiego[64]. Na przykład siostry franciszkanki od cierpiących musiały opuścić szpitale w Łodzi i Pabianicach, po czym szukać schronienia u krewnych i przyjaciół[65]. Podobny los spotkał służebniczki śląskie w szpitalu w Panewnikach[66]. W latach 1939-1940 okupant wysiedlił z Kraju Warty do Generalnej Guberni 14 sióstr Pocieszycielek Najświętszego Serca Jezusowego[67]. Podobną gehennę przeżyły urszulanki, które w 1939 roku wysiedlono z Poznania do Pokrzywna. W latach 1940-1941 18 urszulanek otrzymało przepustki do Generalnej Guberni, 4 z nich pojechały do Lublina, 12 pracowało w tymczasowej placówce przy ul. Oczki 7 w Warszawie, a po jej zlikwidowaniu w różnych domach w Generalnej Guberni. W latach 1941-1945 20 urszulanek przebywało w Generalnej Guberni. W latach 1939-1945 zmarło 60 urszulanek, w tym 9 jako ofiary działań wojennych[68]. W 1940 roku jadwiżanki z Jutrosina okupant internował w obozie

po II wojnie światowej na żeńskie zgromadzenia zakonne na Dolnym Śląsku na przykładzie Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej, [w:] *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 228-235.

59 A. Czeczuk, *Zgromadzenie Sióstr Córek Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny w latach 1939-1947*, *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 213.

60 S. Fudali, *Zgromadzenie Sług Jezusa w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 245.

61 B. Kraziewicz, L. Sieracka, A. Mamona, T. Otto, *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego* à *Paulo, prowincja chełmińska 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 107-110.

62 M.L. Mistecka, *Zmartwychwstanki w okupowanej Polsce 1939-1945*, Warszawa 1983, s. 93-106; M.L. Mistecka, *Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego w czasie powstania warszawskiego*, Lublin 1980, s. 105.

63 A. Pisarska, *Powstanie i rozwój Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego na tle ascetyczno-mistycznego systemu życia wewnętrznego i jego odbicia w Regule Zgromadzenia*, Rzym 1960, s. 354-355.

64 T. Frącek, *Zgromadzenie Sióstr Rodziny Marii w latach 1939-1945*, [w:] *Kościół katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej. Materiały i studia*, red. F. Stopniak, Warszawa 1973, z. 1, s. 20-22; M. Kaczmarzyk, K. Banaszczuk, *Zgromadzenie Sióstr Posługujących Ubogim III Zakonu św. Franciszka tzw. Sióstr Albertynek w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 258-259.

65 M. Woźniak, *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Cierpiących w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 127.

66 A.G., Smoła, *Spełnione życie z Matką Anielą rozmawiają s. M. Venerabilis Guzy i ks. Franciszek Koenig*, Wrocław 2006, s. 89-91.

67 J. Pernach, *Zgromadzenie Sióstr Pocieszycielek Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 277.

68 S. Knapczyk, *Rozwój i organizacja polskich klasztorów urszulańskich 1857-1980*, Kraków 1980, s. 29-31; *Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego*, oprac. zbiorowe (U. Górska i in.), Poznań-Warszawa 1981, s. 50-54; A.Z. Kotowska, *Urszulanki Unii Rzymskiej. Prowincja Polska Zakonu św. Urszuli w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 31-32.

pracy w Bojanowie[69]. Ze Zgromadzenia św. Elżbiety aż 220 sióstr spotkały różnego rodzaju represje hitlerowskie. Wśród nich 8 poniosło śmierć męczeńską: 2 zamordowano w obozie koncentracyjnym w Auschwitz, 2 poniosły śmierć w Owińskach, 1 zginęła w czasie bombardowania Warszawy w 1939 roku, 1 podczas nalotu na Gdańsk w 1942 roku, 1 zginęła w Toruniu, a 1 zmarła wskutek rozerwania granatu; 191 sióstr osadzono w obozie pracy w Bojanowie[70], 5 przebywało w obozie koncentracyjnym w Stutthofie, 2 w Auschwitz i 2 w Ravensbrück; 6 sióstr było więzionych w Starogardzie Gdańskim, 2 w Fordonie nad Notecią, 1 w Ostrowie Wlkp., 1 w poznańskim Forcie VII, 1 w Obrze i 1 we Wronkach[71]. Znana jest historia oblatki s. Katarzyny Piątek, która od września 1939 do czerwca 1943 roku w swoim mieszkaniu przechowywała Najświętszy Sakrament, za co została aresztowana przez gestapo i wywieziona do obozu koncentracyjnego w Dachau[72].

Zmiana zachodnich i północnych granic państwa polskiego oraz zmiana terytorialna Niemiec po zakończeniu II wojny światowej doprowadziła do masowych przesiedleń męskich i żeńskich przedstawicieli zakonów i zgromadzeń zakonnych[73]. Na przykład w latach 1945-1947 około 200 sióstr Maryi Niepokalanej opuściło Śląsk i wyjechało do Niemiec[74]. Podobny los spotkał zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr od Aniołów w Wilnie, które musiały opuścić placówkę i wyjechać do Polski[75]. Służebnice Jezusa w Eucharystii, które pracowały na Wileńszczyźnie,

---

69 J. Swastek, *Kalendarium*, [w:] J. Schweter, *Historia Zgromadzenia Sióstr Świętej Jadwigi*, wydanie polskie, tłum. P. Spałek, weryfikacja R. Rak, [Wrocław 1998], s. 544.

70 Bojanowo jest miastem, w którym znajduje się parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa należąca do dekanatu rawickiego w archidiecezji poznańskiej. Podczas II wojny światowej od 12.04.1941 do 10.02.1945 roku w Bojanowie funkcjonował obóz pracy, w którym więziono siostry zakonne z Wielkopolski. Zgodnie z rozporządzeniem gauleitera Kraju Warty (Warthegau) Artura Greisera w Poznaniu z 14.03.1940 r. wszystkie zakony miały zostać całkowicie zlikwidowane jako *sprzeczne z niemieckim pojęciem moralności i z polityką narodową*. Obóz pracy w Bojanowie miał charakter tymczasowy, gdyż część zakonnic zwolniono, część wywieziono do Generalnej Guberni, a niektóre trafiły do niemieckich obozów koncentracyjnych. Te, które pozostały w obozie, zatrudniono w niemieckich instytucjach, w warsztatach i fabryce zbrojeniowej, w gospodarstwach rolnych i w gospodarstwach domowych funkcjonariuszy hitlerowskich. W bojanowskim obozie przebywało 613 zakonnic z 27 zgromadzeń, w tym 191 elżbietanek, pozbawionych życia sakramentalnego. Siostry musiały potajemnie przemycać konsekrowane hostie, które dzieliły na drobne części. Dopiero od Wielkanocy 1942 r. otrzymały zezwolenie na niedzielną mszę św. i sobotnią spowiedź w określonych godzinach. Obóz w Bojanowie stał się synonimem eksterminacji polskich sióstr zakonnych z Wielkopolski. M. Daniluk, *Bojanowo*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1989, t. 2, kol. 738; S.M. Fidelis, *Wspomnienie z obozu w Bojanowie*, „Homo Dei" 1949, nr 18, s. 460-462; K. Śmigiel, *Kościół katolicki w tzw. Okręgu Warty 1939-1945*, Lublin 1979, s. 101-103; K. Śmigiel, *Życie i działalność Kościoła*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, t. 2 (1764-1945), cz. 2 (1918-1945), s. 177; M.L. Mistecka, *Zakony żeńskie w życiu religijnym okupowanej Polsce*, [w:] *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s. 796-800; A.E. Schaefer, *Zgromadzenie Sióstr Świętej Elżbiety*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1996, t. 10, s. 195; E. Pelińska, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w parafii Bojanowo w latach 1935-2002*, Bojanowo 2005, s. 41-42.

71 *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 5: *Zakony i zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie*, red. W. Jacewicz, J. Woś, Warszawa 1981, s. 666-699.

72 T. Figura, *Zgromadzenie Oblatek Serca Jezusowego w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 170-173.

73 T. Frącek, *Zgromadzenie Sióstr Rodziny Maryi w latach 1939-1945*, [w:] *Kościół katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej*, red. F. Stopniak, Warszawa 1973, z. 1, s. 130-131; A. Zalińska, *Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej z Mariówki w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 30-31; M. Rak, *Zgromadzenie Sióstr Jezusa Miłosiernego*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra-Gorzów Wlkp. 1998, s. 475-476.

74 E. Kołtan, *Wpływ zmian granicy polsko-niemieckiej po II wojnie światowej na żeńskie zgromadzenia zakonne na Dolnym Śląsku*, s. 229.

75 J. Żaryn, *Niezłomni ludzie Kościoła katolickiego w drodze do niepodległości (1945-1989). Próba syntezy*, [w:] *Kościół w okowach. Niezłomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 30.

także musiały uciekać przed Sowietami do Polski[76]. Siostry Opatrzności Bożej zmuszono do opuszczenia domu macierzystego we Lwowie oraz terenów, które znalazły się poza nową granicą Polski[77]. Tylko nieliczne siostry nie opuściły swoich placówek. Przykładowo do 1945 roku na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej z 240 sióstr należących do pięciu zgromadzeń[78] tylko około ¼ sióstr pozostała w nowo utworzonej Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej ze stolicą w Gorzowie Wlkp. Siostry marianki, które po wojnie pozostały na Śląsku, starały się utrzymać jak najwięcej domów należących do zgromadzenia. Zdarzało się, że na tych placówkach były zaledwie dwie siostry autochtonki, które podejmowały nowe zadania wśród polskich przesiedleńców. Głównie zajmowały się pomocą ambulatoryjną oraz pracą w parafiach, co miało ogromny wpływ na integrację sióstr z osiedlającą się nową ludnością. Zmiany terytorialne mocno zaznaczyły się we wszystkich zgromadzeniach zakonnych na Śląsku, m.in. marianek z Barda Śląskiego[79], boromeuszek z Trzebnicy[80] i Mikołowa, magdalenek z Lubania[81], służebniczek śląskich Sióstr Szkolnych de Notre Dame, jadwiżanek i elżbietanek[82].

W latach 1945-1948 Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety ewakuowało na tereny Niemiec ponad 1000 sióstr narodowości niemieckiej, głównie ze Śląska, Warmii i Pomorza[83]. Powojenne przeobrażenia polityczne i terytorialne przyczyniły się do reorganizacji prowincji Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety na ziemiach polskich[84].

Prowincja poznańska jest jedną z najstarszych prowincji Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Polsce[85]. Powstała w 1913 roku pod nazwą prowincja gnieźnieńsko-poznańska[86].

---

76 H. Strzelecka, *Służebnice Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Radzieckiego w latach 1945-1991*, Warszawa 1994, s. 88.

77 W. Jednac, *Historia domów generalnych Zgromadzenia*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej – historia, duchowość, charyzmat, dzieła*, red. A. Kasjaniuk, Marki 2019, s. 91.

78 W. Pluta, *Kościół na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Kościół na Ziemiach Zachodnich. Ćwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wrocław 1971, s. 26; D. Śmierzchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945-1989*, Zielona Góra 2014, t. 1, s. 83-84.

79 S.A. Bogaczewicz, *Represje wobec polskiego duchowieństwa katolickiego na Dolnym Śląsku w latach 1945-1951. Studium wybranych przypadków*, [w:] *Rola Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej*, red. G. Sokołowski, Wrocław 2020, s. 153.

80 B. Stellmach, *Siostry boromeuszki w Trzebnicy (1861-1945)*, [w:] *Spadkobierczynie św. Jadwigi Śląskiej. 150-lecie Sióstr Boromeuszek w Trzebnicy. Materiały z Sympozjum 5 listopada 2011 r. w Klasztorze Sióstr Boromeuszek w Trzebnicy*, [brak redaktora], Kraków, [brak roku wydania], s. 72-74; A. Nadolska, *Powojenne i najnowsze dzieje sióstr boromeuszek w Trzebnicy*, [w:] *Spadkobierczynie św. Jadwigi*, s. 76-78.

81 W. Bochnak, *Dzieje Zakonu Magdalenek od Pokuty na Dolnym Śląsku i Łużycach*, Wrocław–Legnica 1996, s. 347-348.

82 A. Mirek, *Organizacja żeńskiego życia zakonnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1951*, [w:] *Organizowanie polskich struktur Kościoła katolickiego na ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1945-1951*, red. K. Jaworska, Wrocław 2019, s. 152-153.

83 J. Pater, *Zarys dziejów Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 80-81.

84 Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu (dalej ADPP), *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842 – 1967* [maszynopis, b.p.].

85 S. W[ójcik], *100 lat Sióstr Elżbietanek w Poznaniu*, „Przewodnik Katolicki" 1972, nr 16, s. 139-140.

86 Ze względu na duży zasięg istniejącej już prowincji wrocławskiej (169 domów) i szybki wzrost powołań z terenu Wielkopolski kapituła generalna 4 czerwca 1908 r. podjęła decyzję o utworzeniu nowej prowincji. Po uzyskaniu pisemnej zgody administratorów archidiecezji gnieźnieńskiej ks. Kazimierza Dorszewskiego i poznańskiej bpa Edwarda Likowskiego przełożona generalna Lamberta Fleischer 6 października 1912 r. zwróciła się do papieża Piusa X z prośbą o zatwierdzenie erekcji nowej prowincji pod nazwą Prowincja Gnieźnieńsko-Poznańska. Kongregacja ds. Zakonnych reskryptem Stolicy Apostolskiej, pismem z dnia 13 stycznia 1913 r., N. 6036/12, takiego zezwolenia udzieliła. Prowincja swoim zasięgiem miała obejmować już istniejące domy zgromadzenia i te, które miały w przyszłości powstać w granicach archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Placówki w ilości 27 domów, z których utworzono prowincję gnieźnieńsko-poznańską, należały dotychczas do

Dnia 19.08.1942 roku rada generalna obradująca podczas kapituły generalnej[87] we Wrocławiu wybrała s. M. Mathildis Küttner na przełożoną generalną. Siostra Mathildis (Ida Küttner) urodziła się 10.08.1893 roku w Krosnowicach w powiecie kłodzkim. Po zdaniu egzaminu z chemii w szkole zawodowej w Kłodzku postanowiła wstąpić do Zgromadzenia Sióstr Elżbietanek. W 1916 roku otrzymała strój zakonny. Po nowicjacie pracowała jako pielęgniarka radiologiczna i laborantka. W 1924 roku zdała egzamin z pielęgniarstwa. W 1931 roku rozpoczęła pracę biurową w szpitalu św. Elżbiety w Lipsku-Connewitz. Po wyborze w 1938 roku s. M. Edelberty Hoffmann na przełożoną generalną zgromadzenia s. M. Mathildis została mistrzynią nowicjatu i pełniła te obowiązki aż do 1942 roku. Zmarła 23.12.1972 roku w Reinbek[88].

Gdy s. M. Mathildis Küttner została przełożoną generalną, w skład jej rady weszły:

- s. M. Cäcilia Stein – wikaria generalna,
- s. M. Gonsalva Galler – radna,
- s. M. Franziska Liedtke – radna,
- s. M. Franziska Christ – radna,
- s. M. Lioba Lier – radna,
- s. M. Hildeberta Kosching – sekretarka,
- s. M. Ansgaria Redmer – ekonomka[89].

Przełożona generalna s. M. Mathildis Küttner, biorąc pod uwagę wielki zasięg terytorialny prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej (od Pucka i Gdyni na północy do Zakopanego i Krynicy na południu Polski), powzięła zamiar rozgraniczenia i utworzenia nowych prowincji zakonnych na terenie Polski. Zamiar ten został zrealizowany dopiero po zakończeniu II wojny światowej,

prowincji macierzystej we Wrocławiu i 2 domy do Prowincji Prus Wschodnich i Zachodnich (Królewieckiej). Odzyskanie niepodległości przez Polskę 11 XI 1918 r., następnie proces ustalania granic politycznych dla odrodzonego Państwa Polskiego – przyczyniły się do stopniowej zmiany granic prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej i powiększenia jej terytorium, a zarazem do zwiększenia liczby domów zakonnych i sióstr. Po zakończeniu I wojny światowej, w latach 1919-1922, protestanckie siostry diakoniski, wyjeżdżając do Niemiec, opuszczały prowadzone dotychczas prace w szpitalach. Zarządy Miejskie (magistraty) prosiły o podjęcie w ich miejsce pracy przez siostry elżbietanki – zwłaszcza w tych miejscowościach, gdzie siostry miały już swoje placówki i były znane z ofiarnej posługi w pielęgnacji ambulatoryjnej i pracy charytatywnej. Tak powstały m.in. placówki, gdzie siostry pracowały głównie w szpitalach: Grodzisk Wlkp., Krotoszyn, Rawicz, Jarocin, Ostrów Wlkp. (Przytułek dla Starców) powstawały drugie placówki, później i trzecie w tej samej miejscowości. W roku 1922, na podstawie reskryptu z dnia 11 września 1922 r., N. 2749/22, z prowincji królewieckiej przydzielono do prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej 24 domy zakonne. Mocą plebiscytu śląskiego w 1925 r. dom zakonny w Rychtalu należący do diecezji wrocławskiej został włączony do archidiecezji poznańskiej, a tym samym do prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej. Prowincję tę utworzono jako pierwszą prowincję polską, stąd często nazywano ją „Prowincja Polska", tym bardziej że zasięgiem swym obejmowała także domy zakonne powstałe w innych diecezjach, m.in. w archidiecezjach warszawskiej i krakowskiej, w diecezjach chełmińskiej, tarnowskiej i włocławskiej oraz w Jerozolimie i Budapeszcie. Okres od 1913 r. do wybuchu II wojny światowej cechował się dynamicznym rozwojem prowincji, która liczyła na dzień 1 września 1939 r. 106 domów zakonnych, w tym 894 siostry profeski, 24 nowicjuszki i 28 postulantek. Por. *Schematismus der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, Breslau 1927.

87 Kapituła generalna jest powoływana zgodnie z regułami i konstytucjami zakonnymi. W jej skład wchodzą członkowie z samego prawa kościelnego oraz członkowie z wyboru. Kapituła generalna stanowi podmiot najwyższej władzy, określonej prawem powszechnym i prawem własnym zgromadzenia. M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego*, Lublin 2000, s. 171.

88 *Konstytucje i dyrektorium 2016*, s. 214.

89 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, Rzym 2021, t. 1, s. 145.

w 1946 roku. Siostra M. Mathildis Küttner powiadomiła o powyższym wszystkie siostry, a także biskupów diecezji, do których należały zainteresowane placówki[90].

Po zakończeniu II wojny światowej zarząd generalny zaproponował nowy podział prowincji w Polsce i zabiegał o jego prawne zatwierdzenie. Na wniosek ówczesnej przełożonej generalnej s. M. Mathildis Küttner wraz z jej radnymi z 13.07.1946 roku prymas Polski kard. August Hlond zwrócił się do Stolicy Apostolskiej o nowe uregulowanie granic prowincji zgromadzenia. Na mocy reskryptu Świętej Kongregacji ds. Zakonnych z 30.12.1946 roku prymas A. Hlond dekretem z 24.04.1947 roku dokonał nowego podziału zgromadzenia na ziemiach polskich. Na mocy dekretu prymasa powstało 6 prowincji[91] z własnymi nowicjatami: dolnośląska[92], nyska[93], poznańska[94], katowicka[95], warszawska[96] i pomorska z siedzibą w Toruniu[97]. Prowincja poznańska otrzymała domy istniejące w województwie poznańskim. Prowincja warszawska posiadała 8 domów, z których 6 należało dotychczas do prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej. Z domów należących wcześniej do Prowincji Prus Wschodnich i Zachodnich, a potem częściowo do prowincji w Wielkopolsce utworzono prowincję pomorską[98]. Zarządy w nowo powstałych prowincjach pełniły siostry powołane z nominacji przełożonych generalnych Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety[99].

W oparciu o powyższy dekret z dotychczasowej prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej zostało wyłączonych: 35 domów zakonnych z 237 siostrami dla nowo powstałej prowincji toruńskiej.

Tabela 1. Placówki przekazane prowincji toruńskiej[100]

L.p.	Miejscowość
1.	Bydgoszcz, ul. Obrońców Bydgoszczy
2.	Bydgoszcz-Okole, ul. Staroszkolna
3.	Bydgoszcz-Szwederowo, ul. Fornalskiej
4.	Bydgoszcz, ul. Kołłątaja
5.	Bydgoszcz, ul. Senatorska
6.	Chełmża, ul. Waryńskiego
7.	Czersk, ul. Szkolna

90 ADPP, Erekcje rozwój i podział prowincji poznańskiej. Pisma z dnia 18.01.1946 r.

91 ADPP, Erekcje rozwój i podział prowincji poznańskiej, Dekret Prymasa Polski Augusta Hlonda, Warszawa 24.04.1947 r., N. 2001/W; K. Dola, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1944-1976. Kronika wydarzeń*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, t. 2 (1764-1945), cz. 2 (1918-1945), s. 196; https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/prowincje/ (dostęp 5.02.2022).

92 https://elzbietanki.wroclaw.pl/o-zgromadzeniu/historia-prowincji/ (dostęp 5.02.2022).

93 https://elzbietanki.nysa.pl/kontakt (dostęp 5.02.2022); https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-nysie-z-wizyta-u-siostr-elzbietanek (dostęp 5.02.2022).

94 www.elzbietankipoznan.pl (dostęp 11.12.2021).

95 https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/prowincje/katowice/ (dostęp 5.02.2022).

96 https://www.elzbietanki.waw.pl/ (dostęp 5.02.2022).

97 A. Kołodziejczyk, *Charyzmat i posługa sióstr elżbietanek w prowincji toruńskiej*, [w:] https://adonai.pl/powolanie/?id=125 (dostęp 5.02.2022).

98 M.K. Podstawska, *Czyniące miłosierdzie. Historia Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1913-1946*, Poznań 2013, s. 145.

99 ADPP, Zarządy Prowincjalne 1945-1964 [maszynopis].

100 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1946-2006*, Toruń 2010, s. 97-98.

8.	Gdynia-Orłowo, al. Zwycięstwa
9.	Grabie
10.	Grudziądz, ul. Mikołaja z Ryńska
11.	Grudziądz, ul. Kochanowskiego
12.	Grudziądz, ul. Bydgoska
13.	Grudziądz, ul. Sądowa
14.	Grudziądz, ul. Wiktoriusza
15.	Kamień Krajeński, ul. Podgórna
16.	Kamień Krajeński, ul. Dworcowa
17.	Kartuzy
18.	Koronowo
19.	Kościerzyna
20.	Kościerzyna, ul. Waryńskiego
21.	Kowalewo, ul. Strażacka
22.	Osie, ul. Dworcowa
23.	Puck, ul. Klasztorna
24.	Sępólno Krajeńskie, ul. Studzienna
25.	Sierakowice
26.	Skórcz, ul. 10 Marca
27.	Starogard Gdański, ul. Hallera
28.	Toruń, ul. Batorego
29.	Toruń, ul. Kościuszki
30.	Toruń, ul. Sienkiewicza
31.	Toruń, ul. Żeglarska
32.	Tuchola, ul. Nowodworskiego
33.	Więcbork, ul. Mickiewicza
34.	Wyrzysk, ul. 22 Stycznia
35.	Wyrzysk-Zduny

Źródło: ADPP Sprawozdania roczne, teczki placówek.

7 domów liczących 41 sióstr dla nowo powstałej prowincji warszawskiej:

Tabela 2. Placówki przekazane prowincji warszawskiej[101]

L.p.	Miejscowość
1.	Brześć Kujawski
2.	Krynica
3.	Muszyna
4.	Otwock, Dom dla Sierot, ul. Świderska
5.	Zalesie Górne
6.	Warszawa, Szpital św. Antoniego przy ul. Goszczyńskiego z filią przy ul. Książęcej
7.	Zakopane

Po reorganizacji zgromadzenia na ziemiach polskich nastąpiły zmiany miejsca urzędowania zarządu generalnego. Między sierpniem a październikiem 1946 roku zarząd generalny składający się z niemieckich sióstr został zmuszony przez polskie władze państwowe do wyjazdu z Wrocławia i tym samym do opuszczenia granic Polski. W imieniu przełożonej generalnej, która już od maja 1946 roku przebywała w Berlinie-Tempelhof, wikaria generalna s. M. Gonsalva Galler wystosowała do wszystkich sióstr okolicznościowy list pożegnalny[102]. Trzeba nadmienić, że zarówno zarząd, jak i dom generalny jeszcze kilka razy zmieniały swą siedzibę. W latach 1946-1948 dom generalny mieścił się w dzielnicy Berlin-Tempelhof, po czym znalazł nową lokalizację w Hohenbuchau. W 1952 roku przeniesiono go do miejscowości Reinbek k. Hamburga, a w 1974 roku do Rzymu[103].

Z chwilą przeniesienia zarządu generalnego do Reinbek dotychczasowy dom macierzysty we Wrocławiu stał się domem centralnym, czyli zastępczym domem generalnym dla prowincji polskich[104].

Z powodu przymusowych wysiedleń, które po zakończeniu II wojny światowej objęły także zarząd generalny, oraz trudności, jakie z tego tytułu miała przełożona generalna w zarządzaniu niektórymi regionami zgromadzenia, zrodził się pomysł ustanowienia polskiego zastępstwa zarządu generalnego. Na konferencji we Wrocławiu 17.05.1946 roku przełożone polskich prowincji opowiedziały się za mianowaniem s. M. Jolenty Przybył zastępczynią przełożonej generalnej s. M. Mathildis Küttner, która już przebywała w Niemczech. Siostra Jolenta od 25.07.1945 roku pełniła obowiązki asystentki generalnej we Wrocławiu. Na posiedzeniu rady generalnej w dniu 9.09.1946 roku wyrażono zgodę, by s. M. Jolenta została zastępczynią przełożonej generalnej oraz

101 ADPP, List przełożonej generalnej s. M.M. Küttner do bpa A. Szlagowskiego, Wrocław 18.01.1946 r.

102 Archiwum Domu Prowincjalnego we Wrocławiu (dalej ADPW), Podział prowincji polskich 1947: Mutterhaus an Kongregation der Religiosen, 17.06.1948 r.; Rundschreiben Generalvikarin Sr. M. Gonsalva, 19.09.1946 r.

103 K. Engelbert, *Geschichte der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, Hildesheim 1969, t. 3 (1935-1966), s. 105-116; W. Urban, *Formacja zakonna Zgromadzenia*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 102-103.

104 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 55.

mianowano ją wizytatorką generalną dla prowincji wschodnich w Polsce[105]. Założono wówczas, że urząd wizytatorki generalnej jest przejściowy i wygaśnie z chwilą, gdy przełożona generalna nie będzie miała żadnych przeszkód w bezpośrednim zarządzaniu tymi regionami[106].

W 1958 roku przełożona generalna s. M. Mathildis Küttner złożyła wizytę prymasowi Polski Stefanowi Wyszyńskiemu, zdając relację z działalności swojej zastępczyni i wizytatorki generalnej w Polsce s. M. Jolenty Przybył[107].

Wizytatorka generalna reprezentowała przełożoną generalną i tylko w porozumieniu z nią mogła podejmować decyzje. Po wyjeździe zarządu generalnego do Niemiec w 1947 roku miała prawo zatwierdzać uchwały rady prowincji w zakresie obłóczyn i pierwszej profesji[108]. W 1950 roku watykańska Kongregacja ds. Zakonów udzieliła jej wszelkich praw do samodzielnego kierowania prowincjami polskimi. Mogła m.in. odbierać śluby zakonne oraz przenosić i zatwierdzać przełożonych prowincjalnych[109]. W Polsce ten urząd kolejno pełniły: s. M. Jolenta Przybył (1946-1961), s. M. Cecylia Ruchniewicz (1961-1969) i s. M. Immaculata Kaczmarek (1969-1974)[110].

Trzeba nadmienić, że pierwsze delegatki z prowincji poznańskiej na rzymską kapitułę generalną w 1962 roku zostały wybrane podczas pierwszej powojennej kapituły prowincjalnej, która odbyła się 5.11.1961 roku w Poznaniu[111].

Każdorazowy wyjazd sióstr na kapituły generalne musiał być poparty odpowiednim dokumentem episkopatu, który pozwalał siostrom na przewiezienie koniecznych dokumentów do domu generalnego. Zdarzało się, że siostry delegowane na kapitułę generalną do Rzymu nie otrzymywały paszportów i pozwoleń na opuszczenie kraju[112].

Z powodu licznych trudności, jakich dostarczyła II wojna światowa i okres powojenny, przez 20 lat nie odbyła się żadna kapituła generalna. Urząd przełożonej generalnej od 1942 roku pełniła s. M. Mathildis Küttner. Dopiero 29.05.1962 roku zwołano kapitułę generalną do Rzymu, gdzie wybrano nową przełożoną generalną – s. M. Johannę Schneider (1962-1974). Urodziła się 5.11.1913 roku w Skorogoszczy. Na chrzcie św. otrzymała imię Elisabeth. W 1931 roku w Nysie wstąpiła do zgromadzenia. Wykształciła się na nauczycielkę w szkole zawodowej. W 1941 roku przyjęła strój zakonny. W 1942 roku złożyła pierwszą profesję. Do końca wojny pracowała na stanowisku nauczycielki w nyskiej szkole zawodowej. Od 1946 roku przebywała w zachodnich

105 ADPW, Rückblick auf die letzten 20 Jahre anlässlich des Generalkapitels 1962. Mutterhaus an Kongregation der Religiosen, 17.06.1948 r.

106 Z. Glinka, *Konstytucje Zgromadzenia św. Elżbiety w rozwoju historyczno-prawnym*, Lublin 1982, s. 77.

107 S. Wyszyński, *Pro memoria, t. 5:1958*, red. M. Krupecka, Warszawa 2018, s. 371. W 1954 roku władze komunistyczne rozpoczęły akcję pod kryptonimem „X-2", internując wiele sióstr zakonnych w obozach pracy. W celu umocnienia więzi zakonnej i podniesienia ducha wizytatorka generalna s. M. Jolenta Przybył wyznaczyła przełożone dla każdej wspólnoty zakonnej przebywającej w obozie. Wybrała s. M. Immakulatę Kaczmarek dla utrzymywania częstszych kontaktów między siostrami w obozach. M. Zając, *Kryptonim „X-2". Siostry elżbietanki ofiarami przemocy w PRL (1954-1956)*, Wrocław-Poznań 2004, s. 49.

108 ADPW, Mutterhaus an Kongregation der Religiosen, 17.06.1948 r.

109 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1, Rzym 2021, s. 176.

110 J. Pater, *Zarys dziejów Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 81.

111 ADPP, Zarządy Prowincjalne 1945-1964.

112 Władza ludowa nie zgodziła się na wyjazd s. M. Immaculaty Kaczmarek do Rzymu i choć została wybrana radną, nie mogła pełnić urzędu. APW, Archiwum Matki Wizytatorki Generalnej we Wrocławiu. Pismo przełożonej generalnej s. M. Johanny Schneider do wizytatorki generalnej s. M. Cecylii Ruchniewicz, Rzym 6.06.1962 r. Podobna sytuacja miała miejsce w roku 1967, kiedy to nie udzielono pozwolenia na wyjazd do Rzymu s. M. Romanie Kaczmarek. ADPP, Sprawozdania roczne.

Niemczech i pracowała w Lipsku, Düsseldorfie i Lahnsteinie. W 1958 roku została pierwszą przełożoną w Szpitalu św. Elżbiety w Kilonii. Rok później mianowano ją asystentką generalną, a 29.05.1962 roku przełożoną generalną[113]. Zmarła 19.03.1989 roku w Reinbek[114].

W skład rady generalnej weszły:

• s. M. Mathildis Küttner – wikaria generalna,

• s. M. Archangela Görge – radna,

• s. M. Engeltraud Kohnke – radna i sekretarka,

• s. M. Immaculata Kaczmarek – radna,

• s. M. Ignatia Hischer – radna,

• s. M. Ignatiana Masnitza – ekonomka[115].

Obrady kapituły generalnej zakończyły się 31.05.1962 roku. Postanowiono m.in. uaktualnić *Konstytucje*[116] zgodnie ze zmianami prawa kościelnego podjętymi na Soborze Watykańskim II. Przygotowaniami do tej pracy zajęła się specjalna komisja złożona z rady generalnej i przełożonych prowincji[117]. Po otrzymaniu szczegółowych dyrektyw z Rzymu – które omawiały problemy związane z odnową życia zakonnego, m.in. śluby, ćwiczenia duchowe, szkolenia i dokształcania sióstr, ambulatoryjna pielęgnacja chorych, wypoczynek i wyjazdy do rodziny – odbyła się konferencja przełożonych prowincjalnych. W grudniu 1967 roku przełożona generalna s. M. Johanna Schneider w liście skierowanym do sióstr[118] poinformowała, że część prac nad projektem *Konstytucji* i księgi zwyczajów zakonnych (następnie zwanej *Dyrektorium*) została już dokonana. Przed kapitułą generalną w 1968 roku projekt *Konstytucji* i *Dyrektorium* został ukończony[119].

W 1968 roku obyły się dwie kapituły: reformacka – 9-15.10.1968 roku w Reinbek, w której uczestniczyły delegatki z prowincji zachodnich i NRD, oraz generalna – 11.10-24.11.1968 roku w Rzymie. W obradach tej kapituły wzięło udział 17 sióstr z prowincji polskich[120].

W duchu reform zapoczątkowanych przez Sobór Watykański II[121] podczas rzymskiej kapituły generalnej w 1968 roku zredagowano nowe *Konstytucje*[122] i *Dyrektorium*, które uchwalone *ad experimentum*, weszły w życie w 1969 roku w uroczystość Zesłania Ducha Świętego[123]. Według *Konstytucji* co sześć lat należy zwoływać zwyczajną kapitułę generalną, na której wybiera się

113 Zmarła po długiej chorobie 19.03.1989 r. w Reinbeku. Archiwum Domu Generalnego w Rzymie (dalej ADGR), Todesanzeige des Provinzhauses Reinbek für Mutter M. Johanna Schneider.

114 *Konstytucje i dyrektorium 2016*, s. 217.

115 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1, Rzym 2021, s. 197.

116 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948.

117 W „St. Elisabethblatt" 42:1962, nr 65, s. 24 podano uchwały kapituły generalnej z 1962 r.

118 ADPP, List okólny do sióstr przełożonej generalnej Johanny Schneider, Rzym 5.12.1967 r.

119 Z. Glinka, *Konstytucje Zgromadzenia św. Elżbiety*, s. 1974-1975.

120 K.Ż Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 62, 71.

121 K. Hołda, *„Nova et vetera" w dekrecie o odnowie życia zakonnego*, „Homo Dei" 1966, nr 35, s. 96-97.

122 Pierwsza Konstytucja została wydana w 1871 r. Składała się z dwóch części. Pierwsza dotyczyła struktury wewnętrznej, a druga – organizacji zewnętrznej i zarządzania zgromadzeniem. J. Schweter, *Geschichte der Kongregation der grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, Breslau 1937, t. 1, s. 110.

123 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Wrocław 1968 [maszynopis w ADPP].

przełożoną generalną i jej radne[124]. Po części wyborczej następuje kapituła generalna spraw, na której należy omówić duchowe i materialne sprawy zgromadzenia[125].

W dniu 26.10.1968 roku kapituła generalna ponownie wybrała s. M. Johannę Schneider na przełożoną generalną. W skład zarządu weszły:

- s. M. Raphaela Placzek,
- s. M. Engeltraud Kohnke – sekretarka,
- s. M. Ignatia Hischer,
- s. M. Mercedes Kohlstrung,
- s. M. Virginia Niedbalska,
- s. M. Margarita Wiśniewska,
- s. M. Ignatiana Masnitza – ekonomka[126].

W czasie kapituły generalnej w 1968 roku zmieniono dotychczasową nazwę Zgromadzenie Szarych Sióstr św. Elżbiety na Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety, potocznie elżbietanki, wprowadzono modlitwy brewiarzowe w języku narodowym oraz przyjęto zasady obchodów jubileuszowych profesji zakonnej[127].

Przed każdą kapitułą generalną siostry modliły się o dobro duchowe dla zgromadzenia. Na przykład w 1974 roku wizytatorka generalna we Wrocławiu s. M. Immaculata Kaczmarek w liście okólnym do sióstr pisała m.in.: *Veni Creator z wezwaniem i modlitwą oraz Maryjo, Stolico Mądrości i Matko Dobrej Rady – módl się za nami; Święta Matko Elżbieto i wszyscy św. Patronowie i świątobliwe Założycielki Zgromadzenia naszego – módlcie się za nami*[128].

Życzeniem s. M. Immaculaty Kaczmarek było także, aby każda prowincja podjęła szczególne praktyki duchowe. Na bazie tych praktyk powstał specjalny album, który został wręczony nowo wybranej przełożonej generalnej jako duchowy dar przygotowania całego zgromadzenia do kapituły generalnej w Rzymie[129].

W odpowiedzi na tę prośbę przełożona prowincji poznańskiej s. M. Witolda Bukowska w liście okólnym następującymi słowami zwróciła się do sióstr: *Nasza, poznańska prowincja składać będzie swe ofiary i modlitwy pod patronatem Najświętszego Serca Jezusowego i to aż do listopada br. włącznie. Toteż każdy piątek, jako dzień poświęcony temuż Bożemu Sercu, ma być dniem specjalnych ćwiczeń i ofiar w intencji Kapituły Generalnej. A oto plan i projekt naszej pracy: Codziennie, najlepiej rano, odśpiewać hymn lub odmówić do Ducha Świętego (Przybądź Duchu Stworzycielu). Wychodząc z założenia, aby nie mnożyć dodatkowych modlitw czy ćwiczeń, pragniemy w każdy piątek, czas przeznaczony na wieczorną rekreację poświęcić na adorację i modlitwy, tak indywidualne jak i wspólne. W zależności od warunków lokalnych przeznaczamy na ten cel 1-2 godz. W tym czasie odmawiamy lub śpiewamy Modlitwę wieczorną z Uroczystości Najświętszego Serca Jezusowego;*

124 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, art. 68.
125 Tamże, art. 85.
126 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1, Rzym 2021, s. 200.
127 K. Engelbert, *Geschichte der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, s. 164-166; J. Mertens, *Geschichte der Kongregation der Schwestern von der heiligen Elisabeth 1842-1992*, Reinbek 1998, t. 1, s. 164-165, 217-223.
128 ADPP, List okólny s. M. Immakulaty Kaczmarek do przełożonych prowincji, Wrocław 4.07.1974 r.
129 ADPP, List okólny przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej, Poznań lipiec 1974 r.

odmawiamy różaniec, przeplatając każdą tajemnicę śpiewem; Litanię do Najdroższej Krwi Pana Jezusa. Pomiędzy wspólnymi modlitwami zostawiamy wolny czas na modlitwę osobistą. Drogę Krzyżową odprawiamy wspólnie lub indywidualnie w dowolnym czasie. Z większą też sumiennością chcemy przestrzegać milczenia, zwłaszcza po modlitwach Przed spoczynkiem. Odnowimy i ożywimy praktykę zachowania ścisłego milczenia od godziny 15-16. Zadbamy o skupienie i ciszę w całym domu zakonnym, szczególnie w piątki, pamiętając także, że cisza jest obowiązkiem miłości w stosunku do współsióstr. Ożywimy gorliwość w praktykowaniu Godziny Straży Honorowej oraz praktykę krótkiej modlitwy na rozpoczęcie godziny. Pogłębimy osobistą pracę wewnętrzną ze szczególnym ukierunkowaniem na miłość siostrzaną (np. przez natychmiastowe zwalczanie budzących się uczuć niechęci w życiu wspólnym, umieć odejść od siebie, pielęgnować kulturę słowa). W duchu pokuty i umartwienia wykorzystamy wszelkie okazje do pełnienia dobrych uczynków; będziemy pielęgnować usłużność wzajemną, życzliwość i wyrozumiałość siostrzaną. Posiłek w piątki będziemy przyjmować tylko trzykrotnie w ciągu dnia (ale nie obowiązkowo). Uczestnicząc w tegorocznych pielgrzymkach do Sanktuariów Maryjnych polecajmy Matce Bożej sprawę przeprowadzenia odnowy w naszym życiu zakonnym według myśli i pragnień Serca Jezusowego.

Kochane Siostry.

Troska o dobro całej naszej Rodziny Zakonnej powinna leżeć głęboko na sercu każdej z nas. Wykorzystując więc wszystko, nawet te najdrobniejsze, codzienne sprawy – bo w oczach Bożych wszystko jest bardzo cenne. Ze szczególnym apelem zwracam się też do Sióstr schorowanych, spracowanych i zmęczonych wiekiem. Proszę, by ofiarowały drogocenne perły swych cierpień i dolegliwości jako najcenniejszy wkład dla dobra Ukochanego Zgromadzenia[130].

Kolejna kapituła generalna odbyła się w dniach 9.11-6.12.1974 roku w Rzymie[131]. Uczestniczyło w niej 59 delegatek, w tym 26 z polskich prowincji. Przełożoną generalną została s. M. Ignatia Hischer (1974-1986). Maria Hischer urodziła się 20.05.1917 roku w Skrzypcu k. Prudnika. W 1937 roku wstąpiła do zgromadzenia w Nysie. Uczyła się w szkole handlowej. W 1939 roku przywdziała strój zakonny. Po pierwszych ślubach w 1940 roku pracowała w sekretariacie domu macierzystego oraz w biurze lekarza lazaretu. W 1947 roku została laborantką i oddziałową w szpitalu miejskim w Nysie. W 1957 roku złożyła egzamin laborancki w Opolu. W 1961 roku wyjechała do Reinbek i została laborantką w Szpitalu św. Adolfa. W 1962 roku wybrano ją na asystentkę generalną, a dwa lata później równocześnie na przełożoną szpitala w Reinbek. Dnia 14.11.1974 roku została przełożoną generalną zgromadzenia. Pełniła urząd do 1986 roku[132]. Po przejściu na emeryturę opiekowała się przewlekle chorymi w Bressanone we Włoszech. Zmarła 1.09.2014 roku w Reinbek[133].

Podczas obrad tej kapituły uchwalono *ad experimentum* nowe *Dyrektorium* i *Konstytucje*, które 18.05.1975 roku weszły w życie[134]. Według nowej *Konstytucji* zmieniono dotychczasową

130 Tamże, s. 2.
131 ADPP, List okólny do sióstr przełożonej generalnej Johanny Schneider, Rzym, styczeń 1974 r.
132 ADGR, Chronik Casa Generalizia 1981-1987, s. 98.
133 *Konstytucje i dyrektorium 2016*, s. 219.
134 ADPP, List okólny do sióstr przełożonej generalnej M. Ignatii Hischer, Rzym 18.05.1975 r.; *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975; *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975.

strukturę zgromadzenia. Zlikwidowano podział na regiony oraz zniesiono urząd wizytatorki generalnej dla wschodnich Niemiec i dla prowincji wschodnich. S. M. Immaculata Kaczmarek przestała pełnić ten urząd w Polsce[135]. Zarząd zgromadzenia spoczął w rękach przełożonej generalnej i jej rady. Poszczególnymi prowincjami zarządzały przełożone prowincjalne i ich rady. Zmieniły się także zasady wyboru przełożonej prowincjalnej. W poprzednich *Konstytucjach* z 1968 roku przełożoną prowincjalną mianowała rada generalna, po czym przełożona prowincjalna wybierała w tajnym głosowaniu radne zaproponowane przez siostry w prowincji. Według *Konstytucji* z 1976 roku przełożoną prowincjalną wybierano na kapitule prowincjalnej[136]. *Novum* stały się konferencje plenarne, w skład których weszły: przełożona generalna, jej rada oraz wszystkie przełożone prowincjalne. Były zwoływane przez przełożoną generalną za zgodą jej rady przynajmniej co dwa lata[137]. Trzeba zaznaczyć, że obie wersje *Konstytucji ad experimentum* nie były jeszcze ostateczną wersją tego dokumentu. Przełożona generalna zachęciła wszystkie siostry w zgromadzeniu do wnikliwego zapoznania się z obiema wersjami, po czym do zgłaszania przełożonym prowincjalnym jakichkolwiek uwag i sugestii.

Kolejna kapituła generalna odbyła się 1.11-11.12.1980 roku w Rzymie[138]. Po raz pierwszy uczestniczyły wszystkie uprawnione delegatki. Udział wzięło 46 sióstr, w tym 20 z polskich prowincji, 5 ze Skandynawii, 7 z Niemiec Zachodnich, 6 z Niemiec Wschodnich i 2 z Włoch. Ponownie wybrano s. M. Ignatię Hischer na przełożoną generalną[139].

Doradca prawny o. A. Reuter przedstawił delegatkom nowy projekt *Konstytucji* i *Dyrektorium*, nad którym odbyła się dyskusja. Po uwzględnieniu wszystkich uwag projekt dokumentu został przegłosowany[140]. Nowe *Konstytucje* i *Dyrektorium* 6.07.1981 roku zatwierdziła watykańska Kongregacja ds. Zakonów i Instytutów Świeckich[141].

Od 11 do 29.11.1986 roku w Rzymie obradowała kapituła generalna, na której 4 listopada wybrano s. M. Margaritę Wiśniewską na przełożoną generalną zgromadzenia. Irena Wiśniewska urodziła się 14.12.1934 roku w Zawadzie k. Bydgoszczy. W 1954 roku wstąpiła do zgromadzenia, a w 1961 roku złożyła śluby wieczyste. Pracowała jako katechetka i w biurze domu prowincjalnego w Poznaniu. Przez 12 lat była członkinią rady generalnej i 6 lat wikarią generalną[142].

Po wyborze s. M. Margarity Wiśniewskiej na przełożoną generalną w skład zarządu weszły:

- s. M. Michaela Berger – wikaria generalna,
- s. M. Cherubina Wujcińska – radna,
- s. M. Edith Bremer – radna,
- s. M. Mieczysława Krawczyńska – radna,
- s. M. Jolanta Walczak (do 1989) – sekretarka,

135 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, s. 217.
136 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1976, art. 135.
137 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1976, art. 110-115; Z. Glinka, *Konstytucje Zgromadzenia św. Elżbiety*, s. 80-83.
138 ADPP, List okólny do sióstr przełożonej generalnej Ignatii Hischer, Rzym 14.11.1979 r.
139 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 65.
140 Z. Glinka, *Konstytucje Zgromadzenia św. Elżbiety*, s. 87-89.
141 Archiwum Kongregacji ds. Zakonów i Instytutów Świeckich w Rzymie, Decretum Romae 6.07.1981 r.; *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981.
142 ADGR, Akta personalne s. M. Margarity Wiśniewskiej.

• s. M. Imelda Sobieralska (od 1989) – sekretarka,

• s. M. Regina Gerbert (do 1990) – ekonomka,

• s. M. Martina Krickelberg (od 1990) – ekonomka[143].

Kapituła zajęła się przystosowaniem *Konstytucji* i *Dyrektorium* do nowego Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Zdecydowano o rozszerzeniu pracy misyjnej w świecie oraz zaproponowano założenie wspólnoty świeckich, żyjących duchowością i charyzmatem zgromadzenia[144].

Kapitulantki uznały, że zgromadzenie powinno bardziej zaangażować się w działalność misyjną poza Europą, w krajach, w których brakuje powołań i współpracowników do ewangelizacji[145].

Podczas kapituły generalnej 1-28.11.1992 roku w Rzymie ponownie wybrano s. M. Margaritę Wiśniewską na przełożoną generalną. W skład zarządu weszły:

• s. M. Michaela Berger – wikaria generalna,

• s. M. Edith Bremer – radna,

• s. M. Fabiola Pluszczok – radna,

• s. Aleksandra Kardynał – radna,

• s. M. Samuela Werbińska – sekretarka,

• s. M. Martina Krickelberg – ekonomka[146].

Myślą przewodnią kapituły były słowa: *Pozwolić się kierować przez Ducha Bożego – siostry św. Elżbiety na drodze do trzeciego tysiąclecia*. Kapitulantki obradowały w postawie otwarcia na działanie Ducha Świętego, podążając za przykładem Matki Bożej, św. Elżbiety oraz Matek Założycielek w znalezieniu właściwej drogi do najbardziej potrzebujących[147].

Zwrócono uwagę na potrzebę współpracy ze świeckimi, gdyż zmniejsza się liczba sióstr. Świeccy powinni bezinteresownie działać na rzecz ubogich w duchu św. Elżbiety. Zadaniem zgromadzenia jest aktywizacja świeckich we wszystkich prowincjach.

Z okazji 150-lecia powstania historykowi Johannesowi Mertensowi z Berlina zlecono opracowanie dziejów zgromadzenia [148].

Najważniejszą decyzją tej kapituły było zatwierdzenie *Statutów dla Wspólnoty Apostolskiej św. Elżbiety*[149].

Na kolejnej kapitule generalnej, która odbyła się w dniach 1-29.11.1998 roku w Rzymie, po raz pierwszy skorzystano z prawa postulacji, na mocy którego Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego zgodziła się na przedłużenie s. M. Margaricie Wiśniewskiej sprawowanie urzędu przełożonej generalnej na trzecią kadencję. W obradach uczestniczyło 48 delegatek[150].

143 ADGR, Chronik Casa Generalizia 1988-1992, s. 241-256.
144 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1987.
145 ADGR, Prace XX Kapituły Generalnej 1986. Protokół z XX Zwyczajnej Kapituły Generalnej, Rzym 1986.
146 ADGR, Chronik Casa Generalizia 1988-1992, s. 384.
147 ADGR, Przesłanie XXI Kapituły Generalnej do wszystkich sióstr należących do Zgromadzenia, Rzym 1992.
148 ADGR, Prace XXI Kapituły Generalnej 1992. Protokół z XXI Zwyczajnej Kapituły Generalnej, Rzym 1992.
149 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, s. 221.
150 ADGR, Prace XXII Kapituły Generalnej 1998. Protokół z XXII Zwyczajnej Kapituły Generalnej, Rzym 1998.

Myślą przewodnią jesiennej kapituły generalnej w 1998 roku było: *Siostry św. Elżbiety jako świadkowie Ewangelii i Błogosławieństw w Kościele i w świecie w Trzecim Tysiącleciu*[151]. Kapitulantki uchwaliły, że dzień 8 grudnia, w którym Stolica Apostolska zatwierdziła *Statuty wspólnoty*, będzie corocznie obchodzony jako Dzień Wspólnoty Apostolskiej św. Elżbiety. W orędziu na zakończenie kapituły generalnej podkreślono, że wszystkie siostry zostały powołane do zachowania i kontynuowania charyzmatu elżbietańskiego, który winny stale pogłębiać i rozwijać w życiu duchowym, wspólnotowym i w działalności charytatywno-apostolskiej[152].

Na kolejnej rzymskiej kapitule generalnej 1-28.11.2004 roku, której hasłem były słowa: *Duc in altum! Rozpoczynając na nowo od Chrystusa, angażujemy się w nową ewangelizację*, przełożoną generalną została s. M. Samuela Werbińska[153]. Podczas obrad sięgnięto do korzeni zgromadzenia, czyli przedstawiono życie i działalność Matek Założycielek, po czym debatowano nad aktualnością ich nauczania i charyzmatu[154]. Zajmowano się przygotowaniem zgromadzenia na beatyfikację współzałożycielki Marii Merkert oraz zbliżającym się jubileuszem 800-lecia urodzin św. Elżbiety[155].

Hasłem kapituły generalnej, która obradowała w dniach 4-25.10.2010 roku, były słowa: *Weselcie się nadzieją (Rz 12,12) Nasza tożsamość jako Sióstr św. Elżbiety w służbie chrześcijańskiej nadziei*. W czasie kapituły dokonano kilka zmian w *Dyrektorium* zgromadzenia, dotyczących korzystania ze środków społecznego przekazu. Podtrzymano w mocy przepisy dotyczące stroju duchownego. Siostry będą uczestniczyć we mszy św. w czarnym habicie, a poza nią oraz latem, w czasie podróży i spotkań będą ubierać habit szary lub biały. Uchwalono też, że opłaty za rozmowy telefoniczne komórkowe będzie uiszczać zgromadzenie, a zarząd prowincji ustali wysokość miesięcznych wydatków na rozmowy telefoniczne[156].

W dniach 3-27.10.2016 roku obradowała w Rzymie jubileuszowa XXV kapituła generalna pod hasłem: *Panie, przymnóż nam wiary! Wiara fundamentem życia i posłannictwa Sióstr św. Elżbiety*. Siostra M. Samuela Werbińska ponownie objęła urząd przełożonej generalnej zgromadzenia. Na tej kapitule m.in. przepracowano i ustalono aktualną wersję *Konstytucji i Dyrektorium*, które 17.11.2016 roku zostały zatwierdzone przez watykańską Kongregację ds. Instytutów Życia Apostolskiego[157].

Kapituły generalne w latach 1962-2021 wprowadziły wiele zmian w życiu zgromadzenia. Prowincje otrzymały większą autonomię, a ich przełożone swobodę w podejmowaniu decyzji. Stopniowa zmiana ustroju politycznego korzystnie wpłynęła na funkcjonowanie zgromadzenia, ponieważ dała możliwość swobodniejszej komunikacji i udziału wszystkich delegatek w pracach kapituł. Osiągnięciem, które zasługuje na szczególne uznanie, było przygotowanie i opracowanie

151 Tamże, s. 222.
152 ADGR, Prace XXII Kapituły Generalnej 1998, Orędzie do wszystkich sióstr Zgromadzenia.
153 S. M. Samuela Werbińska, ur. 22.04.1959 r. w Żarach. https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/kalendarium-2019/ (dostęp 8.02.2022); D. Kuleszyńska, *Poślubiła Jezusa, bo tak chciał Bóg*, https://gazetalubuska.pl/matka-generalna-zgromadzenia-elzbietanek-pochodzi-z-zar/ar/7779123 (dostęp 16.05.2022).
154 https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/generalat/ (dostęp 5.02.2022).
155 ADGR, XXIII Kapituła Generalna 2004. Protokół z XXIII Kapituły Generalnej 1-28.11.2004 w Rzymie.
156 ADPP, Dokument końcowy XXIV Kapituły Generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 25.10.2010 r.
157 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, s. 223, 228.

nowych *Konstytucji* zgromadzenia, które po akceptacji Stolicy Apostolskiej wprowadzono w życie, przystosowując je do nowych przepisów prawa kanonicznego[158].

Przełożone generalne wraz ze swoimi radnymi mają prawo i obowiązek w ciągu sześciu lat wizytować wszystkie domy zgromadzenia[159]. W latach 1946-1974 prowincję poznańską wizytowały wizytatorki generalne. Po ich odwołaniu na rzymskiej kapitule generalnej w 1975 roku obowiązek wizytowania prowincji spoczął na przełożonej generalnej, która może zlecić to zadanie jednej ze swoich radnych[160].

Wizytacja generalna jest czasem zbadania życia religijnego każdej siostry, które przejawia się w przestrzeganiu rad ewangelicznych, życiu modlitwy oraz w życiu wspólnotowym, działalności zawodowej, a także administracji każdej wspólnoty. Wizytacja jest czasem pogłębienia świadomości tego, że każda z sióstr jest współodpowiedzialna za wspólnotę i całe zgromadzenie oraz powinna troszczyć się o dobro wspólne[161].

Wizytację generalną przeprowadza przełożona generalna lub osoba przez nią delegowana. Wizytacja generalna stanowi nadzór i kontrolę sposobu życia osób zakonnych, stanu majątkowego, zarządu mieniem, zachowania inwentarza i dokumentacji, prowadzenia ksiąg itp. Jest bardzo skutecznym środkiem do zachowania i umocnienia, względnie przywrócenia karności zakonnej[162].

Obowiązkiem przełożonej prowincji jest przygotowanie bieżącej dokumentacji dotyczącej życia zakonnego oraz materiałów pomocniczych, takich jak spis sióstr, dokumentacja ważniejszych spraw majątkowych itp. W czasie wizytacji wszystkie siostry wizytowanej placówki gromadzą się w ustalonym czasie i pomieszczeniu, po czym wraz z wizytatorką omawiają aktualne sprawy placówki. Po zakończeniu dyskusji wizytatorka rozmawia z każdą siostrą osobno, a na końcu z przełożoną placówki i jej radą. Wizytatorka musi sprawdzić, czy i w jaki sposób wykonano postanowienia po poprzedniej wizytacji. W tym celu notuje wszelkie spostrzeżenia i uwagi, aby po wizytacji sporządzić odpowiedni protokół[163].

158 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 68.
159 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, art. 97.
160 Tamże, art. 97.
161 https://elzbietanki.nysa.pl/archiwum/2-aktualnosci/349-zakonczenie-wizytacji-matki-generalnej (dostęp 27.03.2022).
162 J.R. Bar, *Praktyka administracyjna w zakonach żeńskich*, „Prawo Kanoniczne" 1989, nr 32/1-2, s. 251.
163 Tamże.

Tabela 3. Wizytacje generalne prowincji poznańskiej w latach 1958-2021

Rok	Wizytatorka	Pełniona funkcja	Placówki
1958	s. M. Jolenta Przybył	wizytatorka generalna	Poznań, ul. Łąkowa 1-4
1960	s. M. Jolenta Przybył	wizytatorka generalna	Poznań, ul. Łąkowa 1-4; Poznań-Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Gołębia; Poznań, ul. Stolarska; Poznań–Ostrów Tumski; Barcin; Bnin; Bojanowo; Chróścina; Dolsk; Gniewkowo; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Łaskiego; Gniezno-seminarium; Grodzisk Wlkp.; Janowiec WIkp.; Jarocin, ul. Kościelna; Jarocin-szpital; Kębłowo; Kochłowy; Koźmin; Krobia; Krotoszyn, ul. Armii Czerwonej; Krotoszyn–szpital; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Lubsko; Łabiszyn; Łopienno; Marszałki; Miejska Górka; Międzychód, ul. Sikorskiego; Międzychód, ul. Rynek; Nietrzanowo; Odolanów; Opalenica; Osieczna; Ostrów, ul. Gimnazjalna; Ostrów, ul. Obrońców Pokoju; Otyń; Pogorzela; Pogrzybów; Połajewo; Powidz; Psary; Rawicz; Rogoźno; Rościnno; Sieraków; Skalmierzyce; Sława; Stęszew; Strzelno; Szczury; Śrem, ul. Dutkiewicza; Śrem–szpital; Święciechowa; Wągrowiec; Wonieść; Wschowa; Zbąszyń; Zielona Góra; Grodzisk-szpital; Ostrów–szpital; Ostrów, ul. Partyzancka; Wschowa
1962	s. M. Jolenta Przybył	wizytatorka generalna	Rychtal
1964	s. M. Cecylia Ruchniewicz	wizytatorka generalna	Poznań, ul. Łąkowa 1-4; Poznań–Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Gołębia; Poznań, ul. Stolarska; Poznań-Ostrów Tumski; Barcin; Bnin; Bojanowo; Chróścina; Dolsk; Gniewkowo; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Łaskiego; Gniezno-seminarium; Grodzisk Wlkp.; Janowiec Wlkp.; Jarocin, ul. Kościelna; Jarocin-szpital; Kębłowo; Kochłowy; Koźmin; Krobia; Krotoszyn, ul Armii Czerwonej; Krotoszyn-szpital; Kruszwica; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Lubsko; Łabiszyn; Łopienno; Marszałki; Miejska Górka; Międzychód, ul. Sikorskiego; Międzychód, ul. Rynek; Nietrzanowo; Odolanów; Opalenica; Osieczna; Ostrów, ul. Gimnazjalna; Ostrów, ul. Obrońców Pokoju; Otyń; Pogorzela; Pogrzybów; Połajewo; Powidz; Psary; Rawicz; Rogoźno; Rościnno; Sieraków; Skalmierzyce; Sława; Stęszew; Strzelno; Szczury; Śrem, ul. Dutkiewicza; Śrem-szpital: Święciechowa; Wonieść; Wschowa; Zbąszyń; Zielona Góra

1970	M. Wirginia Niedbalska	radna generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju
1972	s. M. Immaculata Kaczmarek	wizytatorka generalna	Poznań, ul. Łąkowa 1-4; Poznań-Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Gołębia; Poznań, ul. Stolarska; . Poznań-Ostrów Tumski; Barcin; Bnin; Bojanowo; Chróścina; Dolsk; Gniewkowo; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Łaskiego; Gniezno-seminarium; Grodzisk Wlkp.; Janowiec Wlkp.; Jarocin, ul. Kościelna; Jarocin-szpital; Kębłowo; Kochłowy; Koźmin; Krobia; Krotoszyn, ul Armii Czerwonej; Krotoszyn-szpital; Kruszwica; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Lubsko; Łabiszyn; Łopienno; Marszałki; Miejska Górka; Międzychód, ul. Sikorskiego; Międzychód, ul. Rynek; Nietrzanowo; Odolanów; Opalenica; Osieczna; Ostrów, ul. Gimnazjalna; Ostrów, ul. Obrońców Pokoju; Otyń; Pogorzela; Pogrzybów; Połajewo; Powidz; Psary; Rawicz; Rogoźno; Rościnno; Rychtal; Sieraków; Skalmierzyce; Sława; Stęszew; Strzelno; Szczury; Śrem, ul. Dutkiewicza; Śrem-szpital; Święciechowa; Wągrowiec; Wonieść; Wschowa-Zbąszyń; Zielona Góra
1977	s. M. Margarita Wiśniewska	radna generalna	Barcin; Bojanowo; Chróścina; Janowiec Wlkp.; Jarocin, ul. Kościelna; Kębłowo; Kochłowy; Koźmin; Krotoszyn, ul. Armii Czerwonej; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Lubsko; Łabiszyn; Łopienno; Marszałki; Miejska Górka; Odolanów; Opalenica; Osieczna; Ostrów, ul. Gimnazjalna; Ostrów, ul. Obrońców Pokoju; Otyń; Pogorzela; Pogrzybów; Powidz; Psary; Rawicz; Skalmierzyce; Sława; Stęszew; Święciechowa; Szczury; Wonieść; Wschowa; Zielona Góra
1978	s. M. Margarita Wiśniewska	radna generalna	Poznań, ul. Łąkowa 1-4; Poznań-Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Gołębia; Poznań, ul. Stolarska; Poznań-Ostrów Tumski; Bnin; Dolsk; Gniewkowo; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Łaskiego; Gniezno-seminarium; Grodzisk Wlkp.; Krobia; Kruszwica; Międzychód, ul. Sikorskiego; Międzychód, ul. Rynek; Nietrzanowo; Połajewo; Rogoźno; Rościnno; Rychtal; Sieraków; Strzelno; Śrem, ul. Dutkiewicza; Wąqrowiec; Zbąszyń
1979	s. M. Margarita Wiśniewska	radna generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju
1980	s. M. Ignatia Hischer	przełożona generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju

1984	s. M. Cherubina Wujcińska	radna generalna	Bojanowo; Chróścina; Grodzisk Wlkp.; Janowiec Wlkp.; Jarocin, ul. Kościelna; Kębłowo; Kochłowy; Koźmin; Krotoszyn, ul. Armii Czerwonej; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Łopienno; Marszałki; Miejska Górka; Nietrzanowo; Odolanów; Opalenica; Osieczna; Ostrów, ul. Gimnazjalna; Ostrów, ul. Obrońców Pokoju; Pogorzela; Powidz; Psary; Rawicz; Rychtal; Skalmierzyce; Sława; Stęszew; Szczury; Święciechowa; Wonieść; Wschowa; Zbąszyń
1985	s. M. Cherubina Wujcińska	radna generalna	Poznań, ul. Łąkowa 1-4; Poznań-Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Gołębia; Poznań, ul. Stolarsk; Poznań–Ostrów Tumski; Barcin; Bnin; Dolsk; Gniewkowo; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Łaskiego; Gniezno-seminarium; Krobia; Kruszwica; Lubsko; Łabiszyn; Międzychód, ul. Sikorskiego; Otyń; Połajewo; Rogoźno; Rościnno; Sieraków; Strzelno; Śrem, ul. Dutkiewicza; Wągrowiec; Zielona Góra
1985	s. M. Margarita Wiśniewska	wikaria generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju
1989	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Chróścina; Kochłowy; Krotoszyn, ul. Armii Czerwonej; Marszałki; Miejska Górka; Odolanów; Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna; Ostrów Wlkp., ul. Obrońców Pokoju; Psary; Rawicz; Rychtal; Skalmierzyce; Szczury
1990	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Stęszew; Bnin; Nietrzanowo; Śrem; Dolsk; Jarocin; Koźmin; Pogorzela; Krobia; Bojanowo; Wschowa; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Osieczna; Święciechowa; Sława; Wonieść; Grodzisk; Zbąszyn; Opalenica,
1991	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Barcin; Gniewkowo; Kruszwica; Strzelno; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno-seminarium; Gniezno, ul. Łaskiego; Otyń; Lubsko; Zielona Góra; Międzychód; Sieraków; Powidz; Łopienno; Janowiec; Wągrowiec; Rościnno; Połajewo; Poznań, ul. Mieszka I; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Gołębia; Poznań–Pokrzywno; Poznań, ul. Stolarska; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, Dom Prowincjalny i Formacyjny, ul. Łąkowa 1-4; Puszczykowo; Karwia
1994	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju

1996	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Kochłowy; Marszałki; Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna 13; Ostrów Wlkp., ul. Ledóchowskiego 6; Psary; Skalmierzyce; Krotoszyn; Rawicz; Bojanowo; Chróścina; Wschowa; Święciechowa; Osieczna; Stęszew; Bnin; Nietrzanowo; Śrem; Jarocin; Koźmin; Pogorzela; Krobia; Leszno, ul. Niepodległości; Leszno, ul. Paderewskiego; Wonieść; Grodzisk; Zbąszyn; Opalenica
1997	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju; Zielona Góra; Otyń; Lubsko; Sieraków; Kruszwica; Strzelno; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno-seminarium; Gniezno, ul. Łaskiego; Janowiec; Łopienno; Wągrowiec; Międzychód; Barcin; Gniewkowo; Poznań–Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Stolarska; Poznań, ul. Gołębia; Karwia; Puszczykowo; Poznań, Dom Prowincjalny i Formacyjny, ul. Łąkowa 1-4
2003	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Marszałki; Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna 13; Skalmierzyce; Krotoszyn; Rawicz; Bojanowo; Chróścina; Wschowa; Osieczna; Stęszew; Śrem; Jarocin; Koźmin; Pogorzela; Krobia; Leszno, ul. Niepodległości 37; Leszno, ul. Paderewskiego 8; Grodzisk; Opalenica; Zielona Góra; Otyń
2004	s. M. Margarita Wiśniewska	przełożona generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju; Międzychód; Sieraków; Łopienno; Gniezno, ul. Łaskiego; Strzelno; Kruszwica; Barcin; Karwia; Puszczykowo; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno-seminarium; Janowiec; Gniezno, ul. Chociszewskiego; Poznań, Dom Prowincjalny i Formacyjny, ul. Łąkowa 1-4; Poznań–Pokrzywno; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Ostrów Tumski 1; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, ul. Stolarska; Poznań, ul. Gołębia
2008	s. M. Samuela Werbińska	przełożona generalna	Ostrów Wlkp.; Krotoszyn; Rawicz; Bojanowo; Wschowa; Chróścina; Osieczna; Stęszew; Śrem; Jarocin
2009	s. M. Samuela Werbińska	przełożona generalna	Koźmin; Krobia; Leszno, ul. Niepodległości 27; Leszno, ul. Paderewskiego 8; Grodzisk; Zielona Góra; Otyń; Międzychód; Sieraków; Łopienno; Kruszwica; Strzelno; Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju; Gniezno, ul. Dalkowska; Gniezno-seminarium; Gniezno, ul. Łaskiego; Gniezno, ul. Chociszewskiego; Poznań–Pokrzywno; Poznań, ul. Ostrów Tumski 1; Poznań, ul. Kościelna 5; Karwia; Puszczykowo; Poznań, Dom Prowincjalny i Formacyjny, ul. Łąkowa 1-4

2015	s. M. Samuela Werbińska	przełożona generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju; Betlejem, Dom Pokoju; Karwia; Kruszwica; Międzychód; Sieraków; Ostrów Wlkp.; Krotoszyn; Koźmin; Jarocin; Stęszew; Śrem; Rawicz; Leszno; Wschowa; Otyń; Zielona Góra
2016	s. M. Samuela Werbińska	przełożona generalna	Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Chociszewskiego; Łopienno; Poznań–Pokrzywno; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, Ostrów Tumski 1; Puszczykowo; Poznań, Dom Prowincjalny i Formacyjny, ul. Łąkowa 1-4
2020	s. M. Samuela Werbińska	przełożona generalna	Poznań, ul. Kościelna; Sieraków; Ostrów Wlkp.; Śrem; Koźmin; Jarocin; Krotoszyn; Rawicz; Leszno; Wschowa; Otyń; Zielona Góra; Karwia; Puszczykowo; Poznań, Dom Prowincjalny i Formacyjny, ul. Łąkowa 1-4; Poznań, Ostrów Tumski 1 ; Poznań, Ostrów Tumski 10; Gniezno, ul. Dalkoska; Gniezno, ul. Chociszewskiego; Łopienno
2021	s. M. Samuela Werbińska	przełożona generalna	Jerozolima, Stary Dom Polski; Jerozolima, Nowy Dom Polski; Jerozolima, Dom Pokoju; Betlejem, Dom Pokoju

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne i akta wizytacji generalnych

Tabela 4. Liczba wizytacji prowincji poznańskiej przeprowadzonych przez przełożone generalne w latach 1990-2021

Rok	Imię i nazwisko	Liczba wizytacji
1990	s. M. Margarita Wiśniewska	20
1991	s. M. Margarita Wiśniewska	28
1992	s. M. Margarita Wiśniewska	3
1993	0	0
1994	0	0
1995	0	0
1996	s. M. Margarita Wiśniewska	27
1997	s. M. Margarita Wiśniewska	24
1998	0	0
1999	0	0
2000	0	0
2001	0	0
2002	0	0
2003	s. M. Margarita Wiśniewska	21
2004	s. M. Margarita Wiśniewska	23
2005	0	0

2006	0	0
2007	0	0
2008	s. M. Samuela Werbińska	10
2009	s. M. Samuela Werbińska	26
2010	0	0
2011	0	0
2012	0	0
2013	0	0
2014	0	0
2015	s. M. Samuela Werbińska	1
2016	s. M. Samuela Werbińska	1
2017	0	0
2018	0	0
2019	0	0
2020	s. M. Samuela Werbińska	20
2021	s. M. Samuela Werbińska	1

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Podsumowując wizytacje generalne w prowincji poznańskiej, należy stwierdzić, że przełożone generalne lub ich delegatki z całą powagą i poczuciem odpowiedzialności troszczyły się o zachowanie dyscypliny życia zakonnego. Przez szczere rozmowy grupowe i indywidualne z siostrami oraz sprawowanie Eucharystii i modlitwę we wspólnocie dążyły do tego, aby w przyszłości wizytacje wydały zbawienne owoce.

Protokóły powizytacyjne odsłaniają warunki funkcjonowania poszczególnych placówek zakonnych, ich skład personalny i codzienne życie. Stanowią cenne źródło historyczne, które służy lepszemu poznaniu życia i działalności elżbietanek w prowincji poznańskiej.

Zgromadzenie podlegało także wizytacji kościelnej przeprowadzanej co pięć lat przez biskupa diecezjalnego lub jego upoważnionego delegata. Przedmiotem wizytacji kościelnej były domy i placówki zakonne znajdujące się na terenie diecezji. Wizytator miał prawo obejrzeć stan zakrystii, kaplicy, konfesjonałów oraz rozmównicy i klauzury. Zapoznawał się z pracami charytatywno-apostolskimi. W celu poznania dyscypliny życia zakonnego początkowo mógł osobno rozmawiać z każdą siostrą[164]. Według *Konstytucji* z 1975 roku w zasadzie już takiego prawa nie miał. *Konstytucje* te odradzały mu mieszanie się w wewnętrzne sprawy kierownictwa i dyscypliny zakonnej[165]. W *Konstytucjach* z 1981 roku podkreślono, że wizytator nie może domagać się przedłożenia sprawozdania z zarządu majątkiem zgromadzenia, jedynie może to uczynić w odniesieniu do zarządu pobożnej lub dobroczynnej fundacji oraz ofiar przeznaczonych

[164] *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Wrocław 1968, s. 22.
[165] *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, kan. 511-513.

na publiczną służbę Bożą lub na cele dobroczynne w diecezji[166]. Po wizytacji przełożona domu informowała przełożoną prowincjalną o przebiegu wizytacji[167]. Według *Konstytucji* z 1981 roku przełożona domu musiała przedłożyć zarządowi prowincji pisemne sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji kościelnej[168].

Tabela 5. Wizytacje kościelne prowincji poznańskiej w latach 1946-1989

Rok	Wizytator	Placówka
1946	abp Walenty Dymek	Rychtal
1949	abp Walenty Dymek	Krotoszyn – szpital
1950	abp Walenty Dymek	Ostrów – gimnazjum
1951	prymas Stefan Wyszyński	Zielona Góra
1951	abp Walenty Dymek	Śrem
1951	bp Franciszek Jedwabski	Rychtal
1954	ks. Kmieciuk	Zielona Góra
1955	bp Franciszek Jedwabski	Leszno – szpital; Krotoszyn – szpital
1957	bp Franciszek Jedwabski	Kochtowy; Marszałki
1958	abp Antoni Baraniak	Ostrów
1958	bp Wilhelm Pluta	Zielona Góra
1959	ks. Franciszek Perz	Powidz; Strzelno; Kruszwica; Wągrowiec
1959	ks. Kazimierz Tadrzyński	Gniezno, ul. Kolegiaty 2; Janowiec Wlkp.; Łopienno; Łabiszyn
1959	abp Antoni Baraniak	Opalenica; Sieraków; Międzychód
1959	bp Wilhelm Pluta	Zielona Góra; Wschowa
1960	ks. Franciszek Perz	Gniewkowo; Jarocin, ul. Kościelna 1; Jarocin, ul. Szpitalna 3
1960	ks. Ignacy Walczewski	Poznań, ul. Łąkowa 1-4; Poznań, ul. Gołębia; Poznań, ul. Kościelna; Poznań, rezydencja; Poznań, ul. Wieżowa; Poznań, ul. Stolarska; Poznań-Pokrzywno; Pogorzela; Krotoszyn – szpital; Krotoszyn, ul. Zdunowska; Bojanowo; Koźmin; Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna; Ostrów Wlkp., ul. Obrońców Pokoju; Kochłowy; Marszałki; Odolanów; Rychtal; Szczury; Pogrzybów; Psary; Skalmierzyce; Leszno, ul. Paderewskiego 8; Leszno, ul. Dzierżyńskiego 37a; Krobia; Osieczna; Święciechowa; Wonieść

166 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 326.2.
167 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Wrocław 1968, s. 22.
168 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 326.3.

1960	o. Adam Narloch	Gniezno, ul. Seminaryjna 2
1960	ks. Euzebiusz Kawala	Wschowa – plebania
1960	bp Franciszek Jedwabski	Dolsk
1960	bp Tadeusz Etter	Rychtal
1960	bp Lucjan Bernacki	Jarocin, ul. Kościelna 1; Jarocin – szpital
1961	ks. Ignacy Walczewski	Rawicz; Miejska Górka; Stęszew; Rogoźno; Połajewo; Bnin; Śrem – szpital; Śrem, ul. Dutkiewicza; Dolsk; Sieraków; Międzychód, ul. Rynek 8; Opalenica; Zbąszyń; Kębłowo; Rościnno; Grodzisk
1961	ks. Józef Anczarski	Wschowa; Zielona Góra; Otyń; Lubsko
1961	abp Antoni Baraniak	Koźmin
1962	ks. Stanisław Kotliński	Sława; Chróścina
1962	abp Antoni Baraniak	Śrem
1962	bp Franciszek Jedwabski	Krobia
1962	bp Wincenty Urban	Chróścina
1962	bp Lucjan Bernacki	Kruszwica
1963	bp Franciszek Jedwabski	Bojanowo
1963	bp Tadeusz Etter	Osieczna
1963	bp Jan Czerniak	Łopienno
1964	bp Jan Czerniak	Wągrowiec
1964	bp Lucjan Bernacki	Łabiszyn
1965	ks. Franciszek Perz	Gniezno, ul. Dalkoska 4
1965	o. Adam Narloch	Strzelno; Barcin; Łopienno
1965	ks. Felicjan Kloniecki	Wągrowiec; Janowiec Wlkp.; Kruszwica; Łabiszyn; Barcin
1965	bp Jan Czerniak	Wągrowiec; Jarocin
1967	ks. Franciszek Perz	Gniezno, ul. Seminaryjna 2
1967	ks. Mikołaj Demidowicz	Jarocin, ul. Kościelna 1;Jarocin, ul. Szpitalna 3
1967	ks. Roman Zientarski	Gniewkowo
1967	bp Tadeusz Etter	Pogrzybów
1969	prymas Stefan Wyszyński	Wągrowiec
1969	abp Antoni Baraniak	Ostrów
1969	bp Franciszek Jedwabski	Szczury; Skalmierzyce

1969	bp Tadeusz Etter	Śrem
1969	bp Jan Czerniak	Powidz
1970	bp Tadeusz Etter	Połajewo
1970	bp Andrzej Wronka	Chróścina
1970	kard. Bolesław Kominek	Sława
1970	bp Jan Czerniak	Barcin; Wągrowiec
1970	bp Lucjan Bernacki	Gniezno, ul. Dalkoska 4; Łabiszyn
1971	bp Franciszek Jedwabski	Bojanowo; Miejska Górka; Wonieść
1971	bp Tadeusz Etter	Zbąszyń
1971	bp Lucjan Bernacki	Janowiec Wlkp.; Jarocin, ul. Kościelna
1972	abp Antoni Baraniak	Nietrzanowo
1972	bp Franciszek Jedwabski	Rościnno
1972	bp Tadeusz Etter	Bnin
1972	bp Lucjan Bernacki	Strzelno
1974	bp Lucjan Bernacki	Barcin
1975	bp Marian Przykucki	Pogrzybów
1975	bp Tadeusz Etter	Grodzisk
1975	bp Wilhelm Pluta	Lubsko
1975	bp Jan Czerniak	Łopienno
1975	bp Lucjan Bernacki	Gniezno, ul. Dalkoska 4; Powidz
1976	bp Jan Czerniak	Łabiszyn
1977	bp Marian Przykucki	Pokrzywno; Pogorzela
1977	bp Wilhelm Pluta	Sława
1979	bp Marian Przykucki	Psary; Skalmierzyce
1979	abp Jerzy Stroba	Śrem
1980	bp Marian Przykucki	Krobia
1980	abp Jerzy Stroba	Poznań, ul. Łąkowa; Poznań, ul. Gołębia; Krotoszyn
1981	ks. Marian Wróblewicz	Łopienno; Janowiec Wlkp.; Barcin; Łabiszyn; Gniezno, ul. Dalkoska 4
1981	ks. Heliodor Jankiewicz	Gniezno, ul. Seminaryjna 2
1981	ks. Joachim Behnke	Wągrowiec
1981	abp Jerzy Stroba	Poznań, ul. Stolarska

1981	bp Stanisław Napierała	Stęszew; Zbąszyń
1981	bp Marian Przykucki	Rawicz; Miejska Górka
1981	bp Paweł Socha	Sława
1981	bp Jan Czerniak	Kruszwica
1982	abp Jerzy Stroba	Poznań, ul. Wieżowa
1982	bp Stanisław Napierała	Rościnno
1982	bp Zdzisław Fortuniak	Rogoźno
1982	bp Jan Michalski	Gniewkowo
1983	bp Zdzisław Fortuniak	Rogoźno; Szczury
1983	ks. Teofil Wilski	Powidz
1983	ks. Janusz Mnichowski	Gniewkowo; Strzelno
1983	abp Jerzy Stroba	Pokrzywno
1983	bp Stanisław Napierała	Bnin
1983	bp Jan Czerniak	Łopienno
1984	abp Jerzy Stroba	Leszno, ul. Paderewskiego; Leszno, ul. Niepodległości 34A; Rościnno
1984	bp Zdzisław Fortuniak	Odolanów
1985	prymas Józef Glemp	Łopienno
1985	abp Jerzy Stroba	Koźmin; Sieraków
1985	bp Stanisław Napierała	Psary; Śrem
1985	bp Zdzisław Fortuniak	Pogorzela
1985	bp Paweł Socha	Sława
1986	prymas Józef Glemp	Barcin; Kruszwica
1986	bp Stanisław Napierała	Krobia
1986	bp Zdzisław Fortuniak	Połajewo; Krotoszyn
1987	bp Stanisław Napierała	Rogoźno
1987	bp Zdzisław Fortuniak	Zbąszyń
1987	kard. Henryk Gulbinowicz	Chróścina
1987	bp Jan Nowak	Strzelno
1988	bp Józef Michalik	Lubsko
1989	bp Stanisław Napierała	Szczury
1989	bp Zdzisław Fortuniak	Bnin

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Po wejściu w życie nowego *Kodeksu prawa kanonicznego* (KPK 1983) biskup diecezjalny lub jego zastępca mógł wizytować domy zakonne jedynie w przypadkach wyraźnie przewidzianych przez ogólne prawo kościelne[169] (KPK kan. 683.1, 806.1, 1301.1, 1301.2)[170]. W zasadzie wizytacje kościelne jako takie zniesiono po wprowadzeniu nowego *Kodeksu prawa kanonicznego* w 1983 roku[171].

Według tabeli nr 5 w prowincji poznańskiej wizytacje kościelne odbywały się do 1989 roku i było ich 17.

Na zakończenie należy wspomnieć o urzędzie kuratora zgromadzenia. Urząd ten funkcjonował prawie od początku zgromadzenia, które zakładało protektorat w osobie duchownego. Pierwszym kuratorem został ks. Robert Urban, mianowany 1.10.1859 roku przez księcia bpa wrocławskiego Henryka Förstera. Po wojnie, 16.10.1946 roku, kuratorem polskich prowincji został ks. Jan Terlaga, który pełnił ten urząd do 31.12.1952 roku[172]. Z powodu trudnej sytuacji Kościoła w 1961 roku prymas Polski Stefan Wyszyński zwrócił się do zakonów i zgromadzeń zakonnych z apelem o ustanawianie kuratorów. Podstawę prawną ich działalności stanowił *Statut dla Kuratorów* prymasa S. Wyszyńskiego z 2.06.1962 roku, znowelizowany 10.09.1965 roku[173]. Dnia 24.03.1962 roku powołał bpa Wincentego Urbana kuratorem prowincji śląskich, ks. Alojzego Żuchowskiego SAC kuratorem prowincji warszawskiej, a ks. Jana Zarębę kuratorem prowincji poznańskiej i toruńskiej. Po zwolnieniu ks. J. Zaręby 7.05.1962 roku zastąpił go ks. Tadeusz Jabłoński. W 1965 roku bp W. Urban zrezygnował z urzędu z uwagi na liczne obowiązki pasterskie. Jego miejsce zajął ks. Franciszek Otremba z Katowic. Dekretem prymasa S. Wyszyńskiego z 5.01.1966 roku bp W. Urban został kuratorem polskich prowincji. Urząd kuratora zgromadzeń zakonnych przestał istnieć po wprowadzeniu nowych przepisów prawa kanonicznego w 1983 roku[174].

169 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1987, art. 322, 322.1, 366.

170 KPK kan. 683.1: *Biskup diecezjalny może osobiście lub przez kogo innego, podczas wizytacji pasterskiej, jak również w wypadku konieczności wizytować: kościoły i kaplice, do których wierni habitualnie uczęszczają, szkoły oraz inne dzieła religijne lub miłosierdzia duchowego, powierzone zakonnikom. Nie dotyczy to jednak szkół, które są dostępne wyłącznie własnym alumnom instytutu*.
KPK kan. 806.1: *Biskupowi diecezjalnemu przysługuje prawo czuwania nad szkołami katolickimi położonymi na jego terytorium oraz wizytowania ich, nawet wtedy, gdy zostały założone lub są kierowane przez członków instytutów zakonnych. Może on również wydawać przepisy dotyczące ogólnej struktury szkół katolickich. Tego rodzaju przepisy wiążą także szkoły kierowane przez zakonników, z zachowaniem wszakże autonomii w zakresie wewnętrznego zarządu tych szkół*.
KPK kan. 1301.1: *Ordynariusz jest wykonawcą wszystkich pobożnych rozporządzeń, dokonanych zarówno testamentem, jak i aktem między żyjącymi*.
KPK kan. 1301.2: *Na mocy tego prawa ordynariusz może i powinien czuwać, także przez wizytację, ażeby pobożne zapisy zostały wypełnione. Inni wykonawcy obowiązani są, po wypełnieniu swojej funkcji, złożyć ordynariuszowi sprawozdanie*.

171 K.Ż Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 118.

172 ADPW, *Kronika domu prowincjalnego*, t. 1 (1945-1968).

173 ADPW, Prymas Polski *Statut dla Kuratorów* z 2.06.1962 r. (N. 2755/62/P), po nowelizacji 10.09.1965 r. (N. 3411/65/P).

174 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1, Rzym 2021, s. 316.

1.2. Ustrój wewnętrzny

W *Konstytucjach* zgromadzenia (1987) napisano: *Już za czasów naszych Założycielek, ze względu na ówczesną ogólną i pilną potrzebę, pielęgnacja chorych rozszerzała się z zasięgu ojczystego na różne kraje. Istniejące pojedynczo domy zakonne zostały z biegiem czasu ukształtowane na prowincje, którymi w sposób zwyczajny zarządzają przełożone prowincji i ich rady. Temu kierownictwu podlegają konwenty. Kierownictwo nadzwyczajne w prowincji sprawuje prawnie zwołana kapituła prowincjalna*[175]. Ta, natomiast *stanowi najwyższą instancję ustawodawczą i nadzwyczajną władzę zarządzającą w prowincji, w ramach uprawnień wypływających z ogólnego prawa kościelnego, naszych Konstytucji i Dyrektorium*[176].

Na czele prowincji stoi przełożona prowincji, która kieruje wszystkimi siostrami i domami zakonnymi zgodnie z postanowieniami prawa kościelnego, *Konstytucji i Dyrektorium*, *Statutów* prowincji oraz uchwał kapituły generalnej i prowincjalnej. Reprezentuje wszystkie domy zakonne na terenie własnej prowincji wobec władz państwowych i kościelnych oraz jest upoważniona do występowania i podpisywania dokumentów w ich imieniu. Do zadań przełożonej prowincji należy także nadzór przy zarządzaniu majątkiem ruchomym i nieruchomym prowincji oraz nadzór nad administracją poszczególnych placówek zakonnych w ramach określonych przez *Konstytucje*[177].

Konstytucje z 1924 roku, które obowiązywały po zakończeniu II wojny światowej, wymagały od kandydatki na przełożoną prowincji, aby pochodziła z sakramentalnego małżeństwa. Po wyborze siostry obecne na kapitule całowały ją w rękę *na znak, że uznają jej władzę*[178].

Kadencja urzędowania przełożonej prowincji trwa sześć lat, z możliwością ponownego wyboru na drugą kadencję[179].

Jest odpowiedzialna za życie duchowe i działalność apostolską. Traktuje powierzony jej urząd jako służbę Kościołowi, zgromadzeniu i każdej siostrze w prowincji. Powinna swoim życiem *jasno ukazywać ducha Założycielek*[180].

Do zakresu jej uprawnień należy:

- przyjęcie aspirantek i postulantek oraz nominacja siostry odpowiedzialnej za formację;
- pozwolenie na przyśpieszenie terminu złożenia pierwszej profesji o 15 dni;
- pozwolenie na złożenie pierwszej profesji poza domem nowicjatu;
- przyjęcie pierwszych ślubów, ich odnowienia i przyjęcie ślubów wieczystych, względnie
- upoważnienie innej siostry do ich odebrania;
- przeniesienie sióstr wewnątrz prowincji i przydzielenie im zakresu działalności zawodowej;
- udzielenie pozwolenia na podróże do innych krajów w ramach danego kontynentu;

---

175 Kapituła prowincjalna, złożona z członków wchodzących do niej z prawa i wyboru, stanowi podmiot najwyższej władzy w prowincji. Zwołuje się ją najczęściej przed kapitułą generalną. M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego*, Lublin 2000, s. 173.

176 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1987, art. 256-257.

177 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 279-280.

178 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948 w art. 220 i 223.

179 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 281.

180 Tamże, art. 283.

- udzielenie pozwolenia siostrom własnej prowincji na wydawanie książek, innych publikacji oraz występowanie w mediach;
- nominacja siostry odpowiedzialnej za Wspólnotę Apostolską św. Elżbiety;
- przyjęcie nowych członków Wspólnoty Apostolskiej św. Elżbiety i dopuszczenie ich do złożenia przyrzeczeń[181].

Przełożona prowincji ma do pomocy radę prowincjalną, którą zwołuje tak często, jak zachodzi konieczność, przynajmniej raz na dwa miesiące. W skład rady wchodzą:

- wikaria prowincji,
- radne prowincji[182].

Zastępczynią przełożonej prowincji jest pierwsza wybrana z czterech sióstr radnych (wikaria prowincji). W razie jej nieobecności jej miejsce zajmuje następna z sióstr radnych. Wikaria prowincji powinna mieszkać w domu prowincjalnym i z uwagi na ścisłą współpracę z przełożoną prowincji być wolna od obowiązków, które mogą utrudniać jej tę współpracę. W razie wakansu na stanowisko przełożonej prowincji przejmuje kierownictwo do następnej kapituły prowincjalnej[183].

W czasie kapituły prowincjalnej wybierane są cztery siostry radne na czas kadencji przełożonej prowincji, z możliwości ponownego ich wyboru przy okazji kolejnej kapituły prowincjalnej. Służą pomocą w kierowaniu prowincją. Współdziałają w planowaniu i przeprowadzaniu religijnej i zawodowej formacji sióstr. Posiadają głos doradczy na posiedzeniach, z wyjątkiem spraw, w których – według prawa kościelnego, *Konstytucji* i *Dyrektorium* – wymagana jest ich zgoda[184].

Przełożona prowincji wybiera na okres swego urzędowania sekretarkę, która może być także radną prowincji. Do jej obowiązków należy:

- pomoc przełożonej prowincji przy załatwianiu spraw na piśmie;
- porządkowanie i przechowywanie wszystkich dokumentów i akt dotyczących prowincji i jej zarządzania;
- prowadzenie kartoteki personalnej sióstr prowincji;
- sporządzanie protokołów posiedzeń zarządu prowincjalnego;
- zarządzanie archiwum prowincji[185].

Przełożona prowincji wybiera za zgodą rady siostrę ekonomkę, która nie powinna być radną prowincji. Do jej obowiązków należy zarządzanie ruchomymi i nieruchomymi dobrami prowincji oraz osobistym majątkiem sióstr. Uczestniczy w posiedzeniach rady prowincjalnej, na których omawia się sprawy należące do jej kompetencji[186].

Kapituła prowincjalna stanowi najwyższą instancję ustawodawczą i posiada nadzwyczajną władzę zarządzającą w prowincji, w ramach uprawnień wypływających z ogólnego prawa kościelnego, *Konstytucji i Dyrektorium*. Na kapitule prowincjalnej urzeczywistnia się jedność oraz współodpowiedzialność każdej siostry wewnątrz danej prowincji[187].

---

181 Tamże, art. 292.
182 Tamże, art. 296.
183 Tamże, art. 297-299.
184 Tamże, art. 301-304.
185 Tamże, art. 309-310.
186 Tamże, art. 314-316.
187 Tamże, art. 257.

Zgodnie z uchwałami kapituły generalnej w 1974 roku nowego znaczenia nabrała zwyczajna kapituła prowincjalna, która na wzór generalnej podzieliła się na kapitułę wyborczą i spraw. Przełożona prowincji po uzyskaniu zgody swej rady i po zatwierdzeniu przez przełożoną generalną może zwołać także nadzwyczajną kapitułę prowincjalną w celu omówienia ważnych spraw prowincji oraz aby wybierać delegatki na kapitułę generalną[188].

Delegatki na kapitułę prowincjalną są wybierane za pomocą listy wyborczej przez wszystkie siostry profeski prowincji. Czynne prawo głosu posiadają członkinie kapituły z urzędu: przełożona prowincji, radne, sekretarka i ekonomka oraz mistrzynie junioratu i nowicjatu. Tylko profeski wieczyste mają bierne prawo wyborcze[189].

Do najważniejszych zadań zwyczajnej kapituły prowincjalnej należą:

- wybór przełożonej prowincji i jej rady;
- opracowanie lub zmiana *Statutów* prowincji w ramach *Konstytucji* i *Dyrektorium*, aby w razie konieczności przystosować je do warunków miejsca i czasu;
- zbadanie życia duchowego i stanu majątkowego prowincji, nowe ukierunkowanie naszego apostolatu zgodnie z wymaganiami Kościoła i kierownictwa zakonnego;
- zbadanie i omówienie dostarczonych przez siostry wniosków i propozycji, jak również innych ważnych spraw prowincji;
- wybór delegatek na kapitułę generalną, o ile ta odbędzie się w przeciągu 12 miesięcy[190].

Pierwsza zwyczajna kapituła w prowincji poznańskiej odbyła się w 1920 roku pod przewodnictwem bpa Stanisława Łukomskiego. Do wybuchu II wojny światowej jeszcze trzy razy zwołano kapituły prowincjalne (1926, 1932 i 1938)[191].

Okupacja hitlerowska, po czym grabienie i niszczenie domów zakonnych przez wojska rosyjskie oraz nieprzewidziane w skutkach czasy represji komunistycznych utrudniały pracę zarządów prowincjalnych, które w latach 1938-1961 nie mogły zwołać żadnej kapituły prowincjalnej.

Podczas tej 23-letniej przerwy zarząd prowincji pełniły siostry powołane z nominacji przełożonych generalnych zgromadzenia. Kolejne zarządy we wspomnianych latach przedstawiały się następująco[192]: od 15.12.1945 roku na czele prowincji poznańskiej stała s. M. Zofia Nawrocik. Heldemara Nawrocik urodziła się 10.05.1887 roku w miejscowości Koronowo, pow. Leszno. Rodzice Paweł i Józefa z domu Keps prowadzili gospodarstwo rolne. Heldemara 30.01.1905 roku wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Nowicjat rozpoczęła w 1906 roku we Wrocławiu. Strój zakonny otrzymała 26.04.1906 roku. Juniorat odbyła w Toruniu. Pierwszą profesję złożyła 15.06.1908 roku, a śluby wieczyste 25.07.1917 roku. Z wykształcenia była pielęgniarką. Kolejno pracowała: od 1914 roku w miejscowości Łaz, od 17.01.1920 roku w Toruniu, od 1925 roku w Toruniu, Jęczmiennej i Łazie, od 1.03.1930 roku była przełożoną w Łasinie, od 1.08.1932 roku przełożoną w Toruniu i pielęgniarką w miejscowym szpitalu, od 1.10.1934 roku pełniła obowiązki

188 Tamże, art. 260-261.
189 Tamże, art. 267.
190 Tamże, art. 258.
191 ADPP, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842 – 1967* [maszynopis, b.p.].
192 Wykaz sporządzono na podstawie archiwaliów Domu Prowincjalnego w Poznaniu (do ich zebrania i chronologicznego zestawienia przyczyniła się s. M. Sapientia Bartkiewicz). ADPP, Zarządy Prowincjalne 1945-1964 [maszynopis].

przełożonej w domu prowincjalnym w Poznaniu oraz wizytatorki prowincji, od 15.05.1937 roku była przełożoną domu prowincjalnego i wikarią prowincjalną. Dnia 4.04.1941 roku przez dwa tygodnie więziono ją w Forcie VII w Poznaniu, 7.06.1941 roku trafiła do poznańskiego więzienia przy ul. Głównej. Kilka dni później, 12.06.1941 roku, została przewieziona do obozu pracy w Bojanowie. Zwolniono ją 3.12.1941 roku i skierowano do pracy służebnej w domu pewnego Niemca w Lesznie, po czym u rodziny w Zaborowie. Po wojnie wróciła do Poznania i zorganizowała dom prowincjalny oraz szpital. Od 15.12.1945 roku pełniła urząd przełożonej prowincji. Od 13.01.1958 roku była wikarią prowincji. 1.04.1964 roku zamieszkała w domu dla sióstr emerytek w Lesznie. Trzeba zaznaczyć, że w latach 1954-1957 pomagała siostrom wysiedlonym z placówek prowincji dolnośląskich i internowanym w obozach pracy przez władze komunistyczne. Odwiedzała siostry w obozach oraz przyjmowała chore i słabe siostry do swej prowincji. Sama nie zwracała uwagi na coraz częstsze niedomagania fizyczne. Chorowała na nowotwór mózgu. Zawsze była uśmiechnięta i pogodna. Zmarła 22.03.1966 roku w Lesznie[193].

Członkinie zarządu prowincji:

- przełożona prowincji – s. M. Zofia Nawrocik,
- wikaria prowincji – s. M. Luitpolda Szymczak – także sekretarka prowincji,
- I radna prowincji – s. M. Donwina Domagalska (+12.05.1957),
- II radna prowincji – s. M. Luitbirga Janiszewska (Poznań-Jeżyce),
- III radna prowincji – s. M. Aniceta Lisiecka – także przełożona domu prowincjalnego,
- prokuratorka prowincji – s. M. Czesława Kitkowska (+22.08.1958).

Od 25.02.1952 roku[194]:

- przełożona prowincji – s. M. Zofia Nawrocik – II kadencja,
- wikaria prowincji – s. M. Donwina Domagalska,
- II radna prowincji – s. M. Luitpolda Szymczak – także przełożona domu prowincjalnego od 6.04.1953 do 10.01.1960 roku,
- III radna prowincji – s. M. Luitbirga Janiszewska,
- IV radna prowincji – s. M. Aniceta Lisiecka,
- ekonomka prowincji – s. M. Czesława Kitkowska.

Od 13.01.1958 roku przełożoną prowincji została s. M. Aniela Tomczak. Balbina Tomczak urodziła się 25.12.1899 roku w miejscowości Donatowo, pow. Kościan, jako trzecie dziecko z dziewięciorga rodzeństwa. Rodzice byli rolnikami. W 1921 roku wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu. W 1922 roku rozpoczęła dwuletni nowicjat. W 1924 roku złożyła I profesję, a w 1929 roku śluby wieczyste. W zgromadzeniu po nowicjacie przygotowała się do pracy jako wychowawczyni przedszkola. Do wybuchu II wojny światowej była wychowawczynią młodzieży w Grudziądzu. W czasie okupacji służyła chorym w szpitalu w Starogardzie Gdańskim. Po wojnie pełniła obowiązki wychowawczyni w Krobi i Międzychodzie. W 1947 roku została przełożoną sióstr zatrudnionych w Prymasowskim Seminarium Duchownym w Gnieźnie. W 1957

193 ADPP, Akta personalne s. M. Zofii Nawrocik.

194 W ADPP nie zachowały się nominacje i wszelkich urzędowych pism. Skład zarządu z 1952 r. ustalono na podstawie luźnych ręcznych zapisków [uwaga autora].

roku po przeniesieniu do Poznania wybrano ją radną prowincji. Dnia 13.01.1958 roku została przełożoną prowincji poznańskiej. Urząd ten piastowała przez 12 lat, czyli dwie kadencje. Wykazała się szczególną troską o młodzież zakonną. Kochała zgromadzenie i dbała, aby siostry żyły duchem elżbietańskim. W 1968 roku wzięła udział w kapitule generalnej w Rzymie oraz wizytowała obydwa domy w Jerozolimie. Życie pełne trudu i trosk osłabiło jej wątłe zdrowie. Jeszcze przed ukończeniem II kadencji 19.12.1969 roku doznała ciężkiego lewostronnego paraliżu. Pod koniec maja 1970 roku stan zdrowia na tyle się poprawił, że mogła pojechać nad morze, po czym odwiedzić swoją chorą siostrę. W lipcu 1970 roku bardzo chora powróciła do Poznania. Zmarła 15.12.1970 roku w poznańskim domu prowincjalnym[195].

W zarządzie prowincji znalazły się:

- przełożona prowincji – s. M. Aniela Tomczak,
- wikaria prowincji – s. M. Zofia Nawrocik,
- II radna prowincji – s. M. Luitpolda Szymczak,
- III radna prowincji – s. M. Aniceta Lisiecka,
- IV radna prowincji – s. M. Nepomucena Łada,
- sekretarka prowincji – s. M. Romana Kaczmarek.

Od 26.07.1960 roku[196]:

- przełożona prowincji – s. M. Aniela Tomczak,
- wikaria prowincji – s. M. Zofia Nawrocik,
- II radna prowincji – s. M. Luitpolda Szymczak,
- III radna prowincji – s. M. Nepomucena Łada,
- IV radna i sekretarka prowincji – s. M. Romana Kaczmarek,
- ekonomka prowincji – s. M. Aniceta Lisiecka,
- przełożona domu prowincjalnego – s. M. Asumpta Domachowska.

Trzeba podkreślić, że co roku przełożone prowincjalne: s. M. Zofia Nawrocik i s. M. Aniela Tomczak składały relacje prymasowi Polski S. Wyszyńskiemu z piastowanego urzędu. W latach 1958-1962 sześć razy odwiedziły go w Gnieźnie i Warszawie[197].

Pierwsza nadzwyczajna kapituła prowincjalna po II wojnie światowej odbyła się 5.11.1961 roku w Poznaniu. Jej obradom przewodniczyła przełożona prowincji s. M. Aniela Tomczak.

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Aniela Tomczak,
- I radna prowincji – s. M. Zofia Nawrocik,
- II radna prowincji – s. M. Luitpolda Szymczak,
- III radna prowincji – s. M. Nepomucena Łada,
- IV radna prowincji – s. M. Romana Kaczmarek.

---

195 ADPP, Akta personalne s. M. Anieli Tomczak.

196 ADPP, Pismo wizytatorki generalnej s. M. Jolenty Przybył dotyczące nominacji s. M. Anicety na ekonomkę prowincji i s. M. Romany Kaczmarek na sekretarkę prowincji, Wrocław 26.07.1960 r.

197 S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 4: 1956-1957, red. M. Białkowski, M. Wiśniewski, Warszawa 2020, s. 83; tenże, t. 5: 1958, red. M. Krupecka, Warszawa 2018, s. 75; tenże, t. 6: 1959, red. G. Łeszczyński, Warszawa 2019, s. 269; tenże, t. 7: 1960, red. R. Łatka, Warszawa 2019, s. 44; tenże, t. 8: 1961, red. M. Wiśniewski, Warszawa 2019, s. 86; tenże, t. 9: 1962, red. A. Poniński, Warszawa 2020, s. 148-149.

Wybór sióstr delegatek na kapitułę generalną do Wrocławia:

- s. M. Romana Kaczmarek,
- s. M. Aniceta Lisiecka,
- s. M. Rafaela Szymkowiak,
- s. M. Assumpta Domachowska.

Razem w tej kapitule udział brały 62 siostry z 28 okręgów: 5 delegatek z urzędu i 57 delegatek z wyboru. Na czas kapituły w prowincji było 69 domów i 500 sióstr.

Kolejne kapituły prowincji poznańskiej odbywały się następująco[198]:

Nadzwyczajnej kapitule prowincjalnej w dniu 28.12.1967 roku w Poznaniu przewodniczyła przełożona prowincji s. M. Aniela Tomczak.

Wybrano zarząd prowincji w składzie:

- przełożona prowincji – s. M. Aniela Tomczak,
- I radna prowincji – s. M. Romana Kaczmarek,
- II radna prowincji – s. M. Scholastyka Zawierucha,
- III radna prowincji – s. M. Witolda Bukowska.

Wybór sióstr delegatek na kapitułę generalną w Rzymie:

- s. M. Witolda Bukowska,
- s. M. Romana Kaczmarek,
- s. M. Scholastyka Zawierucha,
- s. M. Julia Kaczmarek.

Razem w kapitule udział brało 51 sióstr z 24 okręgów: 4 delegatki z urzędu i 47 z wyboru. Na czas kapituły w prowincji było 66 domów i 511 sióstr. S. M. Romana Kaczmarek otrzymała odmowną odpowiedź władz państwowych w sprawie uzyskania paszportu i wyjazdu za granicę. Na kapitułę generalną pojechały przełożona prowincji s. M. Aniela Tomczak i s. M. Witolda Bukowska.

Dnia 16.04.1974 roku w Poznaniu odbyła się nadzwyczajna kapituła prowincjalna pod kierownictwem przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej. Elżbieta Bukowska urodziła się 30.09.1915 roku w miejscowości Skarszewy k. Kościerzyny. Ojciec Konrad prowadził przedsiębiorstwo (warsztat blacharski). Od czasów wojny był inwalidą wojennym. Matka Agnieszka z domu Reszke zajmowała się domem i wychowaniem czterech córek i dwóch synów. Elżbieta po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczała do gimnazjum humanistycznego. Atmosfera domu rodzinnego oraz tradycja elżbietańska związana z tą rodziną – trzy zakonnice: mistrzyni nowicjatu M. Stylita i M. Urbicja Karczyńskie oraz M. Elekta Gdaniec były krewnymi ojca – sprzyjała warunkom, by Elżbieta też usłyszała wezwanie Boże. Dnia 12.06.1939 roku wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu. Do 27.06.1941 roku przebywała z siostrami przy ul. Łąkowej 1. W tym dniu została skierowana przez Arbeitsamt do pracy. Po rozproszeniu sióstr z ul. Łąkowej zamieszkała z nimi prywatnie w mieście. Za pozwoleniem przełożonych 25.02.1945 roku pojechała pielęgnować chorych rodziców, którzy wrócili z wygnania z Generalnej Guberni. Do

198 ADPP, Pismo wizytatorki generalnej s. M. Jolenty Przybył dotyczące nominacji s. M. Anicety na ekonomkę prowincji i s. M. Romany Kaczmarek na sekretarkę prowincji, Wrocław 26.07.1960 r.

zgromadzenia wróciła 2.01.1948 roku, gdy ustała konieczność sprawowania opieki nad rodzicami. Nowicjat rozpoczęła 10.04.1948 roku, a I profesję złożyła 12.04.1949 roku. Dnia 12.04.1950 roku przełożeni wysłali ją do Gniezna, gdzie została sekretarką w Trybunale Metropolitalnym. 27.04.1954 roku złożyła wieczystą profesję we Wrocławiu. 1.09.1958 roku wróciła do Poznania i pracowała w biurze prowincjalnym. W latach 1959-1960 ukończyła Studium Prawa Kanonicznego i Świeckiego dla Zgromadzeń Żeńskich na KUL w Lublinie. Od 13.01.1964 roku powołano ją na III radną prowincji i sekretarkę na sześć lat. Po śmierci s. M. Anieli Tomczak 15.12.1970 roku została przełożoną prowincji na sześć lat (I kadencja). Pełniła ten urząd przez kolejne kadencje (z wyboru od 3.09.1976 roku na II kadencję i przez postulacje od 3.09.1982 roku na III kadencję do 28.06.1988 roku). S. M. Witolda była bardzo ceniona i szanowana przez siostry. Od początku życia zakonnego cechowała ją uczynność, pogoda, dostępność, dobroć i delikatność. Była dobrą matką, z żywą wiarą i równowagą ducha. Szczególnie zabiegała o formację wewnętrzną sióstr, poziom intelektualny i kulturę osobistą. Sprawowanie przez nią urzędu przełożonej prowincji było czasem wielkich przemian po Soborze Watykańskim II, a w ojczyźnie czasem stanu wojennego. Zabiegała usilnie o powstanie i erekcję nowych kaplic w dziewięciu domach zakonnych, które jej nie posiadały. Po wielu staraniach rozpoczęto budowę domu w Puszczykowie – domu rekolekcyjno-wypoczynkowego oraz nowicjatu. Zmarła 4.03.1996 roku w Poznaniu[199].

Nowy zarząd prowincji reprezentowały:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- I radna prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes.

Siostry delegatki wybrane na kapitułę generalną w Rzymie:

- s. M. Helena Zakrzewska,
- s. M. Elżbieta Menes,
- s. M. Alojzja Lewandowska,
- s. M. Sapientia Bartkiewicz.

Razem w kapitule udział brało 30 sióstr: 4 delegatki z urzędu i 26 delegatek z wyboru. Na czas kapituły w prowincji było 65 domów i 499 sióstr.

Od 1 do 2.05.1975 roku w Poznaniu miała miejsce kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw) pod przewodnictwem przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej.

Członkinie zarządu prowincji:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- I radna prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes.

W sumie w kapitule udział wzięło 30 sióstr: 4 delegatki z urzędu i 26 delegatek z wyboru. Tematem wiodącym były śluby zakonne. Kapitulantki były zgodne, że zdrowa atmosfera domu

[199] ADPP, Akta personalne s. M. Witoldy Bukowskiej.

zakonnego pomaga w zachowaniu ślubu czystości, za który każda siostra odpowiada do śmierci w sumieniu przed Bogiem i zgromadzeniem.

Przy omawianiu ślubu ubóstwa siostry delegatki stwierdziły, że ten ślub nie jest łatwy, gdyż wymaga chętnego podejmowania każdej pracy jako środka do zdobycia utrzymania i służenia innym. Kapitulantki przyjęły z właściwym zrozumieniem nowe, dodatnie aspekty tego ślubu, w szczególności dotyczące:

- nieprzywiązywania zbytniej wagi do osób, rzeczy, miejsca pracy i urzędu;
- pozbycia się własności prywatnej;
- pojmowania osobistych zdolności i umiejętności jako wspólnej własności rodziny zakonnej;
- właściwie pojętej oszczędności.

Gdy była mowa o ślubie posłuszeństwa, jedna z delegatek podkreśliła, że posłuszeństwo urzeczywistnia się w wiernym naśladowaniu Chrystusa. Kapitulantki zastanawiały się nad przyczynami osłabienia ducha posłuszeństwa w zgromadzeniu. Doszły do wniosku, że posłuszeństwo zanika u tych sióstr, które widzą jedynie swoje naturalne racje, bez nadprzyrodzonego spojrzenia na posłuszeństwo.

Następnie dyskutowano na temat przyjęcia siostry „trudnej" do nowego konwentu. Często ujemna opinia wyprzedza siostrę, przez co utrudnia się jej możliwość poprawy na przyszłość. Przewodnicząca stwierdziła, że niesłusznie uważa się niekiedy przeniesienie do innego domu zakonnego jako „przeniesienie karne". Zmiana miejsca posługi „z konieczności" jest nieraz jedyną szansą na poprawę życia[200].

W dalszej części obrad omawiano całość duchowego i religijnego życia w klasztorze. Siostry podkreślały, że odmawianie Liturgicznej modlitwy dnia (potocznie brewiarz) nie może zwolnić żadnej siostry z wykonywania powierzonych jej prac i obowiązków. W celu lepszego poznania Liturgicznej modlitwy dnia siostrom pomagają wspólnotowe ćwiczenia z czytania i śpiewania tekstów tej modlitwy, która jest oddawaniem czci Bogu w łączności z całym Kościołem. Siostry postulowały, aby prace wykonywane w czasie czytań duchownych nie były zbytnio absorbujące. Uznały także, że warto rozmawiać na tematy poruszane w czytaniach duchownych. W następnej kolejności rozważano stosunek do ćwiczeń duchownych, wysuwając na pierwsze miejsce kapituły odnowienia, które we wspólnocie zakonnej posiadają głęboki wymiar i wielką wartość. Kapituła odnowienia polega na tym, że każda siostra osobno staje przed wspólnotą, wypowiada się na temat własnych wad i słabości, po czym przeprasza za zło uczynione wspólnocie. Kapitulantki podkreślały potrzebę sumiennego przygotowania do kapituł odnowienia[201].

Kolejnym, pięknym i wymownym świadectwem duchowego ukierunkowania prowincji, który został podkreślony na tejże kapitule prowincjalnej, był Kult Serca Bożego: *Przyjęto z radością objaśnienia Dyrektorium o Kulcie Serca Jezusowego, jako szczególnie bliskie każdej siostrze Prowincji Poznańskiej, gdyż Najświętsze Serce Jezusowe patronuje kaplicy Domu Prowincjalnego; lecz i dlatego, że w promieniach Boskiego Serca zapoczątkowane zostało przez nasze Czcigodne*

200 ADPP, Protokół prowincjalnej kapituły spraw, Poznań 2.05.1975 r., s. 3, 4 [maszynopis].
201 Tamże, s. 4 i 5.

Matki Założycielki to piękne nabożeństwo. Zgodnie z tym postanowiono uwrażliwić się jeszcze bardziej na:

- udział w nabożeństwach ku czci Najświętszego Serca Jezusa jako wyraz miłosnego oddania i wynagrodzenia;
- gorliwe przeżywanie pierwszych piątków miesiąca oraz poważne przeprowadzanie miesięcznego odnowienia ducha;
- ożywienie nabożeństwa Straży Honorowej[202].

W dniach 2-5.09.1976 roku w Poznaniu odbyła się kolejna kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw), której przewodniczyła przełożona generalna s. M. Ignatia Hischer.

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- I radna prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- II radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes,
- ekonomka prowincji – s. M. Alojzja Lewandowska,
- mistrzyni nowicjatu – s. M. Elekta Nowakowska.
- Podczas tej kapituły wybrano zarząd prowincji w składzie:
- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes,
- IV radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska.

Razem w tej kapitule udział brało 31 sióstr (6 delegatek z urzędu i 25 z wyboru oraz obserwatorka z Ziemi Świętej), podczas gdy w prowincji było 57 domów i 495 sióstr.

Kapitulantki podjęły uchwały, które 18.12.1976 roku zarząd generalny w Rzymie zatwierdził jako *Ustawy Prowincji Poznańskiej*. W 18 punktach postanowiono:

- ożywić nabożeństwo do św. Elżbiety;
- codziennie odmawiać brewiarzową godzinę czytań;
- przynajmniej raz w roku odprawiać pięciodniowe rekolekcje;
- zachować zwyczaj ośmiu dni modlitw i ofiar za każdą zmarłą siostrę w prowincji;
- w okresie letnim ubierać pelerynkę w czasie przystępowania do komunii św. i uczestniczenia w uroczystościach kościelnych, np. w procesji Bożego Ciała;
- zgodnie z tradycją i życzeniem sióstr nosić różaniec przy pasku;
- regulować warunki pracy sióstr w parafiach umowami opartymi o przepisy Konferencji Episkopatu Polski, statuty diecezjalne i zasady pragmatyki katechetów;
- zasadniczo nie przyjmować odwiedzin w miejscu pracy;
- o ile to możliwe raz na kwartał przełożona prowincji ma zwoływać konferencje przełożonych domów;

[202] Tamże, s. 5.

- wszystkimi dostępnymi środkami budzić i pielęgnować nowe powołania zakonne;
- przyjąć posoborowe obrzędy przyjęcia do nowicjatu, pierwszej profesji, odnowienia ślubów, profesji wieczystej i uroczystości jubileuszowych;
- wymagać trzech dni przygotowania, po czym pięć dni rekolekcji przed nowicjatem i pierwszą profesją;
- zachować dotychczasowy strój postulantek i nowicjuszek, z tym że w dniu przyjęcia do nowicjatu nowicjuszki otrzymają habit, biały welon i różaniec, natomiast w dniu profesji – pelerynkę. Postulantki dostaną specjalne pelerynki od przełożonej prowincji po sześciotygodniowym okresie próby;
- nowicjat ma trwać rok, a śluby czasowe pięć lat. Jedynie dla słusznych przyczyn można skrócić lub wydłużyć ten okres, lecz nie może być krótszy niż trzy i dłuższy niż dziewięć lat;
- trzymiesięczne przygotowanie juniorystek do profesji wieczystej, jak i sama profesja powinna odbyć się na terenie prowincji;
- przedstawić zasady formacji młodzieży zakonnej;
- powołać sekcje: liturgiczną, plastyczną i powołaniową[203].

W dniach 8-9.04.1980 roku miała miejsce w Poznaniu kapituła nadzwyczajna pod przewodnictwem przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej.

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes (mistrzyni junioratu),
- IV radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska (mistrzyni nowicjatu),
- ekonomka prowincji – s. M. Alojzja Lewandowska.

Wybrano siostry delegatki na kapitułę generalną w Rzymie:

- s. M. Helena Zakrzewska,
- s. M. Elżbieta Menes,
- s. M. Seweryna Galińska,
- s. M. Andrzeja Panek.

Razem w tej kapitule udział brało 30 sióstr (6 delegatek z urzędu i 24 delegatki z wyboru), podczas gdy w prowincji były 64 domy i 476 sióstr.

W dniach 21-23.11.1981 roku w Poznaniu odbyła się kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw), której przewodniczyła przełożona prowincji s. M. Witolda Bukowska.

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,

[203] ADPP, Ustawy Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 5.09.1976 r., s. 5.

- III radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes (mistrzyni junioratu),
- IV radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska (mistrzyni nowicjatu),
- ekonomka prowincji – s. M. Alojzja Lewandowska.

Razem udział brało 30 sióstr (6 delegatek z urzędu i 24 z wyboru), podczas gdy w prowincji były 64 domy i 476 sióstr.

W czasie kapituły uchwalono *Statuty Prowincji Poznańskiej*, zatwierdzone 8.02.1982 roku przez zarząd generalny w Rzymie. W pięciu punktach *Statutów* postanowiono:

- podtrzymywać kult św. Elżbiety: przez poświęcenie wszystkich wtorków w roku Jej szczególnej czci, stosowanie w liturgii własnego formularza mszalnego, odmawianie Liturgii godzin o św. Patronce oraz przez osobiste ofiary, modlitwy i pieśni;
- zachować zwyczaj ośmiodniowych modlitw i ofiar za każdą zmarłą siostrę;
- postulantki mają nosić strój świecki, a podczas liturgii ubierać czarne sukienki i pelerynki;
- przyjmować do nowicjatu wyłącznie w gronie rodziny zakonnej;
- codziennie modlić się o nowe powołania do zgromadzenia;
- zwoływać zasadniczo trzy razy w roku konferencje przełożonych lokalnych przez przełożoną prowincji[204].

W dniach 1-6.09.1982 roku w Poznaniu miała miejsce kolejna zwyczajna kapituła prowincjalna (wyborcza i spraw), której przewodniczyła wikaria generalna s. M. Margarita Wiśniewska, delegowana przez przełożoną generalną s. M. Ignatię Hischer wraz z nowo wybraną przełożoną prowincji s. M. Witoldą Bukowską.

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Elżbieta Menes (mistrzyni junioratu),
- IV radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska (mistrzyni nowicjatu),
- ekonomka prowincji – s. M. Alojzja Lewandowska.

Wybór zarządu prowincji:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska,
- IV radna prowincji – s. M. Serafina Kowalkowska.

W kapitule udział brało 30 sióstr: 6 delegatek z urzędu i 24 z wyboru. Na czas kapituły w prowincji były 64 domy i 481 sióstr.

Głównym celem kapituły było opracowanie wytycznych i wskazań dotyczących formacji permanentnej. Punktem wyjścia był referat s. M. Heleny Zakrzewskiej pt. „Istota, cel oraz potrzeba formacji permanentnej". Po referacie przedstawiono w 19 punktach „Wytyczne kapituły

[204] ADPP, Statuty Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety przepracowane na kapitule prowincjalnej w Poznaniu w dniach od 21 do 23.11.1981 r.

prowincjalnej do programu formacji permanentnej" przygotowane przez Komisję do Sformułowań Tekstów. Po dyskusji dokonano poprawek i uzupełnień, m.in.:

- podkreślono konieczność korzystania z dokumentów soborowych podczas lektury zakonnych *Konstytucji*;
- potwierdzono ważność Ofiary Eucharystycznej w życiu zakonnym i zaproponowano literaturę z tego tematu do rozważania i modlitwy;
- zasugerowano, aby w programie formacyjnym znalazło się szkolenie z zakresu udzielania pierwszej pomocy w nagłych wypadkach;
- kontynuować udział sióstr w kursach gotowania, szycia, prac artystyczno-technicznych oraz obsługi wszelkich urządzeń potrzebnych do pracy domowej i apostolskiej;
- umożliwić siostrom jak najlepsze przygotowanie do jubileuszu profesji zakonnej.

Na zakończenie przyjęto propozycję wikarii generalnej, aby do programu formacji permanentnej wspólnoty zakonne we własnym zakresie zaplanowały program odnowy oddolnej[205].

W dniach 1-2.03.1986 roku w Poznaniu odbyła się nadzwyczajna kapituła prowincjalna, której przewodniczyła przełożona prowincji s. M. Witolda Bukowska.

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska (mistrzyni nowicjatu),
- IV radna prowincji – s. M. Serafina Kowalkowska,
- ekonomka prowincji – s. M. Alojzja Lewandowska,
- mistrzyni junioratu – s. M. Elżbieta Menes.

Wybór sióstr delegatek na kapitułę generalną:

- s. M. Seweryna Galińska,
- s. M. Helena Zakrzewska,
- s. M. Jolanta Walczak,
- s. M. Konstantyna Deka.

Przyjęto propozycje i sugestie w związku z przygotowaniem do kapituły. Razem w kapitule udział brało 38 sióstr (7 delegatek z urzędu i 31 z wyboru), podczas gdy w prowincji były 62 domy i 455 sióstr.

W dniach 26-30.06.1988 roku w Poznaniu odbyła się zwyczajna kapituła prowincjalna. Obradom przewodniczyła przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska oraz nowo wybrana przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska. Teresa Galińska urodziła się 20.03.1939 roku w miejscowości Biniew k. Ostrowa Wlkp. Rodzicami byli Jan i Pelagia z domu Piaszczyńska. Po ukończeniu szkoły podstawowej w 1952 roku pomagała rodzicom w gospodarstwie domowym, a od 1956 roku podjęła pracę w przedszkolu „Caritas" w Krotoszynie prowadzonym przez elżbietanki. Do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety wstąpiła 4.01.1960 roku. W dniu 13.08.1960

[205] ADPP, Protokół Zwyczajnej Kapituły Prowincjalnej, Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 1-6.09.1982 r.

roku rozpoczęła nowicjat. Pierwszą profesję złożyła 14.08.1961 roku i została skierowana do pracy w ochronce przy parafii pw. Bożego Ciała w Poznaniu. Profesję wieczystą złożyła 2.12.1966 roku we Wrocławiu. W tym też czasie zaocznie uzupełniała wykształcenie w zakresie szkoły średniej i otrzymała świadectwo dojrzałości. W 1972 roku skierowano ją na studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które ukończyła w 1977 roku, uzyskując dyplom magistra teologii. W 1976 roku została wybrana do rady prowincji poznańskiej. Po powrocie z Lublina powierzono jej formację młodzieży zakonnej (postulantki i nowicjuszki). Zadanie mistrzyni nowicjatu pełniła do 1988 roku. Kapituła prowincjalna w 1988 roku wybrała ją na urząd przełożonej prowincji, który pełniła przez dwie kadencje, tj. 12 lat. Była bardzo punktualna, wymagająca od siebie i od innych, zawsze opanowana i sumienna. W 1994 roku została również powołana w skład Komisji Episkopatu Polski ds. Życia Konsekrowanego. Podczas kapituły prowincjalnej w 2000 roku została wybrana na wikarię prowincji, ponownie na ten urząd wybrano ją w 2006 roku i pełniła go do śmierci. Zmarła 30.03.2011 roku po ciężkiej chorobie. W czasie gdy była przełożoną prowincji otwarto były szpital w Zielonej Górze, który po generalnym remoncie przekształcono w Specjalny Ośrodek Rehabilitacyjno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej Ruchowo. Zostały też otwarte nowe przedszkola. W wielu domach prowadzono rekolekcje dla młodzieży. Powstały Wspólnoty Apostolskie św. Elżbiety. Duży nacisk położono na uzupełnianie wykształcenia niezbędnego do pracy zawodowej na różnych płaszczyznach. W Puszczykowie został utworzony nowicjat, początkowo dla prowincji poznańskiej, toruńskiej i warszawskiej. Starała się o zwrot zabranych w czasach komunistycznych szpitali i przedszkoli (Otyń, Śrem, Krotoszyn, Międzychód, Leszno)[206].

Członkinie z urzędu:

- przełożona prowincji – s. M. Witolda Bukowska,
- wikaria prowincji – s. M. Helena Zakrzewska,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz (sekretarka),
- III radna prowincji – s. M. Seweryna Galińska (mistrzyni nowicjatu),
- IV radna prowincji – s. M. Serafina Kowalkowska,
- ekonomka prowincji – s. M. Alojza Lewandowska,
- mistrzyni junioratu – s. M. Elżbieta Menes.

Wybór zarządu prowincji:

- przełożona prowincji – s. M. Seweryna Galińska,
- wikaria prowincji – s. M. Beatrycja Różniak,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- III radna prowincji – s. M. Elekta Nowakowska,
- IV radna prowincji – s. M. Izabella Kowalewska.

W obradach udział wzięło 36 sióstr: 7 delegatek z urzędu i 29 z wyboru. Na czas kapituły w prowincji były 62 domy i 436 sióstr.

[206] ADPP, Akta personalne s. M. Seweryny Galińskiej; Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Sewerynie – Teresie Galińskiej.

Podczas tej kapituły omówiono m.in. zmiany w *Statutach* prowincji z 1982 roku, charyzmatyczne posłannictwo wspólnoty, kwestię nowych powołań do zgromadzenia.

Postanowiono:

- uaktualnić terminarz „Krucjaty Modlitw o Powołania";
- zmobilizować do korzystania z modlitw o powołania z modlitewnika „Venite ad me";
- przygotować plakaty i ulotki o tematyce powołaniowej;
- uaktywnić siostry, aby otwierały domy zakonne dla dziewcząt, podtrzymywały korespondencje z nimi, wypożyczały odpowiednie lektury i życzliwie odnosiły się do nich oraz dzieliły się z nimi swoimi umiejętnościami, np. szyciem, krojem, haftem, gotowaniem;
- łączyć w miarę możliwości jubileusze sióstr oraz rocznice domów zakonnych w parafiach z Dniami Modlitw o Powołania.

W dalszej części uchwalono:

- wysyłanie nekrologów zmarłych sióstr do parafii ich chrztu i parafii, z których wstąpiły do zgromadzenia;
- pogłębianie znajomości dokumentów soborowych o życiu zakonnym, przy tej okazji polecono każdej przełożonej przygotowanie dokumentów na czytania duchowne.

W kolejnym dniu obrad przełożona generalna zapoznała siostry z wnioskiem dyrekcji szpitala mieszczącego się przy ul. Łąkowej 2 o skierowanie sióstr do pracy na oddziale onkologicznym. Następnie zaproponowano utworzenie III zakonu św. Elżbiety, którego głównym celem byłoby pozyskanie świeckich, którzy pracowaliby w duchu św. Elżbiety i w pewnej mierze uzupełniali braki personalne sióstr[207].

W dniach 7-8.03.1992 roku w Poznaniu odbyła się nadzwyczajna kapituła prowincjalna. Obradom przewodniczyła przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska.

Członkinie z urzędu:

- wikaria prowincji – s. M. Beatrycja Różniak,
- II radna prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz (sekretarka),
- III radna prowincji – s. M. Elekta Nowakowska,
- IV radna prowincji – s. M. Izabella Kowalewska,
- mistrzyni junioratu – s. M. Elżbieta Menes,
- mistrzyni nowicjatu – s. M. Marietta Łakomska,
- ekonomka prowincji – s. M. Alojzja Lewandowska.

Wybór sióstr delegatek na kapitułę generalną do Rzymu:

- s. M. Beatrycja Różniak,
- s. M. Emerencja Pawłowska,
- s. M. Izabella Kowalewska,
- s. M. Marietta Łakomska,
- s. M. Elżbieta Glinka.

[207] ADPP, Protokół z Prowincjalnej Kapituły Wyborczej i Spraw, Poznań 30.06.1988 r.

Razem udział wzięło 36 sióstr (8 delegatek z urzędu i 28 z wyboru), podczas gdy w prowincji było 65 domów i 379 sióstr.

Kapitulanki wybrały delegatki na kapitułę generalną w Rzymie. Zaproponowały także, aby w Rzymie poruszyć następujące tematy:

- wobec istniejącej i potęgującej się laicyzacji, zmaterializowania siostry wysuwają konieczną potrzebę odnowienia duchowego po pięciu latach od ślubów wieczystych;
- prosi się o położenie większego akcentu na życie ślubami – szczególnie wydaje się być zagrożony ślub ubóstwa;
- organizować dni „mocnej" formacji dla starszych sióstr – wydzielić czas, miejsce, np. w czasie wakacji;
- w celu umocnienia duchowego proponuje się spotkania kursowe – na placówkach, połączone z mszą św., konferencją – tzw. dzień skupienia;
- starać się o zachowanie większej jedności pomiędzy siostrami;
- zastanowić się, w jaki sposób pomóc „rodzinie" na całym świecie;
- podjąć katechezę wychowanków sióstr (Domy Dziecka), którzy już założyli rodziny;
- podjąć pomoc względem samotnych matek;
- zatroszczyć się o ludzi samotnych, szczególnie rodziców sióstr. Może utworzyć dom lub umożliwić przyjęcie rodziców do domów zakonnych – samotnych i chorych;
- opracować ABC dobrej elżbietanki;
- utworzyć Wspólnoty Apostolskie św. Elżbiety;
- podjąć sprawę telewizji, która ogromnie zaśmieca umysł, szczególnie w obecnych czasach;
- podjąć temat powołań: co możemy jeszcze zrobić, jak odczytać znaki czasu w duchu Matek Współzałożycielek, co przyjąć, a z czego zrezygnować?;
- zastanowić się nad problemem: dlaczego odchodzą siostry w różnym wieku, co czynić, by temu zaradzić? (czy powodem jest słaba wiara, zlaicyzowanie, brak podstaw wyniesionych z rodziny, szukanie wygody?);
- położyć wielki nacisk na ukochanie naszego powołania i zgromadzenia;
- proponuje się opracować i zebrać materiały dotyczące naszych zasłużonych sióstr[208].

Od 2 do 6.07.1994 roku w Poznaniu miała miejsce zwyczajna kapituła (wyborcza i spraw). Skład nowego zarządu:

- przełożona prowincji – s. M. Seweryna Galińska,
- wikaria prowincji – s. M. Emerencja Pawłowska,
- II radna prowincji – s. M. Beatrycja Różniak,
- III radna prowincji – s. M. Izabella Kowalewska,
- IV radna prowincji – s. M. Marietta Łakomska,
- sekretarka prowincji – s. M. Sapientia Bartkiewicz,
- ekonomka prowincji – s. M. Alojza Lewandowska.

[208] ADPP, Propozycje na kapitułę generalną wysunięte na kapitule prowincjalnej, która odbyła się w dniach 7 i 8 marca 1992 r. w Poznaniu.

Razem udział wzięły 33 siostry: 8 delegatek z urzędu i 25 z wyboru. Uczestniczyły także obserwatorki: 3 z Ziemi Świętej i 2 z Brazylii.

Delegatki wybrały s. M. Sewerynę Galińską na urząd przełożonej prowincji, która rozpoczęła kapitułę spraw. Delegatki zajęły się następującą problematyką:

- pomoc osobom uzależnionym, m.in. AIDS;
- ożywienie modlitwy w życiu każdej siostry;
- konkretne sposoby niesienia pomocy wielodzietnym i ubogim rodzinom przez katechizację dzieci, konferencje dla rodziców, organizowanie półkolonii dla dzieci z ubogich rodzin;
- zaangażowanie sióstr do posługi charytatywnej, stąd proszono o siostry charytatywne, czyli te, które znają środowisko, są otwarte na wołanie ubogich oraz wiedzą, komu należy się konkretna pomoc duchowa i materialna[209].

W tej kapitule udział wzięły 32 siostry: 8 delegatek z urzędu i 24 z wyboru.

W dniach 7-8.03.1998 roku w Poznaniu miała miejsce nadzwyczajna kapituła prowincjalna, na której wybrano delegatki na kapitułę generalną do Rzymu:

- s. M. Emerencja Pawłowska,
- s. M. Beatrycja Różniak,
- s. M. Marietta Łakomska,
- s. M. Elżbieta Glinka.

W dniach 1-5.07.2000 roku w Poznaniu odbyła się kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw) pod hasłem: *Siostry Świętej Elżbiety z pogłębioną i odnowioną świadomością w nowym Tysiącleciu Chrześcijaństwa.* Kapitule przewodniczyła przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska i nowo wybrana przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska. Felicja Pawłowska urodziła się 30.04.1937 roku w miejscowości Łoniewo, pow. leszczyński. Rodzice Józef i Zofia z domu Łagoda prowadzili gospodarstwo rolne. Felicja miała dwóch braci i siostry bliźniaczki, które zmarły w dzieciństwie. Z jej rodziny pochodziły dwie elżbietankami, ciocie – rodzone siostry ojca – s. M. Jukundyna i s. M. Zuzanna Pawłowskie. Felicja wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 16.11.1955 roku. Dnia 28.07.1956 roku została przyjęta do nowicjatu. Pierwszą profesję zakonną złożyła 9.08.1957 roku w Poznaniu, a śluby wieczyste 30.08.1962 roku we Wrocławiu. Od 12.08.1957 roku była księgową przy ul. Partyzanckiej 8 w Ostrowie Wlkp. Od 3.01.1962 roku przebywała w Otyniu. Od 13.09.1963 roku pełniła obowiązki kurialistki w Gnieźnie. 15.05.1978 roku zamieszkała w Jerozolimie w Domu Pokoju, gdzie od 1.01.1987 do 1.01.1993 roku była przełożoną domu. 4.07.1994 roku podczas kapituły prowincjalnej wybrano ją wikarią prowincji. 3.07.2000 roku została przełożoną prowincji – I kadencja, a 4.07.2006 roku ponownie na tym urzędzie – II kadencja (do 20.11.2011 roku). 12.08.2013 roku przeniesiono ją do Krotoszyna, gdzie jako emerytka wykonywała prace domowe. 29.09.2020 roku powróciła do domu prowincjalnego z powodu pogarszającego się stanu zdrowia. Zmarła 7.10.2020 roku przy ul. Łąkowej 1 w Poznaniu. Siostry wspominają ją jako pokorną i opanowaną. Była otwarta na

[209] ADPP, List do sióstr przełożonej prowincjalnej s. M. Seweryny Galińskiej, Poznań 8.07.1994 r.

sprawy sióstr, trudności obejmowała modlitwą, nie rozstając się z różańcem. Czas sprawowania urzędu przełożonej prowincji przypadł na duży rozwój medialny i urządzeń cyfrowych, co wymagało dużego zapanowania nad przeniknięciem świata do klasztoru. Był to również czas rozwiązywania wielu spraw majątkowo-prawnych prowincji. W okresie likwidacji placówek z powodu zmniejszającej się liczby powołań utworzona została placówka w Betlejem[210].

Skład nowego zarządu prowincji:

- przełożona prowincji – s. M. Emerencja Pawłowska,
- wikaria prowincji – s. M. Seweryna Galińska,
- II radna prowincji – s. M. Marietta Łakomska,
- III radna prowincji – s. M. Beatrycja Różniak,
- IV radna prowincji – s. M. Aleksandra Błaszczyk,
- sekretarka prowincji – s. M. Karola Piotrowiak,
- ekonomka prowincji – s. M. Michaela Szałkowska.

Celem obrad tej kapituły była próba odpowiedzi na następujące pytania:

- czy aktualna posługa apostolska w prowincji pełniona jest po linii charyzmatu?
- z których prac apostolskich w przyszłości trzeba będzie zrezygnować z powodu braku powołań?
- jakie aktualnie działania apostolskie są bardzo pilne i konieczne w tutejszym środowisku?

Podczas obrad siostry kapitulantki doszły do następujących wniosków:

- przy każdym domu zakonnym winna być grupa świeckich, którzy współpracując z siostrami, będą rozwiązywać problemy ludzi potrzebujących konkretnej pomocy. W tym celu należy zakładać Wspólnoty Apostolskie św. Elżbiety;
- źródłem apostolstwa jest Eucharystia, która pomaga w znoszeniu wszelkich przeciwności w dążeniu do Boga i daje siłę do dawania świadectwa miłości bliźniego, zwłaszcza ubogiego duchowo i materialnie;
- błogosławieństwa ewangeliczne, zwłaszcza pokój i miłość, mają gościć w sercu każdej siostry i we wspólnocie zakonnej. Przyczynami, które przeszkadzają siostrom w realizacji błogosławieństw ewangelicznych, są: przepracowanie, różnice wieku i charakteru, egoizm i indywidualizm;
- gwarantem nowych powołań do zgromadzenia jest wierność własnemu powołaniu. W celu budzenia i rozpoznawania przez młodzież powołania do życia zakonnego obowiązkiem każdej siostry jest: autentyczne życie elżbietańskie, życie w prawdzie, przekazywanie innym tego, co przeżywa się we własnym wnętrzu oraz życie w Chrystusie i dla Niego;
- ustanowienie siostry odpowiedzialnej za duszpasterstwo powołaniowe;
- należy wracać do pierwotnego charyzmatu Matek Założycielek oraz do zrozumienia ducha ubóstwa i modlitwy;
- dowartościowanie ścisłego milczenia i życia wspólnotowego;

[210] ADPP, Akta personalne s. M. Emerencji Pawłowskiej.

- organizowanie co roku dni odnowy-skupienia dla sióstr w poszczególnych grupach zawodowych, połączonych z konferencją i wymianą doświadczeń;
- organizowanie corocznych dni odnowy-skupienia dla rodziców sióstr, np. juniorystek[211].

W obradach udział wzięło 31 sióstr: 8 delegatek z urzędu i 23 z wyboru oraz 2 obserwatorki z Ziemi Świętej.

W dniach 13-14.03.2004 roku miała miejsce w Poznaniu kapituła nadzwyczajna, której przewodniczyła przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska. W czasie obrad zostały wybrane delegatki na kapitułę generalną w Rzymie:

- s. M. Seweryna Galińska,
- s. M. Marietta Łakomska,
- s. M. Elżbieta Glinka,
- s. M. Konstantyna Deka.

W kapitule uczestniczyło 29 sióstr: 8 delegatek z urzędu i 21 z wyboru.

W dniach 2-6.07.2006 roku w Poznaniu odbyła się kolejna kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw), której przewodziła przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska oraz nowo wybrana przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska.

Głównym tematem kapituły stały słowa: *Odnowa życia zakonnego wzorem Chrystusa i Matki Założycielki*. Wybrano nowy zarząd prowincji w składzie:

- przełożona prowincji – s. M. Emerencja Pawłowska,
- wikaria prowincji – s. M. Seweryna Galińska,
- II radna prowincji – s. M. Elżbieta Glinka (wikaria prowincji po śmierci s. M. Seweryny Galińskiej w roku 2011),
- III radna prowincji – s. M. Józefa Krupa,
- IV radna prowincji – s. M. Michaela Szałkowska,
- sekretarka prowincji – s. M. Karola Piotrowiak (IV radna prowincji po śmierci s. M. Seweryny Galińskiej w roku 2011),
- ekonomka prowincji – s. M. Michaela Szałkowska.

Kapitulantki były zgodne w kwestii zamawiania przez wszystkie placówki mszy św. w intencji każdej zmarłej siostry należącej do prowincji. Przy okazji przyjęto propozycję przełożonej generalnej o odprawianiu mszy św. gregoriańskich za każdą zmarłą siostrę. W tym celu powstał fundusz stypendialny składający się z comiesięcznych składek pochodzących od wszystkich placówek zakonnych w prowincji. Następnie uchwalono przygotowanie strony internetowej prowincji oraz wysłuchano relacji z posługi sióstr w Ziemi Świętej[212].

W obradach uczestniczyło 26 sióstr: 7 delegatek z urzędu i 19 z wyboru oraz 2 obserwatorki z Ziemi Świętej.

W dniach 13-14.03.2010 roku w Puszczykowie obradowała nadzwyczajna kapituła prowincjalna, którą prowadziła przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska. Wybrano następujące delegatki na kapitułę generalną do Rzymu:

211 ADPP, Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 5.07.2000 r.
212 ADPP, Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 6.07.2006 r.

- s. M. Elżbieta Glinka,
- s. M. Józefa Krupa,
- s. M. Marietta Łakomska.

W tej kapitule brały udział 22 siostry: 6 delegatek z urzędu i 16 z wyboru.

W dniach 19-23.11.2011 roku w Poznaniu miała miejsce kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw) pod hasłem *Tożsamość osoby konsekrowanej w duchu Ewangelii nadziei i charyzmatu Sióstr św. Elżbiety.* Kapitule przewodniczyła przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska oraz nowo wybrana przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak. Siostra Kamila urodziła się 20.01.1972 roku w Lesznie. Ojciec Czesław prowadził zakład betoniarski, a matka Maria z domu Zamelek zajmowała się prowadzeniem domu. Wychowali dwie córki i dwóch synów. Kamila ukończyła Liceum Medyczne w Rawiczu 12.06.1992 roku. Do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety wstąpiła 26.08.1992 roku. Do nowicjatu została przyjęta 12.08.1993 roku. Pierwszą profesję złożyła 15.08.1994 roku, a śluby wieczyste 22.08.1999 roku w Poznaniu. W okresie formacji 26.09.2001 roku ukończyła studia teologiczne na Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując dyplom magistra teologii. Dnia 13.03.2008 roku uzyskała licencjat z pielęgniarstwa na Akademii Medycznej w Poznaniu. Od 15.08.1994 roku pełniła obowiązki pielęgniarki ambulatoryjnej przy ul. Łąkowej 4 w Poznaniu. Od 1.01.1995 roku pracowała również jako pielęgniarka w Klinice Onkologii przy ul. Łąkowej 1/2 na oddziale ginekologicznym. Od 27.02.2010 roku została przełożoną domu i pielęgniarką w Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej Intelektualnie w Łopiennie. Dnia 21.11.2011 roku kapituła prowincji poznańskiej wybrała ją na przełożoną prowincji – I kadencja. Kolejna kapituła prowincji 21.11.2017 roku ponownie wybrała ją na przełożoną prowincji – II kadencja, i trwa nadal. W trakcie posługi przełożonej prowincji bardzo kładziony jest nacisk na różne formy i metody budzenia nowych powołań oraz na formację sióstr w celu umocnienia powołań i ich rozwoju. Za jej kadencji zostały utworzone nowe kaplice w Puszczykowie i Poznaniu. Uregulowano kwestie nieruchomości należących do prowincji. Jako wotum wdzięczności za 100-lecie prowincji poznańskiej powstała Pustelnia św. Franciszka w Puszczykowie dla sióstr, kapłanów i osób świeckich w celu umocnienia duchowego. Wybuch pandemii w 2020 roku wiele zmienił i nadał nowy kierunek na przyszłość, dlatego została rozszerzona pomoc chorym, bezdomnym i ubogim; z powodu pogłębiającego się ubóstwa w społeczeństwie bardzo duża uwaga zwrócona jest na osoby bezdomne, ubogie, odrzucone i pozbawione pracy. Dzięki pomysłowi i inicjatywie przełożonej prowincji utworzono jadłodajnię przy ul. Łąkowej w Poznaniu, która stała się centrum spotkań na różnych płaszczyznach: wolontariusze w różnym wieku, z różnym wykształceniem, przy współpracy w wieloma instytucjami. Z okazji 150-lecia przybycia sióstr elżbietanek do Poznania w 2021 roku powstał Dom Nadziei w Pokrzywnie, który został dostosowany do potrzeb resocjalizacji osób w potrzebie (uzależnionych, bezdomnych, ubogich, bezrobotnych, którym zależy na powrocie do pełnego funkcjonowania w społeczeństwie)[213].

[213] ADPP, Akta personalne s. M. Kamili Paszkowiak.

Skład nowego zarządu:

- przełożona prowincji – s. M. Kamila Paszkowiak,
- wikaria prowincji – s. M. Józefa Krupa,
- II radna prowincji – s. M. Damiana Cykulska,
- III radna prowincji – s. M. Edyta Rychter,
- IV radna prowincji – s. M. Daniela Kamieniarz,
- sekretarka prowincji – s. M. Daniela Kamieniarz,
- ekonomka prowincji – s. M. Irmina Zielińska.

Podczas tej kapituły przyjęto następujące wnioski:

- siostrę odpowiedzialną za powołania należy zwolnić z innych obowiązków zakonnych;
- rekolekcje dla sióstr odbywać się będą w okresie wiosenno-letnim;
- wprowadzono jedną serię *Lectio Divina* dla chętnych sióstr;
- zwrócono uwagę na odpowiedzialne korzystanie z internetu;
- każdego 14. dnia miesiąca wprowadzono w liturgii wspomnienie błogosławionej Matki Marii;
- podtrzymano odprawianie mszy św. gregoriańskiej za każdą zmarłą siostrę;
- wprowadzono okolicznościowe spotkania formacyjne oraz godzinę adoracji w tygodniu w każdym konwencie;
- przełożona generalna zwróciła się do sióstr, aby zastanowiły się nad przebiegiem jubileuszu 100-lecia powstania prowincji, który przypada w 2013 r.[214].

W obradach udział wzięły 22 siostry: 7 delegatek z urzędu i 15 z wyboru oraz obserwatorka z Ziemi Świętej.

W dniach 6-7.02.2016 roku miała miejsce w Puszczykowie nadzwyczajna kapituła prowincjalna pod przewodnictwem przełożonej prowincji s. M. Kamili Paszkowiak. Wybrano następujące delegatki na kapitułę generalną w Rzymie:

- s. M. Józefa Krupa,
- s. M. Emila Krzyżańska,
- s. M. Róża Pacocha[215].

W tej kapitule uczestniczyło 21 sióstr: 8 delegatek z urzędu i 13 z wyboru.

W dniach 19-23.11.2017 roku w Poznaniu odbyła się kapituła zwyczajna (wyborcza i spraw) pod przewodnictwem przełożonej generalnej s. M. Samueli Werbińskiej oraz przełożonej prowincjalnej s. M. Kamili Paszkowiak. Myślą przewodnią kapituły stały się słowa: *Wiara źródłem mocy i szukania nowych dróg przeżywania elżbietańskiego charyzmatu*[216]. Skład nowego zarządu:

- przełożona prowincji – s. M. Kamila Paszkowiak,
- wikaria prowincji – s. M. Józefa Krupa,
- II radna prowincji – s. M. Edyta Rychter,
- III radna prowincji – s. M. Weronika Maciejewska,

214 ADPP, Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 23.11.2011 r.
215 „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2016, nr 23, s. 21.
216 „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2017, nr 24, s. 46.

- IV radna prowincji – s. M. Emilia Krzyżańska,
- sekretarka prowincji – s. M. Dawida Kupaj,
- ekonomka prowincji – s. M. Irmina Zielińska.

Po przegłosowaniu absolutną większością głosów regulaminu obrad w części sprawozdawczej omawiano stan duchowy i dyscyplinarny oraz administrację majątkiem prowincji od ostatniej kapituły. W obszernym sprawozdaniu przedstawiono stan życia duchowego i apostolskiego zgromadzenia od 19.11.2011 do 18.11.2017 roku[217]. Następnie ekonomka prowincji s. M. Irmina Zielińska przedstawiła nowe dzieło prowincjalne – spółkę Centrum Pomocy Osobom Starszym. S. M. Irmina wyjaśniła, że pieniądze, które zgromadzenie pożyczy na rozruch spółki, zostaną zwrócone zgromadzeniu w ratach po formalnym rozpoczęciu jej działalności. Zakończyła swoją wypowiedź stwierdzeniem, że w przyszłości będzie możliwość włączenia do spółki wszystkich dzieł, których podejmuje się zgromadzenie[218].

Kolejnym zagadnieniem, które omawiano na tej kapitule, były *Statuty Prowincji Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety* z 2011 roku. Po przedyskutowaniu i przegłosowaniu przyjęto nową ich wersję, dostosowaną do aktualnych potrzeb prowincji[219].

Ważnym punktem obrad było także uchwalenie *Statutu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska z siedzibą w Poznaniu przy ul. Łąkowej 1-4*. Statut składa się z sześciu paragrafów wchodzących w następujące części:

- postanowienia ogólne;
- charyzmat Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, prowincja poznańska i formy jego realizacji;
- władza Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, prowincja poznańska;
- zarządzanie majątkiem ruchomym i nieruchomym prowincji,
- postanowienia końcowe.

Na zakończenie obrad przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska podziękowała najpierw Bogu za wszystkie łaski udzielone w czasie trwania kapituły, po czym wszystkim kapitulantkom za udział oraz dzielenie się przemyśleniami i doświadczeniami. W słowie końcowym s. M. Samuela Werbińska powiedziała m.in.: *W trakcie obrad skupiliśmy się na naszym temacie „Wiara źródłem mocy i szukania nowych dróg przeżywania elżbietańskiego charyzmatu". W czasie tych dni miałyśmy możliwość przyjrzenia się naszemu charyzmatowi*. Podkreśliła, że wielkim przeżyciem w prowincji było otwarcie procesu beatyfikacyjnego na szczeblu diecezjalnym siostry M. Włodzimiry Wojtczak. Przy tej okazji wyraziła następujące życzenie: *Przykład Jej życia i przykład życia naszych Matek Założycielek powinny nas zachęcać do jeszcze większej gorliwości o chwałę Bożą, do dawania świadectwa w dzisiejszym świecie*[220].

W tej kapitule uczestniczyło 19 sióstr: 8 delegatek z urzędu i 11 z wyboru[221].

---

217 ADPP, Sprawozdanie na Kapitułę Prowincjalną dotyczące stanu życia duchowego i apostolskiego Sióstr Prowincji Poznańskiej od 19 listopada 2011 roku do 18 listopada 2017.

218 Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 23.11.2017 r., s. 10.

219 Tamże, s. 11-12.

220 Tamże, s. 17.

221 Wszystkie zestawienia sporządzono na podstawie: ADPP, Kapituły prowincjalne. Sprawozdania z 1961-2017.

Przed każdą kapitułą we wszystkich placówkach siostry modliły się w duchu troski i współodpowiedzialności za zgromadzenie. Na przykład przed kapitułą w 1974 roku przełożona prowincji s. M. Witolda Bukowska zwracała się do sióstr poszczególnych konwentów z serdeczną prośbą: *Módlmy się więc nadal gorąco do Ducha Świętego o światło i właściwe zrozumienie dla wartości duchowych, o stały powrót do ideałów ewangelicznych i o to, abyśmy nasze życie zakonne wzbogacały o nowe, dodatnie wartości*[222].

Każdą kapitułę poprzedza odpowiednie przygotowanie polegające na rozesłaniu do wszystkich konwentów listu okólnego przełożonej prowincji zapowiadającego miejsce i termin zbliżającej się kapituły, zaproponowaniu trzech kandydatek na urząd przełożonej prowincji oraz na pisemnym przedstawieniu przez siostry w prowincji ewentualnych tematów do omówienia na kapitule[223].

Wszystkie kapituły odbywają się zgodnie z przepisami *Konstytucji* zgromadzenia zwykle według stałego schematu. Kapituły otwierają przełożone prowincji – z wyjątkiem kapituły w 1982 i 1988 roku, której przewodniczyła s. wikaria M. Margarita Wiśniewska.

W części wyborczej kapitulantki wybierają nową przełożoną i radne prowincji w obecności przełożonej generalnej lub przez nią wyznaczonej siostry, która musi pisemnie zatwierdzić ich wybór. Protokół wyborczy podpisuje przełożona generalna lub jej zastępczyni, obydwie skrutatorki i sekretarka kapituły[224].

Następnie kapitulantki przechodzą do drugiej części – kapituły spraw, której przewodniczy nowo wybrana przełożona prowincji. Wszelkie zmiany i uzupełnienia *Statutów* oraz uchwały zatwierdzone przez przełożoną generalną nabierają mocy prawnej i obowiązują do kolejnej zwyczajnej kapituły prowincjalnej[225].

Po zamknięciu kapituły spraw sporządza się protokół, który podpisuje przełożona prowincji, jej rada oraz sekretarka[226].

Zwoływaniu kapituł prowincjalnych prowincji poznańskiej przyświecają dwa najistotniejsze cele: troska sióstr o duchowy rozwój prowincji oraz odpowiedzialność prowincji za formację sióstr z pełnym i świadomym umiłowaniem przez nie charyzmatu zgromadzenia. Ponadto na kapitułach siostry podejmują szereg spraw administracyjnych, personalnych i gospodarczych jakże ważnych dla prawidłowego funkcjonowania prowincji. Wszystkie uchwały podjęte na poszczególnych kapitułach mają ogromne znaczenie dla prowincji i zgromadzenia[227].

Oprócz zwyczajnych i nadzwyczajnych kapituł prowincjalnych funkcjonują także kapituły konwentualne[228], które tworzy przełożona konwentu, nazywana też przełożoną domu[229] wraz ze

222 ADPP, List okólny przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej do sióstr konwentów, Poznań 06.1974 r.
223 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 286.
224 Tamże, art. 273-274.
225 Tamże, art. 275-277.
226 Tamże, art. 275.
227 Tamże, art. 354.
228 Wcześniej określane mianem kapituły domowej (Konstytucje Generalne i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1974, s. 79 [maszynopis]) lub kapituły klasztornej (Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1975, s. 31). Kapitułą konwentu nazwano w Konstytucjach i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1981, art. 350.
229 Wcześniej nazywana przełożoną miejscową (Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek) [1924], Poznań 1948, art. 314), przełożoną konwentu (Konstytucje Generalne i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr

wszystkimi profeskami (czasowe i wieczyste). W domu zakonnym, gdzie przebywa 10 i więcej sióstr, przełożona domu i jej dwie radne tworzą radę konwentualną. Radne są wybierane przez członkinie konwentu. Ich zadaniem jest wspieranie przełożonej w kierowaniu konwentem. We wspólnotach liczących poniżej 10 sióstr nie ustanawia się radnych domowych, lecz ich zadanie przejmuje kapituła konwentualna[230]. Spotkania rady odbywają się zazwyczaj raz w miesiącu, a kapituła konwentualna jest zwoływana co dwa miesiące. Udział w kapitule biorą wszystkie siostry konwentu, które mają prawo swobodnie i otwarcie wypowiadać się na temat konwentu. Głos decyzyjny w uchwałach podjętych na konwencie zawsze należy do przełożonej[231].

Według *Dyrektorium* z 1968 roku raz w miesiącu odbywała się kapituła odnowienia, podczas której czytano fragmenty *Konstytucji* i *Dyrektorium* oraz książki o życiu zakonnym. Następnie wspólnie dyskutowano na temat, który przełożona konwentu ogłaszała przed kapitułą. Podczas kapituły była okazja, aby poszczególne siostry, które wyrządziły jakiekolwiek krzywdy konwentowi, teraz publicznie go przeprosiły i podjęły zadośćuczynienie. *Dyrektorium* polecało opracowanie wspólnego postanowienia na cały miesiąc[232]. Kolejne *Dyrektorium* z 1975 roku już nie wspomina o kapitule odnowienia[233].

Zgodnie z przepisami *Konstytucji* i *Dyrektorium* (2016) przełożona prowincji powinna przynajmniej co dwa lata osobiście wizytować domy zakonne swojej prowincji. W wypadku wystąpienia przeszkody prawnej w przeprowadzeniu wizytacji przełożona prowincji musi delegować jedną ze swoich radnych lub za ich zgodą inną siostrę[234]. Po II wojnie światowej *co rok lub przynajmniej co drugi rok* czyniła to osobiście lub przez radną[235].

Po zakończeniu wizytacji sporządza w dwóch egzemplarzach obszerne sprawozdanie o stanie duchowym i materialnym prowincji. Jeden przechowuje się w archiwum prowincji, a drugi do wglądu przekazuje się przełożonej generalnej i jej radzie[236].

Po wojnie w sprawozdaniach rocznych, które należało wysyłać do Urzędu ds. Wyznań, podawano zazwyczaj tylko informacje niepełne i ogólne. Najczęściej były to nazwy wizytowanych placówek i liczba wizytacji lub odwiedzin poszczególnych domów w prowincji. W czasie wizytacji przełożone prowincjalne zwracały szczególną uwagę na życie duchowe i religijne sióstr. Po Soborze Watykańskim II kładziono większy nacisk na indywidualne rozmyślanie, życie we wspólnocie, warunki materialne oraz opiekę nad siostrami starszymi i chorymi[237].

Po analizie treści sprawozdań z wizytacji przeprowadzonych przez przełożone prowincji poznańskiej wynika, że składają się one z następujących części:

św. Elżbiety, Rzym 1974, s. 78 [maszynopis]) lub przełożoną klasztoru (Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1975, s. 30). Przełożoną konwentu nazwano w Konstytucjach i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1981, art. 329.

230 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 350, 354.

231 Tamże, art. 345-346.

232 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Wrocław 1968, s. 20 [maszynopis].

233 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, s. 31-32.

234 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 286.

235 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948, art. 304.

236 Tamże, s. art. 286 p.1.

237 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 116-117.

- życie religijne,
- duchowe i materialne zabezpieczenie sióstr,
- działalność apostolsko-zawodowa,
- administracja majątkiem i sytuacja materialna placówek.

W każdym ze sprawozdań zgodnie napisano, że wszystkie wspólnoty zakonne w prowincji rozwijały życie religijne, łącząc obowiązki zawodowe z zakonnymi. W niektórych domach nie było kaplicy. Siostry, zwłaszcza te chore i starsze, miały problem w uczestniczeniu w codziennej mszy św., np. w 1990 roku na 59 domów 9 nie posiadało kaplicy. Były to domy parafialne. Rozwiązaniem stały się oratoria, w których siostry gromadziły się na modlitwie i rozmyślaniach, a obowiązek Eucharystii spełniały w kościołach parafialnych[238].

W niektórych placówkach na parafialne msze św. starsze i chore siostry były podwożone samochodami zgromadzenia lub korzystały z uprzejmości osób prywatnych. Przy planowaniu przeniesienia starszej siostry na inną placówkę przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak w sprawozdaniu z 2012 roku brała pod uwagę tylko te placówki, w których bez problemu siostra będzie miała możliwość uczestniczenia w liturgii[239]. Przy okazji te placówki, które borykają się z trudnościami finansowymi z powodu podeszłego wieku i trudności w poruszaniu się obecnych tam sióstr, z czasem ulegną likwidacji[240].

W sprawozdaniu z 2019 roku wizytująca zachęcała przełożone domów, aby oszczędzały środki materialne, ograniczając się tylko do koniecznych zakupów[241].

Problemy ze sprawowaniem Eucharystii pojawiały się w domach zakonnych. W sprawozdaniu z 2019 roku napisano, że coraz trudniej jest znaleźć kapłana, który oprócz obowiązków parafialnych dodatkowo odprawiałby msze św. w kaplicach zakonnych. Najlepszym rozwiązaniem jest obecność kapelana na miejscu do dyspozycji sióstr[242].

Podkreślano wielokrotnie, że starsze siostry chętnie korzystają z programów podawanych przez Radio Maryja i Telewizję TRWAM (msza św., konferencje, nabożeństwa, różaniec, koronka do Miłosierdzia Bożego)[243]. W domach zakonnych pojawiły się komputery i był dostęp do internetu[244]. Korzystanie z tych mediów nie powinno zakłócać ciszy nocnej i milczenia kanonicznego[245].

Władze prowincji starały się, aby jeden rekolekcjonista głosił nauki we wszystkich seriach w ciągu roku i uwzględniał temat podany przez Kościół i zgromadzenie[246]. Władze co roku łączyły tematykę rekolekcji z formacją permanentną sióstr[247].

238 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1990-1991 r., s. 2.
239 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2012 r., s. 4.
240 Tamże, s. 6.
241 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej z 2019 r., s. 14.
242 Tamże, s. 12-13.
243 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 4.
244 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 4.
245 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej od 21.11.2016 do 11.03.2017 r., s. 6.
246 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 1.
247 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2011 r., s. 4.

W sprawozdaniu z 2012 roku przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak rozważała z siostrami temat rocznej formacji permanentnej: *Życie naszych Założycielek przykładem zaufania Bożej Opatrzności w naszych Wspólnotach*. W tym celu postawiła wizytowanym trzy pytania:

- jak wypełniam wolę Bożą?
- czy wypełniam wolę Bożą, czy własną?
- czy radośnie idę przez życie mimo trudów, cierpień dla Chrystusa za przykładem błogosławionej Matki Marii Luizy Merkert, która mówiła: *Jeśli miałabym cierpieć, nie boję się, bo to jest Wola Boża*[248].

Wizytujące zauważyły, że w niektórych domach nie było stałego spowiednika oraz konferencji ascetycznych[249]. Niekiedy spowiednik zastępował konferencję przygotowaniem do spowiedzi św.[250]. W sprawozdaniu z 1999 roku wizytująca s. M. Seweryna Galińska odnotowała, że kilka sióstr juniorystek spowiada się u księży w Poznaniu, bo *ten co przychodzi do domu to im nie odpowiada*[251]. W sprawozdaniu z 2019 roku stwierdzono, że wszystkie placówki posiadają stałego spowiednika; najczęściej jest nim zakonnik, a sporadycznie ksiądz diecezjalny[252].

Nie wszystkie przełożone domów organizowały kapituły konwentualne, tłumacząc się, że *sprawy różnego typu rozwiązują natychmiast, bo wspólnota jest mała*[253].

W sprawozdaniu z 1996 roku przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska zauważyła, że nie zawsze siostry zachowują klauzurę, czyli przyjmują gości w refektarzu. Powodem takiego zachowania był fakt, że nie było pokoju gościnnego[254].

Wizytatorki zwracały uwagę na biblioteki zakonne, które w ich ocenie były dobrze wyposażone i uzupełniane nowymi książkami. W sprawozdaniach odnotowano, że siostry mało korzystały z księgozbioru, ponieważ nie miały na to czasu z powodu wykonywanej pracy zawodowej[255].

W życiu wspólnotowym niekiedy dochodziło do nieporozumień i konfliktów, których przyczyn upatrywano indywidualnie w podeszłym wieku, chorobach, przepracowaniu i cechach osobowych[256] oraz w niekorzystnych warunkach mieszkaniowych[257]. Zdecydowana większość sióstr jest otwarta na wspólnotę, widzi problemy i chce je rozwiązywać. Jak napisano w sprawozdaniu z 1999 roku: *czasem trzeba je hamować, bo chcą więcej niż mogą*[258].

Władze prowincji dbały o polepszenie warunków życia w domach zakonnych, ale nie były w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb i przeprowadzić potrzebnych remontów. Powód był prosty.

248 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2012 r., s. 1.
249 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 3.
250 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 4.
251 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 4.
252 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej z 2019 r., s. 10.
253 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 3; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 4.
254 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 7.
255 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1990 i 1991 r., s. 2.
256 Tamże, s. 2.
257 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 4.
258 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 5.

Brakowało funduszy na ten cel. W sprawozdaniu z 1999 roku zaznaczono, że prowincja wydaje dużo pieniędzy na lekarstwa dla rosnącej liczby sióstr w podeszłym wieku[259].

Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku przed zgromadzeniem pojawiły się nowe wyzwania: katechizacja szkolna, otwieranie przedszkoli i zakładów wychowawczych. W tym celu władze prowincji kierowały szczególnie młodsze siostry i postulantki na różnego rodzaju formy kształcenia zawodowego[260]. Siostry były kierowane na studia teologiczne i pedagogiczne w Poznaniu. Dodatkowo uczestniczyły w różnego rodzaju szkoleniach i warsztatach zawodowych[261].

W 1992 roku wizytacja prowincjalna zbiegła się z jubileuszem 150-lecia powstania zgromadzenia. Wizytatorka s. M. Seweryna Galińska spotykała się nie tylko z siostrami, ale także ze świeckimi ze środowiska, gdzie siostry pracowały. Odwiedziła najuboższych, chorych, starszych, niepełnosprawnych i rodziny wielodzietne. Przy okazji tych spotkań oprócz modlitwy i rozmów rozdawała różańce z Ziemi Świętej, modlitwy z nowenną do Najświętszej Maryi Panny oraz komiksy o św. Elżbiecie i Matkach Założycielkach[262].

W 1996 roku wizytująca s. M. Seweryna Galińska wspomniała o ciekawej inicjatywie zorganizowanej przez siostry w Otyniu dla dzieci z rodzin wielodzietnych, ubogich i zaniedbanych pod hasłem „Wakacje z Bogiem”[263].

Pod koniec lat 90. XX wieku pojawił się problem z urzędem przełożonej placówki. Niektóre z sióstr pełniły go przez trzy kadencje, łącząc z wykonywaną pracą zawodową (np. katecheza itp.). Władze zakonne pozostawiały takie siostry na placówkach, aby nie zostały zwolnione z pracy[264].

Na początku XXI wieku niektóre siostry prosiły przełożone domów o zgodę na wyjazdy np. do chorych rodziców lub z okazji I komunii św. dzieci z dalszego pokolenia czy 18. urodzin rodzeństwa. Poza wakacjami władze prowincji nie pochwalały tego typu wyjazdów. Umożliwiały siostrom, poza urlopem wakacyjnym, na uczestnictwo w uroczystościach ślubnych rodzeństwa, prymicjach, pielgrzymkach[265]. Siostry, które chciały odwiedzić chorych rodziców lub krewnych, otrzymywały dodatkowe 10 dni urlopu[266].

W sprawozdaniu z 2009 roku wizytująca s. M. Emerencja Pawłowska szukała praktycznych rozwiązań dotyczących przyszłości prowincji. Przybywało bowiem sióstr starszych i chorych, a brakowało nowych powołań do zgromadzenia. W czasie wizytacji pytała, co można zrobić, aby *mimo tych przygnębiających – po ludzku – sytuacji*, siostry stawały się jeszcze bardziej otwarte i radosne w posłudze charytatywno-apostolskiej? Jedną z odpowiedzi na postawione pytanie było to, aby starsze u młodych sióstr nie gasiły zapału i chęci do radosnej posługi elżbietańskiej[267].

W czasie wizytacji od 21.11.2016 do 11.03.2017 roku przełożona prowincjalna s. M. Kamila Paszkowiak posłużyła się przygotowaną wcześniej prezentacją multimedialną. Siostry miały

259 Tamże, s. 8.
260 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1990 i 1991 r., s. 6.
261 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r., s. 9.
262 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 1.
263 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 6.
264 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 5.
265 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 5.
266 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej z 2019 r., s. 10.
267 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006-2009 r., s. 1.

okazję poznać dzieła elżbietańskie prowadzone w całej prowincji. Przez prezentację wizytująca uwrażliwiła siostry na większą potrzebę budzenia powołań zakonnych. W kolejnej prezentacji – „Medytacja o św. Józefie" – zachęcała siostry, aby wszystkie trudne sprawy powierzały orędownictwu św. Józefa[268].

Do sprawozdania z wizytacji od 21.11.2016 do 11.03.2017 roku został dołączony wykaz dokumentów do przygotowania przez przełożoną domu i okazania ich wizytującej:

- zeszyt zawierający ewidencję sióstr,
- zeszyt z wykazem rekolekcji sióstr,
- zeszyt z wykazem wakacji sióstr,
- zeszyt wizytacyjny,
- kronika domu,
- kapituły konwentualne i odnowy,
- spis książek bibliotecznych,
- materiały i pisma otrzymywane z domu generalnego,
- materiały i pisma otrzymywane z domu prowincjalnego,
- rozliczenia miesięczne[269].

Wizytacja w 2019 roku przebiegała pod hasłem *Media za klauzurą. W trosce o klauzurę serca*. Przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak w rozważaniach z siostrami postawiła trzy pytania:

- która siostra ma przy sobie telefon komórkowy?
- która siostra w ogóle nie posiada telefonu komórkowego?
- czy któraś z sióstr nigdy nie trzymała w ręku telefonu komórkowego?

Celem tych rozważań było uświadomienie siostrom, jak bardzo technika, poprzez rozwój urządzeń mobilnych, wkradła się w życie ludzi, nie omijając przy tym klauzury zakonnej. Wizytująca apelowała o większą roztropność w korzystaniu z mediów. Życzyła, aby pasją każdej siostry była modlitwa i głoszenie Ewangelii, *wtedy* – jak powiedziała – *nie pozbawimy się klauzury serca. Oby nasze klauzury i media były tym, co nas łączy z Bogiem i ludźmi, a nie dzieli*[270].

Tabela 6. Liczba wizytacji przeprowadzonych przez przełożone prowincji w latach 1990-2021

Rok	Imię i nazwisko	Liczba zwizytowanych domów	Liczba odwiedzin na placówkach
1990	s. M. Seweryna Galińska	26	129
1991	s. M. Seweryna Galińska	34	127
1992	s. M. Seweryna Galińska	58	146
1993	s. M. Seweryna Galińska	0	205

[268] ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej od 21.11.2016 do 11.03.2017 r., s. 1.
[269] Tamże.
[270] ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej z 2019 r., s. 4-5.

1994	s. M. Seweryna Galińska	0	183
1995	s. M. Seweryna Galińska	57	135
1996	s. M. Seweryna Galińska	1	178
1997	s. M. Seweryna Galińska	0	186
1998	s. M. Seweryna Galińska	23	129
1999	s. M. Seweryna Galińska	27	154
2000	s. M. Seweryna Galińska s. M. Emerencja Pawłowska	0 0	42 70
2001	s. M. Emerencja Pawłowska	46	120
2002	s. M. Emerencja Pawłowska	0	178
2003	s. M. Emerencja Pawłowska	0	145
2004	s. M. Emerencja Pawłowska	0	141
2005	s. M. Emerencja Pawłowska	41	100
2006	s. M. Emerencja Pawłowska	3	115
2007	s. M. Emerencja Pawłowska	11	119
2008	s. M. Emerencja Pawłowska	19	92
2009	s. M. Emerencja Pawłowska	5	129
2010	s. M. Emerencja Pawłowska	3	110
2011	s. M. Emerencja Pawłowska s. M. Kamila Paszkowiak	32 0	58 19
2012	s. M. Kamila Paszkowiak	35	97
2013	s. M. Kamila Paszkowiak	0	150
2014	s. M. Kamila Paszkowiak	0	140
2015	s. M. Kamila Paszkowiak	0	132
2016	s. M. Kamila Paszkowiak	1	167
2017	s. M. Kamila Paszkowiak	1	118
2018	s. M. Kamila Paszkowiak	0	112
2019	s. M. Kamila Paszkowiak	26	127
2020	s. M. Kamila Paszkowiak	0	105
2021	s. M. Kamila Paszkowiak	0	36

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne 1990-2021

Wizytacje prowincjalne są podsumowaniem stanu duchowego i materialnego prowincji, działalności prowadzonej przez siostry, liczby osób i placówek oraz różnorodności prowadzonych dzieł. W czasie wizytacji prowincjalnej należy uwrażliwiać siostry na obowiązki wynikające z *Konstytucji* i *Dyrektorium* oraz na potrzebę i wartość kapituł konwentualnych, niezbędnych dla rozwoju życia we wspólnocie elżbietańskiej[271].

Dwa razy w roku przełożona prowincjalna lub siostra przez nią delegowana uczestniczy w spotkaniach wiosennych i jesiennych organizowanych przez Konsultę Wyższych Przełożonych Instytutów Życia Konsekrowanego i Życia Apostolskiego[272]. Spotkania odbywają się w Warszawie lub Częstochowie i trwają trzy dni. Ich celem jest współdziałanie wszystkich zgromadzeń w Polsce z władzą kościelną w odnowieniu i pogłębieniu życia zakonnego oraz wymiana doświadczeń w realizacji charyzmatów zakonnych. Spotkania dotyczą np. spraw związanych z funkcjonowaniem domów pomocy społecznej, szkół i przedszkoli, a także podejmowania nowych przedsięwzięć zgodnych z przepisami Unii Europejskiej. W czasie każdej sesji przedstawiane są aktualne państwowe normy prawne, finansowe i ubezpieczeniowe. W tym celu Sekretariat Konsulty przygotowuje różnego rodzaju szkolenia i kursy oraz dodatkowe spotkania np. dla katechetek, pielęgniarek, wychowawczyń przedszkoli, zakrystianek itp. Wyższe przełożone także informują o zbliżających się jubileuszach, beatyfikacjach i kanonizacjach w danym zgromadzeniu[273].

Podczas prac Konsulty wyłonione zostały komisje:

- szkolno-wychowawcza
- parafialna
- maryjna
- pielęgniarska.

Komisje są organami pomocniczymi przy Wydziale Spraw Zakonnych w sekretariacie prymasa Polski[274].

---

271 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 117.

272 Kard. S. Wyszyński 2.05.1960 r. zatwierdził *Normy regulujące pracę międzyzakonną żeńskich stanów doskonałości w Polsce*, a 4.06.1960 r. powołał Konsultę Wyższych Przełożonych Żeńskich Stanów Doskonałości, składającą się z 10 osób zaproponowanych przez zebranie plenarne wyższych przełożonych mianowanych przez prymasa. Konsulta zbierała się co 3 miesiące i była organem doradczym prymasa. W 1970 r. została kanonicznie erygowana przez watykańską Kongregację Zakonów i Instytutów Świeckich. Otrzymała osobowość prawną. Konsulta jest nazywana Konferencją Wyższych Przełożonych Żeńskich Instytutów Zakonnych w Polsce. M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego*, Lublin 2000, s. 194-195; tenże, *Konferencje Wyższych Przełożonych*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. B. Migut [i in.], Lublin 2002, t. 9, kol. 577.

273 ADPP, Sprawozdanie odnośnie rozwoju życia duchowego i apostolskiego w prowincji poznańskiej od 1.06.2004 do 31.03.2010 r., s. 19-20; ADPP, Sprawozdanie na kapitułę prowincjalną dotyczące stanu życia duchowego i apostolskiego sióstr prowincji poznańskiej od 19.11.2011 do 18.11.2017 r., s. 23.

274 J. Bar, *Konferencje Wyższych Przełożonych zakonów w Polsce*, „Prawo Kanoniczne" 1980, nr 3-4, s. 100-116; A. Mirek, *Przystosowanie i opór żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec władz komunistycznych w Polsce. Zarys problemu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2012, t. 15, s. 227-228.

1.3. Stan personalny

W domach zakonnych przez formę życia i apostolat siostry powinny kontynuować dzieło podjęte przez Założycielki. W *Konstytucjach* i *Dyrektorium* (2016) napisano: *Każda siostra, bez względu na miejsce czy rodzaj działalności, powinna być gotowa do realizacji tego dzieła. Odpowiedzialna za dobro wspólnoty, stara się jednocześnie być otwarta na troski i potrzeby ludzi, z którymi się spotyka. Stara się w miarę możliwości i kompetencji chronić wspólnotę od tego, co dla niej szkodliwe i czynić wszystko, by dom zakonny jako wspólnota kościelna żył zgodnie ze swoim przeznaczeniem*[275].

Przed II wojną światową prowincja gnieźnieńsko-poznańska (późniejsza poznańska) posiadała najwięcej sióstr z całego zgromadzenia, czyli 894 na 4827 wszystkich profesek w zgromadzeniu[276]. W czasie niemieckiej okupacji siostry rozproszyły się po całej Polsce i za granicą. Już na początku 1945 roku zaczęły powracać do wcześniejszych placówek i wraz z tymi, które w nich pozostały, wspólnie tam, gdzie to było możliwe, przystąpiły do pracy[277].

Według spisu domów filialnych w prowincji z 28.03.1945 roku w 17 miejscowościach siostry nie mogły wznowić działalności. Domy uległy zniszczeniu lub były zajęte przez wojska radzieckie[278]. Władze prowincji powróciły do domu prowincjalnego przy ul. Łąkowej 1/2 w Poznaniu 17.11.1945 roku, dopiero gdy Rosjanie przestali okupować ten budynek. W omawianym czasie nowicjat znajdował się w Pokrzywnie. Pierwsze śluby wieczyste po wojnie, 28.08.1945 roku, złożyło 55 sióstr. Dnia 8.11.1945 roku zmarła przełożona prowincji s. M. Stanisława Dankowska, której urząd tymczasowo objęła s. wikaria M. Zofia Nawrocik. W 1946 roku odbyły się dwie serie obłóczyn[279].

Prowincja powoli zaczęła podnosić się ze strat osobowych poniesionych w czasie ostatniej wojny i tuż po jej zakończeniu, o czym była mowa w punkcie pierwszym. W 1948 roku w 37 placówkach pracowały już 323 siostry. Ze zmianą granic państwowych łączyła się konieczność zmian terytorialnych poszczególnych prowincji. Po reorganizacji Zgromadzenia św. Elżbiety w1949 roku prowincja poznańska posiadała 481 profesek[280].

We wszystkich placówkach prowincji siostry realizowały charyzmat elżbietański, służąc najbardziej potrzebującym – biednym, chorym oraz oddając się wychowaniu dzieci. Początkowo liczniejszą grupę stanowiły pielęgniarki, które były zatrudniane w szpitalach oraz pielęgnowały chorych w ich domach, robiąc zastrzyki i posługując przy chorych. Dużą grupę stanowiły siostry prowadzące ochronki dla dzieci, sierocińce i przedszkola oraz nauczające religii w szkołach. W latach 1945-1947 siostry nie przeszkadzały władzy komunistycznej i chętnie były zatrudniane, gdyż brakowało siły roboczej w szpitalach, przychodniach, domach dziecka, domach starców i przedszkolach. Do 1948 roku siostra zakonna w przedszkolu czy szpitalu należała do *zwykłego*

---

275 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 329.
276 J. Mertens, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 2, Rzym 2021, s. 539.
277 Na przykład w Poznaniu pozostało 60-80 sióstr. D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej (1946-1992)*, Poznań 1996, s. 29 [maszynopis].
278 ADPP, Spis domów filialnych Prowincji Wielkopolsko-Pomorskiej z 28.03.1945 r.
279 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 30.
280 K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 402-403.

krajobrazu[281]. Od 1948 działalność sióstr ulegała zmianie, co wynikało z ustroju państwa i jego następstw[282].

Podstawą funkcjonowania i istnienia zgromadzeń zakonnych są wspólnoty. Ich żywotność i liczebność stanowi warunek wypełnienia misji i charyzmatu oraz podejmowania nowych dzieł. Zadaniem każdego zgromadzenia jest troska o rozwój i powiększanie jego wspólnoty[283].

W latach 1946-1989 uwidocznił się systematyczny spadek liczby sióstr w prowincji poznańskiej. Na przykład w latach 1946-1949 na początku dekady były 702 siostry, a w latach 1980-1989 na początku dekady było ich już 463. Na uwagę zasługuje fakt, że w latach 1946-1959 przybyło do prowincji aż 105 elżbietanek z innych prowincji. W tym okresie odnotowano też dobrowolne odejścia sióstr ze zgromadzenia. Najwięcej sióstr (27) odeszło w latach 1946-1949, a najmniej (9) w latach 1970-1979. Duża rozbieżność jest w liczbie przyjętych do nowicjatu. Najwięcej dziewcząt (156) wstąpiło do nowicjatu w latach 1950-1959, a najmniejszą liczbę (33) odnotowano w latach 1970-1979.

Tabela 7. Stan liczebny sióstr w prowincji poznańskiej w latach 1946-1989

Siostry	**Okres**				
	1946-1949	**1950-1959**	**1960-1969**	**1970-1979**	**1980-1989**
Stan na początku dekady	702	481	559	523	463
Przyjęte do nowicjatu	115	156	42	33	60
Przeszły do innej prowincji	344	16	18	1	5
Przyszły z innej prowincji	81	24	8	1	4
Opuściły zgromadzenie lub wydalone	27	15	12	9	13
Stan na końcu dekady	481	559	523	463	417
Wzrost i ubytek w poszczególnych okresach	-221	+78	-36	-60	-46

Źródło: P.M. Nikiel, *Rozwój terytorialny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 404

W latach 1990-2021 liczebność sióstr w prowincji poznańskiej uległa zmianie. Z roku na rok jest coraz mniej sióstr. Na przykład w 1990 roku było 390 profesek, a po 30 latach ich liczba spadła do 148. Podobnie, gdy chodzi o profeski czasowe: w 1990 było ich 24, a w 2021 – tylko 2. Na przełomie XX i XXI wieku liczba profesek czasowych utrzymywała się w granicach od 12 do 23. Dopiero od 2007 roku ich liczba zaczęła się zmniejszać. W 2019 roku nie było żadnej profeski czasowej. W latach 1990-2021 władze zakonne rzadko udzielały siostrom czasowej (maksymalnie na 3 lata) zgody na przebywanie poza domem zakonnym (eksklaustracja). Były to

[281] E. Kaczmarek, *Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PR*L, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Europie Środkowo-Wschodniej wobec totalitaryzmu komunistycznego*, red. A. Mirek, Warszawa 2012, s. 166.

[282] Tamże, s. 168.

[283] K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 399.

pojedyncze wypadki (jedna lub dwie siostry na rok). W latach 2011-2012, 2014, 2016-2020 nie było żadnej siostry eksklaustrowanej. Wyjątkowo oddawano siostry do innej lub przyjmowano z innej prowincji. Nie było też zbyt wielu zwolnień ze zgromadzenia. Najwięcej sióstr, bo 3 rocznie, zwolniono w latach 2004-2005 i 2008-2009. Natomiast żadnej nie zwolniono kolejno w: 1990, 1995, 1997-1998, 2013-2014, 2016 i 2020-2021 roku.

Tabela 8. Stan liczebny sióstr w prowincji poznańskiej w latach 1990-2021

Rok	Profeski wieczyste	Profeski czasowe	Siostry eksklaustrowane	Oddane do innej prowincji	Zmarłe	Zwolnione ze zgromadzenia	Przybyłe z innej prowincji
1990	390	24	1	0	12	0	0
1991	380	23	1	1	10	1	0
1992	380	16	1	1	10	1	0
1993	373	14	1	0	11	2	0
1994	364	14	1	2	11	1	1
1995	356	16	1	0	11	0	0
1996	343	18	1	1	14	1	0
1997	331	20	1	2	12	0	1
1998	325	20	1	0	9	0	0
1999	320	15	1	0	8	1	0
2000	314	12	1	0	11	1	0
2001	304	12	1	0	13	1	0
2002	299	14	1	0	6	2	0
2003	287	15	2	0	12	1	0
2004	278	18	2	1	8	3	0
2005	264	17	2	0	16	3	3
2006	259	14	2	0	8	2	2
2007	250	9	1	0	14	1	0
2008	239	6	1	0	10	3	1

2009	232	3	2	0	10	3	2
2010	220	4	1	0	11	2	1
2011	212	3	0	0	9	1	1
2012	213	5	0	1	6	1	0
2013	203	4	1	0	6	0	0
2014	198	4	0	0	5	0	0
2015	189	2	1	0	11	1	0
2016	178	2	0	0	7	0	0
2017	171	2	0	0	6	1	0
2018	167	1	0	1	4	1	0
2019	156	0	0	0	10	2	0
2020	148	2	0	0	8	0	0
2021	140	2	1	0	9	0	0

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne.

Postępujący spadek liczby sióstr w prowincji (tabela nr 10) wpływa na liczbę złożonych ślubów zakonnych (tabela nr 11). W latach 1990-2021 76 sióstr złożyło śluby wieczyste. Najwięcej sióstr, bo 8 rocznie, złożyło w latach 1991-1992, a najmniej, bo tylko 1 siostra rocznie, w latach: 1997, 2010-2011 i 2013. Od 2016 roku żadna siostra nie złożyła ślubów wieczystych. Nikt nie miał tych ślubów także w 2004, 2012 i 2014 roku. W latach 1991-1992 16 sióstr odnowiło śluby do terminu ślubów wieczystych. W omawianym czasie liczba odnowionych ślubów wahała się od 8 do 1 rocznie. Od 2016 roku żadna siostra nie odnowiła tych ślubów. Najwięcej (8) sióstr w 1990 roku odnowiło śluby na kolejne dwa lata, a najmniej, po 1 siostrze na rok, w latach: 1995, 2008, 2011-2013, 2015. Podobnie przedstawia się liczebność sióstr, które odnowiły śluby na pierwsze dwa lata. Pięć sióstr rocznie odnowiło te śluby w 1996 i 1997 roku, najmniej, bo po 1 siostrze rocznie, w 1993 i 2006 roku oraz w latach 2010-2011 i 2013-2016. Żadna siostra nie odnowiła ślubów w latach: 2000, 2007-2009, 2012, 2017-2020. Najwięcej sióstr (5 rocznie) złożyło I profesję w latach 1995-1996, 4 siostry rocznie złożyły tę profesję w latach: 1994, 2001-2002, 2004, 3 w latach: 1990, 1993, 1997-1998, 2003, 2012, 2 w roku 2020, 1 w latach: 1991-1992, 2005, 2009-2010, 2013-2014, 2017, natomiast żadna siostra nie złożyła I profesji w latach: 1999, 2006-2008, 2011, 2015-2016, 2018-2019 i 2021. W latach 1990-2021 w nowicjacie było 71 postulantek. Najwięcej, bo 6, przyjęto w 1995 roku, 5 w latach 1994, 2001 i 2003, 4 w latach 1990-1993, 2000, 2002 i 2011, 3 w latach 1996-1997, 1999 i 2019, 2 w 2004 i 2016 roku, 1 w latach 2005, 2008-2009, 2012-2013 i 2021.

Tabela 9. Śluby zakonne w prowincji poznańskiej w latach 1990-2021

Rok	Liczba sióstr, które złożyły śluby wieczyste	Liczba sióstr, które odnowiły śluby do terminu ślubów wieczystych	Liczba sióstr, które odnowiły śluby na drugie dwa lata	Liczba sióstr, które odnowiły śluby na pierwsze dwa lata	Liczba sióstr, które złożyły I profesję	Liczba postulantek przyjętych do nowicjatu
1990	2	2	8	4	3	4
1991	8	8	4	3	1	4
1992	8	8	4	3	1	4
1993	4	4	3	1	3	4
1994	3	0	3	3	4	5
1995	3	0	1	4	5	6
1996	3	3	3	5	5	3
1997	1	1	4	5	3	3
1998	3	3	5	3	3	0
1999	4	4	4	3	0	3
2000	5	5	2	0	3	4
2001	4	4	3	3	4	5
2002	2	0	0	4	4	4
2003	2	2	3	4	3	5
2004	0	0	3	3	4	2
2005	3	3	5	4	1	1
2006	4	3	3	1	0	0
2007	5	5	4	0	0	0
2008	3	2	1	0	0	1
2009	4	4	0	0	1	1
2010	1	1	0	1	1	0
2011	1	0	1	1	0	4
2012	0	0	1	0	3	1
2013	1	1	1	1	1	1
2014	0	1	0	1	1	0
2015	2	2	1	1	0	0

2016	0	0	0	1	0	2
2017	0	0	0	0	1	0
2018	0	0	2	0	0	0
2019	0	0	0	0	0	3
2020	0	0	0	0	2	0
2021	0	0	0	2	0	1
Razem	**76**	**66**	**69**	**61**	**57**	**71**

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

W każdym zgromadzeniu wiek sióstr odgrywa ważną rolę. Zarówno żywotność zgromadzenia, jak i jego działalność zależy głównie od wieku sióstr. W 1949 roku w prowincji było 481 sióstr, średnia wieku wynosiła 45,16, a w latach 80. XX wieku – 58,86, wydłużając się o 13 lat. Największą grupę wiekową stanowiły siostry:

- do 1949 roku, w przedziale wiekowym 35-39 lat,
- do 1959 roku, w przedziale wiekowym 45-49 lat,
- do 1969 roku, w przedziale wiekowym 55-59 lat,
- do 1979 roku, w przedziale wiekowym 65-69 lat,
- do 1989 roku, w przedziale wiekowym 75-79[284].

Kolejne lata nie przyniosły poprawy liczebności sióstr. W 1990 roku było 406 sióstr, a w 2019 roku już tylko 163. W latach 1990-2019 przekrój wiekowy był bardzo zróżnicowany: najstarsza siostra miała 100, a najmłodsza – 19 lat. Największą grupę wiekową stanowiły siostry:

- w 1990 roku, w przedziale wiekowym 61-70 (100 sióstr),
- w latach 1995-1996, w przedziale wiekowym 61-70 (87 sióstr),
- w 1999 roku, w przedziale wiekowym 61-70 (89 sióstr),
- w 2001 roku, w przedziale wiekowym 61-70 (81 sióstr),
- w 2005 roku, w przedziale wiekowym 71-80 (76 sióstr),
- w 2006 roku, w przedziale wiekowym 71-80 (78 sióstr),
- w 2010 roku, w przedziale wiekowym 71-80 (72 siostry),
- w 2012 roku, w przedziale wiekowym 71-80 (66 sióstr),
- w 2017 roku, w przedziale wiekowym 81-90 (43 siostry),
- w 2019 roku, w przedziale wiekowym 81-90 (49 sióstr).

Podsumowując w skrócie, w latach 1990-2019 przedziały wiekowe sióstr przedstawiają się następująco:

- w latach 1990-2001 w przedziale wiekowym 61-70 było 357 sióstr,
- w latach 2005-2012 w przedziale wiekowym 71-80 były 292 siostry,
- w latach 2017-2019 w przedziale wiekowym 81-90 były 92 siostry.

[284] K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 409-410.

W latach 1947-2021 zmarło 655 sióstr. Ich ciała złożono w kwaterach elżbietańskich na cmentarzach w tych miejscowościach, gdzie mieszkały przed śmiercią. W latach 1990-2009 odnotowano największą liczbę zgonów, co było spowodowane starzeniem się sióstr. Najmniej sióstr zmarło w latach 1947-1949, ponieważ w tym okresie w prowincji przeważały siostry w wieku 35-39 lat. Najwięcej sióstr zmarło w przedziale wiekowym 99-80 lat.

Tabela 11. Zgony sióstr prowincji poznańskiej w latach 1947-2021

Lata	Liczba zmarłych sióstr	Wiek zmarłych sióstr						Ogółem	
		99-80		79-50		49-20			
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1947-1949	46	4	3,6	28	13,7	14	41,2	46	7
1950-1959	71	18	16,2	40	19,6	13	38,2	71	10,8
1960-1969	56	18	16,2	36	17,6	2	5,9	56	8,5
1970-1979	84	32	28,8	49	22,5	3	8,8	84	12,8
1980-1989	92	39	35,1	51	25	2	5,9	92	14
1990-1999	107	64		43		0		107	16,3
2000-2009	108	76	70,4	31	28,7	1	0,9	108	16,5
2010-2019	75	64		11		0		75	11,5
2020-2021	16	14	87,5	2	12,5	0	0	16	2,4
Razem	655	329		291		35		655	100

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne.

Z powyższych zestawień wynika, że średnia wieku sióstr prowincji poznańskiej systematycznie wzrasta. Przeważają siostry w podeszłym wieku, gdy mniej jest sióstr młodszych. Przyczyną tego stanu rzeczy jest naturalna konsekwencja spadku powołań. Podobna sytuacja występuje w innych zgromadzeniach zakonnych. Jak napisała K. Cebula: *Nadzieją są liczne powołania w krajach misyjnych, które być może za kilka lat „odmłodzą" wspólnotę*[285].

[285] Tamże, s. 413.

1.4. Placówki

W prowincji istnieją domy zakonne, gdzie przez formę życia i apostolat siostry powinny kontynuować dzieło podjęte przez Założycielki. W *Konstytucjach* i *Dyrektorium* (2016) napisano: *Każda siostra, bez względu na miejsce czy rodzaj działalności, powinna być gotowa do realizacji tego dzieła. Odpowiedzialna za dobro wspólnoty, stara się jednocześnie być otwarta na troski i potrzeby ludzi, z którymi się spotyka. Stara się w miarę możliwości i kompetencji chronić wspólnotę od tego, co dla niej szkodliwe i czynić wszystko, by dom zakonny jako wspólnota kościelna żył zgodnie ze swoim przeznaczeniem*[286].

Na czele domu zakonnego stoi przełożona, która w sposób zwyczajny kieruje konwentem, w zależności od swoich przełożonych wyższych, zgodnie z postanowieniami *Konstytucji*, *Dyrektorium* i *Statutów* prowincji. Reprezentuje konwent wobec władz kościelnych i państwowych, jest upoważniona do występowania i podpisywania dokumentów w imieniu konwentu. Jest wybierana przez przełożoną prowincji na trzy lata. Kadencja ta może być powtórzona na kolejne trzy lata, po czym musi zaistnieć roczna przerwa przed ponownym przyjęciem urzędu przełożonej. Przełożona domu pełni swój urząd jako służbę, przez którą stara się ukazać wobec swej wspólnoty uprzedzającą miłość Bożą. Przepełniona miłością Chrystusa i duchem Ewangelii powinna żyć konsekwentnie i radośnie swym powołaniem, aby w ten sposób przyczyniać się do umacniania i pobudzania powierzonych jej trosce sióstr do życia w naśladowaniu Chrystusa. Szczególnym jej zadaniem powinno być to, by wspólnota osiągała coraz większą jedność zewnętrzną i wewnętrzną. Przyczynia się ona do tej jedności w konwencie[287].

Po reorganizacji Zgromadzenia św. Elżbiety na dzień 31.12.1949 roku prowincja poznańska posiadała 61 domów.

W prowincji działalność zgromadzenia w głównej mierze była skupiona w domach znajdujących się na terenach diecezji poznańskiej i gnieźnieńskiej, a także gorzowskiej (od 1992 r. zielonogórsko-gorzowskiej) i wrocławskiej oraz do 1949 roku jeszcze na terenach diecezji chełmińskiej i warszawskiej[288].

Tabela 12. Wykaz domów zakonnych (d.) i sióstr (s.) prowincji poznańskiej w poszczególnych latach według diecezji na dzień 31.12.1989 roku

Diecezja	**1945**		**1949**		**1959**		**1969**		**1979**		**1989**	
	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.
Poznańska	39	311	38	358	49	426	46	387	42	340	40	307
Gnieźnieńska	24	135	15	78	14	78	14	89	13	80	12	73
Chełmińska	27	206	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Warszawska	4	25	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–

286 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 329.
287 Tamże, art.333-335.
288 P.M. Nikiel, *Rozwój terytorialny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 173.

Włocławska	1	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Tarnowska	1	8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Krakowska	1	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Gorzowska	–	–	3	31	5	43	4	40	5	39	5	30
Wrocławska	–	–	1	4	2	10	2	10	1	4	1	3
Palestyna – Jerozolima	2	6	2	5	2	6	2	9	3	13	3	13
Węgry – Budapeszt	1	4	1	3	1	2	–	–	–	–	–	–
Razem	**100**	**702**	**61**	**481**	**73**	**565**	**68**	**535**	**64**	**476**	**61**	**426**

Źródło: P.M. Nikiel, *Rozwój terytorialny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 173.

Najwięcej domów w diecezji poznańskiej mieściło się w granicach województwa poznańskiego, które po podziale administracyjnym w 1975 roku znalazły się na terenie pięciu innych województw. Liczba domów zakonnych kształtowała się mniej więcej na poziomie 63, jedynie w latach 1950-1959 było ich 73.

Tabela 13. Stan domów i sióstr zakonnych w prowincji poznańskiej z podziałem na województwa

Województwo	**1945**		**1949**		**1959**		**1969**		**1979**		**1989**	
	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.
Bydgoskie	37	241	7	28	6	20	6	23	6	23	5	21
Gdańskie	7	60	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Warszawskie	4	25	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Krakowskie	2	11	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Zielonogórskie	–	–	–	–	7	53	6	48	7	45	5	25
Wrocławskie	–	–	–	–	1	3	1	5	–	–	–	–
Poznańskie	47	355	50	443	56	481	53	450	21	213	21	196
* Leszczyńskie									10	91	11	86
* Kaliskie									12	68	12	65
* Pilskie									3	15	2	11
* Gorzowskie									1	5	1	6
* Konińskie									1	3	1	3
Palestyna – Jerozolima	2	6	2	5	2	6	2	9	3	13	3	13
Węgry – Budapeszt	1	4	1	3	1	2	–	–	–	–	–	–
Razem	**100**	**702**	**61**	**481**	**73**	**565**	**68**	**535**	**64**	**476**	**61**	**426**

* Województwa powstałe po 1975 roku
Źródło: P.M. Nikiel, *Rozwój terytorialny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 173.

Wraz ze stanem liczebnym domów zmieniała się liczba przebywających w nich sióstr. W sumie w latach 1946-2016 otwarto 32 domy zakonne.

Tabela 14. Otwieranie nowych domów zakonnych prowincji poznańskiej w latach 1946-2021

L.p.	**Rok powstania**	**Miejscowość, adres**
1.	1946	Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście
2.	1946	Gniezno, ul. Wrzesińska 21
3.	1948	Oborniki Wlkp., ul. Szpitalna 1
4.	1948	Gniewkowo, ul. Dworcowa 10
5.	1950	Gołanice
6.	1950	Trzebicz Krajeński
7.	1950	Stęszew, ul. Kościańska 39
8.	1951	Grodzisk Wlkp., ul. Zamkowa 2
9.	1952	Gniezno, ul. J. Łaskiego 7
10.	1952	Skalmierzyce, ul. Ostrowska 12
11.	1952	Lubsko, ul. Kościuszki 18
12.	1952	Popowo Ignacewo
13.	1952	Kochłowy
14.	1953	Mórka
15.	1953	Kębłowo
16.	1953	Marszałki
17.	1953	Dolsk, ul. Kościelna 1
18.	1953	Zielona Góra, ul. Kościelna 13
19.	1954	Wonieść
20.	1954	Wschowa, pl. Farny 2
21.	1954	Szczury
22.	1956	Pogrzybów
23.	1957	Rogowo
24.	1957	Poznań, ul. Mieszka I-1
25.	1958	Poznań, ul. Stolarska
26.	1958	Ostrów Wlkp., ul. Obrońców Pokoju 6
27.	1957	Rzepin
28.	1971	Jerozolima, Dom Pokoju
29.	1994	Puszczykowo, ul. Wiosenna 15
30.	2002	Poznań, ul. Ostrów Tumski 1
31.	2010	Betlejem, Dom Pokoju
32.	2016	Poznań, ul. Ostrów Tumski 10

Źródło: ADPP, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1967* [maszynopis b.p.]; ADPP, Sprawozdania roczne.

Analizując sprawę tytułu własności placówek zakonnych, prowincja poznańska po podziale – na dzień 9.05.1945 roku – posiadała: 16 domów z zapisami własności w księgach wieczystych, 5 domów uważanych za własność zgromadzenia, które zostały wybudowane przez siostry, lecz na gruntach kościelnych, 8 domów powstałych przy instytucjach kościelnych, 14 placówek mieszczących się w budynkach parafialnych, 10 w instytucjach państwowych i 4 powstałe w innych okolicznościach.

Tabela 15. Prawne usytuowanie placówek prowincji poznańskiej 1949-1989[289]

Własność	1949	1959	1969	1979	1989
Domy własne	20	23	23	25	25
Domy własne wybudowane na gruncie kościelnym	5	4	4	4	4
Domy zakonne przy innych instytucjach	9	9	8	7	7
Placówki parafialne	14	25	24	23	20
Placówki przy instytucjach państwowych	11	10	7	3	3
Inne	2	2	2	2	2
Razem	**61**	**73**	**68**	**64**	**61**

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Na dzień 31.12.1949 roku prowincja posiadała 61 domów zakonnych, w tym najwięcej, bo 20 domów, było własnością zgromadzenia. Już po podziale w 1946 roku prowincja posiadała 16 domów własnych, z zapisami w księgach wieczystych, a do 1949 roku do prowincji zostały dołączone jeszcze trzy domy z prowincji wrocławskiej: Sława Śląska, Zielona Góra i Otyń, będące domami własnościowymi. Do tego okresu należy jeszcze dołączyć dom w Krotoszynie – ul. Zdunowska 58. Tam siostry przed II wojną mieszkały w Domu Katolickim przy ul. Kaliskiej 64, lecz po wojnie dom został przekształcony na hotel i kino publiczne. Przejściowo siostrom przydzielono mieszkanie przy ul. Piastowskiej, a od 1946 roku powróciły i zamieszkały przy ul. Zdunowskiej 58. Prowincja w 1948 roku zakupiła ten dom na własność. W następnym dziesięcioleciu własnością zgromadzenia stały się trzy następne domy. W Krobi w 1906 roku dom został wybudowany na gruncie kościelnym, 25.09.1957 roku przepisano go na zgromadzenie na podstawie zasiedzenia. Następny dom, w Chróścinie, został przydzielony z prowincji wrocławskiej i stał się własnością zgromadzenia od 8.12.1958 roku. Dom w Gnieźnie przy ul. Dalkoskiej 4[290] zakupiono 10.08.1959

[289] Tabela podstawowa – Domy zakonne prowincji poznańskiej.

[290] Wcześniej, od 1883 r. siostry mieszkały w Gnieźnie, ul. Szpitalna 2 w budynku kościelnym – służyły ubogim starcom, „Zakład św. Jana", później szpital, a od 1925 r. – dom dla kapłanów emerytów i ubogich starców. Od 1939 r. przeniesiono Zakład na ul. Kolegiaty 2, a w 1950 r. zlikwidowano. W 1958 r. siostrom zostało wypowiedziane mieszkanie z Kolegiaty 2, z powodu rozbiórki domu. Zgromadzenie zamierzało wybudować nowy dom na własnej parceli przy ul. Poznańskiej 8, lecz nie otrzymało pozwolenia.

roku na dwie siostry zakonne – M. Paulę Kaczyńską i M. Romanę Kaczmarek, a dopiero 15.01.1981 roku zgromadzenie przejęło go od sióstr jako darowiznę[291].

Prawo własności zgromadzenia przyznano placówce we Wschowie od 8.11.1972 roku. Po II wojnie światowej, od 21.02.1946 roku, Wschowa powróciła do prowincji poznańskiej i do diecezji gorzowskiej i dom był własnością kościelną. W 1950 roku sierociniec i przedszkole przejął Zarząd Zrzeszenia „Caritas" i prowadził dom dziecka, który w 1961 roku został przekształcony w Zakład Specjalny dla Dzieci głęboko upośledzonych umysłowo i fizycznie. Na wniosek zgromadzenia z 27.10.1971 roku o uregulowanie stanu prawnego i uznanie własności zgromadzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze, decyzją z 12.06.1972 roku, przyznało pełne prawa własności zgromadzeniu z racji posiadania domu przez przeszło 100 lat. Wpisano do ksiąg wieczystych 8.11.1972 roku. Z dniem 1.07.1990 r. po rozwiązaniu instytucji Caritas Zakład Specjalny dla Dzieci głęboko upośledzonych umysłowo i fizycznie przeszedł pod Zarząd Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej[292].

Jeśli chodzi o domy uważane za własność zgromadzenia, lecz wybudowane przez siostry na gruntach kościelnych, to w prowincji poznańskiej na 31.12.1949 roku było ich pięć. Siostry użytkowały dom tak długo, dopóki pozostawały w miejscowości, lecz bez wpisów do ksiąg wieczystych[293]. W latach 1949-1989 zmniejszała się też liczba domów przy instytucjach kościelnych z 9 do 7. W latach 1990-2021 postępowała likwidacja domów zakonnych. W 2021 roku zgromadzenie posiadało 17 (+1) własnych domów oraz 5 domów przy instytucjach kościelnych. W sumie funkcjonowały 22 (+1) domy w całej prowincji.

Tabela 16. Liczba placówek w prowincji

W okresie	Domy własne Zgromadzenia	Domy parafialne	Instytucje kościelne	Instytucje państwowe	Palcówka parafialna w domu miejskim	Razem
1988-1994	30 + 1* + 1**	23		3		56 + 2
1994-2000	28 + 1*	10	5	2	1	46 + 1
1.07.2000-30.06.2006	26 + 1*	6	6	1		39 + 1
1.07.2006-15.11.2011	27 + 1*	2	5			34 + 1
19.11.2011-18.11.2017	19 + 1*	1	5			25 + 1
22.11.2021	17 + 1*	–	5	–	–	22 + 1

* Filia Karwia ** Filia Puszczykowo
Źródło: ADPP, Teczki domów zakonnych.

291 ADPP, Teczka domu zakonnego Gniezno, Oświadczenie s. M. Pauli Apolonii Kaczyńskiej, Gniezno 20.08.1959 r.
292 ADPP, Teczka domu zakonnego [Wschowa].
293 ADPP, Odpis z odpisu uwierzytelnionego – List ks. prob. Niklewskiego z Jarocina do siostry Audencyi w Jarocinie, z dnia 21.01.1902 r.

Trzeba podkreślić, że w latach 2017-2021 nie powstała żadna placówka zakonna. W poniższej tabelce wyszczególniono wszystkie miejscowości, w których w latach 1949-2021 były lub są elżbietańskie domy zakonne oraz rok ich powstania i ewentualnej likwidacji.

Tabela 17. Domy zakonne powstałe i zanikłe w prowincji poznańskiej w latach 1949-2021

L.p.	Miejscowość	Data istnienia			Rok					
		Rok powstania	Przynależność	Likwidacja	1949	1959	1969	1979	1989	2021
1.	RAWICZ ul. Kościelna 9	1862	1913		+	+	+	+	+	+
2.	POZNAŃ Dom Prow. – Szpital ul. Łąkowa 1-4	1871	1913	Szpital – likwidacja 29.11.2011 r.	+	+	+	+	+	+
3.	LESZNO (ul. Osiecka 57 – Szpital) (ul. Dzierżyńskiego 37a) ul. Niepodległości 37	1872	1913		+	+	+	+	+	+
4.	OSTRÓW Wlkp. ul. Gimnazjalna 13	1882/1884	1913		+	+	+	+	+	+
5.	GNIEZNO (ul. Kolegiaty 2) ul. Dalkoska 4	1883	1913		+	+	+	+	+	+
6.	OSTRÓW Wlkp. (ul. Starokaliska 15/17) ul. Limanowskiego 15	1888	1913	31.08.1962	+	+	–	–	–	–
7.	SIERAKÓW (ul. Marcelego Nowotki 40a) ul. Poznańska 40a – Szpital ul. Wroniecka 1 – Dom Sióstr	1889	1913	Likwidacja szpitala ok. r. 2012; Siostry użytkowały później tylko dom przy ul. Wronieckiej 1 (na terenie posesji)	+	+	+	+	+	+
8.	ŚREM, (ul. Franciszkańska 6) ul. Dutkiewicza 13	1889	1913		+	+	+	+	+	+
9.	POZNAŃ ul. Kościelna 5	1890	1913	31.10.2021	+	+	+	+	+	–
10.	POZNAŃ ul. Wieżowa 5	1890	1913	28.12.2005	+	+	+	+	+	–
11.	KOŹMIN (ul. Staniewska 1) ul. Zamkowa 3	1891	1913		+	+	+	+	+	+
12.	JAROCIN ul. Kościelna l	1892	1913		+	+	+	+	+	+

13.	STRZELNO (ul. Młyńska 5 – Szpital) ul. Powstańców Wlkp. 5	1892	1913	1.01.1954	+	–	–	–	–	–
14.	KROTOSZYN (ul. Armii Czerwonej 58) (ul. Piastowska) ul. Zdunowska 58	1893	1913		+	+	+	+	+	+
15.	ŚREM ul. Farna 13 – Szpital	1893	1913	24.06.1974	+	+	+	–	–	–
16.	POWIDZ (Park Powst. Wlkp. 9) Rynek 9	1895	1913	27.07.1993	+	+	+	+	+	–
17.	ŁABISZYN ul. Farna 8	1896	1913	29.08.1987	+	+	+	+	–	–
18.	STRZELNO (ul. Szeroka 9) (ul. Świerczewskiego 10) ul. Gimnazjalna 9	1897	1913	18.08.2013	+	+	+	+	+	–
19.	NIETRZANOWO	1899	1913	17.06.1998	+	+	+	+	+	–
20.	OSIECZNA (ul. Leszczyńska 90) ul. Kościuszki 36	1900	1913	5.08.2013	+	+	+	+	+	–
21.	ŚWIĘCIECHOWA (Rynek 14) ul. Kościelna 3	1902	1913	30.09.1996	+	+	+	+	+	–
22.	KROBIA (ul. Szeroka 14) (ul. Kościelna 14) ul. Mickiewicza 14	1906	1913	1.05.2012	+	+	+	+	+	–
23	GRODZISK Wlkp. (ul. Szpitalna 3) ul. Mossego 2	1.07.1919		31.08.1963	+	+	–	–	–	–
24.	KROTOSZYN (ul. Leśna 4) – Szpital ul. dr. Bolewskiego 4	1.10.1919		15.08.1976	+	+	+	–	–	–
25.	GNIEZNO ul. Seminaryjna 2	2.10.1919		30.06.2012	+	+	+	+	+	–
26.	POŁAJEWO (ul. Krosińska 41) ul. Szamotulska 10	5.11.1919		24.06.1997	+	+	+	+	+	–
27.	KRUSZWICA (ul. Kolejowa 35) ul. Powst. Wlkp. 35 ul. gen. Świerczewskiego 18 ul. Niepodległości 18	19.03.1920		31.08.2016	+	+	+	+	+	–
28.	JAROCIN ul. Szpitalna 3 – Szpital	1.04.1920		5.07.1975	+	+	+	–	–	–
29.	ROGOŹNO (ul. Poznańska 89) ul. Kościelna 13	1.04.1920		1.10.1988	+	+	+	+	–	–
30.	ODOLANÓW Rynek 8	13.06.1920		23.06.1990	+	+	+	+	+	–

31.	JANOWIEC Wlkp. ul. Lipowa 10 ul. Powst. Wlkp. 26	18.10.1920		24.10.2005	+	+	+	+	+	–
32.	RAWICZ (ul. Sienkiewicza) (ul. Hallera 9) – Szpital ul. Kasprzaka 9	1.04.1921		08.1955	+	–	–	–	–	–
33.	KOŹMIN ul. Ogrodowa 4 – Szpital	21.04.1921		1.05.1951	+	–	–	–	–	–
34.	MIEJSKA GÓRKA (ul. Wodna l) ul. Sportowa 2	9.09.1921		19.08.1995	+	+	+	+	+	–
35.	OSTRÓW Wlkp. (ul. Zdunowska 8) ul. Partyzancka 8	19.03.1922		8.08.1962	+	+	–	–	–	–
36.	POKRZYWNO ul. Pokrzywno 2 (od 1945 samodzielna plac.)	2.09.1922		31.08.2017	+	+	+	+	+	–
37.	GNIEWKOWO ul. Pająkowskiego l	2.12.1924		26.05.1998	+	+	+	+	+	–
38.	ROŚCINNO – Dom Rekolekcyjny Archidiecezjalny	17.03.1926		23.09.1997	+	+	+	+	+	–
39.	RYCHTAL ul. Kępińska 29	1885	20.04.1926	15.07.1994	+	+	+	+	+	–
40.	ZBĄSZYŃ ul. Garczyńskich 5	17.08.1926		17.07.2001	+	+	+	+	+	–
41.	WĄGROWIEC (ul. Opacka 10) ul. Janka Krasickiego 25 ADKS	1.09.1927		1.07.1997 r. (przeniesiono do Gniezna)	+	+	+	+	+	–
42.	POGORZELA (ul. Szpitalna 235) Rynek 41	16.03.1928		2.10.2003	+	+	+	+	+	–
43.	POZNAŃ ul. Mieszka I 1 – Rezydencja Prymasa	15.08.1928		20.05.1946	–	–	–	–	–	–
	WARSZAWA ul. Krak. Przedmieście	20.05.1946		12.1957	+	–	–	–	–	–
44.	LESZNO ul. Paderewskiego 8	1.11.1928		18.01.2012	+	+	+	+	+	–
45.	OSTRÓW ul. 3 Maja 30 – Dom Starców	19.03.1922		25.10.1954	+	–	–	–	–	–
	PSARY ul. Kaliska 3 - Dom Starców	25.10.1954		29.11.2000	–	+	+	+	+	–
46.	JEROZOLIMA Stary Dom Polski	18.03.1931			+	+	+	+	+	+
47.	BNIN (ul. Śremska 32) ul. Kościelna 9 (4)	1.09.1931		30.12.2000	+	+	+	+	+	–

48.	OPALENICA (ul. 27 Grudnia 2) (ul. Rynek 11) (ul. 26 Stycznia 14) (ul. 3 Maja 14)	5.07.1932		31.08.2007	+	+	+	+	+	–
49.	BUDAPESZT Utca Ohegy 11	30.10.1933		27.08.1962	+	+	–	–	–	–
50.	BOJANOWO ul. Pocztowa 31 ul. Mickiewicza 8	25.07.1935		27.06.2014	+	+	+	+	+	–
51.	ŁOPIENNO nr 119	21.10.1935			+	+	+	+	+	+
52.	MIĘDZYCHÓD (ul. 17 Stycznia 124) ul. gen. Sikorskiego 6	1.07.1937		30.06.2020	+	+	+	+	+	–
53.	POZNAŃ ul. Gołębia 1	30.07.1937		30.09.2009	+	+	+	+	+	–
54.	JEROZOLIMA Nowy Dom Polski	22.03.1941			+	+	+	+	+	+
55.	BARCIN (ul. 4 Stycznia 9) (ul. Kościelna 9) (ul. Mariana Buczka 7) ul. Kościelna 7	18.05.1945		17.09.2007	+	+	+	+	+	–
56.	MIĘDZYCHÓD (ul. Szpitalna 10) ul. Rynek 8	20.04.1945		24.08.1978	+	+	+	-	-	–
57.	SŁAWA (pl. Daszyńskiego 28) (ul. Marchlewskiego 29) Rynek 28	1904	1.06.1945	25.11.1992	+	+	+	+	+	–
58.	ZIELONA GÓRA pl. Powst. Wlkp. 4	1882	1.12.1945		+	+	+	+	+	+
59.	GNIEZNO ul. Wrzesińska 21 (MDS)	1.10.1946		31.03.1950	+	–	–	–	–	–
60.	WSCHOWA pl. Św. Jana 2 (pl. Komuny Paryskiej 1)	1868	18.01.1946		+	+	+	+	+	+
61.	OTYŃ (ul. Karola Podolskiego 123) ul. Moniuszki 12	1895	21.02.1946		+	+	+	+	+	+
62.	OBORNIKI WLKP. ul. Szpitalna 1	5.05.1925- 27.09.1939 1.01.1948		1.05.1948	–	–	–	–	–	–
63.	GNIEWKOWO ul. Dworcowa 10	1.04.1948		12.03.1949	–	–	–	–	–	–
64.	GOŁANICE	15.07.1950		1.07.1958	–	–	–	–	–	–
65.	TRZEBICZ KRAJEŃSKI	2.09.1950		10.05.1957	–	–	–	–	–	–
66.	STĘSZEW ul. Kościańska 39	5.12.1950		24.11.2019	–	+	+	+	+	–

67.	GRODZISK Wlkp. (ul. Zamkowa 2) ul. 27 Stycznia 2	1.09.1951		15.08.2012	–	+	+	+	+	–
68.	GNIEZNO Rezydencja Arcybiskupa (ul. Poznańska 4) ul. J. Łaskiego 7	29.01.1952		10.06.2010	–	+	+	+	+	–
69.	SKALMIERZYCE ul. Ostrowska 12	15.10.1952		17.09.2009	–	+	+	+	+	–
70.	LUBSKO (ul. Wrocławska 6) (ul. XX-lecia 6) ul. Kościuszki 18	10.11.1952		30.06.1999	–	+	+	+	+	–
71.	POPOWO IGNACEWO	28.11.1952		16.01.1954	–	–	–	–	–	–
72.	KOCHŁOWY	30.12.1952		17.12.1997	–	+	+	+	+	–
73.	MÓRKA	27.02.1953		1.02.1957	–	–	–	–	–	–
74.	KĘBŁOWO	16.03.1953		10.09.1985	–	+	+	+	–	–
75.	MARSZAŁKI	28.02.1953		31.08.2006	–	+	+	+	+	–
76.	DOLSK ul. Kościelna 1	14.07.1953		13.08.1991	–	+	+	+	+	–
77.	ZIELONA GÓRA ul. Kościelna 13	1.11.1953		15.05.1956	–	–	–	–	–	–
78.	WONIEŚĆ	21.08.1954		6.07.1999	–	+	+	+	+	–
79.	WSCHOWA Pl. Farny 2	1.10.1954		28.11.1960	–	+	–	–	–	–
80.	SZCZURY	10.10.1954		17.08.1992	–	+	+	+	+	–
81.	POGRZYBÓW	20.07.1956		13.10.1978	–	+	+	–	–	–
82.	ROGOWO	15.02.1957		3.07.1959	–	–	–	–	–	–
83.	POZNAN ul. Ostrów Tumski 1 Rezydencja Abpa (ul. Mieszka I-1)	1.10.1957 1.07.2002 r. (wznowiony)		30.06.1996	–	+	+	+	+	+
84.	POZNAŃ ul. Stolarska 7	1.05.1958		26.08.2005	–	+	+	+	+	–
85.	OSTRÓW Wlkp. (ul. Obr. Pokoju 6) ul. Kard. Ledóchowskiego 6	1.12.1958		20.08.2001	–	+	+	+	+	–
86.	CHRÓŚCINA ul. Wiejska 122	1893	8.12.1958	15.10.2012	–	+	+	+	+	–
87.	RZEPIN pl. Kościelny 4	10.05.1957		18.08.1957	–	–	–	–	–	–
88.	JEROZOLIMA Dom Pokoju na Górze Oliwnej	1.09.1971			–	–	–	+	+	+

89.	PUSZCZYKOWO Nowicjat i Dom Rekolekcyjny ul. Wiosenna 15	25.11.1994 r.			–	–	–	–	–	+
90.	GNIEZNO ul. Chociszewskiego 4/6 ADKS (do 1997 roku w Wągrowcu)	1.07.1997 (przeniesiony z Wągrowca)			–	–	–	–	–	+
91.	BETLEJEM Dom Pokoju	11.06.2020 r.			–	–	–	–	–	+
92.	POZNAŃ ul. Ostrów Tumski 10 Dom ks. bpa Grzegorza Balcerka	28.02.2016 r.			–	–	–	–	–	+
	Razem				61	73	68	64	61	22

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne, teczki placówek.

W świetle przedstawionych wyżej zestawień z roku na rok postępuje likwidacja domów zakonnych. Do ważnych przyczyn likwidowania domów i placówek zakonnych w omawianym okresie należy zaliczyć:

- zwolnienia sióstr w państwowych zakładach pracy, np. domów starców, schronisk dla samotnych matek i dzieci (od 1948 Gniezno, Gniewkowo, Oborniki Wlkp.);
- zwolnienia sióstr z pracy z państwowych szpitali i placówek przyszpitalnych (1950-1955: Koźmin, Strzelno, Rawicz, od 1960 roku: Ostrów Wlkp. Śrem, Jarocin, Grodzisk Wlkp., Krotoszyn i Międzychód);
- zamknięcie placówki parafialnej po zmianie proboszcza (np. Popowo-Ignacewo i Gołanice, Trzebicz Krajeński);
- zbyt duża odległość do kościoła w celu uczestnictwa we mszy św., brak warunków do zachowania klauzury i niemożliwość prowadzenia życia zakonnego w parafii (np. Rzepin i Rogowo);
- brak obsady zakonnej (np parafialna placówka we Wschowie i Zielonej Górze);
- przeniesienie placówki (np. dom starców przeniesiono z Ostrowa Wlkp. do Psar);
- zmiana działalności placówki (np. po likwidacji elżbietańskiego szpitala w Zielonej Górze);
- zamknięcie jednej i otwarcie drugiej placówki (np. zamknięcie rezydencji prymasa A. Hlonda w Poznaniu przy ul. Mieszka I nr 1 i otwarcie jej w Warszawie na ul. Krakowskie Przedmieście);
- wzrost liczby zgonów sióstr;
- spadek liczby powołań do zgromadzenia.

Tabela 18. Placówki zlikwidowane w prowincji poznańskiej w latach 1946-2021[294]

L.p.	Rok likwidacji	Miejscowość
1.	1946	Poznań, ul. Mieszka I nr 1
2.	1948	Oborniki Wlkp., ul. Szpitalna 1
3.	1949	Gniewkowo, ul. Dworcowa 10
4.	1950	Gniezno, ul. Wrzesińska 21
5.	1951	Koźmin, ul. Ogrodowa 4
6.	1954	Strzelno, ul. Powstańców Wlkp. 5
7.	1954	Popowo-Ignacewo
8.	1954	Ostrów, ul. 3 Maja
9.	1955	Rawicz, ul. Kasprzaka 9
10.	1956	Zielona Góra, ul. Kościelna 13
11.	1957	Mórka
12.	1957	Trzebicz Krajeński
13.	1957	Rzepin
14.	1957	Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście
15.	1958	Gołanice
16.	1959	Rogowo
17.	1960	Wschowa, pl. Farny 2
18.	1962	Ostrów Wlkp., ul. Partyzancka 8
19.	1962	Budapeszt
20.	1962	Ostrów Wlkp., ul. Limanowskiego 15
21.	1963	Grodzisk Wlkp., ul. Mossego 2
22.	1974	Śrem, ul. Farna 13
23.	1975	Jarocin, ul. Szpitalna
24.	1976	Krotoszyn, ul. dr. Bolewskiego 4
25.	1978	Międzychód, ul. Rynek 8
26.	1978	Pogrzybów
27.	1985	Kębłowo
28.	1987	Łabiszyn, ul. Farna 8
29.	1988	Rogoźno, ul. Kościelna 13
30.	1990	Odolanów
31.	1991	Dolsk
32.	1992	Szczury
33.	1992	Sława

[294] Sporządzono na podstawie sprawozdań z Kapituł Prowincjalnych.

34.	1993	Powidz
35.	1994	Rychtal
36.	1995	Miejska Górka
37.	1996	Poznań, ul. Mieszka I nr 1
38.	1997	Wągrowiec, ul. Krasickiego 25
39.	1997	Połajewo
40.	1997	Rościnno
41.	1997	Kochłowy
42.	1998	Gniewkowo
43.	1998	Nietrzanowo
44.	1999	Lubsko
45.	1999	Wonieść
46.	2000	Psary
47.	2000	Bnin
48.	2001	Zbąszyń
49.	2001	Ostrów Wlkp., ul. Ledóchowskiego 6
50.	2003	Pogorzela
51.	2005	Poznań, ul. Stolarska 7
52.	2005	Janowiec
53.	2005	Poznań, ul. Wieżowa 5
54.	2006	Marszałki
55.	2007	Opalenica
56.	2007	Barcin
57.	2009	Skalmierzyce
58.	2009	Poznań, ul. Gołębia
59.	2010	Gniezno, ul. Łaskiego
60.	2012	Leszno, ul. Paderewskiego
61.	2012	Krobia
62.	2012	Gniezno, ul. Seminaryjna
63.	2012	Grodzisk Wlkp.
64.	2012	Chróścina
65.	2013	Osieczna
66.	2013	Strzelno
67.	2014	Bojanowo
68.	2016	Kruszwica
69.	2017	Poznań, ul. Pokrzywno 2
70.	2019	Stęszew, ul. Kościańska 39
71.	2020	Międzychód, ul. Sikorskiego 6
72.	2021	Poznań, ul. Kościelna 5

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne, teczki domów zakonnych.

Analizując powyższą tabelę, w latach 1946-2021 zlikwidowano 72 domy zakonne. Najwięcej ich zamknięto w 2012 (5), następnie w 1957 (4) i 1997 (4). Średnio likwidowano 1-2 domy rocznie. Natomiast nie zlikwidowano żadnego domu w roku: 1947, 1952, 1953, 1961, 1977, 1986, 1989, 2004, 2008, 2011, 2015 i 2018. Nie zamknięto też żadnego domu w okresie: 1964-1973 i 1979-1984.

Przy likwidacji placówek i domów zakonnych stanowiących własność zgromadzenia zarząd prowincji w porozumieniu z przełożoną generalną ogłaszał przetarg, po czym dochodziło do sprzedaży. Poniższa tabela przedstawia nowych właścicieli.

Tabela 19. Własność domów zakonnych po ich likwidacji w latach 2012-2020

L.p.	Miejscowość	Utworzenie placówki	Po likwidacji placówki
1.	KROBIA Dom św. Elżbiety ul. Mickiewicza 14	31.03.1906 r.	1.05.2012 r. budynek sprzedany prywatnemu właścicielowi
2.	CHRÓŚCINA Dom św. Józefa Chróścina nr 122	1.09.1893 r. (w prowincji poznańskiej od 10.12.1958 r.)	15.10.2012 r. budynek sprzedany prywatnemu właścicielowi
3.	OSIECZNA Dom św. Józefa ul. Kościuszki 36	9.11.1900 r.	5.08.2013 r. budynek sprzedany prywatnemu właścicielowi
4.	STRZELNO Dom św. Józefa ul. Gimnazjalna 9	1.05.1897 r.	18.08.2013 r. budynek sprzedany prywatnemu właścicielowi
5.	BOJANOWO Dom pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy ul. Mickiewicza 8	25.07.1935 r.	27.06.2014 r. budynek sprzedany prywatnemu właścicielowi
6.	KRUSZWICA Dom pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus ul. Niepodległości 18	19.03.1920 r.	31.08.2016 r. budynek sprzedany prywatnemu właścicielowi
7.	MIĘDZYCHÓD ul. Sikorskiego 6	3.07.1937 r.	30.06.2020 r. budynek sprzedany zarządowi miasta

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne, teczki domów zakonnych.

Trzeba podkreślić, że w prowincji poznańskiej mimo likwidacji placówek elżbietańskich w opisywanym okresie siostry elżbietanki zawsze potrafiły i nadal potrafią gorliwie poświęcać się służbie Bogu, Kościołowi i bliźniemu.

Rozdział 2. Życie religijne i duchowe

2.1. Postulat i nowicjat

Kwestia formacji młodego pokolenia w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety pojawiała się dość często, zwłaszcza na kapitułach generalnych i prowincjalnych. W *Konstytucjach* zgromadzenia wydanych w Rzymie w 1981 roku, ze zmianami w 1987 roku, napisano m.in., że duchowość zakonna, którą stanowią zasady życia duchowego całego zgromadzenia, sięga swymi korzeniami zadań i sposobu życia świętych Założycielek: Klary Wolff, Matyldy i Marii Merkert oraz Franciszki Werner. Dzięki ich przykładowi – jak napisał bp Wincenty Urban – *oddajemy z miłości ku Bogu czas i siły cierpiącej ludzkości tam, gdzie ta pomoc jest najpotrzebniejsza*[295].

Na przestrzeni lat zgromadzenie ukształtowało własne tradycje, które z czasem przybrały formę zwyczajów, zostały zebrane, uzupełnione i doczekały się publikacji wydanej w 1950 roku pt. „Podręcznik życia zakonnego Zgromadzenia Szarych Sióstr św. Elżbiety". Trzeba podkreślić, że tradycje i zwyczaje istniejące we wspólnocie elżbietańskiej do dziś są pielęgnowane w duchu jej świętych Założycielek. Podstawowym w zgromadzeniu jest postulat[296].

Postulat (łac. *postulare* – prosić) to okres próby kandydata czy kandydatki do życia zakonnego przed nowicjatem, którego celem jest zbadanie intencji, powołania oraz uzupełnienie wiadomości religijnych. Według Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku (kan. 539-541) nowicjat należało odbywać pod kierunkiem wyznaczonej siostry w wyznaczonym domu zakonnym. Trwał sześć miesięcy, z możliwością przedłużenia o kolejne pół roku. Kończył się ośmiodniowymi rekolekcjami i spowiedzią z całego życia. W Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku nie wymienia się postulatu, jedynie podaje się ogólną dyspozycję, że bez odpowiedniego przygotowania nikt nie może być dopuszczony do instytutu zakonnego (kan. 597.2 i 642). W Kodeksie z 1983 roku rozstrzygnięcie sprawy pozostawia się własnemu prawu zakonnemu[297].

W *Konstytucjach* zgromadzenia z 1924 roku, obowiązujących po zakończeniu II wojny światowej, tylko przełożona generalna lub przełożona prowincjalna w swojej prowincji mogła przyjmować postulantki. Okres ich próby trwał sześć miesięcy. Przez ten czas nosiły świeckie ubranie. Postulat odbywał się w domu nowicjatu lub w innym domu zgromadzenia. Przełożoną postulatu mianowała przełożona generalna przy aprobacie swoich radnych. W razie potrzeby podobnie powoływała siostrę profeskę do pomocy przełożonej postulatu. O dopuszczeniu postulantek do obłóczyn decydowała przełożona generalna lub prowincjalna, która po wysłuchaniu opinii mistrzyni postulatu wraz z radnymi przystępowała do głosowania. Postulantka, która otrzymała większość głosów, była dopuszczona do obłóczyn. Dwa miesiące przed obłóczynami należało powiadomić miejscowego ordynariusza, aby on lub jego delegat mógł przeprowadzić egzamin kanoniczny. Kandydatki przed otrzymaniem stroju duchownego powinny odprawić dziesięciodniowe rekolekcje i za radą spowiednika mogą przystąpić do spowiedzi z całego życia.

---

295 W. Urban, *Formacja zakonna Zgromadzenia św. Elżbiety w latach 1945-1975*, „Nasza Przeszłość" 1981, nr 55, s. 124.

296 M. K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 421.

297 M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego*, Lublin 2000, s. 294-295; T. Wytrwał, *Postulat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wilk, Lublin 2012, t. 16, kol. 79-80.

Nikt nie może je zmuszać do tej spowiedzi. Postulantki otrzymywały habit i imię zakonne. W osobnej księdze należało odnotować datę obłóczyn, imię i nazwisko obłóczonej, imiona i nazwiska rodziców, jej wiek i miejsce urodzenia[298]. Ciekawy był zapis dotyczący posagu. Postulantka wnosiła posag w wysokości 500 marek, który bez zgody Stolicy Apostolskiej nie mógł być zmniejszony lub darowany. Posag należało wnieść przed obłóczynami. W sytuacji opuszczenia klasztoru dziewczynie oddawano go bez procentu, a gdy postulantka zmarła w klasztorze, przechodził na własność zgromadzenia[299]. Kolejne *Konstytucje* już nie wspominały o posagu.

Konstytucje z 1974 roku niewiele zmieniły w kwestii postulatu. Podkreślono w nich, że postulat jest pierwszym etapem życia zakonnego, którego celem ma być zbadanie prawdziwości powołania oraz przygotowanie do nowicjatu. Właściwa wyższa przełożona decydowała o przyjęciu postulantek. *Novum* były szczegółowe warunki przyjęcia:

- swobodny i wolny wybór,
- życie według zasad wiary,
- przydatność umysłowa, duchowa, moralna i społeczna,
- zdrowie fizyczne i psychiczne konieczne do wypełniania zadań zgromadzenia,
- zrozumienie dla wymogów związanych z życiem zakonnym,
- szczera wola podjęcia życia wspólnego w służbie Boga i bliźnim oraz działalności apostolskiej,
- w miarę możności dobre wykształcenie ogólne oraz ukończone kwalifikacje zawodowe.

Postulat trwał od 6 do 12 miesięcy, jednak nie dłużej niż 2 lata. W przypadku postulantek uczących się okres uzależniano od trwania nauki. W latach 50. i 60. XX wieku postulantki brały udział w kursach katechetycznych, uczęszczały do wieczorowego liceum ogólnokształcącego z maturą lub liceum pielęgniarskiego. W kolejnych dekadach miały możliwość studiowania nauk medycznych, teologicznych lub pielęgniarstwa. Obowiązkowo chodziły do szpitali, gdzie od sióstr uczyły się podstaw opieki nad chorymi[300].

Mistrzyni nowicjatu codziennie miała wykłady, ćwiczenia duchowe, uczyła rozmyślania, podstaw wychowania i kultury bycia we wspólnocie. Przy większej liczbie postulantek władza zakonna mogła mianować dodatkową mistrzynię. Obowiązkiem każdej kandydatki przed ukończeniem postulatu było złożenie pisemnego oświadczenia woli skierowanego do właściwej wyższej przełożonej. Ta, wraz ze swoją radą, po wysłuchaniu opinii mistrzyni nowicjatu i po uzyskaniu większości w głosowaniu przyjmowała kandydatkę do nowicjatu. *Konstytucje* nie wspomniały o obłóczynach[301].

W *Dyrektorium* z 1975 roku znalazł się krótki zapis, że władze duchowne mogły zgodzić się, aby postulantka przed nowicjatem odwiedziła krewnych, aby – jak napisano – *raz jeszcze mogła wypróbować stałość swej decyzji*[302].

298 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948, art. 14-24.
299 Tamże, art. 42-44.
300 M. K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 431-432.
301 *Konstytucje Generalne i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1974 [maszynopis], art. 182-186.
302 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, s. 34.

W *Konstytucjach* z 1976 roku wymieniono dokumenty, które należało przedłożyć przed przyjęciem do postulatu:

- metrykę urodzenia i świadectwo chrztu,
- świadectwo bierzmowania,
- świadectwo szkolne,
- świadectwa, względnie zaświadczenia, o zdobytych kwalifikacjach i dotychczasowym zatrudnieniu,
- świadectwo zdrowia z prześwietleniem płuc i serca,
- własnoręcznie napisany życiorys,
- świadectwo informacyjne od przełożonych wyższych instytutu, w przypadku osób, które uprzednio zgłaszały się do postulatu lub nowicjatu w tym instytucie.

Dodatkowo przełożeni zwracali się do właściwego duszpasterza kandydatki o wystawienie świadectwa moralności.

Oprócz wyżej wymienionych dokumentów przełożeni mogli wymagać dodatkowych informacji, które uważali za konieczne w celu stwierdzenia przydatności umysłowej i fizycznej kandydatki. W wypadku jakichkolwiek wątpliwych należało przeprowadzić testowe badania psychologiczne. Nie przyjmowano do postulatu „na próbę" oraz osób, które nie nadawały się do życia zakonnego[303].

Według kolejnych *Konstytucji* (1981, 1987, 2016) przełożonej prowincji przysługuje prawo przyjmowania kandydatek do postulatu.

Kandydatka powinna spełnić następujące warunki:

- dobrowolny wybór elżbietańskiej formy życia,
- przydatność umysłowa, moralna i społeczna,
- zdrowie fizyczne i psychiczne konieczne do spełniania zadań w zgromadzeniu,
- szczera wola do podjęcia życia wspólnego.

Władze prowincji wymagają od kandydatki złożenia następujących dokumentów:

- metryki urodzenia, świadectwo chrztu i bierzmowania,
- świadectwa szkolnego, świadectwa, względnie zaświadczenia, o zdobytych kwalifikacjach i dotychczasowym zatrudnieniu,
- świadectwa zdrowia wraz z prześwietleniem klatki piersiowej od lekarza cieszącego się zaufaniem zgromadzenia,
- własnoręcznie napisanego życiorysu oraz pisemnego oświadczenia o nieistnieniu poprzednich zobowiązań[304].

W spisie dokumentów, które powinna przedstawić kandydatka zgłaszająca się do zgromadzenia w prowincji poznańskiej, wymienia się:

- odpis aktu urodzenia,
- świadectwo chrztu,

303 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1976, kan. 544-546.

304 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 87-93; 1987, art. 87-93; 2016, art. 87-93.

- świadectwo bierzmowania,
- ostatnie świadectwa szkolne z katechizacji, świadectwa, względnie zaświadczenia, o zdobytych kwalifikacjach,
- świadectwo lekarskie:
  - internistyczne,
  - wyniki badań: morfologia, OB, WR, badanie moczu, ciśnienie krwi, prześwietlenie klatki piersiowej,
- dowód osobisty,
- zaświadczenia z miejsca pracy, zwolnienia z pracy, opinia pracodawców,
- prośba o przyjęcie do zgromadzenia,
- życiorys,
- trzy fotografie,
- wymeldowanie[305].

Nowym przepisem *Konstytucji* (1981, 1987, 2016) jest zapis, że do postulatu nie należy przyjmować kandydatek bezpośrednio po konwersji. Przyjęcie konwertytki ustala przełożona prowincji po uzyskaniu aprobaty swej rady.

W *Konstytucjach* jako *novum* pojawił się zapis dotyczący właściwego spożytkowania czasu w postulacie. Każda postulantka powinna:

- poszerzać i pogłębiać wiedzę religijną z odpowiednim wprowadzeniem w Pismo św.;
- wstępnie poznać historię i duchowość zgromadzenia;
- zdystansować się od dotychczasowego stylu życia, którego nie można pogodzić z wymogami zakonnymi;
- praktykować i rozwijać cnoty ludzkie i chrześcijańskie;
- osiągnąć ludzką i duchową dojrzałość wymaganą w życiu zakonnym;
- wypróbować powołanie w zgromadzeniu.

Rozbudowany został ostatni zapis dotyczący pisemnej prośby o przyjęcie do nowicjatu. Kandydatka pod koniec postulatu musi złożyć przełożonej prowincjalnej pisemną prośbę, w której mają znaleźć się następujące informacje:

- podjęcie dobrowolnej decyzji wstąpienia do zgromadzenia;
- gotowość do świadczenia bezpłatnych usług, jakich zażądają przełożeni;
- nieroszczenie prawa do wynagrodzenia w wypadku, gdy kandydatka dobrowolnie opuści zgromadzenie lub zostanie przez nie wydalona;
- oświadczenie o nieutajnieniu ciężkiej choroby lub innej przeszkody[306].

W *Konstytucjach* (1981, 1987, 2016) nie zachował się zapis o możliwości odwiedzenia krewnych przed przyjęciem nowicjatu (*Dyrektorium* 1975).

Po zakończeniu II wojny światowej postulat wraz z nowicjatem odbywał się w Pokrzywnie, a od 1946 roku w domu prowincjalnym w Poznaniu. Obecnie formacja postulantek i sióstr

[305] ADPP, Postulat zewnętrzny [akta luźne].
[306] *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 87-93; 1987, art. 87-93; 2016, art. 87-93.

juniorystek odbywa się w domu formacyjnym przy ul. Łąkowej 4 w Poznaniu, gdzie do tego celu przystosowano następujące pomieszczenia: refektarz, uczelnię oraz sypialnie na czwartym piętrze. W kaplicy pw. Miłosierdzia Bożego w domu prowincjalnym przy ul Łąkowej 1 modlą się wspólnie i przeżywają swoje skupienia lub okolicznościowe adoracje. W codziennej mszy św. i adoracji Najświętszego Sakramentu w godzinach od 15.00 do 16.00 uczestniczą w dużej kaplicy. Obecnie adoracja odbywa się od 19.30 do 20.30. W czasie świąt i uroczystości postulantki modlą się wspólnie z siostrami wieczystymi, jak również wspólnie spożywają posiłki w refektarzu.

W każdym zakonie lub zgromadzeniu jest osoba odpowiedzialna za przygotowanie kandydatów do życia zakonnego. W Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety tę funkcję pełni mistrzyni mianowana przez przełożoną wyższą. W myśl *Konstytucji* z 1987 roku na stanowisko mistrzyń wybierano, z nominacji przełożonej prowincji, siostry po 30. roku życia oraz po profesji wieczystej. Siostry pełniące ten odpowiedzialny urząd powinny posiadać przymioty naturalne takie jak: zdolność kontaktowania się z ludźmi, zrozumienia i wczuwania się, umiejętność zachowania dyskrecji, zdrowej oceny ludzi i prowadzenia ich, a przede wszystkim powinny być otwarte na działanie Ducha Świętego w sobie i duszach powierzonych kandydatek do życia zakonnego. Powinny także być uległe wobec przepisów Kościoła i wskazań przełożonych zakonnych[307].

Mistrzyni nowicjatu opiekowała się dziewczętami wstępującymi do klasztoru, z których później wybierano osoby do ścisłego półrocznego postulatu. Choć przepisy zakonne dopuszczały możliwość mianowania mistrzyni postulatu, to zarząd prowincji *in praxi* wyznaczał siostrę profeskę (socjuszka) do pomocy mistrzyni nowicjatu. Po posoborowym opracowaniu *Konstytucji* zgromadzenia utrzymała się ta pomoc (socjuszka), ale pod nazwą *siostra odpowiedzialna za postulat*. W latach 70. i 80. XX wieku z powodu niewielkiej liczby postulantek funkcję siostry odpowiedzialnej ponownie pełniła mistrzyni nowicjatu[308].

Wobec powyższych wytycznych po I wojnie światowej do 2021 roku obowiązki mistrzyni postulatu i nowicjatu kolejno pełniły:

- s. M. Stylita Karczyńska – od 1922 do 9.03.1946 roku.
  Urodziła się 1.03.1871 roku w Koźminie, pow. Kościerzyna. Pochodziła z bardzo szanowanej i znanej rodziny na Pomorzu. Jej trzej bracia byli kapłanami. Była najstarsza z ośmiorga rodzeństwa. Wyróżniała się szlachetnością i pobożnością. Wstąpiła do zgromadzenia. Po ślubach wieczystych została wychowawczynią, po czym od 1922 roku mistrzynią postulatu i nowicjatu w Poznaniu. Jako długoletnia mistrzyni cieszyła się wielkim autorytetem, tak wśród młodzieży zakonnej, jak i wśród starszych sióstr. Swoją osobowością, głęboką kulturą duchową oraz postawą na wskroś zakonną oddziaływała bezpośrednio i zarazem bardzo pozytywnie na powierzoną sobie młodzież zakonną. Jej duch modlitwy, pokory i pokoju przyczyniał się do wytwarzania na terenie nowicjatu zdrowego klimatu duchowego, tak bardzo koniecznego dla rozwoju i dojrzewania młodego pokolenia zakonnego. U kandydatek potrafiła nie tylko dostrzec wrodzone im

307 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety,* Rzym 1987, art. 115 i 116.
308 M. K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 426.

talenty, lecz kierowała ich kształceniem i rozwojem w perspektywie nadprzyrodzonej i z myślą o przyszłości zgromadzenia. Posiadała duże zdolności artystyczne w kierunku muzycznym, malarskim oraz hafciarskim. Czuwała nad właściwym ukierunkowaniem muzyki i śpiewu kościelnego w domu formacyjnym. Położyła podwaliny pod ugruntowanie życia liturgicznego. Do końca życia nazywaną ją *dobrą Matką*. Po operacji oka przestała widzieć. Zmarła 16.01.1954 roku w Poznaniu[309].

- S. M. Mettela Madaj – od 9.03.1946 do 21.08.1956 roku.
  Mieczysława Madaj urodziła się 25.08.1893 roku w Buku. Rodzicami byli kupiec Stanisław i Pelagia z domu Dynkowska. Była najmłodszą z trzech sióstr. Gdy miała osiem lat, straciła matkę. Ojciec ożenił się powtórnie i z tego małżeństwa urodziła się czwarta siostra. Do zgromadzenia wstąpiła 17.11.1910 roku we Wrocławiu. Postulat odbyła w Nysie, gdzie 26.10.1911 roku otrzymała strój zakonny. Pierwszą profesję złożyła 10.08.1914 roku we Wrocławiu. W 1920 roku skierowano ją do Kamienia Krajeńskiego, gdzie pracowała w szkole gospodarczej, a od 1931 roku została kierowniczką i nauczycielką języka polskiego w miejscowej szkole powszechnej. W tym czasie ukończyła kurs metodyczny dla nauczycieli w Poznaniu. Dnia 2.08.1923 roku złożyła śluby wieczyste. Po wybuchu II wojny światowej wyjechała z Kamienia i zamieszkała u bratanka we Wrześni, gdzie opiekowała się ciężko chorą s. M. Sapientią Grzechowską. 12.09.1942 roku została aresztowana przez gestapo i osadzona w obozie pracy w Bojanowie. Pracowała jako tłumaczka w obozowym biurze. Po roku, 12.08.1943 roku, trafiła do niemieckiej rodziny w Insterburgu (Prusy Wschodnie) w charakterze opiekunki do dzieci. Po wojnie wróciła do Kamienia, gdzie zreorganizowała szkołę powszechną. Po likwidacji szkoły w 1946 roku została mistrzynią postulatu i nowicjatu w Poznaniu. Pełniąc tę funkcję, pracowała nad kształtowaniem młodzieży zakonnej w bardzo trudnym okresie powojennym, kiedy to zgłaszały się kandydatki o różnym poziomie intelektualnym, a często z nieukończoną szkołą podstawową z powodu działań wojennych. Siostra M. Metella posiadała ogromny zmysł organizacyjny. Z zapałem i optymizmem troszczyła się o dokształcanie kandydatek w zakresie szkoły podstawowej oraz o dalsze przygotowanie zawodowe, zwłaszcza do pielęgniarstwa i pracy wychowawczej. Z jej inicjatywy można było dość wcześnie skierować zdolniejsze postulantki na studia specjalistyczne. W pracy wychowawczej jako dobry pedagog umiała wlać w każdą kandydatkę wiarę i zapał do pracy nad kształtowaniem charakteru. Dobrocią pozyskiwała serca młodzieży. Zależało jej na każdym powołaniu. Szczególniejszą pieczę roztaczała nad najmłodszymi kandydatkami i była dla nich ogromnie wyrozumiała. Umiała wlać w swoje wychowanki radość z łaski powołania, poczucie odpowiedzialności za nie i zapał apostolski w pracy codziennej. Od 1956 roku pracowała wśród dzieci w Ostrowie Wlkp. i Łopiennie. Pełniła funkcję kierowniczki i przełożonej domu zakonnego. W latach 1965-1969 przebywała w Bojanowie, skąd przeszła w stan spoczynku i zamieszkała w Domu Sióstr Emerytek w Lesznie. Zmarła 11.10.1979 roku

[309] ADP, Wspomnienie pośmiertne o śp. matce Stylicie Karczyńskiej.

w Lesznie. Po śmierci tak ją wspominały siostry: *Obserwowałam ją, skąd wypływa jej nadziemski czar i zauważyłam, że z jej głębokiej wiary. Ona była bożym człowiekiem* […]. *Z jej głębokiej wiary wypływała miłość ku Bogu i ludziom*. […] *nigdy się nie spóźniła* […]. *Widziałyśmy ją zawsze bez zarzutu ubraną, skromnie, ale jak czysto i z jakim gustem*. […] *Przodowała w poświęcaniu czasu na potrzeby innych*. […] *Nie słyszałyśmy nigdy słowa krytyki, ani niezadowolenia*. […] *Była pogodna i ukrywała swe cierpienie*[310].

- S. M. Zofia Łuczak – od 21.08.1956 do 19.02.1964 roku.
  Leokadia Łuczak urodziła się 28.11.1912 roku w Bochum. Rodzicami byli urzędnik kolejowy Walenty i Rozalia z domu Walczak. Po powrocie do Polski rodzina zamieszkała w Solcu Kujawskim, po czym przeniosła się do Strzelna. Leokadia po ukończeniu szkoły powszechnej uczyła się w seminarium nauczycielskim w Inowrocławiu. 31.07.1935 roku wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. W postulacie uczyła się w prywatnej sześcioklasowej szkole podstawowej prowadzonej przez elżbietanki. Jej ulubionym przedmiotem był język polski. Dbała o poprawną formę języka polskiego w mowie i piśmie. Koleżanka ze szkoły s. M. Aniela tak ją wspominała: […] *wymowę miała wyjątkowo piękną. Jej słownik mnie zachwycał. Słowami, które wypowiadała jakby haftowała, czy malowała swoje opowiadanie lub spostrzeżenie. Nie słyszałam nigdy, by o kimś ujemnie się wyrażała. Nie narzucała się, raczej usuwała się na bok*. Po postulacie w 1936 roku rozpoczęła nowicjat, który 17.07.1937 roku zakończyła złożeniem pierwszej profesji. Pozostała w Poznaniu i kontynuowała naukę w szkole. Wybuch wojny przerwał jej zajęcia. W listopadzie 1939 roku wyjechała do Ostrowa Wlkp., gdzie wraz z siostrami prowadziła sierociniec. Po wojnie, 28.08.1945 roku, w Poznaniu złożyła śluby wieczyste. W Ostrowie Wlkp. pozostała do 20.11.1946 roku, po czym przyjechała do Poznania, aby pełnić obowiązki mistrzyni postulatu i nowicjatu. Najgłębszą troską w jej pracy wychowawczej było ukierunkowanie młodzieży zakonnej (nowicjackiej) do przyszłych zadań w zgromadzeniu przez gruntowną pracę wewnętrzną, opartą na umiłowaniu Jezusa Chrystusa i oddaniu się Jemu wyłącznie. W 1965 roku była na placówce przy ul. Wieżowej 5 w Poznaniu. Następnie pracowała w sądzie metropolitalnym. Zmarła 8.02.1986 roku w Poznaniu[311].
- S. M. Elżbieta Menes – od 1.03.1964 do 1.09.1975 roku.
  Leokadia Menes urodziła się 21.09.1920 roku w Targowej Górce, pow. Środa Wlkp. Ojciec Józef był rolnikiem, a matka Agnieszka z domu Wlazło zajmowała się gospodarstwem i wychowywała czterech synów i sześć córek. Leokadia uczęszczała do miejscowej szkoły podstawowej. W 1940 roku wraz z rodzicami została wywieziona na roboty przymusowe do Niemiec. Po zakończeniu wojny pracowała jako wychowawczyni w polskim przedszkolu. W lutym 1946 roku wraz z najbliższymi wróciła do kraju. Dnia 29.09.1947 roku wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. W 1948 roku zdała maturę w liceum ogólnokształcącym, a we wrześniu 1949 roku egzamin z kursu dla wychowawczyń w domach dziecka i internatach.

310 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Metelli – Mieczysławie Madaj.
311 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Zofii – Leokadii Łuczak.

Nowicjat rozpoczęła 17.12.1949 roku w Poznaniu. Przełożeni skierowali ją na trzyletnie studium dla mistrzyń nowicjatu w Krakowie, po czym na roczne studium dla mistrzyń junioratu w Warszawie. Pierwszą profesję złożyła 18.12.1950 roku. W lutym 1951 roku została wychowawczynią w Ostrowie Wlkp. Śluby wieczyste złożyła 18.12.1955 roku we Wrocławiu. 20.08.1956 roku została kierowniczką zakładu wychowawczego we Wschowie. W latach 1964-1975 pełniła obowiązki mistrzyni nowicjatu i junioratu. Z pełnym oddaniem i zaangażowaniem służyła powierzonej jej pieczy młodzieży zakonnej. W młode serca i umysły wpajała ducha modlitwy, ubóstwa i poświęcenia, a przede wszystkim starała się wszczepiać umiłowanie Kościoła Powszechnego i troskę o jego losy. Zależało jej na tym, aby każda z sióstr ukochała zgromadzenie. Była tytanem pracy i wzorem modlitwy. W serca powierzonych jej pieczy sióstr wpajała obowiązek orientowania się w aktualnym życiu Kościoła. Była osobą oczytaną, pełną wiedzy, którą pragnęła się dzielić. Uczyła szerokiego spojrzenia na otaczający nas świat – również podczas podróży nie pozwalała zasypiać, aby móc podziwiać piękno stworzonego świata oraz pejzaże ojczystej ziemi. Młodzież zakonna pozwoliła sobie nazywać ją *historią*, ponieważ umiłowanie zgromadzenia doprowadziło ją do posiadania wszechstronnej wiedzy historycznej na jego temat. Nosiła w sobie przeogromną wiedzę dotyczącą dokumentów Kościoła. Uczestniczyła w opracowaniu różnych pism posoborowych dotyczących życia zakonnego. Była człowiekiem o mocnym kręgosłupie moralnym; konsekwentna i wymagająca, a mimo tego na wskroś przepełniała ją dobroć Boża. Posiadała dar przenikania ludzkich serc, nigdy nie przechodziła obojętnie wobec sióstr noszących smutek na twarzy; starała się pocieszyć, wspomóc i rozjaśnić mroki duszy. Była kobietą i siostrą o iście matczynym sercu oraz wierną naśladowczynią bł. Marii Luizy Merkert. Przez dwie kadencje była radną prowincji. Gdy przeszła na emeryturę, przez pewien czas dojeżdżała do Puszczykowa, aby dbać o ogród i park otaczający dom nowicjatu. Zmarła 29.04.2012 roku w Poznaniu. W kazaniu pogrzebowym bp Grzegorz Balcerek powiedział m.in.: *Mistrzynią była ponad 30 lat, w tym 11 lat mistrzynią nowicjatu, a 26 lat junioratu*. […] *Jej żywa wiara, pobożność i wierność Chrystusowi była zbudowaniem dla wszystkich*. […] *podobnie jak Jej życzliwy, serdeczny uśmiech* […]. *Jej wielkim pragnieniem było, aby Siostry ukochały Chrystusa, by były wierne modlitwie* […]. *Kochała swoją rodzinę i zawsze z wielkim szacunkiem wspominała swoich rodziców. Takie było Jej życie* […][312].

- S. M. Marietta Łakomska (mistrzyni postulatu) – od 1.08.1988 do 1.08.1994 roku[313].
- S. M. Dominika Kościelna (odpowiedzialna za postulantki) – od 5.09.1994 do 12.08.1996 roku.

312 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Elżbiecie – Leokadii Menes.

313 We wspomnieniach napisała m.in.: *Wiele uczyłam się od Młodzieży, ale zawsze chciałam, by Siostry były w swojej codzienności „Normalne". Najpierw dobry człowiek, a potem dobra siostra zakonna. Cnotą elżbietanki musi być wrażliwe serce, serce pełne miłości miłosiernej, oddane Bogu i bliźniemu. Jako formatorka pragnęłam zawsze, by siostry na modlitwie szukały umocnienia swojej wiary, bezgranicznego zawierzenia Bogu, sama też tam szukałam i szukam pomocy*. […] *Formacja i formatorka ma szczególne zadania, by dać dla Sióstr ostoję bezpieczeństwa, nauczycielką sumienności, wrażliwości, uczciwości, prawości i uczynności*. […] *Praca i posługa w nowicjacie przez 20 lat to wielkie wezwanie. Bóg i Zgromadzenie mi mocno zaufało. Jak spełniłam oczekiwania? z Bożą pomocą starałam się wypełniać wolę Bożą jak tylko potrafiłam najlepiej*. ADPP, S. M. Marietta Łakomska, *Dar darmo dany*, s. 1-2.

- S. M. Teresa Dorsz (mistrzyni postulatu i junioratu) – od 1.09.1996 do 31.08.2014 roku[314].
- S. M. Dominika Gogulska (odpowiedzialna za postulantki i aspirantki) – od 17.02.2018 do 6.08.2019 roku.
- S. M. Emilia Krzyżańska (odpowiedzialna za postulantki i aspirantki) – od 6.08.2019 roku do dziś.

W latach 50. i 60. XX wieku mistrzynie uzupełniały średnie wykształcenie na spotkaniach mistrzyń prowincji polskich wewnątrz zgromadzenia dwa–trzy razy w roku, przeważnie w domu generalnym we Wrocławiu oraz na forum ogólnopolskim w Częstochowie lub Warszawie. Chętnie też korzystały ze specjalnych zjazdów, podczas których oprócz zaplanowanych wykładów była możliwość dzielenia się doświadczeniami w zakresie formacji zakonnej. Uczestniczyły w wielu szkoleniach formacyjnych, które co roku odbywały się w różnych ośrodkach, np. w latach 70. XX wieku we Wrocławiu, Poznaniu, Bardzie, Warszawie, Grudziądzu, Częstochowie i w latach 80. XX wieku, raz na dwa lata, w Rzymie, Wrocławiu i Zakroczymiu[315].

Z inicjatywy prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego w 1962 roku powstało Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego w Warszawie. Jego celem było pogłębianie wiedzy o życiu wewnętrznym przez działalność dydaktyczną, naukową i badawczą oraz budzenie zamiłowania do życia wewnętrznego zgodnie z nauką Kościoła. W ramach studium przygotowano ojców duchownych dla seminariów duchownych, mistrzów i mistrzynie dla nowicjatów, ojców duchownych diecezjalnych i dekanalnych oraz kierowników duchowych. Absolwenci otrzymywali tytuł licencjata teologii po napisaniu pracy dyplomowej[316].

Tabela 20. Postulantki w latach 1945-1989

Lata	Liczba postulantek
1945-1949	218
1950-1959	181
1960-1969	46
1970-1979	48
1980-1989	84

Źródło: ADPP, Księga obłóczyn; K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 436

Najwięcej postulantek prowincja posiadała w drugiej połowie lat 40. XX wieku (218). W kolejnej dekadzie zgłosiło się 181 dziewcząt. W latach 1960-1979 zaznaczył się wyraźny spadek liczby postulantek (1960-1969 – 46 i 1970-1979 – 48). Dopiero w latach 80. XX wieku

314 Siostra Teresa tak wspomina czas posługi jako mistrzyni postulatu i junioratu: *W swoim powołaniu jestem szczęśliwa, staram się żyć i przekazywać tym wszystkim, do których jestem posłana, to co jest dla mnie najważniejsze* […]. *Od pierwszego dnia bycia z młodymi ludźmi modlę się słowami mojej Patronki św. Teresy od Dzieciątka Jezus, które wypisałam sobie na obrazku i podpisałam się pod nimi: Panie, jestem za mała, by nakarmić Twe dzieci; jeśli chcesz dać im przeze mnie to, co każdemu potrzebne, napełnij moją małą dłoń Twoimi skarbami* […]. *Na koniec dodam, że czas posługi formacyjnej (1996-2014) był dla mnie osobiście ogromnym darem i łaską, za co dziękuję Dobremu Bogu, Matce Najświętszej i wszystkim, którzy mnie wspierali i czynią to dalej*. ADPP, S. M. Teresa Dorsz [Wspomnienia], s. 1.

315 K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 426-427.

316 M. Szymula, *Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego*, „Niedziela" 2007, nr 44, s. 48.

liczba postulantek wzrosła (84). W latach 1945-1989 formację zakonną na poziomie postulatu w prowincji poznańskiej otrzymało 577 dziewcząt.

Tabela 21. Postulantki, nowicjuszki i aspirantki w latach 1990-2021

Rok	Liczba postulantek	Liczba nowicjuszek	Liczba aspirantek
1990	2	4	0
1991	7	4	0
1992	7	4	0
1993	6	4	0
1994	6	5	0
1995	2	6	0
1996	4	3	0
1997	1	3	0
1998	5	0	0
1999	4	3	0
2000	5	4	0
2001	4	5	0
2002	5	4	0
2003	2	5	0
2004	1	2	0
2005	0	1	0
2006	0	0	0
2007	2	0	0
2008	1	1	0
2009	2	1	0
2010	4	0	0
2011	0	4	0
2012	1	1	0
2013	0	1	0
2014	0	0	0
2015	2	0	0
2016	1	2	0
2017	0	0	0
2018	5	0	0
2019	1	2	1
2020	2	0	0
2021	0	1	1

Źródło: ADPP, Księga obłóczyn; Sprawozdania roczne

Tabela 22. Liczba postulantek według sprawozdań z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych w latach 2001-2021

Lata	Liczba postulantek (od 2011 także aspirantek) na początku roku	Ile wstąpiło do zgromadzenia	Ile przyjęto do nowicjatu	Ile opuściło zgromadzenie	Liczba postulantek na końcu roku
2001	5	4	5	0	4
2002	4	5	4	0	5
2003	5	3	5	1	2
2004	2	1	2	0	1
2005	1	2	1	2	0
2006	0	0	0	0	0
2007	0	2	0	0	2
2008	2	0	1	0	1
2009	1	2	1	0	2
2010	2	3	0	1	4
2011	4	1	4	0	1
2012	1	2	1	1	1
2013	0	0	1	0	0
2014	0	0	0	0	0
2015	2	0	0	0	2
2016	2	1	2	0	1
2017	1	0	0	1	0
2018	0	6	0	1	5
2019	5	3	3	1	1
2020	0	2	0	0	2
2021	0	1	1	0	1

Źródło: ADPP, Księga obłóczyn; Sprawozdania z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych.

Od 1995 roku nastąpił spadek liczby postulantek. Najwięcej, bo po 7 dziewcząt rocznie, było w latach 1991-1992. Najmniejszą liczbę postulantek (1 rocznie) odnotowano w latach: 1997, 2004, 2008, 2012, 2016 i 2019. W latach 2005-2006, 2011, 2013-2014, 2017 i 2021 do postulatu nie zgłosiła się żadna kandydatka. W sumie w latach 1990-2021 w postulacie były 82 dziewczęta.

W latach 1991-2000 funkcjonował postulat zewnętrzny, nazywany też domowym, prowadzony przez s. M. Goretti Idzikowską. Inicjatywa ta cieszyła się wielkim uznaniem przełożonych zakonnych[317]. Przez pierwsze dwa lata zajęcia odbywały się w Poznaniu przy ul. Łąkowej 4, po czym przy ul. Wieżowej 5. Do postulatu zewnętrznego należały dziewczęta, które myślały o życiu zakonnym, ale pozostawały

[317] ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 10.09.1997 r.

w domach rodzinnych, aby dokończyć naukę w szkołach. Na pierwsze spotkanie zgłosiło się 9 osób. W ciągu roku liczba dziewcząt wahała się od 9 do 16. Spotkania postulatu zewnętrznego odbywały się raz w miesiącu przez trzy dni. Głównym punktem spotkań była wspólna msza św. odprawiana przez ks. infułata Mariana Fąkę. Siostra M. Goretti Idzikowska uczyła dziewczęta odmawiać Liturgię godzin i wspólnie się modlić, uczyła zasad dobrego wychowania, prowadziła zajęcia z katechizmu, historii zgromadzenia i rozważania biblijne. Pomagała przygotować na liturgię czytania biblijne, śpiewy i wezwania modlitwy powszechnej. Ks. M. Fąka wykładał historię Kościoła, dogmatykę i dekalog. Opowiadał na temat powołania i życia zakonnego. Po zajęciach dziewczęta podejmowały pracę wewnętrzną, polegającą na wyborze konkretnych postanowień, które należało wykonać. Raz w roku przed wakacjami byli zapraszani ich rodzice w celu bliższego poznania zgromadzenia. Na spotkanie z rodzicami dziewczęta przygotowywały montaż słowno-muzyczny. W czasie wakacji dziewczęta przyjeżdżały do domu prowincjalnego, aby uczestniczyć w życiu wspólnoty zakonnej (np. przez podejmowanie prac domowych w pralni, kuchni i ogrodzie). Wychodziły z s. M. Danielą Łobodą do katedry i pomagały w zakrystii. W postulacie zewnętrznym była okazja przeczytania książek o tematyce religijnej i duchowej. Jak s. M. Goretti napisała we wspomnieniu: *Były to bardzo owocne dni, czy sobie dadzą radę w klasztorze. Praca była przeplatana modlitwą, rekreacją i spacerami*. […] *Jeśli decydowały się na takie życie, to po skończonej nauce wstępowały do zgromadzenia*[318].

Kolejnym etapem formacji zakonnej jest nowicjat, który szczególnie służy dynamice życia duchowego i przyswajania sobie wartości życia zakonnego. Celem nowicjatu jest zdobycie doświadczenia, przez które nowicjuszka zakorzenia się w Bogu oraz okaże pragnienie i zdolność poświęcenia się Chrystusowi przez złożenie ślubów w zgromadzeniu. Nowicjat trwa rok[319].

Powojenne *Konstytucje* były bardzo surowe. Zobowiązywały nowicjuszki do zachowania milczenia. Nowicjuszka bez zgody mistrzyni nie mogła rozmawiać z osobami spoza klasztoru. Wyjątkowo mogła rozmawiać z nimi w rozmównicy w obecności mistrzyni. Każdą rzecz wniesioną przez nowicjuszkę do klasztoru przechowywała mistrzyni i zapisywała w specjalnej księdze. Pod koniec nowicjatu mistrzyni sporządzała dokładną opinię, przedstawiając przełożonej generalnej lub prowincjalnej wszystkie spostrzeżenia i uwagi dotyczące kandydatki. Większość głosów przełożonej generalnej z radą lub prowincjalnej z jej radą decydowała o dopuszczeniu nowicjuszki do pierwszych ślubów. Władza zakonna nie miała obowiązku podawać powodów, z jakich nie dopuszczono nowicjuszkę do ślubów. W przypadku śmierci nowicjuszki lub jej wydalenia ze zgromadzenia należało zwrócić przyjęty posag[320].

W *Konstytucjach* z 1974 roku podano, że przed rozpoczęciem nowicjatu postulantka powinna ukończyć 18 lat i odbyć przynajmniej pięciodniowe rekolekcje. Sam obrzęd był skromny. Postulantka otrzymywała aktualnie obowiązujące *Konstytucje*, *Dyrektorium*, ustawy prowincji i Liturgiczną modlitwę dnia, potocznie nazywaną brewiarzem. Ubierała strój zakonny ustalony przez kapitułę prowincjalną i mogła zachować imię chrzestne.

---

318 ADPP, Postulat zewnętrzny (domowy). Wspomnienie s. M. Goretti Idzikowskiej.

319 M. Daniluk, *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego*, s. 262; E. Ziemann, *Nowicjat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wilk, Lublin 2010, t. 14, kol. 52-53.

320 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948, art. 28-41.

Nowicjat trwa 12 miesięcy. W przypadku gdy kandydatka na ponad trzy miesiące opuści formację, nowicjat stawał się nieważny. W czasie nowicjatu nie wolno kontynuować szkolenia zawodowego. Dozwolone są tylko kursy służące pogłębieniu życia religijnego. Nowicjat można przedłużyć o rok.

Celem formacji nowicjackiej jest wprowadzenie w:

- zrozumienie Pisma św.,
- liturgię Kościoła,
- praktykę osobistej modlitwy,
- życie zakonne według ślubów,
- teorię i praktykę ascezy.

Podstawowymi kryteriami stwierdzającymi przydatność nowicjuszki do życia w zgromadzeniu są:

- prawdziwa pobożność,
- umiejętność współżycia według zasad i duchowości św. Augustyna,
- zdolność do podjęcia zadań podanych przez zgromadzenie.

Pod koniec nowicjatu mistrzyni ma obowiązek złożyć przełożonej prowincjalnej i jej radzie opinie o każdej nowicjuszce. Następnie ma miejsce rozmowa indywidualna kandydatki z przełożoną prowincjalną. Kandydatka składa pisemną prośbę o dopuszczenie do pierwszych ślubów. Przygotowanie kandydatek do ślubów poprzedzają pięciodniowe rekolekcje[321].

Dyrektorium z 1975 roku w przypadku nielicznej grupy nowicjuszek sugerowało utworzenie wspólnego nowicjatu dla kilka prowincji[322]. W *Dyrektorium* podkreślono rolę mistrzyni, która powinna kształtować atmosferę nowicjatu przez ewangeliczną prostotę, siostrzaną miłość, wzajemne poszanowanie i zaufanie, a nowicjuszki miały nauczyć się odpowiedniego dystansu w relacjach ze światem[323].

W *Konstytucjach* z 1976 roku dokładnie podano, kogo nie należało przyjąć do nowicjatu:

- kto odpadł od wiary katolickiej lub należał do sekty akatolickiej;
- kto nie osiągnął wieku przypisanego do przyjęcia nowicjatu;
- kto wstąpił do zgromadzenia pod przymusem, z wielkiej obawy lub podstępem oraz kogo przyjęła przełożona zniewolona w podobny sposób;
- kto aktualnie jest małżonkiem;
- kto był lub jest związany węzłem profesji zakonnej;
- komu grozi kara za popełniony ciężki występek.

Ważnie, ale w sposób niedozwolony można przyjąć do nowicjatu:

- osoby obarczone długami, których nie są w stanie spłacić;
- osoby zobowiązane do zdania sprawy z zarządu lub uwikłane w inne świeckie sprawy, z powodu których zgromadzenie może obawiać się sporów i trudności;

321 *Konstytucje Generalne i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1974 [maszynopis], art. 187-209.
322 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, s. 34.
323 Tamże.

- dzieci, które są zobowiązane wspierać rodziców lub dziadków znajdujących się w ciężkiej potrzebie;
- matki, których pomoc jest jeszcze potrzebna do utrzymania i wychowania dzieci.

Stolicy Apostolskiej zostało zarezerwowane prawo do dyspensowania od tych wszystkich przeszkód.

W dwóch przypadkach przełożona generalna za zgodą swej rady mogła dopuścić do nowicjatu postulantki, które:

- nie ukończyły jeszcze 18 lat;
- już były nowicjuszkami w innym instytucie zakonnym[324].

Tylko w *Konstytucjach* z 1981 roku zapisano, że nowicjuszkami nie mogły zostać wdowy, nawet jeśli nie miały już dzieci na utrzymaniu[325].

W *Konstytucjach* (1981, 1987, 2016) zezwolono przed nowicjatem na krótki wyjazd do krewnych. Kandydatki przed nowicjatem muszą odbyć ośmiodniowe rekolekcje. Podczas przyjęcia do nowicjatu otrzymują strój zakonny z białym welonem i imię zakonne. W *Konstytucjach* (1981, 1987, 2016) dodano zapis o konieczności uzupełnienia formacji nowicjackiej, gdy nowicjuszka będzie nieobecna powyżej 15 dni do 3 miesięcy.

Kierownictwo nowicjuszek należy wyłącznie do mistrzyni nowicjatu, która podlega wyższym przełożonym w wykonywaniu swego urzędu. Mistrzyni obserwuje kandydatki i decyduje, która jest gotowa do nowicjatu. Własnym życiem urzeczywistnia charyzmat zgromadzenia i ułatwia nowicjuszkom jego odkrycie. Nie powinna być obarczona innymi obowiązkami, które przyniosłyby uszczerbek jej zasadniczemu zadaniu.

Formacja odbywa się w domu nowicjackim. Wyłącznie przełożona generalna wraz ze swoją radą może przenieść lub zlikwidować dom nowicjacki. Może czasowo umieścić wspólnotę nowicjacką w innym domu zakonnym w celu:

- umożliwienia lepszego życia wspólnotowego,
- formacji nowicjuszek,
- konieczności wypoczynku[326].

Poznański nowicjat najpierw mieścił się w Pokrzywnie i działał od października 1945 do stycznia 1946 roku, po czym został przeniesiony do Poznania[327]. W latach 1965-1975 dla wszystkich polskich prowincji zgromadzenia istniał tylko jeden nowicjat we Wrocławiu, a powodem takiego stanu rzeczy była zbyt mała liczba powołań[328]. W latach 1976-1994 nowicjat w prowincji poznańskiej

---

324 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1976, kan. 542.

325 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety,* Rzym 1981, art. 97a.

326 Tamże, art. 94-118; 1987, art. 94-118; 2016, art. 94-118.

327 S. Bartkiewicz, *Nowicjatowi poznańskiemu w hołdzie. Wspomnienia z okazji 50-lecia powstania poznańskiego nowicjatu*, Poznań 1969, s. 8.

328 Kardynał S. Wyszyński pismem z 10.09.1965 r. zezwolił na utworzenie jednego wspólnego nowicjatu dla wszystkich polskich prowincji sióstr elżbietanek pod następującymi warunkami: 1) nowicjuszki po odbyciu nowicjatu powinny wrócić do swoich macierzystych prowincji; 2) siedzibę wspólnego nowicjatu należy ustalić po uprzednim porozumieniu się z Wydziałem Spraw Zakonnych przy Sekretariacie Prymasa Polski; 3) w sprawie kandydatki na mistrzynią nowicjatu należy zasięgnąć opinii Wydziału Spraw Zakonnych; 4) niniejszym dekretem nie znosimy nowicjatów poszczególnych prowincji. Dekret prymasa Polski miał swoją ważność do odwołania. Protokół z 16.10.1965 r. podaje, że na siedzibę nowicjatu wybrano Wrocław (klasztor przy ul. św. Józefa 1), ponieważ w innych placówkach siostry odczuwały trudności mieszkaniowe. Dnia 13.11.1965 r. we Wrocławiu

mieścił się przy ul. Łąkowej 4 w Poznaniu. W domu nowicjackim, który był wyposażony w pomoce wychowawcze, kaplicę i bibliotekę, formowano także postulantki i juniorystki. W celu większego wyciszenia prowincja wzniosła nowy budynek nowicjatu w Puszczykowie, który we wrześniu 1992 roku zostanie poświęcony[329]. Dom nowicjacki w Puszczykowie był wspólny dla trzech prowincji (warszawskiej, toruńskiej i poznańskiej). W określonym czasie przełożone prowincjalne odwiedzały swoje nowicjuszki. Odwiedziny przełożonych przynosiły nowicjuszkom wiele radości i zachęcały do lepszego przygotowania się do życia zakonnego[330]. W latach 1997-1998 w puszczykowskim nowicjacie było 12, w latach 1999-2000 – 8[331], w latach 2001-2002 – 13[332], a w latach 2005-2006 – 16 dziewcząt z trzech prowincji[333]. W latach 2008-2011 ponownie funkcjonował we Wrocławiu[334]. Od 2011 roku powrócił do Puszczykowa i zgromadził nowicjuszki z prowincji nyskiej, wrocławskiej i poznańskiej[335]. W latach 2016-2017 w Puszczykowie formowało się 9 nowicjuszek z prowincji wrocławskiej, katowickiej, nyskiej, poznańskiej i toruńskiej oraz z Rosji i Ukrainy[336]. Od 2021 roku dom nowicjacki prowincji poznańskiej mieści się przy ul. Łąkowej 1 w Poznaniu.

Obowiązki mistrzyni nowicjatu kolejno pełniły:

- s. M. Annuntiata Panek – od 1965 do 1975 roku (dekretem prymasa Polski S. Wyszyńskiego z 10.09.1965 r. – z uwagi na zmniejszającą się w ostatnich latach liczbę powołań został utworzony jeden wspólny nowicjat we Wrocławiu dla wszystkich polskich prowincji);
  Marianna Panek urodziła się 27.08.1919 roku w Dzierżanowie, pow. Krotoszyn. Rodzice Stanisław i Jadwiga z domu Kalak prowadzili gospodarstwo rolne. Mieli czterech synów i trzy córki. Dwóch synów wstąpiło do oblatów, a dwie córki do elżbietanek. Dnia 7.08.1936 roku jedna z nich, Marianna, wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. W postulacie uczęszczała do Katolickiego Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli. Po jego ukończeniu 18.07.1939 roku rozpoczęła nowicjat. Po wybuchu II wojny światowej przebywała w domu rodzinnym. Po wojnie wróciła do domu prowincjalnego w Poznaniu, gdzie kontynuowała nowicjat. Pierwszą profesję złożyła 30.11.1946 roku w Poznaniu. Od 1.12.1946 roku pracowała w przedszkolu przy poznańskiej parafii pw. Bożego Ciała. W latach 1946-1949 uczyła się w Instytucie Wyższej Kultury Religijnej w Poznaniu. 30.11.1951 roku złożyła śluby wieczyste. W latach 1956-1957 uczęszczała do liceum ogólnokształcącego. Po maturze w 1958 roku wzięła udział w kursie katechetycznym

powstał wspólny nowicjat, który oficjalnie rozpoczął się 15 listopada 1965 r. Powrót do nowicjatów macierzystych nastąpił na mocy dekretu powizytacyjny dla warszawskiej i toruńskiej prowincji sióstr elżbietanek z 1972 r. Wizytacje z polecenia prymasa Polski przeprowadził o. Sylwester Niewiadomy z zakonu Braci Mniejszych Ojców Bernardynów. Wizytator polecił, aby *Zarządy Prowincji Elżbietanek w Polsce z Przewielebną Matką Wizytatorską Generalną jeszcze raz przeanalizowały kwestię pobytu Nowicjatu we Wrocławiu*. Wskutek jego opinii w 1976 r. prowincje elżbietanek wznowiły prowadzenie oddzielnych nowicjatów. W. Urban *Formacja zakonna*, s. 119-120.

329 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 4.

330 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 5.

331 Trzeba nadmienić, że nowicjat był wspólny dla wszystkich polskich prowincji oraz kandydatek z Rosji i Ukrainy. ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 5.

332 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r., s. 5.

333 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006 r., s. 6.

334 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006-2009 r., s. 6.

335 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2010-2011 r., s. 6.

336 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 7.

w Otorowie. W latach 1963-1965 była mistrzynią junioratu w Poznaniu. W 1965 roku objęła obowiązki mistrzyni wspólnego nowicjatu dla polskich prowincji we Wrocławiu. Była pogodną, radosną, chętną do pomocy oraz uczynną siostrą. Szczerze kochała zgromadzenie i swoimi siłami, sercem oraz miłością służyła w nim Panu Bogu do końca swego życia. Była rozmodloną i gorliwą w głoszeniu chwały Bożej. Młodym siostrom, które miała pod swoją opieką w latach 1965-1975, ukazywała wartość życia zakonnego w wymiarze ukochania charyzmatu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Uśmiech, który niosła, był dla innych świadectwem osobistego zjednoczenia z Bogiem, w którym żyła. Kochała śpiew, zawsze go inspirowała i prowadziła. Z wyczuciem i taktem prowadziła rozmowy duchowe. Pomoc drugim niosła jako pierwsza, zawsze z radością i pośpiechem. Była pokorną, pełną kultury i uczynną siostrą. Przychodząc do kościoła, głęboko kłaniała się przed Najświętszym Sakramentem, a następnie zwracała się do obrazu Matki Bożej Nieustającej Pomocy i tam polecała swoje prośby. 20.09.1980 roku wróciła do prowincji poznańskiej i została przełożoną domu w Wonieściu, gdzie dodatkowo była katechetką i zakrystianką. Od września 1985 roku powierzono jej funkcję przełożonej domu w Lesznie. W 1988 roku przeniesiono ją do Gniewkowa, aby jako przełożona domu uczyła religii w szkole i przedszkolu. Od 1.09.1994 roku została kierowniczką ochronki w Międzychodzie. Po miesiącu skierowano ją do Krobi na zastępstwo w katechizacji parafialnej. W latach 1996-1997 pracowała w Połajewie. Po likwidacji placówki wróciła do Krobi. W miarę możliwości pomagała w pracach domowych i apostolskich. Zmarła 8.03.2004 roku w Krobi[337].

- S. M. Elekta Nowakowska – od 1976 do 1980 roku (od 1976 roku – ponownie oddzielny nowicjat w prowincjach).
- S. M. Seweryna Galińska – od 1980 do 1988 roku.

  Posiadała wewnętrzny dar przekazywania wiedzy, a szczególnie wiadomości z duchowości zgromadzenia. Budowała młode siostry postawą zgody i wzajemnego porozumienia pomiędzy ludźmi. Była osobą życzliwą, pełną siostrzanej miłości i wyrozumiałości. Potrafiła wprowadzać w życie młodych sióstr elementy innowacji, wzbogacającej modlitwy i nabożeństwa, upiększające adoracje – były to inicjatywy, które przemawiały głęboką duchowością samej siostry mistrzyni. Dużo osobistego czasu poświęcała na modlitwę w kaplicy, nie zapominała o nikim. Całym sercem była oddana zgromadzeniu i każdej siostrze, gotowa cierpliwie wysłuchać różnych problemów – zarówno starszych, jak i młodszych sióstr, posiadała wyjątkową zdolność udzielania dobrych rad, podnoszenia na duchu przez życzliwe, budujące słowa, obdarzona zaufaniem wielu sióstr, zawsze gotowa do pomocy, usłużenia innym, pokorna, o wielkiej wrażliwości serca, zatroskana o innych. Nie uchylała się od powiedzenia bolesnej prawdy, ale czyniła to w sposób bardzo delikatny i z miłością. Posiadała w sobie dobroć „duchowej matki". Zachęcała młodzież zakonną do wierności Chrystusowi, złożonym

[337] ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Annuntiacie – Mariannie Panek.

ślubom, do wzajemnej miłości oraz do radosnego wypełniania obowiązków powołania. Ceniła w życiu porządek, sumienność, punktualność i systematyczność i te cechy starała się zaszczepić w sercach formowanej młodzieży[338].

- S. M. Marietta Łakomska – od 1.08.1988 do 2008 roku.
- S. M. Goretti Idzikowska – od1992 roku do pomocy mistrzyni.
- S. M. Immaculata Parużyńska (wspólnego nowicjatu we Wrocławiu) – od 2008 roku.
- S. M. Emilia Krzyżańska (wspólnego nowicjatu w Puszczykowie) – od 4.08.2011 do 6.08.2019 roku.
- S. M. Dominika Gogulska – od 6.08.2019 roku do dziś (nowicjat w Puszczykowie od 6.08.2019 do 15.08.2021 roku, a ze względu na tylko jedną nowicjuszkę w domu prowincjalnym w Poznaniu od 15.08.2021 roku).

Należy podkreślić, że podczas każdej wizytacji z Rzymu przełożone generalne z wielkim uznaniem wyrażały się o siostrach zaangażowanych w formację postulantek i nowicjuszek oraz o ich szczerej trosce o dobro młodzieży zakonnej. Formatorki nie tylko przekazywały wymagane treści, ale przede wszystkim dawały młodzieży przykład autentycznego życia zakonnego[339].

Tabela 23. Nowicjuszki w latach 1945-1989

Lata	Liczba nowicjuszek
1945-1949	115
1950-1959	156
1960-1969	42
1970-1979	33
1980-1989	60

Źródło: ADPP, Księga obłóczyn; K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 441

Z analizy danych tabelarycznych wynika, że najwięcej dziewcząt w nowicjacie było w latach 1950-1959 (156), a najmniej w dekadzie lat 70. XX wieku (33). Podobnie jak w postulacie spadek liczby nowicjuszek nastąpił w latach 1960-1979. Ogólnie w latach 1945-1989 do nowicjatu przyjęto 406 dziewcząt. Pierwsze po wojnie obłóczyny odbyły się 25.05.1946 roku. Strój zakonny otrzymało wówczas 20 dziewcząt. Siostry, które ukończyły nowicjat, składały pierwsze śluby (pierwsza profesja). W latach 1945-1989 pierwszą profesję złożyły 403 siostry[340].

338 Biogram s. M. Seweryny Galińskiej został zamieszczony w rozdz.1, pkt 2, s. 49 [przyp. aut.].

339 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 31.07.1991 r., s. 9.; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 10.09.1997 r., s. 11-13; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 30.08.2004 r., s. 6-8; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r., s. 6-7; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 25.02.2016 r., s. 8-9.

340 ADPP, Księgi obłóczyn 1919-1960, 1960-2021.

Tabela 24. Liczba nowicjuszek według sprawozdań z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych w latach 2001-2021

Lata	Liczba nowicjuszek na początku roku	Ile przyjęto do nowicjatu	Ile dopuszczono do I profesji	Ile opuściło zgromadzenie	Liczba nowicjuszek na końcu roku
2001	4	5	4	0	5
2002	5	4	4	1	4
2003	4	5	3	1	5
2004	5	2	4	1	2
2005	2	1	1	1	1
2006	1	0	0	1	0
2007	0	0	0	0	0
2008	0	1	0	0	1
2009	1	1	1	0	1
2010	1	0	1	0	0
2011	0	4	0	0	4
2012	4	1	3	1	1
2013	1	1	1	0	1
2014	1	0	1	0	0
2015	0	0	0	0	0
2016	0	2	0	0	2
2017	2	0	1	1	0
2018	0	0	0	0	0
2019	0	3	0	1	2
2020	2	0	2	0	0
2021	1	1	0	0	1

Źródło: ADPP, Księga obłóczyn; Sprawozdania z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych

Na podstawie zestawienia tabelarycznego z lat 2001-2021 liczba nowicjuszek zasadniczo utrzymywała się na jednym poziomie: od 5 do 1 w ciągu roku. Najwięcej nowicjuszek było w 2001 i 2003 (5). Kolejno liczba zmniejszała się:

- 4 (2002 i 2011),
- 2 (2004, 2016, 2019),
- 1 (2005, 2008, 2009, 2012, 2013, 2021),
- 0 (2006, 2007, 2010, 2014, 2015, 2017, 2018, 2020).

W sumie w latach 1945-2021 formację zakonną na poziomie nowicjatu w prowincji poznańskiej otrzymało 481 dziewcząt.

Współpraca nowicjuszek, postulantek i juniorystek z mistrzyniami układała się bardzo dobrze. W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w 1992 roku przełożona s. M. Seweryna Galińska napisała, że mistrzynie są otwarte na potrzeby młodzieży zakonnej. Starają się, aby jak najlepiej przygotować ją do życia zakonnego[341].

Prowadzenie postulatu i nowicjatu nie byłoby możliwe bez przygotowanych i opracowanych posoborowych zasad formacyjnych[342]. Wielki przyjaciel zgromadzenia bp Wincenty Urban dostrzegał oczywistą konieczność formacji zakonnej dla duchowego rozwoju kandydatek wstępujących do zgromadzenia: *Łaska zakonna powinna spocząć na uszlachetnionej naturze człowieka, dlatego wiele dziś starań należy podejmować w zakonach dla religijnego, obyczajowego i charakterologicznego wychowania kandydatek i nowicjuszek. A czynić to wypada z wielu powodów. Młodzież wstępująca w obecnych czasach do zakonów jest dotknięta często, w pewnym stopniu laicyzmem i naturalizmem etycznym. Wprawdzie ma ona dobrą wolę, ale nie zawsze cechuje ją jednak, pewny i przemyślany pogląd na wartości religijne. Trzeba więc poświęcić wiele sił, by wdrożyć ją w tory duchowości właściwej*[343].

W temacie konkretnego kształcenia młodych sióstr prowincji poznańskiej w wymiarze pogłębiania ich wiedzy religijnej przełożona prowincji s. M. Witolda Bukowska informowała bpa Wincentego Urbana, że ks. dr Jan Montalbetti od 1946 do 1953 roku wykładał nowicjuszkom historię Kościoła, a ks. Marian Widelicki, kapelan domu prowincjalnego, od 1954 roku dogmatykę i etykę.

Każdorazowa mistrzyni w okresie nowicjatu przerabiała następującą tematykę:

- zagadnienia z teologii życia wewnętrznego,
- śluby zakonne na podstawie „Katechizmu" Kotela do 1955 roku, a od 1955 roku na podstawie „Katechizmu" Voxema,
- historia, zadania i duchowość zgromadzenia,
- wybrane zagadnienia z psychologii i charakterologii oraz kultury życia codziennego[344].

W 1972 roku został zatwierdzony *Regulamin formacji zakonnej* dla Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, obejmujący postulat, nowicjat i juniorat. *Regulamin* dotyczył formacji osobowej, chrześcijańskiej i zakonnej. Pomocą w jego przygotowaniu okazała się soborowa instrukcja o odnowie formacji zakonnej *Renovationis causam* z 6.01.1969 roku, której celem była pomoc zakonom i zgromadzeniom w zorganizowaniu programów formacyjnych oraz wprowadzeniem ich w życie. W 1981 roku przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska zorganizowała w Rzymie zjazd wszystkich mistrzyń w celu zintegrowania formacji młodzieży. Przygotowano *Ramowy program formacyjny dla postulatu, nowicjatu i junioratu*. Po zatwierdzeniu przez radę generalną stał się obowiązujący dla wszystkich formatorek zgromadzenia[345]. Kolejne spotkanie

341 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 5.
342 Szerzej na temat formacji i profesji zakonnej w: E. Gambari, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, tłum. J.E. Bielecki, Kraków 1998, s. 275-318.
343 W. Urban, *Formacja zakonna*, s. 89.
344 ADPP, List s. M. W. Bukowskiej do bpa W. Urbana z 17.04.1979 r., s. 2-5 [maszynopis].
345 ADGR, Spotkanie mistrzyń 1981 r.

mistrzyń miało miejsce w 1992 roku[346]. W dniach 5-25 marca 2018 roku na zaproszenie przełożonej generalnej s. M. Samueli Werbińskiej w Nowym Domu Polskim w Jerozolimie odbyło się spotkanie mistrzyń i sióstr odpowiedzialnych za formację aspitantek i postulantek. Prowincję poznańską reprezentowały: s. wikaria M. Józefa Krupa, s. mistrzyni M. Emilia Krzyżańska i s. M. Dominika Gogulska[347]. Należy wspomnieć, że na każdej kapitule prowincjalnej i generalnej szczegółowo omawiano kwestię formacji zakonnej[348].

Tabela 25. Ramowy program formacyjny dla postulatu

ZAMIERZONE CELE	**TREŚĆ NAUCZANIA**	**WSKAZANIA METODYCZNE – ŚRODKI**
1. Poszerzanie i pogłębianie wiedzy religijnej z odpowiednim wprowadzeniem w Pismo Święte.	1a) Podstawowe prawdy wiary według używanego w diecezji lub kraju katechizmu dla dorosłych. 1b) Wprowadzenie w Pismo Święte: geneza Starego i Nowego Testamentu, księgi Pisma Świętego w zarysie, wprowadzenie w starotestamentalną historię zbawienia, wprowadzenie w rozumienie psalmów, aspekty powołania w Starym Testamencie, powołanie oraz naśladowanie Chrystusa w Nowym Testamencie. W miarę możliwości przepracowanie jednej Ewangelii.	1a) Stwierdzenie poziomu wiedzy religijnej i odpowiednie jej uzupełnienie. 1b) Konstytucja Dei Verbum.
2. Zapoznanie w głównych zarysach z duchowością zgromadzenia oraz najważniejszymi wydarzeniami z historii zgromadzenia.	2a) Ogólny zarys naszej duchowości: Ewangelia jako „najwyższa norma”, szczególnie Mt 25,40 i Łk 1,39-56, charyzmat Matek Założycielek, ukierunkowanie w duchu św. Elżbiety, życie we wspólnocie według rad ewangelicznych, łączenie pracy z modlitwą,	Odpowiednie rozdziały z Konstytucji i Dyrektorium, pierwsze Statuty i porządek dnia Założycielek, biografia św. Elżbiety, stopniowy udział w porządku dnia we wspólnocie, praktyczne ćwiczenia w różnych formach modlitwy (adoracja, brewiarz, różaniec,

346 ADGR, Spotkanie mistrzyń 1992 r.
347 E. Krzyżańska, *Spotkanie formatorek w Ziemi Świętej*, „Biuletyn Informacyjny” Poznań 2018, nr 25, s. 16-19.
348 K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 429.

	jedność miłości Boga i bliźniego, kult Serca Jezusowego, kult Matki Bożej: Maryja jako wzór wiary i usługującej miłości, uroczystości i patroni zgromadzenia, żywa łączność z Kościołem. 2b) Ważniejsze wydarzenia z historii: powstanie zgromadzenia, jego zadania i dalszy rozwój, zatwierdzenie zgromadzenia –diecezjalne i papieskie, zatwierdzenie Konstytucji, podział na prowincje, obecny stan zgromadzenia.	rozmyślanie), przynajmniej czterotygodniowa praktyka w zakresie działalności charytatywno-apostolskiej, Akt poświęcenia się Sercu Jezusowemu Matek Założycielek, Liturgiczna modlitwa dnia, adhortacja papieża Pawła VI O kulcie Matki Bożej z 1974 r., budzenie świadomości przynależności do Kościoła przez udział w nabożeństwach, uroczystościach Kościoła lokalnego, jak również przez informacje o aktualnych wydarzeniach Kościoła w świecie.
3. Postępujące zdystansowanie od dotychczasowego stylu życia, którego nie można pogodzić z wymogami zakonnymi, tzn. stopniowe przejście z życia świeckiego do sposobu życia właściwego nowicjatowi.	Aspekty życia zakonnego, które różnią się od stylu życia świeckiego, np.: porządek dnia z ustalonym czasem na modlitwę, prace, odpoczynek, uczestnictwo w modlitwie liturgicznej Kościoła, dobrowolne wyrzeczenie się pewnych praw osobistych.	Odpowiednio do warunków i możliwości jednostek – stopniowe, praktyczne wprowadzenie do: regularnego przystępowania do sakramentów św., pełnego uczestnictwa w życiu wspólnoty, wyrzeczenie się samowolnego rozporządzania rzeczami materialnymi, samostanowienia o czasie oraz udziale w imprezach kulturalnych, niezależnego korzystania ze środków społecznego przekazu, milczenia zakonnego.
4. Praktyka i rozwój cnót ludzkich i chrześcijańskich.	Zasadnicze postawy pozytywne: cnoty naturalne, cnoty teologiczne, cnoty kardynalne.	Wprowadzenie do rachunku sumienia, względnie formowanie sumienia w odniesieniu do postaw moralnych. W czasie czytania duchownego m.in.: przykłady z życia św. Elżbiety, św. Franciszka, Matek Założycielek, wzorowych, ale już zmarłych sióstr.
5. Sprawdzenie ludzkiej i duchowej dojrzałości jako warunku koniecznego do podjęcia życia zakonnego.	Kryteria ludzkiej i duchowej dojrzałości. Wybrane zagadnienia z psychologii.	Ocena dojrzałości i przydatności do życia w zgromadzeniu na podstawie codziennych ćwiczeń (modlitwa, życie wspólnotowe, działalność). Kultura osobista. W pewnych okolicznościach uzupełnienie kształcenia ogólnego.

6. Stwierdzenie prawdziwości powołania do zgromadzenia tak ze strony postulantki, jak i ze strony siostry mistrzyni. W niektórych wypadkach oczyszczanie motywów.	Kryteria powołania zakonnego. Kształtowanie oraz uszlachetnianie pobudek skłaniających do wstąpienia do zgromadzenia. Religijne podjęcie decyzji jako wyraz dojrzałości.	Postawa pomocy przy ocenie powołania względnie przy podjęciu dojrzałej decyzji, np. na podstawie reguły wyborczej z Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli lub z innych wzorów związanych z powołaniem.

Źródło: ADPP, Zestawienie przygotowane w tabelach – I stopień (POSTULAT), [maszynopis].

Tabela 26. Ramowy program formacyjny dla nowicjatu

ZAMIERZONE CELE	TREŚĆ NAUCZANIA	WSKAZANIA METODYCZNE – ŚRODKI
1. Pogłębienie osobistego zjednoczenia z Bogiem przez: a) dalsze poznanie i umiłowanie Pisma Świętego oraz związane z tym wprowadzanie w życie słowa Bożego, b) dalsze pogłębianie wiedzy religijnej w nawiązaniu do życia zakonnego,	a) Pismo Święte: Stare Przymierze jako wprowadzenie do Nowego Przymierza – teologia Bożego Przymierza, geneza, układ oraz teologiczna koncepcja czterech Ewangelii, b) nauka wiary: chrystologia – rozwój wiary w Chrystusa na tle historii zbawienia, eschatologia – dopełnienie zbawczego dzieła Chrystusa, mariologia – Maryja wzorem życia poświęconego Bogu i apostolskiego udziału w posłannictwie Kościoła, Maryja wzorem w porządku	a) Pośrednia pomoc poprzez nauczanie, względnie udostępnienie odpowiednich materiałów, pogłębianie przez medytację tekstów Pisma Świętego, b) katecheza – pogłębianie przez medytację prawd wiary, pielęgnowanie i rozwijanie kultu Matki Bożej m.in. przez czytanie duchowne, rozmyślanie, adhortacja papieża Pawła VI O kulcie Matki Bożej z 1974 r., Lumen Gentium, encyklika Mystici Corporis,

c) gotowość w poddaniu się natchnieniom Ducha Świętego, d) żywy udział w liturgii, e) wdrażanie w modlitwę duchową w różnorodnych jej formach zarówno wspólnotową, jak i osobistą.	wiary, miłości i pełnego zjednoczenia z Chrystusem, eklezjologia – tajemnica Kościoła i jego posługa, sakramenty św., teologia moralna – w nawiązaniu do ślubów zakonnych, c) reguła przy rozpoznawaniu duchów – zdecydowane szukanie woli Bożej i dążenie do jej wypełnienia, d) liturgika – poszczególne czynności liturgiczne: msza św., adoracja Najświętszego Sakramentu, liturgiczna modlitwa dnia, psalmy jako modlitwa Kościoła i modlitwa osobista, e) modlitwa, rozmyślanie, medytacja – formy modlitwy i rozmyślania, sposoby rozmyślania.	c) indywidualne rozmowy dla oceny codziennych doświadczeń, wprowadzenie do rachunku sumienia i innych praktycznych ćwiczeń oraz spowodowanie otwartości, żywotności i dyspozycyjności, troska o dobrą atmosferę we wspólnocie, d) konstytucja o Liturgii Świętej, encyklika Mediator Dei, teoretyczne wprowadzenie lub też pogłębianie udziału w liturgii, wspólne przygotowanie adoracji, nabożeństw pokutnych, ofiary mszy św., spełnianie posługi w zakrystii, e) teoretyczne wprowadzenie oraz praktyczne przeprowadzanie ćwiczeń pod kierownictwem.
2. Umiejętność życia według ślubów, Konstytucji i praktycznej ascezy: a) poznanie istotnych i najważniejszych wymagań życia zakonnego, b) poznanie, rozumienie i urzeczywistnienie poszczególnych norm Konstytucji, c) teoretyczne i praktyczne zapoznanie z treścią i zobowiązaniami wynikającymi ze ślubów zakonnych – Bogu	a) Naśladowanie Chrystusa w stanie zakonnym, życie zakonne jako udział w posłannictwie Kościoła we współczesnym świecie, b) Konstytucje, Dyrektorium i Statuty prowincji, c) śluby – w ogólności, w ujęciu teologicznym, historycznym i prawnym, ślub Bogu poświęconej czystości, ślub ubóstwa, ślub posłuszeństwa – z odpowiednią podbudową teologiczną dla każdego ślubu, d) pomoc w samopoznaniu, ewentualnie wybrane zagadnienia z psychologii, upodabnianie się do Chrystusa, pogłębianie nauki o cnotach, szczególnie o pozytywnych zasadach postępowania właściwych	a) Lumen Gentium, PC, b) omawianie, wyjaśnianie, pogłębianie w ciągu roku poszczególnych artykułów, a w niektórych okolicznościach przeanalizowanie oraz sprawdzenie w świetle tych norm własnego życia (np. w czasie kapituły odnowy, miesięcznego odnowienia ducha), c) teoretyczne informacje oraz ćwiczenia związane z poznaniem siebie, rozmowy celem wymiany codziennych doświadczeń, udział we wspólnych nabożeństwach pokutnych, odnowienie ducha, kapituła odnowy, ćwiczenie się w przeprowadzaniu rachunku sumienia,

poświęconej czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, d) troska o właściwe ustawienie własnego życia – jako konieczny warunek całkowitego oddania się Bogu w profesji zakonnej, wola przezwyciężenia negatywnych zachowań przez osobistą ascezę, uczenie się opanowania emocji i ćwiczenie się w cnotach, e) zdolność współpracy w aktywnym i odpowiedzialnym posłuszeństwie, w przyjmowaniu powierzonych zadań i ich wypełnianiu, f) wierność w zachowaniu porządku dnia, wyrabianie umiejętności zachowania równowagi między okresami kontemplacji (modlitwa, rozmyślanie, czytanie duchowne) a działaniem apostolskim (posługa człowiekowi).	w zgromadzeniu, asceza zakonna, ocena własnego życia, e) konstruktywna krytyka, względnie wypowiadanie własnych opinii, kapituła konwentualna, f) zasadnicza norma wspólnot zakonnych oddających się działalności apostolskiej, przechodzenie z kontemplacji do czynu, wzajemne ich przenikanie się w miłości.	d) praktyczne ćwiczenia, e) teoria, a w szczególności porozumienie przez praktyczne doświadczenie.

3. Rozwój naturalny ludzkich zdolności w życiu wspólnotowym: a) predyspozycje serca i rozwój umysłu, b) rozwój świadomej odpowiedzialności, c) uczenie się właściwego obcowania w przypadkach sympatii, antypatii, zachowania dystansu bliskości, d) zdolność do niesienia wzajemnej pomocy duchowej.	Nasze życie we wspólnocie: istota i cel wspólnoty duchowej, podstawy biblijne i teologiczne, formy praktycznego urzeczywistniania, wspólnota zakonna w organicznej wspólnocie Kościoła.	Przez nauczanie według naszych Konstytucji, opieranie indywidualnych inicjatyw, powierzanie szczególnych zadań, np. przygotowanie rekreacji, ewentualnie ćwiczenia celem uświadomienia sobie własnego postępowania i zdolności do życia wspólnotowego, rozmowy na temat wiary, wspólna medytacja.
4. Głębsze zrozumienie i docenienie charyzmatu i duchowości zgromadzenia oraz urzeczywistnienie we własnym życiu.	Charyzmat i duchowość zgromadzenia: biblijne korzenie Matek Założycielek (Mt 25,40). Duch św. w życiu i działalności św. Elżbiety oraz Matek Założycielek.	Listy Matek Założycielek.
5. Przyswojenie ducha apostolskiego zgodnie z życzeniem Kościoła i celami nakreślonymi przez Matki Założycielki.	Działalność charytatywno-apostolska w zgromadzeniu: rozwój historyczny, uzasadnienie działalności na podstawie charyzmatu, przykład Matek Założycielek i św. Elżbiety, uwarunkowania związane z czasem oraz wartości nieprzemijające, zadanie zgromadzenia na dziś.	_____
6. Dalsze zapoznawanie się z historią zgromadzenia.	Historia zgromadzenia.	_____
7. Otwartość na problemy całego Kościoła.	Aktualne problemy z życia Kościoła.	_____

Źródło: ADPP, Zestawienie przygotowane w tabelach – II stopień (NOWICJAT), [maszynopis]

Każda prowincja zgromadzenia elżbietańskiego jest odpowiedzialna za kształcenie religijne zgłaszających się do niej kandydatek. W myśl Instrukcji prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego z 26.08.1961 roku (N. 4329/61/P) w postulacie, nowicjacie i okresie ślubów czasowych powinno być prowadzone systematyczne dokształcanie religijne[349].

W prowincji poznańskiej program kształcenia religijnego zawierał następujące wytyczne dotyczące formacji początkowej:

Ramowy program kształcenia religijnego

Postulat

Zadaniem religijnego szkolenia w postulacie jest wyrównanie ogólnej wiedzy religijnej w zakresie szkoły podstawowej. Program szczegółowy powinien uwzględniać różny poziom wiadomości religijnych osób przychodzących do postulatu, różne ich wykształcenie ogólne, różny wiek postulantek, a także różny czas przeznaczony na postulat.

W każdym razie program powinien obejmować:

1. Uzupełnienie podstawowych wiadomości z katechizmu. Zależnie od poziomu intelektualnego postulantek można się posłużyć małym lub obszerniejszym katechizmem.
2. Przekazanie podstawowych wiadomości z liturgii:
   - zasadnicze części mszy św.,
   - podział roku kościelnego,
   - umiejętność korzystania z mszalika,
   - recytacja we mszy św.

Nowicjat

Pogłębienie wiedzy religijnej w nowicjacie ma służyć wychowaniu ascetycznemu nowicjuszek i ustawieniu ich osobistego stosunku do Boga. Powinny one uzyskać syntetyczną znajomość prawd wiary składających się na historię zbawienia.

Poziom w nowicjacie powinien być już mniej więcej wyrównany, niemniej różnice programów szczegółowych mogą być dość duże, zależnie od tego, czy nowicjat jest roczny czy dwuletni, czy zgromadzenie jest jednochórowe, czy też dzieli się na dwa chóry, czy też są różnice w stopniu wykształcenia nowicjuszek.

Zasadniczo można się posłużyć jedną z dwóch metod:

- rozłożyć materiał na kilka zasadniczych przedmiotów jak: dogmatyka, Pismo Święte, liturgika, ascetyka;
- przerabiać program całościowy, obejmujący pewną syntezę teologiczną, która ukazywałaby Boży plan zbawienia człowieka. Przy tym systemie wykłady powinny wykorzystywać jednocześnie elementy biblijne, doktrynalne i moralno-ascetyczne przy naświetleniu poszczególnych zagadnień.

Program kształcenia religijnego w nowicjacie ma na celu pogłębienie wiedzy religijnej w zakresie rozszerzonego katechizmu, Pisma Świętego i liturgii. Obejmuje:

[349] ADPP, Instrukcja kard. S. Wyszyńskiego dotycząca dokształcania religijnego 26.08.1961 r. N. 4329/61/P.

1. Znajomość Ewangelii według św. Mateusza, Marka, Łukasza i Jana.
2. Pogłębienie wiadomości o Jezusie Chrystusie historycznym i mistycznym:
   - Wcielenie i Odkupienie (z uwzględnieniem figur mesjańskich w Starym Testamencie),
   - Matka Zbawiciela,
   - Kościół jako mistyczne Ciało Chrystusa.
3. O łasce:
   - łaska uświęcająca,
   - łaska uczynkowa,
   - życie sakramentalne.
4. O mszy św.
5. O przykazaniach (przy wykładach o ślubach)[350].

Program kształcenia religijnego w postulacie i nowicjacie w prowincji poznańskiej do dziś zachował podstawowe założenia. Jednak szczegółowa tematyka kształcenia została dostosowana do aktualnych potrzeb formacyjnych.

W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w 1996 roku odnotowano, że oprócz mistrzyń w formacji pomagali: ks. kapelan dr hab. Romuald Niparko, o. spowiednik Ernest Siekierka OFM i odpowiedzialna za śpiew s. M. Stefana Walczak[351].

W sprawozdaniu z 1999 roku przełożona prowincjalna s. M. Seweryna Galińska napisała, że do formacji młodzieży zakonnej został włączony były kapelan ks. dr hab. Romuald Niparko, wikariusz biskupi ds. katechetycznych. Zaangażowani zostali ks. kapelan Wojciech Pawelczak i o. spowiednik Czesław Liniewicz OFM. Za śpiew i liturgię odpowiadała s. M. Stefana Walczak[352].

Od października 2000 roku zajęcia prowadził nowy kapelan ks. dr Krzysztof Śnieżyński. W formacji uczestniczyli nadal: ks. dr hab. Romuald Niparko, ks. Wojciech Pawelczak i s. M. Stefana Walczak. Ojciec Czesław Liniewicz OFM spowiadał nowicjuszki w Puszczykowie oraz postulantki i juniorystki w domu formacyjnym w Poznaniu. Jak oceniła przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska w sprawozdaniu z 2001 roku, obydwa domy formacyjne posiadały księgozbiór, który bieżąco był uzupełniany o nowe publikacje dotyczące życia zakonnego i ascezy[353].

W kolejnych latach oprócz stałej kadry pojawiali się nowi formatorzy. W sprawozdaniu z 2005 roku wymieniono ks. Adama Kosmalę, ks. kapelana Błażeja Dojasa i ks. dra Krzysztofa Michalczaka. Ksiądz B. Dojas pełnił także obowiązki spowiednika w nowicjacie. W domu formacyjnym w Poznaniu postulantki i juniorystki spowiadał o. Klaudiusz, franciszkanin z Poznania. Wykłady prowadził ks. dr hab. Romuald Niparko, a śpiewu i liturgii uczyła s. M. Stefana Walczak[354]. Wyżej wymienieni formatorzy puszczykowskiego nowicjatu zakończyli posługę w 2008 roku, gdy nowicjat przeniesiono do Wrocławia[355].

350 ADPP, Ramowy program kształcenia religijnego opracowany przez s. M. P. A. Kemnic.
351 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 5.
352 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 5.
353 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r., s. 5.
354 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 6.
355 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006-2009 r., s. 6.

Po powrocie nowicjatu do Puszczykowa w 2011 roku formatorami młodzieży zakonnej byli duchowni. Spowiednikami nowicjuszek zostali chrystusowcy ks. Krzysztof Jackowiak i ks. Tadeusz Nowik[356].

W sprawozdaniu z 2017 roku podkreślono, że duchowni formatorzy byli dobierani ze względu na ich doświadczenie i sposób przekazywania wiedzy. O wyborze formatorów decydowała mistrzyni. Obowiązki spowiednika nowicjuszek pełnił o. Kamil Paczkowski OFM, a stałym kapelanem został ks. Jan Małeta, który codziennie o 15.00 godzinie odprawiał mszę św. i prowadził adorację Najświętszego Sakramentu[357].

Siostry formacji początkowej uczestniczyły w corocznych rekolekcjach, których tematykę ustalano na kapitułach generalnych. Przykładowo w 1998 roku odbyły się dwie oddzielne części rekolekcji[358] w Puszczykowie przy ul. Wiosennej 15: 4-7 sierpnia i 7-13 sierpnia, które prowadził ks. Ryszard Kempiak SDB[359].

W 1999 roku w Puszczykowie młodzież zakonna miała dwie serie rekolekcji od 2 do 11 sierpnia, które prowadził ks. Ryszard Kempiak SDB[360].

Każdy rok nowicjatu obfitował w różne wydarzenia. W Dniu Chorego (11 lutego) oraz w czasie świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy nowicjuszki i postulantki odwiedzały chorych w szpitalach. Dodatkowo w domu prowincjalnym odbyły się cztery spotkania z ubogimi, w których brała udział młodzież zakonna[361]. W kolejnych latach chodziły z mistrzynią do szpitali, gdzie przedstawiały krótkie scenki z Ewangelii lub życia św. Elżbiety. Postulantki zanosiły posiłki chorym w ich domach i wykonywały drobne prace[362].

W „Biuletynie Informacyjnym" z 2001 roku nowicjuszki dały świadectwa ze spotkań z chorymi, np. jedna z sióstr nauczyła się dziękować Bogu za trudności życiowe. Na innej szczególne wrażenie zrobiła niewierząca pacjentka, która nie zrezygnowała z dalszych spotkań z siostrami. Nowicjuszki rozdawały chorym obrazki, w zamian otrzymały od nich zapewnienie o modlitwie[363].

W listopadzie 2001 roku nowicjuszki wraz z przełożoną prowincji i mistrzynią uczestniczyły w jubileuszu 100-lecia nowicjatu we Wrocławiu[364].

Na przełomie 2005 i 2006 nowicjuszki pielgrzymowały do sanktuarium św. Urszuli Ledóchowskiej w Pniewach, grobu św. Wojciecha w Gnieźnie oraz do sanktuariów maryjnych w Górce Duchownej i Rokitnie[365].

Na przełomie 2005 i 2006 nowicjuszki wspominały w: październiku – wizytę przełożonej generalnej s. M. Samueli Werbińskiej, listopadzie – uroczystość św. Elżbiety, grudniu –

356 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2010-2011 r., s. 6.
357 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 7.
358 W pierwszej części brały udział postulantki i nowicjuszki oraz siostry przed ślubami wieczystymi, a w drugiej juniorystki i siostry po ślubach wieczystych [uwaga autora].
359 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1997, nr 1, s. 18.
360 Tamże, 1998, nr 3, s. 37.
361 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 5.
362 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 5-6.
363 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2001, nr 7, s. 30-31.
364 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r., s. 6.
365 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2005, nr 13, s. 37-39.

Boże Narodzenie, styczniu – wizytę na placówce w Lesznie, lutym – mszę św. w Dniu Osób Konsekrowanych, marcu – Wielkanoc, kwietniu – odpust św. Wojciecha w Gnieźnie, czerwcu – obchody 50. rocznicy Poznańskiego Czerwca 1956, a w lipcu – kolejną wizytę przełożonej generalnej[366].

Przełożona prowincjalna s. M. Kamila Paszkowiak w sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej z 2012 roku zgodziła się, aby w puszczykowskim nowicjacie powstała oddzielna kaplica dla nowicjuszek pw. bł. Matki Marii Merkert, którą poświęcił bp Grzegorz Balcerek. Dotychczasowa kaplica służy świeckim, którzy coraz częściej przyjeżdżają na rekolekcje do Puszczykowa. Przy okazji rekolekcji dla gości z zewnątrz zrodziła się potrzeba zatrudnienia personelu świeckiego w kuchni, aby odciążyć nowicjuszki w przygotowywaniu posiłków[367].

Ważnym wydarzeniem w marcu 2013 roku było przekazanie przez kard. Stanisława Dziwisza, za pośrednictwem przełożonej prowincjalnej s. M. Kamili Paszkowiak, relikwii krwi bł. Jana Pawła II do kaplicy nowicjatu w Puszczykowie. Mszy św. przewodniczył ks. infułat Jakub Gil z Wadowic[368].

W dniach 24-26.09.2014 roku w Puszczykowie nowicjuszki wzięły udział w triduum przed 172-leciem powstania zgromadzenia. W pierwszym dniu po mszy św. wprowadzono obraz Serca Jezusowego, przy którym odmówiono modlitwy i Godzinki do Najświętszego Serca Pana Jezusa. W drugim dniu rozważano treść listów Matek Założycielek skierowanych do wspólnoty. Na zakończenie triduum została odprawiona msza dziękczynna[369].

Co roku nowicjuszki organizowały uroczyste zakończenie nowicjatu. Po mszy św. dziękowały przełożonej prowincjalnej, mistrzyni, kapłanom oraz wspólnocie domu nowicjackiego. W 2014 roku wręczyły siostrom, które rozpoczynały nowicjat, klucz *Otwórzcie drzwi Chrystusowi. Nie lękajcie się*[370]. Przekazywanie klucza stało się zwyczajem, który trwa do dziś.

Niech świadectwa sióstr spisane anonimowo oddadzą wartość i sens nowicjatu w prowincji poznańskiej. Na pytanie: czym był dla mnie nowicjat? Jedna z sióstr napisała: *Był to czas przemiany serc*. Według innej: […] *był szkołą życia i modlitwy*. Ktoś zauważył, że nowicjat nauczył *przetwarzania cierpienia na pozytywne wartości, zwyciężania zła dobrem*. Dla niektórych ważną rolę odegrały wyjścia do szpitala, spotkania z chorym i cierpiącym człowiekiem. Wszystkie nowicjuszki były zgodne: *na wspólne przeżywanie trudu i radości nowicjackich dni Bóg połączył nas z Siostrami innych prowincji*. […] *Za ten piękny czas niech Bóg będzie uwielbiony* […][371].

366 Tamże, 2006, nr 14, s. 41-45.
367 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2012 r., s. 4; „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 56-57.
368 E. Krzyżańska, *Relikwie krwi bł. Jana Pawła II w nowicjacie*, „Biuletyn Informacyjny" 2013, nr 20, s. 69-70.
369 „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 41-42.
370 B. Jóźwiak, *Nowicjat dziękuje*, „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 37-38.
371 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998, nr 3, s. 5.

2.2. Juniorat i formacja ponowicjacka

W *Konstytucjach* obowiązujących w zgromadzeniu po zakończeniu II wojny światowej okres do ślubów wieczystych nie nazwano junioratem. Rozdział VIII poświęcono przygotowaniu do ślubów wieczystych[372].

W 1962 roku Kongregacja ds. Zakonnych uznała, że nowicjat był za krótki na przygotowanie do ślubów, dlatego wprowadziła i zatwierdziła juniorat, w którym neoprofeski pozostały aż do ślubów wieczystych i otrzymały dalsze pogłębienie w życiu religijno-wewnętrznym, apostolskim i zawodowym. Juniorat w zgromadzeniu elżbietańskim wprowadzono w 1962 roku na kapitule generalnej, a rok później powstał urząd mistrzyni junioratu[373].

Konstytucje z 1974 roku krótko i zwięźle wspomniały o junioracie, przez który młodzież powinna nabyć umiejętność prowadzenia życia zakonnego zgodnie z duchowością zgromadzenia i łączenia go z działalnością apostolsko-charytatywną. Juniorystki mogą przebywać poza domem junioratu, a mistrzyni powinna utrzymywać z nimi stały kontakt[374]. *Dyrektorium* z 1975 roku podtrzymało powyższy zapis[375].

Szerzej na temat junioratu napisano w *Konstytucjach* z 1976 roku. Podano dokładny czas trwania junioratu, który zaczyna się z chwilą złożenia pierwszej profesji, a kończy złożeniem ślubów wieczystych.

Celem tej formacji jest:

- pogłębienie życia religijnego i zakonnego,
- poszerzenie i pogłębienie znajomości historii i duchowości zgromadzenia,
- praktyczne przygotowanie do zadań zgromadzenia,
- bliższe bezpośrednie przygotowanie do pracy apostolskiej,
- wprowadzenie w psychologiczny problem znajomości człowieka i umiejętności pokierowania nim, samowychowania.

Juniorystki podlegają mistrzyni junioratu lub siostrze pozostającej w kontakcie z mistrzynią. *Konstytucje* polecają, aby bezpośrednio po nowicjacie juniorystek nie angażować do samodzielnych prac apostolskich, gdyż będą podejmować w junioracie dokształcanie religijne i apostolskie. Juniorystki posiadają tylko czynne prawo wyborcze[376].

W *Konstytucjach* (1981, 1987, 2016) zapisano, że w junioracie, który zazwyczaj trwa rok, można rozpocząć szkolenie zawodowe potwierdzone odpowiednimi świadectwami i dyplomami władz kościelnych i państwowych.

Kryteria przy ocenianiu juniorystek przed profesją wieczystą:

- gorliwość i radość w życiu modlitwy,
- konsekwentne życie według ślubów,
- sumienne przestrzeganie *Konstytucji*,

372 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948, art. 43-57.
373 ADPP, Skrót historii Domu Prowincjalnego, brak daty, s. 4 [maszynopis].
374 *Konstytucje Generalne i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1974, s. 82 [maszynopis].
375 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1975, s. 34-35.
376 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1976, art. 210-215.

- właściwy stosunek do Kościoła, zgromadzenia, tradycji, własnego konwentu i zakresu działalności,
- zdolność kontaktu z przełożoną i współsiostrami,
- dyspozycyjność i gotowość do podjęcia nowych zadań.

Juniorystki podlegają siostrze, która musi być mianowana, podobnie jak mistrzyni nowicjatu, i spełniać te same wymogi prawne. Powinna posiadać przymioty naturalne i w miarę możliwości posiadać odpowiednie przygotowanie do sprawowania tego urzędu. Obowiązkowo co roku składa przełożonej prowincji pisemną relację o juniorystkach.

W *Konstytucjach* (1981, 1987, 2016) podkreślono, że warunkami koniecznymi ze strony wspólnoty sióstr na etapie przygotowania juniorystek do ślubów wieczystych są:

- wzorowa i przykładna wspólnota sióstr,
- zrozumienie sensu wspólnoty,
- przykład żywej wiary sióstr[377].

Dom formacyjny dla juniorystek prowincji poznańskiej początkowo mieścił się w Poznaniu przy ul. Łąkowej 4. Od 2014 roku dom formacyjny dla postulatu i junioratu funkcjonuje w domu prowincjalnym. Pomieszczenia do ogólnego wstępu znajdują się na czwartym piętrze. Powstała kaplica pw. Miłosierdzia Bożego, gdzie młodzież zakonna wspólnie odmawia Liturgię godzin, adoruje Najświętszy Sakrament, gromadzi się na comiesięcznych skupieniach. Młodzież zakonna uczestniczy we mszach św. w kaplicy domu prowincjalnego. Juniorat poznański dzieli się na dwie części: w pierwszym roku juniorystki przebywają w domu prowincjalnym, gdzie pod kierunkiem mistrzyni przygotowują się do przyszłej pracy w prowincji, natomiast po roku są kierowane na konkretne placówki, aby poznać życie we wspólnocie[378].

Juniorystkami opiekowały się następujące mistrzynie:

- s. M. Zofia Łuczak (od 1961 do 1963),
- s. M. Annuntiata Panek (1963-1965),
- s. M. Elżbieta Menes (1965-1996),
- s. M. Teresa Dorsz (1996-2014),
- s. M. Józefa Krupa (2014-2019),
- s. M. Emilia Krzyżańska (od 6.08.2019 do dziś).

Tabela 27. Liczba juniorystek w prowincji poznańskiej w latach 1990-2021

Rok	Stan	Złożyły	
		Śluby wieczyste	I profesję
1990	24	2	3
1991	23	3	3
1992	16	8	1

377 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 129-136; 1987, art. 129-136; 2016, art. 129-136.

378 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 7.

1993	14	4	3
1994	14	3	4
1995	14	3	5
1996	16	3	5
1997	18	1	3
1998	20	3	3
1999	20	4	0
2000	27	5	3
2001	12	4	4
2002	12	2	4
2003	14	2	3
2004	15	0	4
2005	18	3	1
2006	32	4	0
2007	14	5	0
2008	9	3	0
2009	6	4	1
2010	3	1	1
2011	10	1	1
2012	3	0	1
2013	4	1	1
2014	4	0	1
2015	4	2	0
2016	2	0	0
2017	2	0	1
2018	0	0	0
2019	0	0	0
2020	2	0	2
2021	2	0	0

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

W każdym zakonie i zgromadzeniu formacja nowych sił zakonnych odgrywa niezmiernie ważną rolę. Podobna konieczność zachodziła w dziejach Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Właściwe ustawienie formacji zapewnia odpowiedni rozwój i kształtowanie nowych członkiń, ubogaca ich poziom duchowy i umysłowy, daje przygotowanie do życia we własnej rodzinie zakonnej, pomaga realizować jej właściwy cel, jakim jest w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety pielęgnacja chorych, oraz uzdalnia je do wykonywania innych zadań zewnętrznych zgromadzenia. Formacja zakonna w zgromadzeniu rozpoczyna się od chwili przyjęcia kandydatek do rodziny

zakonnej, rozwija się poprzez postulat, nowicjat, okres ślubów czasowych, a po Soborze Watykańskim II jeszcze poprzez juniorat. Wieńczy się ona złożeniem ślubów wieczystych.

Juniorat – tak jak postulat i nowicjat – wymaga odpowiedniego przygotowania kandydatek. *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego* (*Perfectae Caritatis*) z 1965 roku zaleca bardzo wyraźnie: *niech więc przełożeni poważnie starają się dać podwładnym należną formację, zwłaszcza duchową, i popierać dalsze ich kształtowanie*[379].

W art. 85 i 86 *Konstytucji* (1981, 1987, 2016) na temat formacji początkowej członkiń napisano m.in., że włączenie członkiń do zgromadzenia oraz ich formacja dokonuje się w trzech etapach: postulat, nowicjat, juniorat. Te trzy stopnie mają pomóc lepiej rozpoznać i gruntowniej wypróbować powołanie zakonne. Służą też stopniowemu wzrastaniu w duchowe i apostolskie ukierunkowanie zgromadzenia, urzeczywistniane w życiu zgodnym z Ewangelią przez ślub czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Formacja uwzględnia wymagania Kościoła, przepisy *Konstytucji*, *Dyrektorium* i aktualnie obowiązujące *Statuty* prowincji. Zgromadzenie przejmuje odpowiedzialność za uformowanie młodych sióstr, ofiarując im środki i sposoby osiągnięcia tego celu[380].

W konsekwencji na powzięte wyżej postanowienia oraz odpowiedzialność za wychowanie przyszłych sióstr w duchu św. Elżbiety i Matek Założycielek w zgromadzeniu powstał ramowy program formacyjny:

Tabela 28. Ramowy program formacyjny dla junioratu

ZAMIERZONE CELE	TREŚĆ NAUCZANIA	WSKAZANIA METODYCZNE – ŚRODKI
1. Pogłębianie życia wewnętrznego odpowiednio do naszej duchowości.	Teoria i praktyka życia wewnętrznego w naszym zgromadzeniu, szczególnie: kontemplacyjny wymiar działalności charytatywno-apostolskiej.	W I roku junioratu: kontynuacja wykładów przy równoczesnym zaangażowaniu w prace zgromadzenia. Od 2. do 5. roku: regularne spotkania oraz tygodnie dokształcania ustalone przez Zarząd Prowincji w porozumieniu z mistrzynią junioratu. Bezpośrednio przed profesją wieczystą: trzy miesiące intensywnego przygotowania z wyłączeniem z pracy. Program dokształcania ustalają Zarządy Prowincji (zob. Dyrektorium 139,1);

379 *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego* (Perfectae Caritatis), [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1968, s. 269; W. Urban, *Formacja zakonna w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1975*, „Nasza Przeszłość" 1981, s. 85.

380 *Konstytucja i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1987, art. 85-86.

2. Kontynuacja dokształcania: Pismo Święte, nauka wiary; pogłębianie swej przynależności do Kościoła.	NT: Dzieje Apostolskie, Listy św. Pawła, Listy Apostolskie, Apokalipsa św. Jana, świadectwo Kościoła w NT; gdy starczy czasu – tematy wybrane z Ewangelii: przypowieści i cuda; ST: Historia Przymierza, zerwanie Przymierza przez grzech i winę, lud Boży w Obietnicy Bożej, opis Stworzenia, psalmy, posłannictwo proroków. Nauka wiary: chrystologia, eschatologia, mariologia, eklezjologia, liturgika, teologia życia zakonnego, apostolstwo, tematy aktualne; historia Kościoła w zarysie; ogólna historia życia zakonnego: Kościół i zakony w świecie współczesnym, ekumenizm.	Dokumenty soborowe; Encykliki; Najnowsza nauka Kościoła; Gaudium et Spes
3. Dobrowolne, odpowiedzialne, konsekwentne życie według Konstytucji, Dyrektorium, Statutów prowincji w zmieniających się warunkach czasu.	Nasze normy życiowe: Konstytucje, Dyrektorium, Statuty prowincji;	Jeśli możliwe – zmiana miejsca pracy.
4. Pogłębianie zrozumienia ślubów.	Śluby: w aspekcie antropologicznym, psychologicznym, teologicznym, prawnym. Profesja wieczysta jako definitywne poświęcenie się Bogu.	Pogłębienie i uzupełnienie wiadomości teoretycznych. Praktyczne wypróbowanie osobistych zdolności do złożenia ślubów.
5. Zdolność do życia wspólnotowego.	Podstawy i warunki życia wspólnotowego: w ujęciu biblijnym i teologicznym oraz socjologicznym i psychologicznym.	Przynajmniej jeden raz podczas trwania junioratu przeniesienie na inną placówkę.

6. Przygotowanie praktyczne i teoretyczne do służby w zgromadzeniu; poznanie wymagań czasu; odpowiednie dalsze dokształcanie celem sprostania wymogom Kościoła i współczesnego świata; podjęcie odpowiedniego dokształcania zawodowego, względnie zdobycie nowego.	Nasze posłannictwo w Kościele. Apostolstwo Zgromadzenia dzisiaj. Społeczno-kulturalne uwarunkowania środowiska. Aktualne problemy w Kościele i świecie.	Dokumenty synodów, listy pasterskie, encykliki społeczne, pisma katolickie i inne.
7. Wykazanie dyspozycyjności i gotowości w przyjęciu nowych zadań.	Dyspozycyjność jako podstawowe założenie całkowitego oddania się Bogu, trwały dynamizm w życiu zakonnym, szukanie woli Bożej w konkretnych okolicznościach.	Dalsze ćwiczenie się w otwarciu na natchnienia Ducha Świętego oraz uwrażliwienie na poznawanie woli Bożej.
8. Stopniowe pogłębianie pełnej jedności między życiem kontemplacyjnym i działaniem.	Szukanie i odnajdywanie Boga we wszystkim; służba Chrystusowi w bliźnich; wzajemna ścisła łączność między życiem wewnętrznym i działaniem.	Podejmowanie codziennych wysiłków o zachowanie równowagi między życiem wewnętrznym a działalnością apostolską.
9. Rozwijanie ludzkiej i chrześcijańskiej osobowości koniecznej do pełnego oddania się Bogu w profesji wieczystej.	Dojrzałość osobowości w życiu zakonnym; odnajdywanie siebie w Chrystusie.	Pomoc w sprawdzeniu i rozwijaniu osobistej dojrzałości koniecznej przy ostatecznym oddaniu się w wolności i miłości. Wychowanie do samoodpowiedzialności za integralny rozwój osobisty.

Źródło: ADPP, Program opracowany przez s. M. P.A. Kemnic [komputeropis]

Każda prowincja zgromadzenia jest odpowiedzialna za kształcenie religijne zgłaszających się do niej kandydatek. W prowincji poznańskiej powstał następujący program kształcenia religijnego:

Ramowy program kształcenia religijnego w junioracie
(od 1965 roku)

Zadaniem kształcenia religijnego na tym etapie jest przygotowanie młodych profesek do pracy apostolskiej. W latach 1970-1993 juniorystki od pierwszego roku formacji uczestniczyły w dwuletnim studium katechetycznym na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu (poniedziałek i wtorek) w godzinach popołudniowych.

Ze względu na to, że profeski czasowe nie zawsze mogą być zgrupowane w jednym czy kilku domach i stąd nie zawsze można urządzać dla nich specjalne wykłady, mogą w razie potrzeby odbywać studium indywidualne przy pomocy odpowiednio dobranych książek czy skryptów uwzględniających wymagania programu.

Program obejmuje:

1. Naukę o Kościele:
   - Kościół jako instytucja,
   - Kościół jako organizm Mistycznego Ciała Chrystusa (dobrze byłoby wykorzystać jako podstawę Listy św. Pawła).
2. Znajomość początków chrześcijaństwa na podstawie Dziejów Apostolskich.
3. Kwestie wybrane z historii Kościoła:
   - główne herezje i pierwsze sobory powszechne,
   - schizma i reformacja, współczesny ruch ekumeniczny,
   - zakony w Kościele,
   - misje,
   - postacie ostatnich papieży (od św. Piusa X),
   - nazwy i główna treść kilku najważniejszych encyklik (*Mediator Dei, Mistici Corporis, Ad Caeli Reginam, Mater et Magistra*).
4. Zagadnienia wybrane z apologetyki:
   - istnienie Boga,
   - pochodzenie człowieka,
   - historyczność postaci Chrystusa,
   - źródła objawienia.
5. Problemy apostolskie współczesnego życia zakonnego.

Uwaga: Egzaminuje w obecności delegata kurii osoba, która prowadziła wykłady[381].

W junioracie podobnie jak na poprzednich stopniach formacji zakonnej wykłady prowadzili ks. kapelan i siostra mistrzyni. Ksiądz kapelan trzy razy w tygodniu, a ich tematyka obejmowała: ascetykę, etykę, liturgikę, eklezjologię, mariologię, historię Kościoła oraz wybrane zagadnienia z apologetyki. Dogmatykę z chwilą utworzenia wspólnego nowicjatu we Wrocławiu, tj. od 1965

[381] ADPP, Program opracowany przez s. M. P.A. Kemnic [komputeropis].

roku, przesunięto na czas postulatu. Dokumenty soborowe poza ks. kapelanem dla młodzieży zakonnej wykładali również inni kapłani.

Tematyka wykładów prowadzonych przez siostrę mistrzynię obejmowała: drogę rad ewangelicznych, Pismo Święte, zadania i działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (z wyakcentowaniem zagadnienia apostolstwa), życie Kościoła powszechnego z uwzględnieniem aktualnych wiadomości, kulturę życia codziennego oraz wychowanie do umiejętnego korzystania ze środków masowego przekazu

Z kolejnych danych przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej wynika, że w pierwszym roku junioratu siostry miały wykłady pięć razy w tygodniu, a w kolejnych latach tylko jeden raz. Siostry juniorystki przebywające na placówkach zobowiązane były przyjechać dwa razy w miesiącu do domu formacyjnego i wziąć udział w specjalnym szkoleniu. Od mistrzyni junioratu otrzymywały także materiały konieczne do opracowania podczas indywidualnego studium.

W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w 1996 roku odnotowano, że w Dniu Chorego (11 lutego) oraz w czasie świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy juniorystki odwiedzały chorych w szpitalach. Dodatkowo w domu prowincjalnym odbyły się cztery spotkania z ubogimi, w których juniorystki brały udział[382]. Chodziły też do chorych w ich mieszkaniach, zanosząc posiłki i wykonując prace pielęgnacyjne[383].

W sprawozdaniu z 1999 roku napisano, że juniorackie dni skupień odbywały się co dwa miesiące przez trzy dni i prowadzili je kapłani zapraszani z zewnątrz[384]. Podano, że niektóre juniorystki uczęszczały na studia teologiczne lub pielęgniarskie, a inne pracowały zawodowo jako pielęgniarki, wychowawczynie i nauczycielki w przedszkolach i ochronkach[385]. W kolejnych latach uczyły dzieci przedszkolne religii, pracowały w poznańskiej kurii arcybiskupiej[386], opiekowały się podopiecznymi w domach pomocy społecznej[387], pracowały w sekretariacie arcybiskupa gnieźnieńskiego, a jedna z nich była intendentką w ośrodku szkolno-wychowawczym[388].

W sprawozdaniu z lat 2006-2009 przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska napisała, że na trzy dni skupień (co dwa miesiące) byli zapraszani różni kapłani, którzy wraz z mistrzynią prowadzili ćwiczenia duchowe. Spowiednikiem postulantek i juniorystek był o. Ozeasz Ossowski OFM. W tygodniu juniorystki miały wykłady z ks. kapelanem Markiem Sotkiem oraz dwa razy w tygodniu lektorat z języka angielskiego. Co tydzień w poniedziałek s. M. Stefana Walczak prowadziła naukę śpiewu i liturgii. Za dobór prelegentów odpowiadała mistrzyni. Jej zasługą były wyjazdy z juniorystkami do jezuitów w Częstochowie w celu pogłębienia formacji duchowej. W dniach 20.06-20.08.2009 roku w Puszczykowie juniorystki ze wszystkich polskich prowincji przygotowywały się do ślubów wieczystych[389].

382 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 5.
383 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 6.
384 Tamże, s. 5.
385 Tamże, s. 6.
386 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r., s. 6.
387 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 7.
388 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006-2009 r., s. 7.
389 Tamże.

Przygotowania do ślubów wieczystych odbywały się także w innych prowincjach – wybór miejsca zależał od liczby juniorystek. Na przykład 26.06.2010 roku takie przygotowanie miało miejsce w prowincji katowickiej i było połączone ze srebrnym jubileuszem sakry abpa Damiana Zimonia. Śluby wieczyste odbyły się 26.08.2010 roku w Poznaniu[390].

W latach 2010-2011 wykłady w junioracie prowadził ks. kapelan Piotr Garstecki, a spowiednikiem junioratu i postulatu pozostał o. Ozeasz Ossowski OFM. Juniorystki z mistrzynią wyjeżdżały na dzień skupienia połączony z konferencją ascetyczną do salwatorianów w Markowicach. Od września 2011 roku salwatorianie zorganizowali kurs formacji juniorackiej w Trzebini. Juniorystki i postulantki brały udział w wykładach z Pisma Świętego prowadzonych przez Referat Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego Kurii Metropolitalnej w Poznaniu[391]. Uczestniczyły w prelekcjach z teologii w ramach Dzieła Biblijnego przy seminarium duchownym w Poznaniu[392].

Formacja zakonna nie kończy się na trzech etapach wstępnych: postulat, nowicjat, juniorat. Formacja sióstr jest procesem obejmującym ich życie i działalność w zgromadzeniu. Kolejne przełożone generalne zgromadzenia dbały o pogłębianie wiedzy religijnej sióstr zgodnie z wytycznymi episkopatu Polski. Prymas Polski kard. S. Wyszyński w 1949 roku utworzył Ośrodek Międzyzakonny w Warszawie, który w 1950 roku przekształcił w Wydział Spraw Zakonnych. Wydział był łącznikiem prymasa ze zgromadzeniami. Dyrektorem Wydziału został ks. Bronisław Dąbrowski. Prymas powołał zakonne referentki diecezjalne, które miały za zadanie organizowanie skupień dla lokalnych przełożonych, kursów i szkoleń dokształcających[393].

W prowincji w archidiecezji gnieźnieńskiej obowiązki referentek pełniły:

- s. M. Eleonora Bartkiewicz (1958-1981),
- s. M. Konstancja Deka (1981-1990),
- s. M. Elekta Nowakowska (1993-2006),
- s. M. Estera Glapa (2015-do dzisiaj).

W archidiecezji poznańskiej:

- s. M. Romana Kaczmarek (1963-1992),
- s. M. Józefa Krupa (2005-31.01.2022)[394].

Prymas zaprosił wyższe przełożone zakonne na Jasną Górę. W dniu 21.11.1952 roku przed obrazem Matki Bożej Częstochowskiej zobowiązały się do stałego pogłębiania wiedzy religijnej. W pierwszym cyklu dokształcenie zaplanowano na pięć lat w oparciu o programy przygotowane przez biskupów polskich. W Roku Maryjnym, 1.10.1954 roku, w czasie trzeciej pielgrzymki wyższych przełożonych, zostało złożone wotum z dokształcania religijnego. Od 8 grudnia 1953 do 8 grudnia 1954 roku Pius XII ogłosił Rok Niepokalanej w 100. rocznicę ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP oraz ustanowienia święta Matki Bożej Królowej Świata. Rozpoczęto wykłady w domach zakonnych z mariologii. Od 1 kwietnia 1956

390 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2010, nr 17, s. 42-44.
391 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2010-2011 r., s. 6-7.
392 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 7.
393 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 761-762.
394 ADPP, Akta personalne.

do 1 kwietnia 1957 roku trwał Rok Królowej Polski, w którym obchodzono 300-lecie ślubów Jana Kazimierza. Organizowano zjazdy, sympozja, prelekcje, pielgrzymki i modlitwy. Kardynał S. Wyszyński w Komańczy opracował tekst ślubów, które złożono 26.08.1956 roku na Jasnej Górze. W ramach przygotowania do Milenium Chrztu Polski została ogłoszona przez prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, gorliwego czciciela Maryi, Wielka Nowenna. Prymas opracował program duszpasterski (1957-1966) obejmujący cały Kościół w Polsce[395]. Program prymasa był formą rekolekcji, które zmierzały do uporządkowania i utwierdzenia zasad moralnych w narodzie naruszonych przez władze komunistyczne. W realizację programu włączyły się zgromadzenia zakonne, w tym elżbietanki, które zadeklarowały umocnienie swojej wiary przez nieustanną modlitwę i gorliwszy udział w praktykach religijnych[396].

Siostry prowincji poznańskiej uczestniczyły w Wielkiej Nowennie. Przełożona prowincji s. M. Zofia Nawrocik w piśmie na Boże Narodzenie w 1957 roku prosiła siostry, aby wiernie wypełniły obietnice Wielkiej Nowenny: indywidualna praca wewnątrz własnego zgromadzenia, np. dokształcanie religijne, włączanie się domów zakonnych w prace duszpasterskie danego roku i apostolstwo zewnętrzne[397].

W 1957 roku upłynęło pięć lat dokształcenia religijnego sióstr. Dnia 3.05.1958 roku siostry złożyły ślubowanie, oddając zgromadzenie Matce Bożej Królowej Polski. Nad realizacją programu Wielkiej Nowenny w prowincji czuwała apostołka maryjna, nazywana też sekretarką maryjną, s. M. Romana Kaczmarek. Do jej obowiązków należało podejmowanie inicjatyw maryjnych oraz wykonywanie zadań w granicach kompetencji zleconych przez przełożoną prowincji. Siostra Romana raz w roku organizowała akademie maryjne. Przygotowywała referaty o tematyce maryjnej, które wygłosiła w 52 domach zakonnych na terenie prowincji. Dnia 30.03.1966 roku w Gnieźnie miał miejsce Milenijny Dzień Modlitw w intencji obchodów tysiąclecia Chrztu Polski. Wizytatorka generalna s. M. Cecylia Ruchniewicz wystosowała na tę okoliczność list, w którym prosiła o włączenie się sióstr w obchody jubileuszu oraz w akt oddania się Maryi 3.05.1966 roku. Uroczystości w Gnieźnie trwały od 9 do 14 kwietnia 1966 roku, po czym w dniach 15-17 kwietnia odbywały się w Poznaniu. Siostry czuwały przy kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w poznańskiej katedrze, gdzie miało miejsce *Te Deum Narodu Polskiego*. W domu prowincjalnym podjęto pielgrzymów i gości, w tym biskupów i siostry z różnych zgromadzeń. Siostry angażowały się też w przygotowanie uroczystości milenijnych w parafiach na terenie prowincji, np. wykonały dekoracje maryjne w poznańskiej kolegiacie i katedrze oraz w Jarocinie i Ostrowie Wlkp. Siostry przepisały materiały maryjne i śpiewniki do bazyliki jasnogórskiej i przeszło 400 sztuk do kościołów archidiecezji poznańskiej[398].

Po Wielkiej Nowennie nie zakończyło się dokształcanie religijne sióstr. W 1968 roku rozpoczęła się Społeczna Krucjata Miłości, która trwała do 1973 roku. Organizowano w tym

395 A. Micewski, *Kardynał Wyszyński. Prymas i Mąż Stanu*, Paryż 1982, s. 135-136.
396 S. Jankowiak, *Milenium Polski*, Poznań 2006, s. 5-6.
397 ADPP, Maryjne czuwania i nawiedzenia. Pismo przełożonej prowincji s. M. Z. Nawrocik na Boże Narodzenie 1957 r.
398 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 812-817.

czasie szkolenia religijne w ramach comiesięcznych dni skupienia. Łączyły się one z akcjami duszpasterskimi sugerowanymi przez biskupów oraz Wydział Spraw Zakonnych[399].

W prowincji poznańskiej wykłady z dokształcenia religijnego prowadzili następujący wykładowcy:

- ks. Piotr Biolik TChr,
- o. Dominik Buszta CP,
- ks. Alfons Czwojda,
- ks. Teofil Dals,
- ks. Kazimierz Fabisiak SVD,
- o. Witold Gral OFMConv,
- ks. Kazimierz Jonatowski,
- o. Anastazy Kaczmarek OFM,
- ks. Edward Karwatka,
- ks. Stefan Kukwisz,
- ks. Władysław Łuczak,
- ks. Sylwester Marciniak,
- ks. Antoni Matura OMI,
- ks. Jan Nowacki,
- o. Henryk Nowakowski C.Or. ,
- ks. Czesław Pawlaczyk,
- o. Józef Rodzik CSSp,
- ks. Antoni Staszewski SDB,
- ks. Leon Stępniak,
- ks. Alfons Szenborn,
- ks. Bolesław Szmania,
- ks. Kazimierz Tomkiewicz,
- ks. Ludwik Walkowiak,
- ks. Paweł Zydor[400].

W latach 80. XX wieku dokształcanie religijne sióstr, które wynikało z uchwalonych *Konstytucji*, stanowiło element formacji permanentnej, nazywanej też ciągłą, nieustającą.

W *Konstytucjach* (1981, 1987, 2016) na wszystkie siostry nałożono obowiązek dalszego dokształcania, które przede wszystkim od nich wymaga:

- stałego dążenia do wzrostu duchowego,
- odpowiedniej formacji religijno-kulturalnej,
- uzupełniania kwalifikacji zawodowych,
- umiejętności dostosowania się do zmiennych warunków czasu oraz wyrastających z tego wymagań i zadań.

399 Z. Bazylczuk, *Inspektoria Polska Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki*, s. 150.
400 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 764.

Miejscem formacji permanentnej jest wspólnota zakonna. Odpowiedzialność za tę formację w konwencie spoczywa na jego przełożonej. Zarząd prowincji powinien pomagać siostrom w przebiegu formacji przez oddelegowanie siostry mającej pieczę nad formacją w prowincji. Ponadto zarząd prowincji ma zadanie opracować program formacji, który musi być zatwierdzony przez przełożoną generalną. Nad całością formacji ciągłej w zgromadzeniu czuwa przełożona generalna wraz ze swoją radą[401].

O pilnej potrzebie formacji ciągłej napisano w *Instrukcji o odnowie formacji zakonnej Potissimum Institutioni* w 1969 roku. W 1980 roku dokument był gotowy do opublikowania, ale ze względu na trwającą reformę nowego prawa kanonicznego wstrzymano jego ogłoszenie. Po wejściu w życie w 1983 roku nowego prawa kanonicznego dokument ponownie przeredagowano i po zatwierdzeniu przez papieża Jana Pawła II w dniu 2.02.1990 roku został wydany przez Kongregację ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego[402].

Tabela 29. Propozycja ramowego programu odnowy duchowej (wersja 9-dniowa bez rekolekcji)

Grupy wiekowe	**Tematy**	**Część warsztatowa**	**Rekreacje**
Od 11 do 25 lat po ślubach wieczystych	• modlitwa w życiu duchowym • rozeznawanie duchowe • uczucia, emocje a życie duchowe • asceza • wolność wewnętrzna i rozeznawanie potrzeb	• kurs pisania ikon • kurs florystyczny (układanie kwiatów-ikebany, układanie serwetek, świąteczne nakrywanie do stołu, proste dekoracje)	• spacer • pielgrzymka • gimnastyka, basen, rower, tańce integracyjne

401 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 143-146; 1987, art. 143-146; 2016, art. 143-146.

402 ADPP, Formacja permanentna. Krótka prezentacja dokumentu Stolicy Apostolskiej odnośnie wskazań na temat formacji w instytucie zakonnym.

	• zranienia w relacjach i ich uzdrawianie • przebaczenie sobie i innym • właściwe korzystanie z sakramentów św. i kierownictwa duchowego • historia i duchowość zgromadzenia • zwyczaje i tradycje w zgromadzeniu • zagadnienia z naszych *Konstytucji* • wypalenie zawodowe • kryzys wieku średniego • radzenie sobie z emocjami i uczuciami – ku dojrzałości • samotność i osamotnienie we wspólnocie • zdrowe zasady życia (żywienie, umiejętność zdrowego wypoczynku, właściwe postawy ciała odciążające kręgosłup)	• zasady savoir-vivre (kultura języka codziennego, zwroty grzecznościowe, umiejętność bycia w towarzystwie i zachowania się na spotkaniach oficjalnych) • uzależnienia i zagrożenia cywilizacyjne • kurs liturgiczny (śpiew, liturgia godzin) • komunikacja interpersonalna • spotkanie z dietetykiem, rehabilitantem, psychologiem, psychiatrą, ginekologiem, terapeutą chrześcijańskim	• grill, ognisko, • zajęcia sportowe gry planszowe • wyjście do kina, opery, teatru, muzeum, filharmonii; kino domowe • przygotowywanie deserów i niespodzianek kulinarnych
Od 26 do 45 lat po ślubach wieczystych	• modlitwa w życiu duchowym • rozeznawanie duchowe • uczucia, emocje a życie duchowe • asceza • wolność wewnętrzna i rozeznawanie potrzeb • zranienia w relacjach i ich uzdrawianie • przebaczenie sobie i innym • właściwe korzystanie z sakramentów św. i kierownictwa duchowego • historia i duchowość zgromadzenia • zwyczaje i tradycje w zgromadzeniu • zagadnienia z naszych *Konstytucji*	• kurs pisania ikon • kurs florystyczny (układanie kwiatów – ikebany, układanie serwetek, świąteczne nakrywanie do stołu, proste dekoracje) • zasady savoir-vivre (kultura języka codziennego, zwroty grzecznościowe, umiejętność bycia w towarzystwie i zachowania się na spotkaniach oficjalnych) • uzależnienia i zagrożenia cywilizacyjne • kurs liturgiczny (śpiew, liturgia godzin)	• spacer • pielgrzymka • hydroterapia i fizjoterapia, tańce integracyjne • grill, ognisko, • zajęcia sportowe dostosowane do możliwości wiekowej (kijki, rower, siatka, itp.) • gry planszowe

	• siostry chore i trudne we wspólnocie • przemijalność i akceptacja starości • radzenie sobie z emocjami i uczuciami – ku dojrzałości • samotność i osamotnienie we wspólnocie • zdrowe zasady życia (żywienie, umiejętność zdrowego wypoczynku, właściwe postawy ciała odciążające kręgosłup)	• komunikacja interpersonalna • spotkanie z dietetykiem, rehabilitantem, psychologiem, psychiatrą, ginekologiem, terapeutą chrześcijańskim (np. muzykoterapia)	• wyjście do kina, opery, muzeum, teatru, filharmonii, kino domowe • przygotowywanie deserów i niespodzianek kulinarnych
Od 46 lat po ślubach wieczystych i wzwyż	• modlitwa w życiu duchowym • rozeznawanie duchowe • uczucia, emocje a życie duchowe • asceza • wolność wewnętrzna i rozeznawanie potrzeb • zranienia w relacjach i ich uzdrawianie • przebaczenie sobie i innym • rola współsióstr starszych i chorych we wspólnocie • przeżywanie starości i cierpienia • właściwe korzystanie z sakramentów św. i kierownictwa duchowego • prezentacje na temat aktualności ze zgromadzenia i prowincji • zwyczaje i tradycje w zgromadzeniu • zagadnienia z naszych *Konstytucji* • samotność i osamotnienie we wspólnocie • zdrowe zasady życia (żywienie, umiejętność zdrowego wypoczynku, właściwe postawy ciała odciążające kręgosłup)	• zasady savoir-vivrc (kultura języka codziennego, zwroty grzecznościowe, umiejętność bycia w towarzystwie i zachowania się na spotkaniach oficjalnych) • uzależnienia i zagrożenia cywilizacyjne • kurs liturgiczny (śpiew, liturgia godzin) • komunikacja interpersonalna • spotkanie z dietetykiem, rehabilitantem, psychiatrą i psychologiem	• spacer • pielgrzymka autokarowa • hydroterapia i fizjoterapia, • grill, ognisko, • rekreacja z udziałem młodzieży zakonnej (wzajemne dzielenie się) • gry planszowe • wyjście do kina, opery, teatru, filharmonii, kino domowe • przygotowywanie deserów i niespodzianek kulinarnych

Ramowy plan dnia:

- 7.30-8.00 – adoracja przed Najświętszym Sakramentem
- 8.00 – msza św. z jutrznią i śniadanie
- 10.00 – konferencja tematyczna lub warsztaty i obiad, po czym „krótka drzemka" lub inna forma odpoczynku
- 15.15 – część rekreacyjna lub dokończenie części warsztatowej
- 17.45 – nieszpory i kolacja.

Po kolacji w zależności od pory roku i możliwości danej grupy wiekowej – rekreacja lub inna forma odpoczynku. Pozostałe modlitwy – indywidualnie.

Formacja trzydniowa dla sióstr do 10 lat po ślubach wieczystych (minimum dwa razy w ciągu roku)

Tematy konferencji:

- modlitwa w życiu duchowym,
- rozeznawanie duchowe,
- uczucia, emocje a życie duchowe,
- asceza,
- wolność wewnętrzna i rozeznawanie potrzeb,
- zranienia w relacjach i ich uzdrawianie,
- przebaczenie sobie i innym,
- właściwe korzystanie z sakramentów św. i kierownictwa duchowego,
- historia i duchowość zgromadzenia,
- zwyczaje i tradycje w zgromadzeniu,
- zagadnienia z naszych Konstytucji,
- wypalenie zawodowe,
- uzależnienia i zagrożenia cywilizacyjne,
- odpowiedzialne korzystanie ze współczesnych środków komunikacji,
- rozpoznawanie kryzysów i radzenie sobie z nimi w życiu zakonnym,
- radzenie sobie z emocjami i uczuciami – ku dojrzałości,
- samotność i osamotnienie we wspólnocie,
- zdrowe zasady życia (żywienie, umiejętność zdrowego wypoczynku, właściwe postawy ciała odciążające kręgosłup).

Źródło: ADPP, Formacja permanentna. Propozycja ramowego programu odnowy duchowej

Zgodnie z instrukcją *Potissimum Institutioni* są trzy główne powody, które uzasadniają formację ciągłą:

- pierwszy wynika z samej funkcji życia zakonnego w Kościele. Spełnia ono bardzo znamienną rolę charyzmatyczną i eschatologiczną, stąd zakonnice i zakonnicy muszą być szczególnie wyczuleni na życie Ducha, które przejawia się zarówno w osobistej historii każdego z nich, jak i w nadziejach i niepokojach narodów;
- drugi związany jest z wyzwaniem, które stanowi przyszłość wiary chrześcijańskiej w świecie zmieniającym się z coraz większą szybkością;

- trzeci dotyczy samego życia instytutów zakonnych, a zwłaszcza ich przyszłości, zależnej w dużej mierze od ciągłej formacji ich członków[403].

Formacja ciągła może obejmować następujące aspekty:

- życie w Duchu Świętym, czyli duchowość: ta dziedzina winna mieć pierwszeństwo, gdyż od niej zależy pogłębienie wiary i zrozumienie sensu profesji zakonnej. Doroczne rekolekcje oraz różne formy odnowy duchowej winny cieszyć się specjalnym uznaniem;
- udział w życiu Kościoła według charyzmatu instytutu, zwłaszcza odnowa metod i treści pracy duszpasterskiej, we współdziałaniu z innymi pracownikami lokalnego duszpasterstwa;
- doskonalenie doktrynalne i zawodowe obejmujące pogłębienie wiedzy biblijnej i teologicznej, studium dokumentów magisterium uniwersalnego i partykularnego, lepsze poznanie kultury środowisk, w których zakonnik mieszka i pracuje, przekwalifikowanie zawodowe i techniczne – jeśli jest potrzebne;
- wierność własnemu charyzmatowi poprzez coraz lepsze poznawanie postaci założyciela, dziejów instytutu, jego ducha i posłannictwa, a zarazem przez dążenie do realizacji tego charyzmatu w życiu osobistym i wspólnotowym[404].

Następujące etapy formacji ciągłej należy uznać za najbardziej istotne:

- przejście z okresu formacji podstawowej do pierwszego doświadczenia życia bardziej autonomicznego, w którym zakonnik winien odnaleźć nowy sposób dochowywania wierności Bogu;
- okres przypadający mniej więcej pod koniec pierwszego dziesięciolecia po profesji wieczystej, kiedy pojawia się niebezpieczeństwo „przywyknięcia" i utraty wszelkiego zapału. W takim momencie wydaje się konieczne oderwanie się na dłuższy czas od swego zwyczajnego życia, aby odczytać je na nowo w świetle Ewangelii i myśli założyciela. Ten okres pogłębienia życia zakonnego pewne instytuty pozwalają przeżyć swoim członkom jako tak zwany „trzeci rok", „drugi nowicjat" czy „drugą probację". Jest pożądane, aby okres ten zakonnicy spędzali w jednej ze wspólnot instytutu;
- pełna dojrzałość łączy się często z niebezpiecznym rozwojem indywidualizmu, szczególnie u osób bardzo aktywnych i o żywiołowym temperamencie;
- chwila silnego kryzysu, który może przyjść w każdym okresie życia pod wpływem czynników zewnętrznych (zmiana miejsca pobytu lub pracy, niepowodzenie, brak zrozumienia, poczucie wyobcowania) lub bardziej osobistych (choroba fizyczna czy psychiczna, oschłość duchowa, silne pokusy, kryzys wiary lub uczuć albo oba równocześnie itp.). W takich wypadkach należy dopomóc zakonnikowi w przezwyciężeniu kryzysu dzięki wierze;

---

403 *Instrukcja o odnowie formacji zakonnej Potissimum Institutioni*, art. 67, Rzym 2.02.1990 r., opublikowana [w:] AAS 82 (1990), s. 470-532, pobrane: https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/kongregacja-instytutow-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszen-zycia-apostolskiego/dekrety-instrukcje-wskazania/1990-02-02-instrukcja-wskazania-dotyczace-formacji-w-instytutach-zakonnych-%C2%ABpotissimum-institutioni%C2%BB-20913/ (dostęp 21.04.2022).

404 *Instrukcja o odnowie formacji zakonnej Potissimum Institutioni*, art. 68.

- okres stopniowego wycofywania się z czynnej działalności, w którym zakonnice i zakonnicy przeżywają głęboko doświadczenie opisane przez św. Pawła w kontekście drogi ku zmartwychwstaniu: *Nie poddajemy się zwątpieniu, chociaż bowiem niszczeje nasz człowiek zewnętrzny, to jednak ten, który jest wewnątrz, odnawia się z dnia na dzień*. Takie momenty mogą być dla zakonnika szczególną sposobnością do głębszego przeżycia paschalnego doświadczenia Chrystusa, aż po pragnienie śmierci, aby zgodnie ze swoim powołaniem mógł być razem z Nim: zarówno w mocy Jego zmartwychwstania, jak i udziale w Jego cierpieniach. Życie zakonne nie zna innej drogi[405].

Z zachowanych akt wynika, że zarząd prowincji poznańskiej wprowadził w życie formację ciągłą na kilka lat przed oficjalnym zatwierdzeniem watykańskiej *Instrukcji*.

Co roku każda prowincja opracowywała własny program formacji permanentnej na podstawie rocznej tematyki dla zgromadzenia. Program trafiał do zarządu generalnego w celu akceptacji. Po zatwierdzeniu był rozsyłany do każdej placówki wraz z materiałami pomocniczymi oraz wykazem literatury dotyczącej tematu rocznej formacji[406].

Przełożona prowincjalna s. M. Witolda Bukowska w piśmie do przełożonej generalnej s. M. Ignatii Hischer przesłała do aprobaty program formacji permanentnej w prowincji poznańskiej na lata 1982-1983. W odpowiedzi uzyskała zgodę. Program został rozesłany do wszystkich placówek na terenie prowincji[407].

Program składał się z dwóch punktów w 1982 roku i pięciu punktów w 1983 roku. W 1982 roku siostry raz w tygodniu przez godzinę czytały *Konstytucje* i *Dyrektorium* (1) oraz zapoznawały się z historią zgromadzenia przez lekturę publikacji na ten temat (2). W uwagach zaznaczono, że […] *na punkcie 1 skoncentrowałyśmy się krócej ze względu na późne dostarczenie nam Konstytucji /koniec maja 1982 r./*[408]. W 1983 roku po lekturze *Konstytucji* siostry podejmowały dyskusje na temat ślubu czystości (1), zapoznawały się i pogłębiały znajomość dokumentów soborowych i posoborowych pod kątem kultu maryjnego i ślubu czystości (2), uczestniczyły w konferencjach na temat ślubu czystości i działaniu Ducha Świętego w życiu Maryi i własnym (3), dbały o właściwy klimat miłości siostrzanej w każdym konwencie (4) oraz wykorzystywały tematykę rocznego dokształcania podaną przez Wydział Spraw Zakonnych (5)[409].

W roku 1984 program formacji permanentnej był podzielony na dwie części. W pierwszej, poświęconej ubóstwu zakonnemu, odwoływał się do: Pisma św., dokumentów soborowych i posoborowych, wskazań na temat ubóstwa Matek Założycielek i patronki zgromadzenia św. Elżbiety, materiałów otrzymywanych z zarządu generalnego i dostępnej lektury pomocniczej. Druga część odnosiła się do tematyki ubóstwa zakonnego realizowanej w naukach rekolekcyjnych, konferencjach ascetycznych, medytacjach, godzinach biblijnych[410].

405 *Instrukcja o odnowie formacji zakonnej Potissimum Institutioni*, art. 70.
406 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 209-210.
407 ADPP, Formacja permanentna. Odpowiedź przełożonej generalnej s. M. Ignatii Hischer, Roma 6.10.1982 r.
408 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej Prowincji Poznańskiej do końca 1982/1983 r., Poznań 2.10.1982 r., s. 1.
409 Tamże, s. 1-2.
410 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1984, Poznań 2.01.1984 r., s. 1-2.

W następnym roku program formacji pod hasłem: *Oto przychodzę, by pełnić Twoją wolę* był poświęcony posłuszeństwu, którego *nie zdobywa się jednym wysiłkiem, lecz jest ono ofiarą całego twórczego życia*. Posłuszeństwo należało najpierw poznać i przyswoić sobie, po czym zastosować w życiu zakonnym. Zarząd prowincji świadom, że w niektórych konwentach mogły być problemy z posłuszeństwem, obiecał swą pomoc[411].

Formacja stała w 1986 roku posiadała roczny temat: *Wspólnota siostrzana* oraz hasło: *Miłujcie się wzajemnie, jak Ja was umiłowałem*. Siostry zapoznały się z tekstami Pisma św., dokumentami Kościoła, pismami Matek Założycielek, *Konstytucjami* i *Dyrektorium* oraz z literaturą pomocniczą. Głównym celem programu formacji w każdym konwencie była bezinteresowna miłość bliźnich i otwarcie się na ich potrzeby[412].

W 1987 roku zasadniczym tematem formacji permanentnej była Eucharystia. Temat wpisał się w II Kongres Eucharystyczny w Polsce pod hasłem: *Umiłowawszy swoich do końca ich umiłował*. W ramach przygotowania do kongresu siostry brały częstszy udział w adoracjach eucharystycznych w parafiach, prowadziły adoracje z dziećmi i młodzieżą oraz troszczyły się o lepsze przygotowanie chorych na spotkanie Chrystusa w komunii św. Eucharystia była głównym tematem rekolekcji, konferencji ascetycznych i czytań duchowych[413].

Tematem wiodącym w 1988 roku było Pismo Święte pod hasłem: *Nie samym chlebem żyje człowiek, lecz każdym słowem, które pochodzi z ust Bożych* (Mt 4,4). Postanowiono wszystkim siostrom w prowincji udostępnić nagraną na taśmie magnetofonowej konferencję, którą raz w miesiącu głosił biblista ks. prof. M. Wolniewicz. W każdej placówce egzemplarz Pisma Świętego był w eksponowanym miejscu. W domu prowincjalnym zorganizowano wystawę związaną z Ziemią Świętą – ojczyzną Chrystusa. Opracowano komentarze do liturgii słowa Bożego na każdej mszy św. Wykorzystywano teksty biblijne do medytacji i rozmyślań[414].

W 1989 roku tematem formacji był: *Charyzmat naszych Założycielek*, a myślą przewodnią słowa Matki Klary Wolff: *Bóg dał mi już wcześniej zrozumieć, że byłoby dobrze zająć się pielęgnacją wszystkich chorych bez różnicy stanu i bez zapłaty*. Formacja roczna przygotowała wspólnoty do jubileuszu 150-lecia zgromadzenia. Zarząd prowincji raz w miesiącu przygotował dla sióstr materiał na czytania duchowne, a cztery razy w roku wzory przeprowadzenia kapituły odnowy. Od 20. dnia każdego miesiąca w miarę możliwości siostry odprawiały nowennę za przyczyną Matki Marii Merkert. Po każdej serii rekolekcji dla sióstr młodzież przedstawiała montaż słowno-muzyczny na temat charyzmatu Założycielek. W czasie wakacji odbyła się pielgrzymka *Szlakiem Matek Założycielek*. Zarząd prowincji podał wykaz literatury pomocniczej do wykorzystania przez konwenty[415].

W następnym roku tematem formacji było: *Spotkanie (w duchu „Tajemnicy Nawiedzenia")*, a myślą przewodnią: *Jak Maryja mamy przyjmować z wiarą Słowo Boże i Jego mocą służyć ludziom*. Postanowiono poświęcać więcej czytań duchownych na adhortację apostolską Pawła VI *Marialis cultus* (2.02.1974) oraz *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do NMP* św. Ludwika de Montforta.

411 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1985, Poznań 31.12.1984 r., s. 1-2.
412 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1986, Poznań 27.12.1985 r., 1-2.
413 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1987, Poznań 17.02.1987 r., s. 1-2.
414 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1988, Poznań 16.11.1987 r., s. 1.
415 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1989, Poznań 28.11.1989 r., s. 1-2.

Zarząd dostarczał placówkom referaty o tematyce maryjnej oraz wzory godzin biblijnych i kapituł odnowy. W każdej serii rekolekcji uwzględniono tematy maryjne. Omówiono z przełożonymi i katechetkami strategię dotarcia ze słowem Bożym przez dzieci do ich rodziców. Przy okazji odwiedzin chorych rozdawano publikacje i czasopisma religijne. W każdą sobotę w konwentach czytano lektury maryjne i śpiewano Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMP[416].

Formacja w 1991 roku był poświęcona kultowi Najświętszego Serca Jezusowego. Myślą przewodnią stały się słowa z prefacji mszalnej: *Serce Zbawiciela jest otwarte dla wszystkich, aby z radością czerpali ze źródeł odkupienia*. Celem formacji było ożywienie tego kultu przez konferencje ascetyczne i czytania duchowne oraz praktyki: w każdy piątek odmawianie Aktu poświęcenia się Najświętszemu Sercu Jezusowemu Matek Założycielek z 27.09.1842 roku, wprowadzenie Łańcucha modlitwy polegającego na tym, że w wyznaczonym dniu dana wspólnota odmawiała modlitwę dziękczynną i wynagradzającą, gorliwiej odprawiać Godzinę Straży Honorowej oraz szerzyć miłość do Serca Jezusowego wśród wiernych, młodzieży i dzieci[417].

Formacyjny rok 1992 poświęcono tematowi: *Oddać cześć Bogu – Magnificat*. Był to rok jubileuszu 150-lecia istnienia zgromadzenia. Celem formacji – jak napisano we wstępie – było: *W duchu wdzięczności pragniemy przeprowadzić odnowę duchową i pogłębić życie ślubami, życie sakramentalne, życie wiary i modlitwy oraz kulturę osobistą*. Cel ten realizowano przez: lekturę czytań duchownych, udostępnienie na taśmach magnetofonowych konferencji o życiu zakonnym, rekolekcje i konferencje ascetyczne i ofiarę mszy św. W domach zakonnych zorganizowano specjalne modlitwy dziękczynne z udziałem dzieci i młodzieży. Odbywały się spotkania z rodzicami dzieci przedszkolnych poświęcone historii zgromadzenia[418].

Kolejne lata prowincja poznańska poświęciła na formację ciągłą osoby i działaniu Ducha Świętego. W 1993 roku uchwalono: przed każdym 27. dniem miesiąca siostry odmawiały nowennę do Ducha Świętego, co miesiąc konwenty otrzymywały nagrane konferencje ks. prof. Częsza, w poniedziałki odmawiały dodatkowo Litanię do Ducha Świętego, a w każdy piątek – Akt poświęcenia się Najświętszemu Sercu Jezusowemu Matek Założycielek z 27.09.1842 roku. W konwentach czytano encyklikę Jana Pawła II *Dominum et vivificantem*. Siostry uczące religii zachęcały do większego umiłowania Trzeciej Osoby Boskiej[419]. W następnym roku kontynuowano nabożeństwa i modlitwy do Ducha Świętego. Wprowadzono w konwentach więcej wyciszenia, aby lepiej słuchać Boga, oraz skłon głowy przy odmawianiu modlitwy do Trójcy Świętej: *Chwała Ojcu*. Rekolekcjoniści podejmowali tematykę osoby i działania Ducha Świętego[420].

W 1995 roku przed każdym 27. dniem miesiąca odmawiano nowennę za przyczyną Sługi Bożej Matki Marii Merkert. Dodatkowo postanowiono wprowadzać w życie zakonne więcej radości i wdzięczności za dobrodziejstwa Boże. Realizację programu formacyjnego we wspólnotach pozostawiono własnej inicjatywie[421].

416 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1990, Poznań 9.10.1990 r., s. 1-2.
417 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1991, Poznań 29.10.1991 r., s. 1-2.
418 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1992, Poznań 26.10.1992 r., s. 1-2.
419 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1993, Poznań 12.12.1992 r., s. 1.
420 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1994, Poznań 18.11.1993 r., s. 1.
421 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1995, Poznań 31.10.1994 r., s. 1.

W 1996 roku polecono wszystkim siostrom codzienną dodatkową lekturę Pisma Świętego, komentarza do *Konstytucji* i materiałów z kapituł generalnych oraz kontynuowanie postanowień wcześniejszych programów formacyjnych[422].

W następnym roku zarząd prowincji przygotował i rozesłał materiały formacyjne dotyczące ślubów zakonnych. Odbyły się pielgrzymki: na Jasną Górę – w intencji polskich rodzin oraz o autentyczne życie ślubami zakonnymi, do sanktuarium św. Józefa w Kaliszu – w intencji dziękczynnej i do Nysy – o beatyfikację Matki Marii Merkert. Od 1.01.1997 do 31.12.2000 roku utworzono „Łańcuch Modlitwy Różańcowej". Siostry odmawiały różaniec we wszystkich prowincjach i w domu generalnym według planu ustalonego w danym roku przez zarząd generalny[423].

Temat formacji w 1998 roku brzmiał: *Pozwólmy się prowadzić Duchowi Świętemu w naszej duchowej odnowie*. Program był skoncentrowany na pogłębieniu wiedzy na temat Trzeciej Osoby Boskiej przez modlitwę i lekturę duchową. Polecono, aby każda siostra podejmowała odnowę wewnętrzną, a każda wspólnota *nabrała nowego ducha i nowe serce*. Zwrócono uwagę na potrzebę dziękczynienia za sakramenty św. Do programu został dołączony roczny terminarz „Łańcucha Modlitwy Różańcowej", odmawianej wspólnie co drugi poniedziałek w intencji: *O łaskę dobrego przygotowania się i owocnego przeżycia Roku Jubileuszowego dla wszystkich Sióstr naszego Zgromadzenia, członków Wspólnoty Apostolskiej św. Elżbiety oraz dla całej ludzkości*[424].

W 1999 roku tematem formacji było: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelicznych błogosławieństw – przez stale nowe odkrywanie, pogłębianie, przeżywanie miłosierdzia Ojca Niebieskiego*. Skupiono się na pogłębieniu charyzmatu elżbietańskiego w oparciu o osiem błogosławieństw. Rozważano błogosławieństwo miłosierdzia. Pomocą w realizacji podjętego tematu były: modlitwa, Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego i encykliki papieskie. Kontynuowano „Łańcuch Modlitwy Różańcowej"[425].

W następnym roku program formacji uwzględnił temat: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelicznych błogosławieństw w przeżywaniu tajemnicy Trójcy Świętej*. Jednym z zadań postawionym siostrom było praktyczne wprowadzenie w życie błogosławieństwa pokój czyniących. Należało poza tym okazywać wdzięczność Trójcy Przenajświętszej za dar Odkupienia, budować pokój we wspólnocie i dziękować Bogu za Rok Jubileuszowy. Kontynuowano „Łańcuch Modlitwy Różańcowej"[426].

W temacie 2001 roku: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelicznych błogosławieństw wpatrzone w Maryję Matkę Miłosierdzia* wyznaczone zostały cztery zadania:

- poznanie Maryi,
- modlitwa,
- konkretny czyn,
- podjęcie indywidualnej pracy.

422 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1996, Poznań 30.10.1995 r., s. 1-2.
423 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1997, Poznań [brak daty], s. 1-2.
424 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1998, Poznań [brak daty], s. 1-2.
425 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 1999, Poznań [brak daty], s. 1-2.
426 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2000, Poznań [brak daty], s. 1-2.

Wydrukowano program rocznej formacji i folder z zadaniami na każdy miesiąc[427].

W 2002 roku temat brzmiał: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelicznych błogosławieństw wpatrzone w Najświętsze Serce Jezusa*. W programie przedstawiono propozycje modlitw, ćwiczeń i czynów, bezpośrednio związanych w tematem rocznej formacji. Pomocą był scenariusz godziny biblijnej przed niedzielą palmową oraz folder z zadaniami na każdy miesiąc[428].

Zarząd prowincji w 2003 roku skoncentrował się na temacie: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelicznych błogosławieństw wpatrzone w św. Elżbietę*. W programie przewidziano trzy zadania:

- pogłębienie wiedzy o błogosławieństwach,
- osobista odnowa,
- świadczenie dobrych czynów za przykładem św. Elżbiety.

Dołączono przykładowy tekst medytacji oraz folder z rozważaniami na każdy miesiąc[429].

W 2004 roku pod hasłem: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelicznych błogosławieństw wpatrzone w nasze Matki Założycielki* zostały wyznaczone trzy zadania:

- modlitwa,
- praca wspólnoty,
- ćwiczenia indywidualne.

W realizacji tych zadań towarzyszyły Matki Założycielki, aby każda siostra *pod ich spojrzeniem* zgłębiała ewangeliczne błogosławieństwa i troszczyła się, *by ożywiały one całe życie i posługiwanie*. Pomocą był folder z miesięcznymi rozważaniami[430].

Kolejny rok otrzymał temat: *Eucharystia źródłem i szczytem naszego życia i posłannictwa*. W programie zwrócono uwagę na:

- pogłębienie intelektualne na temat Eucharystii,
- uczestnictwo w Eucharystii,
- z ofiary eucharystycznej w codzienność[431].

W 2006 roku hasło rocznej formacji brzmiało: *Matka Maria Merkert wzorem wsłuchiwania się w Słowo Boże w dążeniu do świętości*. W programie nacisk położono na poznanie duchowego dziedzictwa Matki Marii, uczenie się od niej wsłuchiwania w słowo Boże i kierowania się nim w życiu zakonnym. Opracowano folder z miesięcznymi rozważaniami i scenariusz celebracji słowa Bożego w dniu 1.01.2006 roku[432].

Przewodniczką w formacji 2007 roku była *św. Elżbieta kontemplująca oblicze Chrystusa, wzorem przeżywania codzienności w duchu Magnificat*. Program przewidywał czytanie książek o św. Elżbiecie, pielgrzymkę do miejsc związanych z jej życiem, zapoznanie dzieci i młodzieży

427 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2001, Poznań [brak daty], s. 1-2.

428 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2002, Poznań [brak daty], s. 1-2.

429 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2003, Poznań [brak daty], s. 1-2.

430 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2004, Poznań [brak daty], s. 1-2.

431 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2005, Poznań [brak daty], s. 1-2.

432 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2006, Poznań [brak daty], s. 1-2.

z patronką zgromadzenia i prelekcje w parafiach na jej temat. Do programu dołączono folder z miesięcznymi rozważaniami i scenariusz celebracji słowa Bożego w dniu 1.01.2007 roku[433].

W 2008 roku kontynuowano formację z patronką zgromadzenia: *Św. Elżbieta wzorem całkowitego zawierzenia Bogu w naszej posłudze charytatywno-apostolskiej podejmowanej w duchu miłości miłosiernej*. W programie przewidziano m.in. lekturę publikacji o św. Elżbiecie i bł. Marii Merkert, modlitwę za rodziny wielodzietne i potrzebujących wsparcia materialno-duchowego, zachętę do podejmowania osobistych postanowień. Przygotowano folder z rozważaniami na każdy miesiąc oraz gotowe scenariusze: adoracji na rozpoczęcie roku, refleksji noworocznej na podkładzie muzycznym, poświęconej bł. Marii Merkert, godziny biblijnej w wielkim poście i *lectio divina* o św. Janie[434].

Formacja permanentna w 2009 roku dotyczyła: *Naszej wspólnoty jako komunii, wiary, nadziei i miłości*. Wyodrębniono trzy zadania:

- podjęta praca we wspólnocie zmierzająca do tworzenia komunii,
- świadectwo życia dawane przez wspólnotę,
- modlitwa w intencji wspólnot, aby promieniowały żywą wiarą, nadzieją i miłością.

Wydrukowano kieszonkowy program formacji i folder z rozważaniami na cały rok[435].

W następnym roku temat formacji brzmiał: *Nasze życie ślubami zakonnymi z miłości do Chrystusa*. Realizacja programu została zrealizowana przez:

- czerpanie wzoru z Chrystusa, Maryi i Matek Założycielek,
- modlitwę szczególnie za siostry przeżywające trudności w zachowaniu ślubów zakonnych,
- korzystanie ze źródeł sakramentalnych i biblijnych,
- wytężoną pracę na rzecz zachowania ślubów.

Podobnie jak w roku ubiegłym przygotowano kieszonkowy program formacji i folder z miesięcznymi rozważaniami[436].

W 2011 roku powrócono do patronki zgromadzenia: *Życie św. Elżbiety wzorem niesienia nadziei współczesnemu człowiekowi.* Formacja została skoncentrowana na trzech płaszczyznach:

- modlitwa,
- formacja,
- słowo i czyn.

W programie formacji przypomniano, że osoby konsekrowane, żyjąc duchem błogosławieństw, są zwiastunami nadziei i znakami życia wiecznego. Przykładem powinna być św. Elżbieta, która pomimo trudności życiowych, nie poddała się zwątpieniu, ale wiernie trwała na drodze powołania[437].

W programie formacji permanentnej z 2012 roku hasło brzmiało: *Weselcie się nadzieją (Rz 12,12). Nasza tożsamość jako sióstr św. Elżbiety w służbie chrześcijańskiej nadziei*, a tematem:

433 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2007, Poznań [brak daty], s. 1.
434 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2008, Poznań [brak daty], s. 1.
435 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2009, Poznań [brak daty], s. 1-3.
436 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2010, Poznań [brak daty], s. 1-3.
437 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2011, Poznań [brak daty], s. 1-3.

Życie Założycielek przykładem zaufania Bożej Opatrzności w naszych wspólnotach. Pomocą w formacji było Pismo Święte, Eucharystia, Liturgia godzin, zawierzenie Bożej Opatrzności i wspólnota zakonna będąca świadectwem miłości Boga i bliźniego. Przygotowano dwa druki ulotne: *Program formacji ustawicznej na 2012 rok* oraz *Liturgia Słowa na dzień 1 stycznia 2012*[438].

W 2013 roku kontynuowano hasło formacji: *Weselcie się nadzieją (Rz 12,12)*. Tematem roku było: *Serce Pana Jezusa szkołą chrześcijańskiej nadziei w naszym życiu duchowym*. Odnowiono stałe praktyki: w pierwszą środę miesiąca Liturgia godzin za zmarłe siostry, Godzina święta przed pierwszym piątkiem, Liturgia godzin o Najświętszym Sercu Jezusowym w pierwsze piątki, Liturgia godzin o NMP w pierwsze soboty, poniedziałki poświęcone bł. Matce Marii Merkert, piątki odmawiano Akt poświęcenia Matek Założycielek Najświętszemu Sercu Jezusowemu, 14. dzień miesiąca był dniem odnowienia ślubów zakonnych. Przygotowano dwa druki ulotne: *Program formacji ustawicznej na 2013 rok* oraz *Liturgia Słowa na dzień 1 stycznia 2013*[439].

W następnym roku pod hasłem, które kontynuowano od dwóch lat, formacja ciągła otrzymała temat: *Maryja Matką nadziei – wzorem wierności osoby konsekrowanej*. Pomocą w realizacji tematu było Pismo Święte, msza św., Liturgia godzin oraz modlitwy, nabożeństwa, rekolekcje, ćwiczenia i konferencje ascetyczne. W programie formacji podkreślono, że *We wspólnocie pragniemy na nowo dostrzec i pielęgnować*: *dyspozycyjność, cierpliwość, radość, pokorę i dawanie świadectwa*[440].

Formacji ciągłej w 2015 roku poświęcono temat: *Duch Święty uzdalnia nas poprzez Słowo Boże i Kościół do realizacji naszego charyzmatu w całym świecie*. Na każdy miesiąc zostało wyznaczone postanowienie (np. w grudniu – Żyć duchem ascezy). Do realizacji postanowień siostry miały do dyspozycji Pismo Święte i literaturę pomocniczą. Poszczególne wspólnoty mogły podejmować własne postanowienia i inicjatywy[441].

W 2016 roku kontynuowano hasło z Listu św. Pawła do Rzymian: *Weselcie się nadzieją (Rz 12,12). Nasza tożsamość jako sióstr św. Elżbiety w służbie chrześcijańskiej nadziei*. Tegoroczny temat formacji brzmiał: *Działanie i cierpienie jako miejsca uczenia się nadziei*. Rozważania zostały zaczerpnięte z encykliki Benedykta XVI *Spe Salvi*. Każdemu miesiącowi patronowała inna święta postać. Wśród patronek były: św. Elżbieta, bł. Matka Maria Merkert oraz siostry męczenniczki z czasów II wojny światowej. W programie podano propozycje, jak praktycznie poddać się rocznej formacji stałej oraz literaturę pomocniczą. Jak co roku przygotowano dwa druki ulotne: *Program formacji ustawicznej na 2016 rok* oraz *Liturgia Słowa na dzień 1 stycznia 2016*[442].

Program formacji w 2017 roku realizowano pod hasłem: *Panie, przymnóż nam wiary* (Łk 17,5) i tematem: *Życie Maryi i Matek Założycielek przykładem wiary w Jednego Boga*. Wśród praktycznych wskazówek znalazły się: stałe pielęgnowanie ducha modlitwy, pielęgnowanie praktyk zakonnych dla odnowienia życia zakonnego i pogłębienia wiary, dziękczynienie za 175 lat istnienia zgromadzenia i 200. rocznicę urodzin bł. Marii Luizy Merkert i Franciszki Werner. Na

438 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2012, Poznań 28.12.2011 r., s. 1-7.
439 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2013, Poznań [brak daty], s. 1-6.
440 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2014, Poznań [brak daty], s. 1-8.
441 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2015, Poznań [brak daty], s. 1-11.
442 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2016, Poznań [brak daty], s. 1-12.

każdy miesiąc przygotowano materiały pomocnicze do realizacji wyżej wymienionych wskazówek formacji rocznej[443].

W 2018 roku kontynuowano poprzednie hasło. Tematem formacji było: *Serce Pana Jezusa źródłem mocy do przebaczenia i pojednania w naszych wspólnotach*. Miesięczne rozważania programowe zmierzały do wzmocnienia kultu Serca Bożego, który trwa od początku zgromadzenia. Tradycyjnie przygotowano dwa druki ulotne: *Program formacji ustawicznej na 2018 rok* oraz *Liturgia Słowa na dzień 1 stycznia 2018*[444].

W 2019 roku hasło brzmiało: *Panie, przymnóż nam wiary* (Łk 17,5). *Wiara fundamentem życia i posłannictwa sióstr św. Elżbiety*. Rocznym tematem było: *Św. Elżbieta posłuszna woli Bożej, wzorem wiary i ofiarnej miłości*. Jako novum pojawił się zeszyt formacji permanentnej. Na 150 stronach znalazły się propozycje miesięcznych rozważań, rozmyślań, ćwiczeń i praktyk duchowych. Po każdym rozważaniu zostawiono miejsce do wpisania osobistych uwag i wniosków[445].

W dniach od 24 kwietnia do 4 maja 2019 roku w Rzymie odbyło się spotkanie sióstr odpowiedzialnych za formację permanentną w polskich prowincjach zgromadzenia. W spotkaniu uczestniczyło 17 sióstr na czele z przełożoną generalną s. M. Samuelą Werbińską. Prowincję poznańską reprezentowała s. M. Józefa Krupa, która pierwszego dnia zdała relację z formacji w prowincji. Siostry uczestniczyły w konferencjach, audiencji generalnej z papieżem Franciszkiem na placu św. Piotra, pielgrzymce do Viterbo, gdzie znajdują się relikwie św. Elżbiety, pielgrzymce do grobu św. o. Pio w San Giovani Rotondo i do Groty św. Michała Archanioła w Gargano. Spotkanie zaowocowało wymianą doświadczeń i przygotowaniem wytycznych do dalszej działalności formacyjnej[446].

Siostry omówiły następujące tematy:

- Siostra odpowiedzialna za formację permanentną jako osoba słuchająca Pana Boga w Jego Słowie i naśladująca Go;
- Znaczenie formacji początkowej i permanentnej w życiu osoby konsekrowanej;
- Troska o wierność Chrystusowi fundamentem wzrostu duchowego w naszych wspólnotach[447].

W kolejnym roku kontynuowano formację pod hasłem z 2010 roku. Tematem formacji w 2020 roku był *Święty Józef – człowiek wiary i czynu, przykładem życia w ukryciu, milczeniu i prostocie*. W duchu św. Józefa program przewidywał rozwój życia duchowego przez słowo Boże, *lectio divina*, nabożeństwo do św. Józefa w pierwszą środę miesiąca, miesięczne skupienie, kapitułę odnowy i milczenie. Następnie podano gotowe scenariusze nabożeństw do wykorzystania we wszystkie pierwsze środy miesiąca. Dla każdej z sióstr opracowano drukowane pomoce w formacji permanentnej na rok 2020[448].

443 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2017, Poznań [brak daty], s. 1-22.
444 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2018, Poznań [brak daty], s. 1-28.
445 ADPP, Formacja permanentna. Zeszyt formacji permanentnej na rok 2019, [Poznań], 150 s.
446 Tamże, 2019, nr 26, s. 52-53.
447 ADPP, Formacja permanentna. Spotkanie sióstr odpowiedzialnych za formację permanentną w prowincjach i regionie, Rzym 24 kwietnia do 4 maja 2019 r. Protokół [sporządziła s. M. Anna Barełkowska, Rzym 4.05.2019 r.].
448 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2020, Poznań [brak daty], s. 1-28.

Formacja ciągła w prowincji trwa nieprzerwanie. W 2021 roku pod hasłem: *Panie, przymnóż nam wiary* (Łk 17,5). *Wiara fundamentem życia i posłannictwa sióstr św. Elżbiety* realizowano temat: *Siostry Męczenniczki mocne wiarą, wzorem wierności i radom ewangelicznym*. Jak wspomniano w programie: *Nasze Zgromadzenie ma cenne perły wierności w przykładzie naszych Sióstr Męczenniczek*. Jedenaście sióstr, które zginęły śmiercią męczeńską pod koniec II wojny światowej, patronowało rocznej formacji w prowincji. Przygotowano miesięczne rozważania, przywołując każdą z tych sióstr, aby uczyć się od nich życia zakonnego, opartego o rady ewangeliczne. Dla wszystkich sióstr opracowano drukowane pomoce w formacji permanentnej na rok 2021[449].

W 2022 roku kontynuowano hasło z poprzednich dwóch lat. Na temat rocznej formacji wybrano: *Eucharystia źródłem i umocnieniem naszej wiary, w radosnym dawaniu świadectwa o Chrystusie*. Każda wspólnota otrzymała drukowane pomoce, w których na 120 stronach podano praktyczne wskazówki dotyczące stałej formacji w prowincji, rozważania na temat poszczególnych części mszy św., przykładowe rozmyślanie w czasie Godziny świętej oraz opisy cudów eucharystycznych[450].

W ramach formacji ciągłej od 1993 roku w Rzymie odbywa się dwumiesięczna odnowa duchowa nazwana seminarium rzymskim, które w 1992 roku wprowadziła kapituła generalna. Seminarium odbywa się w dwóch grupach językowych: po polsku w lipcu i sierpniu i po niemiecku we wrześniu i październiku. Uczestniczą w nim profeski, którym upłynęło 10 lat od ślubów wieczystych[451].

Tabela 30. Seminaria rzymskie w latach 1993-2021

Rok	Uczestniczki
1993	s. M. Donata Cyprian s. M. Augustyna Florkiewicz s. M. Leokadia Kluczyńska s. M. Rafaela Płudowska s. M. Anatolia Żakowska s. M. Katarzyna Podstawska
1994	s. M. Benigna Mółka s. M. Juliusza Nowak s. M. Gabriela Zamiara s. M. Maksymiliana Kurpisz s. M. Leopolda Kurczaba s. M. Małgorzata Jędrusiak s. M. Józefa Frąckowiak

449 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2021, Poznań [brak daty], s. 1-47.

450 ADPP, Formacja permanentna. Eucharystia źródłem i umocnieniem naszej wiary, w radosnym dawaniu świadectwa o Chrystusie. Pomoce w formacji permanentnej na rok 2022, [Poznań], 120 s.

451 ADGR, Prace XXI Kapituły Generalnej 1992 r. Sprawozdanie dotyczące stanu i życia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety.

1995	s. M. Magdalena Bonia s. M. Łukasza Kirsch s. M. Teresa Kosicka s. M. Waleria Wojciechowska
1996	s. M. Kinga Andranowska s. M. Kazimiera Barczyńska s. M. Teresa Dorsz s. M. Agnieszka Kaczmarek s. M. Blanka Kazimierczak s. M. Andrzeja Konował s. M. Renata Kułakowska s. M. Konstancja Pelińska
1997	s. M. Justyna Bychowiec s. M. Elżbieta Glinka s. M. Rosaria Kolman s. M. Dominika Kościelna s. M. Gemma Kościelna s. M. Pelagia Płaczek s. M. Innocenta Sobańska
1998	s. M. Franciszka Balcerzak s. M. Victoria Czepanik s. M. Estera Glapa s. M. Patrycja Kmieciak s. M. Karola Piotrowiak s. M. Radosława Sobecka s. M. Dorota Stachowiak s. M. Flawiana Wiśniewska
1999	s. M. Bogumiła Fliger s. M. Marietta Łakomska s. M. Cyryla Łyżwa s. M. Róża Pacocha s. M. Klara Przykucka s. M. Salomea Rybarczyk s. M. Rozalia Staśkiewicz s. M. Jana Wochal
2000	s. M. Szczepana Hrehorowicz s. M. Agnieszka Kaczmarek s. M. Alicja Krzyszpin s. M. Julia Łybek s. M. Bibiana Smętek s. M. Irmina Zielińska
2001	s. M. Aleksandra Błaszczyk s. M. Damiana Cykulska s. M. Juwencja Drzymała s. M. Janilla Grześkowiak s. M. Małgorzata Ignaszewska s. M. Paula Papla s. M. Imelda Sobieralska s. M. Mateusza Stempniewicz

2002	s. M. Józefa Krupa s. M. Stefana Kurcoń s. M. Monika Machińska s. M. Jadwiga Mendel s. M. Jolanta Pawelczak s. M. Dorota Smolarek
2003	s. M. Anna Barełkowska s. M. Benwenuta Jankiewicz s. M. Sylwestra Krzyżaniak s. M. Dawida Kupaj
2004	s. M. Marcina Adamów s. M. Viannea Kruszelnicka s. M. Cecylia Kujawa s. M. Alberta Świtalska
2005	Siostry nie brały udziału
2006	s. M. Emanuela Bartkowiak s. M. Daria Bilitz
2007	Siostry nie brały udziału
2008	s. M. Piotra Kemnic s. M. Benedykta Kuźmińska s. M. Lidia Tomczak
2009	s. M. Hipolita Michalska s. M. Kamila Paszkowiak
2010	s. M. Halina Jankowska s. M. Daniela Kamieniarz s. M. Agnes Schmidt
2011	s. M. Magdalena Gralak s. M. Miriam Pawlak s. M. Edyta Rychter
2012	s. M. Goretti Idzikowska s. M. Iwona Pipała
2013	s. M. Konstantyna Deka s. M. Jadwiga Kosakowska s. M. Benigna Okupniak s. M. Remigia Soszyńska
2014	s. M. Bożena Chermuła s. M. Benwenuta Jankiewicz s. M. Caritas Ziółkowska
2015	s. M. Łukasza Kirsch s. M. Elekta Nowakowska s. M. Judyta Przybylska s. M. Adriana Sabolova s. M. Michaela Szałkowska s. M. Gabriela Zamiara
2016	Siostry nie brały udziału

2017	s. M. Faustyna Grzymska s. M. Paulina Mozeiko s. M. Weronika Maciejewska
2018	s. M. Fides Cyrulak s. M. Maksymiliana Figler s. M. Sebastiana Kaczmarek s. M. Małgorzata Kobierska s. M. Salomea Krampikowska s. M. Klara Wdowikowska

Źródło: ADPP, Seminarium Rzymskie, F. Pluszczok, *Seminarium odnowy duchowej dla sióstr elżbietanek*, „Kronika Rzymska" 1994:12, nr 100, s. 25-27. Od 2018 r. Seminarium Rzymskie odbywa się co dwa lata. W 2020 r. nie było zajęć z powodu pandemii COVID-19.

Seminarium rzymskie stało się wyjątkową potrzebą czasu: *przystanią, oazą, dzięki której można przetrwać pustynię świata głodnego Boga*. Siostry, które miały możliwość uczestniczenia w zajęciach, były szczerze wdzięczne zarządowi generalnemu za to, że od 1993 roku mogą podejmować odnowę i pogłębiać swoje życie wewnętrzne i dzielić się z innymi tym, co w tym czasie przeżyły i czym się ubogaciły. Przykładowo w 1998 roku myślą przewodnią seminarium były słowa św. Pawła: *Przyoblekliście się w człowieka nowego* (Kol 3, 10), a rozważania prowadził ks. Mieczysław Lubomirski SJ. Przy okazji siostry zwiedziły zabytki Wiecznego Miasta[452]. Rekolekcje dla uczestniczek prowadził ks. Mieczysław Lubomirski SJ, np. w 2006 roku mówił m.in.: *Pozwalajcie się przemieniać. Wolą Bożą jest byśmy byli przemienieni na sposób Chrystusa*[453]. W 2010 roku ks. Mieczysław Lubomirski prowadził rekolekcje w oparciu o słowa św. Pawła z Listu do Rzymian (12,1-2), a dodatkowo siostry były na cmentarzu polskich żołnierzy na Monte Cassino, w Asyżu i miejscu męczeńskiej śmierci św. Marii Goretti[454].

Co roku seminarzystki odwiedzały Bazylikę św. Piotra. Spotkanie z papieżem było ogromnym przeżyciem. Przykładowo w 2002 roku uczestniczyły we mszy św. z Janem Pawłem II w jego prywatnej kaplicy. Każda z uczestniczek otrzymała różaniec[455]. Podczas audiencji w Castel Gandolfo Jan Paweł II powiedział: *Pozdrawiam obecne tu siostry elżbietanki, które przeżywają seminarium odnowy*. W odpowiedzi na papieskie powitanie siostry zaśpiewały: *Niech Oblicze Twe, Panie mój*. Papież uśmiechnął się i odpowiedział: *Ładnie śpiewacie elżbietanki, zaśpiewajcie jeszcze*. Atmosfera wśród pielgrzymów zrobiła się radosna i pełna wzruszeń[456]. W 2003 roku siostry wspominały, że pamiątkowe zdjęcie *będzie przypominać chwile spędzone z Ojcem Świętym*[457]. W 2004 roku siostry wzięły udział z Janem Pawłem II w uroczystości św. św. Piotra i Pawła na placu przed bazyliką. *Byłyśmy* – jak wspomina jedna z sióstr – *w pierwszym sektorze, powiewały biało-czerwone flagi, a samochód wiozący Ojca Świętego przejechał obok nas. Burza oklasków i wielkie zawołanie: Kochamy Ciebie! To, co było w sferze marzeń, stało się rzeczywistością*.

452 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998/1999, nr 4, s. 15-17.
453 Tamże, 2006, nr 14, s. 39-40.
454 Tamże, 2010, nr 17, s. 30-31.
455 Tamże, 2002, nr 9, s. 21.
456 Tamże, 2002, nr 10, s. 13.
457 Tamże, 2003, nr 11, s. 35.

W czasie seminarium jeszcze raz siostry spotkały się z papieżem na audiencji w auli Pawła VI[458]. Po śmierci Jana Pawła II siostry udawały się na jego grób, aby wziąć udział we mszy św.[459]. W 2012 roku seminarzystki uczestniczyły w spotkaniu z Benedyktem XVI w Castel Gandolfo[460]. W każdą niedzielę uczestniczyły w modlitwie Anioł Pański na placu św. Piotra[461].

Kapituła generalna w 2016 roku, dostrzegając wciąż potrzebę pogłębiania życia duchowego sióstr profesek, zatwierdziła obowiązkową formację w *Konstytucjach* i *Dyrektorium* (art. 143.1, 143.2). W lipcu 2016 roku odbyło się pierwsze spotkanie formacyjne dla sióstr do 10 lat po ślubach wieczystych w Puszczykowie. Po tym spotkaniu siostry uznały, że jest to czas błogosławiony dla umocnienia powołania i więzi siostrzanych[462].

Zgodnie z wytycznymi XXV kapituły generalnej odnośnie formacji permanentnej sióstr profesek wieczystych do 10 lat w prowincji poznańskiej organizuje się spotkania formacyjne co najmniej dwa razy w roku w ramach kursu odnowy duchowej. Każdorazowy program musi być zatwierdzony przez przełożoną generalną. Pierwsze spotkanie odbyło się w dniach 13-16.07.2017 roku w Puszczykowie. Zajęcia pt. *Spotkanie z Jezusem oczyma kobiet Ewangelii* prowadziła s. dr Judyta Pudełko (apostolinka)[463].

W ramach kursu odnowy duchowej w 2018 roku miała miejsce pielgrzymka po sanktuariach Europy. Były to dwie grupy: w lipcu i sierpniu. Udział w obu grupach wzięło 76 sióstr. Opiekunem duchowym był ks. Mirosław Musiał. W dniach 1-10.09.2019 roku 19 sióstr wraz z kapelanem ks. Wojciechem Maćkowiakiem pojechało autokarem na Węgry. W 2019 roku formacja została przedłużona i objęła siostry do 15 lat po ślubach wieczystych. Przykładowe spotkanie profesek odbyło się w dniach 16-24.08.2021 roku w Zakopanem pod hasłem: *Wytrwajcie w miłości Mojej* (J 15,9). Przewodniczył ks. Dawid Bendowski[464].

W ramach formacji ciągłej co roku odbywają się spotkania sióstr przełożonych. Przykładowo w dniach 1-15.07.2008 roku w Puszczykowie spotkały się przełożone z prowincji polskich. Zajęcia rozpoczął ks. dr Rafał Pajszczyk, który przedstawił rolę i zadania przełożonych w KPK. Kolejna prelegentka s. wikaria M. Aleksandra Kardynał z Wrocławia referowała temat: *Posługa przełożonej lokalnej w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety*. Siostra wikaria M. Seweryna Galińska z Poznania ukazała rolę przełożonej we wspólnocie, a s. mistrzyni M. Teresa Dorsz z Poznania przybliżyła zagadnienia dotyczące współpracy z siostrami juniorystkami. Dr Zdzisława Głogowska, ginekolog-onkolog, pochyliła się nad cierpieniem, a s. Maria Kwiek, urszulanka USJK, zwróciła uwagę na psychikę człowieka powołanego w referacie: *Autorytet Boga a przełożonej siostry zakonnej*. Przełożone obejrzały spektakl *Przyjaciółka ubogich* o św. Elżbiecie[465].

458 Tamże, 2004, nr 12, s. 25-26.
459 „Biuletyn Informacyjny" 2013, nr 20, s. 80.
460 Tamże, 2012, nr 19, s. 24.
461 Tamże, 2014, nr 21, s. 35.
462 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998/1999, nr 4, s. 15-17.
463 „Biuletyn Informacyjny" 2017, nr 24, s. 19-20.
464 ADPP, Formacja permanentna sióstr profesek wieczystych do 10 lat.
465 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2008/2009, nr 16, s. 28-34.

Kolejne spotkanie odbyło się od 1 do 15 lipca 2010 roku w Puszczykowie. Udział wzięło 18 sióstr przełożonych z prowincji polskich. Siostra M. Marietta Łakomska, s. M. Agnieszka Kaczmarek, s. M. Marcina Adamów, s. M. Edyta Rychter i s. M. Kamila Paszkowiak reprezentowały prowincję poznańską. Z referatami wystąpili: ks. prof. Romuald Niparko z Poznania, M. Krystyna Dębowska ze Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek od Cierpiących, s. wikaria M. Aleksandra Kardynał z Wrocławia, ks. dr Rafał Pajszczyk z Poznania, s. mistrzyni M. Teresa Dorsz z Poznania, s. Maria Kwiek, urszulanka USJK, i s. M. Michaela Szałkowska, radna i ekonomka prowincji poznańskiej[466].

W dniach od 30 czerwca do 14 lipca 2012 roku w Puszczykowie miało miejsce spotkanie przełożonych z czterech prowincji (nyska, poznańska, toruńska i wrocławska). Z Poznania udział wzięły:

- s. M. Alberta Świtalska,
- s. M. Andrzeja Konował,
- s. M. Maksymiliana Figler[467].

Od 2 do 9.07.2017 roku w Puszczykowie w spotkaniu formacyjnym udział wzięło 20 przełożonych z prowincji: katowickiej, wrocławskiej, toruńskiej i poznańskiej oraz ze Szwecji i Rosji. Prelegentami byli: s. Anna Pudełko, apostolinka, o. Aleksander Bober CFM, s. M. Irmina Zielińska, ks. Dawid Bendowski, Małgorzata Narożna-Szmania i ks. dr Rafał Pajszczyk. Siostry także obejrzały plenerowy spektakl „Orzeł i krzyż" w okolicy Murowanej Gośliny[468].

W ramach formacji stałej elżbietanki dokształcają się zawodowo, aby skuteczniej wypełniać posługę charytatywno-apostolską.

Tabela 31. Wykształcenie elżbietanek prowincji poznańskiej uzyskane w latach 1946-1989

Rodzaj szkół/kursów	**1946-1949**	**1950-1959**	**1960-1969**	**1970-1979**	**1980-1989**	**Razem**
Szkoła podstawowa (kl. 7)	36	45	0	0	0	81
Szkoła podstawowa (kl. 9)	0	12	0	0	0	12
Liceum ogólnokształcące (matura)	20	7	4	35	19	85
Szkoła pielęgniarska (matura)	9	0	0	0	0	9
Katolicki Uniwersytet Lubelski (filologia polska)	0	0	0	0	1	1
Katolicki Uniwersytet Lubelski (teologia)	0	0	0	1	2	3
Katolicki Uniwersytet Lubelski (prawo kanoniczne)	0	0	0	0	1	1
Akademia Medyczna w Poznaniu (farmacja)	0	2	0	0	0	2

466 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2010, nr 17, s. 28-29.
467 „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 11.
468 Tamże, 2017, nr 24, s. 27.

Akademia Medyczna w Poznaniu (stomatologia)	0	1	0	0	0	1
Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu (teologia)	0	0	0	0	3	3
Uniwersytet Adama Mickiewicza (historia powszechna)	0	0	0	0	1	1
Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu (historia Kościoła)	0	0	0	0	1	1
Katolicki Uniwersytet Lubelski (Instytut Wyższej Kultury Religijnej)	0	4	0	0	0	4
Uniwersytet Adama Mickiewicza (Instytut Wyższej Kultury Religijnej)	0	0	0	9	0	9
Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego	0	0	0	3	1	4
Akademia Teologii Katolickiej (UKSW) (Studium psychologii defektologicznej)	0	0	0	4	0	4
Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej w Warszawie	0	0	0	5	0	5
Katolicki Uniwersytet Lubelski (Studium prawa kanonicznego)	0	0	0	4	3	7
Studium społeczno-prawne	0	0	1	0	0	1
Studium organistowskie – liturgiczno-muzyczne	4	3	2	5	8	22
Kursy organistowskie –liturgiczno-muzyczne	0	8	15	18	0	41
Medyczne studium zawodowe (pielęgniarstwo)	0	0	0	8	11	19
Liceum medyczne (pielęgniarstwo)	0	0	0	0	2	2
Kursy i szkolenia z pielęgniarstwa (egzamin państwowy)	20	45	2	0	0	67
Kursy i szkolenia z pielęgniarstwa (bez egzaminu państwowego)	5	5	0	0	0	10
Policealna szkoła służb społecznych (opiekun Domu Pomocy Społecznej)	0	0	0	0	1	1
Kurs dla kierowników zakładów specjalnych	2	1	0	0	0	3
Kurs dla wychowawczyń w domach dziecka	0	9	0	3	0	12
Kurs opiekuńczo-wychowawczy	1	0	0	0	0	1

Kurs dla opiekunek parafialnych	0	7	0	0	0	7
Technikum handlowe	0	0	0	1	0	1
Liceum pedagogiczne (studium nauczycielskie)	3	6	1	1	0	11
Seminarium ochroniarskie dla wychowawczyń przedszkoli	9	4	3	1	0	17
Studium katechetyczne dwuletnie	0	0	0	27	52	79
Kursy katechetyczne	12	263	182	402	264	1123
Kurs katechetyczny dla duszpasterstwa głuchoniemych	0	0	0	1	0	1
Studium dla mistrzyń nowicjatu i junioratu	2	0	2	2	0	6
Kurs prawa jazdy	0	0	2	4	2	8
Kurs formacji misyjnej	0	0	0	3	2	5
Kurs księgowości	0	0	0	0	19	19
Kurs maszynopisania	0	0	0	0	6	6
Kurs BHP	0	0	0	2	0	2
Kurs dla pielęgniarek instrumentariuszek	1	1	0	0	0	2
Kurs teoretyczno-praktyczny przetaczania krwi	0	2	0	0	0	2
Kurs RTG	0	2	0	0	0	2
Kurs unifikacyjno-przeszkoleniowy dla laborantów szpitalnych	3	6	3	0	0	12
Kurs dla pielęgniarek poradni przeciwgruźliczej	0	2	0	0	0	2
Kurs sióstr pogotowia PCK	0	0	5	0	5	10
Kurs krawiecki	0	0	0	0	13	13
Egzaminy czeladnicze i mistrzowskie z krawiectwa	5	4	5	2	0	16
Kurs gotowania i wypieku ciast	0	0	0	0	11	11
Kurs racjonalnego żywienia	0	0	0	3	4	7
Egzaminy czeladnicze i mistrzowskie z kucharstwa	0	0	0	3	5	8
Razem	0	0	0	0	0	1787

Źródło: K. Cebula, *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, s. 495-496

Po zakończeniu II wojny światowej przełożone kierowały siostry na różne dostępne kursy zawodowe. Pod wpływem sytuacji politycznej w powojennej Polsce siostry przygotowały się do pracy przy parafiach. Do 1959 roku aż 81 sióstr ukończyło siedmioklasową, a 12 – dziewięcioklasową szkołę podstawową. Przełożone – zgodnie z charyzmatem zgromadzenia –

kierowały siostry do szkół pielęgniarskich oraz na kursy pielęgniarskie. Dziewięć sióstr ukończyło średnią szkołę pielęgniarstwa z maturą. Siostry brały udział w kursach katechetycznych. W latach 1953-1956 odbyły się cztery takie kursy, które ukończyło 56 elżbietanek. Przełożone umożliwiały siostrom naukę w szkołach średnich i pomaturalnych. Po 1960 roku 18 sióstr zdobyło wyższe wykształcenie. Do 1989 roku 1787 sióstr zdobyło wykształcenie różnego rodzaju i stopnia.

Tabela 32. Wykształcenie sióstr prowincji poznańskiej w latach 1990-2021

Rodzaj szkół/kursów	**1990-2000**	**2001-2010**	**2011-2019**	**2020-2021**	**Razem**
Teologia i katechetyka (magisterium)	24	21	3	0	48
Międzyzakonne Medyczne Studium Zawodowe w Warszawie (pielęgniarstwo)	3	0	0	0	3
Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu (studium katechetyczne dwuletnie)	16	0	0	0	16
Kurs katechetyczny	2	0	0	0	2
Egzamin czeladniczy z kucharstwa	1	0	0	0	1
Zakład Doskonalenia Zawodowego w Poznaniu (kuchmistrzostwo)	1	0	0	0	1
Studium Nauczycielskie w Bydgoszczy (wychowanie przedszkolne)	8	0	0	0	8
Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w Poznaniu	28	3	0	0	31
Kurs pisania na maszynie	3	0	0	0	3
Kurs ogólnych zasad księgowości przedsiębiorstw	4	0	0	0	4
Kurs prawa jazdy	14	16	9	0	39
Studium Pedagogiczne w Kaliszu – Oddział w Ostrowie Wlkp. (pedagogika)	2	0	0	0	2
Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego w Warszawie	4	0	0	0	4
Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Kadr Medycznych w Kaliszu (pielęgniarstwo)	1	0	0	0	1
Seminarium dla pracowników socjalnych w domach opieki społecznej	1	0	0	0	1
Seminarium terapii zajęciowej i aktywizacji ruchowej w pracy z dziećmi upośledzonymi umysłowo	2	0	0	0	2
Kurs z terapii zajęciowej dla osób z upośledzeniem umysłowym	1	0	0	0	1
Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu (studium liturgiczno-muzyczne)	1	0	0	0	1

Medyczne Studium Zawodowe w Poznaniu (pielęgniarstwo)	3	1	0	0	4
Wojewódzki Ośrodek Metodyczny Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu (oligofrenopedagogika)	1	0	0	0	1
Kurs obsługi komputera	2	1	2	0	5
Kurs edukacyjnego zastosowania pakietu Great Works i jego zastosowania w szkole	2	0	0	0	2
Studium formacji mistrzyń	1	0	0	0	1
Kurs intensywnego instruktażu wspomagającego umiejętność zarządzania dobrami materialnymi w instytucjach kościelnych	2	0	0	0	2
Kurs operatora sprzętu komputerowego	3	0	0	0	3
Kurs animacji ekspresji twórczej dzieci upośledzonych umysłowo	2	0	0	0	2
Kurs opieki nad osobami upośledzonymi umysłowo i ze schorzeniami układu nerwowego	1	0	0	0	1
Kurs specjalistyczny zabawki miękkiej	1	0	0	0	1
Kurs specjalistyczny dla terapeutów-wychowawców dzieci upośledzonych umysłowo (muzykowanie – integracja przez muzykę)	1	0	0	0	1
Kurs BHP	2	0	0	0	2
Szkolenie pracowników socjalnych	1	0	0	0	1
Kolegium Teologiczne w Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu (teologia)	4	0	0	0	4
Kolegium Teologiczne w Gnieźnie trzyletnie (teologia)	2	0	0	0	2
Kolegium Teologiczne w Gdyni (teologia – specjalność katechetyczna)	1	0	0	0	1
Studium przygotowania pedagogicznego (zaoczne)	1	0	0	0	1
Kurs nauki języka angielskiego	5	2	7	0	14
Kurs doskonalący podyplomowy dla pielęgniarek	1	0	0	0	1
Kurs wstępny (pedagogika zabawy –metody aktywizacji w pracy z grupą)	2	0	0	0	2
Seminarium z prawa budowlanego	1	0	0	0	1
Kurs doskonalenia zawodowego w zakresie organizacji warunków pracy	1	0	0	0	1

Kurs z zajęć z osobami niepełnosprawnymi	1	0	0	0	1
Pedagogika (magisterium)	4	7	1	0	12
Kolegium Nauczycielskie w Warszawie (wychowanie przedszkolne – studia zaoczne)	2	0	0	0	2
Glottodydaktyka	2	0	0	0	2
Kolegium Teologiczne	2	0	0	0	2
WSP w Zielonej Górze (pedagogika opiekuńcza)	5	1	0	0	6
Kurs dla pielęgniarek mających podjąć pracę w Stacjach Opieki „Caritas”	2	0	0	0	2
Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej w Warszawie (pedagogika specjalna)	1	0	0	0	1
Kurs dla wychowawców placówek wypoczynku	2	0	0	0	2
Kurs opieki paliatywnej	3	0	0	0	3
Kurs warsztatów terapii zajęciowej	1	0	0	0	1
Studium prawa gospodarczego, finansów i rachunkowości	2	0	0	0	2
Doskonalenie zawodowe nauczycieli	2	0	1	0	3
Kurs wstępny z pedagogiki zabawy	1	0	0	0	1
Kurs rachunkowości dla zgromadzeń zakonnych	2	0	0	0	2
Kurs z ratownictwa medycznego	2	0	0	0	2
Kurs z pielęgniarstwa środowiskowego	2	0	0	0	2
Kurs w zakresie naturalnego planowania rodziny	1	0	0	0	1
Studium zaburzeń mowy, psychoterapii i rewalidacji	2	0	0	0	2
Kurs o prawnej ochronie pracy	1	0	0	0	1
Szkolenie z praktycznych aspektów terapii osób upośledzonych umysłowo	2	0	0	0	2
Szkolenie dla zarządców i właścicieli obiektów budowlanych	2	0	0	0	2
Kolegium Katechetyczne w Gnieźnie (katechetyka)	1	0	0	0	1
Kolegium Nauczycielskie w Warszawie (nauczanie początkowe)	2	0	0	0	2
Licencjat z nauczania początkowego	2	0	0	0	2
Kurs z pedagogiki Marii Montessori w zakresie wychowania przedszkolnego	1	0	0	0	1

Medyczne Studium Zawodowe w Poznaniu (pielęgniarstwo)	2	0	0	0	2
Kurs masażu dla zaawansowanych II stopnia	2	0	0	0	2
Opiekun domu pomocy społecznej	3	7	0	0	10
Kurs z kwalifikacji wychowawcy w placówkach wypoczynku dzieci i młodzieży	2	1	0	0	3
Kurs przygotowania pedagogicznego	2	10	0	0	12
Szkoła formatorek zakonnych dwuletnia (formacja duchowa)	1	0	2	2	5
Studia podyplomowe (menedżer oświaty)	2	3	1	0	6
Kurs specjalistyczny na temat „Metody Dobrego Startu”	1	0	0	0	1
Studia magisterskie z pielęgniarstwa	0	2	1	0	3
Licencjat z teologii	0	3	0	0	3
Studia podyplomowe (nadzór pedagogiczny)	0	2	0	0	2
Studia podyplomowe z oligofrenopedagogiki	0	13	3	1	17
Licencjat z pedagogiki pracy socjalnej	0	1	0	0	1
Kurs z księgowości od podstaw z komputerem	0	4	0	0	4
Studia podyplomowe z zarządzania w opiece zdrowotnej	0	2	0	0	2
Studia podyplomowe z pedagogiki dla teologów	0	1	0	0	1
Studia podyplomowe z edukacji przedszkolnej	0	1	1	0	2
Studia eksternistyczne z teologii	0	2	0	0	2
Studia uzupełniające z pedagogiki 2 stopnia	0	1	0	0	1
Studia podyplomowe z logopedii	0	2	0	0	2
Pracownik socjalny specjalizacja 1 stopnia	0	1	0	0	1
Kurs z organizacji i zarządzania oświatą	0	1	0	0	1
Studia podyplomowe z pedagogiki specjalnej	0	1	0	0	1
Studia podyplomowe z pedagogiki szkolnej	0	5	0	0	5
Kurs przygotowania pedagogicznego	0	2	0	0	2
Szkoła policealna (finanse i rachunkowość)	0	2	0	0	2
Kurs pomocy socjoterapeutycznej dzieciom z rodzin z problemem alkoholowym	0	2	0	0	2

Studium podyplomowe z organizacji pomocy społecznej	0	1	0	0	1
Studium podyplomowe z przygotowania do nadzoru pedagogicznego	0	3	1	0	4
Studia podyplomowe z andragogiki	0	1	0	0	1
Kurs z organizacji i zarządzania oświatą (pełnienie funkcji kierowniczych w oświacie)	0	1	0	0	1
Kurs nauki języka niemieckiego	0	3	1	0	4
Licencjat z pedagogiki	0	6	0	0	6
Kurs z informatyki (operator sprzętu komputerowego)	0	1	0	0	1
Studia podyplomowe z zasad wykorzystywania funduszy unijnych	0	1	0	0	1
Kurs twórczych metod pracy z Biblią	0	1	0	0	1
Technik elektroradiolog	0	1	0	0	1
Licencjat z pielęgniarstwa	0	6	2	0	8
Licencjat z ekonomii, rachunkowości i finansów	0	1	0	0	1
Kurs kierownika wycieczek szkolnych i obozów wędrownych	0	1	0	0	1
Kurs 2 i 3 stopnia EEG	0	2	0	0	2
Studium organistowskie	0	1	0	0	1
Kurs pielęgniarstwa opieki długoterminowej	0	1	0	0	1
Szkoła policealna (opiekun medyczny)	0	2	0	0	2
Zarządzanie i marketing (magisterium)	0	1	0	0	1
Licencjat z elektroradiologii	0	1	1	0	2
Studia podyplomowe z organizacji i zarządzania w oświacie	0	1	2	0	3
Studia podyplomowe z pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej	0	1	0	0	1
Kurs pielęgniarstwa rodzinnego	0	1	0	0	1
Kurs resuscytacji krążeniowo-oddechowej	0	1	0	0	1
Kurs dla postulatorów i pracowników w sprawach kanonizacyjnych	0	1	0	0	1
Kurs nauki języka polskiego dla cudzoziemców	0	0	3	0	3
Medyczne problemy AIDS i narkomanii	0	0	1	0	1
Szkolenie z kontroli zarządcza w szkołach i placówkach oświaty	0	0	1	0	1

Studium podyplomowe edukacji przedszkolnej i nauczania wczesnoszkolnego	0	0	2	0	2
Kurs formacji biblijnej	0	0	6	0	6
Kurs dekoracji i upominków okolicznościowych	0	0	1	0	1
Kurs zarządzania w opiece zdrowotnej	0	0	1	0	1
Studia z zakresu nauk społecznych	0	0	1	0	1
Licencjat z pedagogiki wczesnoszkolnej i przedszkolnej	0	0	2	0	2
Licencjat z fizjoterapii	0	0	1	0	1
Studia podyplomowe z katechezy przedszkolnej	0	0	1	0	1
Pielęgniarstwo (magisterium)	0	0	1	0	1
Studia specjalistyczne z pielęgniarstwa chirurgicznego	0	0	1	0	1
Studia podyplomowe z teologii i katechetyki	0	0	0	1	1
Kurs nauki języka arabskiego	0	0	0	1	1
Fizjoterapia (magisterium)	0	0	0	1	1
Studium podyplomowe instruktora ochrony danych osobowych	0	0	0	1	1

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Po zmianach społeczno-politycznych w Polsce na początku lat 90. XX wieku powstały nowe możliwości kształcenia, do którego szerszy dostęp miały siostry zakonne. Podejmowały naukę na kierunkach niezbędnych w realizacji dzieł prowadzonych w prowincji. Kształciły się m.in. z pedagogiki, pielęgniarstwa, organizacji pomocy społecznej, zarządzania oświatą, informatyki, wychowania przedszkolnego, prawa i administracji. Na podstawie tabeli w latach 1990-2021 najwięcej sióstr w prowincji poznańskiej ukończyło studia magisterskie z teologii i katechetyki (48), otrzymało prawo jazdy (39), zdało maturę w liceum ogólnokształcącym dla pracujących (31), ukończyło studium katechetyczne dwuletnie (16), studia podyplomowe z oligofrenopedagogiki (17), kurs nauki języka angielskiego (14), uzyskało magisterium z pedagogiki i odbyło kurs przygotowania pedagogicznego (12), zdobyło kwalifikacje opiekuna domu pomocy społecznej (10) i otrzymało licencjat z pielęgniarstwa (8).

Zdobyte wykształcenie jest konieczne do właściwej realizacji dzieł i zadań, podejmowanych zgodnie z duchem czasu i aktualnymi potrzebami społecznymi. W ocenie przełożonych generalnych zasadniczo wszystkie siostry w mniejszym czy większym stopniu angażują się w formację ciągłą, prowadzoną w prowincji[469]

[469] ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r., s. 8-9.

Poruszając temat permanentnej formacji zakonnej, nie wolno pominąć troski o powołania w ogóle. Jest ona sprawą ważną nie tylko zgromadzenia, ale i całego Kościoła[470]. Pisał o tym bp W. Urban w książce „Formacja zakonna". Autor stwierdził, że przed każdym człowiekiem zaangażowanym w życie wewnętrzne, otwiera się niezmiernie bogaty świat przeróżnych możliwości, nęcących rozwiązań, polotów, zachwytów i pięknych ideałów. Chrystus zaprasza człowieka szukającego wznioślejszych dróg w rzeczywistości doczesnej, żywiącego w głębi duszy dążność do kroczenia ku wyżynom ideału. Opowiedzenie się za Chrystusowym głosem „Pójdź za Mną" bynajmniej nie wyklucza koniecznych borykań się z losem, wewnętrznych walk, doświadczeń, rozczarowań, a nawet i zawodów. Jest rzeczą oczywistą, że Chrystus powołuje siostrę zakonną w każdej rzeczywistości rozwoju Jego Kościoła na ziemi do doskonałości i piękna duchowego życia. Ta rzeczywistość istnieje dzisiaj i będzie powtarzać się w przyszłości. Człowiek bowiem idzie zawsze na spotkanie z Chrystusem[471].

Konstytucje zgromadzenia, art. 147 i 148, podkreślają, że *poprzez dobrą współpracę pomiędzy duchowieństwem a siostrami należy ułatwić rozpoznawanie oraz budzenie powołań. W tej intencji należy inicjować i często przeprowadzać godziny modlitw. Zadaniem każdej wspólnoty zakonnej jest budzenie powołań poprzez przykładne i radosne życie zakonne*. Aby jednak ułatwić wszelkiego rodzaju inicjatywy duszpasterstwa powołaniowego, które poniżej zostaną przedstawione, *Dyrektorium* podkreśla konieczność zapewnienia przez prowincję odpowiednich środków do dyspozycji.

W odpowiedzi na prośbę skierowaną do przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej przez bpa W. Urbana dotyczącą formacji zakonnej, kształcenia młodych sióstr oraz budzenia powołań wśród młodzieży żeńskiej do Wrocławia przesłano odpowiedź, która w pewien sposób obrazuje podejmowane w omawianych latach inicjatywy.

Akcję budzenia nowych powołań zakonnych w prowincji poznańskiej realizowano przez:

- udział sióstr i młodzieży zakonnej w parafialnych „Tygodniach modlitw o powołania zakonne" oraz w „Dniach modlitw o powołania";
- wykorzystanie różnych uroczystości zakonnych, jak jubileusze domów zakonnych oraz jubileusze profesji zakonnej poszczególnych sióstr, obchodzone w kościołach parafialnych z udziałem wiernych;
- wystawy w kościołach obrazujące życie i działalność sióstr;
- prelekcje na temat życia zakonnego i historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety;
- spotkania z młodzieżą parafialną, na które przygotowywano występy chóru młodzieży zakonnej, różne inscenizacje, a także misteria o treści powołaniowej, maryjnej i patriotycznej;
- wyświetlano przeźrocza o działalności zgromadzenia;
- uczono piosenek o treści religijnej itp.

[470] J. Krupa, *Młodzież jest wezwaniem*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2002, nr 10, s. 14-15.

[471] W. Urban, *Formacja zakonna*, s. 146.

Odpowiedzialne za wyżej wymienione inicjatywy były: do roku 1970 – s. M. Romana Kaczmarek, referentka diecezjalna, a od roku 1971 – s. M. Helena Zakrzewska, wikaria prowincji[472].

W 1972 roku siostry z placówki w Poznaniu, ul. Kościelna, zapoczątkowały nowy odcinek pracy z młodzieżą żeńską w parafii przez prowadzenie tzw. scholi (Liturgiczna Służba Dziewcząt). Dwie schole – młodszą prowadziła s. M. Andrzeja Panek, a młodzieżową s. M. Izabela Kowalewska. Praca polega na wychowaniu tych dziewczynek w duchu religijnym i liturgicznym. W maju schola młodzieżowa miała spotkanie z siostrami juniorystkami w Puszczykowie w celu zapoznania z życiem zakonnym[473].

W latach 1973-1974 r. po raz pierwszy na terenie archidiecezji poznańskiej zorganizowano w Rogalinku dwie „Oazy Niepokalanej" dla dziewcząt i młodzieży żeńskiej, które miały charakter ascetyczno-wychowawczy i były organizowane we współpracy z kapłanami diecezjalnym[474].

Uformowany ruch rekolekcyjny „Oaza Żywego Kościoła" był okazją do spędzania i formowania młodzieży żeńskiej. Kilka sióstr z prowincji, s. M. Izabella Kowalewska, s. M. Jolanta Walczak, s. M. Helena Biegańska i s. M. Goretti Idzikowska, zaangażowało się w organizowanie wakacyjnych rekolekcji oazowych Żywego Kościoła w miejscowościach Małe Ciche koło Zakopanego i Rogalinku jako animatorki i moderatorki, po wcześniejszym odpowiednim przygotowaniu[475]. Ta młodzież licealna włączała się później bardzo aktywnie w życie liturgiczne w swoich parafiach[476]. W Ostrowie Wlkp. przy ul. Gimnazjalnej młodzież z ruchu oazowego prowadziła w kaplicy tzw. Namiot Spotkania pod przewodnictwem kapłana, w czasie którego dawała świadectwo swej wiary[477]. Ważną dla sióstr moderatorek grup młodzieżowych była ich formacja w duchu prowadzonych metod „Oazy Żywego Kościoła", stąd s. M. Izabella, s. M. Goretti i s. M. Helena brały udział w dwutygodniowych rekolekcjach zimowych w Krościenku nad Dunajcem[478]. Tradycją stały się też msze św. sprawowane w kaplicy domu prowincjalnego w Poznaniu oraz w Sierakowie dla młodzieży należącej do „Oazy Żywego Kościoła". Przykładowo 4.01.1976 roku przybyło 60 osób, które pod kierunkiem dwóch sióstr elżbietanek i księdza moderatora prowadziły przed i po mszy św. zajęcia i ćwiczenia mające na celu pogłębienie życia wewnętrznego[479].

Oprócz prowadzenia czynnych akcji powołaniowych ważną rolę odgrywa wspólna modlitwa. Na przykład 29.04.1980 roku podczas wieczornej mszy św. w parafii pallotynów

472 ADPP, List s. M. W. Bukowskiej do bpa W. Urbana z 17.04.1979, s. 2-5 [maszynopis].
473 Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu (dalej ADP), Kronika domu.
474 A. Panek, *Działalność wśród młodzieży*, s. 29; ADP, Kronika domu.
475 W dniach od 4 do 20 sierpnia 1975 r. s. M. Jolanta Walczak systematycznie brała udział w rekolekcjach jako np. moderatorka 21-osobowej grupy młodzieży żeńskiej w wieku od 16 do 18 lat, które odbywały się w miejscowości Małe Ciche koło Zakopanego. ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1975-1980, s. 65, 194.
476 I. Kowalewska, *Działalność wśród młodzieży (prowincja poznańska)*, „Biuletyn Sióstr Św. Elżbiety" 1974, nr 4, s. 17-20.
477 Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Gimnazjalnej 13 w Ostrowie Wlkp. (dalej ADO), Kronika domu.
478 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu1975-1980, s. 135, 193, 294.
479 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1975-1980, s. 131, 182, 261; Archiwum Domu Zakonnego w Sierakowie (dalej ADS), Kronika domu.

w Poznaniu 20 elżbietanek z przedstawicielkami innych zgromadzeń modliło się w intencji nowych powołań zakonnych i kapłańskich[480].

W dniach 16-31.07.1981 roku siostry z domu prowincjalnego i innych placówek kontynuowały kilkuletnią „Krucjatę modlitw i ofiar". Modliły się szczególnie o nowe powołania oraz w intencji wynagradzającej za wszystkie niewierności osób Bogu poświęconych. „Krucjata" zapoczątkowana przed kilku laty trwa nieprzerwanie przez cały rok, podejmowana kolejno przez wszystkie placówki prowincji, według uzgodnionego planu[481]. W intencji budzenia nowych powołań siostry składały ofiary i wyrzeczenia indywidualnie i we wspólnocie. Na jednej z placówek na przykład postanowiono w jeden dzień w tygodniu (wtorek – dzień św. Elżbiety) wprowadzić umartwienie w formie skromniejszego posiłku i godziny czuwań, którą prowadziła jedna z sióstr[482].

W prowincji poznańskiej organizowano dla dziewcząt kilkudniowe rekolekcje wiosenne i jesienne, które przeważnie odbywały się w Poznaniu w domu prowincjalnym i formacyjnym przy ul. Kościelnej 5, w Ostrowie Wlkp. przy ul. Gimnazjalnej i w Sierakowie[483]. Do tych ośrodków siostry z placówek dowoziły młodzież i zarazem pomagały w prowadzeniu. W ciągu roku przynajmniej sześć razy dziewczęta miały możliwość udziału w takich formach modlitewnych[484]. W tych domach też przeprowadzano kilka razy w roku jednodniowe dni skupienia (osobne dla maturzystek) i nocne czuwania modlitewne. Nocne czuwania rozpoczynały się Apelem Jasnogórskim, a kończyły o godz. 5.00 rano; najwięcej czuwań było w latach 1980-1989. W ostatniej dekadzie wyraźnie obniżyła się liczba uczestniczek tych spotkań, co odzwierciedlają zachowane dokumenty z tego okresu[485].

Powołanie do istnienia w Częstochowie Jasnogórskiego Ośrodka Powołań zainspirowało elżbietanki z prowincji poznańskiej do zaangażowania się na rzecz nowych powołań. W dniach 12-17.05.1981 roku tygodniowy dyżur w tym Ośrodku pełniła s. M. Konsolata Biegańska. Wspólnie z drugą siostrą nawiązywały kontakt z młodzieżą odwiedzającą Ośrodek, służąc wyjaśnieniami i informacjami na temat życia zakonnego[486].

Księża w parafiach zapraszali młodzież zakonną na parafialny dzień modlitw o powołania kapłańskie i zakonne. Zazwyczaj jechała siostra mistrzyni z juniorystkami, nowicjuszkami i postulantkami. Dnia 2.06.1985 roku do parafii pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Krotoszynie na dzień powołaniowy przyjechało aż 26 sióstr[487]. Często podczas mszy św. przy akompaniamencie

480 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1975-1980, s. 169 i 599.

481 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1980-1987, s. 102; Dom sióstr w Lesznie przy ul. Niepodległości 37 w szczególny sposób włączył się w tę akcję od 12 do 18 lipca. Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Niepodległości 37 w Lesznie (dalej ADL), Kronika domu.

482 ADO, Kronika domu.

483 Przykładowo w1989 r. w Ostrowie Wlkp. odbyły się: skupienie – 28 stycznia, 23/24 września, rekolekcje – 26 czerwca–1 lipca, nocne – 8 grudnia. Do pracy zaangażowały się siostry z miejscowej placówki – s. M. Gemma Kościelna i s. M. Leopolda Kurczaba oraz z terenu – s. M. Dominika Kościelna z Rawicza i s. M. Andrzeja Konował z Konwiktu Ostrowskiego. W skupieniach uczestniczyło 18-56 dziewcząt. ADO, Kronika domu; ADP, Kronika domu.

484 ADS, Kronika domu.

485 ADPP, Sprawozdanie z duszpasterstwa młodzieżowego z lat 1971-1989; ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1988-1995; ADO, Kronika domu; ADS, Kronika domu.

486 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu, 1980-1987 r., s. 51, 192.

487 Tamże, s. 491-492.

gitary siostry prowadziły śpiewy, a jedna z nich głosiła prelekcję o zgromadzeniu. Zdarzały się też popołudniowe spotkania z młodzieżą, podczas których dziewczęta mogły bezpośrednio porozmawiać z siostrami. Taką formę apostolstwa i budzenia powołań organizowano przy okazji różnych rocznic parafialnych, z okazji jubileuszy zakonnych sióstr, jubileuszy domów zakonnych, profesji zakonnej siostry pochodzącej z danej parafii. Dnia 5.11.1988 roku w Sierakowie młodzież zakonna z mistrzynią s. M. Mariettą Łakomską i s. M. Imeldą Sobieralską zorganizowały akcję powołaniową z okazji ślubów wieczystych siostry M. Miriam Kęsy pochodzącej z tej parafii. Wzięły udział we wszystkich Eucharystiach, po czym spotkały się z młodzieżą. Słowo na tę okoliczność powiedziała s. M. Imelda[488]. Dnia 17.06.1978 roku w Ostrowie Wlkp. z okazji jubileuszu zakonnego dwóch sióstr zorganizowano parafialny dzień powołań[489].

W prowincji co roku są organizowane rekolekcje dla dziewcząt. Harmonogram skupień i rekolekcji każdego roku jest publikowany w „Biuletynie Informacyjnym" oraz w drukach ulotnych przygotowywanych przez Komisję Powołaniową. Przykładowo w 1999 roku odbyły się w trzech ośrodkach:

- Poznań, dwie serie: 1-4 lutego i 5-9 lipca (ogólne o życiu zakonnym)[490];
- Otyń, dwie serie: 25-28 stycznia i 30-3 lipca (ewangelizacja);
- Ostrów Wlkp., 3-7 lipca (ogólne dla dziewcząt).

Oprócz rekolekcji odbyły się czuwania dla dziewcząt:

- Poznań, przy ul. Łąkowej 4:
  - 10-11 listopada 1998 roku od 18.00 dla uczennic klas ponadpodstawowych,
  - 2 stycznia 1999 roku od 10.00 do 16.00 dla uczennic klas VI-VIII,
  - 17 kwietnia 1999 roku od 10.00 do 16.00 dla uczennic klas ponadpodstawowych.
- Ostrów Wlkp., przy ul. Gimnazjalnej 11/13:
  - 24 października 1998 roku,
  - 16 stycznia 1999 roku,
  - 27 marca 1999 roku, od 10.00 do 16.00.
- Otyń, przy ul. Moniuszki 12:
  - 29-30 grudnia 1998 roku od 19.00 dla uczennic klas ponadpodstawowych,
  - 20-21 stycznia 1999 roku[491].

Od 1 do 4 lutego 2001 roku przy ul. Łąkowej 4 odbyły się rekolekcje dla dziewcząt pod hasłem: *Maryja – wzór kobiety*. Przyjechało 35 dziewcząt, które w ciszy, skupieniu i wspólnym dzieleniu się radością, odkrywały siebie w Duchu św. Rekolekcje prowadziły wyznaczone siostry, którym pomagały postulantki i nowicjuszki[492].

488 ADS, Kronika domu.
489 ADO, Kronika domu.
490 W lipcowej serii w domu formacyjnym w Poznaniu przy ul. Łąkowej 4 uczestniczyły 34 dziewczęta. „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2000, nr 5, s. 7.
491 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998, nr 3, s. 37.
492 A. Schmidt, *Maryja – Jutrzenka III Tysiąclecia. Rekolekcje Milenijne w Poznaniu*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2001, nr 8, s. 10-15.

W 2001 roku ponadto odbyły się następujące skupienia i rekolekcje:

- w marcu – przy ul. Łąkowej 4, dwudniowe rekolekcje dla dziewcząt klas gimnazjalnych;
- 4-6 maja – przy ul. Łąkowej 4, skupienie pod hasłem: *Maryja – Jutrzenka III Tysiąclecia* (38 dziewcząt ze szkół średnich);
- 25-28 czerwca – przy ul. Łąkowej 4, rekolekcje (38 dziewcząt), wyjazd do klasztoru franciszkanów w Woźnikach;
- 3-13 lipca – w Bukowinie Tatrzańskiej, rekolekcje (20 dziewcząt);
- 14-15 września – przy ul. Łąkowej 4, skupienie pod hasłem: *Dekalog* (28 dziewcząt);
- 3-4 listopada – przy ul. Łąkowej 4, skupienie dla dziewcząt z gimnazjum[493].

Na przełomie 2010 i 2011 roku skupienia i rekolekcje dla dziewcząt od drugiej klasy gimnazjum odbywały się w Ostrowie Wlkp., Puszczykowie i Zielonej Górze według następującego planu:

- 11-12.09.2010 roku – skupienie w Zielonej Górze;
- 8-10.10.2010 roku – skupienie w Ostrowie Wlkp., prowadził ks. Krzysztof Jurewicz OMI;
- 23-24.10.2010 roku – skupienie w Zielonej Górze;
- 26-28.11.2010 roku – skupienie w Ostrowie Wlkp., prowadził ks. Krzysztof Jurewicz OMI;
- 11-12.12.2010 roku – skupienie w Zielonej Górze;
- 27-30.12.2010 roku – skupienie „noworoczne" w Ostrowie Wlkp., prowadził ks. Łukasz Krauze OMI;
- 7-11.02.2011 roku – rekolekcje w Ostrowie Wlkp., prowadził ks. Łukasz Krauze OMI;
- 4-6.03.2011 roku – skupienie w Ostrowie Wlkp.;
- 25-27.03.2011 roku – skupienie w Puszczykowie, prowadził ks. Łukasz Krauze OMI;
- 28.06-2.07.2011 roku – rekolekcje w Puszczykowie, prowadził ks. Łukasz Krauze OMI
- 8-13.08.2011 roku – rekolekcje w Puszczykowie, prowadził ks. Łukasz Krauze OMI.

Zgłoszenia dziewcząt przyjmowały s. M. Maksymiliana Figler i s. M. Jadwiga Kosakowska[494].

W dniach 14-18.08.2012 roku w Puszczykowie odbyły się rekolekcje powołaniowe, w których udział wzięło 17 dziewcząt z terenu prowincji. Zajęcia prowadził ks. Łukasz Krauze OMI wraz z s. M. Maksymilianą Figler i s. M. Dominiką Gogulską. Dziewczęta uczestniczyły także w składaniu ślubów zakonnych przez nowicjuszki, co, jak same powiedziały, było niezwykłym przeżyciem[495].

W 2014 roku prowincja zaprosiła dziewczęta na rekolekcje, które pozwalały wpływać na sposób myślenia młodzieży i dzieci. Miejscem rekolekcji był dom w Puszczykowie i Ostrowie Wlkp. W Puszczykowie odbyły się dwie serie: 18-21 sierpnia dla dziewcząt z gimnazjum i 25-28 sierpnia

493 ADPP, Komisja Powołaniowa. Sprawozdanie z działalności Komisji Powołaniowej Prowincji Poznańskiej w roku 2001 (sporządziła s. M. Teresa Dorsz).
494 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2010, nr 17, s. 67.
495 „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 17.

dla dziewcząt z liceum. Dodatkowo młodzież uczestniczyła w dniach skupienia: 28 lutego-2 marca (dziewczęta 17+), 9-11 maja (dziewczęta 15+) i 24-26 października (dziewczęta 15+). W Ostrowie Wlkp. rekolekcje przeprowadzono 3-6 lutego i 30 czerwca-3 lipca oraz dni skupienia 5-6 kwietnia i 8-10 listopada. Dzień skupienia rozpoczynał się piątkową kolacją, a kończył się w niedzielne południe. Rekolekcje były połączone z zabawą i wycieczkami. Skupieniom towarzyszyło wyjście dziewcząt do osób potrzebujących i starszych w ich mieszkaniach[496].

Od 2018 roku dziewczęta uczestniczą w rekolekcjach w Ziemi Świętej. W dniach 18-27 lipca 2018 roku rekolekcje odbyły się pod hasłem: „W poszukiwaniu Bożego Oblicza w Ziemi Świętej rozeznając życiowe powołanie". Prowadził je o. Krzysztof Czeczko OFMCap. Uczestniczyło 14 dziewcząt[497]. W dniach 16-27 lipca 2019 roku miały miejsce rekolekcje, w których uczestniczyło 18 dziewcząt. Rekolekcje prowadził ks. Dawid Bendowski. Uczestniczki, oprócz zajęć duchowych, poznały miejsca związane z życiem Chrystusa oraz brały udział w codziennych zajęciach sióstr[498]. Rekolekcje w Ziemi Świętej zostały wstrzymane ze względu na pandemię wirusa COVID-19.

Oprócz skupień i rekolekcji w prowincji każdego roku są organizowane różne spotkania z dziećmi i młodzieżą. Przykładowo w 2001 roku siostry wraz z postulantkami przeprowadziły następujące akcje powołaniowe:

- marzec – Leszno i Puszczykowo,
- kwiecień – Koźmin,
- maj – Luboń i Łopienno,
- październik – Jarocin,
- listopad – Bojanowo[499].

W 2015 roku odbyły się następujące ćwiczenia duchowne i akcje powołaniowe dla dziewcząt:

- 24-25 listopada – skupienie w Puszczykowie (uczestniczyło 21 dziewcząt);
- 20-22 listopada – skupienie w Puszczykowie (ok. 20 osób);
- 11-13 grudnia – skupienie w Puszczykowie (22 osoby);
- 8 lutego – akcja powołaniowa w Hanulinie;
- 4 października – akcja powołaniowa w Lewkowie i Franklinowie;
- 11 października – akcja powołaniowa w Rychtalu;
- 18 października – akcja powołaniowa w Otyniu;
- 8 listopada – akcja powołaniowa w Poznaniu i Szlichtyngowej;
- 9-11 marca – rekolekcje w Nowym Tomyślu;
- 4-6 marca – rekolekcje w Urbanowie;
- 11-13 marca – rekolekcje w Bodzyniewie;
- 18-21 marca – rekolekcje w Lasocicach[500].

496 Tamże, 2013, nr 20, s. 90-91.
497 D. Gogulska, *Rekolekcje dla dziewczyn rozeznających powołanie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 57-59.
498 „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2019, nr 26, s. 67-69.
499 ADPP, Komisja Powołaniowa. Sprawozdanie z działalności Komisji Powołaniowej Prowincji Poznańskiej w roku 2001 (sporządziła s. M. Teresa Dorsz).
500 „Biuletyn Informacyjny" 2015, nr 22, s. 2-13.

Siostry organizują także spotkania powołaniowe przy placówkach zakonnych, przykładowo:

- Bojanowo – w czwartki przed pierwszym piątkiem miesiąca;
- Strzelno – istnieje grupa misyjna i schola;
- Grodzisk Wlkp. – Krąg Biblijny, 6 grup;
- Jarocin – katechezy o tematyce powołaniowej.

W wielu domach odbywają się spotkania z okazji dnia św. Elżbiety, Bożego Narodzenia i innych uroczystości okolicznościowych[501].

W Poznaniu przy ul. Łąkowej 4 wprowadzono spotkania ze słowem Bożym, na które zaproszone zostały studentki. Przykładowo 27 lutego i 27 marca 2016 roku o godzinie 20.00 studentki dzieliły się Ewangelią, po czym zastanawiały się, w jaki sposób wprowadzić ją w czyn[502].

Nową inicjatywą powołaniową są spotkania dla dziewcząt pod nazwą „Biblijna pustynia". Odbywają się w pierwszy piątek miesiąca przez cały rok przy ul. Łąkowej w Poznaniu. Obejmują mszę św. o godzinie 15.00, konferencję, medytację i liturgię godzin odmawianą z elżbietankami. Przykładowo w dniach 14-16.09.2018 roku tematem spotkania był „Mój obraz Boga" oparty na przypowieści o synu marnotrawnym[503].

Żywym pomnikiem św. Jana Pawła II są zapoczątkowane przez dominikanina o. Jana Górę coroczne Spotkania Młodych na Polach Lednickich koło Gniezna. Od pierwszego spotkania są tam obecne siostry z prowincji poznańskiej. Przykładowo, gdy 2.06.2018 roku odbywało się XXII spotkanie młodzieży na Polach Lednickich, siostry M. Dominika Gogulska i M. Maksymiliana Figler pełniły dyżur w Namiocie Powołaniowym. Rozdawały ulotki i foldery o zgromadzeniu elżbietańskim. Siostry M. Anna Jakubowska i M. Rosaria Kolman włączyły się w lednickie tańce młodych oraz brały udział w spotkaniu dla dzieci. Na Polach Lednickich – jak wyznała s. M. Dominika Gogulska – *Jest to szczególny czas spotkania młodych ludzi, wypełniony modlitwą, tańcem i śpiewem*. […] *Spotkania z młodymi ludźmi są zawsze wyjątkowe, ubogacają radością, entuzjazmem, dają nowego ducha, umacniają i pokrzepiają w codzienności*[504].

Kolejne Spotkanie Młodych odbyło się 1.06.2019 roku na Polach Lednickich pod hasłem: *Wiesz, że Cię kocham*. Uczestniczyły profeski wieczyste i postulantki, które przyjechały z grupą młodzieży ze Swarzędza. Czas spędzony na Lednicy – jak wyznała jedna z sióstr – *zaowocuje w naszym życiu, a także obecność wśród młodych, rozmowy i wspólna modlitwa pozwolą zakiełkować powołaniu, które rodzi się w sercach tych młodych ludzi* […][505]. Co roku elżbietanki towarzyszą młodzieży na Polach Lednickich.

Warto podkreślić szczerą miłość do zgromadzenia oraz oddanie się Bogu w radosnym powołaniu s. M. Romany Kaczmarek. Siostra, szczerze myśląc o przyszłych pokoleniach elżbietanek, będąc już na emeryturze, pragnęła pozostawić młodym siostrom osobiste, doświadczone życiem, przesłanie. Uczyniła to poprzez s. M. Grażynę Małolepszą, która, przyglądając się pięknej służbie

501 ADPP, Komisja Powołaniowa. Sprawozdanie z działalności Komisji Powołaniowej Prowincji Poznańskiej w roku 2001 (sporządziła s. M. Teresa Dorsz).
502 „Biuletyn Informacyjny" 2016, nr 23, s. 55.
503 D. Gogulska, *Biblijna pustynia*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 67.
504 D. Gogulska, *Na Polach Lednickich*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 63-64.
505 „Biuletyn Informacyjny" 2019, nr 26, s. 58-59.

Kościołowi poznańskiemu s. M. Romany, wiernie spisała dyktowany przez nią w ostatnich latach jej ziemskiego życia *List do moich młodych, szczerze kochanych sióstr*[506]:

Przeszłam z bardzo czynnej pracy w Archidiecezji Poznańskiej, wykonywanej przez przeszło 35 lat, wśród 37 rodzin zakonnych żeńskich w stan, tak zwanego, spoczynku. Przez cały ten okres, a także przed nim i po nim, nie wiedziałam czym jest „nuda". Zawsze brakowało mi czasu, więc z konieczności gospodarzyłam nim oszczędnie, wybierając do wykonania to, co według mnie najważniejsze i najpilniejsze.

Po osiągnięciu wieku emerytalnego, kiedy na drodze mego życia minęłam już osiemdziesiąty rok, miewam chwile spokoju i wyciszenia. W zadumie, przypominając sobie fragmenty wydarzeń i przeżyć, zastanawiam się czemu to, czy owo zrobiłam tak, a nie inaczej – można było lepiej i dokładniej…? Dlaczego to lub tamto pominęłam, a czego później żałowałam – odczuwając jakoby niedosyt…?

Przyznaję, że nie było w tym złej woli. Przyczyną była raczej moja niewiedza, brak orientacji i życiowego doświadczenia. Obecna sytuacja jest nieco inna. Zmieniła się pod wpływem zdobywanego doświadczenia, które przybywało wraz z latami. Przekonują mnie o tym siostry przychodzące „po radę". Zwłaszcza, gdy się im wydaje: „to mi na myśl nie przyszło…". To ciche przyznanie się do niewiedzy było dla mnie jakby błyskiem. Może mogłabym pomóc moim kochanym, młodym współsiostrom, rozpoczynającym życie zakonne. Podobnie jak ja przed laty, tak one obecnie potykają się, pewnych rzeczy nie rozumiejąc, a niekiedy może i błądzą.

Drogie, moje Siostry!… Bardzo mi zależy na tym, byśmy się dobrze zrozumiały. Nie zamierzam pouczać, nie mając ku temu kwalifikacji czy kompetencji. Po prostu, z pomocą Bożą pragnę ustrzec was od życiowych pomyłek. Dlaczego…? Ponieważ kocham was jako moje młodsze siostry; macie prawo do życzliwości starszych współsióstr, które modliły się o przyjście każdej z was do naszej rodziny zakonnej i na każdą z was czekały. Modlitwą towarzyszymy siostrom od chwili, w której pierwszy raz przekroczyłyście progi klasztoru. W ten sposób pragniemy ułatwić wasze oddanie się Chrystusowi, złagodzić ból rozłąki z rodzicami, rodzeństwem, przyjaciółmi oraz środowiskiem, z którego wyszłyście. Chcemy ukoić tęsknotę, która niejedną postulantkę czy nowicjuszkę wyprowadziła poza furtę klasztoru. Pamiętam, jak w początku mego życia zakonnego odwiedził mnie jeden z moich siedmiu braci. Radość moja była ogromna. Kiedy pożegnawszy się ze mną wyjechał, na mojej twarzy pojawił się cień smutku. Jak wielką poczułam ulgę, gdy mijająca mnie na korytarzu siostra szepnęła mi, że gorąco modli się za mnie. Potem dodała: „nie trzeba się tak zamartwiać. Raczej modlić się za najbliższych, oni potrzebują naszej modlitwy i na nią czekają" (była to ś.p. s. M. Włodzimira Wojtczak, która zaledwie po kilku latach życia w zgromadzeniu zmarła w opinii świętości).

Osobiście cieszę się, spotykając radosne, uśmiechnięte postulantki, nowicjuszki czy młode profeski. Wówczas samorzutnie nasuwa się myśl, że służba Panu daje wiele zadowolenia – więcej – ona uszczęśliwia! Zamroczona twarz, zwłaszcza człowieka młodego, nasuwa patrzącemu nań różne domysły dotyczące przyczyn takiego stanu. Równocześnie budzi się pragnienie przyjścia temu

[506] ADPP, Osobiste wspomnienia s. M. G. Małolepszej, brak daty, s. 1-4 [maszynopis].

człowiekowi z pomocą, aby jak najprędzej odzyskał jasne oblicze, radość, optymizm i entuzjazm życiowy. To ułatwia młodym pokonywanie trudności; nie przezwyciężane zatruwają atmosferę, doprowadzając do przekonania, że życie nie ma sensu.

W rozlicznych kontaktach z młodzieżą spotkałam kandydatkę do naszego zgromadzenia. Planowała w życiu być matką dla dzieci niechcianych, by wyrównywać niedobór uczuć, których dzieci nie doznały w rodzinie. Słuchając jej, nie gasiłam zapału. Często jednak modliłam się, aby tę sprawę pozostawiła Temu, który ją powołał. Kiedyś, w czasie jej nowicjatu, zagadnęłam ją – jak sobie z tym poradziła? Ona odpowiedziała radośnie, że ten problem ma już poza sobą i dodała: „Siostra Mistrzyni wyjaśniła mi, że jeśli idzie się za wolą Bożą, to przyjmuje się wszystko, co Pan da. Już teraz nie upieram się – pójdę do każdej pracy". W pierwszych latach po profesji zakonnej zatrudniono ją w zakładzie dla dorosłych, po czym przeniesiono do szpitala, na oddział dziecięcy. Spotkałam ją radosną i zadowoloną.

Coraz więcej utwierdzam się w przekonaniu, że kochając swoje zgromadzenie, usiłuje się pomagać jego młodym członkiniom w dorastaniu do czekających w przyszłości zadań. Jednego wszakże potrzeba – wzajemnego zrozumienia z jednej i drugiej strony. Doświadczony, starszy człowiek pragnie dzielić się z młodszymi tym, co w życiu zdobył, czego się nauczył. Tymczasem bywa, że nie znajduje zrozumienia i boleśnie zraniony zamyka się w sobie. Są i inne problemy… wiele razy w życiu widziałam żal i ból młodej siostry, która głęboko przeżyła jakieś niepowodzenie w codzienności, czy też to, że nie mając wcale takiego zamiaru, była przyczyną cierpienia drugiego człowieka. Nie chciała – a stało się. Później „nie chciałam", „wcale tak nie myślałam" – niczego nie złagodziło. Sama z tego powodu wiele się nacierpiała. Dlaczego?

Była młoda. Brakowało doświadczenia i przewidywania, których nabywa się z biegiem życia, z przybywaniem lat. A młodość przynagla do działania, nie zostawiając czasu na przemyślenie. W konsekwencji zostało jej cierpienie i smutek rozżalonej, chociaż nieumyślnie zranionej osoby.

Moje Drogie i Kochane Siostry!

Pod koniec mego życia chciałabym oszczędzić tych przykrych doznań wam, moim młodszym siostrom, które w szeregach powołanych do życia konsekrowanego idziecie na ich końcach. Bądźcie radosne, pełne entuzjazmu. Niech was raduje myśl, że Chrystus wśród ogromnej liczby dobrych dziewcząt wybrał i powołał wyłącznie dla Siebie, właśnie każdą z was; że przygotowuje niezliczone łaski, aby nimi wesprzeć w pracy wewnętrznej i apostolskiej. Przecież jedna i druga jest dziełem tylko dla Niego.

Im więcej radości, miłości i zadowolenia z podjętego powołania jaśnieć będzie na twarzach zakonnic, tym bardziej pociągające będzie ich owocne apostolstwo. Pamiętajmy o tym. Radość, miłość i zadowolenie mają pociągać wiele osób do Chrystusa, aby ich apostolstwo zataczało coraz szersze kręgi. Niejedna z was może już dostrzegła, że jej postępowanie wywierało wpływ na osoby, z którymi obcowała. Dla tych, które tego nie doświadczyły, przytaczam autentyczny przykład.

W latach po skończeniu II wojny światowej bywał w naszym klasztorze, przy ul. Łąkowej 1 w Poznaniu znajomy architekt. Jego córki uczęszczały do przedszkola parafialnego, prowadzonego przez siostry. Ówczesna kierowniczka za zgodą przełożonych poprosiła go, aby siostry pracujące w przedszkolu nauczył poprawnego liternictwa. Dołączyło się jeszcze kilka innych sióstr. Wszystkie

dużo skorzystały, zwłaszcza gdy po skończonym liternictwie przyszła kolej na wykonywanie gablotek.

Prowadzący zajęcia był niezłym obserwatorem. W późniejszych latach, będąc w naszym domu, zagadnął do mnie: „od dawna chciałem siostrę o coś spytać, powstrzymywała mnie jednak myśl – wypada czy nie. Teraz zapytam i proszę mi tego nie brać za złe". Zachęciłam: „proszę – odważnie". „Jak to się dzieje, że ilekroć wchodzę do tutejszego klasztoru, zawsze witają mnie radośnie uśmiechnięte twarze. Czy siostra starsza, czy młodsza – każda uśmiechnięta. Co to jest? – życie nie w luksusach, bądź co bądź – ograniczone ślubami a ciągle rozradowane…".

Na tego rodzaju pytanie nie byłam przygotowana. Zaskoczyło mnie kompletnie. Pierwszą odpowiedzią był uśmiech. Potem, powoli starałam się rozwiązać ten supeł. Mówiłam, że uśmiechy najłatwiej wywołać na twarzach ludzi o czystym sumieniu, pogodnych, wewnętrznie rozradowanych. „No dobrze, ale czym uradowanych?" – przerwał. „Chociażby tym, że Pan Bóg nas zauważył, wybrał, powołał i pozwolił żyć w swojej bliskości. To przecież tak dużo!". Pan inżynier dużo patrzył, podumał, aby wreszcie skwitować słowami: „ano tak, tylko pozazdrościć…". Po dłuższej chwili milczenia i jakby na zakończenie tej rozmowy opowiedziałam jeszcze jak to ks. Prymas Tysiąclecia, Kardynał Stefan Wyszyński, w czasie największego ucisku Kościoła w Polsce, zwołał do Częstochowy wszystkie wyższe przełożone z całego kraju. Osobiście prowadził zebranie przez ponad dwa dni. Cierpliwie słuchał o zabieraniu: szpitali, przedszkoli, szkół i innych dzieł, po czym do zebranych powiedział te słowa: „Moje Drogie Matki i Siostry! Nie martwię się zbytnio, Pan Bóg nie pozwoli wam umrzeć z głodu. Gdyby miał tylko dwa bochenki chleba, to jeden dałby zakonom, a drugim obdzieliłby cały świat, wszystkich ludzi". Tymi słowami przywrócił obecnym pokój, radość i uśmiech. Wyższe przełożone wróciły do swoich wspólnot uspokojone i umocnione. Uwierzyły, że Bóg z nimi. Może dzięki temu zakony przetrwały. Mogą w swoje szeregi wprowadzić zastępy ludzi młodych, żywotnych, gotowych na wezwanie Pana. Oby ich było wielu, by umieli docenić wyróżnienie siebie przez łaskę powołania.

Drogie, bardzo Umiłowane Siostry!

Pragnę raz jeszcze podkreślić, że tego, co Pan Bóg włożył w serca każdej z nas można pozazdrościć. Lecz równocześnie zobowiązał nas, byśmy Jego darami umiały dzielić się z innymi, co z kolei pomnaża w nas radość. Zawsze lepiej dawać niż brać.

Pan sam zatroszczy się o to, byśmy miały czym obdarzyć. Bo gdy już niczego innego nie będziemy miały, pozostanie w zasięgu naszej ręki modlitwa, dobre słowo i uśmiech.

Siostry podejmują inicjatywy zmierzające do budzenia nowych powołań, np. przez systematyczne spotkania osób, które w prowincji zajmują się powołaniami. W dniach 17-19.04.1998 roku w Poznaniu odbyło się spotkanie sióstr odpowiedzialnych za duszpasterstwo powołaniowe w prowincji. Konferencję wygłosił ks. R. Kamiński, kanclerz kurii warszawskiej. Przyjęto następujące propozycje do akcji powołaniowej:

- wysyłanie do szkół zaproszenia na rekolekcje;
- wysyłanie młodzieży życzeń świątecznych;
- wyjazd siostry odpowiedzialnej z konferencjami do parafii – okazja do spotkań z młodzieżą;
- indywidualne towarzyszenie osobie zainteresowanej życiem zakonnym;

- przygotowanie pedagogiczne i psychologiczne siostry odpowiedzialnej za powołania;
- opracowanie planu akcji powołaniowej;
- dobre kontakty z duszpasterzami, rekolekcjonistami[507].

Nad przyszłością prowincji w kwestii nowych powołań do zgromadzenia czuwa Komisja Powołaniowa założona w 1996 roku przez przełożoną prowincji s. M. Sewerynę Galińską. W skład komisji weszły:

- s. M. Radosława Sobecka, przewodnicząca,
- s. M. Józefa Krupa, zastępczyni przewodniczącej,
- s. M. Teresa Dorsz, mistrzyni,
- s. M. Michaela Szałkowska,
- s. M. Szczepana Hrehorowicz,
- s. M. Konstancja Pelińska.

W dekrecie powołującym komisję zostały przedstawione jej zadania:

- organizacja dni skupienia dla dzieci i młodzieży żeńskiej;
- organizacja rekolekcji dla dzieci i młodzieży żeńskiej;
- organizacja „Wakacji z Bogiem" dla dzieci z najuboższych i z wielodzietnych rodzin;
- poszukiwanie różnych form kontaktu z młodzieżą[508].

W dniach 17-19.04.1998 roku w Warszawie miało miejsce spotkanie sióstr odpowiedzialnych za duszpasterstwo powołaniowe w zgromadzeniu. Uczestniczyły przedstawicielki z wszystkich polskich prowincji. Siostra M. Dominika Kościelna reprezentowała prowincję poznańską. Tematem spotkania była *Nowa ewangelizacja w życiu osób konsekrowanych*. W pierwszym dniu po mszy św. siostry dzieliły się uwagami i spostrzeżeniami w kwestii budzenia i rozwijania powołań. W kolejnym dniu gośćmi spotkania byli Ludwika i Krzysztof Kuniccy, którzy przybliżyli zebranym istotę neokatechumenatu. Następnie wystąpił kanclerz kurii warszawskiej ks. Romuald Kamiński, referując temat *Nowej ewangelizacji* i sposobu jej przyjmowania przez współczesne społeczeństwo. W niedzielę Miłosierdzia Bożego siostry uczestniczyły we mszy św. kończącej spotkanie. Podczas obrad wyłoniono następujące wnioski:

- kontynuacja pracy powołaniowej w szkole i parafii;
- w razie odwołania z placówki siostry odpowiedzialnej za powołania, należy na jej miejsce przysłać siostrę, która z troską podejmie dzieło powołaniowe;
- włączenie wszystkich sióstr w troskę o wspólne dzieło powołań;
- towarzyszenie młodemu człowiekowi w każdym dniu jego życia przez kontakty, np. listy, spotkania[509].

W 2001 roku Komisja Powołaniowa składała się z następujących osób:

- s. mistrzyni M. Teresa Dorsz, przewodnicząca,
- s. M. Józefa Krupa, zastępca przewodniczącej,

---

507 D. Kościelna, *Spotkanie duszpasterstwa powołaniowego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 17-19.04.1998 r.*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998/1999, nr 4, s. 10-12.

508 ADPP, Komisja Powołaniowa. Dekret erygujący Komisję Powołaniową w 1996 r.

509 ADPP, Komisja Powołaniowa. Protokół ze spotkania sióstr odpowiedzialnych za duszpasterstwo powołaniowe, Warszawa 17-19.04.1998 r. (sporządziła s. M. Benedykta Konobrodzka, Warszawa 20.04.1998 r.).

- s. M. Konstancja Pelińska,
- s. M. Agnes Schmidt,
- s. M. Natanaela Hoffmann.

W sprawozdaniu z działalności komisji w roku 2001 do zarządu generalnego w Rzymie przewodnicząca przedstawiła wszystkie inicjatywy powołaniowe w prowincji. Komisja przygotowała kalendarz z terminami skupień i rekolekcji, kalendarz ścienny oraz folder w formie zakładki[510].

Mistrzyni s. M. Teresa Dorsz w opracowaniu przygotowanym na kapitułę generalną w czerwcu 2004 roku wspomniała, że siostry zajmujące się apostolstwem powołaniowym nie zawsze dokładnie i sumiennie wypełniały obowiązki. Głównym powodem był fakt, że kwestią powołań zajmowały się dodatkowo, kosztem innych wyznaczonych zajęć, co było spowodowane spadkiem liczby sióstr oraz wzrostem liczby sióstr starszych i chorych. Pomimo tych trudności akcja budzenia powołań nie została zaniedbana. Siostry rozwijały inicjatywę „Wakacje z Bogiem", prowadziły rekolekcje i dni skupienia, uczestniczyły w rekolekcjach, np. Oazy Rodzin, i pielgrzymkach z młodzieżą. Regularnie wyjeżdżały do parafii, aby mówić o powołaniu i spotykać się z młodzieżą. Siostra mistrzyni pisała, że różne są wspólnoty elżbietańskie w prowincji: jedne bardzo aktywnie włączały się w akcje powołaniowe, zapraszając siostry odpowiedzialne za powołania, lub samodzielnie spotykały się z młodymi na modlitwie, poświęcając im sporo czasu i uwagi, natomiast inne wspólnoty czyniły to mniej aktywnie. Siostra mistrzyni zwróciła uwagę na to, że jednak zbyt mało jest zrozumienia wśród starszych elżbietanek, a nawet konieczności podejmowania konkretnych działań na rzecz budzenia powołań. Pokutowało nadal stwierdzenie: *myśmy przyszły same; jak Pan Bóg da, powołania przyjdą*. Opracowanie kończyła oddaniem zgromadzenia, prowincji i sprawę powołań Sercu Jezusowemu i Niepokalanemu Sercu Maryi[511].

W dniach 2-6.07.2006 roku zarząd prowincji obok uchwały o wolontariacie przedstawił uchwałę w sprawie Komisji Powołaniowej. Obie uchwały zostały zatwierdzone 1.08.2006 roku przez zarząd generalny zgromadzenia. W uchwale o Komisji Powołaniowej znalazły się następujące zapisy:

- członkinie Komisji Powołaniowej mianuje przełożona prowincji za zgodą swej rady dekretem na 3 lata;
- zadania Komisji:
  - organizowanie dni skupienia, czuwań i rekolekcji dla dziewcząt;
  - udział w rekolekcjach szkolnych;
  - prowadzenie konferencji o tematyce powołaniowej dla rodziców oraz różnych grup duszpasterskich działających przy parafiach;
  - przygotowanie informacyjnych materiałów powołaniowych;
  - sporządzanie dwa razy w roku sprawozdania z działalności Komisji;

[510] ADPP, Komisja Powołaniowa. Sprawozdanie z działalności Komisji Powołaniowej Prowincji Poznańskiej w roku 2001 (sporządziła s. M. Teresa Dorsz).

[511] ADPP, Komisja Powołaniowa. Apostolat Powołaniowy (2004).

- uprawnienia Komisji:
  - powoływanie sióstr wspomagających działalność;
  - nawiązywanie kontaktów z duszpasterzami w celu realizacji zadań[512].

4.01.2003 roku przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska zaprosiła siostry przewodniczące komisji powołaniowych z całego zgromadzenia na spotkanie w dniach 8-18.10.2003 roku w domu generalnym w Rzymie. W czasie obrad siostry będą koncentrować się nad treścią wytycznych dla duszpasterstwa powołaniowego. Do końca lutego 2003 roku uczestniczki spotkania zostały poproszone o *własne życzenia, sugestie, propozycje związane z tematyką powołaniową*. Do 30.06.2003 roku należało przygotować pisemną relację z działalności Komisji Powołaniowej w prowincji[513].

W odpowiedzi s. M. Teresa Dorsz przedstawiła następujące propozycje:

- wydanie wspólnego biuletynu o tematyce powołaniowej (programy i propozycje na dni skupienia i rekolekcje);
- przygotowanie wspólnego dla wszystkich prowincji konspektu – na tydzień rozeznania dla dziewcząt pragnących wstąpić do zgromadzenia. Konspekt obejmowałby formy oraz plan zajęć: modlitwa i praca z siostrami, formacja duchowa w kierunku charyzmatu zgromadzenia – pytania do pracy z tekstem, dające możliwość bliższego poznania kandydatki;
- nagranie filmu o św. Elżbiecie – co ta Święta może nam powiedzieć w XXI wieku? (film także o charakterze powołaniowym)[514].

Po zakończeniu spotkania w Rzymie zgromadzenie przystąpiło do realizacji nadesłanych wniosków. Uwzględniono sugestie s. M. Teresy Dorsz. Opracowano konspekt powołaniowy, programy skupień i rekolekcji oraz wyprodukowano film o św. Elżbiecie.

Na posiedzeniu zarządu prowincji 5.08.2006 roku została powołana Komisja Powołaniowa w składzie:

- s. M. Józefa Krupa, z ramienia zarządu prowincji,
- s. M. Radosława Sobecka, przewodnicząca,
- s. M. Marcina Adamów, zastępczyni przewodniczącej,
- s. M. Agnes Schmidt,
- s. M. Dominika Kościelna,
- s. M. Piotra Kemnic,
- s. M. Sebastiana Kaczmarek,
- s. M. Emilia Krzyżańska[515].

512 ADPP, Komisja Powołaniowa. Uchwały podjęte przez kapitułę Prowincji Poznańskiej 2-6.07.2006 r. Zatwierdzone przez Zarząd Generalny 1 sierpnia 2006 r.

513 ADPP, Komisja Powołaniowa. Pismo przełożonej generalnej s. M. Margarity Wiśniewskiej do przełożonej prowincji s. M. Emerencji Pawłowskiej, Roma, 4.01.2003 r.

514 ADPP, Komisja Powołaniowa. Pismo s. M. Teresy Dorsz do przełożonej generalnej s. M. Margarity Wiśniewskiej, Poznań 5.03.2003 r.

515 ADPP, Komisja Powołaniowa. Pismo przełożonej prowincji w sprawie nowego składu Komisji Powołaniowej, Poznań 7.08.2006 r.

W dniach 18-20.07.2012 roku w domu rekolekcyjnym w Puszczykowie odbyło się spotkanie Komisji Powołaniowej, którego głównym celem było przygotowanie materiałów pomocniczych na 100-lecie prowincji. Siostry zobowiązały się do przygotowania książeczek tematycznych, poświęconych m.in. patronom zgromadzenia. Książeczki przybliżyły postacie Matek Założycielek[516].

W dniach 26-28.04.2013 roku 16 referentek powołaniowych z Niemiec, Norwegii i Polski spotkało się na międzynarodowym zjeździe w Puszczykowie. Nastąpiła wymiana doświadczeń. Jak napisała jedna z uczestniczek: *Dzieliłyśmy się radościami i trudnościami na drodze towarzyszenia młodym*[517].

Dnia 19.09.2015 roku w Puszczykowie miało miejsce spotkanie Komisji Powołaniowej, które prowadziła przewodnicząca s. M. Jadwiga Kosakowska. Siostry opracowały roczny plan pracy, w którym znalazły się m.in. akcje powołaniowe, rekolekcje i skupienia dla dziewcząt[518].

Siostry referentki do spraw powołań z prowincji warszawskiej, wrocławskiej, nyskiej, katowickiej, toruńskiej i poznańskiej przyjechały w 2016 roku do Poznania. Dzieliły się doświadczeniami i materiałami przygotowanymi dla młodzieży[519].

Od 31 marca do 3 kwietnia 2016 roku odbyło się spotkanie mistrzyń odpowiedzialnych za formację w zgromadzeniu. Do Puszczykowa przyjechały siostry z prowincji polskich i niemieckiej. Celem spotkania było przygotowanie i przeanalizowanie formacji elżbietańskiej oraz przygotowanie sugestii i propozycji na kapitułę generalną[520].

Dnia 3.12.2017 roku w Poznaniu na spotkaniu Komisji Powołaniowej wybrano nową przewodniczącą, którą została s. M. Dominika Gogulska[521].

Komisja Powołaniowa działała w prowincji poznańskiej do jesieni 2020 roku. W jej miejscu ustanowiono odpowiedzialną za duszpasterstwo powołaniowe. Dekretem z 12.10.2020 roku funkcję tę na czas nieokreślony objęła s. M. Małgorzata Kobierska. Zmiany w dotychczasowej strukturze działalności powołaniowej wymusiła pandemia wirusa COVID-19. W 2021 roku w działalność na rzecz budzenia powołań w prowincji zaangażowano następujące osoby:

- s. M. Małgorzata Kobierska, odpowiedzialna za duszpasterstwo powołaniowe,
- s. M. Maksymiliana Figler,
- s. M. Dominika Gogulska,
- s. M. Elżbieta Grzymska,
- s. M. Anna Jakubowska,
- s. M. Barbara Jóźwiak,
- s. M. Rosaria Kolman,
- s. M. Jadwiga Kosakowska,
- s. M. Salomea Krampikowska,

516 „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 10.
517 Z. Przybył, *Spotkanie referentek powołaniowych w Puszczykowie*, „Biuletyn Informacyjny" 2013, nr 20, s. 71-73.
518 „Biuletyn Informacyjny" 2015, nr 22, s. 14-17.
519 Tamże, 2016, nr 23, s. 10.
520 Tamże, s. 8.
521 Tamże, 2017, nr 24, s. 78.

- s. M. Józefa Krupa,
- s. M. Emilia Krzyżańska,
- s. M. Konstancja Pelińska,
- s. M. Gracjana Ziętarska[522].

Władze zgromadzenia w korespondencji z zarządem prowincji przypominały o podejmowaniu jeszcze większych starań w dziedzinie nowych powołań, od liczby których zależy teraźniejszość i przyszłość prowincji. Budzenie nowych powołań i troska o nie stanowi priorytet każdej siostry[523].

Warto zauważyć, że zarząd prowincji poznańskiej nie żałował środków i materiałów koniecznych do odpowiedniej formacji młodych pokoleń, pomimo trudnego doświadczenia Polski powojennej, a także reżimu komunistycznego. Starał się i nadal stara o dobre przygotowanie nowych kadr elżbietanek wykształconych i zarazem profesjonalnych w prowadzeniu dzieł zgodnych z charyzmatem zgromadzenia oraz potrzebami obecnych czasów. Trzeba przy tym podkreślić, że nic nie miałoby sensu i zarazem nie przyniosłoby obfitych owoców duszpastersko-apostolskich, gdyby w prowincji nie było duchowego zaplecza setek sióstr trwających przed Najświętszym Sakramentem oraz odpowiedniej formacji.

522 ADPP, Komisja Powołaniowa. Sprawozdanie z działalności duszpasterstwa powołaniowego Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety za rok 2021.

523 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 31.07.1991 r., s. 11; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 10.09.1997 r., s. 11; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 30.08.2004 r., s. 6; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r., s. 6; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 25.02.2016 r., s. 7-8.

2.3. Duchowość i praktyki religijne

W soborowej *Konstytucji o Kościele* mocno zaakcentowano powszechne powołanie do świętości, a Chrystus został ukazany jako obowiązujący wzór wszelkiej świętości i cel wszelkiej duchowości chrześcijańskiej. Do wszystkich odnoszą się słowa Chrystusa mówiącego o doskonałości człowieka na wzór Ojca w niebie (Mt 5,48). Istnieje wiele dróg wiodących do świętości. Jedną z nich jest życie zakonne, którego istotą jest naśladowanie Chrystusa przez dążenie do pomnażania w sobie nadprzyrodzonej miłości Boga[524].

Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety wskazują na rady ewangeliczne[525] jako środki do doskonałości chrześcijańskiej[526]. Oprócz nich praktykowana jest modlitwa, pokuta i działalność apostolska. Potwierdzeniem rad ewangelicznych są śluby zakonne, które *umożliwiają siostrom współdziałanie w Chrystusowym dziele głoszenia Ewangelii i Odkupienia*[527]. Przez złożenie profesji wieczystej siostra zobowiązuje się do naśladowania Chrystusa i oddaje się do dyspozycji społeczności zakonnej[528]. Dobrowolnie przyjęty trud naśladowania Chrystusa przez każdą siostrę przyczynia się do oczyszczenia serca i wolności duchowej, a także służy rozwojowi własnej osobowości[529].

W pełnieniu elżbietańskiej posługi ważną rolę odgrywa ślub czystości[530]. *Konstytucje* zgromadzenia w szczególny sposób zwracają uwagę na ten ślub, który daje podwaliny pod inne śluby, powołując się na słowa św. Pawła: *chciałbym żebyście byli wolni od utrapień, człowiek bezżenny troszczy się o sprawy Pana, o to jak by się przypodobać Panu* (1 Kor 7, 32-35). Dziewictwo daje szczególną wolność ludzkiemu sercu po to, aby mogło jeszcze bardziej rozpalić się miłością do Boga i ludzi[531]. Ślubując czystość, siostra nie rezygnuje z miłości, ale ją uszlachetnia i rozwija w sobie, przez co staje się zdolna do poświęceń i wyrzeczeń, które niesie jej powołanie. Ślub czystości pomaga osiągnąć prawdziwą wolność i pełnię szczęścia[532].

Kolejnym ślubem praktykowanym w zgromadzeniu jest ślub ubóstwa. Podobnie jak w przypadku ślubu czystości, tak również przy omawianiu ślubu ubóstwa *Konstytucje* odwołują się do przykładu Chrystusa. Siostra, chcąc Go wiernie naśladować, powinna ukochać święte ubóstwo i doznać jego skutków na sobie. Uwolnienie się siostry od dóbr doczesnych i od troski o zabezpieczenie materialne uszlachetnia jej naturę i rozwija w niej pełne człowieczeństwo oraz wzmacnia poczucie humanitarności i poszanowanie drugiego człowieka. Dowodem solidarności z biednymi i potrzebującymi pomocy są codzienne obowiązki podejmowane z cierpliwością, usłużnością i miłością[533]. Ślub ubóstwa wyczula na potrzeby biednych oraz pobudza do okazywania

524 B. Przybylski, *Posłannictwo zakonów w Kościele*, „Ateneum Kapłańskie" 1961:53, t. 62, z. 312, s. 10.
525 Szerzej na ten temat: M. Gołąb, *Czy zakony są jeszcze Kościołowi potrzebne?*, Kraków 2003, s. 101-124.
526 *Konstitutionem* 1871, r. III, art. 1; *Konstitutionem* 1898, r. II, art. 1.
527 *Dyrektorium* 1975, r. II, s. 6.
528 *Konstytucje* 1976, s. 49.
529 *Konstytucje* 1976, r. II, art. 16.
530 Por. M. de Carvalho Azevedo, *Ucieczka ze świata? Zakony dzisiaj*, tłum. B. Piotrowska, Kraków 2003, s. 75-81.
531 *Konstytucje* 1968, r. II, art. 16.
532 *Dyrektorium* 1975, s. 7.
533 Tamże.

miłosierdzia[534]. *Konstytucje* wymagają, aby każda *siostra na swoim posterunku uważała się poddaną powszechnemu prawu pracy, służbą swoją starała się ulżyć wielorakiej nędzy ludzkiej, dawała na zewnątrz świadectwo prawdziwego ubóstwa przez osobistą skromność w życiu i we wspólnocie dóbr*[535]. Każda siostra powinna rozwijać w sobie radosną gotowość i umiejętną współodpowiedzialność, aby mogła wypracować właściwe sobie ubóstwo w stylu życia, co pozwoli jej być zadowoloną w każdej sytuacji oraz odznaczać się wdzięcznością, zadowoleniem i bezpretensjonalnością[536].

W Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety doniosłe znaczenie ma ślub posłuszeństwa[537]. Katechizm ślubów podkreśla jego wyższość nad czystością i ubóstwem, gdyż ślubując posłuszeństwo, oddaje się Bogu to, co ma się najbardziej osobistego – własną wolę[538]. Ślub posłuszeństwa porównywany jest do „całopalnej ofiary" składanej Bogu z własnej woli[539]. Siostra poddając się woli przełożonych, zobowiązuje się do wiernego spełnienia *Konstytucji* i wszelkich rozporządzeń przełożonych oraz do posłuszeństwa wszystkim prawom kościelnym[540]. Jak daleko obowiązuje posłuszeństwo, doskonale określił Chrystus, mówiąc: *Moim pokarmem jest pełnić wolę Tego, który mnie posłał* (J 4, 34). Chrystus pełnił wolę Ojca tak, że św. Paweł Apostoł stwierdził: *był posłuszny aż do śmierci i to krzyżowej* (Flp 2, 8). Siostra, mając taki wspaniały wzór w Chrystusie, nie może spełniać swojej woli, ale musi ją poddać woli swoich przełożonych, uznając w nich autorytet samego Boga. Ślubując posłuszeństwo, nie może czuć się zwolnioną od indywidualnej odpowiedzialności. W spełnianiu woli Bożej musi być aktywna i odpowiedzialna. Posłuszeństwo zakonne nabiera szczególnej wartości, ponieważ jest przypieczętowane ślubem. Ten rodzaj ofiary z siebie pozwala ściślej i bezpieczniej zjednoczyć się z Bogiem, co stanowi szczególną konsekrację, która korzeniami sięga głęboko w konsekrację chrztu i pełniej ją wyraża. Słuchając przełożonych i służąc Chrystusowi w drugim człowieku, siostra przyczynia się do wzrostu Królestwa Bożego na ziemi. W rozpoznaniu woli Bożej pomagają jej przepisy *Konstytucji* i zgodne z nimi polecenia przełożonych. Możliwość odmówienia posłuszeństwa przewidywana jest tylko wtedy, gdyby przełożona nakazywała zrobić coś, co jest grzechem. Wówczas należy *słuchać raczej Boga, niż ludzi* (Dz 4,9)[541].

Dokumenty prowincji potwierdzają, że na ogół siostry wiernie zachowują śluby i zabiegają o lepsze ich zrozumienie[542].

Spośród wielu czynników mających wpływ na duchową formację siostry zakonnej na pierwszym miejscu jest Eucharystia, która jako obecność Chrystusa nadaje duchowemu życiu formę osobowego spotkania z Bogiem w miłości i przyjaźni. Przez uczestnictwo we mszy św.

534 Por. S. Emmanuele, P. Asso, *Bogactwo ubóstwa*, tłum. J. Grysa, Poznań 2001, s. 134-135; M. de Carvalho Azevedo, *Ucieczka ze świata? Zakony dzisiaj*, s. 37-39, 69-74.
535 *Konstytucje* 1976, r. II, art. 20.
536 *Dyrektorium* 1975, s. 7.
537 Por. M. de Carvalho Azevedo, *Ucieczka ze świata? Zakony dzisiaj*, s. 94-103.
538 K. Volxem, *Stan zakonny i śluby*, Wrocław 1955, s. 104.
539 P. Cotel, *Katechizm ślubów*, Warszawa 1910, s. 73; A. Żuchowski, *Charyzmat życia zakonnego*, Poznań–Warszawa 1974, s. 83.
540 *Konstitutionem* 1871, r. VI, art. 1.
541 Tamże, r. VI, art. 5.
542 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2019 r., s. 9.

każdy może włączyć się we wspólnotę chrześcijańską, jaką jest Kościół. Siostra w Eucharystii ma okazję do poznania samego Chrystusa, a przez to może coraz gorliwiej Go naśladować[543]. Zapoczątkowane oddanie się Chrystusowi w połączeniu z ofiarą eucharystyczną ma być kontynuowane aż do śmierci. Założycielki zalecały siostrom codzienne uczestnictwo we mszy św., w której dostrzegały bezmierne źródło łaski i z niej czerpały siłę do pełnienia obowiązków. Zgodnie z zaleceniami *Konstytucji* siostry powinny w każdej mszy św., jak najpełniej połączyć serce swoje z Sercem Zbawiciela[544].

Uczestnictwo w codziennej mszy św. jest w zgromadzeniu uważane za najświętszą czynność dnia, staje się nieodzowną pomocą i siłą w pełnieniu codziennych obowiązków. Częste sakramentalne spotkanie z Chrystusem w komunii św. nie tylko uczy siostrę gotowości do ofiary i poświęceń, ale napełnia ją zwycięską radością Zmartwychwstania[545].

Punktem odniesienia jest Chrystus ukryty w tabernakulum. Od początku zgromadzenia przy zakładaniu nowych domów zakonnych wyznaczano oddzielne miejsce na modlitwę, nazywane oratorium. Starano się o pozwolenie biskupa diecezjalnego na wystawienie Najświętszego Sakramentu do publicznej adoracji. Poszczególne konwenty zabiegały o erygowanie kaplicy domowej[546].

Większość domów zakonnych posiadała kaplicę, tylko nieliczne jej nie miały, bo ich domy były przyłączone do kościoła. Siostry zabiegały także o utworzenie kaplic w państwowych domach opieki i szpitalach. Przykładowo o kaplicy w szpitalu powiatowym w Krotoszynie opowiadała jedna z sióstr: *Pewnego dnia zaproponowałam dyrektorowi, że w szpitalu mogłaby być kaplica. Bardzo chętnie się zgodził i zaproponował, że on przygotuje miejsce na kaplicę, a siostry z kapelanem szpitala ją wyposażą*. Modliły się za chorych i troszczyły się, aby chorzy mogli częściej przystępować do sakramentów św.[547].

Po Soborze Watykańskim II (1962-1965) nastąpiły zmiany w liturgii. W *Konstytucji o liturgii* z 4.12.1963 roku wprowadzono język ojczysty, aby głębiej uczestniczyć we mszy św., która – według instrukcji *Eucharisticum Misterium* (25.05.1967) – stała się obrzędem wspólnoty całego Kościoła. Po posoborowych zmianach liturgicznych siostry czynnie włączały się do uczestnictwa w Eucharystii[548], która przypomina o zmartwychwstaniu Chrystusa. Częste uczestnictwo we mszy św. daje siostrom nowe siły do codziennych zmagań, pokorę, wytrwałość i pokój serca[549].

W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej z 1991 roku przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska napisała, że na 59 domów zakonnych tylko w 9 nie było kaplicy. Były to domy parafialne[550]. Rok później liczba domów, które nie miały kaplic, nie uległa

543 *Konstitutionem* 1871, cz. II, r. XXII, art. 7.
544 Tamże, r. XIII, art. 4.
545 M. Berger, *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa – na drodze do pojednania i pokoju*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2002, nr 10, s. 14.
546 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr i uczestnictwo Zgromadzenia w ważniejszych wydarzeniach Kościoła lokalnego i powszechnego*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, Ż. Sztylc, P.M. Nikiel, K. Cebula, T. Zipzer, P.A. Kemnic, Lublin 2018, s. 712.
547 Tamże, s. 713.
548 Tamże, s. 714.
549 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 4.
550 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1990-1991 r., s. 2.

zmianie. Uściślono tylko, że na 9 domów bez kaplic 3 były ściśle złączone z kościołami (Bnin, Poznań-Fara i Poznań, przy ul. Stolarskiej)[551]. W 1996 roku na 53 placówki tylko 6 nie miało kaplic[552]. W 1999 roku każdy dom posiadał kaplicę[553].

Siostry uczestniczą w codziennej mszy św., są wspólnoty, w których msza św. jest codziennie odprawiana w kaplicy domowej, tj. w: Poznaniu – w domu prowincjalnym, Puszczykowie, Lesznie, Ostrowie Wlkp., Łopiennie, Zielonej Górze, Sierakowie, Gnieźnie oraz w Ziemi Świętej w Starym Domu Polskim i w Nowym Domu Polskim. Konwenty posiadające kaplicę i kapelana uczestniczą we mszy sprawowanej przez niego, a wspólnoty przy parafiach biorą udział we mszy parafialnej[554]. Zdarza się, że są konwenty, w których jest kaplica, ale nie ma kapelana, wówczas siostry korzystają z posługi kapłanów z zewnątrz, np. pracowników kurii diecezjalnej i księży parafialnych[555].

W niektórych konwentach siostry za zgodą władzy kościelnej są nadzwyczajnymi szafarzami Eucharystii (np. w Zielonej Górze). Synod diecezji kaliskiej upoważnił siostry przełożone oraz ich zastępczynie do otwierania drzwi tabernakulum w kaplicach domów zakonnych żeńskich, jak również do zanoszenia komunii św. chorym siostrom. Z tego prawa korzystają też elżbietanki na terenie diecezji.

Wzmocnieniem i źródłem pobożności jest liturgiczna modlitwa Kościoła – Eucharystia i modlitwa liturgiczna dnia. *Dyrektorium* z 1968 roku zwraca szczególną uwagę na gorliwe i uczciwe wypełnianie tych obu obowiązków oraz na odpowiedzialność karną w dziedzinie modlitwy[556].

Przed Soborem Watykańskim II siostry codziennie odmawiały po łacinie małe oficjum do Najświętszej Maryi Panny z brewiarza rzymskiego. Należało je odmawiać z szacunkiem, dokładnie wypowiadać każdy wyraz, zachowując średniówki w wierszach i przerwy. Od 1956 roku siostry modliły się z nowo wydanego *Officium Parvum Beatae Marie Virginis*, opracowanego przez o. Romana, karmelitę bosego, z brewiarza rzymskiego w językach polskim i łacińskim[557].

Po Soborze Watykańskim II w 1967 roku została opracowana nowa Liturgia godzin, którą poprzednio nazywano brewiarzem. Dnia 1.11.1970 roku weszła w życie Nowa Liturgia godzin. Konferencje biskupów natomiast miały zatroszczyć się o przygotowanie jej wydań w języku narodowym. Uchwałą kapituły generalnej sióstr św. Elżbiety z 1980 roku przyjęto, że każdy kraj sam ustali, jakie oficjum mają odmawiać siostry elżbietanki. W 1972 roku wydano dla polskich zgromadzeń zakonnych Liturgiczną modlitwę dnia, opracowaną przez ks. Stanisława Kaźmierczaka. Kardynał S. Wyszyński zezwolił na korzystanie z nowej wersji w miejsce istniejących dotąd oficjów zatwierdzonych w konstytucjach zakonnych[558]. Oficjalnie Liturgiczną modlitwę dnia zaczęto odmawiać od 19.11.1973 roku (uroczystość św. Elżbiety). W prowincji poznańskiej odmawiano

551 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 3.
552 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 3.
553 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 4.
554 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1990-1991 r., s. 2.
555 Taka sytuacja ma miejsce w Zielonej Górze [przyp. aut.].
556 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, 1968, rozdział II [maszynopis].
557 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 717.
558 „Biuletyn Sióstr św. Elżbiety" 1973, nr 3(4).

ją codziennie już od 9.10.1973 roku. Nowy modlitewnik zaczął obowiązywać od 1973 roku we wszystkich prowincjach elżbietańskich w Polsce[559].

Konstytucje i *Dyrektorium* zgromadzenia uchwaliły następujący porządek odmawiania Liturgicznej modlitwy dnia:

- laudesy (rano) – są włączeniem się w poranną modlitwę Kościoła;
- modlitwa w ciągu dnia (w południe) – w tym też czasie odmawiano modlitwę Anioł Pański, gdzie z całym Kościołem siostry wyrażały wdzięczność Bogu za Wcielenie, ofiarując ją we wszystkich intencjach Ojca św.;
- godzina czytań i nieszpory (po południu);
- kompleta (przed spoczynkiem).

Każda wspólnota elżbietańska ma obowiązek modlitwy za zmarłe siostry, a w jeden z trzech dni po pogrzebie należy odmówić oficjum za każdą zmarłą siostrę. W każdą pierwszą środę miesiąca wspólnota elżbietańska odmawia oficjum za zmarłe siostry, krewnych i dobrodziejów zgromadzenia[560]. Do 1949 roku korzystały z *Officium defunctorum* wydanym nakładem Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Szarych Sióstr św. Elżbiety. Od 3.11.1949 roku modliły się z nowego wydania karmelitów bosych w Krakowie i korzystały z niego do Soboru Watykańskiego II. W posoborowej Liturgicznej modlitwie dnia zgodnie z kalendarzem liturgicznym ofiarują modlitwy za zmarłych w poszczególnych porach dnia na początku każdego miesiąca oraz w uroczystość Wszystkich Świętych, Dzień Zaduszny i w dzień śmierci siostry. Należy podkreślić, że za każdą zmarłą siostrę w prowincji odprawiane są msze św. gregoriańskie[561].

Z Eucharystią i Liturgiczną modlitwą dnia łączyła się nauka śpiewu. W prowincji poznańskiej kładziono duży nacisk na kształtowanie i rozwijanie kultury śpiewu liturgiczno-kościelnego. Ćwiczenia w tym kierunku rozpoczynano już w postulacie, a po kontynuacji ich w kolejnych latach formacji nie zaprzestawano praktyki, lecz prowadzono ją dla całego konwentu. Do śmierci odpowiedzialna za kulturę śpiewu była s. M. Cecyliana Posert, organistka domu prowincjalnego i zarazem rozmiłowana w muzyce liturgicznej, mistrzyni śpiewu kościelnego. Elżbieta Posert urodziła się 23.03.1910 roku w Białośliwiu koło Wyrzyska. Ojciec Jan był urzędnikiem, a matka Marta z domu Szok zajmowała się gospodarstwem domowym. Elżbieta straciła matkę w wieku dziecięcym. Dnia 19.01.1931 roku wstąpiła do zgromadzenia. Odznaczała się talentem muzycznym. Ukończyła Państwowe Konserwatorium Muzyczne w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 10.08.1931 roku, a pierwsze śluby złożyła 20.08.1932 roku w Poznaniu. Pełniła obowiązki organistki w domu prowincjalnym. Dnia 21.08.1937 roku złożyła śluby wieczyste w Poznaniu. Do wybuchu wojny pozostała w tym mieście. Została aresztowana i osadzona w Bojanowie. 31.08.1943 roku skierowano ją do pracy w niemieckiej rodzinie w Sierakowie. Po wojnie przebywała w domu zakonnym w Międzychodzie i prowadziła miejską ochronkę dla dzieci. W kwietniu 1947 roku wróciła do Poznania i została socjuszką nowicjatu i organistką. Uczyła młodzież zakonną śpiewu i gry na organach. Komponowała wiele utworów muzycznych. Opracowała melodie Liturgii

559 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 719.
560 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety* 1981, art. 71.2
561 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 720-721.

godzin. Jej pasją był śpiew gregoriański. Grała kompozycje wielkich mistrzów. Pisała wiersze i akcje sceniczne wraz z muzyką. Do końca życia interesowała się życiem wspólnoty, liturgią i muzyką. Zmarła 6.03.1994 roku w Poznaniu. Pochowano ją 10.03.1994 roku na cmentarzu komunalnym Poznań-Miłostowo[562].

Podczas ćwiczeń mających na uwadze wyczucie piękna muzyki liturgicznej, w poszczególnych konwentach, brano pod uwagę:

- wyrobienie zrozumienia ważności śpiewu liturgiczno-kościelnego i właściwe postawienie sprawy śpiewu w liturgii;
- przygotowanie śpiewu liturgiczno-kościelnego na msze św. i nabożeństwa;
- ćwiczenie jednogłosowych pieśni kościelnych z uwzględnieniem odpowiedniego doboru tekstów i melodii zatwierdzonych przez właściwą Komisję Muzyczną;
- uczenie utworów muzyki kościelnej w stylu homofonicznym (dwu- lub trzygłosowe motety i pieśni) z uwzględnieniem zdolności muzycznych i przygotowania muzycznego aktualnie prowadzonej grupy młodzieży zakonnej oraz sióstr tworzących zespół śpiewaczy;
- przygotowanie śpiewu liturgicznego do mszy św.: śpiewy międzylekcyjne, aklamacje przed Ewangelią, śpiewaną modlitwę wiernych, części stałe i zmienne mszy św. w języku polskim i po łacinie.

Warto zwrócić uwagę, iż w omawianych latach w prowincji prowadzono także naukę śpiewu gregoriańskiego, przez ćwiczenie i uczenie mszy gregoriańskich oraz śpiewu psalmów, hymnów i antyfon, mającego szczególne zastosowanie w Liturgicznej modlitwie dnia, przyjętej w całym Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety od 1974 roku. Śpiew hymnów, psalmów i antyfon zawartych w psałterzu był w prowincji poznańskiej oparty wyłącznie na melodiach gregoriańskich.

Ogółem, odnośnie szerzenia kultury śpiewu liturgiczno-kościelnego we wszystkich wyżej wymienionych formach stosowano zasadę systematycznego, stałego ćwiczenia tak z grupą młodzieży zakonnej w domu formacyjnym, z siostrami stanowiącymi stały zespół śpiewaczy (zwany potocznie *Chórem Domu Prowincjalnego*), jak również z ogółem sióstr całego konwentu.

Przy różnych okazjach urządzano w kościołach występy z udziałem chóru domu prowincjalnego i grupą młodzieży zakonnej, a były to:

- jubileusze profesji zakonnej,
- jubileusze istnienia placówek w danych parafiach,
- nawiedzenia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej,
- rocznice koronacji obrazu Matki Bożej Nieustającej Pomocy w poznańskiej farze (począwszy od 1962 r.),
- tygodnie lub dni modlitw o powołania kapłańskie i zakonne w parafiach,
- nowenny przygotowujące do beatyfikacji np. o. Maksymiliana Kolbego – w kościele franciszkanów w Poznaniu.

[562] ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Cecylianie – Elżbiecie Posert.

Od powstania Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Matki Założycielki z wielką troską podchodziły do życia duchowego sióstr i bardzo zależało im na ich głębokiej wierze i uświęceniu. Wzrastająca liczba dziewcząt chętnych poświęcić się Bogu w zgromadzeniu elżbietańskim wymagała od przełożonych opracowania specjalnego programu, który przyczyni się do rozwoju i wzrostu życia duchowego sióstr. Znaczące miejsce w tym programie zajęła modlitwa. Zdaniem samych Założycielek zapewnienie siostrom formacji duchowej przyczyni się do pogłębienia ich życia i spełniania dzieł apostolskich. Siostry pielęgnowały ducha modlitwy przez wspólne ćwiczenia duchowe oraz przez indywidualne akty wznoszone do Boga. Siostry poświęcały pół godziny dziennie na rozmyślanie treści tekstów zatwierdzonych przez Kościół. Początkowo jedna z zakonnic czytała je na głos, po czym siostry zgłębiały odczytane fragmenty. Z czasem zezwolono siostrom czytać książki, które same wybrały na rozmyślanie. Przełożone także zachęcały do codziennego półgodzinnego czytania duchowego, które po modlitwie do Ducha Świętego odbywało się we wspólnocie. Posoborowy dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae cariatis* uznał pierwszeństwo Pisma Świętego przed pozostałymi lekturami duchowymi. Oprócz Biblii czytano *Konstytucje* i *Dyrektorium* oraz książki ascetyczne. Siostrom, które wówczas pełniły inne obowiązki, wyznaczano czas na indywidualne odprawienie ćwiczeń duchowych[563].

Zjednoczenie z Chrystusem w Eucharystii siostry przedłużają przez kontemplację w dziękczynieniu przez codzienne nawiedzenie i adorację Najświętszego Sakramentu. Zjednoczeniu temu sprzyja także każdorazowa modlitwa prywatna w kaplicy domowej lub kościele parafialnym[564]. Przykładowo w domu prowincjalnym w Poznaniu i w domu formacyjnym w Puszczykowie jest codzienna adoracja Najświętszego Sakramentu w Godzinie Miłosierdzia. Na pozostałych placówkach siostry mają wyznaczoną adorację na miarę możliwości swoich posług.

W Sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w 2005 roku przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska napisała, że siostry starają się, aby codziennie chociaż 15 minut poświęcić adoracji Najświętszego Sakramentu[565].

Konstytucje wskazują także na inny bardzo ważny środek na drodze postępu w życiu wewnętrznym, a jest nim odnowienie ducha w każdy pierwszy piątek miesiąca. Na to ćwiczenie siostry poświęcają przynajmniej pół dnia w miesiącu. W tym czasie dokonują wewnętrznej refleksji, rachunku sumienia, rozmyślają, czynią pokutę oraz dziękczynienie za wszelkie otrzymane łaski, jest też okazja, by przeprosić Boga za popełnione błędy i podjąć nawrócenie[566].

Co kwartał uczestniczą w kapitułach odnowy, które mają na celu stałą duchową kontrolę i odnowę poszczególnej siostry i wspólnoty. Stanowi także okazję do usunięcia powstałych nieporozumień i ewentualnych napięć oraz szukania nowych dróg odnowy. Przykładowo w 2000 roku program kapituły odnowy był następujący:

- modlitwa *Przybądź Duchu Stworzycielu*,
- z *Konstytucji* Zgromadzenia art. 55; art. 60; art. 63; art. 65-66, *Dyrektorium* 60.1,

563 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 711.
564 Tamże, s. 715.
565 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 3.
566 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 4.

- chwila refleksji,
- z Pisma Świętego Mt 5,9; J 14, 27; Kol 3, 12-15; 1 Tes 5,13,
- chwila refleksji[567].

W Sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej z 2019 roku przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak zanotowała, że udało się zorganizować kurs odnowy duchowej połączony z dwukrotną pielgrzymką do Lourdes i jednokrotną na Węgry. Konferencje ascetyczne i medytacje w czasie pielgrzymek do Lourdes prowadził ks. Mirosław Musiał, a w czasie pielgrzymki na Węgry – ks. kapelan Wojciech Maćkowiak[568].

Siostry bardzo cenią sobie to ćwiczenie i odczuwają potrzebę wyciszenia, odosobnienia, by dokonać weryfikacji swego życia zakonnego. Mimo wielkiego pragnienia niektóre siostry mają trudności z wygospodarowaniem odpowiedniego czasu, gdyż bardzo je angażują zajęcia i liczne obowiązki apostolskie. W takich wypadkach trzeba jeszcze większej troski ze strony zarówno przełożonej danego konwentu, jak i wspólnoty, by nie wzięła przewagi działalność apostolska nad życiem wewnętrznym i modlitwą.

Spotkanie z Chrystusem w słowie Bożym za pomocą *Lectio divina*, które siostry przeżywają we wspólnocie w każdą sobotę, pozwala nie tylko jeszcze lepiej wsłuchać się, co mówi Bóg każdej z osobna, ale stało się dla wspólnoty czasem dzielenia się usłyszanym słowem Bożym.

Elżbietanki nie tylko dbają o własną duchowość. Są także otwarte na potrzeby duchowe świeckich, przed którymi otwierają drzwi swoich kaplic i kościołów. Taką inicjatywą skierowaną do świeckich stał się „Wieczór ze Słowem", czyli cotygodniowe rozważanie niedzielnej liturgii słowa Bożego prowadzone przez wyznaczonego księdza.

Od 1971 roku w zgromadzeniu wprowadzono Godziny biblijne. Czołowe miejsce w lekturze dzieł religijnych zajmowało zawsze Pismo Święte, czytane zbiorowo lub indywidualnie. W pierwszych latach powojennych korzystano głównie z żywotów świętych, z dzieł ascetycznych takich autorów jak: o. Marmion, o. Mateo, Schryvers, Pyżalski, Żychliński, Woroniecki. Dzieła te czytano do chwili spisania przez s. M. Witoldę Bukowską sprawozdania dla Jego Ekscelencji ks. bpa W. Urbana, tj. do roku 1979. W związku z obowiązującym na rok 1979 programem dokształcania wyłoniła się potrzeba ustalenia lektury uzupełniającej, która niestety nie została zachowana w archiwaliach. Poza lekturą przyjętą w zasadzie za obowiązkową najchętniej była czytana hagiografia. Pierwszeństwo miały sylwetki współczesne, zwłaszcza bohaterskie postacie II wojny światowej, książki o tematyce misyjnej, pozycje ks. M. Malińskiego i ks. J. Twardowskiego. Najczęściej jednak czytaną pozycją był „Jezus z Nazaretu" R. Brandstaettera, pozycje o Janie XXIII – „Dziennik duszy" i pisma św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Dzieła św. Jana od Krzyża, św. Teresy z Avila, św. Augustyna, św. Katarzyny ze Sieny były udostępniane według indywidualnego zapotrzebowania sióstr[569].

567 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2000, nr 5, s. 15-18.
568 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2019 r., s. 9; „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2019, nr 26, s. 79-86.
569 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 715.

Pomocą w codziennej modlitwie wspólnotowej i indywidualnej są modlitewniki, które służą pomocą w przeżywaniu modlitwy w duchu charyzmatu zakonnego. Po II wojnie światowej siostry korzystały ze zbioru: *Modlitwy codzienne* z podtytułem *Używany w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety*, wydanego w Katowicach (1935). Kolejny modlitewnik pt. *Venite ad Me. Modlitewnik dla Zgromadzenia Szarych Sióstr św. Elżbiety* został wydrukowany w 1960 roku w Warszawie.

Papież Paweł VI wezwał 6.08.1965 roku wszystkie zgromadzenia zakonne do odnowy posoborowej. Odnowa dotyczyła życia zakonnego, w tym też modlitewników[570]. Dotychczasowe należało poddać odpowiedniej rewizji i dostosować do dokumentów posoborowych[571].

Na konferencji plenarnej zgromadzenia w Rzymie w 1978 roku postanowiono przeredagować dotychczasowy modlitewnik z 1960 roku Prace nad nową wersją podjęto w dniach 22-25.11.1978 roku na konferencji przełożonych prowincjalnych oraz sióstr mistrzyń w Poznaniu, zebranej pod przewodnictwem przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej. W skład wybranej komisji ds. opracowania modlitewnika weszły:

- s. M. Victoria Bartecka – prowincja nyska,
- s. M. Elżbieta Menes – prowincja poznańska.

W listopadzie 1983 roku oddano tekst modlitewnika do wydawnictwa Pallottinum w Poznaniu, a 16.06.1986 roku ukazał się drukiem *Venite ad Me. Modlitewnik Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*[572].

Najnowszy modlitewnik pod tym samym tytułem został wydany w 2014 roku przez Pallottinum w Poznaniu. W pracach nad nową redakcją uczestniczyły:

- s. M. Urszula Bogucka z prowincji warszawskiej,
- s. M. Anna Bonk z prowincji nyskiej,
- s. M. Elżbieta Cyra z prowincji toruńskiej,
- s. M. Aleksandra Leki z prowincji katowickiej,
- s. M. Karola Piotrowiak z prowincji poznańskiej,
- s. M. Cyryla Szakoła z prowincji wrocławskiej.

W prowincji poznańskiej poza modlitewnikiem *Venite ad Me* zostały wydane książki o duchowości i apostolstwie elżbietańskim:

- *Czyniące Miłosierdzie* – część I na podstawie pracy magisterskiej s. M. Katarzyny Podstawskiej, ukazująca historię poznańskiej prowincji. Lektura tej książki pobudza na nowo do gorliwości, wierności w powołaniu i zakorzeniania się w prowincję.
- *Ustanowił Go panem domu swego* – książka poświęcona św. Józefowi jako jednemu z głównych patronów zgromadzenia. Na podstawie historii zgromadzenia i prowincji poznańskiej zostały spisane fakty wstawiennictwa Oblubieńca Maryi. Książka stanowi

570 *Perfectae caritatis. Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego*, [w:] *Sobór Watykański II*, Poznań 1968, s. 268-275; Motu Proprio „Ecclesiae Sanctae". Normy wykonawcze do dekretu „Perfectae caritatis", Rzym 6.08.1965.

571 Np. modlitewnik sióstr salezjanek został przepracowany i zatwierdzony w 1969 r. przez XV kapitułę generalną specjalną salezjanek w Rzymie. Z. Bazylczuk, *Inspektoria Polska Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki w latach 1945-1989*, Lublin 2016, s. 138.

572 ADPP, Venite ad Me. Modlitewnik Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 1986; Venite ad Me. Modlitewnik Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 2014.

inspirację dla każdej siostry, by tak jak Matki Założycielki powierzać trudne sprawy prowincji, placówek oraz osobiste wstawiennictwu św. Józefa.

- *Żyć ofiarowaniem* – poświęcona Służebnicy Bożej siostrze M. Włodzimiry Wojtczak. Siostry w przykładzie jej życia mają dostrzegać Chrystusa i podążać wiernie za Nim, aż do całkowitego zapomnienia i wzgardzenia.
- *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej* – album ukazujący początki powstałego dzieła Domu Pokoju, aż do dnia dzisiejszego.

We wspólnocie elżbietańskiej bardzo żywy jest kult Serca Jezusowego i Matki Bożej. Gorliwymi czcicielkami tego kultu były Matki Założycielki, a szczególnie Matka Franciszka Werner. Zewnętrznym wyrazem tej czci był fakt, że opuszczając dom rodzinny, zabrała ze sobą obraz Serca Jezusowego. Przed tym obrazem 27.09.1842 roku siostry poświęciły siebie i całą wspólnotę Bożemu Sercu. Z aktu poświęcenia wynika, że siostry okazują miłość Chrystusowi, jaką On okazał Ojcu przez posłuszeństwo. W Sercu Bożym szukają ucieczki i obrony, wypraszają łaski dla całego świata[573]. W każdy piątek siostry odmawiają Akt poświęcenia się Najświętszemu Sercu Jezusa. Powierzają Mu swoje słabości i trudności, aby za przykładem Chrystusa bezinteresownie służyć bliźniemu[574].

Siostry w duchu wdzięczności, pokuty i wynagrodzenia rozważają miłość Bożą w pierwsze piątki miesiąca. W kaplicach domowych wystawia się Najświętszy Sakrament, aby w skupieniu i modlitwie adorować Bożą obecność w Eucharystii[575].

W prowincji poznańskiej pojawiła się nowa inicjatywa pod nazwą „Noc z Jezusem". Jest to cykl comiesięcznych czuwań modlitewnych w pierwszy piątek miesiąca w kaplicy przy ul. Łąkowej 4 w Poznaniu. Czuwania odbywają się od września do czerwca (10 spotkań) w godzinach 21.00-1.00. Siostry skierowały zaproszenie do wszystkich: młodych, dorosłych i starszych, świeckich i duchownych. Przykładowo w 2018 roku czuwania odbyły się w następujących terminach: 5-6 stycznia, 2-3 lutego, 6-7 marca, 6-7 kwietnia, 4-5 maja i 1-2 czerwca. Cykl był poświęcony ośmiu błogosławieństwom. „Noc z Jezusem" rozpoczynała się Apelem Jasnogórskim o godzinie 21.00. Po Apelu przy wystawionym Najświętszym Sakramencie trwała adoracja w ciszy z możliwością skorzystania z sakramentu pokuty oraz indywidualnej rozmowy z elżbietanką. Najważniejszym punktem spotkania była msza św. w intencjach złożonych przez obecnych na czuwaniu. Od września 2018 do czerwca 2019 roku tematem „Nocy z Jezusem" był dekalog. Decyzja o wyborze nocy na czuwanie modlitewne została podjęta z powodu, że – jak napisała s. M. Dominika Gogulska – *Noc jest czasem wyjątkowym, zarówno w znaczeniu biblijnym, jak i z perspektywy ludzkiego spojrzenia. To właśnie w Piśmie Świętym ważne wydarzenia rozgrywają się nocą* […]. Noc to czas wyjątkowego otwarcia serca, szczerości z sobą samym, czas głębszego spojrzenia na własne życie, czas modlitwy i przemyśleń[576].

573 T. Galińska, *Duchowość Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety*, Lublin 1977, s. 118-119 [maszynopis].
574 T. Idzikowska, *Kult Serca Bożego w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety*, Warszawa 1996, s. 28 [komputeropis].
575 Tamże, s. 28-29.
576 D. Gogulska, *Noc z Jezusem*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 65-66.

Z kultu Serca Jezusowego wywodzi się przynależność wspólnoty elżbietańskiej do Apostolstwa Modlitwy, która łączy siostry z Kościołem i zobowiązuje do modlitwy w jego intencjach. Przynależność ta zobowiązuje członków do poświęcenia Sercu Jezusowemu siebie, krewnych i ludzkości, uczestnictwa we mszy św. z komunią św. wynagradzającą, odprawienia Godziny świętej, pierwszych piątków miesiąca oraz do obchodu uroczystości Najświętszego Serca Jezusowego, Chrystusa Króla i do nabożeństwa do Niepokalanego Serca Maryi. Apostolstwo Modlitwy pobudza zgromadzenie do wypełniania woli Bożej oraz zobowiązuje do troski o własne uświęcenie i zbawienie dusz bliźnich[577].

Jednym ze sposobów rozszerzania nabożeństwa do Serca Jezusowego w zgromadzeniu jest przynależność do Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa, założonej w 1863 roku. Przynależność jest źródłem błogosławieństwa dla członków i miłosierdzia dla dusz czyśćcowych. Członkinie Straży Honorowej codziennie przez wybraną godzinę czczą Serce Zbawiciela według obowiązującego hasła: *Wszystko z miłości, nic z przymusu!* Oddawanie czci Bogu w tej godzinie nie wymaga oderwania się od pracy. Trzeba tylko kierować myśli ku Chrystusowi i odmówić krótkie akty strzeliste. Pomocą w godnym oddawaniu czci Bożemu Sercu jest modlitewnik pt. *Mały podręcznik Arcybractwa Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa*[578].

W prowincji poznańskiej do Straży Honorowej przyjmuje się nowicjuszki. Przykładowo 6.01.2014 roku o godzinie 17.00 w kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Poznaniu podczas nieszporów odbyło się przyjęcie nowicjuszek do Straży Honorowej. Przewodniczył ks. kapelan Jan Małeta. Po homilii siostry odmówiły przyrzeczenie wstąpienia, po czym modlitwę Godziny Straży i Litanię do Najświętszego Serca Jezusowego. Liturgię zakończyło błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem[579].

Wymownym symbolem kultu Serca Jezusowego w zgromadzeniu jest obrączka, która stanowi zewnętrzną oznakę pierwszej profesji. Obrączka zastąpiła pierścionek z serduszkiem i płomieniem, na którym umieszczono inicjał Chrystusa IHS. Na dole serduszka były wygrawerowane trzy gwoździe – symbole ślubu czystości, ubóstwa i posłuszeństwa.

Kult Najświętszego Serca Jezusowego pomaga siostrom rozwijać się wewnętrznie, rozwija cnoty ewangeliczne i korzystnie wpływa na życie wspólnoty zakonnej. Kult szerzy się w zgromadzeniu nie tylko poprzez nabożeństwa, ale przez pobożność poszczególnych sióstr, które już w domu rodzinnym *umiłowały Najśw. Serce, przeniknięte wiarą, nadzieją i miłością*[580].

Obok kultu Serca Jezusowego praktykowany jest kult maryjny. Do rozwoju tego kultu przyczyniła się Matka Franciszka Werner, która była gorliwą czcicielką Maryi. Bezpośrednim powodem rozwoju kultu maryjnego w zgromadzeniu była choroba Matki Marii Merkert, za którą modliła się cała wspólnota elżbietańska. Choć nie wróciła do zdrowia, to Matka Franciszka Werner zapoczątkowała w zgromadzeniu obchody święta Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Każda siostra powinna uczyć się od Maryi gotowości na przyjęcie ofiary, rezygnacji ze swego prywatnego

577 T. Idzikowska, *Kult Serca Bożego w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety*, s. 29.
578 Tamże, s. 29.
579 „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 4-5.
580 T. Idzikowska, *Kult Serca Bożego w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety*, s. 32.

zdania i podejmowania trudności, jakich nieustannie dostarcza życie. Kult Maryi powinien budzić w każdej siostrze pragnienie pozyskania Jej cnót. W Maryi każda siostra ma widzieć wzór do naśladowania, a wymownym znakiem tego jest imię Maria dodawane przy obłóczynach[581].

Należy wspomnieć też o peregrynacjach obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, które miały miejsce we wspólnotach zakonnych prowincji poznańskiej:

- 1957 – peregrynacja obrazu[582],
- 1966 – peregrynacja obrazu[583],
- 1979 – peregrynacja obrazu w domu prowincjalnym i formacyjnym[584],
- 1987-1988 – peregrynacja obrazu[585].

W dniach 12-13.05.2019 roku w kaplicy domu prowincjalnego siostry gościły obraz Matki Bożej Częstochowskiej. W czasie nawiedzenia przyjeżdżały elżbietanki z prowincji, aby powierzyć Bogu ojczyznę, zgromadzenie, prowincję, dobrodziejów i ubogich[586]. Nawiedzenie obrazu miało też miejsce w Puszczykowie, gdzie wieczorem 10.11.2019 roku przywieziono obraz, adorowano przez całą noc. *Była to dla nas* – jak napisała jedna z sióstr – *jedna z najpiękniejszych nocy, czuwanie z Matką, wpatrywanie się w Jej oczy, w Jej smutną, zatroskaną twarz*[587].

Z miłości do Maryi siostry odmawiają różaniec, polecając potrzeby Kościoła, zgromadzenia i świata, przy tej okazji modlą się za żyjące i zmarłe siostry elżbietanki, krewnych i dobrodziejów zgromadzenia[588]. Konferencja plenarna zgromadzenia w Rzymie 31.10.1988 roku przyjęła propozycję *łańcucha modlitwy różańcowej* jako podziękowanie za powstanie zgromadzenia, stąd każdego kolejnego dnia tygodnia – dwa razy w miesiącu – modliła się inna prowincja[589].

Siostry dbają i zachęcają, aby różaniec odmawiano jak najczęściej. Przykładem jest świadectwo s. M. Annuntiaty Panek, która w 2001 roku napisała we wspomnieniu: *Od 29 września 1998 r. prowadzimy w Krobi przy ul. Mickiewicza 14 w naszym Domu Zakonnym – Kółko Różańcowe. Z mojego okna bardzo często widziałam staruszkę, którą ktoś z krzesłem przyprowadzał i siadała w przejściu podwórza na ulicę i odmawiała różaniec. Dlaczego na ulicy modli się??? Otóż patrzyła w kierunku okien naszej kaplicy* […]. *Widząc to – pomyślałam – czy nie można by tych najbliższych staruszek zebrać, do kościoła same nie dojdą i razem z nimi odmawiać różaniec? Przedstawiłam tę myśl byłej Siostrze Prowincjalnej (S. M. Sewerynie Galińskiej) gdy była u nas – oczywiste, że nie miała nic przeciw temu. Opiekunki tych Pań przyjęły tę propozycję bardzo chętnie – twierdząc, że to wspaniała myśl. I tak od 6 października 1998 r. 8 najstarszych emerytek we wtorek każdego tygodnia o godz. 16.30 przychodzi modlić się różańcem*. […] *Rozważania różańcowe umownie poprzedzamy aktualnymi intencjami. Przychodzi też sąsiad p. Leon ze swą żoną Bożeną. Co go*

581 T. Galińska, *Duchowość Zgromadzenia*, s. 228.
582 ADPP, Nawiedzenie obrazu Matki Bożej. Sprawozdanie z nawiedzenia [sporządziła s. M. Anastazja Piekarz]; Sprawozdanie z nawiedzenia obrazu Matki Bożej w Lesznie [1957].
583 ADPP, Nawiedzenie obrazu Matki Bożej. Sprawozdanie z nawiedzenia obrazu w Domu Prowincjalnym w dniach 23-24.10.1966.
584 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1975-1980.
585 ADPP, Nawiedzenie obrazu Matki Bożej. Nawiedzenie Obrazu Matki Bożej [1987-1988].
586 „Biuletyn Informacyjny" 2019, nr 26, s. 54-56.
587 Tamże, s. 105-107.
588 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, art. 62.1.
589 ADPP, Uchwały z Konferencji Plenarnej z 31 października 1988, Rzym 1988.

skłoniło? – jeden mężczyzna wśród kobiet? Żona usprawiedliwia go, że chory – nasza grupa zaraz planuje… pomodlimy się o Jego zdrowie – gdy to usłyszał – postanowił też brać udział w różańcowej modlitwie stale. Dziś koniec lutego 2001 roku – to nasze „Kółko Sąsiedzkie" odmówiło już 136 razy naszą modlitwę. Oby tylko była miła Panu Bogu i Matce Bożej Różańcowej?[590].

Nie tylko modlitwą różańcową zgromadzenie wyraża miłość do Maryi i wspiera intencje Kościoła. Wyrazem czci oddawanej Matce Bożej jest modlitwa Anioł Pański. Matka Franciszka Werner poleciła siostrom: *Przy modlitwie Anioł Pański niechaj siostry zwrócą jeszcze uwagę na to, by odmówić ją w tym samym czasie, gdy dzwoni dzwon kościelny lub domowy oraz od soboty popołudnia i całą następną niedzielę stojąco, a pozostałe dni na klęcząco, zaś w okresie wielkanocnym codziennie stojąc, gdyż od tego zależy uzyskanie odpustu. Uzyskane odpusty można ofiarować duszom w czyśćcu*[591].

Siostry oddają cześć Maryi przez uczestnictwo w nabożeństwach majowych i październikowych oraz przez śpiewanie Godzinek ku czci Niepokalanego Poczęcia NMP i Apelu Jasnogórskiego po modlitwach wieczornych[592].

Inną formą kultu i zawierzenia Maryi jest przynależność do szkaplerza karmelitańskiego, noszenie Cudownego Medalika, praktykowanie nabożeństwa do Niepokalanego Serca Maryi i do Matki Bożej Nieustającej Pomocy oraz udział w pielgrzymkach do sanktuariów maryjnych. Co roku latem siostry wraz z pątnikami pieszo pielgrzymują na Jasną Górę do Matki Bożej Częstochowskiej[593]. W latach 2000-2010 dla sióstr z prowincji miały miejsce trzy nocne czuwania na Jasnej Górze. Siostry także pielgrzymują busami do Lichenia, Gostynia, Górki Duchownej, Rokitna, Stęszewa, Tulc oraz za granicę do Lourdes, Fatimy i Wilna. Od 2008 roku w drugą sobotę września organizowana jest Międzydiecezjalna Pielgrzymka Instytutów Życia Konsekrowanego do Sanktuarium Matki Bożej Świętogórskiej Róży Duchownej w Gostyniu, w której każdego roku uczestniczy grupa sióstr z prowincji poznańskiej.

Siostry uczestniczyły także w innych ważnych pielgrzymkach:

- 2000 (8-21 czerwca) jubileuszowa pielgrzymka do Rzymu, w której uczestniczyło pięć sióstr z Ostrowa Wlkp.[594];
- 2008 (6- 9 grudnia) pielgrzymka na Węgry z okazji 800-lecia urodzin św. Elżbiety[595],
- 2012/2013 pielgrzymka do Rzymu w ramach spotkania Taize, w której udział wzięło dziewięć osób, w tym s. M. Maksymiliana Figler i s. M. Małgorzata Kobierska[596];
- 2014 (23-27 kwietnia) pielgrzymka na kanonizację bł. Jana Pawła II i bł. Jana XXIII[597];

590 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Annuntiacie – Mariannie Panek.
591 F. Pluszczok, *Życie zakonne w ujęciu Założycielek Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Lublin 1986, s. 92 [maszynopis].
592 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 736.
593 D. Gogulska, *Na pielgrzymim szlaku*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 60-62.
594 R. Cylsdorf, *Jubileuszowa pielgrzymka do Rzymu*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2001, nr 7, s. 22-24.
595 E. Nowakowska, *Elżbietanki na ziemi węgierskiej*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2008/09, nr 16, s. 35-41.
596 M. Figler, *Spotkanie Taize 2012/2013 czyli co zobaczyliśmy i przeżyliśmy w Rzymie*, „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 58-63.
597 M. Kobierska, *Pielgrzymka na kanonizację bł. Jana Pawła II i bł. Jana XXIII*, „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 13-23.

- 2018 (2-11 lipca oraz 17-26 sierpnia) pielgrzymka po sanktuariach Europy związanych z kultem maryjnym, Serca Bożego, św. Elżbiety i św. Jana Vianey[598].

W formacji duchowej ważną rolę spełniają praktyki ascetyczne i ćwiczenia duchowe[599]. *Konstytucje* z 1948 roku zobowiązywały siostry raz w tygodniu do spowiedzi sakramentalnej. W *Konstytucjach* z 1968 roku napisano, że Kościół wymaga, aby siostry regularnie przystępowały do sakramentu pokuty. Przełożone mają zatroszczyć się o dwóch spowiedników: zwyczajnego, który regularnie spowiadał siostry we wspólnocie, i nadzwyczajnego, który powinien przybyć raz w roku do danej wspólnoty[600]. Według rocznego sprawozdania w 1970 roku w prowincji poznańskiej spowiadało:

- 52 księży diecezjalnych,
- 2 chrystusowców,
- 2 filipinów,
- 8 franciszkanów,
- 1 kapucyn,
- 2 oblatów,
- 2 salezjanów[601].

Na mocy dekretu Świętej Kongregacji ds. Zakonników i Instytutów Świeckich z 8.12.1970 roku polecono zakonnikom, aby starali się dwa razy w miesiącu przystępować do spowiedzi. Siostry mogły spowiadać się przed każdym kapłanem, który miał do tego prawo. Nie wymagano od spowiedników sióstr zakonnych specjalnej jurysdykcji i nominacji, chyba że wymagały tego okoliczności. Spowiednicy posiadali kadencyjność na trzy lata z możliwością jej przedłużenia. Przełożona prowincji zwracała się do biskupa diecezjalnego o nominację spowiednika lub jej przedłużenie[602].

Elżbietanki stosują się do wyżej wymienionego dekretu. W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej z 2005 roku napisano, że siostry korzystają ze spowiedzi św. zasadniczo co dwa tygodnie[603]. Mogą spowiadać się częściej, w zależności od potrzeby duchowej.

Cenną pomocą jest kierownictwo duchowe, które łączy się z sakramentem spowiedzi św. Celem kierownictwa duchowego jest pełne i ofiarne naśladowanie Chrystusa. Zadaniem kierownika duchowego jest ukazanie ideału zakonnego oraz mobilizacja wszystkich sił wewnętrznych, aby osoba zakonna mogła dorastać do wzniosłości posłannictwa[604]. Obowiązkiem siostry, która wybrała sobie kierownika duchowego, jest posłuszne i cierpliwe podążanie za jego radami i sugestiami duchowymi[605].

---

598 J. Kosakowska, *Pielgrzymka do Lourdes*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 13-14.
599 M. Berger, *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa*, s. 15.
600 E. Weron, *Kierownictwo duchowe*, Poznań–Warszawa 1983, s. 135.
601 ADPP, Spowiednicy Sióstr w 1970
602 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 748.
603 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 3.
604 E. Weron, *Kierownictwo duchowe*, s. 140-141.
605 M. Kulesza, *Kierownictwo duchowe w listach Marceliny Darowskiej*, [w:] *Sacrum w doświadczeniu kobiet. Kulturowe perspektywy polska i światowa*, red. D. Kalinowski, E. Juchniewicz, Słupsk 2019, s. 84, 92-93.

Troska o wybór dobrego kierownika duchowego, spowiednika czy rekolekcjonistę spoczywa na przełożonej prowincjalnej. Dom formacyjny, nowicjat i dom prowincjalny ma stałego spowiednika. Kilka sióstr korzysta z kierownictwa duchowego. Jakkolwiek kierownictwo duchowe jest bardzo potrzebne i zalecane przez Kościół, to jednak ze względów praktycznych nie jest ono łatwe do zrealizowania. Trudno jest wyszukać dobrych kapłanów na kierowników duchowych. Czasem sami spowiednicy wzbraniają się przed podjęciem tego obowiązku ze względu na liczne inne zajęcia lub nie mają pojęcia, jak prowadzić kierownictwo duchowe[606].

Inną formą pomocy duchowej są konferencje ascetyczne (egzorty), które głoszą spowiednicy raz w miesiącu lub co trzy miesiące. Oprócz spowiedników konferencje ascetyczne głoszą zapraszani kapłani zakonni i diecezjalni. Tematy egzort mają być dostosowane do okresu liturgicznego lub wydarzeń kościelnych[607].

Praktykowane są także nabożeństwa pokutne w celu przeprowadzenia rewizji życia oraz porównania życia z duchem Chrystusowym. Nabożeństwo pokutne jest właściwym miejscem, w którym nie tylko pojedyncza siostra, ale cały konwent powinien pomyśleć o sytuacjach paraliżujących współżycie zakonne, aby następnie jako wspólnota uznać swoją winę przed Bogiem i przebaczyć sobie wzajemnie[608].

Warto wspomnieć o Kwartalnych dniach pokuty, praktykowanych po II wojnie światowej. Prymas Polski kard. A. Hlond na życzenie zgromadzeń zakonnych uchwalił, że przez cały rok zgromadzenia zakonne będą modlić się i pokutować w intencji wynagradzającej za zło w świecie. Na każde zgromadzenie co trzeci miesiąc przypadła doba modlitwy i pokuty, czyli cztery razy w roku, stąd tę pobożną praktykę nazwano *Kwartalnymi dniami pokuty*. Według ustalonego harmonogramu zgromadzenie elżbietańskie modliło się na przełomie stycznia i lutego:

- 30-31 stycznia – prowincja nyska i toruńska,
- 9-10 lutego – prowincja warszawska,
- 16-17 lutego – prowincja poznańska;
- 21-22 lutego – prowincja katowicka,
- 22-23 lutego – prowincja wrocławska.

Należy podkreślić, że obecnie w prowincji poznańskiej *Kwartalne dni pokuty praktykuje się:*

- 16-17 lutego,
- 16-17 maja,
- 16-17 sierpnia,
- 16-17 listopada.

Na wyznaczoną dobę modlitwy składały się:

- adoracja przed Najświętszym Sakramentem lub relikwiami Krzyża św., podczas której należało co godzinę odmawiać trzy części różańca,
- ścisły post,
- droga krzyżowa.

606 M. de Carvalho Azevedo, *Ucieczka ze świata? Zakony dzisiaj*, s. 201.
607 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 749.
608 M. Berger, *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa*, s. 16.

W 1963 roku Wydział Spraw Zakonnych podał wspólne intencje *Kwartalnych dniach pokuty*:

- w duchu wynagrodzenia i przeproszenia za winy i odstępstwa kapłanów i osób zakonnych,
- za Kościół w Polsce,
- w duchu wynagrodzenia za wszelkie niespełnione obietnice, jakie naród polski kiedykolwiek składał Bogu;
- w intencji ojczyzny i za dusze Polaków, którzy zginęli w walkach o niepodległość.

W 1980 roku zmieniono dotychczasowe intencje na modlitwę i pokutę:

- za Ojca Świętego Jana Pawła II i Kościół w Polsce,
- jako wynagrodzenie za grzechy i odstępstwa kapłanów i osób konsekrowanych,
- za ojczyznę – o zachowanie wiary w narodzie, pokoju, sprawiedliwości i ładu moralnego[609].

Następnie do intencji dodano modlitwy o nowe powołania do zgromadzenia.

Zgodnie z przepisami zawartymi w *Konstytucjach* siostry praktykują wspólne umartwienia i ćwiczenia pokutne, którym sprzyjają okresy roku liturgicznego (adwent, wielki post, każdy piątek). Formą ascezy jest zachowanie milczenia, aby w ciszy serca usłyszeć głos Boży, poczuć obecność Boga i otworzyć się na Jego działanie. W zależności od warunków i okoliczności milczenie obowiązuje od rozpoczęcia ciszy nocnej do śniadania i całodniowo w pierwszy piątek miesiąca. Okazją do milczenia jest przebywanie w klauzurze, refektarzu (poza wspólnymi posiłkami), na korytarzach, klatce schodowej i sypialni[610].

Ważnym ćwiczeniem duchowym są pięciodniowe rekolekcje zakonne, które siostry odprawiają raz w roku w Puszczykowie, a ze względu na starsze siostry jedna z serii odbywa się w Domu Sióstr Emerytek w Lesznie. Owocne przeżycie rekolekcji cechuje duch skupienia i modlitwy oraz odmawianie nowenny do Ducha św. przed ich rozpoczęciem[611]. Obecnie jedna z serii rekolekcji odbywa się w Nowym Domu Polskim w Jerozolimie.

W prowincji poznańskiej miejscem, gdzie przeważnie odprawiane są rekolekcje, jest Dom Rekolekcyjno-Wypoczynkowy przy ul. Wiosennej 15 w Puszczykowie. Historia domu rozpoczęła się 7.10.1967 roku, gdy Wiesława Cichowicz przekazała prowincji poznańskiej aktem notarialnym dożywotnio mały dwupokojowy budynek wraz z parkiem i ogrodem. Po przepisaniu nieruchomości na własność 17.07.1981 roku wszczęto starania o zezwolenie na budowę nowego domu. Po otrzymaniu zezwolenia w 1986 roku rozpoczęto prace budowlane. Podniesiono budynek do pierwszego piętra i powiększono o dwa skrzydła wraz z kaplicą. Odbiór techniczny nastąpił 11.10.1990 roku, a poświęcenie – 17.09.1992 roku. Nowy dom poświęcił abp Jerzy Stroba. Od stycznia 1994 roku w Puszczykowie odbywają się wszystkie serie rekolekcji dla sióstr. Dnia 25.09.1994 roku otworzono wspólny nowicjat dla prowincji poznańskiej, toruńskiej i warszawskiej. Od 1.01.1995 roku dom jest samodzielną placówką zakonną. W nim odbywają się także szkolenia sióstr przełożonych z prowincji polskich, rekolekcje Wspólnoty Apostolskiej św. Elżbiety oraz dni skupienia, rekolekcje i zjazdy świeckich grup modlitewnych. Do dyspozycji gości jest 35 miejsc

609 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 751-753.
610 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, 1981, art. 63-63.2.
611 M. Berger, *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa*, s. 17.

noclegowych w pokojach jedno- i dwuosobowych, kaplica, sala konferencyjna, jadalnia, ogród i biblioteka. Dom w Puszczykowie służy też siostrom, które w wolnym czasie przyjeżdżają na wypoczynek[612].

W corocznych rekolekcjach w prowincji poznańskiej zasadniczo biorą udział wszystkie siostry, tylko nieliczne – za zgodą władz prowincjalnych – odprawiają rekolekcje np. w Częstochowie, Trzebinii, Pustelni św. Franciszka w Puszczykowie lub na terenie innych prowincji. Każda siostra raz na trzy lata może odprawić rekolekcje indywidualne lub uczestniczyć w rekolekcjach prowadzonych w innych prowincjach[613].

Siostry chore, które nie mogą uczestniczyć we wspólnie odprawianych rekolekcjach, jeśli są na tyle zdolne – świadome, to odprawiają je indywidualnie. Było również kilka sióstr, które ze względu na wiek i stan zdrowia nie odprawiły tych ćwiczeń[614]. Przełożone konwentów – jak napisano w sprawozdaniu z 2005 roku – pomagały siostrom chorym i starszym *wejść w klimat rekolekcyjnego wyciszenia* przez prezentowanie odpowiednich nagrań na taśmach magnetofonowych[615].

W sprawozdaniu z lat 2016-2017 przełożona prowincjalna s. M. Kamila Paszkowiak podkreśliła, że zainstalowanie windy w domu formacyjnym w Puszczykowie pomogło siostrom w podeszłym wieku wziąć udział w rekolekcjach[616].

W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej z 2019 roku napisano, że jest coraz więcej sióstr, które z powodu wieku i choroby nie mogą brać udziału w rekolekcjach, np. w 2018 roku sześć sióstr nie odprawiło rekolekcji ze względu na stan zdrowia. Prowincja przychodzi im z pomocą przez dostarczanie materiałów do ćwiczeń duchowych w formie np. gotowych konferencji na nośnikach elektronicznych[617].

Zasadniczo wszystkie serie rekolekcji w ciągu roku – jeśli to było tylko możliwe – głosił jeden rekolekcjonista i podejmował tematykę zaczerpniętą z formacji permanentnej, co pomagało siostrom w odnowie duchowej. Siostry miały okazję poznać temat nauk jeszcze przed rekolekcjami. Po wszystkich rekolekcjach siostry zawsze wyrażają szczerą wdzięczność za możliwość odprawienia tych ćwiczeń[618].

Przykładowo w 1998 roku miały miejsce następujące serie rekolekcji dla sióstr:

- Miejsce: Puszczykowo, ul. Wiosenna 15:
  - 2-8 stycznia – ks. Stanisław Jankowski SDB (dla przełożonych),
  - 24-30 stycznia – ks. Ryszard Kempiak SDB,
  - 1-7 lutego – ks. Stanisław Jezierski SDB,
  - 9-15 lutego – ks. Ryszard Kempiak SDB,
  - 22-28 lutego – ks. Stanisław Jezierski SDB,

612 „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 8-9.
613 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2019 r., s. 10.
614 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 5.
615 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 4.
616 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2016-2017 r., s. 5.
617 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2019 r., s. 10.
618 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 4.

- 4-10 maja – rekolekcje dla sióstr emerytek w Lesznie,
- ostatnia seria rekolekcji 7-13 sierpnia[619].

Serie rekolekcji w 1999 roku:

- Miejsce Puszczykowo, ul. Wiosenna 15:
  - 2-8 stycznia – ks. Ryszard Kempak SDB (dla przełożonych),
  - 22-28 stycznia – o. Władysław Brzeziński OFM,
  - 30-5 lutego i 8-14 lutego – ks. Stanisław Jankowski SDB,
  - 18-24 lutego – ks. Marek Berdychowski SDB,
  - ostatnia seria rekolekcji 5-11 sierpnia[620].

W trosce o rozwój duchowy władze prowincji oprócz rocznych rekolekcji, korzystania z Pustelni św. Franciszka w Puszczykowie, opracowania kapituł konwentualnych, adoracji oraz powrotu do ożywienia praktyk duchowych zalecanych w *Konstytucjach*, *Dyrektorium* czy *Ratio Institutionis* dostrzegły potrzebę dodatkowych skupień i medytacji. Impulsem stała się dziewięciomiesięczna nowenna przygotowująca do 100-lecia prowincji poznańskiej w 2013 roku. Zarząd prowincji powołał Komisję Sióstr, która podjęła się opracowania materiału. Jubileusz ten był okazją, aby *zapalić na nowo płomień, który współczesny świat stawia pod korcem. Świeckość przedarła się przez mury naszych domów, dlatego podjęłyśmy starania ku temu, by nie ulec laicyzacji, ale powrócić do korzeni, duchowej spuścizny naszych Założycielek*. Nowenna otwierająca Rok Jubileuszowy z okazji 100-lecia powstania zgromadzenia rozpoczęła się 1.12.2012 roku i trwała do 31.08.2013 roku. Otwarciu nowenny przewodniczył abp Stanisław Gądecki[621].

Przez dziewięć miesięcy patronował święty związany z duchowością zgromadzenia:

- w grudniu siostry rozważały miłość miłosierną, męstwo i pokorę św. Elżbiety Węgierskiej, ożywiały pragnienie odnowienia życia zakonnego;
- styczeń był czasem osobistego nawracania i poszukiwania dróg Pana za wzorem jednego z pierwszych doktorów Kościoła – św. Augustyna;
- w lutym za przykładem św. św. Kosmy i Damiana szczególnie rozważały ofiarność swego życia, świętość, bezinteresowność i całkowite poświęcenie życia oraz sił cierpiącemu w bliźnim Chrystusowi;
- w marcu podążały za św. Józefem, który jest najlepszym przykładem życia w ukryciu, pracowitości i w milczeniu;
- w kwietniu towarzyszył im w rozważaniach św. Jan Apostoł umiłowany uczeń Pana Jezusa, który odznaczał się czystością, wiernością i miłością do Chrystusa;
- w maju Matka Boża zachęcała siostry do naśladowania swoim przykładem świętości, posłuszeństwa i całkowitego oddania się Bogu, uczyła cnoty pokory, cierpliwości i zatroskania o drugiego człowieka w naszym życiu;
- w czerwcu Najświętsze Serce Jezusa, które jest cnót wszelkich skarbnicą, było przykładem ponownego zawierzenia Bożemu Sercu;

619 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1997, nr 1, s. 18.
620 Tamże, 1998, nr 3, s. 37.
621 J. Krupa, *Otwarcie Roku Jubileuszowego i rozpoczęcie nowenny*, „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 48-49.

- w lipcu św. Franciszek ubogacał siostry swoją cnotą ubóstwa i wstrzemięźliwością;
- sierpień był poświęcony bł. Marii Luizie i Współzałożycielkom. Siostry rozważały ich łączność z Kościołem oraz wypełnianie woli Bożej i ducha zawierzenia.

Podejmowały wysiłki ku coraz gorliwszemu pogłębianiu cnót, jakimi odznaczały się patronka św. Elżbieta Węgierska, Współzałożycielka bł. Maria Luiza czy inni wspomniani już święci, których duchowość buduje naszą elżbietańską tożsamość. Przygotowane czytania duchowne i myśli na każdy dzień miesiąca pozwalały jeszcze bardziej poznawać św. patrona i jego duchowość, a jego nauczanie, cnoty i myśli czynić swoimi. Na okoliczność nowenny prowincja wydała trzy publikacje, które posłużyły modlitewnemu przeżywaniu jubileuszu powstania zgromadzenia[622].

W zgromadzeniu obchodzi się główne święta patronalne, do których zalicza się:

- uroczystość św. Elżbiety – 17 listopada,
- uroczystość św. Józefa – 19 marca.

Prowincja poznańska w sposób szczególny czci św. Józefa, gdyż w 1977 roku obrała go sobie na swego patrona. Przełożona prowincji s. M. Witolda Bukowska napisała m.in. *wydaje się, że dążenie do ściślejszego włączenia św. Józefa w nasze życie wewnętrzne i apostolskie, w obecnych niespokojnych czasach, przynagla nas do pokładania szczególnej ufności w jego orędownictwo, dla rozwiązania naszych problemów osobistych, problemów naszych placówek i kluczowych problemów całej naszej prowincji*[623].

Siostry pielgrzymują do sanktuarium św. Józefa w Kaliszu. Przykładowo 22.05.1999 roku pielgrzymka przebiegła pod hasłem roku: *Siostry św. Elżbiety świadkami ewangelizacyjnych błogosławieństw przez stale nowe odkrywanie, pogłębianie i przeżywanie miłosierdzia Ojca niebieskiego*. Dziękowały za dotychczasową opiekę oraz zawierzyły Jego wstawiennictwu wspólnoty prowincji i prosiły za Jego wstawiennictwem o potrzebne łaski w życiu duchowym. W pielgrzymce wzięły udział 82 siostry oraz 2 kandydatki do zgromadzenia[624].

W prowincji organizowane są dni skupienia. Przykładowo 21-22.03.1998 roku w Puszczykowie odbyły się dni skupienia dla sióstr katechetek i wychowawczyń pod hasłem: *Utworzenie sobie nowego serca i nowego ducha*. Skupieniu przewodniczyła s. M. Benwenuta Jankiewicz, która przygotowała referat dotyczący aktualnych problemów nauki religii w szkole. Ksiądz Stanisław Jankowski SDB przedstawił dwa referaty: *Odnowić swoją nadzieję* i *Pokutować, co to znaczy?* W kolejnym dniu siostry pracowały w grupach: katechetki w dwóch, a wychowawczynie w jednej. W efekcie siostry uznały, że w prowincji powinna być jedna lub dwie siostry odpowiedzialne za przygotowywanie materiałów do pracy z dziewczętami i ich rodzicami[625].

W zgromadzeniu odbywa się odnowa duchowa sióstr. W 2014 roku we Wrocławiu odnowę duchową przeżywały jubilatki życia zakonnego (25, 50, 60 i 65 lat). Z prowincji poznańskiej

622 „Biuletyn Informacyjny" 2013, nr 20, s. 31-34.
623 P.A. Kemnic, *Życie religijne sióstr*, s. 744.
624 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998/1999, nr 4, s. 4-5.
625 D. Kościelna, *Odnówmy swoją nadzieję przez nawrócenie*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998, nr 2, s. 8-10.

przyjechało siedem sióstr. Obecna była przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska. Siostry uczestniczyły w konferencjach, adoracjach i modlitwach, które prowadził o. Eugeniusz Hanas – filipin z Gostynia. Jubilatki pielgrzymowały do Nysy, Barda i Wrocławia. Na zakończenie odnowy duchowej, mając wianki na głowach, siostry odnowiły śluby zakonne[626].

W dniach 26-27.06.2015 roku w Nysie odbyło się czuwanie z Matkami Założycielkami, które zgromadziło ponad 200 elżbietanek z polskich prowincji. Siostry z poszczególnych prowincji prowadziły czuwanie:

- adoracja – prowincja nyska;
- Apel Jasnogórski: wprowadzenie – prowincja katowicka;
- rozważania różańcowe – prowincja wrocławska;
- spotkanie ze świętymi (s. M. Teodora Witkowska i s. M. Włodzimira Wojtczak) – prowincje toruńska i poznańska;
- modlitwy próśb i przebłagań – prowincja warszawska[627].

W dniu 24.06.2018 roku we Wrocławiu miało miejsce spotkanie jubilatek (25, 50, 55, 60 i 65 lat) z prowincji polskich w ramach odnowy duchowej. Prowincję poznańską reprezentowały 42 siostry. Jak po odnowie napisały jubilatki – *Dany czas sprzyjał modlitwie i przemyśleniu dotychczas przebytej drogi, by z ufnością spojrzeć w przyszłość*[628].

W sprawozdaniu na kapitułę prowincjalną dotyczącym stanu życia duchowego i apostolskiego sióstr prowincji poznańskiej od 19 listopada 2011 do 18 listopada 2017 roku napisano m.in.: *Siostry są świadome, że wciąż rozwijane życie duchowe jest kluczem do świętości. To ono decyduje o naszym człowieczeństwie; ma istotny wpływ na wszystko, co w naszym życiu zakonnym jest najważniejsze i najpiękniejsze. Ponieważ dzisiejszy świat*, *w którym żyjemy, posługujemy, ewangelizujemy*, *nie sprzyja rozwijaniu życia duchowego, tym bardziej konieczna jest nasza osobista i wspólnotowa troska o rozwój duchowy*[629].

W zakonnym życiu religijnym ważne miejsce odgrywają rocznice, przy okazji których odprawiono wybrane okolicznościowe nabożeństwa w wymiarze historycznym:

- 1966 – obchody 1000-lecia Chrztu Polski w Gnieźnie i Poznaniu,
- 1967 – obchody 125-lecia zgromadzenia,
- 1981 – obchody 750-lecia śmierci św. Elżbiety,
- 1971 – obchody 100. rocznicy przybycia sióstr do Poznania,
- 1972 – obchody 100. rocznicy śmierci Marii Merkert,
- 1983 – obchody 100. rocznicy przybycia sióstr do Ostrowa Wlkp.,
- 1989 – obchody 100. rocznicy przybycia sióstr do Sierakowa,
- 2002 – obchody 120-lecia posługi sióstr w Zielonej Górze[630],

626 „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 26-30.
627 Tamże, 2015, nr 22, s. 69-70.
628 Tamże, 2018, nr 25, s. 25-29.
629 ADPP, Sprawozdanie na Kapitułę Prowincjalną dotyczące stanu życia duchowego i apostolskiego Sióstr Prowincji Poznańskiej od 19 listopada 2011 roku do 18 listopada 2017 r.
630 I. Zielińska, *120 Te Deum laudamus*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2002, nr 10, s. 31-33.

- 2014 – peregrynacja różańca św. Jana Pawła II[631],
- 2016 – peregrynacja relikwii św. Faustyny i Krzyża z Ziemi Świętej[632],
- 2016 – zawierzenie prowincji Miłosierdziu Bożemu[633],
- 2017 – obchody 100-lecia objawień w Fatimie[634],
- 2018 – obchody 100-lecia niepodległości Polski[635],
- 2018 – obchody 150-lecia przybycia sióstr do Wschowy[636].

Siostry prowincji poznańskiej uczestniczyły w konferencjach i sympozjach związanych z jubileuszami zgromadzenia. Do ważniejszych należy zaliczyć:

- 26-28.09.2007 – międzynarodowe sympozjum przy współpracy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z okazji 800-lecia urodzin św. Elżbiety[637],
- 27.09.2012 – sympozjum z okazji 170-lecia powstania zgromadzenia i 5-lecia beatyfikacji bł. Luizy Merkert w Nysie[638],
- 15.09.2017 – konferencja o s. M. Iwonie Król „Cichej bohaterce Wschowy”[639],
- 27.09.2017 – jubileusz 175-lecia elżbietanek w Nysie oraz 10-lecie beatyfikacji bł. Marii Luizy Merkert[640],
- 12.05.2018 – 75-lecie śmierci Służebnicy Bożej s. M. Włodzimiry Wojtczak w Ostrowie Wlkp.[641].

W 2012 roku przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska za zgodą swej rady rozpoczęła starania o otwarcie procesu beatyfikacyjnego s. M. Włodzimiry (Czesławy) Wojtczak. Czesława Wojtczak urodziła się 20.02.1909 roku w Franklinowie koło Ostrowa Wlkp. Pochodziła ze średniozamożnej rodziny. Ojciec Józef był kowalem, matka Jadwiga zajmowała się domem. Na chrzcie św. w kościele parafialnym w Lewkowie nadano jej imię Czesława, w tym kościele przyjęła także pierwszą komunię św. Czasy, w których przyszło jej żyć, nie należały do łatwych. Pierwsza wojna światowa zmusiła ojca do walki na froncie francuskim, w szeregach armii pruskiej. Matka pozostała w domu sama z dwiema córkami. Po skończonej wojnie i uzyskaniu przez Polskę niepodległości rodzina przeprowadziła się do Ostrowa Wlkp. Od najwcześniejszych lat odznaczała się pracowitością, osiągając nie tylko dobre wyniki w nauce, ale także angażując się we wszelką działalność charytatywną. Podczas nauki w Żeńskim Gimnazjum i Liceum należała do Koła Miłosierdzia. Po maturze wstąpiła w szeregi organizacji kościelnej „Młode Polki”, gdzie pełniła funkcję skarbniczki. Do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety wstąpiła 18.08.1930 roku W dniu 27.07.1933 roku otrzymała habit zakonny i przyjęła imię siostra Maria Włodzimira.

631 „Biuletyn Informacyjny” 2014, nr 21, s. 31.
632 Tamże, 2016, nr 23, s. 7.
633 Tamże.
634 ADPP, Formacja permanentna. Program formacji permanentnej na rok 2017, Poznań [brak daty], s. 2.
635 „Biuletyn Informacyjny” 2018, nr 25, s. 48.
636 W. Szelejewska, *150 lat posługi sióstr elżbietanek we Wschowie*, „Biuletyn Informacyjny” 2018, nr 25, s. 36-37.
637 ADPP, Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 2005-2010.
638 „Biuletyn Informacyjny” 2012, nr 19, s. 37-45.
639 Tamże, 2017, nr 24, s. 59.
640 V. Błaszkiewicz, *175 lat elżbietanek w Nysie*, „Biuletyn Informacyjny” 2017, nr 24, s. 32-36.
641 A. Jakubowska, *75 rocznica śmierci Służebnicy Bożej s. M. Włodzimiry Wojtczak*, „Biuletyn Informacyjny” 2018, nr 25, s. 5-7.

Jeszcze w czasie postulatu ukończyła Wyższy Instytut Kultury Religijnej w Poznaniu oraz rozpoczęła studia w Katolickiej Szkole Społecznej. Odznaczała się wielkim rozmodleniem, doskonałym zachowaniem reguły zakonnej i niesamowitą pracowitością. Wrażliwa na ludzką biedę, z otwartym wręcz sercem zaraz po złożeniu pierwszej profesji, w 1933 roku, podjęła pracę w ochronce dla dzieci z rodzin bezrobotnych. Ochronka znajdowała się na terenie parafii pw. św. Jana Jerozolimskiego na Komandorii. W 1936 roku ochronkę utworzono przy kościele pw. Bożego Ciała w Poznaniu, gdzie z wielkim zaangażowaniem pracowała jako kierowniczka. Otrzymywała subwencje od miasta, które przeznaczała na dożywianie, opiekę lekarską i wyposażenie ochronki. Pracowała z wielkim poświęceniem, często też pomagała rodzinom swoich podopiecznych. Śluby wieczyste złożyła 28.08.1939 roku. Już wtedy zauważalne były u niej pierwsze symptomy gruźlicy. Okupacja i trudna sytuacja polityczna w kraju zmusiły wiele sióstr do opuszczenia zgromadzenia, także siostra Włodzimira powróciła do rodzinnego domu w Ostrowie Wlkp. Pod wpływem donosu władze okupacyjne nakazały jej z powodu choroby opuścić mieszkanie rodziców. Trafiła do Domu Starców przy ulicy Zdunowskiej. Tutaj rozpoczął się ostatni etap jej ziemskiego życia. Pozostając w odosobnieniu od wspólnoty zakonnej, nadal utrzymywała duchową więź z siostrami. Tutaj też zaczęła pisać pamiętnik, który miał być pociechą dla matki po jej śmierci. Wypowiedziała w nim swoją wielką miłość do Jezusa. Zmarła z modlitwą na ustach 20.02.1943 roku. Odznaczała się nabożeństwem do Najświętszego Sakramentu, Serca Jezusowego i Matki Bożej. Celem jej życia było upodobnienie się do Chrystusa, jak to sama napisała w dniu pierwszych ślubów: *Jezu daj, abym mogła umrzeć tak jak Ty – zapomniana i wzgardzona*[642].

Pierwszą postulatorką z ramienia przełożonej generalnej została s. M. Nicola Fajge (21.09.2012)[643]. Po otrzymaniu nominacji s. postulator M. Nicola Fajge napisała: *Mijają lata, a pamięć o Siostrze Włodzimirze trwa nadal. Kolejne szeregi sióstr kontynuują dzieło elżbietańskiej posługi wobec tych najmniejszych*. […] *Dla mnie osobiście Siostra M. Włodzimira pozostawiła doskonałe świadectwo, jak można żyć wiarą na co dzień.* […] *Dla osób zakonnych może być znakiem, jak godnie realizować powołanie.* […] *Każdy może zaczerpnąć z jej życia jakąś cnotę, która pomoże w pełni realizować życiowe powołanie*[644]. Od s. Włodzimiry można także nauczyć się *przyjmowania w duchu miłości miłosiernej i w zawierzeniu Bożej Opatrzności każdego może po ludzku trudnego dobra*[645].

Dnia 24.09.2017 roku w poznańskim kościele pw. Bożego Ciała miała miejsce uroczysta sesja trybunału beatyfikacyjnego pod przewodnictwem abpa Stanisława Gądeckiego, która zainaugurowała proces beatyfikacyjny Służebnicy Bożej s. M. Włodzimiry Wojtczak na szczeblu diecezjalnym. Delegatem arcybiskupa poznańskiego Stanisława Gądeckiego został ks. dr Rafał Pajszczyk, promotorem sprawiedliwości ks. dr Marcin Czujek, a notariuszem trybunału s. M. Karola Piotrowiak. Postulatorką procesu została s. M. Anna Jakubowska[646]. Dnia 24.05.2020 roku zakończono proces beatyfikacyjny na szczeblu diecezjalnym. Ekshumacja i kanoniczne

642 A. Jakubowska, R. Kania-Weiss, *Żyć ofiarowaniem*, Poznań 2016, s. 10.
643 ADPP, Akta osobowe s. M. Nicoli Fajge.
644 N. Fajge, *Siostra M. Włodzimira Wojtczak*, „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 4-6.
645 „Biuletyn Informacyjny" 2015, nr 22, s. 134.
646 Tamże, 2017, nr 24, s. 42-45.

rozpoznanie szczątków doczesnych s. M. Włodzimiry Wojtczak odbyło się 9.04.2021 roku na cmentarzu przy ul. Limanowskiego w Ostrowie Wlkp. Trwają dalsze procedury beatyfikacyjne w Stolicy Apostolskiej w Rzymie.

Duchowość i praktyki religijne połączone z apostolstwem w zgromadzeniu i prowincji poznańskiej są żywe i dynamiczne, ponieważ życie zakonne, podobnie jak rzeczywistość Kościoła, nie działa poza światem, ale rozwija się, owocuje i umiera w konkretnym świecie. Charyzmat elżbietański wyznacza kierunek osobistego rozwoju powołania każdej siostry, wzmocnionego ślubami zakonnymi, modlitwą, medytacją, milczeniem, sakramentami, uczynkami miłosierdzia i praktykami pokutnymi. Siostry nie ustają w swoich działaniach. Wraz ze swoim charyzmatem są potrzebne światu, aby świadczyć o wierze, nadziei i miłości[647].

[647] Z.J. Kijas, *Realizacja charyzmatu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety źródłem nadziei dla współczesnego świata*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 137-141.

Rozdział 3. Działalność charytatywno-apostolska

3.1. Opieka ambulatoryjna i szpitalna

W pierwszych *Statutach* z 31.07.1844 roku głównym celem posługi (charyzmatu) elżbietanek było niesienie chorym pomocy duchowej i materialnej[648]. Na wybór właśnie takiego charyzmatu miała wpływ sytuacja społeczno-polityczno-gospodarcza XIX-wiecznej Europy. Rozwój nauk przyrodniczych i przemysłu przyczynił się do postępującej urbanizacji i powstania problemów demograficznych. Rosnąca liczba ludności w miastach przy jednoczesnym braku odpowiednich warunków higieniczno-sanitarnych spowodowała nasilenie występowania chorób epidemicznych takich jak: dur brzuszny i plamisty, grypa, błonica, ospa czy cholera. Przeciwdziałania podejmowane przez ówczesnych lekarzy okazywały się jednak niewystarczające, aby ostatecznie przeciwstawić się zagrażającej zagładzie, zwłaszcza ludności z najniższych warstw społecznych[649]. Zdały sobie z tego sprawę cztery kobiety z Nysy na Dolnym Śląsku: Klara Wolf, Matylda Merkert, Maria Luiza Merkert i Franciszka Werner, współzałożycielki elżbietanek, które w 1842 roku postanowiły bezinteresownie poświęcić się pielęgnacji ubogich, a szczególnie opuszczonych chorych w ich mieszkaniach[650].

Wszystkie dotychczasowe *Konstytucje* zgromadzenia zwracają szczególną uwagę na elżbietański charyzmat niesienia pomocy chorym. W *Konstytucjach* z 1924 roku pielęgnowanie chorych uznano za dzieło miłosierdzia *właściwe* zgromadzeniu. Przełożona domu decydowała, gdzie i do kogo udawały się siostry i to ona prowadziła spis chorych pielęgnowanych przez siostry w ich mieszkaniach[651]. W *Dyrektorium* z 1968 roku podkreślono, że pielęgnacja chorych wynika z miłości do Chrystusa, którą należy pogodzić z pozostałymi zajęciami zakonnymi. Siostry służące chorym powinny być przygotowane w teorii i praktyce[652]. *Konstytucje* z 1974 roku przypominały, aby siostry nie były obojętne i nieczułe w pracy szpitalnej[653]. W kolejnych *Konstytucjach* zwracano szczególną uwagę, aby nie zaniedbywały chorych, ale okazywały im szacunek, chrześcijańską miłość i serdeczną troskliwość, a umierających przygotowywały na śmierć[654].

Do powojennej Polski w 1945 roku siostry wracały z wygnania, tułaczki, więzień i obozów koncentracyjnych. Jak wspomina s. M. Teodozja Zipner, elżbietanki, które przeżyły koszmar i okrucieństwo II wojny światowej, na zawsze straciły zdrowie, względnie doznały obrażeń

---

648 *Statuty Stowarzyszenia Sióstr do Pielęgnacji Opuszczonych Chorych pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusa* z 31.07.1844 r., [w:] *Listy błogosławionej Marii Luizy Merkert i dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (1842-1872)*, wydane przez Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2013, s. 18.

649 W. Śniegucki, *Organizacja służby zdrowia*, Warszawa 1962, s. 26.

650 *Kronika Domu Macierzystego w Nysie (1842-1854)*, [w:] *Listy błogosławionej Marii Luizy Merkert i dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (1842-1872)*, s. 11; *Okólnik z dnia 12 sierpnia 1876 r.*, [w:] *Listy współzałożycielki i drugiej przełożonej generalnej Matki Franciszki Werner oraz dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1850-1885*, wydane przez Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2017, s. 23-24.

651 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek)* [1924], Poznań 1948, art. 127 i 129.

652 *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Wrocław 1968, s. 44.

653 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1974, s. 71.

654 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1981, Rzym 1986, Rzym 1987, Rzym 2016 art. 79.

natury psychicznej. Przeżycia z czasu wojny i okupacji hitlerowskiej związały z podobnym losem milionów uciemiężonych rodaków[655].

W nowej rzeczywistości społeczno-politycznej wskutek zmiany granic państwowych nastąpiła wielka migracja ludności[656]. Przed zgromadzeniem stanęły zupełnie nowe zadania, m.in. zorganizowanie w trybie natychmiastowym doraźnej pomocy. Władze świeckie kierowały do zgromadzeń liczne oferty o wznowienie działalności szpitalno-ambulatoryjnej[657]. Pomoc sióstr okazała się niezawodna z powodu braku lekarzy i pielęgniarek świeckich[658]. Trzeba było pomóc ludności opuszczającej wschodnie tereny, zmierzającej na ziemie zachodnie oraz północne Polski, które uległy zniszczeniom o wielkich rozmiarach. Ludzie ci byli bez środków do życia, dotknięci utratą swoich najbliższych i całego dobytku. Doskwierała im nędza, głód i choroby. Wśród potrzebujących byli też Niemcy, którzy musieli opuścić dotychczasowe miejsca zamieszkania i osiedlić się za Odrą i Nysą Łużycką. To mobilizowało m.in. zgromadzenia zakonne, a wśród nich elżbietanki, do udzielania pomocy chorym, biednym i potrzebującym[659].

Chorym poświęcały swój czas, idąc do ich domów z posługą ambulatoryjną, nie szczędząc swoich sił, niosły ulgę cierpiącym, docierając do odległych miejsc pieszo, o każdej porze roku. Z własnej inicjatywy, aby wspomóc potrzebujących, starały się zdobyć jedzenie, opał i niezbędne środki do życia. Trzeba podkreślić, że nie tylko w czasie wojny zakonnice niejednokrotnie same były głodne i pozbawione najpotrzebniejszych środków do życia[660].

Jedną z sióstr elżbietanek, która słynęła z niezwykłej odwagi i bezinteresownej pomocy chorym niezależnie od ich wyznania, była s. Iwona – Anna Król, nazywana cichą bohaterką ze Wschowy[661]. Urodziła się 12.05.1908 roku w Mrozach koło Kartuz. Rodzice Michał i Anastazja z domu Wejher prowadzili gospodarstwo rolne. Dnia 6.08.1930 roku wstąpiła do zgromadzenia

655 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych,* „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 311.

656 H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 127; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 78-79.

657 B. Kraziewicz, L. Sieracka, A. Mamona, T. Otto, *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Prowincja chełmińska w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 121.

658 Z. Łyszczarz, J. Wątroba, *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Prowincja krakowska w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 34-35; A. Czeczuk, *Zgromadzenie Sióstr Córek Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 232; M. Woźniak, *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Cierpiących w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 157-160.

659 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 311-313; A. Zalińska, *Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej z Mariówki w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 47-48; Ł. Krebs, *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny dziewicy i męczennicy. Prowincja warmińska w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 144-150; A. Mirek, *Organizacja żeńskiego życia zakonnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1951*, [w:] *Organizowanie polskich struktur Kościoła katolickiego na ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1945-1951*, red. K. Jaworska, Wrocław 2019, s. 154.

660 J. Pernach, *Zgromadzenie Sióstr Pocieszycielek Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 284; Z. Łyszczarz, J. Wątroba J., *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Prowincja krakowska w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 24.

661 J. Pawłowska, *Pamięci siostry M. Iwony Król*, „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 43-46.; [J. Pawłowska], *Konferencja o Siostrze M. Iwonie*, „Biuletyn Informacyjny" 2017, nr 24, s. 59.

w Poznaniu. Dnia 10.08.1931 roku przyjęła habit i rozpoczęła nowicjat. Pierwsze śluby złożyła 20.08.1932 roku w Poznaniu. Uzyskała dyplom pielęgniarski i państwowe uprawnienia do wykonywania zawodu. Pierwszą placówką s. M. Iwony był Wyrzysk, gdzie pełniła obowiązki pielęgniarki w szpitalu. Następnie trzy lata pracowała w Kruszwicy. 9.03.1936 roku przełożeni skierowali ją do Pucka, gdzie była pielęgniarką w miejscowym domu starców. Śluby wieczyste złożyła 21.08.1937 roku. Z Pucka wyjechała do Wschowy, aby pracować w elżbietańskim domu dziecka oraz w zakrystii miejscowego kościoła parafialnego. Po wojnie pozostała we Wschowie. Dnia 1.10.1954 roku została przełożoną placówki zakonnej przy plebanii. 28.11.1960 roku powróciła do domu zakonnego przy placu św. Jana, gdzie mieścił się zakład opieki społecznej. Zmarła 8.08.1990 roku w Gdańsku. Pochowano ją 12.08.1990 roku na cmentarzu parafialnym we Wschowie[662].

Siostra M. Iwona Król pozostawiła pamiętnik, który w 2017 roku został wydany drukiem[663]. Opisała w nim ważniejsze wydarzenia z czasu II wojny światowej we Wschowie. Jednak nie była przygotowana na wszystkie skutki okrutnej wojny. W grudniu 1944 roku przyszło jej pochować zwłoki mieszkańca Wschowy. Oto jak zapisała w pamiętniku to wydarzenie: *Skąd w tym chaosie wziąć trumnę? Jak go pogrzebać? Wiedziałam, że jedna z kobiet miała przygotowaną, na wypadek swej śmierci, trumnę. Ponieważ została teraz ewakuowana, można było trumnę zabrać* […]. *Udałam się z Adolfem do jej domu. Nie wiem, w jaki sposób udało mi się, z pomocą 12-letniego Adolfa, ściągnąć ciężką trumnę ze strych*u. […] *Ułożyliśmy w niej zmarłego i z pomocą sióstr zawieźliśmy na wózku na cmentarz. Dziwny to był kondukt pogrzebowy. Wózek, na którym leżała trumna, ciągnęły siostry zakonne i mały Adolf*. […] *Nie mieliśmy sznurów. Resztkami sił zsunęliśmy do grobu trumnę skropioną wodą święconą i łzami sierot*[664].

Siostra M. Iwona Król była powszechnie znaną, wykwalifikowaną i doświadczoną pielęgniarką. O pełnieniu posługi w trudnym czasie ostatniej wojny wspomniała m.in.: *Dnie wypełnione były chodzeniem do chorych. Upadałam na nos ze zmęczenia. Ileż to nieraz przeżyłam strachu, żeby stosowane przeze mnie środki pomogły i żeby broń Boże, nikomu nie pogorszyło się. Pacjentami moimi byli zarówno Polacy, jak i Niemcy. Otrzymywane od Niemców środki żywności czy lekarstwa, zanosiłam chorym Polakom*[665]. Po wkroczeniu Sowietów do miasta leczyła także chorych żołnierzy. W lutym 1945 roku wezwano ją do radzieckiego żołnierza wyższej rangi w pałacu w Dębowej Łęce. Jak napisała w pamiętniku: *W pałacu przyjęli nas* [towarzyszyła jej Wanda Tysper – przyp. aut.] *bardzo uprzejmie i gościnnie. Częstowali nas chlebem, smażoną słoniną, a do picia podali spirytus. Jadłyśmy wiedząc, że odmowę przy poczęstunku, traktowali jako obrazę. Od picia spirytusu udało nam się wymówić. Chory miał anginę. Zrobiłam mu zastrzyk i dałam odpowiednie leki*[666]. Po wojnie gościła prawie w każdym domu, niosąc pomoc chorym w postaci leków, opatrunków i zastrzyków. Władze prowincji zabiegają o rozpoczęcie

662 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Iwonie – Annie Król.
663 Siostra Iwona [I. Król], *Garść wspomnień z czasów II wojny światowej*, [w:] *Siostra M. Iwona Król. Cicha bohaterka ze Wschowy*, red. J. Pawłowska, Z. Rygusik, Wschowa 2017, s. 17-29.
664 Tamże, s. 22.
665 Tamże, s. 21.
666 Tamże, s. 28-29.

postępowania beatyfikacyjnego s. Iwony[667]. Mieszkańcy Wschowy wspominają także s. Bernardę Springer, długoletnią pielęgniarkę, która udzielała się ambulatoryjnie[668].

Elżbietanki jako pierwsze wspierały biednych, co wynikało z ich charyzmatu[669]. Siostry stanęły na czele akcji niesienia pomocy ambulatoryjnej. Były jedynymi, które bezinteresownie niosły pomoc potrzebującym, ponieważ państwowa służba zdrowia i opieka społeczna dopiero organizowały swoje kadry. Na każdej placówce zakonnej była przynajmniej jedna siostra, która zajmowała się opieką ambulatoryjną, co potwierdzają sprawozdania zakonne oraz kroniki domowe. Elżbietanki organizowały stacje opieki w swoich domach, ponieważ ośrodki zdrowia i szpitale państwowe były całkowicie lub częściowo nieczynne. Siostry, które przed wojną pracowały w szpitalach, posiadały niezbędne kwalifikacje do wykonywania pracy w zawodzie pielęgniarki[670].

Analiza źródeł i opracowań historycznych świadczy o ogromnym ich zaangażowaniu w działalność ambulatoryjną na terenie prowincji. Siostry pielęgniarki po dyżurach w szpitalach udawały się do chorych w ich mieszkaniach. W 1947 roku na 37 placówek było 26 stacji ambulatoryjnych, w 1948 roku na 41 placówek było już ich 29, a w 1949 na 56 placówek 42 z nich prowadziły działalność ambulatoryjną[671].

W latach 1950-1956 polityka władz państwowych wobec zgromadzeń zakonnych bardzo osłabiła działalność sióstr elżbietanek na rzecz chorych i potrzebujących[672]. Lokalne zarządzenia władz administracyjnych służby zdrowia zabraniały zakonnicom udzielania pomocy w domach prywatnych. Siostry organizowały swoje życie zakonne tak, aby w swoich placówkach kontynuować tę pomoc[673]. W 1962 roku w prowincji na 68 placówkach było 51 ambulatoriów[674]. Prawie w każdej placówce zakonnej przy furcie znajdował się pokój lub choćby tylko jego część osłonięta parawanem, najczęściej nazywana „ambulantką", „ogniskiem" lub „stacją samarytańską"[675], gdzie pacjenci mogli przyjść i otrzymać skuteczną pomoc. Ambulatoria zakonne były miejscami nie tylko do wykonywania zabiegów, ale miejscami spotkań z ludzkimi sprawami, dzielenia się radościami i smutkami w zaufaniu i dyskrecji[676]. Siostry nie tylko dbały o zdrowie ciała pacjentów, ale przy okazji troszczyły się o ich dobro duchowe, np. umożliwiając kapłanom dotarcie do chorych z sakramentami św.[677].

667 E. Glinka, *Siostra M. Iwona Król kandydatka na ołtarze*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 8.
668 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Bernardzie – Teresie Stanisławie Springer.
669 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej (1946-1992)*, Poznań 1996, s. 32 [komputeropis].
670 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 29-30.
671 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych,* s. 319.
672 B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008, s. 51-53.
673 E. Kaczmarek, *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945-1956*, Warszawa 2007, s. 173-183; P.F. Neumann, *Zakony w 1050-letnich dziejach biskupstwa poznańskiego*, [w:] *Schematyzm Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w Archidiecezji Poznańskiej*, Poznań 2019, s. 23-24.
674 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, s. 323.
675 T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek prowincji polskich*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 516.
676 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 33.
677 D. Kościelniak, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 34.

Ambulatoria były wyposażone w apteczkę z lekarstwami oraz konieczne narzędzia i niezbędny sprzęt chirurgiczny do wykonywania lżejszych zabiegów[678]. Ambulatoria objęte były stałym dyżurem, by ludzie zgłaszający się po pomoc mogli zostawić swój adres i spokojnie oczekiwać na wizytę siostry dyżurującej. Siostry chętnie spieszyły z pomocą, otrzymując w zamian wiele życzliwości i pomocy ze strony podopiecznych. Świadome kar ze strony władz państwowych w postaci grzywny, nie zrażały się w niesieniu samarytańskiej posługi wobec ludzi chorych[679].

Najwięcej sióstr ambulantek pracowało w prowincji poznańskiej. Niekiedy kilka z nich działało w jednej stacji. Siostry w Lesznie zapisały w kronice: *Ambulantkę siostry pełniły bez przerwy. Był czas, że najmniej 3-5 sióstr pielęgnowało chorych*[680]. Potwierdzeniem szeroko zakrojonej działalności ambulatoryjnej w prowincji są świadectwa, które pozostały po siostrach:

Śp. siostra M. Henrieta – Teresa Brodowska

Siostra Henrieta od początku swego życia zakonnego służyła chorym. Najpierw pracowała jako instrumentariuszka na Sali operacyjnej w naszym szpitalu, a następnie w szpitalu przy ul. Samuela Engla. Po zwolnieniu ze szpitala ambulatoryjnie spieszyła chorym z pomocą – ciągle gotowa i dyspozycyjna w dzień oraz w nocy. Jej nieodłącznym środkiem lokomocji był rower, to właśnie on przysłużył się do sławnego powiedzenia „pogotowie na rowerze". Chodziła również do chorych na czuwania nocne. Nie przerażały ją wysokie schody prowadzące do chorych, mieszkających na 4 piętrze i wyżej. Zawsze pogodna, uśmiechnięta, dyskretna. Kiedy już zdrowie nie pozwoliło jej chodzić do chorych, wykonywała drobne czynności pielęgniarskie, pełniąc dyżur przy furcie Domu Prowincjalnego w Poznaniu[681].

Śp. siostra M. Małgorzata – Stefania Krawecka

Od najmłodszych lat nosiła się z myślą wstąpienia do zgromadzenia zakonnego, aby pomagać chorym, biednym i opuszczonym. W zgromadzeniu została przygotowana do upragnionego zawodu pielęgniarskiego, zdając w Poznaniu egzamin państwowy. Do 1960 roku z wielkim zaangażowaniem i oddaniem pielęgnowała chorych w różnych szpitalach […]. *Władze państwowe usuwając siostry ze szpitali, nie pominęły również siostry Małgorzaty. Z wielkim bólem zostawiła swoich chorych, ale 29.12.1960 roku objęła ambulatoryjną opiekę nad chorymi. 10 maja 1961 roku przybyła do Jarocina. Tutaj rozpoczęła nowy etap swojego życia – nową posługę – pielęgnacje chorych w ich własnych mieszkaniach. Przez 36 lat służyła i pracowała dla Jarocina i okolic, a nieodłącznym środkiem lokomocji był rower. To właśnie on przysłużył się do tego, że zaczęto nazywać siostrę „pogotowie na rowerze"*[682].

Działalność ambulatoryjna w prowincji stawała się trudniejsza. W latach 60. XX wieku następowały dalsze zwolnienia sióstr ze szpitali, ośrodków zdrowia i przychodni[683]. Usuwanie sióstr ze szpitali i innych państwowych placówek służby zdrowia nie miało żadnych podstaw prawnych.

678 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, s. 322.
679 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 33.
680 ADL, Kronika domu.
681 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Henriecie – Teresie Brodowskiej.
682 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Małgorzacie – Stefanii Krawieckiej.
683 W latach 1959-1963 ponad 3000 zakonnic w Polsce zwolniono ze szpitali, pozbawiając całkowicie pracy zawodowej. B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, cz. 2: 1964-1970, Olsztyn 2001, s. 10-11; ADPP, Udział Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w lecznictwie zamkniętym 1947-1989 w Prowincji Poznańskiej.

Zwalniano zakonnice, ponieważ należały do zgromadzeń i instytutów życia konsekrowanego. Ich miejsce zajmował personel świecki[684]. Siostry zwolnione z pracy kontynuowały działalność ambulatoryjną w placówkach zakonnych. Przykładowo w 1969 roku na terenie prowincji siostry zaopiekowały się 13 477 pacjentami, podczas czuwań dziennych odwiedziły 915 chorych, w czasie czuwań nocnych były u 396 chorych, podały lekarstwa i zastrzyki 73 714 osobom, opatrzyły 12 190 osób i wykonały 11 869 innych zabiegów (np. usuwanie zębów)[685]. Poniższa tabela posłuży lepszemu zobrazowaniu tej pracy w prowincji.

Tabela 33. Działalność ambulatoryjna w latach 1965-1967

Rok	Liczba sióstr	Liczba placówek	Liczba sióstr w stacjach ambulatoryjnych	Liczba stacji ambulatoryjnych
1965	523	68	76	55
1966	523	68	63	52
1967	524	68	74	52

Źródło: D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 34

Istotnym problemem w działalności ambulatoryjnej była sprawa kadr. Potrzeby społeczeństwa rosły, natomiast prowincji poznańskiej brakowało nowych, wykwalifikowanych sióstr pielęgniarek. Spośród sześciu prowincji sióstr elżbietanek w Polsce w prowincji poznańskiej w 1965 roku na 68 placówek przypadało 76 sióstr w 55 ambulatoriach, a w roku 1966 na 68 placówek przypadały 63 siostry w 52 ambulatoriach. Następnie w 1967 roku na 68 placówek przypadały 72 siostry w 52 ambulatoriach[686].

W latach 70. XX wieku nadal postępował spadek ilości stacji ambulatoryjnych oraz liczby sióstr zaangażowanych w tę działalność. Brakowało młodych sióstr pielęgniarek, które w tym okresie nie miały możliwości ukończenia państwowej szkoły pielęgniarskiej stopnia licealnego[687].

Na dzień 31.12.1989 roku stan liczebny wynosił: na 35 miejscowości 39 placówek. Znaczący wpływ na powyższe dane miała likwidacja placówek, najpierw przyszpitalnych, a później parafialnych, a także brak sióstr pielęgniarek w poszczególnych domach zakonnych. Wskutek dalszych zwolnień sióstr pielęgniarek do grudnia 1979 roku w szpitalach samorządowych nie pracowała już żadna siostra[688].

Tabela 34. Działalność ambulatoryjna

Rok	Domy, w których prowadzi się pielęgnację ambulatoryjną	Liczba sióstr zatrudnionych w pielęgnacji ambulatoryjnej
1991	26	36
1992	27	37

684 A. Mirek, *Trudne lata wielkie dni. Zakony żeńskie w PRL*, Lublin–Ząbki 2015, s. 224.
685 ADPP, Sprawozdanie roczne za 1969 r.
686 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, s. 325.
687 T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek prowincji polskich*, s. 519.
688 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 34.

1993	29	36
1994	25	34
1995	26	36
1996	26	36
1997	23	32
1998	22	31
1999	19	27
2000	19	27
2001	14	23
2002	13	20
2003	12	19
2004	11	18
2005	11	17
2006	9	15
2007	9	15
2008	10	16
2009	10	16
2010	10	16
2011	10	15
2012	3	5
2013	3	5
2014	3	3
2015	3	4
2016	1	3
2017	2	2
2018	2	2
2019	2	2
2020	2	2
2021	2	2

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

W latach 90. XX wieku bardzo zmalała opieka ambulatoryjna pomimo wysiłków i zatroskania sióstr w całej prowincji. W sprawozdaniu o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem przygotowanym na kapitułę prowincjalną w 1994 roku napisano m.in.: *Jest bardzo ważna i konieczna opieka ambulatoryjna, nasilona wołaniem ludzi ubogich, zaniedbanych, opuszczonych, chorych na AIDS i z różnymi uzależnieniami* [...]. *Często powstaje pytanie, które dzieła prowadzić, podtrzymać i rozwinąć, a z których zrezygnować. Wybór nie jest łatwy. Wszędzie*

jest człowiek oczekujący na autentyczne świadectwo i spragniony Bożej prawdy – ewangelizacji[689]. Pomimo spadku powołań podejmowany jest jednak wysiłek, aby praca ambulatoryjna miała coraz szerszy zasięg i była kontynuowana. Przykładowo w 1992 roku w działalność ambulatoryjną zaangażowanych było 37 sióstr, z czego 24 wypełniały tę posługę jako dodatkową, tj. obok pracy zawodowej.

W kolejnym sprawozdaniu z 1998 roku wspomniano, że siostry z przygotowaniem pielęgniarskim nadal pracowały w szpitalach i w miarę możliwości spieszyły z opieką ambulatoryjną. Pomoc sióstr była bardzo mile widziana i wysoko oceniana przez tych, którzy z niej korzystają. W 1997 roku 32 siostry w 23 domach zajmowały się pielęgnacją ambulatoryjną i 7 sióstr pracowało w 3 szpitalach[690]. Pod koniec lat 90. XX wieku zmalała posługa sióstr odnośnie chorych w domach prywatnych. Powodem takiego stanu rzeczy był brak młodych sióstr pielęgniarek, zaś *siostrom starszym przybywa lat, a ubywa sił* […] *to jednak nie ustaje wołanie o pomoc ze strony Sióstr*[691].

Po 2000 roku niewiele się zmieniło, skoro w sprawozdaniu z 2006 roku powtórzono zdanie z poprzedniego sprawozdania o zmniejszeniu posługi wśród chorych w domach prywatnych. W latach 2000-2006 zgromadzeniu udało się wyremontować poszpitalny budynek w Lesznie przy ul. Niepodległości 37 i przeznaczyć go na potrzeby chorych i starszych sióstr[692]. W 2011 roku 15 sióstr w 10 punktach prowadziło pielęgnację ambulatoryjną i 3 siostry pracowały w 3 szpitalach[693]. Od 2011 roku prowincja stanęła przed nowymi wyzwaniami związanymi z oddaniem budynków poszpitalnych w Poznaniu i Sierakowie. Zarząd prowincji podjął decyzję, aby w odzyskanych budynkach otworzyć Centrum Pomocy Osobom Starszym „Elżbietanki". Według sprawozdania z 2017 roku siostry pielęgniarki pracują w Domu Sióstr Emerytek w Lesznie, Archidiecezjalnym Domu Księży Seniorów w Gnieźnie i Stacji Opieki „Caritas" w Ostrowie Wlkp.[694].

Należy wspomnieć o opiekunkach parafialnych, które posługę ambulatoryjną łączyły z opieką duchową. Po zlikwidowaniu w 1950 roku kościelnej „Caritas" zaczęły powstawać parafialne zespoły charytatywne, w których działalność angażowały się elżbietanki. Po ukończeniu kursów organizowanych przez diecezje nabywały wiedzy i praktyki do posługi charytatywnej. W latach 50.-60. XX wieku 11 sióstr ukończyło kursy w prowincjach katowickiej, nyskiej i poznańskiej[695].

689 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 1994, s. 6.
690 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 1998, s. 3.
691 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2000, s. 12.
692 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2006, s. 13.
693 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2011, s. 16-17.
694 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2017, s. 8.
695 T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek prowincji polskich*, s. 523.

Tabela 35. Opiekunki parafialne w prowincji poznańskiej w latach 1969-2021

Rok	Liczba placówek	Liczba sióstr	Liczba opiekunek parafialnych
1969	68	535	36
1979	64	478	16
1989	61	427	8
1999	46	322	6
2009	34+1*	235	3
2019	24+1*	156	0
2020	23+1*	150	0
2021	23+1*	142	0

1* – filia

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Pielęgnacja ambulatoryjna ujawniła potrzebę leczenia szpitalnego, gdyż w wielu wypadkach leczenie w domu okazywało się niewystarczające[696]. Poza ambulatoryjną pielęgnacją chorych w poszczególnych placówkach elżbietanki przystąpiły do ponownej organizacji pracy i uruchomienia szpitali. Po wojnie odzyskały i otworzyły cztery własne szpitale w Poznaniu, Lesznie, Sierakowie oraz Zielonej Górze. Z ogromnym trudem i poświęceniem odrestaurowały i wyposażyły budynki szpitalne, zdewastowane i ograbione ze sprzętów przez wycofujące się oddziały niemieckie, a następnie wojska rosyjskie[697]. W kronice domu w Zielonej Górze zapisano, że 1.01.1946 roku radziecki dowódca wojskowy oddał siostrom ich dawny szpital, wymagający nie tylko remontu, ale i koniecznego wyposażenia[698].

Pod koniec wojny w szpitalach nasiliła się epidemia tyfusu i chorób płucnych. Elżbietanki nie zważając na zagrożenia chorobą, opiekowały się chorymi na oddziałach zakaźnych[699]. Przykładowo w szpitalu w Lesznie zachorowało sześć sióstr, z których dwie zmarły[700]. W każdej prowincji zachowała się pamięć o siostrach, które całkowicie poświęciły się opiece nad chorymi w szpitalach. W prowincji poznańskiej na szczególną wdzięczność i pamięć zasłużyły s. M. Symplicja Koszałka w Zielonej Górze i s. M. Florencja Pokładek w Lesznie[701].

696 E. Podolska, *Opieka sióstr św. Elżbiety nad chorymi. Zakłady opieki zdrowotnej zamkniętej*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 193.

697 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 31.

698 ADPP, Kronika domu [Zielona Góra].

699 Podobnie zgodnie z charyzmatem zakonnym albertynki pracowały na oddziałach zakaźnych. A. Stelmach, *Historia Zgromadzenia Sióstr Albertynek w latach 1891-1927*, [w:] A. Stelmach, A. Bąk, *Historia Zgromadzenia Sióstr Albertynek 1891-1955*, Zakopane-Kalatówki 2008, s. 80.

700 ADPP, Kronika szpitala w Lesznie.

701 T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek prowincji polskich*, s. 534.

S. M. Symplicja – Anna Koszałka urodziła się 8.08.1905 roku w miejscowości Tuchlino, pow. Kartuzy. Rodzice Jan i Mechtylda z domu Bronk prowadzili gospodarstwo rolne i wychowywali ośmioro dzieci, z których dwie córki wybrały powołanie zakonne. Najstarsza Anna 23.11.1927 roku wstąpiła do zgromadzenia elżbietańskiego. Kilka lat później Klara poszła w ślady starszej siostry i wstąpiła do elżbietanek. S. M. Symplicja 23.05.1929 roku rozpoczęła nowicjat, a 24.05.1930 roku złożyła I profesję. W zgromadzeniu zdobyła kwalifikacje pielęgniarki z egzaminem państwowym. Pierwszą pracę rozpoczęła w szpitalu przy ul. Łąkowej w Poznaniu. W 1935 roku złożyła profesję wieczystą. W czasie okupacji 25.06.1941 roku została wywieziona do obozu w Bojanowie. W lipcu 1941 roku władze obozowe skierowały ją na oddział zakaźny w szpitalu w Bojanowie. Po zwolnieniu z obozu 10.06.1942 roku została pracownicą miejscowego magistratu. S. M. Symplicja organizowała żywność dla sióstr, które przebywały w bojanowskim obozie. Dodatkowo po pracy w urzędzie pomagała chorym w ich mieszkaniach. Decyzją przełożonych zakonnych 1.12.1946 roku została przełożoną domu z poleceniem zorganizowania szpitala w Zielonej Górze. W 1963 roku przeniesiono ją do Rychtala, a następnie do Zbąszynia i Sławy Śląskiej, gdzie pełniła obowiązki przełożonej domu. W 1991 roku zamieszkała w domu sióstr w Lesznie. Zmarła 6.05.1995 roku. Pochowano ją 9.05.1995 roku na miejscowym cmentarzu. Przed śmiercią powtarzała: *Wszystko będzie tak, jak Pan Jezus i Maryja chce*[702].

Siostra M. Florencja Pokładek urodziła się 3.11.1891 roku w Przyborowie, pow. Gostyń. Zdobyła kwalifikacje pielęgniarskie. Przed wojną pracowała na bloku operacyjnym elżbietańskiego szpitala przy ul. Łąkowej w Poznaniu. W czasie okupacji przez osiem miesięcy przebywała w więzieniu przy ul. Wolności w Poznaniu. Powodem jej uwięzienia była ucieczka trzech sióstr do Generalnej Guberni. Po zwolnieniu pracowała w szpitalu płucnym w Obrze. Po wojnie przełożeni skierowali ją do Leszna, gdzie pełniła obowiązki przełożonej w szpitalu. 4.11.1960 roku otrzymała przeniesienie do Psar i została przełożoną sióstr w miejscowym domu starców. Zmarła 24.07.1962 roku w Psarach. Pochowano ją 26.07.1962 roku w Ostrowie Wlkp. Pozostawiła po sobie wspomnienie wzorowej zakonnicy, bez reszty oddanej chorym[703].

Wszystkie siostry zatrudnione w powojennych szpitalach posiadały odpowiednie przygotowanie zawodowe. Pracowały jako pielęgniarki, laborantki, instrumentariuszki, obsługujące rentgen, aptekarki oraz siostry wykształcone w innych specjalnościach medycznych i organizacyjnych[704]. Z myślą o nich przy szpitalu elżbietańskim w Poznaniu władze prowincji zorganizowały pierwsze po wojnie wojewódzkie kursy pielęgniarskie pod kierownictwem s. Laetiti Henke. Na zakończenie zajęć kursantki złożyły egzamin przed komisją, której przewodniczył przedstawiciel ministerstwa zdrowia[705].

Elżbietanki były zatrudnione w różnego typu szpitalach, pełniąc posługę przy chorych lub zajmując się kierowaniem szpitali. Przykładowo w 1949 roku 73 siostry pracowały w 10 szpitalach samorządowych (miejskich, powiatowych i wojewódzkich) w: Grodzisku Wlkp., Jarocinie,

---

702 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Symplicji – Annie Koszałka.
703 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze Florencji Pokładek.
704 E. Schaefer, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety*, Lublin 1996, s. 106-153.
705 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 36.

Koźminie, Krotoszynie, Międzychodzie, Opalenicy, Ostrowie Wlkp., Rawiczu, Strzelnie i Śremie. W krótkim czasie po rozwinięciu pełnej działalności w szpitalach, na podstawie Ustawy z dnia 28.10.1948 roku (art. 13 ust. 1) Dz.U. z 1948 r. Nr 55, poz. 434 i Dz.U. z 1949 r. Nr 45, poz. 335 oraz Uchwały Rady Ministrów z dnia 21.09.1949 roku M.P. z 1.10.1949 r. (Nr A 68, poz. 884) – wszystkie szpitale prowadzone przez zgromadzenia zakonne w Polsce wraz z majątkiem ruchomym i nieruchomym przeszły na własność państwa[706].

Kolejnym ciosem dla zgromadzenia była ustawa z 30.03.1950 roku o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki. W wyniku tej ustawy nastąpiło wywłaszczenie niemal wszystkich zakładów leczniczych będących własnością zgromadzenia wraz z ich wyposażeniem bez odszkodowania dla właścicieli. Szpitale uspołecznione zostały uznane za własność Skarbu Państwa. W czasie przejmowania szpitali nie stosowano komisyjnego przejęcia, lecz żądano od przełożonych dokumentacji stwierdzającej stan prawny użytkownika nieruchomości, po czym pisemnie informowano zgromadzenie o przejęciu nieruchomości przez Skarb Państwa[707]. W szpitalach likwidowano kaplice i usuwano krzyże pod pretekstem pozyskania nowych pomieszczeń dla chorych[708]. Po upaństwowieniu szpitali siostry, które pozostały przy łóżkach chorych, otrzymywały pensje z budżetu państwowego, wypłacane według ustanowionej listy płac. Pensje te stanowiły jedyne źródło ich utrzymania[709].

Władze państwowe systematycznie „oczyszczały" państwową służbę zdrowia z sióstr, zastępując je kadrą świecką. Przy zwalnianiu sióstr ze szpitali usuwano najpierw pielęgniarki oddziałowe, a następnie pozostałe – pielęgniarki odcinkowe. Najdłużej, jedynie z konieczności, pozwolono siostrom pracować na salach operacyjnych, w pracowni RTG, w laboratorium czy aptece, a więc, tam gdzie siostry nie miały bezpośredniej styczności z pacjentami. Przykładowo do 1989 roku w Lesznie i Sierakowie pozostały tylko dwie siostry pracujące w laboratorium i w RTG. W ten sposób ówczesne władze państwowe umiejętnie odebrały siostrom możliwość *ewangelicznego apostołowania* wśród chorych, który był naczelnym celem charyzmatu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety[710].

Wyjątkiem w latach 70. XX wieku było zatrudnienie elżbietanek w szpitalu miejskim w Krotoszynie (1977), w szpitalu powiatowym w Jarocinie (1975), w szpitalu w Międzychodzie (1976) i w Śremie (1977)[711]. Siostry mogły też kontynuować lub podejmować pracę w państwowych

706 Podobny los spotkał elżbietanki pozostałych prowincji oraz inne zgromadzenia, którym odebrano ich własności, w tym szpitale: B. Kasperek, *Represje wobec sióstr elżbietanek w Cieszynie w okresie stalinowskim*, [w:] *Represje wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PRL. Zagadnienia wybrane*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2012, s. 72-76. Szerzej o upaństwowieniu szpitali i odebraniu ich elżbietankom: K.Ż. Sztylc, *Siostry elżbietanki w Polsce po II wojnie światowej i wpływ nowej sytuacji państwowej na życie zgromadzenia*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert-kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 107-108.

707 ADPP, Udział Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w lecznictwie zamkniętym 1947-1989 w Prowincji Poznańskiej.

708 W podobnej sytuacji znalazły inne zgromadzenia, które prowadziły działalność szpitalną, np. J.M. Kupczewska, *Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1945-1989*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2019, t. 5, s. 637-639.

709 ADPP, Udział Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w lecznictwie zamkniętym 1947-1989 w Prowincji Poznańskiej.

710 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 34.

711 Tamże, s. 34.

zakładach specjalnych dla dzieci i dorosłych upośledzonych fizycznie i umysłowo, gdyż świeccy niechętnie zgłaszali się do pracy w tych zakładach[712].

Sytuacja sióstr uległa poprawie dopiero dzięki ustawie z 17.05.1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1989 r. Nr 29, poz. 154). Prowincje zakonne otrzymały status osób prawnych, odtąd mogły posiadać swoją własność i prowadzić działalność (rozdz. 2, art. 8, p. 1). Ustawa stworzyła możliwość zwrotu upaństwowionej własności[713]. Prowincja poznańska otrzymała m.in. cztery budynki szpitalne odebrane przez państwo w 1950 roku.

Tabela 36. Wykaz domów zakonnych przy szpitalach, w których pracowały siostry Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej, późniejszej prowincji poznańskiej[714]

Kolejność zniesień	Miejscowość i adres	Data powstania placówki	Data zniesienia placówki
1	ZBĄSZYŃ Szpital miejski ul. Zbąskich 41	13.09.1928	1.04.1935
2	ŁASIN Szpital powiatowy pow. Grudziądz	1.03.1930	12.10.1939
3	POZNAŃ Szpital Kasy Chorych ul. Raczyńskich 13/14	27.02.1932	15.10.1939
4	WARSZAWA Lecznica św. Antoniego ul. Topiel 14	10.08.1922	6.09.1944
5	STAROGARD SZCZECIŃSKI Szpital Miejski ul. Kanałowa 1	1.08.1920	12.02.1945
6	OBORNIKI WLKP. Szpital Miejski ul. Szpitalna 1	5.05.1925 1.01.1948	27.09.1939 1.05.1948
7	KOŹMIN Szpital Rejonowy ul. Ogrodowa 4	1.09.1913 1.07.1937	10.09.1926 1.05.1951

712 B. Masłyk, *Żeńskie zgromadzenia zakonne w diecezji gorzowskiej w okresie 50 lat jej istnienia*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra–Gorzów Wlkp. 1998, s. 465.

713 Tę poprawę odczuły wszystkie zakony i zgromadzenia zakonne, np. D. Korzeniewska, *[...] takie Piękno nazywa się Miłosierdzie. 50 lat Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim. Historia. Perspektywy. Nadzieje*, Poznań 2022, s. 49-50.

714 ADPP, Opracowane na podstawie zestawienia tabelarycznego, s. 1-8.

8	STRZELNO Szpital Powiatowy ul. Powstańców Wlkp. 5 (dawna ul. Młyńska 5)	1.10.1892	1.01.1954
9	RAWICZ Szpital Powiatowy ul. Kasprzaka 9 (dawna ul. Sienkiewicza; Hallera 6)	1.04.1921	?.08.1955
10	OSTRÓW WLKP. Szpital Powiatowy ul. Limanowskiego 15 (dawna ul. Starokaliska 15/17)	1.04.1888	31.08.1962
11	GRODZISK WLKP. Szpital Rejonowy ul. Mossego 2 (dawna ul. Szpitalna 3)	1.07.1919	31.08.1963
12	ŚREM Szpital Powiatowy ul. Fama 13	1.07.1893	24.06.1974
13	JAROCIN Szpital Powiatowy ul. Szpitalna 1	1.04.1920	5.07.1975
14	KROTOSZYN Szpital Powiatowy ul. Leśna 4	1.10.1921	15.08.1976
15	MIĘDZYCHÓD Szpital Powiatowy Rynek 8 (dawna ul. Szpitalna 10)	20.04.1945	24.08.1978

Źródło: ADPP, Teczki domów zakonnych

W latach 1945-1962 prowincja poznańska posiadała cztery szpitale będące jej własnością i pod jej zarządem w następujących miejscowościach[715]:

- Poznaniu,
- Lesznie,
- Sierakowie,
- Zielonej Górze.

[715] ADPP, Sprawozdanie przełożonej prowincji Matki A. Tomczak, [w:] Dane statystyczne dotyczące pracy w szpitalach, ośrodkach zdrowia i zakładach specjalnych Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety na terenie Archidiecezji Poznańskiej, Poznań 19.02.1962 r.

Szpital św. Elżbiety pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Poznaniu

Z 29 pierwszych domów w Wielkopolsce najbardziej rozwinęła się placówka w Poznaniu przy ul. Łąkowej. Budowę domu rozpoczęto w 1884 roku. Siostry zamieszkały w nim 29.09.1885 roku. Dnia 1.10.1885 roku ks. kurator Kessler poświęcił dom, a arcybiskup Julius Dinder konsekrował kaplicę pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Za radą miejscowych obywateli i lekarzy, którzy coraz bardziej cenili elżbietanki jako pielęgniarki, oraz za zgodą władz generalnych zgromadzenia w latach 1908-1910 na placu przylegającym do domu sióstr wybudowano szpital. Przy jego budowie wielkie zasługi położyła s. M. Jolanta Ostrowska. W miarę jak wznosiły się mury szpitala, wzrastały też kłopoty pieniężne. W obawie, by siostry poznańskie nie zabrnęły w zbyt wielkie długi, najwyżsi przełożeni zgromadzenia sprzeciwili się dalszej budowie. Wówczas siostra przełożona Jolanta Ostrowska ogłoszeniem w „Kurierze Poznańskim" zaznajomiła miejscowe społeczeństwo z trudnościami, z jakimi boryka się przyszły szpital. Na odezwę w gazecie odpowiedziało wiele osób, zarówno spośród duchowieństwa, jak i osób świeckich. Swymi ofiarami przyczynili się do kontynuowania rozpoczętego dzieła. Gdy okazało się, że i tych ofiar jest za mało na dalszą budowę, siostra przełożona Jolanta uzyskała od prezydenta miasta Schwarzkopfa pozwolenie na urządzenie kwesty w 12 powiatach. Siostry z poświęceniem wykonały ten mało przyjemny obowiązek. Budowa szpitala według najnowocześniejszych zasad pochłaniała wielkie sumy. Jak wynika ze sprawozdania rocznego z dnia 31.12.1909 roku, pieniędzy z kwesty nie było chyba zbyt wiele, gdyż pilną okazała się potrzeba zaciągnięcia znacznego długu[716].

O tych bardzo trudnych czasach Stanisław Karwowski napisał: *Elżbietanki pomimo dobrodziejstw, jakie świadczyły miastu, żadnej zapomogi od magistratu nie otrzymały. Zaledwie zdołali radni polscy, gdy zakład swój rozszerzały, wyjednać od magistratu 3000 marek zapomogi. Żydowski szpital otrzymał 10.000 marek, a Dyakonistki nawet 100.000 marek!* Do licznych kłopotów finansowych dołączyły się także inne. Na przykład sąsiad Wengel, właściciel domu przy ul. Łąkowej 4, obawiając się, że przez wybudowanie skrzydła szpitala zmniejszy się wartość jego domu, przeciwko dalszej budowie zaprotestował nawet w domu macierzystym we Wrocławiu. Stamtąd wkrótce przyszedł telegram zabraniający dalszych prac budowlanych. Na takie zarządzenie 100 ludzi pracujących przy budowie przerwało pracę. Mimo niemałych i zróżnicowanych problemów przy budowie bardzo nowoczesnego wówczas szpitala, dzięki ufności pokładanej w Sercu Jezusa i dzięki ofiarności i życzliwości ludzi, siostra przełożona Jolanta zdołała doprowadzić budowę do końca. Widząc dalsze potrzeby sióstr, których w 1910 roku było na Łąkowej 30, przedsiębiorcza i energiczna siostra przełożona mimo nasilających się niedomagań fizycznych rozpoczęła w 1912 roku podwyższenie domu z dwupiętrowego na trzypiętrowy oraz przebudowę kaplicy Serca Jezusowego. Tę powiększono o połowę, wysuwając nowy budynek między gmach szpitala a tzw. stary dom. Pod kaplicą urządzono salę rekreacyjną na około 200 osób, przeznaczoną także na nauki rekolekcyjne oraz kapituły prowincjalne. Natomiast pod salą w suterenach urządzono refektarz zakonny. Wszystkie te prace szczęśliwie zakończono

716 J. Kosakowska, *Szpital św. Elżbiety pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Poznaniu* [komputeropis b.p.].

w 1913 roku. Rok ten okazał się bardzo ważny dla domu przy ul. Łąkowej, a także dla pozostałych domów w Wielkopolsce. W tym bowiem roku z powodu ciągłego, znacznego rozwoju kongregacji i w trosce o lepszą organizację wewnętrzną wyodrębniono w zgromadzeniu kolejną prowincję[717]. Została ona utworzona z domów położonych w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, a dom przy ul. Łąkowej stał się siedzibą władz prowincjalnych[718].

W 1939 roku, po wkroczeniu Niemców do Poznania, wszystkie siostry przy ul. Łąkowej zostały internowane w ich własnym domu. Usunięto ze szpitala polskich lekarzy, a sprowadzono niemieckich. Najgorszym jednak i najboleśniejszym przeżyciem dla prześladowanych sióstr było rozporządzenie wydane 12.01.1942 roku, nakazujące wszystkim siostrom pracującym w szpitalu zdjęcie habitu zakonnego. Odtąd siostry nosiły strój świecki, podobny do stroju sióstr PCK.

Ciężką chwilę przeżyły siostry w szpitalu poznańskim w drugiej połowie października 1942 roku, kiedy to na ich oczach, przy udziale hitlerowców i członków z Gauselbstverwaltung, zdemolowano urządzenie kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, rozbijając i rąbiąc figury, ołtarze, ławki i ambonę. „Oberin" deptała i tańczyła w zakrystii po bieliźnie kaplicznej i innych przedmiotach służących do kultu religijnego. Nakazała też, aby drzewo z ołtarzy, ławek itp. używano wyłącznie do opalania pieców w jej mieszkaniu. Część parametrów religijnych wywieziono, z reszty szyto sukienki dla lalek, poduszki na kanapy, a z bielizny kościelnej wyprawki dla niemieckich niemowląt. Kaplicę tę, jak również kaplicę w nowicjacie, której urządzenie także doszczętnie zniszczono, zamieniono na rupieciarnię. W kaplicy szpitalnej przez pewien czas siostry przesypywały wielkie ilości pierza. Trzecia kaplica pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, znajdująca się na pierwszym piętrze w szpitalu, została zamieniona na pokój dla chorych. „Oberin" w przystępie jakiegoś lepszego humoru pozwoliła jednej z sióstr zabrać coś z kaplicy Najświętszego Serca Jezusowego „na pamiątkę". Siostra wybrała figurkę św. Elżbiety i przechowała ją w swoim pokoju.

Z wiosną 1943 roku po wstępnej akademii, na którą sproszono wszystkich wybitniejszych „zbirów" hitlerowskich w Poznaniu, zamieniono nazwę Szpitala Sióstr Elżbietanek na Berta Spitzer Krankenhaus. Potem w ogrodzie urządzono ucztę, na której dla szykany siostry musiały podawać do stołu.

Nadszedł wreszcie dzień 22.01.1945 roku. Niemcy pośpiesznie pakowali zrabowane ze szpitala w Poznaniu opatrunki, bieliznę, materace, dywany, a przede wszystkim żywność – razem 13 ciężarówek. Niemieckie pielęgniarki zabierały ze sobą narkotyki, aby w razie potrzeby pozbawić się życia i tym sposobem ujść z rąk nieprzyjaciela. Ponieważ grożono siostrom ewakuacją, chowały się, jak mogły przed okiem okrutnej „Oberin". Po usunięciu się Niemców w dniu 3 lutego 1945 roku szpital przejęło wojsko radzieckie i zajmowało go do końca lutego tegoż roku. W kilka dni później objęło szpital wojsko polskie. W dniu 1 marca została odprawiona pierwsza msza św.

[717] ADPP, Kronika domu sióstr elżbietanek w Poznaniu; AKMP, Pierwsze krótkie sprawozdanie z działalności tutejszych Sióstr św. Elżbiety zajmujących się pielęgnowaniem chorych w ich domach, Poznań 20.01.1872 r.

[718] K. Podstawska, *Czyniące miłosierdzie. Historia Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1913-1946*, Poznań 2013, s. 30.

poprzedzona poświęceniem kaplicy. Szczęście nie trwało jednak długo. 9.03.1945 roku szpital ponownie przeszedł w ręce wojska radzieckiego.

Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety z największą radością przyjęło wiadomość, że 19 listopada wojsko radzieckie oddało szpital przy Łąkowej 1/2. Dom był zniszczony i zupełnie ogołocony. Nie oglądając się na czyjąkolwiek pomoc, siostry własnymi siłami zabrały się do uprzątnięcia szpitala i powoli rozpoczęły prace remontowe oraz urządzanie szpitala. 30.12.1945 roku Jego Ekscelencja Najprzewielebniejsza ksiądz abp poznański poświęcił na nowo urządzoną kaplicę Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz odprawił pierwszą mszę św. przy prowizorycznym ołtarzu, który siostry w miarę swych możliwości przyozdobiły biało-czerwonymi draperiami i zielenią. 10.01.1946 roku szpital oddano do użytku chorym. Zwrócenie zgromadzeniu domu przy ul. Łąkowej przyczyniło się znacznie do reorganizacji prowincji, która wtenczas liczyła kilkadziesiąt domów"[719].

Po zakończeniu II wojny światowej prowincja poznańska w pierwszej kolejności przejęła i uruchomiła cztery własne szpitale w Poznaniu, Lesznie, Sierakowie i Zielonej Górze. Przykładowo 10.01.1946 roku szpital w Poznaniu był na tyle wyremontowany, że zaczęto przyjmować chorych, a w grudniu tego roku można było w nim pomieścić około 200 chorych. Zorganizowano oddział chirurgiczny na 90 łóżek, wewnętrzny na 45 łóżek, laryngologiczny na 50 łóżek, ginekologiczny na 10 łóżek, okulistyczny na 15 łóżek oraz dziecięcy na 10 łóżek. Łącznie szpital przygotowano na 220 łóżek. Przy ul. Łąkowej 4a i 4b urządzono polikliniki chirurgiczną i laryngologiczną, które obsługiwał personel ze Szpitala Sióstr św. Elżbiety. W 1949 roku pracowało w nich 95 sióstr. Natomiast 73 siostry pracowały w 10 szpitalach samorządowych (miejskich, powiatowych i wojewódzkich) w: Grodzisku Wlkp., Jarocinie, Koźminie, Krotoszynie, Międzychodzie, Opalenicy, Ostrowie Wlkp., Rawiczu, Strzelnie i Śremie[720].

Nowe warunki społeczno-polityczne, jakie dokonywały się w Polsce w latach 1949-1950, dla Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety stworzyły trudną sytuację. Przykładem tego działania jest szpital sióstr elżbietanek w Poznaniu, którego przejęcie odbyło się bez wcześniejszego uprzedzenia. W dniu 3.10.1949 roku na ul. Łąkową przybyli urzędnicy delegowani do przejęcia szpitala. W tym samym czasie obstawiono cały szpital, a delegowani urzędnicy rozeszli się do wszystkich jego pomieszczeń. Tak na przykład lekarz przejmujący aptekę przeliczał każdą tabletkę znajdującą się w rozpoczętych już słoikach, inni zliczali bieliznę na oddziałach, jak również na łóżkach chorych – kontrolowano nawet, czy chory ma pod sobą konieczny podkład. Jeszcze inni spisywali narzędzia w sali operacyjnej, urządzenia z laboratorium oraz wyposażenie biblioteki. Przejmowanie szpitala przy ul. Łąkowej trwało kilka dni, wypełnionych intensywną pracą od rana do wieczora, gdyż komisja przejmująca musiała sprawdzić koniecznie: stan naczyń kuchennych, sztućców i porcelany używanej w szpitalu, stan spiżarni, magazynów żywnościowych, opałowych oraz odzieżowych, jak również stan lodówki szpitalnej. Jeżeli siostry pracujące miały w szpitalu coś z osobistych rzeczy, na przykład budzik, lampkę na biurko itp., mogły to zabrać po udowodnieniu faktycznego stanu

[719] ADPP, Zarys historii oraz całokształt działalności Zgromadzenia na terenie Archidiecezji Poznańskiej (z uwzględnieniem okupacji), s. M. Zofia Nawrocik dla Wydawnictwa Wydziału Informacji Arcybiskupiego Komitetu Odnowy Katedry Poznańskiej, Poznań 29.09.1948 r.

[720] K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 30-31.

rzeczy. Przejmowanie szpitala sprawiło, iż siostry odniosły bolesne wrażenia, jakby oddawały coś, co zupełnie nie należało do ich własności. Rozliczano je dosłownie ze wszystkiego[721].

W początkowych zamierzeniach chciano przejąć nie tylko sam szpital, ale część domu zakonnego. Wmawiano siostrom, że jest on częścią mieszkania służbowego. Domagano się również spisu sióstr pielęgniarek z wyszczególnieniem zajmowanych pokoi. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej takiego wykazu nie sporządziło, gdyż w klasztorze obok pielęgniarek mieszkały także inne siostry elżbietanki. Intensywna i zarazem stanowcza obrona ze strony sióstr spowodowała przysłanie specjalnej komisji z Ministerstwa Administracji Publicznej, która dokonała rozgraniczenia mienia, zaznaczając wyraźnie, co zostaje przy zgromadzeniu, a co w bezpłatne użytkowanie Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu. Budynek szpitalny powiększono o pokoje znajdujące się na parterze klasztoru, które siostry oddały na biura, w momencie gdy szpital był jeszcze w posiadaniu zgromadzenia[722].

Mimo wielokrotnie powtarzanej przy przejmowaniu szpitala obietnicy, że siostry będą mogły w nim nadal pracować, rozpoczęto masowe zwolnienia. Z 54 sióstr obecnie pracujących zwolniono aż 37 i przeznaczono do pracy w innych szpitalach. Młodzież zakonną, która pomagała w szpitalu, nabywając przy tym znaczącej praktyki w pielęgnowaniu chorych, również pozbawiono pracy.

Przy przejmowaniu szpitala przez Urząd Bezpieczeństwa w październiku 1950 roku wszystkie nieruchomości, jak: meble, aparaty, urządzenia apteki, laboratorium, bieliznę itp., rozwieziono do innych szpitali w Poznaniu. Od tej pory szpital sióstr elżbietanek nosił nazwę Szpital miejski nr 2.

Podobny los spotkał kolejne szpitale własne prowincji poznańskiej. Po upaństwowieniu tychże szpitali siostry elżbietanki z konieczności musiały przekwalifikować się na opiekę ambulatoryjną w domu zakonnym i poza nim. Wkrótce wyszły rozporządzenia państwowe dotyczące zakazów wykonywania przez siostry jakichkolwiek zabiegów pielęgniarskich. Pomimo to praca ambulatoryjna trwała dalej, będąc najbardziej potrzebna na wsiach, gdzie w sposób szczególny brakowało lekarzy oraz pielęgniarek. Wówczas siostry były jedynymi osobami, które zajmowały się najbardziej potrzebującymi, starszymi i pozostającymi bez opieki ludźmi[723].

Polityka władz państwowych wobec zgromadzeń zakonnych w latach 1950-1956 bardzo osłabiła działalność sióstr elżbietanek na rzecz chorych i potrzebujących. Siostry organizowały swoje życie zakonne tak, aby skutecznie zająć się pielęgnacją chorych w ich własnych mieszkaniach. W latach 60. nastąpiły dalsze zwolnienia sióstr elżbietanek ze szpitali, ośrodków zdrowia i przychodni. Niezależnie od narzucanych zakazów oraz represji potrzebujący opieki zgłaszali się do sióstr, do ich domowych ambulatoriów. W 1962 roku w prowincji poznańskiej na 68 placówek było takich ambulatoriów 51. Siostry dbały o to, aby były one wyposażone

721 Tamże, s. 32.
722 Tamże, s. 32.
723 Tamże, s. 32.

w apteczkę z lekarstwami oraz konieczne narzędzia i niezbędny sprzęt chirurgiczny potrzebny do wykonywania lżejszych zabiegów[724].

Koniecznym wydaje się podkreślić, że z dniem 21.09.1949 roku Zarząd Miasta Poznania w trybie Uchwały Rady Ministrów (M.P. A-68) przejął budynek szpitalny przy ul. Łąkowej 1/2 łącznie z wyposażeniem i urządzeniem oraz częścią budynku – klauzury, którą w chwili przejęcia zajmowali chorzy. Ponadto zabrano salę rekreacyjną pod kaplicą i refektarz pod salą rekreacyjną. Rozmowy oraz korespondencja z władzami okazały się bezskuteczne. Szpital i wymienioną część klauzury przejęto w bezpłatne użytkowanie[725].

W roku 1953 szpital sióstr elżbietanek i pomieszczenia klauzurowe przejęło Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, które nadało mu nową nazwę – Wojewódzki Szpital Milicji Obywatelskiej (MO). Stan ten trwał do 13.03.1976 roku. Zarząd Zdrowia i Spraw Socjalnych Komendy MO powiadomił siostry o rezygnacji z użytkowania. Decyzja ta podyktowana była wybudowaniem nowego szpitala milicyjnego przy ul. Lutyckiej w Poznaniu. Mimo iż wiadomość tę przekazano siostrom w marcu, przeniesienie szpitala z ul. Łąkowej nastąpiło dopiero w październiku. W tym samym czasie zaniepokojone siostry elżbietanki zwróciły się do Komendy MO z pytaniem: kto teraz będzie użytkownikiem szpitala? Jako prawny jego właściciel siostry posiadały całkowite prawo do dysponowania pozostawionymi budynkami. Zgromadzenie zatem zwróciło się o zwrot swoich budynków. W międzyczasie, bez powiadomienia zgromadzenia, budynek szpitalny oraz pokoje klauzurowe przejął szpital kliniczny z ul. Długiej w Poznaniu na cele kliniki onkologicznej. W dawnym refektarzu oraz piwnicach urządzono pomieszczenia doświadczalne dla zwierząt. Sytuacja ta stała się dla sióstr niezwykle niepokojącą. Dochodziło bowiem do częstych awarii urządzeń kanalizacyjnych, w kaplicy i wokół budynku rozchodziły się cuchnące wyziewy, na co uwagę zwracali przechodzący tamtędy ludzie. Ponadto brakowało sumiennego nadzoru kotłowni szpitalnej, co powodowało częste zalania sufitu kaplicznego oraz niszczenie górnych malowideł. Powodem tego był umieszczony nad kaplicą, nie wiadomo kiedy i z jakiego powodu, zbiornik od centralnego ogrzewania[726].

Powyższe sytuacje w 1977 roku sprowokowały siostry do pisemnej korespondencji z Urzędem Miasta Poznania – Wydziałem Zdrowia i Opieki Społecznej, w której przedstawiły one swoje słuszne ubolewania: *Pismem z dnia 13 marca 1976 Nr ZZP/RG-487/76 Zarząd Zdrowia i Spraw Socjalnych Komendy Wojewódzkiej MO w Poznaniu, zawiadomił Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety – Prowincję poznańską w Poznaniu, przy ul. Łąkowej 1 – prawnego właściciela, że rezygnuje z użytkowania budynku szpitalnego przy ul. Łąkowej 1/2. W odpowiedzi na powyższe pismo, zgromadzenie w dniu 5 kwietnia 1976 roku zwróciło się do Zarządu Komendy MO z zapytaniem, kto będzie nowym użytkownikiem naszej własności. Równocześnie przypomniano 33 Uchwałę Rady Ministrów z dnia 21 września 1949 roku, w myśl której przedmiotowe pomieszczenia*

724 Tamże, s. 32.

725 ADPP, Informacja dotycząca Szpitala Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu, ul. Łąkowa 1-2 sporządzona przez s. M. A. Lewandowską, Poznań 2.02.1989 r.

726 J. Kosakowska, *Szpital św. Elżbiety pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Poznaniu* [komputeropis b.p.].

mogą być użytkowane tylko i wyłącznie na cele szpitalne. Wbrew art. 32 kpa nie otrzymałyśmy żadnej odpowiedzi.

Stwierdzamy jednak, że część budynku, określoną nr 2, zajął bez formalnego powiadomienia prawnego Państwowy Szpital Kliniczny Nr 1, przy ul. Długiej 1/2 na Ośrodek Onkologiczny. Nie kwestionując aktualnego przeznaczenia budynku oznaczonego nr 2, uważamy jednak, że przeznaczenie naszych budynków w administrację innemu użytkownikowi, wymaga formalnego porozumienia się z prawnym jego właścicielem, przez zawarcie umowy użyczenia.

Część budynku przyległa do naszego klasztoru – stanowiąca całość budynku pod nr 1, którą sztucznie wydzielono i oznaczono nr 1a, została niesłusznie przejęta na pomieszczenia szpitalne, gdyż cały dom pod nr 1 (najstarszy budynek, zbudowany w roku 1885) był zawsze domem mieszkalnym sióstr, o czym pisałyśmy już w wyżej cytowanym piśmie. Stwierdzamy, też, że ta część budynku jest od roku nieużytkowana.

W tej sytuacji ta część budynku winna wrócić do prawnego właściciela z przeznaczeniem jej na poszerzenie domu klasztornego – klauzury sióstr, który z powodu swej szczupłości i ciasnoty nie odpowiada wymogom lokalowym. Siostry mieszkają w warunkach nieodpowiadających mieszkaniom dla ludzi świata pracy. Sądzimy, że Zgromadzenie jako właściciel ma prawo zadysponowania przedmiotowymi budynkami.

Równocześnie stwierdzamy, że pomieszczenia pod kaplicą (nasz dawny refektarz zakonny) został obecnie przeznaczony na przechowywanie zwierząt doświadczalnych. Jest to niedopuszczalne i niezgodne z przepisami prawa kanonicznego oraz zasadami sanitarnymi i higienicznymi. Nadmieniamy, że wyziewy zwierząt umieszczonych pod kaplicą, a także w piwnicy przy wejściu do naszego budynku od strony nr 1, zatruwają powietrze w kaplicy i pomieszczeniach mieszkalnych, na co zwracają uwagę także osoby do nas przychodzące. Użytkowanie refektarza zakonnego dla zwierząt jest również sprzeczne z Uchwałą Rady Ministrów z dnia 21 września 1949 roku[727].

Podobnych pism w tej sprawie, z uwagi na przedłużające się milczenie oraz brak odpowiedzi, siostry napisały jeszcze kilka. Po uzyskanej w dniu 25.01.1978 roku odpowiedzi o przekazaniu szpitala w użytkowanie Kliniki Onkologicznej Akademii Medycznej wciąż nierozwiązaną pozostała sprawa zwrotu pomieszczeń należących do klauzury zakonnej. W tej sprawie zgromadzenie zwróciło się nawet do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie. W odpowiedzi z 12.11.1980 roku kierownik tegoż Wydziału Edmund Kędzierski przeprowadził wizję lokalną budynku w obecności sekretarki prowincji – s. M. Sapientii Bartkiewicz oraz ekonomki prowincji – s. M. Alojzji Lewandowskiej. Już 16.03.1981 roku siostry otrzymały odpowiedź: *jest deficyt łóżek onkologicznych, zwierzętarnia zostanie przeniesiona w drugiej połowie 1982 roku, naczynia zbiorcze będą zabezpieczone*[728]. W kilka miesięcy później poinformowano zgromadzenie o możliwości zwrotu pokojów na trzecim piętrze pod warunkiem oddania za nie pokoi zastępczych. Wzmiankowano również o przeniesieniu zwierzętarni z suteren i zwróceniu siostrom pomieszczeń,

727 ADPP, Pismo s. M. A. Lewandowskiej do Urzędu Miasta Poznania – Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej, Poznań 1977 r.

728 ADPP, Informacja dotycząca Szpitala Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu, ul. Łąkowa 1/2, sporządzona przez s. M. A. Lewandowską, Poznań 2.02.1989 r.

z zaznaczeniem, iż są one zrujnowane. Sprawa ta toczyła się jeszcze do 1983 roku. Zlikwidowano zwierzętarnię, lecz pokoi na trzecim piętrze nie oddano siostrom z powodu braku pomieszczeń zastępczych[729].

Powyższa sprawa została umorzona, siostrom wiadomo było, że dalsza korespondencja nie przyniesie zamierzonych rezultatów. Dlatego też od roku 1981 siostry elżbietanki swoje siły i zapał poświęciły na wznoszenie budynku socjalno-mieszkaniowego w Puszczykowie przy ul. Wiosennej 15, który w późniejszych latach miał służyć jako dom rekolekcyjny.

W roku 1988 kierownictwo szpitala onkologicznego zwróciło się do prowincji poznańskiej z propozycją pracy dla sióstr na oddziale zwanym Oddziałem Intensywnego Bólu. Z uwagi jednak na zaangażowanie wielu sióstr pielęgniarek w innych zakładach służby zdrowia – w domach opieki i zakładach wychowawczych, oraz ze względu na wiek sióstr pielęgniarek, a przede wszystkim wieloletnią niemożność kształcenia młodych kadr pielęgniarek, zgromadzenie pracy tej nie podjęło[730].

Dnia 11.02.1991 roku prowincja poznańska zwróciła się do Wydziału Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu w sprawie zawarcia umowy najmu dotyczącej nieruchomości oraz szpitala położonych przy ul. Łąkowej 2 w Poznaniu. Umowa ta miała zostać zawarta pomiędzy Zgromadzeniem Sióstr św. Elżbiety a Urzędem Wojewódzkim w Poznaniu. W związku z tym ówczesna przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska przesłała do Urzędu Miasta pismo o następującej treści: *szpital stanowiący własność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Prowincji Poznańskiej – przy ul. Łąkowej 1-4 w Poznaniu przejęty został bezprawnie przez gminę miasta Poznania, w oparciu o przepisy ustawy z 28 października 1948 roku o zakładach społecznych Służby Zdrowia /Dz.U.Nr 55/48, poz. 434/ oraz przepisy Uchwały Rady Ministrów z 21 września 1949 roku /Monitor Polski A-68/49, poz. 33/. Jak wynika z wyżej wymienionej Uchwały, nieruchomość została przejęta w bezpłatne użytkowanie – zaś ruchomości przeszły na własność Służby Zdrowia.*

Budynek szpitala położony jest na nieruchomości stanowiącej własność zgromadzenia, zapisanej w Księdze Wieczystej KW 92004 PBN w Poznaniu i składa się z czterech odrębnych budynków, a mianowicie:

- *Budynek przy ul. Łąkowej 1 – w częściowym władaniu zgromadzenia;*
- *Budynek przy ul. Łąkowej 2 – budynek szpitala;*
- *Budynki przy ul. Łąkowej 4, 4a, 4b obejmują lokale mieszkalne i są we władaniu zgromadzenia.*

Działając na mocy art. 65 ust. 1 i 1 Ustawy z 17 maja 1989 roku O stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w PRL /Dz.U.Nr 29, poz. 154/, zgromadzenie proponuje zawarcie umowy najmu na pięć lat z możliwością przedłużenia jej na dalszy czasokres. W umowie winny być ustalenia, które sprowadzają się do następujących:

- *Ustalenia dotyczące korzystania najemcy z budynku szpitala i terenu stanowiących własność zgromadzenia;*

729 J. Kosakowska, *J. Kosakowska, Szpital św. Elżbiety pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Poznaniu [komputeropis b.p.].*

730 Tamże.

- *Ustalenie czynszu w stosunku miesięcznym od m² powierzchni szpitala i gruntu;*
- *Ustalenia, że wszystkie świadczenia związane z funkcjonowaniem szpitala, stanowiącego nadal własność zgromadzenia, w okresie obowiązywania umowy, ponosi najemca;*
- *Ustalenie dotyczące ponoszenia niezbędnych nakładów finansowych na remonty i konserwację budynku szpitalnego przez najemcę;*
- *Ustalenie, że po upływie czasu najmu określonego w umowie szpitala wraz z wyposażeniem i całym majątkiem zostanie wydany i przekazany zgromadzeniu;*
- *Ustalenie dotyczące zaangażowania kilku osób ze zgromadzenia do pracy w szpitalu w charakterze pielęgniarek;*
- *Ustalenie dotyczące zagwarantowania możliwości korzystania z opieki lekarskiej w przedmiotowym szpitalu przez zgromadzenie.*

W świetle powyższego zgromadzenie prosi o przedstawienie do dnia 10 marca br. projektu umowy najmu[731].

Kopię wniosku w sprawie zawarcia umowy najmu szpitala 8.07.1991 roku zgromadzenie przesłało do rektora Akademii Medycznej w Poznaniu, wraz z jego uzasadnieniem.

Dnia 4.10.1994 roku Komisja Majątkowa w Warszawie wydała rozporządzenie dotyczące regulacji prawnej nieruchomości będących własnością Kościoła katolickiego: *na podstawie art. 62 ust. 6 ustawy z dnia 17 maja 1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej /Dz.U. Nr 29, poz. 154; zm.: 1990 r. Nr 51, poz. 297, Nr 55, poz. 321, Nr 86, poz. 504; 1991 r. Nr 95, poz. 425 i Nr 107, poz. 459; 1993 r. Nr 7, poz. 34 i z 1994 r. Nr 1, poz. 3/ oraz §§ 5 i 6 zarządzenia Ministra – Szefa Urzędu Rady Ministrów z dnia 8 lutego 1990 roku w sprawie szczegółowego trybu postępowania regulacyjnego w przedmiocie przywrócenia osobom prawnym Kościoła Katolickiego własności nieruchomości lub ich części /M.P. Nr 5, poz. 39; zm.: 1993 r. Nr 20, poz. 195 oraz 1994 r. Nr 23, poz. 190/ – wszczyna się postępowanie regulacyjne w sprawie przywrócenia na rzecz Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska własności nieruchomości opisanych w załączonym do niniejszego zarządzenia wniosku o wszczęcie postępowania regulacyjnego.*

Jednocześnie Komisja Majątkowa wzywa do udzielenia w terminie 30 dni od daty doręczenia niniejszego zarządzenia odpowiedzi na wniosek oraz zgłoszenia stosownych dowodów. Komisja informuje, że sprawa niniejsza może być rozstrzygnięta w drodze ugody zawartej przez strony przed Zespołem Orzekającym Komisji Majątkowej. Ugoda powinna określić stan prawny i faktyczny nieruchomości, termin przekazania posiadania oraz zawierać postanowienia, co do ewentualnych rozliczeń finansowych[732].

W związku z powyższym pismem siostry elżbietanki zwróciły się do rektora Akademii Medycznej w Poznaniu z propozycją rozmów, celem zawarcia ewentualnej ugody pomiędzy stronami. Następnie, 7.10.1996 roku, przełożona prowincji poznańskiej s. M. Seweryna Galińska przedłożyła pismo Komisji Majątkowej w Warszawie, w którym przedstawiła projekt porozumienia

731 ADPP, Pismo s. M. S. Galińskiej do Urzędu Wojewódzkiego – Wydział Zdrowia w Poznaniu, Poznań 11.02.1991 r.
732 ADPP, Zarządzenie Komisji Majątkowej, Warszawa 4.10.1994 r.

– ugody, dotyczący użyczenia szpitala Akademii Medycznej w Poznaniu[733]. Wspomniana ugoda zawarta została w dniu 6.05.1997 roku w Warszawie. Na podstawie art. 65 Ustawy z dnia 17.05.1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej treść ugody zawierała następujące paragrafy:

- *(§ 1) Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska, z siedzibą w Poznaniu przy ul. Łąkowej 1/2 oświadcza, iż jest właścicielem zabudowanej nieruchomości o powierzchni 3.183 m² położonej w Poznaniu przy ul. Łąkowej 1/2, oznaczonej jako działka ewidencyjna nr 13, dla której prowadzona jest księga wieczysta Nr KW 92004;*
- *(§ 2) część opisanej w § 1 nieruchomości, na którą składają się: część główna budynku wzdłuż ul. Łąkowej oraz skrzydło zachodnie o powierzchni zabudowy 1.234 m² i powierzchni użytkowej 26.500 m² zajmuje Klinika Onkologii Akademii podległa organizacyjnie Państwowemu Szpitalowi Klinicznemu Nr 1 Akademii Medycznej w Poznaniu;*
- *(§ 3) zgromadzenie na mocy niniejszej ugody przekazuje Akademii w bezpłatne użyczenie opisaną w § 2 część nieruchomości na okres dwudziestu lat licząc od dnia 7 marca 1997 roku z możliwością dalszego przedłużenia;*
- *(§ 4) Akademia zobowiązuje się wydać zgromadzeniu w terminie dwóch lat, licząc od dnia 7 marca 1997 roku pomieszczenia obecnie wykorzystywane przez Akademię na prowadzenie apteki;*
- *(§ 5) sprawa przeprowadzenia przez Akademię remontu instalacji centralnego ogrzewania oraz cieplej wody, a także sprawa bezpłatnego korzystania przez zgromadzenie z tych instalacji zostanie ustalona przez strony niniejszej ugody w drodze odrębnego porozumienia;*
- *(§ 6) koszty nakładów finansowych na modernizację, remonty, bieżące utrzymanie oraz inwestycje nieruchomości opisanej w § 2 ponosi Akademia;*
- *(§ 7) przedmiot użyczenia użytkowany będzie przy zachowaniu dotychczasowego profilu działalności na cele państwowej, publicznej służby zdrowia; W przypadku gdyby nieruchomość opisana w § 2 lub jej część przestała służyć celom określonym w pkt 1, umowa użyczenia traci ważność – odnośnie całości lub jej części – a dalsze użytkowanie nieruchomości odbywać się będzie w oparciu o obowiązujące przepisy o najmie lokali użytkowych; Akademia nie może – bez zgody zgromadzenia – podejmować lub użyczać użytkowanej nieruchomości zarówno w całości jak i w części osobom trzecim;*
- *(§ 8) wszystkie zmiany dotyczące adaptacji, zmiany przeznaczenia, modernizacji i nowych inwestycji wymagają pisemnej akceptacji i zgody zgromadzenia; Akademia zobowiązuje się wykazać należną troskę o przedmiot użyczenia z zachowaniem należnej staranności, zgodnie z jego przeznaczeniem, a po zakończeniu terminu użyczenia zwrócić nieruchomość w stanie niepogorszonym;*

[733] ADPP, Pismo s. M. S. Galińskiej do Komisji Majątkowej w Warszawie, Poznań 7.10.1996 r.

- *(§ 9) Akademia zapewni siostrom zgromadzenia korzystanie z poradnictwa przyszpitalnego i laboratorium, a także leczenia szpitalnego według przepisów obowiązujących w lecznictwie; Akademia zobowiązuje się do zatrudnienia sióstr wskazanych przez zgromadzenie w charakterze pielęgniarek*[734].

W kolejnych latach funkcjonowania szpitala w myśl paragrafów stanowiących podstawę ugody czyniono, niewielkie do zauważonych potrzeb, starania o jego remonty. Niemniej jednak w latach 90. wymieniono windę. W miejsce starej, jednej z pierwszych wind w Poznaniu, wstawiono nowoczesną windę z możliwością przewożenia łóżek. W roku 2003 na placu szpitalnym położono kostkę brukową oraz wymieniono instalację sanitarną i deszczową. Starano się także o odświeżanie pomieszczeń oddziałowych, które były widzialną wizytówką szpitala. Niestety, pomieszczenia, do których nie było ogólnego dostępu, jak sutereny, strych itp. przez lata ulegały dewastacji. Ponadto nasilające się z początkiem XXI wieku gwałtowne i ulewne deszcze w okresie letnim powodowały zalewanie suteren szpitalnych. Z dawniejszego refektarza, który mieścił się w suterenach, woda poprzez ściany przelewała się do kuchni oraz magazynów zakonnych[735].

Dnia 28.11.2011 roku budynek szpitalny, którego siostry były prawowitymi właścicielami, został w całości opuszczony i oddany[736]. Przekazanie to nastąpiło pół roku wcześniej, niż stanowiła o tym ugoda. Przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak w liście do przełożonej generalnej M. Samueli Werbińskiej przedstawiła stan obiektu: *Budynek przejęłyśmy w złym stanie technicznym. Poprzedni najemcy wyremontowali generalnie tylko niewielkie fragmenty szpitala, te które były ściśle związane ze specyfiką istniejących oddziałów. Pozostała część budynku była tylko doraźnie zabezpieczana. W samym dniu przejmowania obiektu wielu jego mankamentów nie sposób było dostrzec.*

Okres zimowy, w czasie którego budynek nie był używany, poczynił ogromne straty. Pomimo ogrzewania obiektu nie udało się uniknąć pękania rur, które są mocno skorodowane. Większość instalacji wodno-kanalizacyjnej i grzewczej jest z czasów pierwszego zakładania instalacji. Na poddaszu instalacja elektryczna stanowi zagrożenie pożarowe, ponieważ kable leżą bezpośrednio na drewnianych belkach. Bardzo duże zniszczenia widoczne są na zewnątrz. Wszystkie rynny są dziurawe, co powoduje zawilgocenia murów. Balkony stanowią bezpośrednie zagrożenie, ponieważ grożą zawaleniem. Dach musi zostać przełożony, konieczne są nowe opierzenia. Są to jednak tylko najważniejsze prace, które muszą być najpilniej wykonane, aby budynek nie uległ całkowitej dewastacji. W takim stanie jak jest obecnie nie może być używany[737].

Szpital św. Józefa w Lesznie

Powstały w 1903 roku Szpital św. Józefa w Lesznie rozpoczął swoją działalność po wojnie, w 1945 roku. Po wielu trudach udało się siostrom wrócić do swojego domu zakonnego

734 ADPP, Ugoda wydana przez Komisję Majątkową w Warszawie, z dnia 6.05.1997.
735 J. Kosakowska, *Szpital św. Elżbiety pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Poznaniu* [komputeropis b.p.].
736 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2017 r., s. 8.
737 ADPP, List przełożonej prowincji s. M. Kamili Paszkowiak do przełożonej generalnej s. M. Samueli Werbińskiej, Poznań 17.05.2012.

w Lesznie. Kiedy tylko Niemcy opuścili Szpital św. Józefa i dom zakonny, należący do sióstr prowincji poznańskiej, zaraz też s. M. Zofia Nawrocik objęła kierownictwo szpitala. U początków wznowienia działalności napotykała na znaczące trudności. Ludzie często nawiedzali szpital i ograbiali go ze wszystkiego, co tylko było możliwe. W niedługim czasie do Leszna zaczęły powracać siostry, które z wybuchem II wojny światowej zostały wywiezione w okolice Warszawy. Między nimi obecna była s. M. Eufemia, która po zmarłej podczas zesłania s. M. Serapeonie objęła urząd przełożonej domu. Wkrótce jednak po s. M. Eufemii na nową przełożoną mianowano s. M. Florencję Pokładek. Z biegiem czasu coraz więcej sióstr z prowincji kierowano do pracy na poszczególne oddziały do Szpitala św. Józefa w Lesznie. Były nimi:

- s. M. Marka Kamińska,
- s. M. Hiacynta Maciejewska,
- s. M. Blanka Józefowska,
- s. M. Klemensa Bartkowiak,
- s. M. Bogusława Jankowska,
- s. M. Wita Sobierajska,
- s. M. Celestyna Bartkowiak,
- s. M. Halina Kamińska,
- s. M. Bożywoja Rujner,
- s. M. Zbigniewa Drobnik,
- oraz s. M. Klotylda Kwas, która zajmowała się szyciem bielizny szpitalnej.

Na dyrektora szpitala zatwierdzono nominację dr. Ludwika Niczyperowicza, a dr. Sielickiego oraz licencjatkę medyczną s. M. Zofię Bartkiewicz na asystentów. Ponieważ ks. Sylwester Marciniak nie wrócił jeszcze z obozu w Dachau, jego tymczasowym następcą i zarazem kapelanem szpitala był ks. Adam Szkodlarski – prefekt gimnazjum[738].

W listopadzie 1945 roku zmarła przełożona prowincji s. M. Stanisława Dankowska. Na jej miejsce rada generalna mianowała s. M. Zofię Nawrocik. Wskutek powyższych zmian odwołano z biura szpitalnego w Lesznie s. M. Halinę Kamińską i s. M. Bożywoję Rujner. Od tej pory administracją szpitala zajmowała się s. M. Victoria Bartecka. W tym też czasie kierowniczką kuchni szpitalnej i zakonnej była s. M. Damia Breś, natomiast s. przełożona M. Florencja Pokładek zajmowała się magazynami szpitala. Na oddział zakaźny skierowane zostały s. M. Wizenna i s. M. Wita, a następnie s. M. Celestyna. Ordynatorem oddziału zakaźnego była Halina Kokocińska[739]. Szpital dysponował 180 miejscami dla chorych, w tym 90 na chirurgii, 30 na oddziale ginekologiczno-położniczym i 60 na oddziale zakaźnym[740].

Z początkiem 1945 roku przyjęto na chirurgię pacjentkę z mylną diagnozą. U chorej stwierdzono gorączkę połogową, a nie – jak się później okazało – tyfus. Kierowniczka pralni szpitalnej s. M. Angela Gibas przyjęła bieliznę chorej, nie wiedząc o tym, iż jest ona zakażona tyfusem. Wskutek tego s. M. Angela zaraziła się, a zaraz po niej badająca krew w laboratorium

738 J. Kosakowska, *Szpital św. Józefa w Lesznie* [komputeropis b.p.].
739 Tamże.
740 ADPP, Kronika placówki [Leszno].

s. M. Bogusława. Kolejne siostry, pracujące przy chorych na parterze, także zostały zarażone tyfusem. Lekarze szpitalni podczas badań sióstr stwierdzali silny wirus grypy. Siostra M. Celestyna, nie mogąc pogodzić się z zaistniałą sytuacją, wysłała próbki badanych do Poznania. Wskutek dokładnych badań i prawidłowo zdiagnozowanej choroby tyfusu sześć sióstr oraz dwie pielęgniarki przeniesiono na oddział zakaźny przy ul. Dąbrowskiego. Po śmierci s. M. Angeli do pralni szpitalnej skierowano s. M. Bonawitę Sopońską. Niedługo po tym s. M. Alfonsa Rozmiarek zajęła się szyciem bielizny szpitalnej[741].

Wypadkami zachorowań na tyfus w szpitalu w Lesznie zainteresował się Wojewódzki Wydział Epidemiologiczny w Poznaniu, który w celu zbadania sprawy skierował do Leszna p. dr Neumann. Po dokładnej kontroli szpitala oraz domu zakonnego nie stwierdzono przyczyn zarażenia tyfusem. Wyniki badań histopatologicznych wykazały, że podstawową przyczyną zarażenia była zła diagnoza lekarska, a nie – jak przypuszczano – złe prowadzenie szpitala[742].

W kolejnych latach na miejsce s. M. Celestyny, która dotychczas pracowała na oddziale zakaźnym, skierowano s. M. Hieronimę Kalak. Szpital nie był jeszcze dostatecznie wyposażony. Brakowało łóżek, kocy, bielizny i innych koniecznych rzeczy. Siostry podejmowały usilne starania o zdobycie tego, co konieczne. Znacznym utrudnieniem w tej sprawie był Wojewódzki Wydział Zdrowia w Poznaniu, a nawet Ministerstwo Zdrowia w Warszawie, które utrudniały zdobywanie odpowiedniego wyposażenia.

Lata 1947 i 1948 były bardzo trudne w uzupełnianiu braków szpitalnych. W końcu jednak udało się siostrom zdobyć konieczne zapasy lekarstw oraz narzędzia chirurgiczne. Oddane opiece św. Józefa oraz Bożej Opatrzności siostry elżbietanki zdobyły wszystko, co na owe czasy wydawało się być koniecznym do dobrego prowadzenia szpitala. Udało się również siostrom zdobyć z Warszawy sporą ilość filmów rentgenowskich, które dla chirurgii i ortopedii okazały się bardzo potrzebne.

Wśród sióstr, lekarzy, pielęgniarek oraz personelu szpitala panowała serdeczna atmosfera. Budująca zgoda pozytywnie wpływała na rozkwit działalności samarytańskiej elżbietanek.

Koniec roku 1948 zapowiadał znaczące zmiany dla Szpitala św. Józefa w Lesznie. Władze wojewódzkie oraz Wydział Zdrowia zarządziły, aby najpóźniej do lipca 1949 roku wykonać w trzech egzemplarzach dokładny spis inwentarza szpitala. Trzy egzemplarze spisanej inwentaryzacji miały być podpisane przez przełożoną prowincji w Poznaniu jako prawowitego właściciela Szpitala św. Józefa, a także przez ordynariusza archidiecezji poznańskiej jako potwierdzenie właściciela szpitala. Przygotowany egzemplarz należało oddać właścicielowi, czyli siostrom prowincji poznańskiej, drugi – Wojewódzkiemu Wydziałowi Zdrowia w Poznaniu, trzeci natomiast miał pozostać w szpitalu.

Odtąd szpital gościł częste kontrole wojewódzkie, powiatowe, z Miejskiego Urzędu Finansowego – a nawet kontrole z Biura Partyjnego PZPR. Każdorazowa wizyta urzędników państwowych była złowieszczym znakiem, który nie zapowiadał najlepszej przyszłości dla

741 V. Bartecka, *Sto dwadzieścia lat miłosierdzia chrześcijańskiego sióstr ze Zgromadzenia św. Elżbiety – Leszno, ul. Niepodległości 37 a,* s. 7-8 [maszynopis].

742 Tamże, s. 9.

szpitala. Siostra M. Victoria, która bywała w Ministerstwie Zdrowia z zapotrzebowaniem, słyszała nieraz kierowane przez dyrektora departamentu pogróżki pod adresem szpitala: „już te święte Józefy wnet przestaną przyjeżdżać z zapotrzebowaniem". Również w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu słyszano pogłoski: „wnet wam się ta praca w Szpitalu św. Józefa zakończy"[743].

Dnia 3.10.1949 roku o godz. 8.00 pod szpital podjechały samochody. Dwudziestu mężczyzn weszło do biura z egzemplarzem przygotowanego wcześniej inwentarza. Dziesięciu z nich pozostało w biurze u s. M. Victorii, pozostali szukali po pokojach szpitalnych s. M. Florencji. Po znalezieniu siostry przełożonej M. Florencji Pokładek oznajmiono nakaz przejęcia szpitala w bezpłatne użytkowanie władz państwowych. Tę samą wiadomość przekazano siostrze w biurze, żądając przekazania kluczy od kasy szpitalnej. Urzędnicy przedstawiali upoważnienie ministra zdrowia P. Szlacheckiego dotyczące przejęcia Szpitala św. Józefa przez państwo[744].

Przejmowanie szpitala w najdrobniejszych szczegółach trwało przez cały tydzień. Wszystko jednak odbywało się spokojnie, choć nawet zażądano do wglądu żywności – beczki z kapustą. Życie szpitala w tym czasie toczyło się normalnym rytmem. Personel pracował bez żadnych przeszkód. W niedługim czasie został powołany wicedyrektor szpitala z ramienia PZPR, który domagał się zmiany personelu, aby tym samym móc zwalniać pracujące na salach siostry. Pozostawił tylko siostry pracujące na sali operacyjnej, w laboratorium, w pracowni rentgenowskiej oraz biurze. S. M. Blanka przeszła z oddziału chorych do krwiodawstwa. Siostra przełożona M. Florencja Pokładek przez jakiś czas pracowała jeszcze w magazynie, choć zmuszona sytuacją musiała uważać na nowego intendenta. Zdarzało się, że inne ilości żywności wystawiane były na rachunkach, a zupełnie inne znajdowały się w workach czy naczyniach. Po upływie pół roku intendent za swoją nieuczciwość znalazł się w więzieniu.

W niedługim czasie s. M. Damia została zwolniona z kuchni, s. M. Bonawita z pralni, a siostra przełożona M. Florencja z magazynów. S. M. Victoria jeszcze do końca 1950 roku pracowała w biurze szpitala, ale od 1.01.1951 roku, na polecenie przełożonej prowincji s. M. Zofii Nawrocik, została skierowana do kancelarii parafialnej przy parafii św. Mikołaja w Lesznie[745].

W protokole z 3.10.1949 roku wraz z przejęciem szpitala zanotowane zostało przejęcie domu zakonnego, który nigdy nie był szpitalem ani też schronieniem dla chorych. Przedstawiciele PZPR zażądali podpisania protokołu, który mówił o przejęciu przez państwo w bezpłatne użytkowanie Szpitala św. Józefa oraz domu zakonnego. Choć treść protokołu wskazywała na wzorowe prowadzenie szpitala oraz dobrą administrację dobrami gospodarczymi, s. M. Florencja Pokładek stanowczo odmówiła jego podpisania. W imieniu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety sprzeciwiła się przejęciu przez państwo dóbr należących do sióstr. W konsekwencji wypadków podjęto pilne starania u władz państwowych i w Ministerstwie Zdrowia w Warszawie o oddzielenie domu zakonnego od Szpitala św. Józefa w Lesznie. W odpowiedzi na pismo z Ministerstwa Zdrowia w Warszawie przyjechał dyrektor departamentu Paruzel, który stwierdził, iż w części będącej domem zakonnym nigdy nie była prowadzona działalność szpitalna. Po kolacji dr Paruzel

743 Tamże, s. 10.
744 Tamże, s. 12.
745 Tamże.

poprosił siostry o możliwość modlitwy w kaplicy. Z relacji sióstr wynika, że długo modlił się przed Najświętszym Sakramentem. Na drugi dzień odjechał do Warszawy[746].

„Po kilku dniach nadeszło pisemne zarządzenie z Ministerstwa Zdrowia z Warszawy, by ponownie zwołać Komisję Zdawczo-Odbiorczą do Leszna do Szpitala św. Józefa i dokonać podziału nieruchomości, a także innych przedmiotów jak żywność czy inwentarz żywy – na połowę"[747]. Jedną część miały otrzymać siostry ze Zgromadzenia św. Elżbiety, natomiast drugą Szpital św. Józefa.

Mimo wielu nieprzyjemności ze strony wicedyrektora PZPR oraz trudności, które należało umiejętnie pokonać, rozporządzenie Ministerstwa Zdrowia zostało wykonane. W ogrodzie, dzięki staraniom siostry przełożonej M. Florencji Pokładek, powstała granica pomiędzy szpitalem a domem zakonnym, którą wytyczała figura Serca Pana Jezusa ustawiona na wysokim cokole. Odtąd siostry nie przechodziły do domu od strony szpitala, lecz ogrodem i furtą. Zmuszone sytuacją urządziły dla siebie w suterenach kuchnię i pralnię, skąd miały wyjście na ogród. Szpital natomiast dla urządzenia biur administracyjnych wypożyczył od sióstr trzy pokoje na parterze, a kolejne trzy komórki w suterenach na archiwum szpitalne.

Za używanie pomieszczeń oraz budynków szpitalnych spisano umowę, w której zwolniono siostry z opłat za energię, gaz oraz wodę. Taki układ konieczny był z uwagi na pomieszczenia sióstr, które podłączone były do szpitalnego centralnego ogrzewania. Należały do nich: kaplica, infirmeria, pokoik na pierwszym piętrze, refektarz oraz mały pokoik gościnny. Niestety, reszta domu zakonnego nie posiadała centralnego ogrzewania. Dopiero w latach 60. XX stulecia założono centralne ogrzewanie dla sióstr w klauzurze, a w roku 1991 zakupiono centralne ogrzewanie gazowe, które zastąpiło dotychczasowe ogrzewanie koksem.

Po tych wydarzeniach w domu sióstr przy ul. Dzierżyńskiego 37a zmieniło się bardzo wiele. Siostry pracujące dotychczas w szpitalu zostały przeniesione na inne placówki, a do Leszna przyszły młode siostry, które zatrudniono w parafii pw. św. Mikołaja jako katechetki i wychowawczynie[748].

Siostra M. Marka została zatrudniona w kościele jako zakrystianka. Siostra M. Hiacynta objęła urząd przełożonej sióstr w pałacu ks. arcybiskupa poznańskiego. Siostra przełożona M. Florencja z Leszna została przeniesiona do Psar, gdzie pełniła obowiązki przełożonej domu opieki dla starców. Na jej miejsce skierowano do Leszna s. M. Aleksandrę Szczepaniak.

Następnie s. M. Victorię zwolniono z kancelarii parafii pw. św. Mikołaja w Lesznie i skierowano na roczne studium społeczno-prawne do Lublina. Po półrocznym zastępstwie, jakie pełniła w Poznaniu, przeniesiona została przez wizytatorkę generalną do domu macierzystego w Nysie.

Siostry w Lesznie, choć nie pracowały już w szpitalu, nieustannie służyły pomocą chorym w ich własnych mieszkaniach. Szczególną ofiarnością oraz pomocą w terenowej pielęgnacji

746 Tamże.
747 Tamże.
748 Tamże, s. 13.

chorych odznaczała się s. M. Alfonsa Rozmiarek. Również s. M. Blanka, po zwolnieniu z oddziału krwiodawstwa, odwiedzała chorych w domach, z pełną miłością kojąc ich cierpienia.

Siostra M. Marka, która była zakrystianką w parafii pw. św. Jana, zawsze miała czas, by odwiedzać chorych w mieszkaniach i służyć im pomocą w duchu Chrystusowej miłości. W niedługim czasie do pomocy przy chorych skierowano s. M. Wizennę Walkowiak, która mimo swych słabnących sił pochylała się nad łóżkami chorych i słabszych od siebie[749].

Po objęciu urzędu przełożonej domu przez s. M. Rafaelę Szymkowiak nastąpił czas radosnego dziękczynienia za stulecie sióstr elżbietanek w Lesznie. Ten wyjątkowy jubileusz obchodzony był w parafii pw. św. Mikołaja. Uroczystą mszę św. w intencji zgromadzenia odprawił ks. prałat Teodor Korcz. Do dziękczynienia za stulecie elżbietanek w Lesznie przyłączyła się również wizytatorka generalna s. M. Immaculata i s. M. Witolda Bukowska – przełożona prowincji poznańskiej – oraz s. M. Victoria Bartecka[750].

Przywołując w pamięci dzieje szpitala elżbietanek w Lesznie, należy wspomnieć, że w latach 80. XX stulecia ogrodem wokół szpitala zajmowała się s. M. Metodia Chylewska, na sali operacyjnej w latach 1945-1982 pracowała s. M. Zbigniewa Dwornik, a w rentgenie s. M. Klemensa Bartkowiak. Po niej stanowisko rentgenistki objęła s. M. Ksawera Sternal, która pracowała tam jeszcze w latach 90.[751].

Pod koniec roku 1989 Polska cieszyła się wolnością – zmienił się w końcu ustrój polityczny – nastąpił koniec panowania rządów komunistycznych w kraju. Dopiero 16.12.1998 roku Szpital św. Józefa w Lesznie został oddany siostrom, które były jego prawowitym właścicielem. Zdemolowany, zniszczony, nienadający się do użytku po dziś dzień czeka na kapitalny remont oraz przystosowanie do służby potrzebującemu człowiekowi. W części dobudowanej przez Skarb Państwa, po kapitalnym remoncie, siostry elżbietanki urządziły jedno z piękniejszych przedszkoli funkcjonujących w Lesznie. Przedszkole to zostało przeniesione z ul. Zielonej. Ze skromnego przerodziło się w piękne, przestrzenne, dziewięciooddziałowe przedszkole dla dzieci w wieku od trzech do sześciu lat[752]. W 2019 roku w budynku przy ul. Niepodległości 37 siostry utworzyły całodobowe Centrum Pomocy Osobom Starszym przeznaczone dla 35 osób[753]. Centrum poświęcił bp pomocniczy Z. Fortuniak z Poznania 16.11.2019 roku. W wystąpieniu przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak powiedziała m.in.: „[…] po 21 latach dokonuje się otwarcie i poświęcenie tego Centrum. Przez ten czas kiedy szpital zwrócił nam budynek trwały remonty, pozyskiwano fundusze, przystosowywano dom do potrzeb i wymogów podjętej misji, a ostatnio doposażano w łóżka, meble i inne sprzęty. Wyrażamy wdzięczność Bogu i ludziom, którzy wkładali cząstkę w powstające dzieło i powierzamy Jemu teraźniejszość i przyszłość tego domu”[754].

749 Tamże, s. 14.
750 J. Kosakowska, *Szpital św. Józefa w Lesznie*.
751 Tamże.
752 Tamże.
753 https://krdo.pl/dom-opieki/centrum-pomocy-osobom-starszym-elz%CC%87bietanki/ (dostęp 6.06.2022); https://www.domyseniora.pl/leszno_6,panstwowe_domy_opieki,158248.html (dostęp 6.06.2022).
754 „Biuletyn Informacyjny” Poznań 2019, nr 26, s. 108-111.

Szpital św. Józefa w Sierakowie

Dnia 30.11.1889 roku w katolickim szpitalu w Sierakowie siostry rozpoczęły swoją pielęgniarską posługę wśród chorych. Pielęgnowały chorych bez względu na płeć, narodowość i wyznanie. Obok pracy szpitalnej siostry pielęgnowały także chorych w ich własnych mieszkaniach. Czyniły to zarówno w miasteczku, jak i poza nim, w okolicznych wsiach. Dla dzieci z miasteczka oraz terenów przylegających do niego prowadziły także przedszkole miejskie[755].

Z biegiem czasu przybywało chorych, dlatego szpital okazał się zbyt mały, aby zaspokoić naglące potrzeby mieszkańców. W roku 1929 rozpoczęto jego rozbudowę. Niestety, w roku 1939 wybuchła II wojna światowa, która przerwała spokojną pracę pielęgnacyjną. Część starszych sióstr wywieziono do obozu pracy dla zakonnic, do Bojanowa. Kilka młodszych sióstr pozostawiono w szpitalu dla pełnienia nocnych dyżurów. Jak w większości szpitali, przydzielono siostrom prace na oddziale zakaźnym.

W 1945 roku okupowany przez Niemców szpital został opuszczony i natychmiastowo przejęty przez wojska radzieckie. Po kilku miesiącach siostry odzyskały go w stanie nienadającym się do dalszego użytkowania – szpital był kompletnie ogołocony ze wszystkiego. Z wielkim wysiłkiem i trudem na nowo urządzono i wyposażono szpital, który otrzymał nazwę: Szpital św. Józefa. Od tej pory był własnością Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Z dniem 1.01.1949 roku szpital został upaństwowiony – zaliczony w poczet Zakładów Społecznych Służby Zdrowia i otrzymał nazwę: Szpital Rejonowy im. Heleny Anki Wolf[756].

W wyjaśnieniu charakteru prawnego przejścia Szpitala św. Józefa w Sierakowie w poczet Zakładów Służby Zdrowia mecenas Henryk Jesse podał: *Stan prawny szpitali, będących własnością Zgromadzeń Zakonnych i innych instytucji, a zaliczonych do zakładów społecznych służby zdrowia, określony jest przez ustawę z 28.10.1948 roku o zakładach społecznych służby zdrowia /Dz. U. 1948 Nr 55 poz. 434, Dz. U. 1950 Nr 50 poz. 327, Dz. U. 1951 Nr 1 poz. 2/. Działalność szpitala św. Józefa, uprawnienia zgromadzenia i państwa, oparte są wyłącznie na przepisach wymienionych w Ustawie z dnia 28 października 1948 roku, które oparte są na następujących zasadach:*

- *Kierownictwo szpitala nie ulega zmianie, a uprawnienia zgromadzenia jako właściciela zostają tylko ograniczone w następujących sprawach:*
- *Wysokość opłat ustala Minister Zdrowia (art. 17);*
- *Podział na klasy jest niedozwolony (art. 16 ust. 3);*
- *Ministerstwo Zdrowia może określić zadanie i charakter szpitala (art. 72) np. szpital ogólny, specjalistyczny, dziecięcy, położniczy, itd.;*
- *Budżety w tych szpitalach nie mogą być opracowane samodzielnie przez właściciela (zgromadzenie) lecz wspólnie po wysłuchaniu opinii Ministerstwa Zdrowia (art. 18), które ustala zasady opracowania budżetu;*
- *Nadwyżki budżetowe nie mogą być pobierane przez zgromadzenie jako właściciela, lecz muszą być obracane na udoskonalenie i polepszenie urządzeń i bytu chorych;*

755 J. Kosakowska, *Szpital św. Józefa w Sierakowie* [komputeropis b. p.].
756 www.elzbietankipoznan.pl (dostęp 11.12.2021).

- *Ministerstwo Zdrowia ustala (art. 19): normy obsady personalnej (liczbowo, nie imiennie); regulaminy wewnętrzne, które określają zasady pracy wewnętrznej w szpitalu (przyjmowanie chorych, zgłaszanie, dyżury, wysyłanie rozliczeń i rachunków, itd.); wytyczne z zakresu statystyki i planowania; projekt finansowania szczegółowego planu gospodarczego (art. 20);*
- *Wysokość wynagrodzenia pracowników ustalana jest rozporządzeniem Rady Ministrów. Zgromadzenie jako właściciel nie może samowolnie ustalić wynagrodzeń;*
- *Wymagana jest zgoda Wojewódzkiego Wydziału Zdrowia względnie Ministerstwa Zdrowia, na: powoływanie (drogą konkursów) dyrektorów i ordynatorów; zatrudnienie lekarzy, położnych, pielęgniarek wymaga zgody Wydziału Zdrowia;*
- *Dyrekcja szpitala uspołecznionego tj. dyrektor – lekarz, jako fachowiec i siostra przełożona, jako przedstawicielka właściciela, tj. zgromadzenia, decyduje o wszystkich sprawach bieżących, administracyjnych szpitala z tym, że: dyrektor – lekarz ma głos decydujący w sprawach lecznictwa; siostra przełożona, jako przedstawicielka właściciela decyduje o sprawach administracyjnych (organizacja biura, wydatki, konserwacja, utrzymanie szpitala, itd.). Zaliczenie szpitala do zakładów społecznych służby zdrowia nie pozbawia więc zgromadzenia jako właściciela zarządu prawnego szpitala, a jedynie ogranicza i krępuje jego prawa. Zgromadzenie bowiem musi stosować się do ograniczeń wymienionych w tej ustawie i musi stosować się i respektować uprawnienia Ministerstwa Zdrowia i Wojewódzkiego Wydziału Zdrowia;*
- *Zaliczenie szpitala do zakładów społecznych służby zdrowia nie pozbawia zgromadzenia jako właściciela prawnego własności ani ruchomości (meble, narzędzia, sprzęt), ani nieruchomości (budynki). Przeciwnie, zgromadzenie nadal pozostaje właścicielem ruchomości i nieruchomości. Bez zgody zgromadzenia jako właściciela szpitala nie wolno: przenosić, usuwać lub wysyłać ruchomości poza budynek szpitalny; dokonywać żadnych zmian budowlanych, przebudówek, rozbudowy w szpitalu i na jego terenie. Majątek użytkowany na potrzeby szpitala jest majątkiem zgromadzenia, ale wyodrębnionym na cele szpitalne;*
- *Zgromadzenie jako właściciel nie ma prawa pobierać zysków, ale może domagać się i pobierać wynagrodzenie za wszelkie usługi i świadczenia. Zgromadzenie może więc (zgodnie z intencją Ustawy): pobierać wynagrodzenie za prace sióstr tak jak podają taryfy wynagrodzeń pracowników służby zdrowia; wstawić do budżetu pozycje czynszu dzierżawczego za budynki użytkowane przez szpital i urządzenie szpitalne tj. za nieruchomość i ruchomość, które zgromadzenie przeznaczyło na majątek odrębny dla celów szpitalnych. Dopóki więc szpital jest uspołeczniony a nie upaństwowiony, zgromadzenie zakonne jako instytucja będąca właścicielem szpitala nadal sprawuje wszelkie kierownictwo i zarząd łącznie z dyrektorem szpitala i to w granicach budżetu i przepisów wyżej podanych*[757].

[757] H. Jesse, *Szpital św. Józefa w Sierakowie, pow. Międzychód – wyjaśnienie charakteru prawnego*, s. 1-2 [maszynopis].

Zaliczenie szpitala w Sierakowie do zakładów społecznych służby zdrowia nastąpiło przez samo wydanie zarządzenia przez Ministerstwo Zdrowia z dnia 5.01.1949 roku i skuteczne stało się z chwilą ogłoszenia tego zarządzenia, tj. 3.02.1949 roku. Jednak moc obowiązującą miało od 1.01.1949 roku. *Nie było więc i nie mogło być żadnego protokołu zdawczo-odbiorczego lub protokołu przejęcia, albowiem ani w zarządzeniu ani w stosunkach własnościowych majątku szpitalnego nic się nie zmieniło. Zaliczenie nie oznacza przejęcia, lecz jedynie nałożenie ograniczeń na zarząd dotychczasowy szpitala. Zaliczenie, o którym mowa, dokonane zostało przez sam fakt ogłoszenia z 5.01.1949 roku bez jakichkolwiek protokołów.*

Nazwa szpitala: „Szpital św. Józefa" nie została zmieniona przez Ministerstwo Zdrowia, więc nadal może on być tak nazywany. Charakter szpitala został jedynie określony jako rejonowy, więc nazwa winna brzmieć obecnie: „Szpital rejonowy św. Józefa" w Sierakowie, powiat międzychodzki[758].

W roku 1961 rozpoczęło się zwalnianie sióstr z pracy w szpitalu. Początkowo zwolniono sześć sióstr, następnie – kolejnych osiem.

Dnia 1.01.1986 roku dokonano zmiany organizacji Służby Zdrowia polegającej na włączeniu placówek z Sierakowa do Zespołu Opieki Zdrowotnej w Międzychodzie, dla których organem nadrzędnym był Urząd Wojewódzki – Wydział Zdrowia w Gorzowie Wlkp. Winien on był uregulować sprawę umowy najmu szpitala w Sierakowie. W związku z zaniedbaniem tak poważnej kwestii zgromadzenie zwróciło się do Urzędu Wojewódzkiego – Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej w Gorzowie Wlkp. o zawarcie umowy najmu szpitala w Sierakowie na okres pięciu lat z możliwością przedłużenia jej na dalszy czasokres[759]. W ostateczności sprawa rozwiązała się dopiero 15.01.1995 roku, kiedy to pomiędzy Zgromadzeniem Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska a wojewodą poznańskim dr. Włodzimierzem Łęckim zawarto umowę bezpłatnego użyczenia. Umowa ta *zawarta została od dnia 9.06.1995 roku do dnia 8.06.2005 roku, z możliwością jej przedłużenia na następne okresy na warunkach uzgodnionych przez strony*[760].

Przez okres 10 lat od zawarcia umowy szpital podlegał remontom z inicjatywy użytkujących, były nimi: założenie kotłowni olejowej oraz dobudowa pomieszczeń sali operacyjnej i RTG, które znacznie podniosły wartość obiektu. W związku z tym już w 2004 roku, a więc przed wygaśnięciem terminu bezpłatnego użytkowania, Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Międzychodzie zwrócił się z prośbą o przedłużenie umowy na kolejnych 10 lat. W myśl zmian dokonanych w Służbie Zdrowia „biorącym w użyczenie" miał być Powiat Międzychodzki, a nie jak to było we wcześniejszej umowie – Wojewoda Poznański[761].

W rezultacie po dyskusjach, kalkulacjach oraz wymianie licznych pism 31.10.2006 roku doszło do porozumienia oraz podpisania umowy dzierżawy szpitala na czas nieokreślony[762].

---

758 Tamże, s. 3.

759 ADPP, Pismo s. M. S. Galińskiej do Urzędu Wojewódzkiego – Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej w Gorzowie Wlkp., Poznań 8.07.1991 r.

760 ADPP, Umowa użyczenia z dnia 15 stycznia 1995 r.

761 ADPP, Pismo Dyrektora Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Międzychodzie do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska, Międzychód 6.04.2004 r.

762 ADPP, Umowa dzierżawy nieruchomości, Poznań 31.10.2006 r.

W roku 2012 do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska wpłynęło pismo, w którym Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Międzychodzie złożył sześciomiesięczne wypowiedzenie z umowy dzierżawczej. Powodem wypowiedzenia było zaprzestanie działalności Oddziału Ginekologiczno-Położniczego oraz Neonatologicznego w Sierakowie[763].

Budynek szpitala stanowiący prawną własność zgromadzenia w stanie krytycznym przekazano prowincji poznańskiej. Mieszkające w nim siostry tym samym przeniosły się do drugiego domu, wybudowanego obok, a wspomniany wyżej budynek „poszpitalny" wystawiony został na sprzedaż.

Dnia 7.12.2012 roku w nowym domu, do którego siostry zostały przeniesione, bp pomocniczy Grzegorz Balcerek poświęcił nową kaplicę pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa[764]. Wyposażenie wnętrza pochodziło z ze starej kaplicy w budynku szpitalnym[765].

Jedną z sióstr, które całe swoje zakonne życie poświęciły pracy w sierakowskim szpitalu, była s. M. Klaudyna Gemza, córka Wiktora i Marii z domu Jankowskiej. Urodzona 9.10.1924 roku w Konarskim, podczas okupacji razem z rodzicami została wywieziona do Skoraczewa, pracując fizycznie w majątku. Do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety wstąpiła 28.11.1948 roku. Po odbyciu postulatu w dniu 18.12.1950 roku rozpoczęła nowicjat i otrzymała imię s. M. Klaudyna. Po rocznym nowicjacie w dniu 20.12.1951 roku złożyła pierwszą profesję, a następnie we Wrocławiu – 30 kwietnia 1957 roku. Już po pierwszej profesji zakonnej 15.01.1952 roku, zgromadzenie skierowało ją do Sierakowa.

Przez cały ten czas s. M. Klaudyna pracowała w szpitalu w Sierakowie, uzyskując odpowiednie kwalifikacje teoretyczne i praktyczne w zawodzie pielęgniarki[766]. Przez długi czas pracowała na oddziale dziecięcym jako pielęgniarka. Podczas jej pogrzebu w roku 2012 zacytowano wspomnienie jednej z jej bliskich współpracownic: *Przez moment słychać było szelest nakrochmalonego fartucha, widok niespotykany w tamtym okresie, to siostra zakonna. Otoczyły ją dzieci. Miała wspaniały uśmiech, za co dzieci i wszyscy kochaliśmy ją szczerze. Na oddziale dziecięcym, a później noworodkowym, wszyscy czekali na dyżur siostry M. Klaudyny. Jej spokój udzielał się nam. Na zawsze pozostanie w naszej pamięci jako ładna i dobra siostra z pięknym uśmiechem*[767].

Kolejnym wspomnieniem jej ofiarnego życia, którego nie wypada pominąć, było pożegnanie przygotowane przez mieszkańca Sierakowa, wygłoszone przez niego nad grobem s. M. Klaudyny w dniu pogrzebu:

763 ADPP, Pismo Dyrektora SPZOZ w Międzychodzie do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska, Międzychód 26.03.2012 r.
764 J. Kosakowska, *Szpital św. Józefa w Sierakowie*.
765 ADPP, *Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej z 2012 r., s. 11*.
766 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. s. M. Klaudynie – Kazimierze Gemza, ur. 9.10.1924 r. w Konarskim k Księża, zm. 30.07.2012 r. w Sierakowie.
767 ADPP, Kazanie z mszy pogrzebowej s. M. Klaudyny Gemza, Sieraków 2012 r.

Gdy człowiek odchodzi, nie pozostaje na tej ziemi nic, prócz dobra, które uczynił innym…
Dziś nastało jutro bez Ciebie.
Zrozumieć musimy, że z nieba przybył Anioł Stróż
wywołał Twoje imię, za dłoń ujął czule
i w podróż daleką zabrał Cię ku górze...

Ukochana siostro Klaudyno. Nie łatwo nam mówić o Tobie w czasie przeszłym. Przybyłaś do Sierakowa jako młoda siostra zakonna. Od początku droga jaką wybrałaś nie była łatwą drogą, ale do końca wytrwałaś w swoim przyrzeczeniu służenia Bogu i ludziom. Całe swoje życie zawodowe byłaś pracownikiem szpitala w Sierakowie, a później pogotowia ratunkowego. Służbą dla ludzi płynęły twe ziemskie dni. Stałaś na straży najwyższego dobra, jakim jest życie ludzkie doczesne i wieczne. Właśnie dziś, grupa twych pacjentów i współpracowników, którym dane było cię spotkać na swojej drodze, najbardziej dziękuje tobie za serdeczność, życzliwość i poświęcenie. Niczego nie robiłaś dla pochwał, nagród i zaszczytów. Twój uśmiech i serdeczne, mądre oczy na zawsze pozostaną w naszej pamięci.

Kochana s. M. Klaudyno, byłaś iskierką radości w naszym, szarym, codziennym życiu. Jeszcze niedawno większość z nas uczestniczyła w twoim Jubileuszu 60-lecia ślubów zakonnych, który był doskonałą okazją, by podziękować tobie za poświęcenie, uśmiech, nadzieję, miłość i modlitwę, które od ciebie otrzymywaliśmy. Utwierdzamy się w przekonaniu, że wiele razy czułaś otwarte dla siebie serca bliskich tobie ludzi.

Stając nad grobem zmarłej, która nosiła w sobie dobro anioła i miała serce ze szczerego złota, pragniemy podziękować Bogu za dobro, które nam uczyniła na tej ziemi. Głęboko wierzymy, że nasza ukochana s. M. Klaudyna, choć jest już po tamtej stronie, będzie dalej pomagać i wspierać nas u Wszechmogącego Boga, który powołał ją do siebie.

Droga s. M. Klaudyno! – byłaś nam matką, siostrą, powierniczką i przyjacielem. Niech dzisiejsza, liczna nasza tu obecność, modlitwa i kwiaty będą skromnym wyrazem podziękowania za Twoje szlachetne życie, które było najlepszym dowodem miłości do drugiego człowieka. Żegnają cię trzy pokolenia mieszkańców Sierakowa i okolic. Pozostawiasz nas ze świadectwem swego życia, że nie można kochać Boga, który jest niewidzialny, nie kochając człowieka, który jest obok nas. Ty jesteś już tam, gdzie my podążamy. Śpij spokojnie. Do zobaczenia po drugiej stronie wieczności[768].

Szpital pw. św. Jana Ewangelisty w Zielonej Górze

Trzy siostry elżbietanki w święto Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny 15 sierpnia 1882 roku przyjechały do Zielonej Góry. Trzy lata później otrzymały mały budynek na uboczu miasta przy placu Powstańców Wielkopolskich, w którym wkrótce zamieszkały[769].

Od początku swojej działalności zajmowały się ambulatoryjną opieką nad chorymi. Jednym z ich celów, który zamierzały zrealizować, było założenie szpitala. Siostry powołały Fundację św. Jana, która zbierała pieniądze na budowę szpitala w Zielonej Górze. Przez kolejne lata dzięki aktywności i staraniom sióstr z małego domku powstawał piękny szpital, który poświęcono

768 ADPP, Mowa pożegnalna mieszkańca Sierakowa, Sieraków 2012 r.
769 E. Krzyżańska, *Monografia Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2005, s. 7 [komputeropis].

i oddano do użytku 11.10.1927 roku. Chociaż zbudowano go z pieniędzy zebranych przez katolicką fundację, przyjmowano w nim wszystkich pacjentów, bez względu na pochodzenie czy wyznanie.

Przez kolejne lata troski i piętrzące się trudności związane z rozbudową szpitala nie ustawały, jednakże przy Bożej pomocy i ofiarności miejscowej ludności oraz władz państwowych siostry mogły regularnie, w oznaczonych terminach spłacać długi za materiał budowlany i konieczne prace murarskie. W drugiej połowie 1936 roku sytuacja sióstr znacznie się pogorszyła. Decydujący wpływ na tę sytuację miały zmieniające się stosunki polityczne w Rzeszy. W tym czasie, podobnie jak w latach poprzednich, siostry oprócz pielęgnacji chorych we własnym szpitalu spieszyły z pomocą chorym w mieście, a także poświęcały się wychowaniu dzieci w przedszkolu.

W czasie II wojny światowej w budynku tym mieścił się szpital polowy, w którym na zmianę przebywali żołnierze niemieccy bądź radzieccy. W tym czasie życie sióstr narażone było na wiele niebezpieczeństw. Konieczną również okazała się potrzeba zdjęcia przez siostry stroju zakonnego.

Po wojnie szpital był zdewastowany i okradziony z wyposażenia. Siostry napisały w kronice: *Siedem tygodni sprzątano i naprawiano wszystko. Później była już woda, tak że można było już prać. 1 czerwca 1945 roku do naszego szpitala przywieziono dwóch pierwszych chorych na tyfus. Wkrótce przywieziono nam jeszcze 35 innych chorych. W całym mieście brak żywności – szczególnie chleba* […]. *W szpitalu przebywali Rosjanie*[770].

Dnia 13.11.1945 roku, ku wielkiej radości sióstr, Rosjanie stopniowo zaczęli wyprowadzać się ze szpitala. Niestety, odjeżdżający żołnierze zabrali ze sobą wszystkie możliwe maszyny i urządzenia z sali operacyjnej oraz cenniejsze rzeczy, a 28.11.1945 roku zajechało przed szpital 60 konnych wozów, na które spakowano pozostałe meble i wywieziono. Szpital oraz przyległa do niego klauzura sióstr zostały kompletnie zdewastowane.

W dniu 6.01.1946 roku wojsko radzieckie oddało siostrom klucze do szpitala i klauzury. Mimo braku środków materialnych i finansowych siostry natychmiast przystąpiły do renowacji całego obiektu, który był ich prawną własnością. W szpitalu powstały oddziały specjalistyczne: internistyczny, chirurgiczny, dziecięcy i ginekologiczno-położniczy[771].

Dnia 16.07.1946 roku w uroczystość Matki Bożej Szkaplerznej nastąpiło poświęcenie odnowionej całkowicie kaplicy i oddanie całego parteru i pierwszego piętra do użytku chorych. W kolejnym roku szpital rozwinął się w całej pełni. Natomiast przy kościele parafialnym pw. św. Jadwigi otwarto przedszkole, w którym wychowaniem dzieci zajęły się siostry elżbietanki. W rok później oddano do dyspozycji chorych oddział dziecięcy.

W 1949 roku sytuacja ulega zmianie. Powiatowy Związek Samorządu Terytorialnego w Zielonej Górze przejął komisyjnie w bezpłatne użytkowanie szpital sióstr wraz z przyległą klauzurą, budynkami gospodarczymi i ogrodem. Dzięki interwencji sióstr w Ministerstwie Administracji Publicznej klauzurę zwrócono siostrom oraz pozwolono im nadal pracować na swych stanowiskach.

770 ADPP, Kronika placówki [Zielona Góra].
771 Tamże.

Rok 1960 okazał się tragicznym w skutkach dla miejscowej ludności i sióstr. Dnia 30 maja 1960 roku w zielonogórskim Domu Katolickim, do którego dzieci uczęszczały na religię, miał miejsce incydent. Mimo zaciętego oporu ludności przeszedł on w wyłączne użytkowanie czynników państwowych, a dzieci katolickie miasta Zielonej Góry pozbawiono miejsca na naukę religii. Wkrótce po tym przykrym wydarzeniu władze wojewódzkie wydały zarządzenie, że wszystkie siostry pracujące na terenie szpitala muszą być zwolnione. Siostry znalazły pomoc u proboszcza parafii pw. św. Jadwigi, który z pełnym zrozumieniem oraz życzliwością przyjął je do pracy jako katechetki, zakrystianki i kucharki.

Formalnie szpital odebrano siostrom w styczniu 1961 roku. Przez okres kolejnych 30 lat przekształcono go w przychodnię. Nie roztaczając troski o jego wygląd, konieczne remonty oraz dobry stan techniczny, budynek ulegał stopniowej dewastacji. Władze miasta dążyły do jego całkowitego zlikwidowania oraz wyburzenia. Powodem takiej decyzji był fakt, że, pomimo iż nie pracowały tam siostry, budynek został pod nazwą „Elżbietanki" i kojarzony był z ich posługą.

Dnia 30.06.1962 roku dotychczasowe przedszkole Caritasu przejął Wydział Oświaty w Zielonej Górze. Ówczesny system polityczny sprawił, że dwie siostry wychowawczynie pracujące w tym przedszkolu zwolniono, a na ich miejsce przyjęto osoby świeckie. Tak więc od tego roku siostry pracowały wyłącznie w parafii, a przy nadarzającej się okazji pielęgnowały chorych w ich własnych mieszkaniach.

Kiedy sytuacja polityczna w kraju uległa zmianie, zaistniała możliwość odzyskania domu. W 1992 roku rozpoczęto starania o zwrot własności, który nastąpił 19.10.1992 roku. Zdewastowany budynek zwrócono ich pierwszym właścicielom. Dom w całości nadawał się do gruntownych remontów, a na pomoc państwa Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety nie mogło liczyć. W niedługim czasie siostry same, z pomocą dobrych i życzliwych ludzi, podjęły się odnowienia budynku[772].

Obecnie dom, który niegdyś był pięknym szpitalem, znajduje się w centrum Zielonej Góry przy placu Powstańców Wielkopolskich 4. Dziś budynek ten jest bardzo duży i składa się niejako z trzech części wskazujących na kolejność budowy. Najstarszą część od prawej strony stanowi dom sióstr, reszta jest terenem byłego szpitala.

Od roku 1995 na jego terenie funkcjonuje Ośrodek Rehabilitacyjno-Wychowawczy dla Młodzieży Niepełnosprawnej Ruchowo uczęszczającej do szkół średnich oraz studiującej na uniwersytecie. Po reformie służby zdrowia, która miała miejsce w 1999 roku, otworzono tam Zakład Opiekuńczo-Rehabilitacyjny świadczący usługi rehabilitacyjne mieszkańcom ośrodka oraz pacjentom z miasta.

Siostry, odpowiadając na potrzeby mieszkańców, w 2001 roku wróciły do pracy wychowawczej z dziećmi, otwierając przedszkole dla dzieci niepełnosprawnych.

Oprócz czterech własnych szpitali siostry były zatrudnione w szpitalach miejskich i powiatowych. Wykaz tych szpitali przedstawia następująca tabela:

[772] Archiwum Domu Zakonnego w Zielonej Górze (dalej ADZ), Kronika Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego w Zielonej Górze, s. 3-6.

Tabela 37. Szpitale miejskie i powiatowe zatrudniające elżbietanki prowincji poznańskiej

L.p.	Miejscowość	Nazwa szpitala	Rok powstania	Zatrudnienie sióstr do roku
1.	Grodzisk	Szpital Miejski	1919	1963
2.	Krotoszyn	Szpital Miejski	1921	1977
3.	Międzychód	Szpital Powiatowy	1945	1976
4.	Jarocin	Szpital Powiatowy	1920	1975
5.	Koźmin	Szpital Powiatowy	1913	1951
6.	Opalenica	Szpital Powiatowy	1933	1961
7.	Ostrów Wlkp.	Szpital Powiatowy	1888	1962
8.	Rawicz	Szpital Powiatowy	1921	1970
9.	Strzelno	Szpital Powiatowy	1892	1953
10.	Śrem	Szpital Powiatowy	1893	1977

Źródło: D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej (1946-1992*, Poznań 1996, s. 40

W latach 1950-1962 siostry pracowały także w dwóch szpitalach państwowych w Poznaniu:

Tabela 38. Pozostałe szpitale zatrudniające elżbietanki prowincji poznańskiej

L.p.	Miejscowość	Nazwa szpitala	Rok powstania	Zatrudnienie sióstr do roku
1.	Poznań	Szpital Wojewódzki	1950	1962
2.	Poznań	Szpital Onkologiczny	1950	1962

Źródło: D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej (1946-1992*, Poznań 1996, s. 40

Siostry nie zrezygnowały z pracy w szpitalach i tam, gdzie to jest możliwe, kontynuują posługę szpitalną na rzecz chorych i cierpiących.

Tabela 39. Szpitalna posługa sióstr elżbietanek w latach 2000-2021

Rok	Nazwa szpitala	Liczba sióstr	Stanowisko pracy
2000	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2	3	pielęgniarka
	Wojewódzki Szpital Zespolony Leszno, ul. Kiepury 45	1	pielęgniarka
	Szpital Rejonowy. Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	1	pielęgniarka
2001	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej

2002	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Wojewódzki Szpital Zespolony Leszno, ul. Kiepury 45 Szpital Rejonowy. Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	2 1 1	pielęgniarka pielęgniarka pielęgniarka
2003	jak wyżej	jak wyżej w Szpitalu w Lesznie siostra pracowała do 22.08.2003 r.	jak wyżej
2004	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Szpital Rejonowy. Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	2 1	pielęgniarka pielęgniarka
2005	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej
2006	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Szpital Rejonowy. Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40, od 31.05.2006 r. nastąpiła zmiana nazwy na: Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zespolonej Międzychód Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	2 1	pielęgniarka pielęgniarka
2007	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zespolonej Międzychód Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	3 1	2 pielęgniarki i siostra na wolontariacie w rentgenie pielęgniarka
2008	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15 Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zespolonej Międzychód Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	3 1 1	2 pielęgniarki i siostra na wolontariacie w rentgenie technik elektroradiologii pielęgniarka
2009	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15 Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zespolonej Międzychód Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	2 1 1	pielęgniarka technik elektroradiologii pielęgniarka

2010	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2 Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15 Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zespolonej Międzychód Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	1 1 1	pielęgniarka technik elektroradiologii pielęgniarka
2011	Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Łąkowa1/2. Zmiana nazwy na: Klinika Onkologii Akademii Medycznej Poznań, ul. Szamarzewskiego Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15 Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zespolonej Międzychód Oddział Noworodków Sieraków, ul. Poznańska 40	1 1 1	pielęgniarka technik elektroradiologii pielęgniarka
2012	Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15	1	technik elektroradiologii
2013	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej
2014	Żadna siostra nie pracowała w szpitalu	0	brak
2015	Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15	1	technik elektroradiologii
2016	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej
2017	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej
2018	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej
2019	jak wyżej	jak wyżej	jak wyżej
2020	jak wyżej	jak wyżej	asystent elektroradiologii
2021	Szpital Kliniczny Przemienienia Pańskiego Uniwersytetu Medycznego im. K. Marcinkowskiego Poznań, ul. Długa ½ Ortopedyczno-Rehabilitacyjny Szpital Kliniczny im. W. Degi Poznań, ul. 28 Czerwca 1956 r. 135/147 Wielkopolskie Centrum Onkologii Poznań, ul. Garbary 15	1 1 1	pielęgniarka na Oddziale Chirurgii Ogólnej i Naczyniowej fizjoterapeuta asystent

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Kapituły generalne odbywające się w Rzymie przypominały zgromadzeniu, aby było otwarte na aktualne potrzeby Kościoła i świata, aby siostry troszczyły się o tych, którzy najbardziej potrzebują pomocy, aby stawały się osobiście odpowiedzialnymi za charyzmatyczne posłannictwo zgromadzenia. Orędzia tych kapituł skierowane do wszystkich elżbietanek podkreślały potrzebę

kontynuowania działalności zgodnej z charyzmatem zgromadzenia oraz tam, gdzie jest to możliwe, podejmowania na nowo pielęgnacji ambulatoryjnej, rozwijając duszpasterstwo chorych[773].

W orędziu z XXI kapituły generalnej podkreślano również troskę o ludzi samotnych, starszych, bezdomnych, chorych na raka, na AIDS i narkomanów. Sygnalizowano konieczność niesienia pomocy matkom samotnie wychowującym dzieci oraz dzieciom z rozbitych rodzin, a także towarzyszenie ludziom umierającym[774].

Wyrazem realizowania uchwał wspomnianych wyżej kapituł generalnych są konkretne działania sióstr. Wymienić tu należy organizowanie spotkań modlitewnych z chorymi, wieczerzy wigilijnej, odwiedzanie chorych w ich własnych mieszkaniach, udzielanie im pomocy materialnej w postaci obiadów, sprzątanie domów, zaopatrywanie w odzież, jak również wspierające rozmowy czy zorganizowanie spotkania z kapłanem duszpasterzem[775].

Wysiłki te również zdążają w kierunku zaangażowania sióstr w stacjach opieki Caritas. Konkretnym przykładem tej działalności jest posługa ambulatoryjna sióstr w Stacji Opieki Caritas Diecezji Kaliskiej w Ostrowie Wlkp. Cele i zadania tej stacji to:

- opieka nad chorymi, którzy przebywają w domach;
- pielęgnacja doraźna lub stała;
- opieka nad ciężko i nieuleczalnie chorymi (opieka hospicyjna);
- podłączanie kroplówek;
- podawanie zastrzyków;
- zmienianie opatrunków;
- wypożyczanie sprzętu medycznego;
- opieka nad osobami starszymi;
- realizowanie zleceń lekarskich;
- zaspakajanie potrzeb chorego[776].

Ze statystyki Stacji Opieki Caritas w Ostrowie Wlkp. dotyczącej działalności sióstr w latach 1996-2007 wyraźnie widać szeroki zakres wykonywanych czynności pielęgnacyjnych:

- zastrzyki i kroplówki;
- pielęgnacja odleżyn, opatrunki ran i wymiana cewnika;
- badanie ciśnienia krwi i tętna;
- badanie poziomu cukru we krwi;
- lewatywa, stawianie baniek i kontrola leków;
- asystowanie umierającym i czuwania nocne[777].

773 ADPP, Orędzie XXII kapituły Generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 27.11.1998 r.; Orędzie XXIII kapituły Generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 27.01.2004 r.
774 ADPP, Orędzie XXI kapituły Generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 27.11.1992 r.
775 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 34.
776 J. Kosakowska, *Stacja Opieki Caritas Diecezji Kaliskiej w Ostrowie Wlkp.* [komputeropis b.p.].
777 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 37-39.

Tabela 40. Statystyka wybranych czynności w Stacji CARITAS w Ostrowie Wlkp.

Czynności	1996 (od października)	1997	1998	2005	2007
Zastrzyki	755	3490	5661	5712	4055
Kroplówki	5	219	367	631	881
Pielęgnacja odleżyn	166	1271	735	873	498
Opatrunki ran	105	1448	1009	1199	662
Poziom cukru we krwi	76	860	619	550	756
Ciśnienie krwi Tętno	205	2748	2484	1514	1938
Kontrola leków	39	230	227	185	182
Bańki Apteka Recepty	95	8	346	207	83 (bańki)
Odwiedziny Poradnictwo	240	4	190	599	823
Asystencja umierającemu	0	4	5	7	0
Czuwania nocne	0	44	0	0	0
Razem	**1064**	**6880**	**7918**	**9725**	**6568**

Źródło: ADPP, Statystyki Opieki Caritas Diecezji Kaliskiej w Ostrowie Wlkp. za lata 1996-1998 i 2005, 2007

Z wyżej wymienionej statystyki wynika, że społeczeństwu potrzebna jest opieka ambulatoryjna sprawowana w taki właśnie sposób. Pacjenci i ich rodziny bardzo wysoko cenili i cenią sobie pracę sióstr, czego dowodem są podziękowania oraz artykuły w prasie, które pozytywnie oceniają działalność Stacji Caritas w Ostrowie Wlkp.:

- *W związku z tym, iż od dłuższego czasu korzystam z usług Stacji Caritas w Ostrowie Wlkp., chcę wyrazić słowa wielkiej wdzięczności, oraz podziwu za ofiarność i poświęcenie sióstr zakonnych, które nie patrząc na godzinę są w każdej chwili przy chorym* […]. *Mam również opinię bardzo pozytywną od innych osób korzystających z usług tej Stacji. Oby ona trwała i rozbudowywała się, bo taka posługa jest choremu bezwzględnie potrzebna*[778].
- *Bez tej pomocy, jak i wypożyczonego sprzętu (łóżko, fotel i wózek) nie poradziłabym sobie w tej tak trudnej dla mnie sytuacji życiowej* […]. *Mój mąż był po amputacji nogi. U drugiej nogi natomiast, wskutek niedokrwienia zaczęły czernieć palce i odpadać paznokcie* […]. *Siostry, Miriam i Monika, w tym okresie wykazały wysoki profesjonalizm, ale co równie ważne – wnosiły do domu chorego spokój, ciepło i stać je było na słowa otuchy i pocieszenia. Mój mąż bardzo to doceniał i wyrażał głęboką wdzięczność*[779].

[778] *Opinia Zdzisławy i Bolesława Lewickich, zamieszkałych w Ostrowie Wlkp*., z 28.12.1999 r., [w:] J. Kosakowska, *Stacja Opieki Caritas w Ostrowie Wlkp*.

[779] *Opinia Pani Ireny Kostrzewy, zamieszkałej w Ostrowie Wlkp.*, z 28.02.2000 r., [w:] J. Kosakowska, *Stacja Opieki Caritas w Ostrowie Wlkp*.

- *Wypożyczyłem swój wózek inwalidzki dla mojej 89-letniej matki. Dzięki temu mogła ona uczestniczyć w pogrzebie ojca* […]. *To dobrze, że taka placówka jak ta, istnieje w Ostrowie*[780].

W całości posługi szpitalno-ambulatoryjnej szczególnym posłannictwem jest opieka nad umierającymi, którą siostry z Caritas Diecezji Kaliskiej tak wspominały: *Często wspieramy także chorych w ich ostatnich godzinach – przed śmiercią. Na ich życzenie wzywamy księdza, który udziela sakramentów świętych*[781]. Opiekując się osobami umierającymi, siostry wspólnie z rodziną starają się jak najlepiej uczestniczyć w przechodzeniu do wieczności bliskiej im osoby. Starają się z nimi rozmawiać o śmierci, odpowiadać na nurtujące pytania, modlić się z chorym i jego najbliższymi. Dla osób umierających nie ma nic ponad obecność bliskich, którzy z miłością oraz modlitwą na ustach towarzyszą w chwili śmierci[782].

Działalność w służbie hospicyjnej była i jest widziana jako nowa forma apostolatu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Poczucie konieczności podjęcia tej nowej posługi wypływało ściśle z charyzmatu przekazanego siostrom przez Matki Założycielki i podyktowane było silną potrzebą czasów współczesnych. Przez posługę hospicyjną, która najbardziej realizuje się do chwili obecnej w ambulatoryjnej posłudze Caritasu Diecezji Kaliskiej, aktualnymi stają się słowa Matki Franciszki Werner – współzałożycielki zgromadzenia: *Naszym powołaniem jest udzielanie pomocy chorym i cierpiącym wszędzie tam, gdzie ich znajdujemy*[783].

W ramach działalności szpitalno-ambulatoryjnej elżbietanki po dziś dzień ofiarnie służą chorym w dwóch szpitalach, Stacji Opieki Caritas oraz w ich mieszkaniach. Służba chorym wynika z ich charyzmatu, wzywającego siostry do życia według rad ewangelicznych oraz służby Bogu w ubogich, chorych i starszych[784].

780 S. Zawidzki, *Niosą otuchę, radość i uśmiech,* „Gazeta Kaliska i Ostrowska", z 18.03.1998 r., s. 3.
781 *Trud i poświęcenie,* „Głos Wielkopolski", z 20.01.1998 r.
782 J. Kosakowska, *Stacja Opieki Caritas w Ostrowie Wlkp*.
783 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne*, s. 40-41.
784 M.R. Górniak, *Elżbietanki*, [w:] *Zakony i zgromadzenia zakonne na Ziemi Głogowskiej*, red. M.R. Górniak, Głogów 2009, s. 59-60.

3.2. Troska o dzieci i młodzież

Pierwsza połowa XIX wieku była okresem wielkich przeobrażeń ekonomiczno-społecznych. Rozwój gospodarki kapitalistycznej spowodował zmiany socjalne i ruch emigracyjny. Niepewność pracy oraz wysokie ceny podstawowych artykułów spożywczych sprawiły, iż los najbiedniejszych stawał się bardzo trudny. Brak mieszkań i odpowiedniej wody do picia, fatalne warunki sanitarne oraz powtarzające się klęski żywiołowe były źródłem głodu, a także epidemii tyfusu i cholery. *Niedostateczna liczba lekarzy, pielęgniarek oraz szpitali w konsekwencji spowodowała, że chorzy w mieszkaniach pozostawali bez opieki zdrowotnej*[785]. *Ówczesna sytuacja społeczno-gospodarcza negatywnie* wpływała na życie religijno-kościelne[786].

Pierwsze elżbietanki na ziemiach polskich otaczały troską biedne i zaniedbane rodziny, a ponieważ były to rodziny wielodzietne – roztaczały opiekę także nad dziećmi. Coraz bardziej postępująca dechrystianizacja społeczności i coraz częściej rozbicie rodzin dały siostrom szerokie pole działalności, wymagające poważnego zaangażowania apostolskiego w dziedzinie wychowania dzieci w przedszkolach, przystaniach dziecięcych, świetlicach dziennych, domach dziecka, zakładach wychowawczych i szkołach[787].

Konieczność rozwinięcia działalności opiekuńczej nad dziećmi stawała się jeszcze bardziej wyrazista w odniesieniu do dzieci osieroconych w wyniku powstających wówczas konfliktów, wojen i epidemii. Stąd też opieka nad dziećmi stała się również ważnym zadaniem Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Siostry przygarniały sieroty*, aby sprawić im choć odrobinę radości, mimo iż nie dysponowały większymi środkami. Organizowały żywność i odzież, a jeśli zachodziła taka potrzeba, zastępowały im rodziców*[788].

Intensywny rozwój wspólnoty sióstr elżbietanek spowodował, że władze zakonne podjęły decyzję o utworzeniu nowej prowincji z siedzibą w Poznaniu. Początkowo siostry pracowały w przedszkolach powstających przy parafiach czy też podlegających samorządom terytorialnym, zakładom pracy lub innym organizacjom. Tylko w kilku przypadkach właścicielem przedszkola było samo zgromadzenie. Do najważniejszych zadań, jakich podejmowały się siostry, należało zaspokojenie podstawowych potrzeb dzieci z rodzin o niskim statusie społecznym, stworzenie korzystnej atmosfery dla prawidłowego rozwoju podopiecznych z położeniem akcentu na wychowanie religijne, jak również roztoczenie opieki higieniczno-lekarskiej. Siostry otrzymywały różnego rodzaju pomoc w działalności przedszkoli. Wspomniała o tym Ludomira Kłosowska w przedszkolu kierowanym przez s. M. Alojzję Dorsz w Gniewkowie: […] *ludzie przekazywali*

---

785 M. Cebula, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Zagadnienia wybrane 1842-1996*, Nysa 1996, s. 5.

786 F. Grzymska, *Monografia Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie*, Zielona Góra 2009, s. 55-56 [komputeropis].

787 Tamże, s. 57.

788 E. Frankiewicz, *Matka Maria Merkert*, Wrocław 1982, s. 541.
Inne zgromadzenia także zakładały i prowadziły schroniska i sierocińce, np. D. Wielgat, *Zgromadzenie Sióstr Służebnic Matki Dobrego Pasterza w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 361-362; Z. Rusztyn, *Zgromadzenie Córek Bożej Miłości w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 221.

sprzęt, zabawki i inne przedmioty. Czasy były trudne i sami posiadali niewiele. Świadczyli prace porządkowo-remontowe; przystosowywali sprzęt do potrzeb przedszkola[789].

Siostra M. Alojzja – Łucja Dorsz urodziła się 7.01.1903 roku w Gniewkowie koło Wejherowa. Rodzice Augustyn i Anna z domu Grabowska prowadzili gospodarstwo rolne. Łucja miała siedmioro rodzeństwa. Po przeprowadzeniu się rodziny do Kosakowa Łucja miała częsty kontakt z elżbietankami w Pucku. Nowicjat rozpoczęła 22.05.1928 roku. Po złożeniu I profesji 23.05.1929 roku rozpoczęła pracę w przedszkolu w Gniewkowie. Bardzo kochała dzieci i wśród najmłodszych czuła się szczęśliwa i zadowolona. Wybuch wojny i okupację hitlerowską przeżyła w Gniewkowie. Po wojnie nadal pracowała w miejscowym przedszkolu, aż do jego upaństwowienia. W 1949 roku przełożeni skierowali ją do katechizacji parafialnej. Uczyła religii kolejno w: Gniewkowie, Ostrowie Wlkp., Skalmierzycach, Szczurach i Osiecznej. Ze względu na stan zdrowia 10.03.1975 roku zamieszkała w Domu Sióstr Emerytek w Lesznie, gdzie przez pięć lat była furtianką. Zmarła 26.02.1983 roku. Pochowano ją 1.03.1983 roku w Lesznie. Pozostała w pamięci sióstr jako ujmująca pogodnym usposobieniem i miłym uśmiechem[790].

Ożywioną działalność opiekuńczo-wychowawczą w Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety na terenie Wielkopolski przerwała w 1939 roku II wojna światowa. Po wysiedleniu sióstr z domów zakonnych i zlikwidowaniu placówek oświatowych władze okupacyjne przymusowo kierowały je do pracy w szpitalach zakaźnych i psychiatrycznych, w fabrykach oraz w charakterze służących do rodzin niemieckich. Wiele sióstr z terenu Wielkopolski znalazło się w obozie pracy w Bojanowie, część zaś, by uniknąć aresztowania i wysłania do obozu, wyjechała do swoich rodzinnych domów bądź szukała schronienia u życzliwych osób prywatnych[791].

Po wyzwoleniu kraju spod okupacji niemieckiej rozpoczęto proces tworzenia elżbietańskich placówek przedszkolnych. Proces ten cechował znaczny dynamizm. Niezbyt długo jednak siostry mogły cieszyć się osiągnięciami z pracy pedagogicznej. Wkrótce okazało się, iż w nowym ustroju społeczno-politycznym nie ma miejsca dla innych orientacji wychowawczych poza oficjalną, czyli socjalistyczną. Niezwykle konsekwentnie rozpoczęto proces likwidacji i konfiskowania placówek preferujących wychowanie chrześcijańskie, którym patronował Kościół. Proces ten trwał do początków lat 60., tj. do czasu, kiedy zamknięto niemal wszystkie przedszkola i inne placówki oświatowe z wychowaniem religijnym. Siostry straciły więc prawie wszystkie, stworzone przez siebie z wielkim wysiłkiem i utrzymywane ogromnym nakładem pracy, placówki wychowujące małe dzieci[792].

Po wojnie siostry powracały do zniszczonych i okradzionych domów zakonnych. Pomimo niezwykle trudnych warunków natychmiast przystąpiły do organizowania placówek oświatowo-charytatywnych. Pierwsze przedszkola zakładały w domach zakonnych. Czasem napotykały na

789 ADPP, Wspomnienie Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 1995 r.
790 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Alojzji – Łucji Dorsz.
791 J. Pater, *Zarys dziejów Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety* „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 80.
792 A. Błaszczyk, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej*, „Wychowanie w Przedszkolu" 2000, nr 9, s. 525.
W sytuacji podobnej – jak elżbietanki – znalazły się siostry z innych zgromadzeń, np. J. Bar, *Zgromadzenie Sióstr Serafitek*, „Prawo Kanoniczne" 1963, nr 6/1-4, s. 129-130.

trudności związane z zajęciem budynków, które użytkowały przed wojną, przez osoby prywatne bądź instytucje. Taka sytuacja miała miejsce w Bninie, gdzie przed wojną siostry prowadziły Ochronkę im. hr. Władysława Zamoyskiego. Jak podaje kronika tej placówki: *po skończeniu działań wojennych w 1945 roku, siostry wróciły z powrotem. W samym domu przy ul. Śremskiej 32 nie mogły zamieszkać, ponieważ dom ten zajęli ludzie świeccy na prywatne mieszkanie*[793]. Z pomocą siostrom przyszedł ks. Szczepan Janasik, który ofiarował im mieszkanie na byłej plebanii kościoła parafialnego. *Jedna z sióstr podjęła zaraz pracę w przedszkolu zorganizowanym przez siostry w tym samym domu*[794].

O podobnej sytuacji w Gniewkowie Ludomira Kłosowska napisała we wspomnieniach: Na początku 1945 roku trzeba było organizować przedszkole bez żadnych środków na ten cel. W bardzo krótkim czasie s. M. Alojza doprowadziła do uruchomienia placówki. Jako osoba ciesząca się uznaniem i autorytetem w środowisku, szybko zjednała sobie pomocników. Rodzice i inni ludzie przekazywali sprzęt, zabawki i inne potrzebne przedmioty. Wszyscy wiemy, iż były to czasy, kiedy sami posiadali niewiele. Świadczyli również prace remontowo-porządkowe, naprawiali i przerabiali sprzęt do potrzeb przedszkola. Resztę przy swoich zdolnościach plastycznych i smaku artystycznym „wyczarowała" we własnym zakresie – podnosząc w ten sposób wystrój, estetykę i funkcjonalność pomieszczeń[795].

W Krotoszynie Dom Katolicki, w którym do listopada 1939 roku siostry mieszkały i prowadziły działalność wychowawczą, został przekształcony na hotel i kino. *O powrocie doń nie było mowy. W zamian, władze miejskie wskazały siostrom budynek przy ul. Piastowskiej, gdzie pozostało urządzenie na przedszkole z byłego „Kindergarten". Siostry zajęły mieszkanie na piętrze, pracując równocześnie nad uruchomieniem przedszkola*[796]. Wkrótce i ten dom musiały opuścić. Ówczesny burmistrz Zawieja wskazał siostrom budynek dawnego Arbeitsamtu przy ul. Zdunowskiej 58. Siostry odszukały właściciela i w 1946 roku aktem notarialnym kupiły ten dom. Zebrały potrzebne sprzęty i uruchomiły w nim przedszkole. Liczba dzieci przerosła wszelkie możliwości i wkrótce otworzyły drugie przedszkole w miejscowym Domu Katolickim[797].

Elżbietanki borykały się w swej powojennej pracy z szeregiem trudności. Największą bolączkę stanowiły nieodpowiednie lokale oraz brak środków na utrzymanie placówek. Pomieszczenia przeznaczone na przedszkole były często zbyt ciasne i nie mogły pomieścić rosnącej liczby zgłaszających się dzieci. Siostra M. Gloriosa Bilicka, pracująca zaraz po okupacji w przedszkolu parafialnym przy kościele farnym w Poznaniu, wspomina, że lokal przedszkola w pierwszym roku jego istnienia mieścił się w parterowych pomieszczeniach, w wilgotnym budynku przy ul. Woźnej[798]. Wiktoria Bilicka urodziła się 11.11.1913 roku w Łopiennie, pow. Wągrowiec. Ojciec Seweryn był pracownikiem umysłowym, a matka Władysława z domu Kwapiszewska zajmowała się gospodarstwem domowym. Wiktoria miała brata i trzy siostry. Dnia 6.08.1935 roku wstąpiła do

793 ADPP, Kroniki placówek [Bnin].
794 Tamże.
795 ADPP, Relacja pisemna Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 25.01.1995 r.
796 ADPP, Kroniki placówek [Krotoszyn].
797 Tamże.
798 ADPP, Relacja pisemna s. M. Gloriosy Bilickiej, Zielona Góra 31.01.1995 r.

zgromadzenia w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 6.07.1937 roku. Pierwszą profesję złożyła 14.07.1938 roku, a śluby wieczyste 28.08.1945 roku w Poznaniu. Dnia 27.12.1947 roku została skierowana do Zielonej Góry, gdzie była do 15.11.1962 roku. Od 1.09.1968 pełniła obowiązki przełożonej domu w Janowcu. Następnie rok pracowała w Sławie. Od 16.08.1969 roku posługiwała w Opalenicy, gdzie od 1.01.1976 roku była przełożoną domu. Ponownie 22.10.1976 roku wróciła do Zielonej Góry i tu pozostała do śmierci. Przez wiele lat pracowała w przedszkolu prowadzonym przez elżbietanki w Zielonej Górze. Po usunięciu sióstr prowadziła katechizację parafialną. W 2003 roku poważnie zachorowała i nie mogła poruszać się. Pomimo cierpienia nie opuszczał ją humor i dobre słowo, które miała dla odwiedzających ją. Nie miała żadnych wymagań. Codziennie modliła się m.in. za swoich wychowanków. Zmarła 28.08.2010 roku w Zielonej Górze. Pochowano ją 31.08.2010 roku na miejscowym cmentarzu komunalnym (stary)[799].

Podobnie w trudnych warunkach lokalowych rozpoczynała powojenną pracę wychowawczą s. M. Alojzja Dorsz w Gniewkowie. W 1945 roku ówczesne władze miasta zabrały przedwojenny obiekt przedszkolny, przeznaczając go na remizę strażacką, a przedszkole zlokalizowano w poniemieckim budynku mieszkalnym przy ul. Kilińskiego, gdzie mieszkało sześć rodzin. Dla potrzeb placówki oddano trzy pomieszczenia o łącznej powierzchni 50 m². Rok 1947 przyniósł kolejną przeprowadzkę – przedszkole przeniesiono na ul. Dworcową. Pod względem zdrowotnym i higienicznym panowały tu znacznie lepsze warunki niż w poprzednim lokalu. Główną zaletą był teren do zabaw na świeżym powietrzu. Jednakże przedszkole nadal nie posiadało własnego budynku. Dużą i jasną salę podzielono na dwa pomieszczenia, z których jedno oddano przedszkolu, a drugie młodzieżowej organizacji pod nazwą: Związek Młodzieży Wiejskiej. Ponadto lokal nie posiadał kuchni – śniadanie dla dzieci przygotowywano w prywatnym mieszkaniu po drugiej stronie ulicy[800].

Nie wszystkie przedszkola borykały się z tego rodzaju trudnościami. Siostra M. Magna Mikołajczak tak opisuje warunki, jakie zastała w swej pierwszej powojennej placówce w Lesznie: *Bezpośrednio po wojnie, bardzo wcześnie, bo już od 1 marca 1945 roku, zostałam zaangażowana przez Wydział Oświaty w Lesznie do prowadzenia przedszkola przy ul. Narutowicza. Był to prywatny budynek mieszkalny dr Lewandowskiego, przerobiony w całości na „Kindergarten". Urządzenie było wspaniałe. Trzy duże sale zajęć – duża, oszklona sala do ćwiczeń ruchowych i zabaw, wyposażona w przyrządy z materacem. Oddzielna szatnia, umywalnia, kancelaria i duży ogród z tarasem, altanką i piaskownicą. W salach zajęć szafki indywidualne i wspólne do pomocy naukowych*[801]. To wspaniale wyposażone przedszkole nie działało jednak długo. Już we wrześniu 1945 roku zostało zlikwidowane w związku z powrotem prawowitego właściciela domu[802]. Siostra M. Magna – Anna Mikołajczak urodziła się 13.07.1916 roku w Strykowie koło Poznania. Jej rodzicami byli Andrzej i Stanisława z domu Bogacka. Anna pochodziła z wielodzietnej rodziny (dwóch synów i cztery córki). Była czwartym z sześciorga rodzeństwa. Ojciec był górnikiem, po

799 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Gloriosie – Wiktorii Bilickiej.
800 ADPP, Relacja pisemna Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 25.01.1995 r.
801 ADPP, Relacja pisemna s. M. Magny Mikołajczak, Poznań 13.05.1995 r.
802 ADPP, Kroniki placówek [Leszno]. Kronika leszczyńskiej placówki dodaje, że po zlikwidowaniu przedszkola przy ul. Narutowicza dzieci dołączono do przedszkola przy ul. Zielonej, prowadzonego przez siostrę M. Zofię Mizgajską. Odtąd z budynku korzystały dwie grupy dzieci – przedpołudniowa i popołudniowa.

czym urzędnikiem pocztowym. Matka zmarła, gdy Anna rozpoczęła naukę w szkole powszechnej w rodzinnym Strykowie. Jej młodsza siostra była w zgromadzeniu serafitek. Dnia 24.07.1933 roku Anna wstąpiła do elżbietanek i uczyła się w Prywatnym Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 16.07.1936 roku. Pierwszą profesję złożyła 17.07.1937 roku, a śluby wieczyste 28.08.1945 roku w Poznaniu. Po pierwszej profesji pracowała w przedszkolu przy ul. Warszawskiej w Poznaniu. W czasie okupacji była zatrudniona w introligatorni wojskowej przy ul. Daszyńskiego 49 w Poznaniu. Od 1.03.1945 roku pełniła obowiązki kierowniczki przedszkola w Lesznie. W 1947 roku przeniesiono ją do przedszkola w Łabiszynie. W 1949 roku została kierowniczką przedszkola przy ul. Przybyszewskiego 30 w Poznaniu. W 1951 roku ukończyła Instytut Wyższej Kultury Religijnej w Poznaniu, a w 1961 roku uzyskała dyplom Studium Nauczycielskiego. W 1954 roku pracowała w przedszkolu w Zbąszyniu, a w 1955 roku w Krotoszynie na stanowisku dyrektorki przedszkola. Przez dziewięć lat pełniła także obowiązki przełożonej miejscowego domu zakonnego. W latach 1975-1981 była katechetką w Rawiczu, po czym przełożoną domu przy ul. Dalkoskiej w Gnieźnie. W latach 1984-1991 pełniła obowiązki przełożonej domu przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu. W 1991 roku przeniesiono ją do Karwi. W 1993 roku wróciła do Poznania (Jeżyce). Była bardzo obowiązkowa i wymagająca. Zawsze służyła pomocą i modlitwą. Zmarła 8.04.2000 roku na oddziale dermatologii w szpitalu przy ul. Szkolnej w Poznaniu. Spoczęła na cmentarzu jeżyckim[803].

Kolejnym problemem, z którym borykały się powojenne przedszkola elżbietańskie, były braki środków finansowych. Znaczna część przedszkoli utrzymywała się ze wsparcia udzielanego przez parafie bądź korzystała z doraźnej pomocy Związku „Caritas”[804]. Niektóre placówki otrzymywały dotacje z Inspektoratu Szkolnego, a także od konkretnych zakładów pracy. Koszty działalności przedszkoli pokrywały niekiedy w całości lub częściowo Zarządy Miejskie, jak to było w przypadku przedszkola w Gniewkowie, gdzie z budżetu miasta czerpano fundusze na płace, opał, energię, czynsze. Pozostałe wydatki pokrywane były z dobrowolnych opłat zamożniejszych rodziców i osób prywatnych. Dużą pomoc stanowiły dary rzeczowe przekazywane przez organizacje Caritas, UNRRA[805], jak też pochodzące od miejscowych hodowców, producentów, handlowców[806].

---

803 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Magnie – Annie Mikołajczak.

804 Po wojnie kościelny związek Caritas udzielał społeczeństwu dużego wsparcia materialnego. W polskich diecezjach związek Caritas prowadził szereg placówek dobroczynnych , takich jak: domy dziecka, internaty, przedszkola, punkty żywienia, punkty opieki nad matką i dzieckiem. W 1950 r. został rozwiązany, a jego mienie przejęło państwo komunistyczne. K. Grzesiak, *Państwo a Kościół katolicki w diecezji włacławskiej w aspekcie stosunków własnościowych w PRL. Sprawa związku „Caritas”*, „Ateneum Kapłańskie” 2005, z. 575, s. 45-49; G. Jończyk, *Walka Kościoła z władzą ludową o „Caritas” w 1950 roku w świetle dokumentów*, [w:] https://www.infolotnicze.pl/2018/10/10/walka-kosciola-z-wladza-ludowa-o-caritas-w-1950-roku-w-swietle-dokumentow/ (dostęp 12.06.2022).

805 United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Administracja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Odbudowy, międzynarodowa organizacja utworzona w 1943, a rozwiązana w 1947 r., której zadaniem było niesienie pomocy ludności w krajach zniszczonych w czasie II wojny światowej. Zajmowała się głównie dostarczaniem leków, żywności, odzieży, a także inwentarza. Z pomocy tej skorzystała również Polska. https://pl.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Relief_and_Rehabilitation_Administration (dostęp 11.06.2022).

806 ADPP, Relacja pisemna Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 25.01.1995 r.

Formą zdobywania funduszy na utrzymanie przedszkoli było organizowanie dochodowych zabaw oraz przedstawień, w których przygotowanie wkładały siostry wiele serca, wykorzystując przy tym posiadane uzdolnienia. Za dobrze przygotowaną inscenizację osiągano dodatkowe środki finansowe pozwalające na rozwinięcie działalności opiekuńczo-wychowawczej i polepszenie warunków bytowych dzieci. Kronika przedszkola sióstr elżbietanek w Śremie zawiera szereg ciekawych wzmianek na ten temat:

W dniu 8 października 1945 r. przedszkole zorganizowało przedstawienia, z którego czysty zysk – 5. 109 złotych przeznaczono na potrzeby przedszkola[807].

Dnia 12 i 13 maja 1946 r. urządzono przedstawienie, którego zysk w sumie 8 tys. Złotych przeznaczono na początkowe prace związane z założeniem centralnego ogrzewania[808].

Dnia 1 czerwca 1947 roku, przedszkole urządziło dla dzieci zabawę. Dzieci ubrane w kolorowych strojach przemaszerowały z orkiestrą przez miasto do Nowej Strzelnicy […]. *Zysk z zabawy został przeznaczony na zakup pomocy naukowych i opału dla przedszkola*[809].

Również kwesty, choć stanowiły rzadziej stosowaną formę zdobywania środków na finansowanie działalności placówek przedszkolnych, były niekiedy prowadzone przez siostry przedszkolanki. Częściej jednak kwestowano na rzecz dzieci z najuboższych rodzin, które uczęszczały do przedszkola, aniżeli dla zdobycia funduszy na utrzymanie samego przedszkola. W Poznaniu – jak wspomina s. M. Gloriosa – siostry kwestowały głównie na Starym Rynku *u zamożniejszych właścicieli różnej branży sklepów*[810]. Uzyskane w ten sposób środki pozwalały na sprawienie dzieciom radości, zwłaszcza z okazji świąt[811].

Przedszkola czy ochronki powstawały prawie równocześnie z założeniem domu zakonnego. Przed II wojną światową w prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej, liczącej 107 domów, aż w 87 siostry prowadziły przedszkola[812].

Po wojnie pierwsze przedszkola elżbietańskie rozpoczęły działalność już w kwietniu 1945 roku. Na podstawie kronik poszczególnych placówek zakonnych można stwierdzić, że w pierwszej połowie 1945 roku działały już przedszkola w Gniewkowie, Jarocinie, Lesznie, Koźminie, Międzychodzie, Ostrowie Wlkp., Poznaniu, Rogoźnie, Rychtalu i Zbąszyniu. Jeszcze w tym samym roku uruchomiono placówki wychowawczo-opiekuńcze w Barcinie, Bninie, Bojanowie, Odolanowie, Gnieźnie, Janowcu, Łabiszynie, Łopiennie, Miejskiej Górce, Opalenicy, Połajewie, Rawiczu, Sierakowie, Śremie Święciechowie oraz Sławie Śląskiej[813]. W następnym roku powstały kolejne przedszkola w: Krotoszynie, Osiecznej, Poznaniu przy ul. Strzeleckiej,

807 ADPP, Kronika przedszkola w Śremie.
808 Tamże.
809 Tamże.
810 ADPP, Relacja pisemna s. M. Gloriosy Bilickiej, Zielona Góra 31.01.1995 r.
811 D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej w latach 1945-1961*, Poznań 1996 [maszynopis].
812 I. Kokot, *Działalność wychowawcza sióstr św. Elżbiety*, „Nasza przeszłość" 1981, t. 55, s. 355.
813 ADPP, Kroniki placówek [Sława Śląska]. W Sławie Śląskiej do 1945 r. pracowały siostry należące do prowincji wrocławskiej. Siostry z prowincji poznańskiej objęły placówkę 1.06.1945 r. Przejęły pracę swych poprzedniczek. 11.08.1945 r. nastąpiło poświęcenie i otwarcie przedszkola publicznego.

Wągrowcu oraz Wschowie[814]. W ciągu kolejnych dwóch lat rozpoczęły działalność przedszkola w Otyniu (1947)[815], Poznaniu przy ul. Przybyszewskiego (1948) oraz w Skalmierzycach (1948)[816].

Tabela 41. Przedszkola w latach 1945-2021

Miejscowość/ Placówka	Liczba podopiecznych	Liczba sióstr	Zakres działalności	Uwagi
Barcin	70	1	1945-1948	miejskie
Bnin	40 40	1 1	1945-1949	własne
Bojanowo	40	1	1945-1962	własne
Gniewkowo, ul. Pająkowskiego 1	45	1	1945-1949	miejskie
Gniezno „św. Jerzego”, ul. Kolegiaty 2	40	1	1945-1950	własne
Grodzisk Wlkp., ul. Mossego 2	60	1	1945-1949	własne
Janówiec (Janowiec)	42 42	1 1	1949-1950 2-oddziałowe	państwowe
Jarocin, ul. Kościelna 1	52 46	1 1	1945-1951 2-oddziałowe	własne Caritas
Koźmin, ul. Zamkowa 3	50	1	1945-1962	parafialne Caritas
Krobia	40 45	1 1	-1961 2-oddziałowe	parafialne Caritas
Krotoszyn, św. Teresy, ul. Zdunowska 58	104	2	1946-1950 1950-28.06.1962	własne Caritas
Krotoszyn, Par. św. Józefa, ul. Powstańców Wlkp. 18	40 40 55	2 3 oddziałowe	1946-1.09.1961	parafialne Caritas
Kruszwica	50 52	1 1	1945-1952 1945-1947	własne państwowe zakładowe

[814] ADPP, Kroniki placówek [Wschowa]: *Po skończonych działaniach wojennych i ustaleniu granic Polski, Wschowa weszła w skład Ziem Odzyskanych. W pierwszej połowie 1945 r. przybyły tu siostry z Prowincji Poznańskiej i przejęły prace poprzednich sióstr. W 1946 r. powierzono dwóm siostrom wychowawczyniom pracę w nowo zorganizowanym przedszkolu Wydziału Parafialnego „Caritas”.*

[815] DPP, Kroniki placówek [Otyń]: *W lipcu 1946 roku dom zakonny w Otyniu przeszedł pod zarząd Prowincji Poznańskiej. Z początkiem roku szkolnego 1947/48 siostra wychowawczyni objęła kierownictwo przedszkola parafialnego, mieszczącego się w domu sióstr.*

[816] D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 2.

Leszno „św. Elżbiety”, ul. Paderewskiego 8	80	1	1945-1949 1950-1961	własne Caritas
Leszno	b.d.	1	1.03.1945	parafialne
Łabiszyn św. Andrzeja Boboli”, ul. Farna 1	60	1	1945-1949	Caritas
Łopienno	b.d.	1		własne
Miejska Górka	40	1	1945-1962	parafialne Caritas
Międzychód, ul. gen. Sikorskiego 3	80 30	1 1	1945,-1949 1950-1962 2-oddziałowe	własne Caritas
Międzychód, ul. Strzelecka 2	30	1	1945-1950	miejskie
Odolanów „św. Antoniego”, Rynek 8	40 40	1 1		parafialne
Opalenica	b.d.	1	do 1948	miejskie
Osieczna	32	1	1946-1950 1950-1962	własne Caritas
Osieczna	40	b.d.	1946-30.06.1961	parafialne Caritas
Ostrów Wlkp. Nr 2, ul. Gimnazjalna 13	40	1	1945-	własne
Ostrów Wlkp. Nr 2, ul. Gimnazjalna 13	40	1	1945-1962	parafialne Caritas
Skalmierzyce „Dzieciątka Jezus”, ul. Ostrowska	45	1	1945-1949 1950-1962 (siostra dojeżdżała z Ostrowa, ul. Gimnazjalna) 26.02.19620 r.	Caritas własne Caritas przejął Wydz. Oświaty
Ostrów Wlkp., ul. 3 Maja 30	50 50	1 2 oddziałowe	1945-1949	własne (dla dzieci kolejarzy)
Ostrów Wlkp., ul. Obr. Pokoju 6		1	1945-1962	własne
Otyń, ul. K. Podolskiego 123	45	3	1946-1947 1947-1950 1950-1962	parafialne własne Caritas
Pogorzela „Dzieciątka Jezus”	50	1	1945-1961	Caritas parafialne

Połajewo	40	1 2-oddziałowe	1945-1950 1950-1962	parafialne Caritas parafialne
Powidz	60	1	1945-1949 1950-1952	parafialne Caritas parafialne
Poznań, ul. Grobla 1	40	2	1945-1950	własne
Poznań „Królowej Jadwigi”, ul. Łąkowa 1-4	40	2	1945-b.d.	własne
Poznań, ul. Strzelecka 40 (par. Bożego Ciała)	b.d.	b.d.	1945-b.d.	parafialne
Poznań „św. Antoniego”, ul. Gołębia	40 40	1 2 oddziałowe	1945-1949 1950-30.08.1961	parafialne Caritas
Poznań NSPJ, ul. Kościelna 5	54 32	1 2-oddziałowe	1945-1949 1950-1962	własne Caritas
Poznań -Jeżyce „Dzieciątka Jezus” ul. Kościelna 5	45 45 45	1 3 oddziałowe	1945-1949	własne
Poznań ul. Szamarzewskiego 3 (przy kościele garnizonowym)	45 45	1 2 oddziałowe	1950-1962	Caritas
Poznań ul. Przybyszewskiego 3, par. Księży Pallotynów	b.d.	b.d.	1948-1962	Caritas parafialne
Rawicz ul. Kościelna 9	36 34 32	1 3 oddziałowe	1945-1949	miejskie
Rogoźno	50 40 30	1 3 oddziałowe	1945-b.d.	miejskie
Rychtal	50	3	1945-1949 1950-1962	własne Caritas
Sieraków	100	1	1945-1949	własne
Sława Śląska	60	1	1945-1949	własne
Strzelno ul. gen. Świerczewskiego 10	60	1	1945-1949 1950-1952 1952-	własne Caritas Wydział Oświaty
Śrem ul. Dutkiewicza 13	60 40 30	3 3 oddziałowe	1945-1947 1947-1976	własne Wydział Oświaty

Święciechowa, Rynek 14	64	1	1945-1949 1950-1952 1952-	parafialne Caritas parafialne
Wągrowiec	89	1	1946-1949 1950-1961	parafialne Caritas parafialne
Wschowa, pl. Komuny Paryskiej 1	45 45	2 2 oddziałowe	1946-1949 1950-1962	parafialne Caritas parafialne
Zbąszyń „Anioła Stróża" ul. Garczyńskich 5	50 50	3	1946-1949 1950-1.09.1961	parafialne Caritas parafialne
Zielona Góra „św. Jadwigi", pl. Powstańców Wlkp. 4	50 50	2	1946-1949 1950-30.06.1962	parafialne Caritas parafialne

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Należy podkreślić, że powojenne władze oświatowe same prosiły zgromadzenia o prowadzenie przedszkoli państwowych. Powód był prosty, brakowało świeckich przedszkolanek. Dodatkowo w skarbie państwa nie było dostatecznych funduszy, które można było przeznaczyć na rozbudowę sieci przedszkoli[817]. W związku z tym przedszkola powstawały często z inicjatywy różnych stowarzyszeń, instytucji, a także osób prywatnych[818].

Siostry elżbietanki pracowały przeważnie w placówkach, z których większość powstała wyłącznie z funduszy parafialnych, zgromadzenia oraz ofiar rodziców. Bardzo ożywioną działalność wspierającą katolickie placówki opiekuńczo-wychowawcze rozwinął Związek „Caritas". Poznański Związek „Caritas" mający już długie i chlubne tradycje przedwojenne[819] w krótkim czasie odbudował sieć organizacyjną, tworząc po parafiach oddziały parafialne Caritas[820]. Znaczna część przedszkoli parafialnych prowadzonych przez elżbietanki korzystała z pomocy tej organizacji. Powstawały wówczas tzw. przedszkola caritasowe. W związku z rosnącymi potrzebami po wojnie Caritas nawiązał współpracę z organizacjami zagranicznymi, zwłaszcza amerykańskimi, dzięki czemu instytucja ta mogła nieść skuteczną pomoc zarówno finansową, jak też rzeczową (żywność, odzież). Przy Związku „Caritas" na polecenie władzy duchownej utworzono specjalny referat wychowania przedszkolnego. Dyrektor Związku ksiądz Józef Jasiński[821] tak wyjaśniał jego zadania uczestnikom zjazdu przedszkolanek, zorganizowanego właśnie przez Caritas w Poznaniu:

817 S. Truchim, *Organizacja i ustawodawstwo szkolne w Polsce*, Łódź 1948, s. 58. E. Kaczmarek, *Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PRL*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Europie Środkowo-Wschodniej wobec totalitaryzmu komunistycznego*, red. A. Mirek, Warszawa 2012, s. 166.

818 D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 2.

819 J. Majka, *Kościół jako dalszy ciąg miłosierdzia*, [w:] *Ewangelia miłosierdzia,* red. W. Granat, Poznań – Warszawa 1970, s. 213.

820 Tamże, s. 214.

821 Biogram w: L. Wilczyński, *Księża społecznicy w Wielkopolsce 1919-1939*, Poznań 2003, s. 52-54.

- *Udzielanie pomocy materialnej przedszkolom, które walczą z trudnościami przez subwencje i przydział darów amerykańskich;*
- *Prowadzenie działu poświęconego sprawom przedszkoli w biuletynie Związku „Caritas";*
- *Pośredniczenie i interwencje w załatwianiu wszelkich trudności, których we własnym zakresie i własnymi siłami kierownictwo przedszkola samodzielnie załatwić nie może*[822].

Poznański Związek „Caritas" troszczył się ciągle o dokształcanie kadry wychowawczej z przedszkoli caritasowych, organizując zjazdy oraz kursy dla kwalifikowanych przedszkolanek. Władze Związku przeprowadzały również dość częste kontrole w podlegających organizacji przedszkolach[823].

Oprócz pracy w przedszkolach caritasowych siostry elżbietanki brały również udział w organizowaniu działalności wychowawczej w placówkach miejskich. Brak świeckiego fachowego personelu, a jednocześnie zaufanie i szacunek, jakim darzono siostry, był przyczyną kierowanych do władz prowincji poznańskiej próśb o przyjęcie kierownictwa w placówkach oświatowo-wychowawczych przez wykwalifikowane wychowawczynie zakonne. Na utrzymanie tych przedszkoli łożył Zarząd Miejski bądź Inspektorat Szkolny. Przedszkola miejskie prowadziły siostry elżbietanki m.in. w Barcinie, Gniewkowie, Janowcu, Międzychodzie, Sierakowie i Sławie Śląskiej[824].

W okresie powojennym poznańskie elżbietanki prowadziły również kilka przedszkoli zakładowych, utrzymywanych przez zarządy zakładów pracy. W Gnieźnie powierzono siostrom prowadzenie przedszkola dla dzieci Rodziny Wojskowej, zaś w Ostrowie Wlkp. zaangażowano siostrę wychowawczynię do prowadzenia placówki przedszkolnej będącej własnością Związku Zawodowego Kolejarzy[825].

Najmniej liczną grupę wśród placówek prowadzonych przez siostry elżbietanki stanowiły przedszkola organizowane i utrzymywane przez opiekę społeczną. Takie przedszkole powstało w Śremie. Kronika śremskiego domu sióstr elżbietanek odnotowuje: *W 1945 r. Opieka Społeczna urządziła w domu sióstr przedszkole. Kierownictwo w nim powierzono osobie świeckiej. W czerwcu 1945 roku siostra wychowawczyni objęła oddział i stanowisko kierowniczki przedszkola. Opieka Społeczna zaangażowała do pracy w przedszkolu jeszcze jedną siostrę wychowawczynię i siostrę kucharkę*[826].

Właściciel przedszkola miał w stosunku do placówki określone prawa i obowiązki. Zachowany statut Przedszkola Caritas pw. św. Elżbiety w Lesznie, które było własnością parafii rzymskokatolickiej (jak głosi §1), przyznawał właścicielowi następujący zakres działań:

- zawieranie i rozwiązywanie umowy z kierowniczką przedszkola i wychowawczyniami, przedstawianie władzy szkolnej listy personelu pedagogicznego, podawanie do wiadomości władzy szkolnej normy uposażenia kierowniczki i wychowawczyń przedszkola;

822 „Caritas. Pismo poświęcone zagadnieniom katolickiej akcji charytatywnej w Polsce" 1947, nr 18/III/.
823 D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 3.
824 Tamże, s. 3.
825 Tamże, s. 4.
826 ADPP, Kroniki placówek [Śrem].

- układanie preliminarza wydatków na potrzeby przedszkola i przedstawianie sprawozdania budżetowego władzy szkolnej;
- powoływanie i zmienianie personelu administracyjno-gospodarczego przedszkola;
- zwalnianie i zawieszanie kierowniczki i wychowawczyń na żądanie władzy szkolnej, stosownie do ustawy I art. 7 ustawy o prywatnych szkołach i zakładach naukowych oraz wychowawczych;
- udzielanie urlopu personelowi przedszkola;
- dostarczanie we właściwym terminie środków na utrzymanie przedszkola;
- prawo obserwacji na zajęciach w obecności kierowniczki, jednakże bez prawa czynnego udziału;
- prawo wglądu w nadesłane do przedszkola sprawozdania powizytacyjne władzy szkolnej;
- podawanie do wiadomości władzy szkolnej norm opłat w przedszkolu i późniejszych w nich zmian[827].

Wewnętrzna struktura organizacyjna przedszkola nie była skomplikowana. Personel zwykle składał się z kierowniczki (pełniącej zarazem funkcję wychowawczyni jednej z grup), wychowawczyni (lub wychowawczyń, gdy oddziałów było więcej) oraz jednej osoby do pomocy. Każda grupa miała jedną wychowawczynię. Cytowany już statut przedszkola leszczyńskiego określał, że liczba dzieci powierzonych jednej wychowawczyni nie może przekraczać 30 i zaznaczał, że przy większej liczbie dzieci będzie powołana druga wychowawczyni lub też przydzielona odpowiednio uzdolniona pomoc[828].

Główna odpowiedzialność za organizację i przebieg pracy w placówce spoczywała oczywiście na siostrze kierowniczce, która odpowiadała za prawidłowy rozkład zajęć, za kierunek wychowawczy i za wykonanie obowiązujących przepisów. Jako bezpośrednia zwierzchniczka osób pracujących w przedszkolu opiniowała dobór wychowawczyń zatrudnionych w placówce. Czuwała nad zaopatrzeniem przedszkola w odpowiednie środki i pomoce naukowe. Przygotowywała i składała sprawozdania okresowe ze stanu przedszkola zarówno władzy szkolnej, jak i właścicielowi przedszkola. Do zadań kierowniczki należało także prowadzenie całej dokumentacji przedszkola[829].

Wszystkie przedszkola jako instytucje wychowawcze podlegały Ministerstwu Oświaty. Wynikał z tego obowiązek stosowania się do wszystkich ustaw, okólników i instrukcji wydawanych przez Ministerstwo, Kuratorium i Inspektoraty[830].

Pierwsze placówki pracy z dzieckiem przedszkolnym prowadzone na terenie Wielkopolski przez wychowawczynie ze Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety spełniały przede wszystkim funkcję opiekuńczą i były zakładane głównie w dzielnicach najuboższych. Najpilniejszym ich zadaniem było karmienie dzieci głodnych i dokarmianie źle odżywionych oraz zapewnienie im opieki higieniczno-lekarskiej. Niemniej jednak siostry miały pełną świadomość tego, że prowadzone

827 ADPP, Odpis Statutu prywatnego Przedszkola „Caritas" pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie.
828 Tamże.
829 Tamże.
830 D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 3.

przez nie ochronki i przedszkola winny być również instytucjami wychowującymi małe dzieci i rozwijającymi je zarówno pod względem fizycznym, jak i umysłowym, religijnym i moralnym. Stąd, korzystając z dostępnych wówczas wskazań metodycznych, zabiegały również o stworzenie warunków realizacji pracy oświatowo-wychowawczej[831].

Po zakończeniu II wojny światowej działalność wychowawcza sióstr w przedszkolach ponownie zostaje w pewnym stopniu zdominowana troską o zaspokojenie podstawowych potrzeb biopsychicznych dzieci, na których sześcioletni okres okupacji wycisnął swoje piętno. Ogólna nędza materialna oraz zły stan zdrowia i rozwoju fizycznego dzieci sprawiły, że przedszkola musiały przyjąć na siebie rolę rekompensacyjną, wysuwając na pierwszy plan zadanie dożywiania dzieci oraz organizowania fachowej opieki lekarskiej. Pomoc tę organizowały siostry wychowawczynie często we własnym zakresie. W trosce o zdrowie i prawidłowy rozwój dzieci samodzielnie starały się o pozyskanie do współpracy lekarzy lub innych pracowników służby zdrowia[832]. Usilnie zabiegały o zdobycie środków na zorganizowanie akcji pomocy dzieciom z najbiedniejszych rodzin, jak czyniła to chociażby s. M. Alojzja Dorsz, która *dla dzieci z rodzin biedniejszych organizowała pomoc przy współudziale rodziców lepiej sytuowanych oraz w ramach darów uzyskiwanych od instytucji charytatywnych („Caritas" i „UNRRA")*[833].

Zaakcentowanie funkcji opiekuńczej przedszkoli elżbietańskich w okresie powojennym nie oznacza bynajmniej, że ich rola wychowująco-nauczająca została zaniedbana, czy zepchnięta na dalszy plan. Wprost przeciwnie – siostry miały pełną świadomość odpowiedzialności za kształtowanie umysłów i serc powierzonych im dzieci. W swojej powojennej pracy pedagogicznej wychowawczynie zakonne opierały się na wzorach wyniesionych z przedwojennych szkół dla wychowawczyń przedszkoli, których w większości były absolwentkami[834].

Całokształt pracy przedszkola objęty był przystosowanym i zatwierdzonym przez władze szkolne statutem. Statut prywatnego przedszkola w Lesznie tak określał cel działalności tej placówki: *Przedszkole ma zadanie roztoczenia troskliwej i umiejętnej opieki nad zdrowiem oraz rozwojem fizycznym, moralnym i umysłowym dzieci w wieku przedszkolnym*[835]. Do przedszkola mogły uczęszczać dzieci, które ukończyły trzeci rok życia, aż do osiągnięcia wieku objętego obowiązkiem szkolnym[836].

W rejestrze zajęć przedszkolnych wspomniany statut wymienia: ćwiczenia oddechowe, śpiew, gry i zabawy ruchowe, gimnastykę rytmiczną, ćwiczenia zmysłów, pracę ręczną, rysunki, ćwiczenia we władaniu mową, opowiadania, uczenie się i wygłaszanie wierszyków, ćwiczenie w obserwowaniu przedmiotów i zjawisk, pogadanki i ćwiczenia mające na celu wpajanie pierwszych zasad moralnych oraz budzenie i pielęgnowanie uczuć religijnych, społecznych i humanitarnych[837]. Zaznaczono ponadto, że zajęcia w przedszkolu mają charakter wychowawczy

831 Tamże, s. 4.
832 ADPP, Relacja pisemna s. M. Gloriosy Bilickiej, Zielona Góra 31.01.1995 r.
833 ADPP, Relacja pisemna Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 25.01.1995 r.
834 D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 4.
835 Odpis Statutu prywatnego Przedszkola „Caritas" pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie.
836 D. Nowak, *Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 5.
837 Odpis Statutu prywatnego Przedszkola „Caritas" pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie.

i będą dostosowane do wieku, rozwoju i uzdolnień dzieci, a wszelkie uczenie dzieci sposobem szkolnym jest wyłączone[838].

Wychowawczynie zobowiązane były ułożyć plan zajęć na cały miesiąc, dokładnie rozłożyć na tygodnie i dni cały materiał. W układzie materiału przestrzegano ściśle związku z aktualną porą roku, z życiem i otoczeniem przedszkola, z ważnymi uroczystościami Kościoła i narodu. Przykładowy tygodniowy rozkład zajęć, odtworzony na podstawie wspomnień s. M. Janiny Lammel[839] kierującej po wojnie placówką przedszkolną w Śremie, podaje tabela:

Tabela 42. Tygodniowy plan zajęć w powojennym przedszkolu sióstr w Śremie

Dzień tygodnia	Rodzaj zajęć
Poniedziałek	Pogadanka religijna. Rysunek. Ćwiczenia gimnastyczne, marsze, korowody.
Wtorek	Temat z przyrody. Modelowanie z plasteliny lub gliny.
Środa	Zajęcia z matematyki. Układanie patyczkami.
Czwartek	Historia. Budowanie mozaiki.
Piątek	Religia. Tłumaczenie z „Ojcze nasz”.
Sobota	Bajka i dowolne zajęcia.

Dzień w przedszkolu rozpoczynała krótka modlitwa połączona zwykle ze śpiewem pieśni religijnej, odpowiedniej do okresu liturgicznego. Niekiedy po modlitwie przeprowadzano pogadankę lub czytano opowiadania religijne. Po śniadaniu następowały zajęcia dydaktyczne prowadzone według ramowego programu, spacery i wycieczki lub zabawy i ćwiczenia ruchowe. W przedszkolach pięciogodzinnych dzieci były odbierane przez rodziców około godziny 13.00. W placówkach czynnych dłużej po obiedzie dzieci odpoczywały (najczęściej było to leżakowanie) aż do podwieczorku, po którym zwykle przedszkolaki, czekając na rodziców, bawiły się zabawkami według własnego upodobania. Przedszkolny dzień najczęściej kończyła wspólna modlitwa[840].

Dużo czasu, zwłaszcza w okresie letnim, dzieci spędzały na świeżym powietrzu. Tam, gdzie przedszkole nie posiadało ogródka czy placu zabaw, częściej organizowano spacery lub wycieczki. *Najczęściej odbywaliśmy spacery do lasu (ok. 2,5 km)* – wspomina s. M. Gloriosa okres swojej pracy w przedszkolu w Zielonej Górze. Czasem dzieci korzystały z parków miejskich. Tak np. przedszkole działające przy poznańskiej farze, które nie posiadało ani podwórza, ani ogrodu,

838 Tamże.

839 B. Broda, E. Rychter, *Spieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą* [Wspomnienie o s. M. Janinie Lammel], „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety” 2001, nr 7, s. 38-41.

840 ADPP, Relacje pisemne: s. M. Matea Wierzbińska (Janowiec Wlkp. 2.02.1995 r.), s. M. Gloriosa Bilicka (Zielona Góra 31.01.1995 r.), s. M. Zofia Mizgajska (Połajewo 23.01.1995 r.), s. M. Emilia Chwiłka (Janowiec Wlkp. 1.02.1995).

staraniem siostry kierowniczki uzyskało pozwolenie na korzystanie z parku wojewódzkiego, znajdującego się w pobliżu fary[841].

Ważnym elementem pracy wychowawczo-dydaktycznej sióstr elżbietanek było organizowanie przedstawień dziecięcych o treściach religijnych bądź opartych na literaturze dziecięcej. Wiązały się one zwykle z aktualnym światem bądź realizowaną tematyką. Najczęściej w okresie Bożego Narodzenia organizowano jasełka, zaś w czasie wiosennym inscenizacje związane tematycznie ze świętami Wielkiej Nocy oraz uroczystościami maryjnymi. Na dziecięce występy zapraszano zwykle rodziców, miejscowych kapłanów i innych mieszkańców. *W imprezach organizowanych na scenie miejskiej lub w parku, występy dzieci były wydarzeniem dla szerszej społeczności miasta*[842].

Urządzane przedstawienia, a także inne imprezy (zabawy letnie czy zabawy karnawałowe), które cieszyły się wielkim powodzeniem wśród mieszkańców, stanowiły także pewne źródło dochodów przeznaczanych zwykle na potrzeby przedszkola. W kronice Przedszkola Sióstr Elżbietanek w Śremie zachował się szczegółowy program jednej z imprez, która odbyła się w kwietniu 1948 roku: *W dniu 18 i 19 kwietnia przedszkole urządziło przedstawienie na sali ob. Adamskiego z następującym programem: 1) powitanie gości; 2) występ małego dyrektora; 3) taniec Wielkopolski; 4) teatrzyk „Sen Zosi"; 5) taniec krakowianek; 6) dialog „Dwaj przyjaciele"; 7) taniec kuchareczek; 8) cudowny doktor* […]. *Z następnym przedstawieniem w bieżącym roku dzieci występowały w dniach 21 i 22 listopada. Odegrały teatrzyk pt. „Pszczółki i motyle". Kostiumy dla dzieci przygotowały matki. Do tańca grał dzieciom niewidomy chłopczyk – Zbyszek Rubuch. Obydwa przedstawienia przygotowała kierowniczka tutejszego przedszkola – Siostra M. Janina*[843].

W ciągu roku organizowane były również różne uroczystości o charakterze wewnętrznym, jak np. mikołajki, uroczystość gwiazdkowa, Dzień Dziecka, zakończenie roku szkolnego, imieniny księdza proboszcza itp.

Siostry pracujące z dziećmi zdawały sobie sprawę z tego, że dla jakości pracy wychowawczej duże znaczenie miało urządzenie i wyposażenie przedszkola w odpowiednie pomoce. Na dobre urządzenie placówki według wzorów przedwojennych miały składać się: szatnia, obszerna, słoneczna sala do zajęć i zabaw dla każdej grupy, duża sala zabaw, łazienka i skanalizowane toalety, kuchnia, spiżarnia i kancelaria, a koło budynku plac zabaw i ogródek[844].

Niestety w powojennej rzeczywistości rzadko które przedszkole mogło spełnić te wszystkie warunki. Niemniej jednak siostry, korzystając z pomocy innych osób, dokładały wszelkich starań, by placówki były funkcjonalnie i estetycznie urządzone. Na wyposażenie sal składały się zwykle stoliki i krzesełka, tablice, czasem biurko i szafa na pomoce oraz książki. W krótkim czasie zdołano również w wielu przedszkolach zgromadzić podstawowy zestaw zabawek, a więc lalki, misie, konie na biegunach, klocki, wózki, układanki, loteryjki oraz przybory do ćwiczeń (kolorowe woreczki z piaskiem, obręcze, szarfy, piłki, tarcze), a niekiedy nawet instrumenty perkusyjne.

841 ADPP, Relacja pisemna s. M. Gloriosy Bilickiej, Zielona Góra 31.01.1995 r.
842 ADPP, Relacja pisemna Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 25.01.1995 r.
843 ADPP, Kronika Przedszkola w Śremie.
844 M. Wróbel, *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1967, s. 93-94.

Niektóre przedszkola wzbogaciły się z czasem także o fortepian lub pianino oraz radio. Wiele placówek posiadających plac zabaw postarało się wkrótce o jego wyposażenie w zjeżdżalnie, piaskownice, huśtawki.

Pomoce do zabaw i zajęć dydaktycznych, zwłaszcza w początkach swej powojennej działalności, w znacznej mierze siostry przygotowywały same. Tak pisze o tym w swych wspomnieniach s. M. Gloriosa: *Pomoce „naukowe" sama „fabrykowałam" wycinając np. z papierków po cukierkach kolorowo malowane owoce, z których tworzyłam loteryjki dla dzieci na zajęcia.*

Przedszkola zakonne jako instytucje wychowawcze były często wizytowane przez powiatowe i wojewódzkie władze oświatowe oraz przedstawicieli Caritas. Były też niekiedy miejscem organizowania przez władze szkolne różnych konferencji i spotkań dokształcających. Tak było np. w przedszkolu w Lesznie, gdzie pod kierunkiem instruktorki z inspektoratu szkolnego, co dwa tygodnie odbywały się konferencje. Siostry wychowawczynie pracujące w leszczyńskim przedszkolu zwykle na zmianę przygotowywały referaty i lekcję pokazową[845]. Również przedszkole w Śremie było miejscem spotkań metodycznych. W kronice tamtejszego przedszkola czytamy: *Dnia 9 kwietnia 1946 roku odbyła się w tutejszym przedszkolu pierwsza konferencja metodyczna dla wychowawczyń powiatu śremskiego z udziałem wizytator Kuratorium Szkolnego ob. Marii Fiedler. Przewodniczącym konferencji był Inspektor Szkolny, Ziętek. Zajęcia pokazowe prowadziła kierowniczka tutejszego przedszkola – Siostra Janina z grupą 42 dzieci starszych*[846].

Siostra M. Janina Lammel tak wspomina tamto wydarzenie: *Opieka Społeczna i Inspektorat zaproponowały zjazd, na który przybyła delegacja z Kuratorium, z Inspektoratu oraz Opieki Społecznej i okoliczne wychowawczynie. Mnie wyznaczono do przeprowadzenia całodziennego zajęcia z dziećmi. Miałam pogadankę o tulipanie, którą rozwinęłam bardzo szczegółowo; potem rysunek, gimnastykę. Dzieci były bardzo grzeczne i pięknie odpowiadały. Krytyka była bardzo ostra. Zarzucano mi za wielki poziom nauczania. Bardzo to przeżyłam. Protokół został posłany do Kuratorium. I dowiedziałam się, że uznano przedszkole za wysoko postawione*[847].

Niektóre placówki oprócz całorocznej pracy z dziećmi działały również w okresie wakacyjnym, prowadząc półkolonie. Wzmianki o tego rodzaju działalności wychowawczej sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej zawierają kwestionariusze, które poszczególne domy zakonne przesyłały do domu prowincjalnego. Z tych bardzo skąpych informacji wynika, że akcję letnią prowadziły placówki w:

- Lesznie – półkolonie dla 150 dzieci przedszkolnych z przedszkoli Caritas;
- Łabiszynie – dzieciniec dla 50 dzieci z dożywianiem dwa razy dziennie (fundusz uzbierano z poprzednio w tym celu urządzonych imprez);
- Strzelnie – punkt dożywiania dzieci w przedszkolu Caritas (odżywiano 60 dzieci)[848].

845 ADPP, Relacja pisemna s. M. Magny Mikołajczak, Poznań 13.05.1995 r.
846 ADPP, Kronika Przedszkola w Śremie.
847 ADPP, Relacja pisemna siostry M. Janiny Lammel, Sieraków 30.01.1995 r.
848 ADPP, Kwestionariusze dla poszczególnych domów zakonnych Prowincji Gnieźnieńsko-Poznańskiej (do 29.08.1949 r.).

Rozpoczętą zaraz po wojnie akcję organizowania elżbietańskich placówek przedszkolnych cechował dość duży dynamizm. Niezbyt długo jednak dane było siostrom cieszyć się osiągnięciami na polu działalności opiekuńczo-wychowawczej wśród najmłodszych. Okazało się bowiem wkrótce, że w nowym ustroju społeczno-politycznym, jaki zaistniał w Polsce po II wojnie światowej, nie widziano miejsca dla innych orientacji wychowawczych poza oficjalną, tj. opartą na założeniach socjalistycznych[849].

Rok 1949 otworzył szczególnie trudny etap w działalności sióstr elżbietanek. Podstawową tendencją władz państwowych w odniesieniu do sfery oświatowej stało się w tym okresie dążenie do ujednolicenia kierunku oddziaływania wychowawczego na dzieci w przedszkolach różnych typów. W ślad za tym zmierzano stopniowo do skoncentrowania zadań opiekuńczo-wychowawczych w ręku państwa oraz centralizacji w kierowaniu działalnością w zakresie opieki wychowawczej[850]. Wkrótce państwowy model przedszkola uznano za jedyny dopuszczalny system wychowania dziecka w wieku przedszkolnym. Coraz wyraźniej podkreślano, że wychowanie przedszkolne winno stanowić pierwsze ogniwo w ogólnym i jednolitym socjalistycznym systemie wychowania. Stąd za pierwszoplanowe zadanie przedszkola uznano podejmowanie działań sprzyjających rozwojowi dziecka w duchu socjalistycznym.

Zgodnie z głoszonymi założeniami pedagogiki socjalistycznej należało młode pokolenie wychować w duchu ideologii marksistowskiej, czyli również w duchu materialistycznym[851]. W konsekwencji postanowiono podjąć walkę ze wszystkim, co wykluczało bądź kwestionowało założenia pedagogiki opartej na tzw. światopoglądzie naukowym. Nic więc dziwnego, że w takiej sytuacji pierwszym wrogiem pedagogiki socjalistycznej stawał się uważany za wsteczny, bo oparty na chrześcijaństwie, dotychczasowy system wychowania[852]. Zaczęto głosić, iż ośrodki wychowania małego dziecka prowadzone przez organizacje katolickie są przeżytkiem w dobie rewolucji socjalistycznej. W uzasadnieniu podkreślano, że dotychczas działające przedszkola i ochronki kierowały się mało postępową teorią swobodnego wychowania, upowszechnianą w okresie międzywojennym. Zakładała ona, iż każdemu dziecku trzeba pozwolić na spontaniczny rozwój, dokonujący się „od wewnątrz". Nowy zaś kierunek wychowania, przyjęty przez władze Polski Ludowej, wymagał położenia większego nacisku na warunki, w jakich żyje i rozwija się dziecko, a także na jego czynności oraz świadome i celowe oddziaływanie wychowawcze, bo to decyduje o rozwoju wychowanka. Uważano, że przedwojenne przedszkola i ochronki utrwalały i powiększały różnice klasowe, co oczywiście wymagało zdecydowanych przeciwdziałań ze strony władzy ludowej, dążącej do sprawiedliwości dla wszystkich obywateli[853].

W wyniku takich poglądów, poczynając od końca lat 40. działalność placówek wychowawczych, którym patronował Kościół, napotykała na coraz większe trudności ze strony

849 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego,* Warszawa 1967, s. 82.

850 Z. Krzysztoszek, S. Lewinowa, *Wychowanie przedszkolne w Polsce w okresie dwudziestolecia*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 1964:9, nr 4, s. 86; Z. Marek, *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945-1990*, Kraków 1994, s. 51-56.

851 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, s. 82.

852 Tamże, s. 29.

853 Z. Krzysztoszek, S. Lewin S., *Z teorii i praktyki wychowania przedszkolnego,* Warszawa 1967, s. 10-11.

władz państwowych[854]. Już w 1948 roku najwyżsi dostojnicy Kościoła w Polsce – kard. August Hlond i kard. Adam Sapieha – zmuszeni byli interweniować w sprawie utrzymania dotychczasowego zakresu polskiego szkolnictwa katolickiego. Zwracając się z apelem do prezydenta Bolesława Bieruta, wnosili m.in. to, *by nadal działać mogły katolickie przedszkola parafialne, zakonne i caritasowe*[855] oraz *by nadal w szkołach wszystkich stopni i w przedszkolach mogły być czynne kwalifikowane siły duchowne i zakonne, zarówno w charakterze dyrektorów i kierowników, jak i w charakterze nauczycieli, wychowawców i przedszkolanek*[856].

W posunięciach władz komunistycznych można dostrzec działania zmierzające do stopniowego zawężania pola pracy opiekuńczo-wychowawczej prowadzonej w katolickich przedszkolach i ochronkach aż do całkowitego przejęcia tychże placówek przez państwo[857].

Jeden z pierwszych etapów realizacji dążeń władz komunistycznych wiązał się z przejęciem przez państwo poważnego zakresu działań opiekuńczo-wychowawczych, wykonywanych dotychczas przez organy samorządu terytorialnego oraz organizacje społeczne. W związku z tym całkowitej reorganizacji (a z czasem nawet likwidacji) uległa większość przedszkoli miejskich oraz placówek utrzymywanych przez opiekę społeczną. W następstwie tego faktu usunięto siostry wychowawczynie ze wszystkich niemal przedszkoli miejskich, związkowych i społecznych, w których dotychczas pracowały. Tak było np. w Śremie, gdzie siostry elżbietanki prowadziły przedszkole opieki społecznej. W maju 1949 roku, w związku z likwidacją powiatowego Komitetu Opieki Społecznej w Śremie, przedszkole zostało przejęte przez Inspektorat Szkolny i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej[858]. W konsekwencji jeszcze w tym samym roku zwolniono siostrę kierowniczkę przedszkola, która wspomina to wydarzenie: *Odjęto mi pensję. Zrobiono spis inwentarza. Inspektor Szkolny powiedział mi, że musi mnie zwolnić, bo jestem zakonnicą*[859].

Programowo przeprowadzana likwidacja wychowania chrześcijańskiego prowadziła też do zamykania przedszkoli parafialnych oraz tych, które działały pod patronatem kościelnego Caritasu, chociaż odznaczały się one często świetną organizacją[860]. Kierowniczce zamkniętego w lipcu 1949 roku przedszkola caritasowego w Łabiszynie na pytanie o powód wydania takiej decyzji przez Inspektorat Szkolny odpowiedziano m.in.: *wychowanie dzieci w tym przedszkolu odbywa się w duchu nielojalnym dla Państwa*[861].

W wyniku takich posunięć władz państwowych w latach 1948-1949 elżbietanki musiały przerwać pracę wychowawczą w około 14 placówkach przedszkolnych. W ciągu kolejnych 3 lat utraciły dalszych 6.

Wykaz placówek przedszkolnych prowadzonych przez siostry odebranych przez władze państwowe w latach 1948-1952 podaje poniższa tabela:

---

854 E. Kaczmarek, *Dlaczego przeszkadzały?, s. 189.*

855 P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1 (1945-1959), Poznań 1994, s. 127-128.

856 Tamże, s. 128.

857 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, s. 51-52.

858 ADPP, Kronika Przedszkola w Śremie.

859 ADPP, Relacja pisemna siostry M. Janiny Lammel, Sieraków 30.01.1995 r.

860 P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1 *(1945-1959)*, s. 160-163.

861 ADPP, Kroniki Placówek [Łabiszyn].

Tabela 43. Przedszkola odebrane elżbietankom w latach 1948-1952

Miejscowość	Rodzaj własności	Rok odebrania
Barcin	Miejskie	1948
Bnin	Opieki Społecznej	1949
Gniewkowo	Miejskie	1949
Gniezno	Rodziny Wojskowej	1950
Grodzisk	Miejskie	1949
Janowiec	Miejskie	1950
Jarocin	Caritasowe (2)	1951
Kruszwica	Caritasowe	1952
Łabiszyn	–	1949
Łopienno	Prywatne	1949
Międzychód	Miejskie	1949
Opalenica	Miejskie	1948
Powidz	Caritasowe	1952
Rawicz	Miejskie	1949
Rogoźno	Miejskie	1949
Sieraków	Miejskie	1949
Śrem	Opieki Społecznej	1949
Strzelno	Caritasowe	1952
Sława Śląska	Miejskie	1949

Źródło: ADPP, Teczki: Kroniki placówek

Kolejnym, jaskrawym przejawem polityki oświatowej rządu, który zmierzał do pozyskania sobie monopolu na wychowanie, było przejęcie ścisłej kontroli nad przedszkolami o charakterze katolickim przez Zrzeszenie Katolików „Caritas". Organizacja ta, zależna od władzy państwowej, miała zająć miejsce i przejąć funkcję kościelnego Instytutu Caritas, z którego pomocy dotychczas korzystała większość katolickich przedszkoli. Powołanie tego nowego organu, sterowanego przez państwo, dokonało się na drodze przymusowego przekształcania organizacji katolickiej, którą – jak twierdzono – trzeba było *uwolnić od wpływów ludzi chcących wykorzystać tę instytucję dla celów nie mających nic wspólnego z miłosierdziem, dla celów politycznych, wrogich Polsce Ludowej*[862].

Zarząd Przymusowy Zrzeszenia „Caritas" wraz z objęciem kierownictwa nad działalnością prowadzoną dotąd przez instytut kościelny przystąpił do przejęcia nadzoru nad placówkami przedszkolnymi zgromadzeń zakonnych i innych stowarzyszeń katolickich. O takim właśnie postanowieniu władz czytamy m.in. w piśmie przesłanym Poznańskiej Kurii Metropolitalnej przez powołanego na stanowisko dyrektora Zarządu Przymusowego „Caritas" w Poznaniu dr. Janusza

862 *Przemówienie Premiera Józefa Cyrankiewicza wygłoszone w drugiej części obrad Krajowej Narady Zrzeszenia „Caritas"*, „Caritas. Pismo poświęcone zagadnieniom katolickiej akcji charytatywnej w Polsce" 1950, nr 53, s. 2.

Dunina-Michałowskiego: *Według zarządzenia władz, wszelkie zakłady opiekuńcze, wchodzące w zakres Kościoła Katolickiego, a więc: zakłady zgromadzeń zakonnych, różnych stowarzyszeń katolickich i fundacji kościelnych podlegają Zrzeszeniu „Caritas". Zrzeszenie „Caritas" reprezentuje interesy tych zakładów wobec władz państwowych, samorządowych i instytucji społecznych*[863].

Roszczenia nowo powstałego Caritasu spowodowały stanowczy sprzeciw władz kościelnych, które w odpowiedzi dowodziły, że *były Związek „Caritas" Archidiecezji Poznańskiej nigdy nie był i nie uważał się za właściciela przedszkoli kościelnych*[864]*. Przedszkola powstawały wyłącznie z funduszów parafialnych, zgromadzeń zakonnych i ofiar rodziców. Później, po zorganizowaniu Kościelnego Instytutu „Caritas", przedszkola zatrzymując pełną niezależność, korzystały z pomocy Instytutu o tyle, że Instytut dla ułatwienia reprezentował je wobec władz szkolnych na wyraźne życzenie. Ponadto udzielał przedszkolom niewielkich i doraźnych pomocy finansowych.* Wobec powyższego władze archidiecezji poznańskiej zaznaczyły, że *Zrzeszenie „Caritas" nie ma tytułu do reprezentowania przedszkoli kościelnych, a na podstawie dekretu Ministrów z dnia 23.01. 1950 ma prawo jedynie do tych przedszkoli, które stworzył, czyli które w całości zależały od „Caritasu", będąc jego bezsporną własnością.* Podkreślano również, iż za utrzymaniem niezależności przedszkoli kościelnych od organów państwa przemawia również fakt, że *porozumienie między Rządem RP i Episkopatem z dnia 14 kwietnia b.r. uprawnia Kościół do prowadzenia szkół i przedszkoli; p.10c mówi „istniejące dotychczas szkoły o charakterze katolickim będą zachowane" i p.10d: „szkoły prowadzone przez Kościół Katolicki będą mogły korzystać z praw szkół państwowych"*[865].

Głos w obronie suwerenności katolickich placówek opiekuńczo-wychowawczych zabierały nie tylko wyższe władze kościelne, ale i zarządcy poszczególnych parafii, a także kierownictwa instytucji wychowawczych. Można o tym wnioskować na przykładzie stosunkowo bogato dokumentowanego przebiegu sporu między zarządem Caritasu a właścicielem i kierownictwem parafialnego przedszkola pw. św. Elżbiety w Lesznie. Atmosferę toczącej się tam „batalii" o placówkę przedszkolną prowadzoną przez siostry elżbietanki prowincji poznańskiej oddaje list proboszcza leszczyńskiej parafii, w którym powiadamia on władze archidiecezji o przebiegu spotkania z delegatami z ramienia Caritasu, kuratorium oraz władz powiatowych.

Treść listu przedstawia się następująco: *Dnia 15 maja b.r. wezwany zostałem do Inspektoratu Szkolnego w Lesznie na konferencję w sprawie Przedszkola parafialnego. W konferencji wzięli udział: Starosta powiatowy, Przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej, Inspektor Szkolny, Inspektorka Przedszkoli i Kuratorium, wysłannik Przymusowego Zarządu archidiecezjalnego i prezes miejscowego Caritas.*

Wysłannik Przymusowego Zarządu archidiecezjalnego Caritas oświadcza, że kierowniczka Przedszkola parafialnego w Lesznie, s. M. Zofia Mizgajska, Elżbietanka, nie chce się poddać zarządzeniom władz Caritasu. Od siebie dodaję, że: 1) nie podpisała deklaracji na zwołanym do Poznania zebraniu, 2) nie chciała uznać jako swej władzy zwierzchniej Caritasu podczas wizyty delegata Caritasu z Poznania oraz inspektorki Przedszkoli, dnia 13/V w Lesznie, 3) odmówiła

863 AAP, Pismo dyrektor Dunin-Michałowski do Kurii Metropolitalnej w Poznaniu z 29.04.1950 r.
864 AAP, Wikariusz Generalny do Caritasu – Odział Poznański Zarząd Przymusowy.
865 Tamże.

poddawania się dyrektywom Caritasu podczas wizyty delegata Caritasu z Poznania i inspektorki Przedszkoli przed poł. dnia 15/V, zawsze oświadczając, że Przedszkole, którego jest kierowniczką jest własnością Kościoła katolickiego i zależną jest od rządcy kościoła parafialnego w Lesznie.

Delegat Caritasu z Poznania stwierdza, że na mocy zarządzenia zbiorowego Ministerstw z miesiąca stycznia 1950 r. ochronki należą pod zarząd Caritasu i wobec tego kierowniczka Przedszkola winna poddawać się zarządzeniom Zarządu Caritas. Inspektor wykazuje w oparciu o dokumenty jak np. preliminarz, wniosek o koncesję itp., że przedszkole parafialne w Lesznie firmowało się Caritasem. Jeżeli więc kierowniczka wspomnianego Przedszkola nie chce się podporządkować władzom Caritasu, liczyć się winna z możliwością zwolnienia jej ze stanowiska kierowniczki Przedszkola przez władze szkolne.

Na powyższe odpowiedziałem:

Przedszkole jest własnością Kościoła katolickiego i podlega zwierzchnikowi Archidiecezji Poznańskiej. Choć uzyskuje zezwolenie na kierownictwo Przedszkolem od Władzy Szkolnej i działalność jej pedagogiczno-metodyczna podlega nadzorowi władzy państwowej, wyboru kierowniczki i jej ustanowienia dokonuje władza kościelna […]. *To stanowisko uznał Rząd RP z porozumienia pomiędzy Rządem RP a Episkopatem polskim z kwietnia 1950 r.* […]. *Dodałem, że według mego zdania akt porozumienia między Rządem RP a Episkopatem polskim co najmniej zawiesza wszelkie urojone pretensje do Przedszkoli, które zostały założone przez rządców parafii, jeżeli ich w ogóle nie anuluje, tym więcej, że o Caritasie w porozumieniu nic się mówi*[866].

Wyjaśnienie leszczyńskiego proboszcza skierowane do uczestników konferencji nie przyniosło pożądanego skutku, o czym świadczą kolejne pisma przesłane przez niego w czerwcu 1950 roku do kuratorium[867] oraz Zarządu Przymusowego „Caritas"[868]. W obydwu pismach ks. proboszcz Stanisław Skaziński wyraził swój protest przeciwko orzeczeniu Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego o przeorganizowaniu przedszkola parafialnego w Lesznie w przedszkole Caritas. Zaznaczał przy tym ponownie, że *Przedszkole pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie jest własnością parafii św. Mikołaja w Lesznie, jak wynika ze statutu §1 oraz pisma wystosowanego do Inspektoratu Szkolnego dnia 11 maja 1946 r., a podpisanego przez księdza proboszcza Pernaka*[869]. W liście do Zarządu „Caritas" proboszcz Skaziński dał ponadto wyraz swemu zdziwieniu, które budził fakt zatwierdzenia przez Caritas s. M. Zofii Mizgajskiej na stanowisko kierowniczki Przedszkola pw. św. Elżbiety – *to zaś dlatego, że o to zatwierdzenie nie wnosiła ani s. Mizgajska ani też kościół parafialny św. Mikołaja w Lesznie*[870].

---

866 AAP, Skaziński Stanisław – Proboszcz Parafii św. Mikołaja w Lesznie do Prześwietnej Kurii Metropolitalnej w Poznaniu, Leszno 16.05.1950 r.

867 AAP, Skaziński Stanisław – Proboszcz Parafii św. Mikołaja w Lesznie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego w Poznaniu, Leszno 9.06.1950 r.

868 Tamże.

869 Tamże. Wymieniony w cytowanym piśmie §1 Statutu przedszkola parafialnego pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie mówił, że *właścicielem Przedszkola parafialnego jest Parafia rzymsko-katolicka w Lesznie.* Pismo z 11.05.1946 r. podpisane przez administratora przedszkola ks. Edmunda Pernaka brzmiało następująco: *Do Inspektoratu Szkolnego w Lesznie. Niniejszym donoszę, że dnia 15 maja b.r. Przedszkole pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie, ul. Zielona 8 przechodzi na własność Parafii św. Mikołaja w Lesznie*.

870 AAP, Pismo Zarządu Przymusowego „Caritas" Archidiecezji Poznańskiej zatwierdzające s. Zofię Mizgalską na stanowisko kierowniczki Przedszkola „Caritasu" w Lesznie nosiło datę 12 maja 1950 r. Zawierało ono następującą treść: […] *układ zawarty pomiędzy przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej a Episkopatu*

Mimo licznych protestów ze strony Kościoła, których przykłady wyżej podano, Ministerstwo Oświaty pismem z dnia 2 X 1950 roku, Nr II WP-5302/50, zarządziło, że wszystkie przedszkola dawnej Caritas lub instytucji z nią związanych przechodzą na mocy porozumienia Rządu RP z Episkopatem pod kierownictwo świeckiego Zrzeszenia Katolików „Caritas"[871].

Ostatecznie, poczynając od 1950 roku, wszystkie placówki przedszkolne działające pod patronatem Kościoła, a więc i te, w których pracowały siostry elżbietanki z prowincji poznańskiej, zostały przejęte przez będące pod kontrolą władz państwowych Zrzeszenie Katolików „Caritas". Był to jednak dopiero pierwszy krok na drodze socjalistycznej reformy wychowania przedszkolnego, która miała doprowadzić do całkowitego zlikwidowania „wstecznych" wpływów wychowania chrześcijańskiego[872].

Nowe warunki ustrojowe i społeczne wpłynęły w sposób zdecydowany na zmianę samych podstaw organizacyjno-strukturalnych elżbietańskich placówek wychowawczych dla dzieci w wieku przedszkolnym. Istotne przeobrażenia zaszły w odniesieniu do sprawy finansowania pobytu dziecka w przedszkolu. Powstał fundusz socjalny polegający na stałej odpłatności wnoszonej do przedszkoli przez zakłady pracy na pokrycie kosztów utrzymania dzieci, których rodzice są członkami związków zawodowych[873]. Wraz z przekształceniami w zakresie finansowego utrzymania placówek przedszkolnych poruszono również problem naboru dzieci do przedszkola. Dotychczasowe kryteria rekrutacji uznano za zupełnie błędne. Zarzut dotyczył przede wszystkim faktu kierowania się przy przyjmowaniu dzieci względami raczej filantropijnymi w stosunku do rodzin ubogich, a nie konkretnymi warunkami gospodarczymi kraju. W sytuacji państwa socjalistycznego przedszkola powinny włączyć się w tworzenia warunków umożliwiających kobietom – matkom *wzięcie udziału w budownictwie Polski Ludowej*[874]. W konsekwencji nowe władze ograniczały przyjmowanie do przedszkoli dzieci rodziców niepracujących, nad czym pilnie czuwała specjalnie powołana komisja kwalifikacyjna z ramienia Wydziału Oświaty[875].

Kolejną ważną kwestią była reorganizacja wewnętrzna przedszkoli. Zarządzeniem Ministerstwa Oświaty z dnia 2 maja 1950 roku w sprawie funkcji przedszkola ustalony został dziewięciogodzinny dzień pracy dla przedszkola w miastach i osiedlach robotniczych[876]. Było to związane z realizacją wspomnianego już wcześniej postulatu dostosowania przedszkola do potrzeb matki pracującej, do godzin jej pracy. Tak więc dzieci przebywały w przedszkolu zwykle

Polskiego z dnia 14 kwietnia 1950 r. zatwierdzamy ob. S. Mizgajska Zofia z dniem dzisiejszym na stanowisko Kierowniczki Przedszkola w Lesznie.

871 P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989, t. 1 (1945-1959),* s. 341-344.

872 E. Kaczmarek, *Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PRL*, s. 168-169; A. Mirek, *Przystosowanie i opór żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec władz komunistycznych w Polsce. Zarys problemu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2012, t. 15, s. 218, 225-227.

873 ADPP, Relacja pisemna s. M. Magny Mikołajczak, Poznań 13.01.1995 r., s. 3; Relacja pisemna s. M. Kostki Gertych, Lubsko 25.01.1995 r., s. 2; Z. Krzysztoszek, S. Lewinowa, *Wychowanie przedszkolne w Polsce w okresie dwudziestolecia*, s. 87.

874 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, s. 64.

875 ADPP, Relacja pisemna s. M. Magny Mikołajczak, Poznań 13.01.1995 r., s. 3; Relacja pisemna s. M. Hermany Dylak, Osieczna 28.11.1995 r., s. 3.

876 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, s. 53; Z. Krzysztoszek, Lewinowa S., *Wychowanie przedszkolne w Polsce w okresie dwudziestolecia*, s. 87.

od 7.00 do 16.00. Tutaj spożywały trzy posiłki dziennie – śniadanie, obiad, podwieczorek. Należało również zorganizować godzinny odpoczynek na leżakach.

Wraz z rozbudową struktury organizacyjnej przedszkoli zwiększył się zakres obowiązków kierowniczki placówki, związanych z prowadzeniem księgowości i całej dokumentacji administracyjnej. *Wprowadzono księgowość, wymagano prowadzenia kartotek materiałowych* – wspomina s. M. Magna Mikołajczak – *siedziałyśmy nocami, aby wykonać prace administracyjną* […]. *Początkowo praca nasza stała się bardzo absorbująca. Kierowniczka była praktycznie wychowawczynią, księgową i intendentką*[877]. Z czasem w niektórych przedszkolach wzrosła liczba personelu, oprócz siostry kierowniczki (pełniącej równocześnie rolę opiekunki jednej z grup) i wychowawczyni (zwykle była nią również siostra zakonna) były też intendentka, kucharka i pomoce do dzieci.

Pobory personelu wypłacał pracodawca, a więc Zrzeszenie Katolików „Caritas" bądź Wydział Oświaty. Obie te instytucje miały prawo wizytowania działalności placówek przedszkolnych. *Z Wydziału Oświaty, podobnie jak dotychczas odwiedzano nas przeważnie dwa razy w roku szkolnym. Nowy pracodawca – nieco częściej*[878] – pisze we wspomnieniach siostra kierująca ówczesnym przedszkolem Caritasu. *Odbywały się też zajęcia pokazowe, np. z przeprowadzanych pogadanek, ćwiczeń na powietrzu, w których uczestniczyli nauczyciele szkół i władze z Poznania z „Caritasu" oraz Instruktorka przedszkola*[879].

Metody i formy pracy z dzieckiem zasadniczo nie ulegały zmianom. Obok organizowanych zajęć, ćwiczeń siostry stwarzały dzieciom wiele okazji do swobodnej zabawy. W celu dostarczenia im rozrywki i bogatych przeżyć urządzały liczne imprezy i wycieczki. *W ciągu roku zwiedzałyśmy z dziećmi niektóre zakłady pracy, Straż Pożarną, fabrykę czekolady, lotnisko na Ławicy, Mysią Wieże w Kruszwicy* – pisze s. M. Magna, wspominając swoją pracę z dziećmi w poznańskim przedszkolu, i dodaje – *wrażenia dzieci po każdej wycieczce były ogromne. Wspominały to w rysunkach, opowiadaniach, modelacji, itp.*[880].

Korzystając z osiągnięć techniki, siostry wychowawczynie częściej wzbogacały pracę wychowawczo-dydaktyczną o nowe pomoce. Kronika przedszkola w Śremie odnotowuje: *Kierowniczka wypożyczyła dla tutejszego przedszkola projektor i kilka filmów, które w pracy z dziećmi sprawiały wiele radości. Pierwsza bajeczka, którą wyświetliłyśmy była „O zaczarowanej studni". Dzieci przyglądały się z zaciekawieniem, ponieważ była to nowa pomoc w przedszkolu*[881]. Siostra Magna, kierując w omawianym okresie placówką w Poznaniu, również wspomina organizowane dla przedszkolaków seanse filmowe w kinie. Dzieci korzystały także z nadawanych przez radio audycji dla przedszkoli.

Działalność dydaktyczna sióstr przedszkolanek, jakkolwiek stanowiła ważny element ich pracy z dzieckiem, nie była nigdy uważana przez nie za cel pierwszoplanowy. Główny bowiem nacisk w placówkach przedszkolnych prowadzonych przez siostry elżbietanki prowincji

877 ADPP, Relacja pisemna s. M. Magny Mikołajczak, Poznań 13.01.1995 r., s. 3.
878 Tamże, s. 4.
879 Tamże.
880 Tamże.
881 ADPP, Kronika przedszkola w Śremie.

poznańskiej kładziono na pracę wychowawczą. Niestety, podejście władz komunistycznych do spraw wychowawczych stwarzało sytuacje konfliktowe między narzuconym przez nie systemem a dotychczasowym modelem wychowania, który opierał się na podstawach religijnych. Poczynając od lat 50. XX wieku, wychowaniu przedszkolnemu nadaje się coraz bardziej upolitycznione znaczenie, podkreślając, że praktykę pedagogiczną należy dostosować do ideałów i celów wychowania socjalistycznego. Wraz z nowym modelem wychowawczym z coraz większym naciskiem ze strony władz dążono do upowszechnienia marksistowskiego systemu wartości. W projektowanych przez pedagogikę socjalistyczną działaniach wychowawczych pomijano całkowicie, nieuznawaną zresztą przez marksistów, sferę duchową wychowanka. Z tym zaś łączono eliminowanie z życia dziecka całej dziedziny religijnej[882]. Jest rzeczą oczywistą, że siostry, z racji wyznawanych przez siebie wartości, nie mogły zgodzić się na zamknięcie przed dzieckiem rzeczywistości pozamaterialnej. Świadomość, że wiek przedszkolny warunkuje całą jego przyszłość, nie pozwalał im zaniedbać w procesie kształtowania pełnej osobowości wychowanka, także tej jej części, która odnosiła się do życia duchowego.

Wbrew głoszonym przez władze państwowe poglądom siostry opierały swą działalność na głębokim przekonaniu, że wychowanie chrześcijańskie nie tylko nie sprzeciwia się i nie przeszkadza rozwojowi dziecka, ale wręcz przeciwnie – sprzyja zarówno kształtowaniu osobowości, jak i uspołecznianiu wychowanka oraz upowszechnieniu życia społecznego. W związku z tym widziały potrzebę integrowania wartości naturalnych i nadprzyrodzonych w procesie wychowawczym. Taka jednakże działalność zakonnych wychowawczyń spotykała się z coraz ostrzejszą krytyką i niechęcią ze strony władz państwowych.

Władze komunistyczne postanowiły rozprawić się z zakonnymi wychowawczyniami. Pierwsze ograniczenie ich działalności wychowawczej nastąpiło w latach 1947-1949[883]. Masowo zwalniano siostry z przedszkoli państwowych. W styczniu 1950 roku rozpoczęto przejmowanie majątku kościelnego przez Zrzeszenie Katolików Świeckich „Caritas". Przejmowanie instytucji kościelnych pod nowy zarząd spotkało się z oporem, gdyż siostry odmawiały współpracy z Zrzeszeniem „Caritas". Przejmowane przedszkola zakonne musiały podporządkować się władzom świeckim[884]. Masowa akcja odbierania przedszkoli zakonom została zaplanowana przy okazji ustawy z 29.03.1950 roku o przejęciu przez państwo tzw. dóbr martwej ręki. Kolejnym ciosem wymierzonym w zgromadzenia była ustawa z 25.02.1958 roku, według której domy zakonne wykorzystywane przez instytucje zbliżone do państwa, jak Caritas, stają się własnością państwową.

Siostry szukały alternatywnego rozwiązania. Zaczęły zakładać tzw. przystanie dziecięce we własnych domach i przy parafiach. Przystanie powstawały w miejscu dawnych przedszkoli, na prośbę rodziców pracujących zawodowo. W większości funkcjonowały bez zezwolenia władz oświatowych. Siostry, które kierowały działalnością przystani dziecięcych, angażowały do pomocy osoby świeckie. Realizowały program formacyjny dla przedszkolaków i dbały o ich wychowanie

882 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, s. 82.
883 S. Truchim, *Organizacja i ustawodawstwo szkolne w Polsce*, s. 58-60.
884 D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945-1950*, Lublin 2000, s. 319-320.

religijne. Przystanie dziecięce działały od lat 50. do 80. XX wieku. Najwięcej przystani było w prowincji poznańskiej[885].

Tabela 44. Przystanie dziecięce prowadzone przez elżbietanki według wykazu z 31.12.1964 r.

L.p.	Miejscowość	Liczba dzieci	Liczba sióstr zatrudnionych
1	Poznań, ul. Łąkowa	253	4
2	Barcin	40	1
3	Bnin	70	1
4	Bojanowo	100	1
5	Chróścina	30	1
6	Dolsk	60	1
7	Gniewkowo	40	1
8	Grodzisk	225	1
9	Janowiec	50	1
10	Jarocin	130	2
11	Kębłowo	90	1
12	Koźmin	228	2
13	Krobia	120	2
14	Krotoszyn	200	1
15	Kruszwica	30	1
16	Leszno	220	2
17	Lubsko	120	1
18	Miejska Górka	40	1
19	Międzychód	80	1
20	Nietrzanowo	20	1
21	Odolanów	50	1
22	Opalenica	50	1
23	Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna	186	2
24	Ostrów Wlkp., ul. Obrońców Pok.	77	1
25	Otyń	102	1
26	Pogorzela	40	1
27	Pogrzybów	135	1
28	Połajewo	51	1
29	Powidz	30	1
30	Poznań, ul. Kościelna	150	1

[885] T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek polskich prowincji w latach 1945-1989*, s. 592-593.

31	Poznań, ul. Gołębia	151	1
32	Rawicz	80	1
33	Rogoźno	65	1
34	Rychtal	70	1
35	Skalmierzyce	42	1
36	Sława Śląska	40	1
37	Stęszew	63	1
38	Strzelno	60	1
39	Szczury	40	1
40	Święciechowa	58	1
41	Wągrowiec	33	1
42	Wonieść	40	1
43	Zbąszyń	90	1
44	Zielona Góra	60	1

Źródło: ADPP, Przystanie dziecięce prowadzone przez elżbietanki według wykazu z 31.12.1964 r.

W latach 1949-1958 nowy ustrój polityczno-oświatowy w sposób radykalny zmienił w Polsce oficjalny stosunek do wychowania w duchu religijnym. Obowiązujący od czasu zakończenia II wojny światowej, oparty na marksistowsko-leninowskiej ideologii system socjalistyczny w sposób bardzo wyraźnie sprzeciwiał się angażowaniu się Kościoła i instytucji kościelnych w działalność wychowawczą na rzecz dzieci w wieku przedszkolnym[886].

Przejawiało się to m.in. w wypowiedziach odrzucających całkowicie system wychowania oparty na chrześcijańskich podstawach. Równocześnie cenzura państwowa nie dopuszczała dyskusji, nie pozwalała na publiczne przedstawianie odmiennych niż oficjalne poglądów. W parze z teoretycznym atakiem na wychowanie religijne i działalność wychowawczą Kościoła szły konkretne poczynania władzy państwowej, zmierzające do odebrania instytutom działającym pod patronatem Kościoła katolickiego placówek wychowawczych dla dzieci w wieku przedszkolnym[887].

W ciągu kolejnych lat władze państwowe kontynuowały swoją antykościelną politykę. Nadzieje Kościoła na poprawę stosunków z rządem PRL, czego zapowiedzią zdawał się być październik 1956 roku, okazały się złudne. W osobistych rozmowach z dostojnikami Kościoła dawano do zrozumienia, że przywiązuje się dużą wagę do dobrych stosunków z Kościołem. Równocześnie jednak władze drogą administracyjną, poprzez urzędników niższych szczebli, ograniczały coraz bardziej działalność religijno-wychowawczą Kościoła[888].

Funkcjonowanie kościelnych ośrodków wychowania małego dziecka napotykało na rosnące przeszkody i represje ze strony władz państwowych. W końcu w imię walki z „przeżytkiem przeszłości" zaczęto likwidować „wsteczne" wpływy wychowania chrześcijańskiego przez

886 P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 2 (1960-1974), Poznań 1995, s. 45.
887 Z. Marek, *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, s. 49.
888 P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1 (1945-1959), s. 610.

stopniowe konfiskowanie placówek, którym patronował Kościół. Proces ten trwał do początków lat 60. XX wieku, kiedy to zamknięte zostały niemal wszystkie przedszkola oraz inne placówki oświatowe wychowujące w duchu religijnym[889].

Do upaństwowienia przedszkoli zakonnych przystąpiono z pominięciem wszelkich podstaw prawnych. W większości przypadków przejęcie placówki przedszkolnej odbywało się bez żadnego zarządzenia na piśmie, a tylko na mocy delegacji udzielonej członkom komisji, bez powołania się na jakiekolwiek podstawy prawne. Najczęściej pod pretekstem wizytacji komisja wkraczała na teren przedszkola, natychmiast ogłaszając upaństwowienie i nakazując siostrom opuszczenie terenu placówki[890].

W taki właśnie sposób została odebrana siostrom elżbietankom placówka przedszkolna w Ostrowie Wlkp. Do ostrowskiego przedszkola sióstr elżbietanek, bez wcześniejszej zapowiedzi, przybyła instruktorka szkolna z pracownikiem Urzędu Bezpieczeństwa. Siostrze kierowniczce nakazano przeprowadzić zajęcia z dziećmi, po czym poddano szczegółowej kontroli dzienny, tygodniowy i roczny plan pracy. Ponieważ siostry bardzo sumiennie traktowały swą pracę z dziećmi, mimo usilnych starań zarówno w przebiegu zajęć, jak i w materiałach programowych nie znaleziono nic, co dyskwalifikowałoby je jako wychowawczynie przedszkola. Wobec braku podstaw do usunięcia zakonnego personelu urzędnik towarzyszący instruktorce zaproponował inne rozwiązanie. *Powiedział, że mogę pracować w Przedszkolu* – wspomina s. M. Janina, ówczesna kierowniczka ostrowskiej placówki – *tylko mam zdjąć to ubranie*[891].

Odebranie siostrom placówki w Ostrowie Wlkp. przebiegało w miarę spokojnej atmosferze. Niekiedy jednak akcja przejmowania przedszkoli przybierała burzliwą formę, a metody komisji przeprowadzających upaństwowienie stawały się bardzo przykre, a nawet wyraźnie prowokujące. Dla ilustracji metod stosowanych przy przejmowaniu przedszkoli warto przytoczyć fragmenty z kroniki domu zakonnego w Strzelnie, przedstawiające sytuację zaistniałą podczas usuwania sióstr elżbietanek działających w tamtejszym przedszkolu: *Dnia 15 marca do wyżej wspomnianego przedszkola przyszły dwie panie, celem przeprowadzenia wizytacji. Po rozejściu się dzieci do domu wręczyły siostrze kierowniczce natychmiastowe zwolnienie oraz pismo z Wydziału Oświaty w Mogilnie o przejęciu z tym dniem tegoż przedszkola mieszczącego się w budynku stanowiącym własność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej. Zażądano od siostry kierowniczki, by wydala spis inwentarza oraz klucze do tegoż lokalu – odmówiła. Sporządziły więc pobieżnie protokół i przywołały ślusarzy, by dorobili klucze. Sprowadzono jeszcze kilku mężczyzn, by ci zastraszyli siostry i zmusili do opuszczenia przedszkola. Utarczka trwała do godziny 21.30. Następnego dnia w przedszkolu przygotowano bardzo dobre jedzenie i inne niespodzianki. Jednakże tego dnia rodzice nie przysłali swych dzieci do przedszkola, tylko na salkę parafialną. Rodziców wzywano na milicję i do Urzędu Bezpieczeństwa, zastraszano zwolnieniem z pracy*[892].

---

889 J. Żurek, *Powtórna kasata placówek wychowawczych Kościoła katolickiego w Polsce (1958-1963)*, „Nasza Przeszłość" 2004, t. 102, s. 200-203.

890 A. Mirek, *Przystosowanie i opór żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec władz komunistycznych w Polsce*, s. 223.

891 ADPP, Relacja pisemna s. M. Janiny Lammel, Sieraków 30.01.1995 r.

892 ADPP, Kroniki placówek [Strzelno].

W podobny sposób dokonano przejęcia większości przedszkoli prowadzonych przez siostry elżbietanki. Zdarzały się również sytuacje, że siostry zostały odsunięte od pracy z dziećmi nawet nie z dnia na dzień, lecz dosłownie z godziny na godzinę. Taki wypadek miał miejsce np. w Lesznie, gdzie siostry, które w pierwszy dzień nowego roku szkolnego w rannych godzinach przybyły do przedszkola, zastały przedstawicieli władz wraz z nowym personelem wychowawczym, który zajął się dziećmi. W ten sposób trzy siostry wychowawczynie natychmiast zostały pozbawione pracy[893].

Znaczna część przedszkoli, z których usunięto siostry, mieściła się w domach zakonnych. Wraz z przejęciem lokalu (a często również ogrodu lub przynajmniej jego części przylegającej do przedszkola) komisje działające z ramienia władzy przystąpiły do zajęcia całego wyposażenia znajdującego się w placówkach, a stanowiącego w znacznej mierze własność zgromadzenia. Nie pokuszono się przy tym nawet do podania motywów lub podstaw prawnych takiego postępowania.

W ten sposób jednym posunięciem pozbawiono zgromadzenie własności (nieruchomej i ruchomej), a równocześnie uniemożliwiono całkowicie kontynuowanie i rozwijanie we własnych placówkach działalności, która od dziesiątek lat stanowiła jedną z ważniejszych dziedzin pracy sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej.

W latach 80. XX wieku, kiedy w Polsce zmieniła się sytuacja polityczno-społeczna, a przede wszystkim uległ zmianie stosunek państwa do Kościoła katolickiego, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej zwróciło się na podstawie Zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 26 lutego 1965 roku o zezwolenie na prowadzenie przedszkola w Krotoszynie (ul. Armii Czerwonej 58), w budynku będącym własnością zgromadzenia. Do 1962 roku było w nim przedszkole prowadzone przez siostry prowincji poznańskiej. Dnia 31.05.1989 roku Minister Edukacji Narodowej, na podstawie powyższego zarządzenia w sprawie zasad i warunków prowadzenia niepaństwowych szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych, zezwolił na prowadzenie przedszkola przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Krotoszynie, w budynku stanowiącym jego własność. Jednocześnie władze prawnie zwolniły zgromadzenie od wymogów świeckości prowadzonej działalności. Nadzór nad działalnością przedszkola niepaństwowego w Krotoszynie Ministerstwo Oświaty powierzyło Inspektorowi Oświaty i Wychowania w Krotoszynie. Zezwolenie na prowadzenie tej działalności zostało wydane na czas nieokreślony i w przypadku niespełnienia obowiązujących przepisów lub stwierdzenia przez kompetentną osobę nieodpowiedniego poziomu wychowania czy opieki zezwolenie mogło być cofnięte. Przedszkole należało uruchomić w terminie ustalonym przez Inspektora Oświaty i Wychowania w Krotoszynie[894].

Podobne decyzje Ministra Edukacji Narodowej, jak w wyżej wymienionym przypadku, uzyskały siostry prowincji poznańskiej na prowadzenie przedszkola niepaństwowego w Śremie (ul. Dutkiewicza 13), w budynku stanowiącym własność zgromadzenia, i w Lesznie (ul. Zielona 5), w budynku będącym własnością prowincji poznańskiej[895].

---

893 ADPP, Relacja pisemna s. M. Zofii Mizgajskiej, Połajewo 23.01.1995 r.

894 ADPP, Pisemna odpowiedź Ministra Edukacji Narodowej z 31.05.1989 r. w sprawie przedszkola w Krotoszynie; Ustawa z 17.05.1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U Nr 29 (1989), s. 459-460.

895 ADPP, Pisemna odpowiedź Ministra Edukacji Narodowej z 31.05.1989 r. w sprawie przedszkoli w Śremie i Lesznie.

Przemiany społeczno-polityczne, które dokonały się w naszym kraju z końcem lat 80., stworzyły możliwość prowadzenia przez siostry działalności opiekuńczo-wychowawczej i dydaktycznej we własnych instytucjach. Przykładowo w prowincji poznańskiej w 2009 roku było sześć przedszkoli: w Krotoszynie, Lesznie, Śremie, Międzychodzie, Otyniu, Zielonej Górze oraz dwie ochronki: w Poznaniu-Jeżyce i Poznaniu-Stare Miasto. Według danych w 2021 roku prowincja nie posiada żadnej ochronki[896].

W przedszkolach prowadzonych przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety realizowane były i są programy wychowawczo-dydaktyczne zatwierdzone przez Ministra Edukacji Narodowej, a opieka i wychowanie oparte są na zasadach personalizmu chrześcijańskiego. Przedszkola sióstr elżbietanek preferują szeroką współpracę z organami pełniącymi nadzór pedagogiczny, urzędnikami państwowymi, przedstawicielami innych przedszkoli, szkół, poradni oraz innych instytucji[897].

Niewątpliwie bardzo ważnym czynnikiem owocnej działalności jest fachowe przygotowanie do jej prowadzenia[898]. Zgromadzenie w każdym okresie swojego istnienia bardzo dbało o kształcenie sióstr, mając na uwadze formację umysłową, rozwój osobowości oraz staranne przygotowanie do konkretnej działalności na różnych odcinkach pracy, także w zakresie opiekuńczo-wychowawczym. Kandydatkom wstępującym do zgromadzenia władze prowincji umożliwiały dalsze kształcenie i zdobywanie potrzebnych kwalifikacji. Bywało coraz częściej, że dziewczęta przychodziły już przygotowane do podjęcia określonej działalności. Na podkreślenie zasługuje fakt, że na początku lat 90. wiele sióstr elżbietanek kształciło się na wyższych uczelniach, np.: w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego w Zielonej Górze, na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, na studiach pedagogicznych o kierunku – wychowanie przedszkolne i nauczanie początkowe w Poznaniu, Kolegium Nauczycielskim w Warszawie. Kilkanaście sióstr ukończyło Państwowe Studium Nauczycielskie w Bydgoszczy. Kilka sióstr zdobyło dyplom Studium Liturgiczno-Muzycznego przy Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu. Cały ten wysiłek sióstr w celu zdobywania kwalifikacji w danych dziedzinach miał służyć najmłodszemu pokoleniu Polaków[899].

W tabelach niżej umieszczonych przedstawiono przedszkola prowadzone przez siostry elżbietanki oraz przystanie dziecięce podane w wykazie statystycznym działalności prowincji za rok 1992:

[896] ADPP, Sprawozdania roczne.
[897] T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek polskich prowincji*, s. 526.
[898] ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 1998, s.5.
[899] D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 6.

Tabela 45. Przedszkola prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w 1992 roku

Nazwa i adres przedszkola	Liczba dzieci	Liczba zatrudnionych sióstr
Przedszkole nr 4 „Słoneczko”, Krotoszyn, ul. Zdunowska 58	53	Dyrektor – 1 Wychowawczyni – 1
Przedszkole „Słoneczko”, Leszno, ul. Zielona 5	60	Dyrektor – 1 Wychowawczyni – 1
Przedszkole „Niezapominajka” Śrem, ul. Dutkiewicza 13	113	Dyrektor – 1 Wychowawczyni – 1
Przedszkole Niepubliczne, tzw. Św. Elżbiety, Międzychód, ul. Sikorskiego 6	25	Dyrektor – 1
Przedszkole Niepubliczne, Poznań, ul. Kościelna 5	23	Dyrektor – 1

Tabela 46. Przystanie dziecięce prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w 1992 roku

Nazwa i adres przystani	Liczba dzieci	Liczba zatrudnionych sióstr
Poznań, ul. Łąkowa 1-4, par. pw. Bożego Ciała	90	Wychowawczynie – 3
Jarocin, ul. Kościelna 1, par. pw. św. Marcina par. pw. Chrystusa Króla	 40 30	 Wychowawczyni – 1 Wychowawczyni – 1
Leszno, ul. Niepodległości 37 a, par. pw. św. Mikołaja	63	Wychowawczyni – 1
Ostrów Wlkp., ul. Kard. Ledóchowskiego 6 par. pw. św. Stanisława Biskupa	40	Wychowawczyni – 1
Skalmierzyce, ul. Ostrowska 10, par. pw. św. Katarzyny	30	Wychowawczyni – 1
Zbąszyń, ul. Garczyńskich 5, par. pw. NMP Wniebowziętej	80	Wychowawczyni – 1

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Tabela 47. Przystanie i ochronki prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w latach 2000-2021

Lata	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Liczba sióstr	7 + 2 postulantki	5	3	2	0	0
Liczba dzieci	245	92	89	38	0	0

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Przystanie i ochronki w prowincji poznańskiej funkcjonowały do 2019 roku. Do ich likwidacji przyczynił przede wszystkim brak kadr i zmniejszająca się liczba chętnych dzieci. Ostatnie zostały zamknięte:

- ochronka przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu (22.06.2019),
- ochronka przy ul. Łąkowej 3 w Poznaniu (14.08.2019)[900].

Z inicjatywy mieszkańców Puszczykowa, reprezentowanych przez Adama Czartoryskiego i Zofię Skibińską, w 1999 roku powstało katolickie przedszkole „Stokrotka"[901]. Zarząd miasta zdecydował, że zbudowano je od podstaw, z nowoczesnym wyposażeniem i wymaganiami techniki budowlanej. Po zakończeniu prac zarząd miasta przekazał je siostrom elżbietankom. Miejscowy proboszcz ks. Marek Karczewski poświęcił budynek. Obecni byli: przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska, wikaria prowincji s. M. Emerencja Pawłowska, przełożona domu w Puszczykowie s. M. Benicja Galewska, siostry przedszkolanki oraz przedstawiciele zarządu miasta z burmistrzem na czele. Według lokalnej gazety „Echo Puszczykowa" o powierzeniu siostrom prowadzenie przedszkola zadecydował m.in. profesjonalizm i wykształcenie elżbietanek. Zadaniem przedszkola wyznaczonym przez zgromadzenie jest wychowanie człowieka do realizacji siebie i pracy nad sobą w oparciu o wartości ewangeliczne. Do trzech grup (trzy-, cztero- i pięciolatki) uczęszcza 60 dzieci[902]. Przedszkole zostało zamknięte w 2007 roku.

Na rok 2009 było sześć przedszkoli: w Krotoszynie, Lesznie, Śremie, Międzychodzie, Otyniu, Zielonej Górze oraz dwie ochronki: w Poznaniu-Jeżyce i Poznaniu-Stare Miasto[903]. Na koniec roku 2021 siostry elżbietanki prowincji poznańskiej prowadziły następujące przedszkola:

Publiczne Przedszkole w Krotoszynie

Pierwszą ochronkę siostry elżbietanki otworzyły w Krotoszynie przy ul. Kaliskiej 34 w 1932 roku. Mieściła się w domu sióstr na parterze i posiadała dwa oddziały. W 1934 roku powstała w Krotoszynie ochronka wojskowa, w koszarach przy ul. Mickiewicza, gdzie na prośbę ówczesnych władz miasta zajmowała się dziećmi s. M. Edmunda. Wojna przerwała pracę wychowawczą sióstr. Po wojnie nie mogły wrócić do domu. Postarały się o dom przy ul. Armii Czerwonej (dzisiaj ul. Zdunowska 58), gdzie w czasie wojny mieściły się biura niemieckiego Urzędu Pracy. Od maja 1945 roku siostry zaczęły prowadzić w nim przedszkole publiczne, a po wyjeździe z miasta Sowietów wznowiły działalność w ochronce przy ul. Powstańców Wielkopolskich. Jako ochroniarki pracowały kolejno s. M. Anuncjata i s. M. Kamila. W 1957 roku na terenie posesji powstał budynek gospodarczy, w którym mieściła się pralnia oddana do użytku przedszkola. Ówczesną kierowniczką była s. M. Magna. Do 1962 roku elżbietanki prowadziły

900 ADPP, Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej za 2019 r., s. 9.

901 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2000 r., s. 13.

902 J. Walczak, *Nowe przedszkole w Puszczykowie*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2001, nr 7, s. 33-34.

903 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2000 r., s. 13; ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2006 r., s. 13.

przedszkole z ramienia Caritas. W 1962 roku przedszkole zostało siostrom bezprawnie zabrane przez władze komunistyczne. Wprowadzono personel świecki[904].

Dnia 30.06.1989 roku staraniem przełożonej prowincji s. M. Seweryny Galińskiej przedszkole po 30 latach zostało oddane elżbietankom. Przekazanie odbyło się w obecności władz oświatowych: Tadeusza Łukomskiego, Heleny Flajszer i Marii Misiak. Ze strony zgromadzenia były obecne: przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska, ekonomka prowincji s. M. Alojzja i dyrektor s. M. Samuela Werbińska. Powrócono do katolickiego wychowania dzieci. Siostra dyrektor remontowała zniszczone pomieszczenia. Zainstalowano centralne ogrzewanie. W 1990 roku przedszkole otrzymało nazwę „Słoneczko". W uroczystości nadania imienia uczestniczyła wikaria s. M. Beatrycja i s. M. Rafała z Jerozolimy. Od 1991 co roku w placówce przebywa około 50 dzieci w dwóch oddziałach, w wieku od 2,5 roku do 6 lat. W 1991 roku dyrektorką została s. M. Bożena Chermuła. Od 1.09.2009 roku jej miejsce zajęła s. M. Faustyna Grzymska, pełniąc funkcję do 31.08.2013 roku. W tym czasie zostają wymienione okna i grzejniki zrefundowane przez zarząd prowincji. Dnia 1.09.2013 roku nową dyrektorką została s. M. Emanuela Bartkowiak. W 2014 roku powstał nowoczesny i bezpieczny plac zabaw. W celu zapewnienia bezpieczeństwa dzieciom zamontowano bramę automatyczną. W 2015 roku ocieplono budynek i wymieniono elewację. Z funduszy przedszkola założono monitoring. We współpracy z rodzicami powstała ścieżka edukacyjna. Dnia 16.11.2014 roku w kościele pw. św. Andrzeja Boboli dzieci przedstawiły sztukę „*Święta Elżbieta"*, odtwarzając historię jej życia i świętości[905]. We wrześniu 2015 roku w przedszkolu odbyło się nawiedzenie figury św. Michała z Gargano. Dzieci uczestniczyły w spotkaniu z o. Rafałem Michalitą i otrzymały błogosławieństwo. 4.03.2019 roku dzieci odwiedził bp Łukasz Buzun. W latach 2013-2022 przeprowadzono generalny remont przedszkola oraz zagospodarowano otoczenie, w tym założono nowe ogrodzenie. W 2019 roku wyremontowano budynek gospodarczy, przystosowując go do potrzeb dzieci. Poświęcenie budynku i nadanie imienia bł. Marii Luizy Merkert nastąpiło 19.11.2019 roku. Poświęcił go ks. Piotr Woźniak, a aktu nadania imienia dokonała przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak w obecności Małgorzaty Mielcarek, naczelnika Wydziału Oświaty i Spraw Społecznych[906].

Publiczne Przedszkole w Lesznie

Przedszkole prowadzone przez zgromadzenie w Lesznie przy ul. Zielonej 5 powstało w 1946 roku. We wrześniu 1961 roku obiekt przejęło państwo i od tego momentu, przez 30 lat, istniało tutaj przedszkole państwowe[907].

Sytuacja polityczna w Polsce po roku 1989 dała możliwość przejęcia własności, które nieprawnie zostały zabrane zgromadzeniu. Na łamach „Panoramy Leszczyńskiej" została zamieszczona wypowiedź Pawła Białaka, kierownika leszczyńskiego Oddziału Zamiejscowego Wydziału Nieruchomości oraz Nadzoru Geodezyjnego i Kartograficznego WUW w Poznaniu: […] *nastąpił zwrot nieruchomości Zgromadzeniu Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej. Nigdy*

---

904 ADPP, Rys historyczny Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Krotoszynie [komputeropis].

905 E. Bartkowiak, *Wśród najmłodszych. Krotoszyn*, „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 51-52.

906 Tamże, s. 52.

907 Archiwum Przedszkola w Lesznie (APL), Kronika Przedszkola 2 w Lesznie.

nie straciły prawa własności do tego terenu, tylko został im on fizycznie odebrany na kilkadziesiąt lat przez ówczesne władze[908].

W odpowiedzi na pismo przełożonej prowincji s. M. Seweryny Galińskiej z 7.02.1991 roku podsekretarz stanu dr Anna Radziwiłł z Ministerstwa Edukacji Narodowej wystosowała pismo datowane na 26.03.1991 roku, w którym – na podstawie §1 ust. 1 Zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 26.02.1965 roku w sprawie zasad i warunków prowadzenia niepaństwowych szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych (M.P. Nr 13, poz. 48 z późniejszymi zmianami) w związku z art. 20 ust. 1 i 2 i art. 75 ust. 1 ustawy z dnia 17.05.1989 roku O stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 29, poz. 154 z późniejszymi zmianami) – wydaje następujące postanowienie:

1. *Zezwalam Zgromadzeniu Sióstr Świętej Elżbiety w Poznaniu na prowadzenie przedszkola niepaństwowego w Lesznie, przy ul. Zielonej 5, w budynku stanowiącym własność Zgromadzenia.*
2. *Do sprawowania nadzoru nad działalnością upoważniam Kuratora Oświaty i Wychowania w Lesznie.*
3. *Placówka korzystać będzie z dotacji zgodnie z przyjętymi zasadami dotowania placówek niepaństwowych*[909].

Dnia 12.12.1991 roku nastąpiło oficjalne przejęcie budynku wraz z wyposażeniem przy ul. Zielonej 5. Z ramienia zgromadzenia w przejęciu uczestniczyła przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska, ekonomka prowincji s. M. Alojzja Lewandowska oraz siostra dyrektor s. M. Samuela Werbińska. Stronę zdającą reprezentował wiceprezydent miasta Andrzej Lewandowski, sekretarz miasta Antoni Mazankiewicz oraz inspektor WOKiKF Barbara Szabel-Przybylska[910]. Poświęcenie przedszkola przez ks. dziekana Konrada Kaczmarka nastąpiło 20.10.1991 roku[911].

Od początku wznowienia działalności przedszkola była nim żywo zainteresowana ówczesna przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska. Kilkakrotnie odwiedziła przedszkole i udzieliła mu wsparcia – także finansowego. Dnia 29.08.1996 roku dokonała następującego wpisu w kronice przedszkola: *W podejmowanym trudzie wychowywania tych najmniejszych, przekazywania im wartości ludzkich i chrześcijańskich, życzę Drogim Siostrom oraz całemu Personelowi Przedszkola „Słoneczko" szczególnej asystencji Ducha Świętego oraz trwałych i bogatych owoców ich pracy wychowawczej*[912].

Dnia 16.12.1998 roku przekazano zgromadzeniu nieruchomość położoną w Lesznie przy ul. Dąbrowskiego, ul. Niepodległości i ul. Mickiewicza określonej jako szpital wojewódzki w Lesznie[913].

---

908 P. Białak, *Czy dojdzie do porozumienia?*, „Panorama Leszczyńska" 1999, nr 39, s. 8.

909 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Pismo z Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 26.03.1991 r., DKO-0145-24/91/GH.

910 APL, Kronika Przedszkola 1.

911 Tamże.

912 APL, Kronika Przedszkola 2.

913 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Protokół przekazania z dnia 16.12.1998 r. nieruchomości położonej w Lesznie przy ul. Dąbrowskiego, ul. Niepodległości i ul. Mickiewicza określonej jako Szpital Wojewódzki w Lesznie.

W związku ze stale zwiększającą się liczbą dzieci zgłaszających się do przedszkola przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska wraz z zarządem prowincjalnym podjęła decyzję o przeniesieniu przedszkola do części budynku poszpitalnego, mieszczącego się przy ul. Mickiewicza 3.

Dnia 13.09.1999 roku nastąpiło przeniesienie tegoż przedszkola, a jego poświęcenia dokonał 21.12.1999 roku bp Grzegorz Balcerek[914].

Przedszkole prowadzone przez zgromadzenie w Lesznie jest placówką publiczną. Dnia 15.11.1991 roku Kurator Oświaty w Lesznie dr Jacek Michalczyk wydał decyzję Nr 53/91 w sprawie nadania uprawnień przedszkola publicznego. W powyższej decyzji – na podstawie art. 85 ust. 3 ustawy z dnia 7.09.1991 roku O systemie oświaty (Dz.U. Nr 95, poz. 425) – kurator oświaty w Lesznie postanowił, co następuje:

§ 1 Nadaję przedszkolu niepaństwowemu prowadzonemu przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie ul. Zielona 5 uprawnienia Przedszkola Publicznego na czas nieokreślony.

§ 2 Na podstawie przedstawionych dokumentów – statutu stwierdzam, że przedszkole spełnia warunki określone w art. 7 ust. 3 powołanej wyżej ustawy[915].

Dnia 26.10.2006 roku Prezydent Leszna Tomasz Maleszy wydał zaświadczenie o dokonaniu wpisu do rejestru zezwoleń na prowadzenie publicznych przedszkoli. W powyższym piśmie zawarta jest informacja: *Urząd Miasta Leszna zaświadcza, że do prowadzonego przez Urząd Miasta Leszna rejestru zezwoleń na prowadzenie publicznych przedszkoli na terenie miasta Leszna dokonano pod nr ED.4312 – 1/1999 następującego wpisu:*

- *Nazwa działalności: Prowadzenie Publicznego Przedszkola Zgromadzenia Sióstr Św. Elżbiety w Lesznie.*
- *Siedziba: 64-100 Leszno, ul. Mickiewicza 3.*
- *Organ prowadzący: Zgromadzenie Sióstr Św. Elżbiety – Prowincja Poznańska, ul. Łąkowa 1-4, 61-878 Poznań.*
- *Podstawa działalności: Statut Publicznego Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr Św. Elżbiety w Lesznie*[916].

Do roku 2009 w przedszkolu zostały opracowane trzy statuty:

- Statut Przedszkola Publicznego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie przy ul. Zielonej 5 z dnia 12.11.1991 roku (opracowany w oparciu o statut ramowy przedszkola katolickiego prowadzonego przez kościelną osobę prawną);
- Statut Przedszkola Publicznego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie przy ul. Zielonej 5 z dnia 7.01.1993 roku;
- Statut Przedszkola Publicznego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie z dnia 14.02.2001 roku.

914 APL, Kronika Przedszkola 2.

915 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Decyzja Nr 53/91 Kuratora Oświaty w Lesznie z dnia 15.11.1991 r. w sprawie nadania uprawnień przedszkola publicznego.

916 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Zaświadczenie o dokonaniu wpisu do rejestru zezwoleń na prowadzenie publicznych przedszkoli z dnia 26 października 2006 r., ED.4312-1/06.

Do roku 2009 w przedszkolu obowiązywały następujące regulaminy:

- Regulamin Rady Pedagogicznej Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie;
- Regulamin Rady Rodziców przy Przedszkolu prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie;
- Regulamin pracy w Przedszkolu prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie;
- Regulamin wynagradzania w Przedszkolu prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie,
- Regulamin spacerów i wycieczek w Przedszkolu prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie[917].

W Statucie Przedszkola Publicznego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr Św. Elżbiety w Lesznie z dnia 14.02.2001 roku zawarta jest informacja: *Organem prowadzącym Przedszkole jest Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska. Nadzór pedagogiczny nad Przedszkolem sprawuje Wielkopolski Kurator Oświaty – Delegatura w Lesznie. Organem dotującym Przedszkole jest Urząd Miasta Leszna*[918].

Zarówno ówczesna przełożona prowincji s. M. Seweryna Galińska, jak i jej następczyni s. M. Emerencja Pawłowska oraz obecna przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak dużą troską otaczały każde dzieło zgromadzenia. Przedszkole otrzymywało i nadal otrzymuje wsparcie duchowe, życzliwość oraz pomoc materialną. Szczególnie duże wsparcie finansowe otrzymało podczas kapitalnego remontu budynku poszpitalnego przy ul. Mickiewicza 3 – prace budowlane zostały sfinansowane przez zgromadzenie.

W dniach od 6 do 16.06.2000 roku w przedszkolu odbyła się wizytacja oceniająca. Na jej podstawie oraz w oparciu o systematyczne analizowanie i ocenianie wybranych obszarów przedszkola w latach 1996-2000 wizytator Eugenia Kaczmarowska sporządziła Raport z mierzenia jakości pracy Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Raport ukazuje m.in. mocne strony placówki, którymi są:

1. *Bardzo dobre warunki bazowe przedszkola.*
2. *Zorganizowanie sali z wyposażeniem do gimnastyki korekcyjnej.*
3. *Wysoka estetyka, wzorowa czystość.*
4. *Wysoka ocena rodziców i pełne zadowolenie dzieci.*
5. *Stopniowy, sukcesywny rozwój placówki (od 40 dzieci w roku 1995 do 200 w roku 2000).*
6. *Duża troska o dziecko, pomoc dzieciom z rodzin ubogich i patologicznych.*
7. *Bogactwo wycieczek społeczno-przyrodniczych dla dzieci.*
8. *Poziom organizowanych uroczystości w przedszkolu z udziałem rodziców i innych bliskich członków rodziny.*

917 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Regulaminy*.

918 APL, Statut Przedszkola Publicznego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie z dnia 14 lutego 2001 r. – art. 1 ust. 1. Wszystkie odwołania w niniejszej pracy są zaczerpnięte z tego Statutu.

9. *Udział dzieci w różnych konkursach, przeglądach, turniejach.*
10. *Umożliwienie dzieciom kontaktu ze sztuką profesjonalną, dostosowaną do poziomu dziecka, średnio około pięciu rocznie*[919].

Przedszkole otrzymywało, co nadal ma miejsce, pomoc ze strony wizytatorów, która przejawia się m.in. w zapraszaniu na konferencje i spotkania dyrektorów oraz w systematycznym dostarczaniu informacji związanych z prawem oświatowym.

Na terenie przedszkola również kilkakrotnie odbyły się spotkania dyrektorów pod przewodnictwem wizytatorów. Pracownicy kuratorium uczestniczyli także w ważnych wydarzeniach przedszkola m.in. w poświęceniu przedszkola i placu zabaw[920].

Dnia 31.01.2006 roku została zawarta Umowa nr 26/2006 pomiędzy Miastem Lesznem, organem dotującym, reprezentowanym przez Prezydenta Miasta Leszna Tomasza Małolepszego a Przedszkolem. W § 1 Umowy podana jest następująca informacja: *Na podstawie art. 80 ust. 2, 3c, 4 ustawy z dnia 7.09.1991 roku O Systemie Oświaty (tj. z 2004 roku Dz. U. Nr 256 poz. 2572 z późniejszymi zmianami) oraz Uchwały Nr XXXIV/404/2005 Rady Miejskiej Leszna z 29.12.2005 roku w sprawie budżetu miasta Leszna na rok 2006 i Uchwały Nr XIX/214/2000 Rady Miejskiej Leszna z 9.03.2000 roku w sprawie szczegółowych zasad udzielania dotacji przedszkolom, szkołom i placówkom prowadzonym przez inne niż jednostka samorządu terytorialnego osoby prawne i fizyczne oraz Uchwały Nr XXXI/339/2001 Rady Miejskiej Leszna z 26.04.2001 roku zmieniającej Uchwałę Nr XIX/214/2000 w sprawie szczegółowych zasad udzielania dotacji przedszkolom, szkołom i placówkom prowadzonym przez inne niż jednostka samorządu terytorialnego osoby prawne i fizyczne – organ dotujący przyznaje dla przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie dotację na częściowe pokrycie wydatków związanych z prowadzoną działalnością statutową*[921]. Dotacja jest udzielana w kolejnym roku budżetowym po złożeniu wniosku, który określa planowaną liczbę dzieci – nie później niż do dnia 30 września roku poprzedzającego rok udzielania dotacji[922]. Dotacja podlega rozliczeniu – nie później niż w ciągu 20 dni po upływie każdego miesiąca[923]. Przedszkole spotkało się zatem z dużą życzliwością Prezydenta Miasta Tomasza Małolepszego oraz doświadcza pomocy ze strony pracowników Wydziału Edukacji Urzędu Miasta.

Do organów przedszkola zalicza się siostrę dyrektor, którą ustanawia i odwołuje przełożona prowincji poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Siostra dyrektor reprezentuje przedszkole na zewnątrz i kieruje jego bieżącą działalnością. Jest ona także kierownikiem zakładu pracy dla pracujących w przedszkolu nauczycieli oraz pracowników administracyjno-obsługowych[924]. W Statucie określone są zadania dyrektora:

---

919 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Raporty* – Raport z mierzenia jakości pracy Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety, czerwiec 2000 r.

920 APL, Kronika Przedszkola 2 i 4.

921 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Urząd Miasta Leszna* – Umowa Nr 26/2006 o dotację dla przedszkola z dnia 31 stycznia 2006 roku.

922 Tamże.

923 Tamże.

924 Tamże, art. 9 ust. 1 i 2.

a) kierowanie bieżącą działalnością przedszkola i reprezentowanie go na zewnątrz;
b) sprawowanie nadzoru pedagogicznego;
c) opracowywanie programu rozwoju przedszkola wspólnie z radą pedagogiczną;
d) przygotowanie arkusza organizacji przedszkola i przedstawienie go do zatwierdzenia organowi prowadzącemu;
e) realizowanie zaleceń organu prowadzącego i nadzoru pedagogicznego;
f) przewodniczenie radzie pedagogicznej i realizacja jej uchwał;
g) dysponowanie pod nadzorem organu prowadzącego całym budżetem przedszkola oraz pod kontrolą organu dotującego – dotacją przekazywaną zgodnie z odrębnymi przepisami;
h) organizowanie administracyjnej, finansowej i gospodarczej obsługi przedszkola;
i) współpraca z rodzicami, organem prowadzącym oraz instytucjami nadzorującymi i kontrolującymi;
j) kierowanie polityką kadrową przedszkola, zatrudnianie i zwalnianie nauczycieli oraz innych pracowników przedszkola;
k) podejmowanie decyzji o skreśleniu dziecka z przedszkola po zaopiniowaniu przez radę pedagogiczną;
l) zapewnienie pracownikom właściwych warunków pracy;
m) stworzenie dzieciom optymalnych warunków do rozwoju;
n) koordynowanie współdziałania organów przedszkola, zapewnienie im swobodnego działania zgodnie z prawem oraz wymiany informacji między nimi;
o) wypełnianie innych zadań wynikających z przepisów prawnych, dotyczących przedszkoli prowadzonych przez osoby prawne nie będące Jednostkami Samorządu Terytorialnego, ze statutu i regulaminów[925].

Standardy pracy dyrektora placówki katolickiej są następujące:

a) jest autentycznym świadkiem wiary;
b) troszczy się o osobistą formację duchową i zapewnienie formacji dla personelu przedszkola;
c) dba o katolicki charakter placówki;
d) dba o udział przedszkola w życiu Kościoła powszechnego i lokalnego;
e) zna i stosuje prawo oświatowe;
f) dba o swój rozwój osobowy i ciągłe doskonalenie;
g) jest wsparciem dla nauczycieli, pracowników administracyjno-obsługowych, dzieci i rodziców;
h) stwarza przyjazną atmosferę;
i) umiejętnie zarządza potencjałem ludzkim;
j) cierpliwie i konsekwentnie dąży do celów, ale elastycznie reaguje na zmiany sytuacji[926].

[925] Tamże, art. 9 ust 3.
[926] APL, Materiały z *Kursu kwalifikacyjnego organizacji i zarządzania oświatą* zorganizowanej przez Placówkę Doskonalenia Nauczycieli PRO FORMATIONE, Warszawa, rok szkolny 2004/2005.

Funkcję dyrektora w przedszkolu prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie pełniły następujące siostry:

- s. M. Samuela – Lilia Werbińska (1.09.1991-28.02.1993) – obecnie przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety;
- s. M. Irmina – Mirosława Zielińska (1.03.1993-31.08.1995) – obecnie ekonomka prowincji poznańskiej;
- s. M. Szczepana – Elżbieta Hrehorowicz (1.09.1995-31.08.2000) – obecnie pracująca w Ziemi Świętej;
- s. M. Aleksandra Błaszczyk (od 1.09.2000 i nadal).

Ocena pracy trzech pierwszych dyrektorek została dokonana podczas wizytacji przeprowadzonych przez wizytator Eugenię Kaczmarowską: *Poprzednia dyrektor s. Lilia (M. Samuela) Werbińska, jak i obecna – s. Mirosława (M. Irmina) Zielińska legitymują się dużymi zdolnościami w kierowaniu przedszkolem i właściwym rozumieniem funkcji opiekuńczej, wychowawczej i dydaktycznej przedszkola. Właściwe kierowanie placówką, umiejętność tworzenia twórczej atmosfery pracy oraz duża aktywność i zaangażowanie wszystkich pracowników wpłynęły na wysoką ocenę pracy*[927]. *Siostra M. Szczepana Hrehorowicz posiada szeroką wiedzę pedagogiczną, umiejętności organizacyjne i umiejętność kierowania ludźmi. Jednym z ważniejszych sukcesów w tym zakresie jest wspaniała, rodzinna atmosfera, która udziela się dzieciom i ich rodzicom*[928].

Przedszkole w Lesznie otrzymało wielorakie wsparcie ze strony prężnie działającej Rady Rodziców, początkowo zwanej Komitetem Rodzicielskim. Przez lata podejmowano wiele akcji w celu wzbogacenia funduszów przedszkola:

- organizowano – we współpracy z przedszkolem – zabawy karnawałowe (18.01.1992 roku, 16.01.1993 roku, 30.01.1999 roku, 12.02.2000 roku);
- przeprowadzono – we współpracy z przedszkolem – festyny rodzinne (każdego roku począwszy od roku szkolnego 2004/2005); fundusz ten corocznie przeznaczony był na dofinansowywanie wyposażenia placu zabaw;
- w okresie przedświątecznym były wykonywane i sprzedawane stroiki[929].

Z inicjatywy Rady Rodziców w maju 2004 roku odbył się pierwszy festyn rodzinny pod hasłem „Dzień Rodziny", który miał na celu nie tylko zdobycie funduszy, ale przede wszystkim integrację całej społeczności przedszkolnej.

Każdy festyn rozpoczynał się programem artystycznym, który dzieci dedykowały swoim rodzicom. Na uczestników imprezy czekało wiele atrakcji m.in. loteria fantowa, przejażdżki wozem, przejażdżki w siodle oraz konkursy sportowe. Zorganizowane były także stanowiska z ciastem i pieczonymi kiełbaskami.

Festyn w roku szkolnym 2005/2006 przebiegał pod hasłem „Święto latawca" – rodziny wówczas zaprezentowały wykonane przez siebie latawce. Natomiast w roku szkolnym

927 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Kuratorium Oświaty – Informacja* [dz. cyt.].
928 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Raporty – Raport* [dz. cyt.] z 2000 r.
929 APL, Protokolarz Rady Rodziców.

2007/2008 odbył się konkurs „Gazetowa moda", podczas którego rodzice wykazali się niezwykłą pomysłowością w przygotowaniu z gazety stroju dla swojego dziecka[930].

Matki z Rady Rodziców włączyły się także aktywnie w obchody Dnia Dziecka – nie tylko dokonywały zakupu niespodzianek, ale również zamieniały się w aktorów:

- przedstawiły inscenizację wierszy Jana Brzechwy (2.06.2003 r.);
- przygotowały przedstawienie kukiełkowe pt. „Kto jest najpiękniejszy" i własną interpretację wierszy polskich poetów (1.06.2005 r.);
- zaprezentowały przedstawienie pt. „Złoty ptak" oraz zorganizowały zabawy z Klaunem (1.06.2006 r.);
- przygotowały teatrzyk kukiełkowy pt. „O smoku wawelskim" (1.06.2007 r.);
- wystawiły przedstawienie pt. „Leśny domek" (2.06.2008 r.).

Warto nadmienić, że cała scenografia w niczym nie ustępowała przedstawieniom wystawianym przez profesjonalne firmy. Również z inicjatywy mam z Rady Rodziców zostały przeprowadzone konkursy plastyczne mające na celu włączenie w wykonywaną pracę całej rodziny:

- „Najpiękniejsza szopka" (grudzień 2001 r.);
- „Rodzina Święta" (grudzień 2005 r.);
- „Kartka świąteczna" (grudzień 2006 r.);
- „Bombka świąteczna" (grudzień 2007 r.);
- „Kartka świąteczna z życzeniami" (grudzień 2008 r.).

Wyniki tych konkursów były ogłoszone podczas spotkań wigilijnych. Rada Rodziców przeprowadziła również konkurs o tematyce wielkanocnej – „Pisanka wielkanocna" (kwiecień 2004 r.) oraz „Konkurs papieski" (kwiecień 2006 r.)[931].

Ponadto w przedszkolu pielęgnowane są tradycje narodowe, regionalne i środowiskowe. Placówka przyłączyła się do ogólnopolskiego programu edukacyjnego „Katyń… ocalić od zapomnienia" i w związku z tym 13.04.2010 roku dokonano posadzenia – w Leszczyńskiej Jednostce Wojskowej – Dębu Pamięci dla uhonorowania pamięci porucznika Franciszka Trąbały.

W przedszkolu działa chór „Słoneczko", którego dyrygentem jest Hanna Markowska. Chór tworzą dzieci z najstarszych grup oraz absolwenci przedszkola. Chór aktywnie uczestniczy w różnych koncertach i przeglądach. Od 2011 roku bierze udział w projekcie „Akademia Chóralna – Śpiewająca Polska", realizowanym ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez Narodowe Forum Muzyki we Wrocławiu. Został nagrodzony Brązowym, Srebrnym i Złotym Pasmem[932].

Kolejnym, wielkim i zarazem historycznym wydarzeniem dla Przedszkola Sióstr Elżbietanek było nadanie imienia. Społeczność przedszkola na swego patrona wybrała św. Jana Pawła II. Podniosłym uroczystościom nadania imienia, które odbyły się dnia 1.06.2011 roku, przewodniczył Jego Ekscelencja ks. bp Grzegorz Balcerek. Od tej pory placówka ma swojego Patrona i wspaniałego Orędownika w niebie.

930 APL, Kroniki Przedszkola 3 i 5.
931 APL, Dokumentacja Przedszkola – segregator *Monitorowanie*, cz. 2 i 3.
932 „Biuletyn Informacyjny" 2017, nr 24, s. 74-75.

Podniosłą dla przedszkola uroczystością było wprowadzenie relikwii krwi bł. Jana Pawła II, która odbyła się 24.02.2013 roku. Uroczystość rozpoczęła się mszą św. w kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela w Lesznie, której przewodniczył abp Stanisław Gądecki, metropolita poznański. Po mszy św. relikwie przeniesiono do przedszkola i umieszczono w kaplicy Domu Sióstr św. Elżbiety.

W ramach dziękczynienia za dar kanonizacji Jana Pawła II w 2014 roku dzieci, wychowawcy i pracownicy przedszkola otrzymali błogosławieństwo od kard. Stanisława Dziwisza. Zorganizowano wystawę fotografii ks. Wojciecha Prostaka i Marka Krupy pt. „Był i jest wśród nas". Pamiątkowa księga wpisów dokonanych przez dzieci została zawieziona do Watykanu i złożona jako duchowy dar podczas kanonizacji Jana Pawła II[933].

W 2016 roku Przedszkole im. Jana Pawła II obchodziło 25-lecie istnienia. Z tej okazji w dniach 18-19.09.2016 roku obchodzono srebrny jubileusz Przedszkola. Celebrowano dziękczynną mszę św. w kościele pw. św. Mikołaja w Lesznie, z udziałem elżbietanek, rodziców z dziećmi, wychowanków oraz zaproszonych gości. Następnie odbyła się uroczysta gala w auli PWSZ, gdzie wychowankowie poszczególnych grup przedszkolnych prezentowali swoje talenty w różnobarwnych programach artystycznych.

Niepubliczne Przedszkole w Międzychodzie

Elżbietanki osiedliły się w Międzychodzie 3.07.1937 roku. W grudniu 1937 roku kupiły od zarządu miasta dom przy ul. Wronieckiej 32 (obecnie ul. gen. Sikorskiego 6), w którym założyły przedszkole. Wybuch II wojny światowej przerwał jego funkcjonowanie. Po wojnie siostry wróciły do Międzychodu i wznowiły działalność placówki. W 1950 roku przedszkole przejął Zarząd Przymusowy Zrzeszenia „Caritas", a w 1962 roku usunięto siostry z pracy w przedszkolu, które zabrał Prezydium Miejskiej Rady Narodowej – Wydział Oświaty. W 1991 roku elżbietanki odzyskały budynek i prowadzą w nim przedszkole[934]. Jego patronką została bł. Maria Luiza Merkert[935]. Przedszkole w Międzychodzie zostało zamknięte 31.08.2018 roku. Istniała tam nadal placówka, która została zlikwidowana w niedługim czasie - 30.06.2020 roku[936].

Niepubliczne Przedszkole im. s. Włodzimiry Wojtczak w Ostrowie Wlkp.

Początki przedszkola w Ostrowie Wlkp. sięgają 2011 roku[937]. Dnia 24.11.2011 roku s. M. Benwenuta Jankiewicz wystosowała prośbę do przełożonej prowincji s. M. Kamili Paszkowiak o możliwość utworzenia oddziału przedszkolnego w Specjalnym Ośrodku Wychowawczym w Ostrowie Wlkp. W odpowiedzi przełożona prowincji przychyliła się do prośby S. M. Benwenuty. Dnia 29.01.2012 roku zarząd prowincji zgodził się na wydzierżawienie gruntu o powierzchni 450 m^2 od parafii pw. św. Stanisława Biskupa w Ostrowie Wlkp. na plac zabaw. W lutym 2012 roku Państwowy Powiatowy Inspektorat Sanitarny w Ostrowie Wlkp. wydał opinię dotyczącą projektu

933 „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 53-56.
934 ADPP, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe, Poznań 1 stycznia 2000 roku, s. 30.
935 „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 57.
936 ADPP, Teczka domu Miedzychód.
937 http://www.przedszkole.osw.pl/ (dostęp 7.05.2022); https://www.radiorodzina.kalisz.pl/przedszkole-siostr-elzbietanek-w-ostrowi/ (dostęp 7.05.2022).

budowlanego Niepublicznego Przedszkola Ogólnodostępnego (1-oddziałowego) w Ostrowie Wlkp. przy ul. Gimnazjalnej 13 z zastrzeżeniem, aby wszystkim pomieszczeniom zapewnić wentylację zgodną z obowiązującą normą. Dnia 26.04.2012 roku Państwowy Powiatowy Inspektorat Sanitarny podpisał protokół kontroli sanitarnej, w którym nie zgłosił żadnych uwag i zastrzeżeń, 27.04.2012 roku nie zgłosił także sprzeciwu w sprawie dopuszczenia obiektu do użytkowania przedszkola. W opinii Komendy Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Ostrowie Wlkp. z 7.05.2012 roku stwierdzono, że wymagania w zakresie ochrony przeciwpożarowej w obiekcie zostały spełnione. Dnia 30.05.2012 roku Niepubliczne Przedszkole Ogólnodostępne im. S. M. Włodzimiry Wojtczak wpisano do ewidencji szkół i placówek niepublicznych.

Grupa Skrzaty

Od 1.09.2012 roku powstała pierwsza przedszkolna grupa Skrzaty. Pomieszczenia Skrzatów poświęcił 22.06.2012 roku ks. proboszcz Tomasz Ilski[938]. Dnia 1.01.2013 roku przełożona prowincji s. M. Kamila Paszkowiak mianowała na trzy lata s. M. Benwenutę Jankiewicz dyrektorką ostrowskiej placówki. Tę funkcję kolejno pełniły:

- s. M. Wiesława Jankiewicz (1.09.2012 – 31.08.2013),
- s. M. Daniela Kamieniarz (1.09.2013 – 31.08.2014),
- s. M. Danuta Dorsz (od 1.09.2014 do dziś).

Grupa Biedronki

Dnia 24.05.2013 roku starosta ostrowski zatwierdził projekt budowlany i zezwolił na przebudowę i rozbudowę wiatrołapu na szatnię dla potrzeb Niepublicznego Przedszkola Ogólnodostępnego w Ostrowie Wlkp. w budynku Specjalnego Ośrodka Wychowawczego. Dnia 27.08.2013 roku Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny w Ostrowie Wlkp. wydał pozytywną opinię sanitarną, nie zgłaszając sprzeciwu w sprawie odbioru obiektu pod względem wymagań higienicznych i zdrowotnych na drugi oddział przedszkolny wraz z przebudową i rozbudową wiatrołapu. W decyzji z 2.09.2013 roku Powiatowy Inspektor wydał zgodę na użytkowanie przebudowanego i rozbudowanego wiatrołapu. Grupa przedszkolna Biedronki zaczęła funkcjonować od 1.09.2013 roku. Pomieszczenia poświęcił ks. proboszcz Krzysztof Nojman.

Grupa Słoneczka

W decyzji z 15.10.2015 roku o warunkach zabudowy prezydent miasta podał warunki zabudowy dla inwestycji polegającej na przebudowie budynku Specjalnego Ośrodka Wychowawczego na niepubliczne Przedszkole Ogólnodostępne dla dzieci niepełnosprawnych z infrastrukturą techniczną i zagospodarowaniem terenu. Dnia 12.01.2016 roku starosta ostrowski wydał pozwolenie na budowę. Zarówno Powiatowy Państwowy Inspektor Sanitarny, jak i naczelnik Wydziału ds. Kontrolno-Rozpoznawczych i Kadr nie mieli zastrzeżeń co do planowanej inwestycji. Budowę pomieszczeń grupy Słoneczka rozpoczęto 29.03.2016 roku, a ukończono 10.02.2017 roku. Pomieszczenia poświęcił ks. proboszcz Krzysztof Nojman.

[938] A. Jakubowska, *Przedszkole im. S. M. Włodzimiry Wojtczak w Ostrowie Wlkp.*, „Biuletyn Informacyjny" 2012, nr 19, s. 18-21.

Grupa Nutki

Dnia 25.06.2018 roku rozpoczęto remont pomieszczeń przeznaczonych na powstanie kolejnej grupy dzieci przedszkolnych. Zakończono go w sierpniu 2018 roku, gdyż nie były potrzebne urzędowe pozwolenia na prowadzenie prac remontowych.

Ostrowskie przedszkole posiada plac zabaw i ogród sensoryczny. W 2021 roku została wydana urzędowa zgoda na użytkowanie terenu przyszłego ogrodu sensorycznego. Następnie zamontowano urządzenia i tablice-panele, wykonano piaskownicę i altany oraz nasadzono rośliny. Ogród zaprojektowały siostry wraz z nauczycielami miejscowego Zespołu Szkół Budowlano-Energetycznych. W październiku 2021 roku zamontowano na dachu budynku panele fotowoltaiczne[939].

W przedszkolu odbywają różne imprezy, np. w 2017 roku miały miejsce akademie i konkursy poświęcone patronce placówki s. M. Włodzimirze Wojtczak. Alicja Przybył zaprezentowała życiorys patronki, a dzieci z grupy Skrzaty przedstawiły szereg układów muzyczno-tanecznych w aranżacji s. M. Jadwigi Kosakowskiej[940]. Co roku organizowane są: uroczystość św. Elżbiety, wigilia, dzień niepodległości, Dzień Pluszowego Misia, a każdego miesiąca – „kolorowe dni przedszkola". Zapraszani są przedstawiciele różnych zawodów, np. strażak, policjant, fotograf. Dzieci uczestniczą w konkursach recytatorskich i na najładniej udekorowaną choinkę na Góreczniku[941].

Publiczne Przedszkole w Otyniu

Pierwsze wzmianki o istnieniu przedszkola w Otyniu, według zapisów kroniki domowej, pochodzą z 1936 roku (przedszkole znajdowało się w domu sióstr – jedna duża sala pod kaplicą). W przedszkolu pracowała s. Wincentia. Kolejna wzmianka pochodzi z 1943 roku – przedszkole prowadziły wychowawczynie niemieckie. Po zajęciu tutejszych terenów przez wojska radzieckie – pod koniec 1945 roku – siostry pochodzenia niemieckiego zostały wysiedlone z Otynia na tereny niemieckie, a zostały tylko siostry pochodzenia polskiego. W lipcu 1946 roku dom zakonny w Otyniu należący do prowincji wrocławskiej został przekazany prowincji poznańskiej. Przedszkole w Otyniu przechodziło różne dzieje. Od 1946 roku w przedszkolu pracowała tylko Katarzyna Brucka. Tak było przez rok. W 1947 roku od 1 września kierowniczką przedszkola została s. M. Krystyna Opertowska (pierwsza polska siostra). Przedszkole było przedszkolem parafialnym, posiadało jedną dużą salę (pod kaplicą). Za pracę wynagrodzenie zobowiązał się płacić proboszcz. Siostra Krystyna przez cały czas swojej pracy w przedszkolu powiększyła znacznie ilość zabawek, szafek, książek itp. W roku 1950 roku przedszkole zostało przekształcone z parafialnego na podlegające Wojewódzkiemu Zrzeszeniu Katolików „Caritas" w Gorzowie, które finansowało państwo. W 1954 roku został założony ogródek przedszkolny – plac zabaw (została zakupiona huśtawka, piaskownica, postawiono altanę). Dzieje przedszkola urywają się jesienią 1959 roku (brak jakichkolwiek zapisów)[942].

939 Archiwum Przedszkola w Ostrowie Wlkp. (APO), Kronika przedszkola.
940 „Biuletyn Informacyjny" 2017, nr 24, s. 64-65.
941 Tamże, 2014, nr 21, 58-59.
942 https://przedszkoleotyn.edupage.org/text4/? (dostęp 7.05.2022).

Dnia 13 lipca 1962 roku władze oświatowe w Nowej Soli przejęły dotychczasowe przedszkole Caritasu, a pracujące w nim siostry natychmiast zwolniono. W lipcu 1996 roku przedszkole wróciło ponownie pod władanie Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety i od tego czasu pracujemy nieprzerwanie. Dyrektorką przedszkola została s. Aleksandra Błaszczyk (1.09.1996–31.08.2000). W roku szkolnym 1996/1997 przedszkole było dwuoddziałowe. Dnia 14 października 1996 roku odbyła się uroczystość poświęcenia przedszkola po remoncie kapitalnym. Lipiec 1997 roku smutno zapisał się w historii przedszkola. Fala powodziowa nie ominęła Otynia. Powódź uczyniła znaczne szkody, jednakże nie zabrakło życzliwych ludzi, którzy okazali pomoc. W roku szkolnym 1997/1998 został utworzony trzeci oddział – przeprowadzono remont strychu – pomieszczenia adoptowano na salę przedszkolną.

Kolejno dyrektorkami przedszkola były:

- s. Rafaela Płudowska (1.09.2000 – 31.10.2010),
- s. Emilia Krzyżańska (30.11.2010 – 31.08.2011),
- s. Barbara Jóźwiak (1.09.2011 – 31.01.2014),
- s. Maksymiliana Figler (1.02.2014 – 31.08.2018),
- s. Faustyna Grzymska (od 1.09.2018 – nadal).

Wśród honorowych gości był bp diecezjalny Stefan Regmunt, który 2014 roku odwiedził wychowanków otyńskiego przedszkola. Delegacja z każdej grupy podarowała mu specjalnie wykonane laurki[943].

W otyńskim przedszkolu organizowane są różne imprezy, np. przeglądy piosenki religijnej, festyny rodzinne, Bale Wszystkich Świętych, misteria, konkursy plastyczne[944].

Publiczne Przedszkole w Śremie

Pierwsza ochronka w Śremie została otwarta prawdopodobnie w 1912 roku. Dokładną datę trudno ustalić, ponieważ nie zachowały się żadne dokumenty z tego okresu. Ochronkę w swoim domu przy ul. Dutkiewicza zorganizowały siostry elżbietanki z prowincji poznańskiej. Opiekę i kierownictwo powierzono wówczas s. M. Emilii. W związku z tym, że ochronka od samego początku była bezpłatna, chodziły do niej dzieci z rodzin najuboższych. Z biegiem czasu liczba dzieci uczęszczających do przedszkola niezmiernie wzrosła. Sytuacja ta niejako zmusiła siostry do rozbudowy budynku i podniesienia go o kolejne piętro. Po dokonanej rozbudowie dzieci przebywające w ochronce miały więcej swobody.

Z chwilą wybuchu wojny siostry elżbietanki zmuszone były opuścić swój dom, a tym samym zaprzestać prowadzenia w nim ochronki. Niemcy wykorzystali okazję i budynek przy ul. Dutkiewicza przebudowali, organizując w nim przedszkole dla dzieci niemieckich. Dnia 15 kwietnia 1945 roku w domu sióstr elżbietanek przy ul. Dutkiewicza 13 w Śremie otwarta została ochronka opieki społecznej. Organizatorem tejże ochronki był dr J. Krajewski, a od 1 lipca 1945 roku kierownictwo objęła s. M. Janina – Barbara Lammel. Urodziła się 25.11.1901 roku w Markowicach, pow. Środa Wlkp. Rodzice Wacław i Franciszka z domu Obecna

943 M. Figler, *Wśród najmłodszych. Otyń,* „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 60-61.

944 „Biuletyn Informacyjny" 2017, nr 24, s. 68-69; F. Grzymska, *Bal Świętych w Przedszkolu w Otyniu*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 52.

prowadzili gospodarstwo rolne. Mieli 7 synów i 10 córek. Ośmioro z dzieci zmarło po urodzeniu. Oprócz Barbary jej siostra Helena (s. M. Wacława) została elżbietanką w Katowicach. Barbara wstąpiła do zgromadzenia 30.08.1920 roku w Poznaniu. W latach 1920-1922 uczęszczała do Państwowego Seminarium Ochroniarskiego. Nowicjat rozpoczęła 2.08.1923 roku w Poznaniu. Dnia 25.08.1924 roku skierowano ją do Rogoźna, gdzie pracowała jako przedszkolanka w miejscowej ochronce. Pierwszą profesję złożyła 14.07.1925 roku w Poznaniu. Po profesji do wybuchu II wojny światowej była wychowawczynią w Śremie. Śluby wieczyste złożyła 2.08.1930 roku. W czasie okupacji przebywała u s. Wacławy w Katowicach. W latach 1945-1950 była kierowniczką przedszkola w Śremie, po czym wychowawczynią przy ul. Gimnazjalnej w Ostrowie Wlkp. W 1958 roku została przełożoną domu zakonnego przy ul. Obrońców Pokoju w Ostrowie Wlkp. Jednocześnie pracowała w przystani dziecięcej w miejscowej parafii. W 1966 roku mianowano ją przełożoną domu w Międzychodzie. W 1977 roku została przeniesiona do Sierakowa. Była oddana dzieciom. Cechowała ją pogoda ducha, radość, otwartość i życzliwość. Zmarła 13.11.2000 roku w Sierakowie. Pochowano ją 16.11.2000 roku na miejscowym cmentarzu[945].

Lata powojenne należały do bardzo trudnych, wymagających ofiarności, pracowitości i dużej prężności organizacyjnej. Przez kolejne lata borykano się z trudnościami finansowymi. Aby jednak temu zapobiec, siostra kierowniczka organizowała zabawy oraz przedstawienia dla mieszkańców Śremu, w których przygotowanie wkładała wiele swojego, a zarazem dziecięcego serca. Do przedszkola zgłaszało się coraz więcej dzieci, postanowiono zatem utworzyć kolejny, trzeci już oddział dla dzieci. Zatrudniono kolejną wychowawczynię oraz drugą siostrę zakonną.

Radość ta nie trwała jednak długo. Już w 1950 roku przedszkole zostało przejęte przez władze świeckie, a jego kierowniczką została Lucyna Kaczmarek, która funkcję tę sprawowała do 1954 roku. Wychowawczyniami w owym czasie były Maria Zalewska i Helena Dwornicka. W roku 1954 na stanowisku kierowniczym zaszła kolejna zmiana. Mianowano nową kierowniczkę przedszkola, którą na kolejne 34 lata została Maria Zalewska.

Do Przedszkola nr 1 przy ul. Dutkiewicza w latach 1949-1955 uczęszczało bardzo dużo dzieci. Pochodziły one z różnych środowisk rodzinnych. Jednak pierwszeństwo w przyjęciu miały dzieci matek pracujących, z rodzin wielodzietnych, z rodzin o trudnych warunkach materialnych, sierot oraz półsierot.

W latach 1956-1961 w Śremie działało już tylko jedno przedszkole. Było nim przedszkole przy ul. Dutkiewicza 13. Pod względem finansowym, organizacyjnym oraz metodycznym podlegało ono Wydziałowi Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej.

Śremskie przedszkole jeszcze długo borykało się z bardzo dużymi problemami lokalowymi. W placówce tej mieściły się trzy oddziały: jeden dziewięciogodzinny i dwa pięciogodzinne. Nie zaspokajało to jednak naglących potrzeb stworzenia bezpiecznej bazy dla przedszkola i jego wychowanków. W 1956 roku udało się jednak otworzyć drugi oddział dziewięciogodzinny. I to jednak też nie rozwiązało problemów lokalowych. Do przedszkola bowiem z roku na rok zgłaszało

[945] ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Janinie – Barbarze Lammel.

się coraz więcej dzieci. Z uwagi na niewystarczającą liczbę miejsc nie przyjmowano wszystkich zgłaszanych przez rodziców dzieci. Niezadowoleni z tego faktu rodzice nieustannie pisali prośby i petycje o powiększenie przedszkola lub o uruchomienie drugiego. Niestety bez rezultatów. Dopiero w 1960 roku uruchomiono trzeci oddział dziewięciogodzinny.

Wychodząc naprzeciw rodzicom pracującym do późnych godzin popołudniowych, przedłużono czas pracy przedszkola do 9,5 godziny dziennie. Następnie do jednego miesiąca ograniczono letnią przerwę w działalności placówki i w związku z tym skrócono urlopy wypoczynkowe wychowawczyń do sześciu tygodni.

Przedszkole w Śremie systematycznie kontrolowane było przez miejscowych wizytatorów wyznaczonych z ramienia Powiatowej Rady Narodowej – Inspektorat Oświaty oraz przez inspektorów wojewódzkich.

Często w śremskim przedszkolu organizowane były konferencje metodyczne z zajęciami pokazowymi. Na podobne zajęcia do pobliskich przedszkoli w powiecie wyjeżdżały nauczycielki tegoż przedszkola. Śremskie wychowawczynie starały się zapewnić dzieciom wiele atrakcji. Organizowały zabawy, festyny, gry i zabawy terenowe w parku miejskim lub ogrodzie przedszkolnym.

W 1976 roku, na terenie miasta Śremu działały już przedszkola: „Jarzębinka", „Słoneczna Gromada", Przedszkole nr 4 i Przedszkole nr 1. W Przedszkolu nr 1 przy ul. Dutkiewicza 13 na polecenie Państwowej Inspekcji Sanitarnej powiatu śremskiego z dniem 1 września 1976 roku do wyłącznego użytku przedszkola wydzielono kuchnię. Wcześniej bowiem placówka ta prowadziła wspólną kuchnię z siostrami elżbietankami.

Dnia 12 grudnia 1979 roku Przedszkole nr 1 w Śremie otrzymało swoją nazwę „Niezapominajka", a w 1991 roku, po wielu latach, wróciło do rąk prawowitych właścicieli, czyli do Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Przekazanie przedszkola odbyło się w obecności władz tejże prowincji: siostry wikarii M. Beatrycji Różniak, siostry ekonomki M. Alojzji Lewandowskiej oraz siostry dyrektor przedszkola w Lesznie M. Samueli Werbińskiej. Urząd Miasta i Gminy Śrem reprezentowali: Barbara Kręcicka – pracownik Urzędu Miasta i Gminy Wydziału Oświaty i Kultury oraz dyrektor Benedykta Skowronek. Dyrektorem mianowanym przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety została s. M. Aleksandra Błaszczyk.

Na wieść o przejęciu Przedszkola nr 1 przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety duża część rodziców posyłających dzieci do tej placówki we wrześniu kolejnego roku szkolnego nie przyprowadziła swoich dzieci do przedszkola. Z uwagi na te wydarzenia rok szkolny 1991/1992 przedszkole rozpoczęło w liczbie zaledwie dwóch oddziałów. Z roku na rok sytuacja radykalnie się zmieniała. Pozytywna i zarazem bardzo dobra opinia o przedszkolu rozchodziła się bardzo szybko. Przedszkole w niedługim czasie posiadało sześć oddziałów, do których uczęszczało 180 dzieci.

W roku 1992 znaczące zamieszanie wywołało przejście klas zerowych do szkół podstawowych. W związku z dużą liczbą dzieci zapisanych do zerówki placówki przedszkolne musiały zorganizować grupy dwuzmianowe. Ponieważ Przedszkole nr 1 nie posiadało aż tylu pomieszczeń, by mogło pomieścić zerówki, zmuszone było wynająć pomieszczenia w domu parafialnym przy kościele pw. Ducha Świętego, mieszczącego się przy ul. kard. St. Wyszyńskiego 22. W ten sposób powstała tak zwana filia przedszkola.

Do Przedszkola „Niezapominajka" prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety mogły uczęszczać wszystkie dzieci, niezależnie od wyznania rodziców. W minionych latach przedszkole to ukończyło kilkanaścioro dzieci innego wyznania.

W 1998 roku Przedszkole „Niezapominajka" obrało sobie za patronkę św. Elżbietę.

Od 1996 roku dyrektorem przedszkola była s. M. Wiktoria Czepanik, a od 1998 do 2013 roku funkcję tę pełniła s. M. Emanuela Bartkowiak, po której dyrektorem została s. M. Damiana Cykulska.

Przedszkole „Niezapominajka" w Śremie prowadzi szeroką działalność. Siostry przykładają dużą wagę do wychowania w duchu wartości chrześcijańskich oraz kultywowania tradycji. W przedszkolu organizowane są uroczystości o charakterze religijnym: święto patronki przedszkola – św. Elżbiety, spotkania opłatkowe, jasełka, poświęcenie pokarmów wielkanocnych. Co roku też organizowane są spotkania – festyny, na których spotykają się rodzice, dzieci, pracownicy przedszkola oraz mieszkańcy Śremu.

Dnia 25 października 2004 roku w przedszkolu poświęcono dwie nowe sale. Uroczystość ta rozpoczęła się mszą św. w intencji wspierających przedszkole. W śremskiej farze przewodniczył jej ks. kan. Brucki, on też poświęcił nowe sale. Dzięki tej inicjatywie dwa oddziały z filii zostały przeniesione do wspólnego budynku przy ul. Dutkiewicza.

Na początku 2005 roku utworzono stronę internetową Przedszkola „Niezapominajka", której celem była współpraca ze środowiskiem rodzinnym, zapoznanie rodziców oraz gości odwiedzających stronę z misją i priorytetami, organizacją pracy, a także wydarzeniami z życia przedszkola.

27 lutego 2006 roku bp Zdzisław Fortuniak odwiedził przedszkole i udzielił wszystkim pasterskiego błogosławieństwa.

W 2006 roku podczas mszy św. z okazji zakończenia roku przedszkolnego 2005/2006 poświęcono sztandar Przedszkola „Niezapominajka" w Śremie przedstawiający wizerunek patronki – św. Elżbiety.

W kolejnym roku wykonano nowy płot od ul. Franciszkańskiej, zapewniający bezpieczeństwo dzieciom. Natomiast podczas wakacji wymienione zostały zabawki na placu zabaw, powstały dwie nowe piaskownice, a także zmodernizowano kanalizację.

W maju 2008 roku kontynuowano prace renowacyjne: zdemontowano stary chodnik, a w jego miejsce położono kostkę staromiejską. Zrobiono także podjazd dla wózków, mając nadzieję, że teraz rodzicom i dzieciom będzie wygodniej wchodzić do przedszkola. Następnie na przełomie lipca i sierpnia, dzięki hojności Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej, na nowo została wykonana elewacja budynku, którego estetyka do dziś zachwyca zarówno rodziców, jak i samych przedszkolaków.

W 2009 roku utworzono ogród dydaktyczny – zakątek umożliwiający dzieciom bezpośredni kontakt z przyrodą, która stanowi źródło wrażeń, doznań i przeżyć. W ogrodzie oprócz roślin dzieci mogą poznawać wiele gatunków ptaków i owadów. Na szczególną uwagę zasługuje oczko wodne połączone z potokiem. W tym samym roku przeprowadzono kolejne remonty: renowację okien, impregnację podłóg oraz generalny remont łazienki na parterze.

W 2010 roku przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska podarowała projektor multimedialny umożliwiający prezentację materiału dydaktycznego. Z funduszy zgromadzenia od strony ul. Dutkiewicza został ukończony płot.

Dnia 3.04.2011 roku przedszkole odwiedził bp Grzegorz Balcerek, który podziękował siostrom oraz pracownikom za wkład w wychowanie religijne dzieci i wpisał się do kroniki przedszkolnej.

W październiku 2011 roku na placu zabaw zamontowano nowe sprzęty. Dzięki zapobiegliwości siostry dyrektor M. Emanueli Bartkowiak plac zabaw wyróżnia się wysoką jakością oraz optymalnymi rozwiązaniami przestrzennymi. Dzieci, gdy tylko pozwalają na to warunki atmosferyczne, bawią się na bezpiecznym przestronnym placu zabaw, wyposażonym w oryginalne konstrukcje oraz unikalne panele edukacyjne, dzięki którym mogą dokonywać wielu ciekawych odkryć i doświadczać całej gamy pozytywnych emocji.

W marcu 2014 roku zostało otwarte i poświęcone boisko sportowe tzw. miniorlik. Uroczystości rozpoczęły się od poświęcenia figury Matki Bożej przez bpa Zdzisława Fortuniaka. Następnie odbyła się msza św. w kościele pw. Wniebowzięcia NMP, na której zaproszeni goście – burmistrz Śremu Adam Lewandowski, ks. prałat Marian Brucki, przełożona prowincjalna s. M. Kamila Paszkowiak oraz zgromadzeni goście poznali historię 125-letniego pobytu sióstr elżbietanek w Śremie. Po mszy św. dzieci wystawiły przedstawienie z życia Matki Marii Merkert i sióstr elżbietanek przybyłych do Śremu[946].

Latem 2014 roku powstała scena widowiskowa, a w październiku 2015 roku zamontowano nowe sprzęty na placu zabaw, m.in. kuter rybacki, w którym może bawić się ok. 25 dzieci oraz huśtawka tzw. bocianie gniazdo. Plac zabaw wyróżnia się wysoką jakością i optymalnymi rozwiązaniami przestrzennymi, a każde urządzenie zabawowe posiada certyfikat TUV zgodnie z aktualnymi normami. W grudniu 2015 roku przedszkole otrzymało profesjonalny sprzęt nagłaśniający do dwóch sal.

W przedszkolu organizowane są różne imprezy, np. w 2017 roku dzieci przedstawiły pantomimę z życia Maryi w kinoteatrze Słonko w Śremie. W przedszkolu odbył się festyn „Niezapominajkowe Spotkania", przeznaczony dla dzieci i ich rodzin[947]. Dzieci uczestniczą także w corocznych rekolekcjach[948].

Obecnie do Przedszkola „Niezapominajka" w Śremie uczęszcza 172 dzieci. Funkcjonują w nim cztery grupy dziewięciogodzinne i trzy grupy pięcio- oraz sześciogodzinne.

Atmosfera stwarzana przez personel przedszkola sprzyja prawidłowemu rozwojowi psychofizycznemu i społecznemu dzieci. Proces ten wspomagany jest także poprzez zapraszanie artystów teatralnych, muzyków oraz udział w zajęciach dodatkowych.

946 „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 75-76.
947 Tamże, 2017, nr 24, s. 76-77.
948 Tamże, 2014, nr 21, s. 62.

Niepubliczne Przedszkole w Zielonej Górze

W Zielonej Górze w latach 1947-1962 siostry prowadziły przedszkole, aż do jego likwidacji przez władze państwowe[949]. Od 2001 roku w Zielonej Górze istnieje całoroczne specjalne przedszkole dla dzieci niepełnosprawnych. Przedszkole sióstr elżbietanek jest placówką katolicką, przyjmującą za podstawę wychowania chrześcijański system wartości. Głównym zadaniem placówki jest:

- kompleksowa rehabilitacja w sferze psychologicznej, społecznej i medycznej dziecka;
- sprawowanie opieki nad dziećmi zdrowymi i niepełnosprawnymi odpowiednio do ich potrzeb oraz możliwości placówki;
- pomaganie rodzinie w wychowaniu dziecka.

Przedszkole posiada sale dydaktyczne i sale zabaw dostosowane do potrzeb dzieci. Sale są bardzo kolorowe, słoneczne, przytulne i przestronne. Szczególną wagę przywiązuje się do estetyki, wyglądu i wyposażenia pomieszczeń przedszkolnych. Placówka jest wyposażona w meble z atestami bezpieczeństwa. W kącikach tematycznych (kuchenny, majsterkowicza, fryzjerski, lekarski, wypoczynkowy, przyrodniczy i kącik lalek) znajdują się pomoce i materiały dydaktyczne, do których dzieci mają nieograniczony dostęp. Łazienka ma regulowane umywalki, uchwyty umożliwiające poruszanie się i utrzymywanie równowagi oraz przewijak. W kuchence odbywają się cotygodniowe zajęcia kulinarne. Posiada biblioteczkę, która umożliwia i ułatwia rodzicom dostępność do różnego rodzaju książek z psychologii, pedagogiki, dydaktyki i metodyki oraz czasopism. Przedszkole współpracuje z Zakładem Opiekuńczo-Wychowawczym „Elżbietanki" w celu rehabilitacji. Dzieci korzystają głównie z sali gimnastycznej, gdzie pod okiem rehabilitantów poddawane są ćwiczeniom równoważnym, masażom i zabiegom fizykoterapeutycznym. W budynku jest winda, alarm i monitoring[950]. Do tego przedszkola przyjmuje się dzieci od trzeciego roku życia do rozpoczęcia nauki w szkole. Dziećmi zajmują się dwie nauczycielki i dwie opiekunki. Każdy pracownik placówki posiada określone zadania, które należą do jego obowiązków. W przedszkolu zostały opracowane kategorie i rodzaje kwalifikacji dla określonego zawodu. W karcie kwalifikacji podano rodzaje wymaganych kwalifikacji w następujących kategoriach: wykształcenie, doświadczenie zawodowe, uprawnienia zawodowe, dodatkowe wymagania, predyspozycje indywidualne i cel stanowiska. Co roku dyrektor placówki ocenia każdego pracownika. W przedszkolu przykłada się dużą wagę do współpracy z rodzicami, którzy mogą uczestniczyć w każdych zajęciach. Rodzice biorą udział w tworzeniu i realizacji indywidualnego planu pracy dziecka. Współorganizują uroczystości przedszkolne, np. święto św. Elżbiety, Bal Wszystkich Świętych, spotkania opłatkowe i wielkanocne, Dzień Babci i Dziadka, Dzień Rodziny (Ojca i Matki)[951]. W 2022 roku do placówki uczęszcza 18 dzieci. Dyrektorką przedszkola specjalnego od 2001 roku jest s. M. Irmina Zielińska.

949 I. Zielińska, *Te Deum laudamus*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2002, nr 10, s. 31-33.

950 E. Krzyżańska*, Monografia Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2005, s. 49-52 [komputeropis]; https://nowa.elzbietanki.pl/category/nowosci-przedszkole-specjalne/ (dostęp 9.05.2022); https://nowa.elzbietanki.pl/pracownie-terapeutyczne/ (dostęp 9.05.2022).

951 I. Zielińska, *Wpływ wdrożenia normy ISO 9001:2000 na jakość pracy placówki specjalnej na przykładzie Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Gniezno 2005, s. 7-8 [komputeropis]; E. Nawrotkiewicz, *Przedszkole Zielona Góra*, „Biuletyn Informacyjny" 2017, nr 24, s. 70-73; „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, 63.

W 2012 roku – obok zielonogórskiego Specjalnego Przedszkola dla dzieci niepełnosprawnych – siostry otworzyły całoroczne Ogólnodostępne Niepubliczne Przedszkole z Oddziałami Integracyjnymi, w którym funkcjonują dwie grupy: młodsza i starsza. Bardzo często rodzice, którzy przyprowadzają dzieci niepełnosprawne, zapisują także rodzeństwo tych dzieci do przedszkola ogólnodostępnego. Niewielka ilość grup pozwala na indywidualne spojrzenie na każde dziecko. Przedszkole zatrudnia wykwalifikowanych, kompetentnych i odpowiedzialnych nauczycieli, którzy starają się poznać osobowość dziecka, odkryć jego możliwości i talenty, uczyć poruszania się w świecie zewnętrznym, w harmonii miłości i dobra względem drugiego człowieka. Podstawą realizowania procesu wychowawczo-dydaktycznego jest prawda o człowieku, którego źródłem, sensem i celem jest Bóg. Podczas realizowania programu wychowawczego i edukacyjnego wychowawcy starają się z dziećmi bawić, rozmawiać, eksperymentować, badać, sprawdzać i wyciągać wnioski. Założenia dotyczące pracy przedszkola są realizowane we współpracy z rodzicami, a także ze środowiskiem lokalnym. Bardzo ważną kwestią jest wychowanie w duchu religijno-moralnym[952]. Okazją do tego jest np. coroczne święto św. Elżbiety. Dzieci przygotowują na ten dzień spektakle teatralne, akademie, wspólnie z nauczycielami przygotowują prezenty i przede wszystkim razem z siostrami uczestniczą we mszy św. w kaplicy. Od lat dzieci nazywają tę uroczystość „Imieninami Sióstr Elżbietanek”[953].

W 2022 roku przedszkole liczy 45 dzieci. Od 2012 roku obowiązki dyrektorki przedszkola pełni s. M. Irmina Zielińska.

W przedszkolach prowadzonych przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w prowincji poznańskiej realizowane są programy wychowawczo-dydaktyczne zatwierdzone przez Ministra Edukacji Narodowej, a opieka i wychowanie oparte są na zasadach personalizmu chrześcijańskiego. Przedszkola sióstr elżbietanek preferują szeroką współpracę z organami pełniącymi nadzór pedagogiczny, urzędnikami państwowymi, przedstawicielami innych przedszkoli, szkół, poradni oraz innych instytucji. Siostry borykają się w swojej pracy z wieloma trudnościami, ale i doświadczają wielu radości. W trudnych sytuacjach mogą liczyć na ludzi dobrej woli, a przede wszystkim na rodziców przedszkolaków, którzy w różny sposób wspierają działalność przedszkoli. Siostry zawierzają przedszkola Bogu, co pozwala im z optymizmem patrzeć w przyszłość[954].

Po II wojnie światowej elżbietanki prowincji poznańskiej zgodnie ze swoim charyzmatem podjęły działalność opiekuńczo-wychowawczą, która nie ograniczała się wyłącznie do prowadzenia przedszkoli, ale była szeroko otwarta na potrzebujących pomocy, wśród których były dzieci i młodzież. Siostry objęły opieką wychowawczą ochronki, żłobki, sierocińce, przytułki, bursy, internaty dla młodzieży pracującej. Ochronki powstały w małych domach zakonnych, w miejscowościach, gdzie nie było przedszkola gminnego lub zakładowego. W ochronkach przebywały dzieci w wieku 3-10 lat, zupełnie lub częściowo pozbawione opieki oraz sieroty. Najczęściej placówkę prowadziła jedna lub dwie siostry, mając do pomocy osobę świecką. W grupie znajdowało się 30-40 dzieci, które czasem otrzymywały dotacje z kościelnego Caritasu

952 https://nowa.elzbietanki.pl/category/nowosci-przedszkole-ogolnodostepne/ (dostęp 9.05.2022).
953 E. Nawrotkiewicz, *Św. Elżbieta w przedszkolu w Zielonej Górze*, „Biuletyn Informacyjny” 2018, nr 25, s. 54.
954 T. Zipner, *Działalność sióstr elżbietanek prowincji polskich*, s. 526.

lub okazyjnie dary czy paczki zagraniczne. Ochronki należały do zgromadzenia i nie podlegały władzy świeckiej. Siostry zakładały je przy parafii, w gminie czy w mieście przy zakładach pracy[955].

Tabela 48. Ochronki w prowincji poznańskiej

Miejscowość	Liczba podopiecznych	Liczba sióstr	Zakres działalności	Własność
Kruszwica „Św. Antoniego", ul. Poznańska 10	40	1	1945-	własna
Kruszwica „Dzieciątka Jezus", ul Kolegiacka	52	1 + 1 osoba świecka	1945-	parafialna
Bojanowo	b.d.	1	1945-1951	własna

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Oprócz ochronek elżbietanki zakładały i prowadziły sierocińce, na co władze komunistyczne patrzyły nieufnie. Uchwałą Rady Ministrów z 12.06.1945 roku doszło do przekazania resortowi oświaty opieki nad dziećmi powyżej trzeciego roku życia, który pragnął zastąpić zakonne sierocińce i ochronki państwowymi domami dziecka[956]. Zgodnie z ówczesną polityką państwa domy dziecka poddano upolitycznieniu i centralizacji, tak jak stało się to w komunistycznej służbie zdrowia. Na mocy tej uchwały zakonne sierocińce i ochronki przeszły pod zarząd państwa. Po upaństwowieniu część z nich zupełnie znikła, inne zastąpiono nazwą: państwowy dom dziecka[957].

Tabela 49. Sierocińce w prowincji poznańskiej

Miejscowość	Liczba podopiecznych	Liczba sióstr	Zakres działalności	Własność
Łopienno	60	8	1945-1949	własna
Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna 13	70	6	1945-1949	własna
Wschowa	150	5	1945-1949	własna

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Elżbietanki prowadziły bursy, internaty i świetlice dla młodzieży dojeżdżającej i pracującej. W internatach przyjmowały także młodzież akademicką.

Tabela 50. Bursy i internaty

Miejscowość	Liczba podopiecznych	Liczba sióstr	Zakres działalności	Własność
Poznań, ul. Kościelna 5	17	1	1946-?	własna
Poznań, ul. Wieżowa 5	b.d.	b.d.	1945-	własna

955 Tamże, s. 570-571.
956 A. Kelm, *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Warszawa 2006, s. 174-176.
957 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, s. 582-583.

Międzychód, ul. 17 Stycznia 124	8	2	1945-1949	miejska
Odolanów	7	b.d.	1946-1949	własna
Ostrów Wlkp., ul. Obrońców Pokoju 6	b.d.	1	1950-1952	własna

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

W latach 50. XX wieku władze komunistyczne rozpoczęły zamykanie burs, internatów i świetlic prowadzonych przez zgromadzenia, istniejących przy szkołach i domach zakonnych. Komuniści dążyli do odzyskania całkowitego wpływu na młodzież szkół zawodowych i średnich. W 1950 roku zlikwidowali świetlicę „Dzieciątka Jezus" w Rogoźnie. Dnia 27.08.1954 roku władze rozpoczęły akcję zabierania zgromadzeniom burs i internatów. W tym celu wysłały specjalne ekipy, które bezprawnie wtargnęły do zakonnych pomieszczeń i je zajęły, pozbawiając zgromadzenia kolejnej bazy materialnej[958].

Autorką ciekawego pomysłu była s. M. Luitbirga Janiszewska. Elżbieta Janiszewska urodziła się 19.11.1886 roku w Toruniu-Podgórz. Ojciec był urzędnikiem pocztowym. Elżbieta miała tylko siostrę. Gdy ukończyła 24 lata, wstąpiła do zgromadzenia we Wrocławiu. Strój duchowny otrzymała 24.04.1911 roku i odbyła roczny ścisły nowicjat. W drugim roku nowicjatu została skierowana do domu zakonnego przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu i tam została do śmierci. Pierwszą profesję złożyła 17.06.1913 roku we Wrocławiu. W zgromadzeniu uzyskała kwalifikacje pielęgniarskie, choć bardziej poświęciła się pracy charytatywnej. Przez 60 lat prowadziła działalność charytatywną w Poznaniu. Zmarła 29.02.1976 roku w 90. roku życia i 63. roku profesji zakonnej. Pochowano ją 4.03.1976 roku na cmentarzu komunalnym Poznań-Miłostowo[959].

Gorliwość s. M. Luitbirgi opisała Halina Walczak: *Zakres jej pracy obejmujący opiekę materialną i moralną nad biednymi był ogromny, gdyż parafia liczyła wówczas ponad 40 tysięcy dusz. Do niej więc należało wyszukiwanie na terenie parafii ludzi prawdziwie biednych, przydzielaniem im stałego wsparcia w bonach żywnościowych, ziemniaków i opału na zimę, wyszukiwanie pracy, staranie o rentę, ściąganie różnych dokumentów, wydawanie paczek z żywnością, odzieżą itp. A jakże wspaniałe wyniki miała w zakresie roztaczanej przez siebie opieki moralnej wśród parafian. Ileż to „dzikich małżeństw" doprowadziła do ślubu kościelnego, pogodziła zwaśnionych. Interweniowała wśród alkoholików i ludzi prowadzących się niemoralnie. Roztaczała opiekę nad małoletnimi i sierotami* […][960].

Równocześnie od 1927 roku przy parafii pw. Najświętszego Serca Jezusowego w dzielnicy Poznań-Jeżyce wraz z miejscowym duchowieństwem zorganizowała opiekę nad dziewczętami bezdomnymi i bez pracy, tzw. przystań, którą z czasem nazwano Domem św. Elżbiety. Przystań służyła dziewczętom, które z różnych miejscowości przyjeżdżały do pracy w mieście. Pobyt dziewcząt w Domu św. Elżbiety polegał na łączeniu pracy z życiem opartym na ustalonych

958 A. Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980*, Lublin 2004, s. 236-237.
959 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. Siostrze M. Luitbirdze – Elżbiecie Janiszewskiej.
960 Tamże.

normach etycznych. W regulaminie domu napisano: *Wszystkie pensjonarki* […] *winny otaczać się wzajemnie siostrzaną miłością, uprzejmością i dobrocią. Wszystkie niechaj się uważają jako siostry jednej rodziny bez względu na wiek, pochodzenie i uzdolnienie*. Terapia wychowawcza stosowana w Domu św. Elżbiety chroniła dziewczęta przed upadkiem moralnym[961].

Według danych z 2021 roku siostry w prowincji nie prowadzą burs, ochronek, sierocińców i żłobków. W latach 2014 -2016 istniała ostatnia bursa dla dziewcząt w Zielonej Górze. Siostry nadal prowadzą świetlice dla dzieci. Przykładem jest świetlica „Przystań bł. Marii Luizy Merkert" przy ul. Łąkowej w Poznaniu[962].

Dzieci od 6 do 16 lat uczestniczą w letnich półkoloniach pod hasłem „Wakacje z Bogiem". Przykładowo w Krotoszynie w 1999 roku 55 dzieci z uboższych rodzin brało udział w półkoloniach. Jak oceniła s. M. Teresa Kosicka: *Duże zaangażowanie dzieci i ich entuzjazm, a także pozytywna ocena rodziców* […] *są potwierdzeniem, że czas letnich półkolonii dla dzieci nie jest czasem straconym, więcej zachętą, aby w przyszłym roku ponownie wspólnie przeżyć „Wakacje z Bogiem"*[963]. W 2007 roku 60 dzieci z miasta i okolic uczestniczyło w letnich półkoloniach w domu prowincjalnym w Poznaniu. Półkolonie odbyły się w dwóch turach, po tygodniu każda. Grupy były mieszane – starsze dzieci opiekowały się młodszymi, ucząc się odpowiedzialności za innych[964].

W trosce o życie i zdrowie noworodków elżbietanki prowincji poznańskiej na początku XXI wieku zaangażowały się w inicjatywę o nazwie: okno życia, podjętą przez Caritas Polska[965]. Okno życia jest miejscem, w którym matki mogą anonimowo pozostawiać nowonarodzone dzieci, nie narażając je na niebezpieczeństwo. Inicjatywa Caritasu zwraca uwagę społeczeństwa na problem porzuconych dzieci oraz prowadzi do zmiany nastawienia do adopcji i do kobiet oddających dzieci do adopcji. Okno życia daje możliwość przekazania noworodka do adopcji jako alternatywę dla aborcji[966].

Okno otwiera się od zewnątrz, jest w nim zamontowane ogrzewanie i wentylacja. Po otwarciu włącza się alarm, który wzywa opiekujące się oknem osoby. Niezwłocznie uruchamiane są procedury medyczno-administracyjne, to znaczy powiadomione zostają pogotowie ratunkowe i sąd rodzinny[967].

W prowincji istnieją dwa okna życia w:

- Ostrowie Wlkp.,
- Zielonej Górze.

Okno życia przy ul. Gimnazjalnej 13 w Ostrowie Wlkp. powstało 8.12.2015 roku z inicjatywy prezydent miasta Beaty Klimek i siostry przełożonej M. Danuty Dorsz przy współpracy dyrektora

961 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, s. 327-329.
962 M. Serafin, *Świetlica dla dzieci „Przystań bł. Marii Luizy Merkert"*, „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 88-89.
963 T. Kosicka, *Wakacje z Bogiem*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2000, nr 5, s. 11.
964 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2007, nr 15, s. 55.
965 https://pl.wikipedia.org/wiki/Okno_%C5%BCycia (dostęp 7.05.2022).
966 W Oknach Życia prowadzonych przez Caritas Polska znaleziono 110 dzieci, https://caritas.pl/projekty/okna-zycia/ (dostęp 7.05.2022).
967 Tamże.

Caritasu Diecezji Kaliskiej ks. Jacka Andrzejczaka[968]. Poświęcił je bp diecezjalny Edward Janiak[969]. Opiekę nad tym miejscem powierzono elżbietankom, o czym w dniu poświęcenia zapewniła przełożona domu s. M. Danuta Dorsz: *Będziemy starały się to miejsce w sposób szczególny otaczać, czuwać wraz z Maryją, by stało się domem i łańcuchem miłości. Będziemy starały się służyć i opiekować, by nic złego nie stało się*[970]. Jak dotąd w ostrowskim oknie życia pozostawiono troje dzieci: chłopca (3.02.2017 r.), dziewczynkę (5.04.2021 r.) i chłopca (19.12.2021 r.)[971].

W Narodowy Dzień Życia 24.03.2009 roku bp diecezjalny Stefan Regmunt poświęcił okno życia w domu sióstr elżbietanek przy pl. Powstańców Wielkopolskich 4 w Zielonej Górze. Jak oświadczył wicedyrektor Caritasu Grzegorz Idziak: *Lokalizacja okna pozwala na łatwy dostęp do niego, a jednocześnie gwarantuje dyskrecję. Ważny jest fakt, że matka pozostawiająca nowonarodzone dziecko w oknie życie może liczyć na pełną anonimowość*[972]. Przed powstaniem okna życia odczytano w diecezji specjalny komunikat, w którym bp S. Regmunt podkreślał m.in., *że to dzieło, podjęte przez Caritas Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej przy współpracy Sióstr Elżbietanek i wielu życzliwych ludzi, będzie chroniło życie, będzie pomagało kobietom w trudnych sytuacjach, kiedy muszą podejmować decyzje dla nich bardzo bolesne. Waszej modlitwie polecam inicjatywę ratowania dzieci, której jedną z form jest okno życia. Proszę byście informację o jego istnieniu przekazywali w swoich rodzinach, wśród znajomych, w środowisku pracy. Niech w ten sposób dotrze zwłaszcza do tych, którzy nie chcą bądź nie są przygotowani do przyjęcia nowego życia, aby pozwolili innym zatroszczyć się o nie, by mogło się rozwijać i trwać*. Po poświęceniu bp S. Regmunt odprawił mszę św. w konkatedrze pw. św. Jadwigi, w której uczestniczyła m.in. przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska[973]. Przełożona domu s. M. Edyta Rychter zapewniła: *Będziemy reagowały na alarm, który się włączy, czyli każdorazowo, kiedy zostanie otwarte „Okno Życia". Po przyjściu na dół będziemy sprawdzały, czy rzeczywiście położono w nim dziecko, czy może ktoś z przechodniów otworzył okno z ciekawości. Jeśli będzie tam dziecko, będziemy się nim opiekować do chwili przyjazdu karetki pogotowia*[974]. W zielonogórskim oknie życia pozostawiono troje dzieci.

968 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2017 r., s. 9; M. Praska, *Oddano dziecko do Okna Życia w Ostrowie Wlkp.*, https://pleszew.naszemiasto.pl/oddano-dziecko-do-okna-zycia-w-ostrowie-wielkopolskim/ar/c1-8601701 (dostęp 7.05.2022).

969 https://konkatedra-ostrowwlkp.pl/2015/12/10/okno-zycia-w-ostrowie/ (dostęp 7.05.2022).

970 „Biuletyn Informacyjny" 2015, nr 22, s. 122-127.

971 http://www.osrodek.osw.pl/OKNO%C5%BBYCIA/tabid/141/language/pl-PL/Default.aspx (dostęp 7.05.2022); M. Praska, *Oddano dziecko do Okna Życia w Ostrowie Wlkp.*, https://pleszew.naszemiasto.pl/oddano-dziecko-do-okna-zycia-w-ostrowie-wielkopolskim/ar/c1-8601701 (dostęp 7.05.2022).

972 http://ekai.pl/wydarzenia/polska/x18880/zielona-gora-juz-jest-okno-zycia/ (dostęp 7.05.2022).

973 https://nowa.elzbietanki.pl/okno-zycia/ (dostęp 7.05.2022).

974 A. Bensz-Idziak, Chronić ludzkie życie, https://m.niedziela.pl/artykul/100904/nd/Chronic-ludzkie-zycie (dostęp 7.05.2022).

3.3. Zakłady i ośrodki dla starszych, niepełnosprawnych i upośledzonych

W ramach szczególnej troski o osoby starsze i chore elżbietanki posługiwały w domach starców[975] prowadzonych zarówno przez władze kościelne, jak i państwowe. Po wojnie władze państwowe doceniały pracę sióstr, dlatego zwracały się do zgromadzenia o podjęcie pracy przez siostry w domach. Przebywali w nich ludzie w różnym wieku i obojga płci, często opuszczeni przez najbliższych i niemający rodzin. Siostry opiekowały się nie tylko starcami, ale także pielęgnowały nieuleczalnie chorych, w tym ze schorzeniami psychicznymi[976].

W latach 1945-1950 w prowincji poznańskiej siostry pracowały w trzech placówkach pozakościelnych:

- Miejski Dom Starców w Gnieźnie, ul. Wrzesińska 21
- Przytułek dla Starców w Krobi, ul. Poznańska
- Miejski Dom Starców w Ostrowie Wlkp., ul. Partyzancka 8
- oraz w dwóch placówkach kościelnych:
- Miejski Dom Starców w Gnieźnie, ul. Kolegiaty 2
- Nowy Dom Starców w Ostrowie Wlkp., ul. 3 Maja 30[977].

W latach 1945-1948 elżbietanki prowincji poznańskiej opiekowały się domem starców przy pl. Daszyńskiego 28 w Sławie, należącym do prowincji wrocławskiej. Dom przestał istnieć 11.05.1948 roku po tym, jak władze komunistyczne przeniosły pensjonariuszy do placówek świeckich[978].

Działalność elżbietanek w prowincji poznańskiej przedstawia poniższa tabela:

Tabela 51. Domy Starców

Miejscowość	Nazwa Domu	Liczba miejsc	Liczba miejsc zajętych	Likwidacja
Gniezno, ul. Wrzesińska 21	Miejski Dom Starców (fundacja)	22	18	31.03.1950 r. zwolniono siostry z pracy
Krobia, ul. Poznańska	Przytułek dla Starców	14	8	31.12.1949 r. zwolniono siostrę z pracy
Ostrów Wlkp., ul. Partyzancka 8	Miejski Dom Starców	40	–	Pozwolono siostrze nadal pracować
Gniezno, ul. Kolegiaty 2	Miejski Dom Starców	26	26	1.05.1950 r. odebrano siostrom opiekę nad starcami
Ostrów Wlkp., ul. 3 Maja 30	Nowy Dom Starców (własność kościelna)	60	60	Pozwolono siostrom nadal pracować

Źródło: D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 43.

975 Na podstawie kronik poszczególnych placówek oraz zestawień wysyłanych do domu prowincjalnego wynika, że w odniesieniu do tych samych domów używano różnych określeń: domy, przytułki, miejskie domy starców. D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 43.

976 K.Ż. Sztylc, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 250-251.

977 ADPP, A. Kemnic, *Praca w domach opieki dla dorosłych po 1945 roku*, s. 1-2 [komputeropis].

978 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 43-44.

Domy starców w prowincji odegrały rolę opiekuńczą. Praca sióstr była różna. Oprócz stałej opieki pielęgniarskiej siostry zajmowały się sprawami administracyjnymi i prowadzeniem gospodarstwa domowego: prowadziły dokumentację, troszczyły się o prowiant, przygotowywały posiłki, dbały o czystość bielizny, odzieży i pościeli oraz pilnowały porządku w pomieszczeniach i na korytarzach. Siostry znajdowały czas na potrzeby duchowe i religijne pensjonariuszy. Każdy gest życzliwości, dobroci, miłości bliźniego, pociecha i odrobina nadziei, zwłaszcza w obliczu śmierci czy długotrwałej choroby rodziły wdzięczność ze strony podopiecznych. Posługa wśród ludzi chorych, starszych i samotnych wymagała od sióstr ogromnej ofiary, cierpliwości i poświęcenia[979].

Po zlikwidowaniu przez państwo domów starców, w latach 50. XX wieku powstawały państwowe domy opieki społecznej dla dorosłych. W tym czasie siostry były zwalniane ze szpitali i zatrudniane w państwowych domach opieki społecznej. Według danych w 1949 roku 17 elżbietanek pracowało w tych domach, a w 1989 roku było ich 30. Na terenie prowincji siostry pracowały w następujących domach opieki społecznej dla dorosłych: Kochłowy, Psary, Marszałki, Ostrów Wlkp. ul. Partyzancka 7 i Poznań ul. Grobla 26[980].

Dom Pomocy Społecznej w Kochłowach, pow. Ostrzeszów, mieści się w zespole dworsko-parkowym wraz z podwórzem gospodarczym. Stanowi przykład założenia rezydencjonalnego istniejącego od I połowy XIX wieku, ukształtowanego na początku XX wieku i przekształconego częściowo w okresie międzywojennym XX wieku. Otacza go park krajobrazowy o pow. 2,20 ha, w którym zachowała się pierwotna kompozycja i drzewostan z XIX i XX wieku. Po upaństwowieniu całego zespołu przez władze państwowe 1.11.1947 roku w tym obiekcie powstał dom starców. W latach 1950-1952 przekształcono go w Dom Opieki Społecznej dla Dorosłych. W 1952 roku elżbietanki rozpoczęły w nim pracę. Na wniosek Wojewódzkiego Wydziału Opieki Społecznej w Poznaniu od 30.12.1952 roku przełożona prowincjalna s. M. Zofia Nawrocik skierowała siostry do pracy w Kochłowach. Dekretem z 29.01.1953 roku abp Walenty Dymek erygował tam placówkę elżbietańską. Siostry zamieszkały w pomieszczeniach domu opieki. Pierwsze pensjonariuszki przyjechały 23.01.1953 roku. Było to 50 bosych, obdartych i zawszawionych kobiet, które zachowywały się wulgarnie i złośliwie. Z czasem kobiety zżyły się z otoczeniem. Ich serdeczne traktowanie przez siostry doprowadziło do tego, że pensjonariuszki z zaufaniem zwracały się do sióstr i bardzo chętnie pomagały w pracach domowych. Początkowo w domu opieki pracowało sześć – dziewięć sióstr. W latach 60. XX wieku władze państwowe zwolniły trzy siostry, przyjmując na ich miejsce trzy osoby świeckie[981]. W 1953 roku powstał Państwowy Zakład Specjalny dla Dorosłych z przeznaczeniem dla kobiet umysłowo upośledzonych, który w 1967 roku zmienił nazwę na: Państwowy Dom Specjalny dla Dorosłych z przeznaczeniem dla kobiet umysłowo upośledzonych. Kolejne przekształcenie miało miejsce w 1970 roku, wówczas nosił nazwę: Państwowy Dom Specjalny dla Umysłowo Upośledzonych Zdolnych do Pracy. W 1972 roku założono w nim Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych z przeznaczeniem dla

979 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 44.
980 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne w Wielkopolsce*, s. 29.
981 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 45.

kobiet umysłowo upośledzonych. W 1974 roku zmieniono nazwę na: Państwowy Dom Pomocy Społecznej z przeznaczeniem dla kobiet umysłowo upośledzonych. W 1992 roku Dom Pomocy Społecznej z przeznaczeniem dla kobiet umysłowo upośledzonych. W latach 1999-2001 nosił nazwę Dom Pomocy Społecznej z przeznaczeniem dla kobiet umysłowo upośledzonych lub chorych psychicznie wymagających stałej opieki. Od 20.03.2001 roku jest to Dom Pomocy Społecznej z przeznaczeniem dla osób przewlekle psychicznie chorych[982]. Elżbietanki pracowały w domu opieki społecznej w Kochłowach do 2004 roku. Powodem, dla którego siostry odeszły, była decyzja przełożonych zgromadzenia podyktowana spadkiem powołań do zgromadzenia[983].

Dom Pomocy Społecznej w Psarach powstał 1954 roku w znacjonalizowanym majątku rodziny Brodowskich, byłych właścicieli miejscowości. Na potrzeby domu przeznaczono pałac wraz z budynkiem kuchni dworskiej i ośmiohektarowym parkiem. Jako pierwsza w grudniu 1954 roku zamieszkała Helena Warot, mieszkanka zlikwidowanego Domu Starców w Ostrowie Wlkp., prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr Elżbietanek. W wieloosobowych salach zamieszkały osoby starsze, schorowane, samotne i odrzucone przez rodzinę. Opiekę nad mieszkańcami pełnili pracownicy świeccy wraz z siostrami elżbietankami, które mieszkały w domu do 2001 roku (likwidacja placówki 29.11.2000). Siostry pracowały także w administracji. Przy domu utworzono gospodarstwo pomocnicze (do 2002 roku), w którym w ogrodzie, na polach, przy zwierzętach i przy czynnościach porządkowych pracowało wielu mieszkańców wraz z opiekunami. W pierwszych latach powojennych zaspokajane były przede wszystkim potrzeby związane z zapewnieniem „dachu nad głową", posiłku i opieki medycznej w odpowiednich warunkach higienicznych. W latach 70. XX wieku pojawiło się kolejne pokolenie osób wymagających opieki i wsparcia. Z pomocą przyszła im angielska arystokratka Lady Ryder, która ukochała Polskę i Polaków – lotników, którymi w Wielkiej Brytanii w czasie wojny opiekowała się jako pielęgniarka. Postanowiła, że ich pamięć winna być po wojnie uczczona założeniem instytucji, która by z równą jak oni ofiarnością, pogodą i bezinteresownością służyła wszystkim dotkniętym chorobą, nędzą i samotnością. Lady Ryder założyła fundację Sue Ryder, która wybudowała w Polsce 30 pawilonów mieszkalnych, w tym jeden w Psarach. Pawilon zwany do dzisiaj angielskim został zbudowany z materiałów angielskich przez robotników angielskich i przez nich w całości wyposażony. Lady Ryder aż do śmierci 2.11.2000 roku interesowała się powstałymi domami, odwiedzała je i przebywała wśród mieszkańców. Wielką kontynuatorką tradycji Lady Ryder w Polsce była zmarła w 2011 roku Maria Stolzman. Aktualnie w domu przebywa 166 osób przewlekle chorych psychicznie, w tym 69 kobiet i 97 mężczyzn. Najmłodszy mieszkaniec ma 25 lat, natomiast najstarszy 91[984].

W 1952 roku w budynkach po zlikwidowanym Małym Seminarium Duchownym Księży Salezjanów władza ludowa utworzyła dla 180 osób kobiet i mężczyzn dom starców w Marszałkach. Placówka mieściła się w dawnym sierocińcu dla dziewcząt, ufundowanym

982 ADPP, Historia Domu Pomocy Społecznej w Kochłowach.
983 https://dpskochlowy.pl/historia-domu/ (dostęp 13.03.2022).
984 ADPP, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe. Poznań 1 stycznia 2000 r., s. 48; https://www.dpspsary.pl/nasz-dom/historia (dostęp 14.03.2022).

w 1897 roku przez synową kanclerza Rzeszy Otto von Bismarcka hrabinę von Bismarck von Bohlen. W 1921 roku sierociniec wraz z zabudową gospodarczą został sprzedany salezjanom, którzy otworzyli w nim Małe Seminarium Duchowne oraz gospodarstwo rolne. W 1950 roku władza ludowa zabrała salezjanom seminarium wraz z gospodarstwem. W 1952 roku po otwarciu domu starców pomieszczenia posaleziańskie nie były przystosowane do tego rodzaju działalności. W dużych salach umieszczono po 20 osób. Sale ogrzewano piecami kaflowymi. W domu była jedna łaźnia i kilka sanitariatów. Teren wokół domu oraz park był bardzo zaniedbany. Salezjanie, którzy toczyli bezskuteczną walkę z komunistami o odzyskanie swojej własności, w rezultacie odstąpili od roszczeń. Zaczęli natomiast odwiedzać pensjonariuszy i nieść im duchową pomoc. Zarządcy domu mieli problemy z zatrudnieniem personelu, który nie chciał pracować za marne wynagrodzenie. Ostatecznie elżbietanki pozbawione swej własności przy ul. Łąkowej w Poznaniu zamieszkały w domu starców w Marszałkach. Siostry nie tylko pełniły funkcje pielęgniarek, ale były powiernikami podopiecznych. Czuwały i dbały o nich. Wbrew państwowym zakazom wprowadzały do życia zakładowego modlitwę i organizowały wyjście na mszę do kościoła. W latach 1958-1959 władze państwowe zwolniły siostry, które bezpośrednio nie pracowały przy chorych, pozostawiając tylko dwie pielęgniarki. W 1968 roku przydzielono siostrom większe mieszkanie i zatrudniono kolejne siostry do opieki nad chorymi. W 1983 roku w domu powstała kaplica z Najświętszym Sakramentem. Elżbietanki w Marszałkach pracowały do 2006 roku. W wyniku systematycznych prac modernizacyjno-remontowych placówka stała się nowoczesną, odpowiadającą obowiązującym standardom, nastawioną m.in. na ekologię i ochronę środowiska. Planowane jest odtworzenie pierwotnej szaty roślinnej, tzw. kompleks ogrodowo-parkowy. Budynek wyposażono w odpowiednią liczbę pokoi, łazienek, toalet oraz inne niezbędne pomieszczania: sala kominkowa, stołówka, kuchenki podręczne, warsztat terapii zajęciowej, kawiarenka. W okresie blisko 50-letniej działalności placówka była kilkakrotnie reorganizowana – z domu starców dla 180 osób stała się Domem Pomocy Społecznej dla przewlekle chorych, w którym przebywa 140 mieszkańców[985].

Elżbietanki pomagały urszulankom w opiece społecznej. W 1963 roku władza ludowa zmusiła urszulanki do bezpłatnego oddania Wydziałowi Zdrowia i Opieki Społecznej w Poznaniu połowy swego domu w Pokrzywnie. Decyzją komunistów powstał tam Zakład Specjalny dla Przewlekle Chorych Kobiet z około 50 miejscami[986]. Był tylko jeden problem. Urszulanki nie miały pielęgniarek. W 1963 roku z pomocą przyszły trzy elżbietanki, które pozostały w zakładzie do czasu przygotowania urszulańskiej kadry pielęgniarskiej. W 1968 roku elżbietanki opuściły zakład w Pokrzywnie i przeszły do Domu Pomocy Społecznej dla Dorosłych przy ul. Grobla 26 w Poznaniu[987].

Dawny dom starców przy ul. Mostowej 6 na Grobli w Poznaniu powstał w latach 1932-1935, według projektu Jerzego Tuszowskiego, z pieniędzy zamożnych warstw społeczeństwa

985 ADPP, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe. Poznań 1 stycznia 2000 r., s. 49; https://dpsmarszalki.pl/?page_id=33 (dostęp 14.03.2022).

986 https://www.osu.pl/PoznanPokrzywno,868.html (dostęp 14.03.2022).

987 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 47.

poznańskiego. Inicjatorem projektu była Miejska Komisja Walki z Żebractwem, która 1927 roku przy ul. Grobla 26 wzniosła przytułek dla bezdomnych, zaprojektowany przez Kazimierza Rucińskiego. Dnia 15.01.1935 roku Miejski Dom Starców przy ul. Mostowej 6 (na Grobli) oddano do użytku. Budynek posiadał 256 miejsc dla pensjonariuszy oraz nowoczesne wyposażenie: windy, maglownicę, pralnię, kuchnię i bibliotekę. Na parterze znajdowały się biura. Sześciokondygnacyjny budynek cechowała nowoczesna modernistyczna architektura z akcentami horyzontalnymi i charakterystycznym boniowaniem przyziemia za pomocą plastycznych półwałków. W 1968 roku przyjechały elżbietanki z Pokrzywna i rozpoczęły prace w (taką wówczas nosił nazwę) Państwowym Zakładzie dla Przewlekle Chorych – późniejszy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych przy ul. Grobla 26 w Poznaniu. Dnia 7.01.1977 roku placówkę przejęła Akademia Medyczna – Klinika Onkologii. W budynku istnieje Zakład Opiekuńczo-Leczniczy[988].

Historia Domu Pomocy Społecznej przy ul. Partyzanckiej 7 w Ostrowie Wlkp. jest ściśle związana ze Zgromadzeniem Sióstr św. Elżbiety, które od 1922 roku opiekowało się bezdomnymi i samotnymi. W 1938 roku przełożoną została s. M. Benodyna Koterba, której imię nosi placówka. Urodziła się 22.08.1885 roku w Ciświcy koło Jarocina jako najmłodsza z ośmiorga rodzeństwa. Otrzymała imię Jadwiga. Rodzice Franciszek i Jadwiga z domu Wojtczak prowadzili gospodarstwo rolne. Świadectwem religijnego wychowania Koterbów było wstąpienie dwóch córek do zgromadzenia elżbietańskiego. Starsza o osiem lat od Jadwigi Marianna – s. M. Maldonata była pielęgniarką w dzielnicy Berlin-Spandau. Jadwiga wstąpiła do zgromadzenia 8.10.1903 roku w Nysie. Habit otrzymała 18.04.1904 roku. Pierwszą profesję złożyła 18.06.1906 roku, a wieczystą 28.08.1915 roku w Nysie. W 1905 roku została skierowana jako pielęgniarka do szpitala w Starogardzie. W czasie I wojny światowej pielęgnowała rannych żołnierzy w frontowych szpitalach wojskowych. W 1921 roku została kierowniczką domu starców w Grudziądzu. Kolejną placówką był Ostrów Wlkp., gdzie od 3.10.1938 roku pełniła obowiązki kierowniczki miejscowego Domu Starców przy ul. Partyzanckiej. Okres wojenny tak wspomina: […] *już na kilka miesięcy przed wybuchem ostatniej wojny nie przeoczyłam niczego* […] *więc już wczesną wiosną 1939 roku gromadziłam zapasy żywności i opału na spodziewany ciężki okres wojny. Co przeczuwałam przeszło też wszelkie moje oczekiwania* […]. *Kiedy okupacja stała się faktem dokonanym, a stało się to już 1.09.1939 roku poddałyśmy się woli Bożej* […]. Była uczynna i wrażliwa na ludzkie cierpienie. Pomagała także kapłanom, którzy przychodzili do domu starców odprawiać ranne msze św. W środę popielcową 23.02.1944 roku do domu przyszła policja. Aresztowano księdza, który odprawiał liturgię, kilku świeckich i s. Benodynę. Jedna z sióstr tak opisała to wydarzenie: […] *w tym dniu podczas niespodziewanej rewizji odkryto w mieszkaniu Sióstr tajną kaplicę w momencie, kiedy kończyła się Msza św.* Po przesłuchaniu s. Benodynę osadzono w więzieniach kolejno w Ostrowie Wlkp. i Kaliszu. Po pobycie w zbiorczym obozie w Łodzi wywieziono ją do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück. Otrzymała numer 41973. Po interwencji szwedzkiego Czerwonego Krzyża po 14 miesiącach z grupą 4200 więźniów została

[988] https://pl.wikipedia.org/wiki/Dom_Starc%C3%B3w_na_Grobli_w_Poznaniu (dostęp 14.03.2022); http://www.wtg-gniazdo.org/forum/viewtopic.php?f=2&t=10125 (dostęp 14.03.2022).

zwolniona i przewieziona do Szwecji. Dnia 4.12.1945 roku wróciła do domu starców w Ostrowie Wlkp. Po upaństwowieniu domu w 1962 roku s. M. Benodyna nadal pracowała, aż do 20.05.1977 roku, kiedy przeszła na stałe do domu zakonnego przy ul. Gimnazjalnej. Przełożona tak napisała: *Budowaliśmy się jej duchem modlitwy. Całymi godzinami adorowała Pana Jezusa w Najświętszym Sakramencie. Codziennie odprawiała Drogę Krzyżową, a różańca nie wypuszczała z rąk* […]. W *stosunku do współsióstr była pełna humoru i dowcipu*. Zmarła 21.12.1978 roku. Pochowano ją 23.12.1978 roku w Ostrowie Wlkp.[989].

W 1962 roku władza ludowa odebrała siostrom ten dom i przekształciła go w placówkę świecką. Obecnie w ostrowskim Dom Opieki Społecznej przebywają 44 osoby obojga płci, przewlekle chore, wymagające kompleksowego wsparcia i całodobowej opieki z powodu wieku lub choroby. Tworzą go: budynek główny z jadalnią, pokojami mieszkalnymi, gabinetem lekarskim oraz pomieszczeniami administracji oraz budynek oficyny prawej, w której mieszczą się pokoje mieszkalne oraz prowadzona jest terapia zajęciowa, natomiast oficyna lewa to kaplica, gabinet rehabilitacji, pokój mieszkalny oraz pomieszczenia pomocnicze, za którymi znajduje się zabytkowy ogród[990].

Tabela 52. Państwowe Domy Pomocy Społecznej dla Dorosłych (1992)

Nazwa	Liczba podopiecznych	Liczba sióstr zatrudnionych
Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych nr 2, Poznań ul. Grobla 26	80	6 pielęgniarek, opiekunka i krawcowa
Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych w Kochłowach	58	4 pielęgniarki i opiekunka
Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych w Marszałkach	149	4 pielęgniarki i opiekunka
Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych w Psarach	164	3 pielęgniarki
Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych im. S. M. Benony Koterby, Ostrów Wlkp. ul. Partyzancka 7	50	pielęgniarka

Źródło: D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 48

Siostry opiekują się nie tylko dorosłymi, ale także niepełnosprawnymi i upośledzonymi dziećmi i młodzieżą. Z myślą o młodych prowadzą następujące domy opieki społecznej: Łopienno, Ostrów Wlkp., Wschowa i Zielona Góra.

989 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Benodynie – Jadwidze Koterbie.
990 http://www.dpsostrowwlkp.pl/artykul-6.html (dostęp 14.03.2022).

Tabela 53. Domy Dziecka prowadzone przez elżbietanki (stan z grudnia 1991)

Nazwa	Liczba wychowanków	Liczba zatrudnionych sióstr
Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci w Łopiennie	50	pielęgniarki 3 wychowawczynie 2 opiekunka 1 dyrektor 1 księgowa 1 intendentka 1 prowadzenie kuchni 2 krawcowa1
		Razem 12
Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci we Wschowie	57	pielęgniarki 2 wychowawczyni 1 opiekunki 2 dyrektor 1 księgowa 1 intendentka 1 instruktor kulturalno-oświatowy 1
		Razem 9
Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci w Ostrowie Wlkp.	77	pielęgniarka 1 wychowawczynie 4 dyrektor 1 księgowa 1 intendentka 1 prowadzenie kuchni 1
		Razem 9

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Elżbietanki 21.10.1935 roku rozpoczęły działalność charytatywno-wychowawczą w Łopiennie. W pałacu zakupionym od urzędu gminy urządziły sierociniec i przedszkole oraz prowadziły kursy gospodarstwa domowego. Podjęły też pracę w kościele parafialnym, opiekę nad ubogimi oraz ambulatoryjną pielęgnację chorych. Podczas wakacji urządzały kolonie dla dzieci z najuboższych rodzin. W czasie okupacji musiały opuścić dom i razem z dziećmi schroniły się na strychu w domu parafialnym. W kwietniu 1945 roku wróciły do zdemolowanego budynku. Po remoncie przyjęły 115 dzieci z Warszawy. Wśród przywiezionych było czworo dzieci brata gen. Władysława Sikorskiego[991]. Po dwóch latach odebrała je matka. Było kilka przypadków, że rodzice przyjeżdżali i odbierali dzieci[992]. W budynku pomocniczym urządziły przedszkole dla najmłodszych. Dnia 10.04.1950 roku Zarząd Przymusowy Zrzeszenia „Caritas" bezpłatnie przejął w użytkowanie zakład sióstr, które pracowały nadal całkowicie uzależnione od władz Zrzeszenia.

991 ADŁ, Wspomnienia s. M. P. Grześkowiak.
992 D. Kościelna, *Działalność Zgromadzenia*, s. 55.

Władze państwowe 1.09.1951 roku przekształciły Dom Dziecka w Zakład Specjalny. Zabrano zdrowe dzieci, a w ich miejsce przywieziono chore, niepełnosprawne i upośledzone umysłowo. Jak napisano w kronice, widok był przejmujący. Dzieci miały ogolone głowy, ubrane w kaftany bezpieczeństwa, na wózkach inwalidzkich i o kulach[993]. W latach 1950-1960 placówka posiadała 50 miejsc. W lutym 1963 roku dzieci podzielono na trzy grupy:

- zdolniejsze do brania udziału w zajęciach świetlicowych,
- mniej zdolne,
- niezdolne – mocno upośledzone[994].

Dnia 1.07.1990 siostry odzyskały zakład, zachowując jego profil. Zakład nosi nazwę: Dom Świętego Józefa w Łopiennie 119. W ramach terapii organizowane są występy artystyczne, wycieczki i obozy. Opiekę specjalistyczną nad dziećmi sprawują: psychiatra, internista, logopeda, pedagog, rehabilitant, pielęgniarki i opiekunki. W sali rehabilitacyjnej znajduje się najnowszy sprzęt oraz gabinet muzykoterapii. Dzieci uczą się pisania, czytania, malowania, liczenia oraz uczestniczą w terapii zajęciowej: haft, tkactwo, szydełkowanie, prace plastyczne. W placówce działa Zespół Teatralny „Krasnale". Dziewczęta biorą udział w wydarzeniach sportowych, np. w tenisie stołowym. Dewizą placówki jest tworzenie domu każdego dnia. Panuje w nim rodzinna atmosfera, a potwierdzeniem tego są słowa z listu jednej z rodzin: *Jak bardzo trzeba kochać dzieci, aby stworzyć im takie warunki, taką atmosferę jaka panuje w Łopiennie*[995]. Obecnie przebywa w nim 50 osób[996]. W 2015 roku siostry obchodziły jubileusz 80-lecia pobytu w Łopiennie. Po mszy św. dzieci z miejscowej szkoły podstawowej wystąpiły w przedstawieniu o św. Elżbiecie. Widowisko zgromadziło około 120 osób. W jubileuszu udział wzięła przełożona prowincjalna s. M. Kamila Paszkowiak[997].

Dom zakonny pw. Świętego Jana we Wschowie powstał 9.12.1868 roku. Pierwsze siostry zajmowały się pielęgnowaniem chorych w ich mieszkaniach. W czasie Kulturkampfu władze pruskie zlikwidowały placówkę. W 1887 roku siostry wróciły do Wschowy i otrzymały od parafii nowy budynek, w którym zamieszkały i urządziły sierociniec dla dzieci. Dodatkowo zajmowały się pielęgnacją chorych i praniem bielizny kościelnej. Po zakończeniu II wojny światowej wschowska placówka została przydzielona prowincji poznańskiej. Siostry prowadziły sierociniec i w latach 1945-1956 zajmowały się gospodarstwem domowym Małego Seminarium Duchownego. W latach 1946-1962 pracowały w przedszkolu parafialnym. W latach 1954-1981 prowadziły gospodarstwo domowe na plebanii, opiekowały się zakrystią, pielęgnowały chorych w ich mieszkaniach i pracowały w miejscowym szpitalu. W 1950 roku sierociniec i przedszkole Wydziału Parafialnego Caritas przejął Zarząd Przymusowy Zrzeszenia „Caritas". Sierociniec

993 E. Guzikowska, *Praca rehabilitacyjna z grupą dzieci upośledzonych w stopniu umiarkowanym w Domu Pomocy Społecznej w Łopiennie*, Poznań 1971, s. 3-4 [maszynopis].

994 A. Sznajder, *Dom Sióstr Elżbietanek i zakład Opiekuńczo-Wychowawczy w Łopiennie w latach 1935-1992*, Poznań 1994, s. 53-54 [maszynopis].

995 I. Kowalewska, *W naszej prowincji jest taki dom…*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1997, nr 1, s. 9-10.

996 ADPP, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe. Poznań 1 stycznia 2000 r., s. 29; https://domwlopiennie.pl/ (dostęp 15.03.2022).

997 „Biuletyn Informacyjny" 2015, nr 22, s. 111-113.

otrzymał nazwę Domu Dziecka. Siostrom pozwolono pracować w tej instytucji. W 1961 roku Dom Dziecka Caritas przekształcono w Zakład Specjalny dla Dzieci głęboko upośledzonych umysłowo i fizycznie. Zakład podlegał Wydziałowi Zdrowia w Zielonej Górze. Wychowanków Domu Dziecka umieszczono w innych placówkach państwowych, a siostrom przywieziono dzieci chore, niesprawne ruchowo i głęboko upośledzone umysłowo. Dnia 1.07.1990 roku Zakład Specjalny przeszedł pod zarząd zgromadzenia elżbietanek prowincji poznańskiej. W 1991 roku siostry oddały do użytku nowe skrzydło budynku. Dom został rozbudowany i zmodernizowany. Powstało skrzydło wielofunkcyjne, nowe tarasy oraz windy (osobowa i spożywcza). W 1998 roku było 58 wychowanków w wieku od 5 do 50 lat[998]. Biorą oni udział w różnych imprezach, np. w warsztatach pt. „Konie i jeździectwo", Festiwalu Form Artystycznych Domów Pomocy Społecznej Województwa Lubuskiego, w konkursach szopek i potraw bożonarodzeniowych, wspólnym kolędowaniu i wieczerzy wigilijnej. W styczniu 2014 roku powstało Stowarzyszenia im. Siostry M. Iwony Król, działające na rzecz Zakładu[999]. W 2018 roku siostry świętowały jubileusz 150-lecia posługi we Wschowie. Po mszy św. w kościele parafialnym pw. św. Stanisława odprawionej przez bpa diecezjalnego Tadeusza Lityńskiego odbyła się inscenizacja, w której wychowankowie przedstawili historię zgromadzenia[1000]. We wschowskim Domu Pomocy Społecznej dla Dzieci przebywa 59 pensjonariuszy, w tym 21 dzieci do 18 roku życia[1001].

Elżbietanki przyjechały do Ostrowa Wlkp. w 1881 roku. Wskutek epidemii tyfusu na życzenie księcia Edmunda Radziwiłła przełożona generalna Franciszka Werner skierowała tam dwie pielęgniarki, które prowadziły ambulatoryjną opiekę nad chorymi. Siostry ponadto zajęły się sierotami, dla których w 1884 roku książę E. Radziwiłł ufundował posiadłość przy ul. Gimnazjalnej 13. Sierociniec otrzymał nazwę: Katolicki Dom Sierot w Ostrowie Wlkp. pw. św. Józefa. Przebudowę i rozbudowę domu oraz jego utrzymanie wspierali również – brat fundatora książę Ferdynand Radziwiłł z Antoniną oraz książę Czartoryski z Gołuchowa. Siostry oprócz troski o sieroty pielęgnowały chorych w ich mieszkaniach oraz prowadziły cztery przedszkola na terenie miasta. W latach 1918-1921 w sierocińcu przebywało dużo dzieci z Kresów Wschodnich. W czasie okupacji hitlerowskiej zostawiono siostrom tylko dzieci w wieku 2-10 lat. Starsze wywieziono do Niemiec na roboty. Aby siostry mogły zapewnić dzieciom utrzymanie, zmuszone były pracować na rzecz wojska niemieckiego, piorąc bieliznę i mundury. Po wojnie w 1945 roku siostry prowadziły sierociniec, wznowiły działalność miejscowych przedszkoli, pracowały w parafialnej Caritas oraz ambulatoryjnie pielęgnowały chorych. W 1948 roku Zofia Szafarkiewicz ofiarowała elżbietankom na własność dom przy ul. Gimnazjalnej 11. Powstał Katolicki Dom Sierot pw. św. Józefa. W 1952 roku dom przeszedł pod Zarząd Przymusowego Zrzeszenia „Caritas", który przemianował placówkę na Dom Dziecka Caritas. W 1954 roku został przekształcony na

998 E. Glinka, *Już 130 lat…*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998, nr 2, s. 13-14.

999 „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 69-72.

1000 W. Szelejewska, *150 lat posługi sióstr elżbietanek we Wschowie*, „Biuletyn Informacyjny" 2018, nr 25, s. 36-37.

1001 ADPP, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe. Poznań 1 stycznia 2000 r., s. 7; http://dpswschowa.com/historia-dps/ (dostęp 15.03.2022).

Zakład Wychowawczy dla Chłopców upośledzonych umysłowo. Zakład był finansowany przez Zrzeszenie Katolików „Caritas". Ówczesna kierowniczka s. M. Pelagia Grześkowiak dokonała przebudowy i kapitalnego remontu budynku, stwarzając dzieciom bardzo dobre warunki mieszkaniowe i bytowe. W 1990 roku w związku z rozwiązaniem Zrzeszenia Katolików „Caritas" Ministerstwo Edukacji Narodowej – na wniosek przełożonej prowincjonalnej s. M. Teresy Galińskiej – zezwoliło siostrom na prowadzenie Specjalnego Ośrodka Wychowawczego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, podlegającego Kuratorium Oświaty. Od 1999 roku przebywają w nim także dziewczęta uczęszczające do szkoły specjalnej. Od 2000 roku trwa modernizacja ośrodka. Wykonano prace termomodernizacyjne polegające na wprowadzeniu usprawnień dotyczących zmniejszenia zapotrzebowania na ciepło oraz zwiększenia sprawności układu zasilania ciepła. Wykonane zostały następujące prace termomodernizacyjne: ocieplenie ścian zewnętrznych i tarasów, wymiana drzwi i okien, likwidacja i wymiana węzła cieplnego na pompę ciepła z automatyką pogodową. W wyniku realizacji projektu znacząco zmniejszy się emisja szkodliwych gazów i pyłów do atmosfery, poprawie ulegnie środowisko naturalne, zwiększy się efektywność energetyczna oraz nastąpi znacząca redukcja kosztów ogrzewania[1002]. W 2002 roku siostry obchodziły złoty jubileusz powstania Specjalnego Ośrodka Wychowawczego w Ostrowie Wlkp. Po mszy św., którą odprawił bp diecezjalny Stanisław Napierała, zaproszeni goście udali się do sali, gdzie s. M. Benwenuta Jankiewicz ukazała historię placówki oraz przedstawiła sposób funkcjonowania ośrodka. Wychowankowie zaprezentowali tańce, śpiewy i wiersze. Dużym zainteresowaniem cieszyła się wystawa prac wykonanych przez dzieci[1003]. W Specjalnym Ośrodku Wychowawczym przebywa 38 osób, a w przedszkolu 74 dzieci[1004].

Siostry dyrektorki w Ostrowie Wlkp.:

- 1952-1954 s. M. Serafina,
- 1954-1956 s. M. Genowefa Pacyna,
- 1956-1962 s. M. Matela Madej,
- 1962-1986 s. M. Pelagia Grześkowiak,
- 1986-1987 s. M. Jolanta Walczak,
- 1987-1989 s. M. Maksymiliana Grzelczak,
- 1990-1999 s. M. Jolanta Walczak,
- 1999-31.08.2013 s. M. Benwenuta Jankiewicz,
- 1.09.2013-31.08.2014 s. M. Daniela Kamieniarz,
- 1.09.2014 s. M. Teresa Dorsz[1005].

Siostry ze Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety przybyły do Zielonej Góry w 1882 roku i od początku ich działalności na tamtejszym terenie charyzmatem była praca wśród chorych i najbardziej

1002 ADPP, Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe. Poznań 1 stycznia 2000 r., s. 9; www.osrodek.osw.pl/Historia/tabid/82/language/pl-PL/Default.aspx (dostęp 16.03.2022); http://www.osrodek.osw.pl/Historia/tabid/82/language/pl-PL/Default.aspx (dostęp 16.03.2022).

1003 S. Kasprzak, *Te Deum za 50 lat pracy*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2003, nr 11, s. 27-28.

1004 http://www.osrodek.osw.pl/Historia/tabid/82/language/pl-PL/Default.aspx (dostęp 16.03.2022).

1005 ADPP, Kartoteki sióstr.

potrzebujących. Z małego domku na peryferiach miasta przez kolejne lata powstawał duży i jak na ówczesne czasy nowoczesny szpital. Zatem charakter pracy i przeznaczenie budynku, w którym obecnie mieści się Ośrodek Rehabilitacyjno-Wychowawczy, ulegały koniecznym z perspektywy czasu przemianom[1006].

W 1960 roku istniejący wcześniej szpital został elżbietankom odebrany. Przez 30 lat szpital ten przekształcano w przychodnie, budynek natomiast powoli ulegał dewastacji. W 1992 roku sytuacja polityczna w kraju na tyle się zmieniła, że siostry elżbietanki z prowincji poznańskiej rozpoczęły starania o zwrot własności będącej jedną z najstarszych placówek w Polsce. Decyzją Komisji Majątkowej z dnia 28.08.1992 roku odzyskano dawny szpital. Budynek był jednak bardzo zniszczony. Po odzyskaniu szpitala pojawiło się w prasie wiele różnych artykułów mówiących o siostrach i odebraniu dawnej przychodni. „Gazeta Nowa" przedstawiła ten problem mieszkańcom Zielonej Góry, ukazując, w jakim stanie siostry elżbietanki odzyskały budynek: *Tak, więc cały obiekt jest w rękach Sióstr. Cóż z tego skoro bez gruntownego remontu nie nadaje się do użytku*. [...] – *tych pieniędzy państwo nie ma. Może się zdarzyć tak, że budynek w centrum miasta jeszcze przez długie lata będzie zamknięty na cztery spusty*. W momencie odzyskania zagrabionego mienia konieczne było przeprowadzenie kapitalnego remontu, na który siostry ze strony państwa nie otrzymały żadnych środków. Nie czekając na dalsze uszkodzenia budynku, prace remontowe zlecono firmie LESZEK. Sprawami finansowymi i organizacyjnymi zajęła się ówczesna ekonomka Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – s. M. Alojzja Lewandowska, a pomagały jej w tym s. M. Samuela Werbińska i s. M. Elżbieta Glinka. Bezpośrednio na miejscu koniecznych spraw doglądała przełożona domu s. M. Perpetua Pawelska. W czasie trwających remontów siostry dość dobrze zainteresowały się sytuacją szkolnictwa specjalnego dla dzieci niepełnosprawnych w zakresie narządu ruchu na terenie Zielonej Góry i województwa. Po wstępnych rozmowach z władzami wojewódzkimi, samorządowymi i oświatowymi w Zielonej Górze, w oparciu o *Ustawę o Systemie Oświaty* siostry postanowiły otworzyć na terenie prowincji poznańskiej ośrodek dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej. W dniu 25.03.1993 roku, po otrzymaniu zgody ze strony przełożonej generalnej s. M. Margarity Wiśniewskiej, zarząd miasta wyraził zgodę na utworzenie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej z dysfunkcją ruchu. Początkowo miał to być ośrodek niepubliczny. Jego prowadzenie powierzono siostrom elżbietankom. Na taką decyzję w dużej mierze wpłynęło posłannictwo Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, czyli służba najuboższym i najbardziej potrzebującym. Bez precedensu do grupy tej zaliczyć było można niepełnosprawnych, o których nikt w owych czasach nie zamierzał się troszczyć. Ponadto utworzenie tego typu ośrodka o charakterze opiekuńczo-wychowawczym nawiązywało do tradycji istniejącej już wcześniej placówki opiekuńczej. W ośrodku miano zapewnić rehabilitację osobom niepełnosprawnym ruchowo, a uczniom niesprawnym ruchowo integrację w społeczeństwie. W pierwotnych planach pomysłodawców w ośrodku miały funkcjonować przedszkole, szkoła podstawowa i internat. Opracowano zatem statut Specjalnego

[1006] I. Zielińska, *Powstanie Ośrodka Rehabilitacyjno Wychowawczego Sióstr Elżbietanek, jako odpowiedź na potrzeby edukacyjne młodzieży niepełnosprawnej z dysfunkcją ruchu*, Koszalin 2000 [komputeropis].

Ośrodka Szkolno-Wychowawczego, a na stanowisko dyrektora powołano s. M. Elżbietę Glinkę. Ośrodek miał rozpocząć swą działalność w drugim semestrze roku szkolnego 1993/1994. Z uwagi jednak na przedłużające się remonty i brak funduszy Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety wystąpiło do kuratorium z prośbą o przełożenie terminu otwarcia placówki. W międzyczasie na terenie Zielonej Góry powstała szkoła integracyjna. Chciano bowiem, aby rozwiązała ona problem nauczania osób niepełnosprawnych, w tym również młodzieży z okolicznych wiosek. Władze kuratorium wraz z siostrami uznały, że błędem byłoby tworzenie dwóch takich samych szkół. Szybko więc zapadła decyzja, aby utworzyć placówkę opiekuńczo-wychowawczą, w której młodzi ludzie mieliby możliwości rehabilitacji. Wcześniej, kiedy na miejscu powstającego ośrodka istniała przychodnia, gros dzieci niepełnosprawnych korzystało w niej z rehabilitacji medycznej. Siostry postanowiły wykorzystać tę tradycję. Tą drogą powstał w Zielonej Górze Specjalny Ośrodek Rehabilitacyjno-Wychowawczy prowadzony przez siostry elżbietanki z prowincji poznańskiej, którego głównym zadaniem stała się rehabilitacja kompleksowa, realizowana szeroko we wszystkich jej dziedzinach. Ośrodek rozpoczął swą działalność 4.09.1995 roku. W tym dniu nastąpiło jego uroczyste poświęcenie, którego dokonał – w obecności władz Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, władz miasta i kuratorium, przedstawicieli stowarzyszeń działających na rzecz osób niepełnosprawnych, sponsorów oraz licznego grona sióstr elżbietanek – bp Adam Dyczkowski. Jednak najważniejszymi osobami w tym dniu byli wychowankowie wraz ze swoimi rodzicami, dla których powstały ośrodek otwierał nowe szanse oraz perspektywy na życie w społeczeństwie[1007].

Specjalny Ośrodek dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnych Ruchowo jest placówką niepubliczną prowadzoną przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety, posiadającą własne statuty zatwierdzone przez kuratorium oraz własny regulamin. Głównym zadaniem ośrodka jest zapewnienie młodzieży niepełnosprawnej ruchowo odpowiednich warunków opiekuńczo-wychowawczych, mieszkaniowych i bytowych umożliwiających naukę zgodnie z możliwościami każdego podopiecznego. Ośrodek zapewnia swym wychowankom świadczenie pomocy rehabilitacyjnej i realizuje ją przez współpracę z Zakładem Opiekuńczo- Rehabilitacyjnym powstałym przy ośrodku. Ze świadczeń może korzystać młodzież oraz dzieci ze środowiska lokalnego. Zadania te od lat wypełniane są w duchu chrześcijańskim oraz zgodnie z charyzmatem Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Ośrodek jest placówką katolicką i jednocześnie dostępną dla wszystkich, niezależnie od ich lub rodziców światopoglądu. Wszystkie działania, które ośrodek realizuje na rzecz swoich wychowanków, podejmuje i wypełnia, współdziałając z rodzicami, szkołami, lekarzami oraz innymi współpracującymi instytucjami. Zgodnie ze statutem prawo kierowania do ośrodka posiada kurator oświaty. Natomiast do roku 2000 z prawa tego nie skorzystał, a rekrutacją zajmuje się bezpośrednio dyrektor, służba zdrowia, organizacje społeczne i zgromadzenie[1008].

Ośrodkiem kieruje siostra dyrektor powoływana i odwoływana przez zarząd prowincji poznańskiej. Siostra za działalność placówki odpowiedzialna jest wobec swego zgromadzenia oraz kuratora oświaty. Ośrodek zapewnia młodzieży niepełnosprawnej ruchowo:

1007 E. Nowakowska, *Działalność opiekuńczo-wychowawcza sióstr elżbietanek w służbie niepełnosprawnym dzieciom i młodzieży w przedszkolu i ośrodku w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2009, s. 12-16 [komputeropis].

1008 ADPP, Historia Ośrodka Rehabiblitacyjnego w Zielonej Górze.

- całodzienną opiekę,
- organizację nauki we właściwych szkołach,
- możliwość rehabilitacji,
- możliwość rozwijania uzdolnień i umiejętności według możliwości zdrowotnych każdego[1009].

Placówka ma zasięg wojewódzki, jednak w miarę wolnych miejsc może również przyjmować dzieci i młodzież z innych województw. Jest czynna przez cały rok i zapewnia warunki bursy specjalnej zgodnie z postanowieniami kuratorium oświaty w oparciu o rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21.02.1994 roku w sprawie rodzaju organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz resocjalizacyjnych. Ośrodek przewidziany jest dla 50 wychowanków, posiada pomieszczenia mieszkalne, świetlicowo-dydaktyczne, jadalnię, izolatki, węzły sanitarne, sale rehabilitacyjne i inne. Wychowankowie zobowiązani są do uczestniczenia w procesie wychowawczym i rehabilitacyjnym[1010], troski o dobro innych, dbałość o dobro wspólne, ład i porządek w pomieszczeniach placówki. Pobyt wychowanka w placówce jest odpłatny zgodnie z zasadami rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 lutego 1994 roku w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych. Środki na jego działalność pochodzą z funduszy zgromadzenia i Urzędu Miasta – zgodnie z obowiązującymi przepisami. Prawo do nadawania ośrodkowi statutu posiada każdorazowa przełożona Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – nie może być on sprzeczny z Ustawą o systemie oświaty i przepisami wykonawczymi. Uważa się także, iż konsultowany powinien być z Kuratorium Oświaty w Zielonej Górze[1011].

Wychowankowie w życiu codziennym kierują się regulaminem, w którym zawarte są prawa i obowiązki każdego. Regulamin ten powstał ze wspólnych doświadczeń młodzieży oraz dyrekcji ośrodka i został wspólnie zatwierdzony. Jest w nim mowa o obowiązku uczestniczenia w rehabilitacji, poruszono także kwestię zachowania porządku w pokojach i rzeczach osobistych, jak również w sanitariatach. Uregulowane są godziny wyjść i odwiedzin, a także zasady korzystania z telefonu, sprzętu RTV i AGD, jak również godziny ciszy nocnej. Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy prowadzony przez zgromadzenie uzupełnia sieć placówek publicznych tego typu w województwie, a jednocześnie jest jednym z niewielu w Polsce[1012].

Do placówki tej przyjmowane są dzieci i młodzież niepełnosprawna ruchowo w normie intelektualnej z różnymi schorzeniami ograniczającymi możliwość poruszania się, jak np.:

- porażenie mózgowe,
- uraz kręgosłupa (powypadkowy): paraplegia, tetraplegia,
- przepuklina oponowo-rdzeniowa,
- guz uda prawego,

1009 Tamże.

1010 W ramach zakresie fizykoterapii wykonuje się: magnetoterapię, laseroterapię, elektroterapię, diatermię krótkofalową, krioterapię i mechaniczny masaż uciskowy. E. Rychter, *Znaczenie relacji profesjonalista pacjent w zarządzaniu Zakładem Opiekuńczo-Rehabilitacyjnym „Elżbietanki"*, Poznań 2007, s. 18-19 [komputeropis].

1011 I. Zielińska, *Powstanie Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego Sióstr Elżbietanek*, s. 6-8.

1012 Tamże, s. 14-16.

- guz mózgu,
- zaawansowana cukrzyca,
- amputacja kończyn,
- niedosłuch,
- wysoka krótkowzroczność,
- zniekształcenie kończyn,
- karłowatość wrodzona.

W ośrodku przebywa w większości młodzież niepełnosprawna, poruszająca się przy pomocy wózka inwalidzkiego. W pierwotnym zamyśle placówka miała służyć dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej ruchowo w wieku od trzech lat do czasu ukończenia nauki w świetle Ustawy o systemie oświaty. Doświadczenie zaledwie pięciu lat działalności wykazało, że rodzice bardzo niechętnie oddają małe dzieci do internatów i tam gdzie to możliwe, korzystają z nauczania indywidualnego w czasie trwania szkoły podstawowej[1013].

Nowym problemem stała się natomiast młodzież, która po ukończeniu szkoły podstawowej nie została przyjęta do szkoły masowej, a do zawodowej szkoły specjalnej nie kwalifikowała się, ponieważ była w normie intelektualnej. W Ustawie o systemie oświaty wyraźnie mówiło się o możliwości kontynuowania nauki, z jednoczesnym ograniczeniem wiekowym do 24. roku życia. Powstało zatem pytanie: co ma robić młodzież, która uległa wypadkowi w czasie trwania szkoły? Wiadomo było, że okres rehabilitacji i akceptacji własnej osoby może trwać nawet do trzech-czterech lat. Taka młodzież również nie mieściła się w ustawowych granicach wiekowych. Dzięki życzliwości i zrozumieniu Kuratorium Oświaty w Zielonej Górze do ośrodka trafia młodzież studiująca. Do roku 2000 uczelnie i akademiki w Zielonej Górze, a także w zdecydowanej większości miast akademickich w Polsce nie były przygotowane do przyjmowania osób niepełnosprawnych[1014].

Niepełnosprawna młodzież z ośrodka uczestniczy w zajęciach zielonogórskich szkół ponadpodstawowych oraz uczelni wyższych i tak na przykład w roku szkolnym 1999/2000 wychowankowie uczyli się w:

- Zasadniczej Szkole Zawodowej (Zespół Szkół Samochodowych),
- Liceum Zawodowym (Centrum Kształcenia Ustawicznego) ,
- Liceum Ogólnokształcącym (Centrum Kształcenia Ustawicznego, Liceum Ogólnokształcące nr I, IV, V) ,
- Studium Medycznym,
- Wyższej Szkole Pedagogicznej,
- Politechnice,
- przygotowujący się na studia oraz przygotowujący się do matury.

Wychowankowie zatem korzystali z różnych form kształcenia w różnych systemach: dziennym, wieczorowym i zaocznym w zależności od wieku i stopnia niepełnosprawności.

1013 Tamże, s. 7.
1014 Tamże, s. 18.

Przekrój wiekowy w roku 2000 kształtował się następująco:

- od 15 do 18 lat (21 osób),
- od 19 do 24 lat (15 osób),
- ponad 25 lat (6 osób)[1015].

Ku zatroskaniu wychowawców wspomniana młodzież uczęszcza do szkół nieprzystosowanych pod względem likwidacji barier architektonicznych. Pozytywnym jednak było to, że w szkołach tych pracowały dobrze przygotowane kadry pedagogiczne. Dzięki temu niepełnosprawni czuli się bezpiecznie i osiągali zadziwiająco wysokie wyniki kształcenia. Młodzież trafiająca do ośrodka miała prawo do samodzielnego wyboru szkoły oraz kierunku. Przy wyborze szkoły istniała też możliwość skorzystania z pomocy. Ośrodek bowiem do dziś współpracuje z Poradnią Psychologiczno-Pedagogiczną w Zielonej Górze, a jeżeli zaistnieje taka potrzeba, to interweniuje w poradniach miejsca zamieszkania wychowanków. Rehabilitacja w ośrodku ma charakter kompleksowy. Do dziś dominuje rehabilitacja medyczno-ruchowa, która polega na towarzyszeniu młodemu człowiekowi od chwili przebudzenia (ubieranie, przesiadanie na wózek, toaleta poranna) poprzez rehabilitację ruchową (spacer połączony z nauką jazdy w terenie naturalnym, umiejętność samodzielnego robienia zakupów, wsiadania do autobusów przystosowanych dla osób niepełnosprawnych, załatwiania spraw w urzędach, pranie rzeczy osobistych). Rehabilitacja tego typu ma na celu pomóc wychowankowi w osiągnięciu jak największej samodzielności. Natomiast dalsza rehabilitacja medyczna jest prowadzona pod szczególnym kierownictwem lekarza specjalisty. Na jego zlecenie wykonywane są zabiegi pod nadzorem rehabilitanta. Najchętniej z tej dziedziny rehabilitacji korzystają niepełnosprawni z miasta. Pomocną rzeczą w korzystaniu z dobrodziejstw ośrodka jest także umiejscowienie punktu rehabilitacyjnego na parterze zaopatrzonym w podjazd. Rehabilitacja psychologiczna jest umiejętnie przeprowadzana z nowo przybyłymi. Bada się na ile wychowanek zaakceptował swą niepełnosprawność i jakie ma plany na przyszłość, jak odnajduje się w grupie. Pomagają w tym wspólne wyjścia do kawiarni, spacery czy też długie rozmowy, w czasie których w pewnym momencie „ktoś się otwiera" – takie otwarcie pomaga w zdiagnozowaniu problemu[1016].

Warto zauważyć, iż prowadzenie ośrodka przez siostry elżbietanki wielu osobom pomaga w odnalezieniu siebie, a także drogi do Boga. Wspaniałym ku temu miejscem jest kaplica, w której można wyciszyć się oraz zastanowić nad dalszym życiem. Jeśli zaistnieje taka potrzeba, prowadzane są rozmowy z psychologiem. W rehabilitację społeczną wychowankowie włączeni są z chwilą, kiedy decydują się pozostać w ośrodku. Pomaga im w tym mieszkanie w pokojach dwu- lub trzyosobowych, praca w grupach, wyjścia na zewnątrz do szkół, w środowisko – często nieprzystosowane. Młodzież uczy się w ten sposób samodzielności, co widoczne jest w korzystaniu przez nich z dóbr kulturalnych, oferowanych przez miasto i środowisko lokalne. Integruje się z otaczającym ją światem[1017].

Głównym zadaniem integracji społecznej w ośrodku jest włączenie osób niepełnosprawnych do społeczności osób pełnosprawnych. Z tego też powodu młodzież niepełnosprawna korzysta ze

1015 Tamże, s. 18-19.
1016 ADPP, Historia Ośrodka Rehabilitacyjnego w Zielonej Górze.
1017 Tamże.

wszystkich typów szkół i uczelni w mieście, by móc w pełni uczestniczyć w życiu społecznym. Aby młodzież ośrodka prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety nie czuła się odizolowana, przyjmowana jest także niewielka liczba młodzieży sprawnej. W ten sposób zawiązuje się pomoc koleżeńska w zależności od potrzeb i uzdolnień[1018].

Wcielając ideę integracji w życie ośrodka, z czasem zrodził się pomysł stworzenia internatu dla dziewcząt sprawnych, głównie uczennic szkół średnich, ale także studentek. W 1994 roku powstało w Zielonej Górze Liceum Katolickie bez bazy hotelowo-internatowej. W porozumieniu z jego dyrektorem siostry z początkiem roku szkolnego 1996/1997 przyjęły 10 dziewcząt. Dziewczęta zobowiązały się przestrzegać obowiązującego regulaminu, a także szybko włączyły się w życie ośrodka. Brały czynny udział w organizowanych zajęciach i uroczystościach. Służąc swoimi pomysłami, chętnie włączały się w prace przygotowawcze. Dzięki tej inicjatywie nawiązały się znajomości, nastąpiła też oczekiwana wymiana doświadczeń w nauce. Lepsi uczniowie stali się bardziej odpowiedzialni za słabszych, którym z chęcią pomagali. Młodzież sprawna i niepełnosprawna wspólnie zaczęła wychodzić do kawiarni, kina czy po prostu na spacer i zakupy. Młodzi niepełnosprawni poczuli się w końcu bardzo dowartościowani – mogli przebywać blisko ze swoimi rówieśnikami[1019].

Młodzież z Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego prowadzonego przez siostry elżbietanki żyje i uczęszcza na zajęcia dydaktyczne ze sprawną młodzieżą. Interesująca jest postawa sprawnych rówieśników wobec niepełnosprawnych przyjaciół. Przeprowadzono badania na trenie ośrodka oraz dwóch szkół, do których uczęszczają niepełnosprawni wychowankowie. Po ich analizie wyciągnięto następujące wnioski:

Zielonogórscy licealiści wobec niepełnosprawnych rówieśników przyjmują pozytywną postawę, która wyraża się we współczuciu i chęci pomocy podejmowanej z własnej inicjatywy, która konkretyzuje się w podejmowanym działaniu.

Młodzież nie dokonuje „segregacji" niepełnosprawnych do placówek specjalnych, ale jej zdecydowana większość pragnie wspólnie z nimi uczyć się w szkołach masowych. Młodzi wierzą w możliwość osiągnięcia przez niepełnosprawnych wyższego wykształcenia.

W większości licealiści akceptują wszystkich niepełnosprawnych w grupie szkolnej, chętnie zapraszają ich do domu na uroczystości rodzinne, bez względu na stopień niepełnosprawności, ale zdecydowanie mniej osób wybiera się z nimi do kina, a jeszcze mniej do dyskoteki, gdzie z kolei trudno niepełnosprawnym poruszać się na wózku.

Z powyższych danych wynika, że młodzież akceptuje niepełnosprawnych, jest do nich nastawiona pozytywnie i ciepło, zna i ceni możliwości edukacyjne rówieśników, a nawet chętnie spędza z nimi czas wolny, jednakże gdy chodzi o bliższe znajomości, utrzymuje dystans[1020].

Elżbietanki nigdy nie były obojętne na ludzkie losy, ale podejmowały wszystkie możliwe akcje charytatywne. Jest rzeczą niemożliwą dokładne opisanie wszystkiego, co w omawianym okresie zrobiły na rzecz młodszych i starszych chorych, niepełnosprawnych i upośledzonych w prowincji poznańskiej.

[1018] I. Zielińska, *Powstanie Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego Sióstr Elżbietanek*, s. 24.
[1019] Tamże, s. 24-25.
[1020] Tamże, s. 26-27.

3.4. Praca parafialna

W wyniku działań władz państwowych[1021] siostry elżbietanki utraciły niemal wszystkie stworzone przez siebie z wielkim wysiłkiem i utrzymywane ogromnym nakładem pracy placówki służące wychowaniu małych dzieci. W tych okolicznościach wychowawczynie zakonne nie pozostały jednak bezczynne. Część sióstr przeszła do pracy wśród dzieci wymagających specjalnej troski. Państwo pozwoliło bowiem siostrom podjąć bądź kontynuować działalność opiekuńczo-wychowawczą w domach pomocy społecznej[1022].

Po wywłaszczeniu i upaństwowieniu placówek przedszkolnych punkt ciężkości w działalności wychowawczej zgromadzenia uległ znacznemu przesunięciu z pracy w przedszkolach i ochronkach na katechizację. Kościół coraz liczniej angażował siostry do pracy na niwie katechetycznej przy parafiach[1023]. W związku z wydaną 15.07.1961 roku przez Sejm PRL ustawą „O rozwoju systemu oświaty i wychowania", której jednym z istotnych postanowień była zasada świeckości szkoły oraz świeckiego charakteru całokształtu nauczania i wychowania we wszystkich placówkach oświatowo-wychowawczych, nauczanie religii nie mogło odbywać się w instytucjach zajmujących się wychowaniem i nauczaniem[1024]. W tej sytuacji jedyną szansą na wychowanie dzieci w duchu religijnym stało się organizowanie katechezy parafialnej. Już w roku 1959 bp Z. Choromański, sekretarz episkopatu, zalecał prowadzenie nauczania religii w parafiach dla dzieci i młodzieży uczęszczających do szkół bez nauki religii[1025].

Kwestia pozaszkolnej katechizacji dzieci znalazła rozwiązanie w formie tzw. punktów katechetycznych[1026]. Ta forma wychowania religijnego rozwinęła się stosunkowo szybko, jednak władze PRL dostrzegły w tej sytuacji kolejny problem, mianowicie że oddziaływanie religijne i wychowawcze Kościoła, związane z tym nowym modelem nauczania religii, wymykało się spod kontroli urzędów państwowych. By wzmocnić wpływ państwa w tym zakresie, uznano za konieczne obwarowanie przepisami działalności punktów katechetycznych. Państwo dopuszczało

1021 Szerzej na temat powojennych działań państwa wobec duchowieństwa: R. Gryz, *Władze partyjno-państwowe w Polsce w walce z duchowieństwem (1945-1956)*, [w:] *Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2004, s. 108-133; K.Ż. Sztylc, *Siostry elżbietanki w Polsce po II wojnie światowej i wpływ nowej sytuacji państwowej na życie zgromadzenia*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert-kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 113-114.

1022 M. Wiśniewska, *Z dziejów Prowincji Poznańskiej,* „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Rzym – Dom Generalny" 1977, s. 15.

1023 Powojenną katechezę prowadziło wiele zakonów i zgromadzeń. J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, Pelplin 1998, s. 74-76; przykładowo: P. Wilk, *Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 311-312.

1024 Ustawa z dnia 15 lipca 1961 roku „O rozwoju systemu oświaty i wychowania", Dz.U. z 1961 r. Nr 32, poz. 160; szerzej na temat tej ustawy w: S. Wójcik, *Katechizacja w warunkach systemu totalitarnego. Na przykładzie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska w latach 1945-1961*, Wrocław 1995, s. 81-82; ; J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, s. 99-102; R. Małachowski, *Średnie szkolnictwo katolickie w Polsce i wybranych państwach europejskich (1945-2000)*, Zielona Góra 2005, s. 70; K. Sychowicz, *Usunięcie nauki religii ze szkół w 1961 r. jako element laicyzacji szkolnictwa (ze szczególnym uwzględnieniem archidiecezji w Białymstoku)*, [w:] *W małej salce […]. Katechizacja na Białostocczyźnie w okresie PRL*, red. A. Szot, Białystok 2014, s. 85-87.

1025 ADPP D. Nowak, *Rozwój parafialnych ośrodków katechetycznych po przejęciu przez Państwo przedszkoli Zgromadzenia*, s. 1 [komputeropis b.p.].

1026 J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, s. 105-106.

ich istnienie, jednak minister oświaty w wydanych zarządzeniach ściśle określał zasady otwierania i prowadzenia punktów katechetycznych, a także warunki, pod jakimi dzieci mogą być do nich przyjmowane[1027]. Punkty takie mogły być tworzone w kościołach pozostających pod zarządem administratorów parafii, w pomieszczeniach parafialnych, np. na plebaniach, a także w lokalach prywatnych, pod warunkiem że zapewniały one dzieciom bezpieczeństwo i odpowiednie warunki higieniczno-sanitarne. Zajęcia w punkcie katechetycznym nie miały przekraczać dwóch godzin tygodniowo dla dziecka i nie mogły kolidować z rozkładem jego zajęć szkolnych. Ich treść nie mogła wykraczać poza nauczanie religii (katechizację) oraz nie mogła obejmować zajęć świetlicowych, sportowych i innych zajęć kulturalno-oświatowych[1028]. Zarządzenie Ministra Oświaty mówiło ponadto, że punkt taki musi być zarejestrowany w Inspektoracie Oświaty. Nadzór nad punktami katechetycznymi należał do inspektorów oświaty, przy czym przedmiotem nadzoru miała być nie religijna treść nauczania, ale sprawy formalne. Z tytułu organizowania, prowadzenia i kierowania punktami katechetycznymi na terenie parafii zarządzenie przewidywało wypłacanie administratorowi parafii miesięcznie 1000 zł, a z tytułu prowadzenia takiego punktu przez inną osobę – 700 zł miesięcznie[1029].

Przedstawiciele Kościoła katolickiego wielokrotnie wyrażali swój sprzeciw wobec zarządzeń Ministerstwa Oświaty, uważając, że przedszkolna nauka religii prowadzona przy parafiach nie wymaga zezwoleń władz państwowych, jest bowiem normalną pracą duszpasterską Kościoła. Zasadnicze zastrzeżenie Kościoła budziły roszczenia rządu do sprawowania nadzoru nad działalnością wychowawczą Kościoła w punktach katechetycznych, w szczególności zaś obowiązek rejestrowania tychże punktów i składania sprawozdań z ich działalności władzom oświaty oraz pobierania przewidzianego zarządzeniem wynagrodzenia za prowadzenie lekcji religii[1030].

Siostry elżbietanki, usunięte ze swych przedszkoli, z zapałem podjęły otwierającą się przed nimi możliwość pracy w charakterze katechetek. Choć katechezą należało objąć głównie dzieci szkolne i młodzież, siostry nie zaniedbały jednak pracy wśród najmłodszych. W ramach katechezy przy parafii organizowały i rozwijały także różne formy wychowania małych dzieci do życia wiary. Były w tej dziedzinie prawdziwymi pionierkami. Cała akcja tworzenia punktów katechetycznych wymagała ogromnego wysiłku. Brakowało bowiem pomieszczeń, ich wyposażenia, a także niezbędnych do prowadzenia tej nowej formy działalności wychowawczej pomocy i materiałów. Nie było nawet programu określającego zadania i założenia katechezy dla dzieci w wieku przedszkolnym[1031].

Wobec trudności, jakie czyniło państwo, materiały do pracy wychowawczo-katechetycznej z dziećmi w wieku przedszkolnym były rozpowszechnione w całym kraju wyłącznie w formie maszynopisów. Samo zresztą rozszerzenie katechizacji i objęcie nią nie tylko dzieci i młodzieży

1027 Zarządzenie z dnia 19 sierpnia 1961 roku w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych i instrukcji wykonawczej z 21 listopada 1961 r.
1028 S. Wiecha, *Kościół a wychowanie*, Warszawa 1978, s. 216-217.
1029 J.F. Godlewski, *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec sekularyzacji życia publicznego*, Warszawa 1978, s. 226.
1030 Tamże, s. 227.
1031 ADPP, D. Nowak, *Rozwój parafialnych ośrodków katechetycznych*, s. 2.

szkolnej, ale i dzieci w wieku przedszkolnym, budziło zdecydowany sprzeciw władz państwowych, które taką działalność uważały za niezgodną z przepisami[1032].

Mimo iż sprawa punktów katechetycznych niemal nieustannie była przedmiotem kontrowersji, to jednak ten model działalności wychowawczo-katechetycznej Kościoła powszechnie utrwalił się w Polsce w latach 60. XX wieku[1033].

W wielu parafialnych ośrodkach katechetycznych praca sióstr z dziećmi w wieku przedszkolnym nie ograniczała się wyłącznie do działań w zakresie wychowania religijnego. Tam, gdzie to tylko było możliwe, obejmowały one małych wychowanków opieką i oddziaływaniem wychowawczo-dydaktycznym, organizując pracę z dziećmi w formie zajęć przedszkolnych. Ten rodzaj działalności możemy prześledzić na przykładzie punktu katechetycznego prowadzonego przez elżbietanki w Ostrowie Wlkp. Punkt ten, gromadzący sporą grupkę dzieci w wieku przedszkolnym (2 grupy – łącznie ok. 100 dzieci), był otwarty codziennie od 7.00 do 15.00. Ponieważ pracująca w punkcie katechetycznym s. M. Czesława Gruchociak zajmowała się w parafii równocześnie akcją charytatywną, wiele dzieci uczęszczających do tej placówki wywodziło się z rodzin ubogich. Z tej parafialnej formy zajęć przedszkolnych korzystały również dzieci niepełnosprawne i upośledzone. Zimą uczęszczały też dzieci cygańskie. Ośrodek przychodził z pomocą rodzinom pracującym także w okresie wakacyjnym, organizując zajęcia dla około 40 dzieci[1034].

Program pracy z dziećmi obok codziennych pogadanek religijnych i chwil modlitw obejmował również naukę wierszy, piosenek, ćwiczenia sportowe oraz organizowanie inscenizacji i programów artystycznych na różne uroczystości. Tradycję stanowiło m.in. przygotowywanie jasełek dla rodziców oraz dla osób głuchoniemych (tłumaczeniem na język migowy zajmował się tamtejszy duszpasterz), a także inscenizacji o tematyce związanej ze Świętami Wielkanocnymi – dla biednych w parafii oraz na Dzień Chorych. Co roku około 30 przedszkolaków przygotowywało się do wczesnej Komunii Świętej[1035]. Podobną działalność prowadziły siostry elżbietanki również w innych miejscowościach. Siostra M. Matea Wierzbińska, która w latach 60. pracowała w Krotoszynie i Strzelnie, wspomina, że w obydwu tych miejscowościach lokal, w którym gromadziły się przedszkolaki, mieścił się w domu parafialnym przy kościele. Dzieci, których było naprawdę dużo (ich liczba w jednej grupie sięgała nieraz 80), przebywały w takiej placówce 3-4 godziny dziennie. Całość utrzymywano z dobrowolnych ofiar rodziców[1036].

W latach 60., które można nazwać czasem szczególnej konfrontacji wychowania opartego na podstawach religijnych z wychowaniem socjalistycznym[1037], wiele sióstr z Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety zaangażowało się w działalność przy parafialnych ośrodków dla dzieci w wieku przedszkolnym. I choć ośrodki te różnie nazywano (ochronki, punkty katechetyczne, przystanie), ich wspólnym i głównym celem było zorganizowanie działań

1032 Tamże, s. 2.
1033 Tamże, s. 2-3.
1034 ADPP, Relacja pisemna s. M. Czesławy Gruchociak, Gniewkowo 1.03.1995 r.
1035 Tamże.
1036 ADPP, Relacja pisemna s. M. Matei Wierzbińskiej, Janowiec Wlkp. 2.01.1995 r.
1037 A., A. Anusz, *Samotnie wśród wiernych. Kościół wobec przemian politycznych w Polsce (1944-1994)*, Warszawa 1994, s. 35.

wychowawczych, które by sprzyjały wszechstronnemu rozwojowi dzieci, z uwzględnieniem wielu ważnych potrzeb, w tym także – pomijanych przez pedagogów socjalistycznych – potrzeb o charakterze transcendentnym.

Tabela 54. Ośrodki katechetyczne prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w latach 1965-1969

Liczba ośrodków katechetycznych	Rok	Liczba zatrudnionych sióstr
41	1965	53
48	1966	66
46	1967	69
47	1968	70
46	1969	66

Źródło: ADPP, D. Nowak, *Rozwój parafialnych ośrodków katechetycznych*

Niewątpliwie ważnym wydarzeniem w Kościele katolickim był Sobór Watykański II, nawołujący do odnowy postaw apostolskich. Jedno z kryteriów odnowy nakazywało ewangeliczną otwartość na potrzeby współczesnego świata. Na to wołanie soboru nie mogło pozostać głuche Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety. Coraz bardziej dawała znać o sobie groźna choroba współczesnego świata – znieczulica, będąca często efektem urbanizacji i migracji. Ludzie pozostawali nie tylko nieczuli, ale wprost niezainteresowani człowiekiem mieszkającym za drugimi drzwiami. Czas stalinowski wytworzył swoisty rodzaj panowania i tworzenia się pustki światopoglądowej. Powodowało to w człowieku utratę poczucia sensu życia[1038].

Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety jeszcze przed Soborem Watykańskim II (1962-1965) podjęło pracę przystosowania się do odnowy aktualnych, łączących się z potrzebą chwili, możliwości pracy apostolskiej. Wpływ na taki bieg rzeczy miało z jednej strony pozbawienie sióstr prowincji poznańskiej znacznej części pełnionych dotąd zadań apostolskich, a z drugiej zadaniem całego zgromadzenia, jak i prowincji było wyszukiwanie tych form pracy w Kościele, które są w danej chwili najbardziej potrzebne. Na skutek przejęcia przez państwo w latach 60. kościelnej opieki Caritas wiele sióstr musiało opuścić przedszkola, szkoły i zrezygnować z innych pełnionych przez siebie zadań[1039].

Warto wspomnieć, że wcześniejsza ustawa z 20 marca 1950 roku o przejęciu „dóbr z martwej ręki" pozbawiła siostry pracy w szpitalach, dopiero co podźwigniętych z wojennej dewastacji. W zaistniałej sytuacji zakony zostały zobowiązane dostosować właściwe im apostolstwo do potrzeb i okoliczności danej chwili[1040]. W odpowiedzi na powyższy apel Kościoła Zgromadzenie

[1038] ADPP, U. Nowakowska, *Odnowa działalności apostolskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w okresie posoborowym*, Warszawa 1980, s. 54 -58 [maszynopis]; Paweł VI, *Octogesima adveniens*, Warszawa 1972, s. 11.

[1039] ADPP, D. Kościelna, *Uzupełnianie kwalifikacji zawodowych, dokształcanie sióstr – stopniowy powrót religii do szkół* [komputeropis].

[1040] Szerzej na ten temat: E. Kaczmarek, *Dlaczego przeszkadzały?*, s. 89-106; D. Kozieł, *Represje aparatu bezpieczeństwa wobec Prowincji Krakowskiej Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w świetle dokumentów SB (1945-1961),* [w:] *Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą*, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, Kraków 2010, t. 3, s. 177-179.

Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej jeszcze bardziej rozszerzyło pole chrześcijańskiego wychowania dzieci i młodzieży oraz religijnej formacji dorosłych[1041]. Występująca coraz bardziej dechrystianizacja, jak też wiele rozbitych rodzin stały się aktualną potrzebą. Władze zgromadzenia i prowincji zauważyły i doceniły ważność katechizacji oraz odpowiedzialność za jej przekazywanie w zlaicyzowanym społeczeństwie. Od dobrego przekazu treści zależało życie religijne wielu ludzi[1042].

Przełożeni zakonni, mając na uwadze doniosłość powyższej ustawy, usilnie zabiegali o wszechstronne przygotowanie sióstr: psychologiczne, pedagogiczne, teologiczne, medyczne, by elżbietanki, prowadząc różne dziedziny działalności, w tym wypadku katechizację, niosły innym skuteczną i odpowiedzialną pomoc[1043].

Dokształcanie sióstr miało miejsce m.in. w Lublinie, gdzie wiele sióstr ukończyło Katolicki Uniwersytet Lubelski. Siostry ukończyły także pięcioletnie studia na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu, Częstochowie, Bydgoszczy i Gnieźnie. Dokształcanie sióstr oraz zdobywanie potrzebnych kwalifikacji, przygotowanie do kompetentnej działalności miały również miejsce w Prymasowskim Studium Życia Wewnętrznego przy Akademii Studium Teologii Katolickiej w Warszawie, jak też zdobywanie specjalizacji w Kolegium Nauczycielskim w Warszawie i Kolegium Teologicznym na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu[1044].

Lata 80. XX wieku przyniosły nową sytuację dla Polski i polskiego szkolnictwa. Na mocy Ustawy z dnia 17.05.1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Sejm, wypełniając zobowiązania określone w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, m.in. o wyeliminowaniu wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodów religijnych lub przekonań, mając jednocześnie na uwadze dobro osoby ludzkiej, a także potrzebę współdziałania wszystkich obywateli dla rozwoju kraju, uznał prawo Kościoła do nauczania religijnego wychowania dzieci i młodzieży[1045]. Zgodnie z powyższym oświadczeniem otworzyły się możliwości nauczania religii w szkołach. W 1990 roku 59 sióstr elżbietanek z prowincji poznańskiej rozpoczęło pracę religijno-wychowawczą w szkołach. Wykaz tej formy działalności w roku 1992 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 55. Ośrodki katechetyczne i nauczanie religii w szkołach i przedszkolach w prowincji poznańskiej w 1992 roku

Miejscowość, liczba szkół i punktów nauczania	Liczba sióstr	Liczba dzieci	Godz. tygodniowo
Poznań – ul. Łąkowa 1; 1 szkoła, 1 pkt. przy kościele	1	255	19
Karwia, 2 szkoły	1	186	14

1041 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1980, art. 84.
1042 ADPP, D. Kościelna, *Uzupełnianie kwalifikacji zawodowych, dokształcanie sióstr – stopniowy powrót religii do szkół* [komputeropis b.p.].
1043 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1980, art. 87.
1044 ADPP, D. Kościelna, *Uzupełnianie kwalifikacji zawodowych*.
1045 *Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, nr 29, R. 2, Katecheza i Szkolnictwo, z dnia 23 maja 1989 r., s. 459-460.

Poznań – ul. Kościelna 5; 2 szkoły, 2 pkt. przy kościele	2	595	48
Poznań – ul. Gołębia 1; 2 szkoły	1	250	22
Barcin – ul. Kościelna 7; 4 szkoły, 2 przedszkola	2	453	35
Bnin – ul. Kościelna 4; 1 szkoła, 1 przedszkole	1	153	14
Bojanowo Poznańskie – ul. Mickiewicza 8; 1 szkoła, 2 przedszkola	1	150	14
Chróścina – ul. Wiejska 122; 2 szkoły, 2 przedszkola	1	250	14
Gniewkowo – ul. Pająkowskiego 1; 1 szkoła, 1 przedszkole	1	197	17
Grodzisk Wlkp. – ul. 27 Stycznia 2; 2 szkoły, 2 pkt. przy parafii	2	347	22
Janowiec Wlkp. – ul. Powstańców Wlkp. 26; 1 szkoła, 1 przedszkole	1	257	14
Jarocin – ul. Kościelna 1; 3 szkoły	2	398	27
Koźmin – ul. Zamkowa 3; 1 szkoła	1	320	25
Krobia – ul. Mickiewicza 14; 2 szkoły	1	240	23
Krotoszyn – ul. Zdanowska 58; 3 szkoły, 2 przedszkola	3	975	53
Kruszwica – ul. Niepodległości 18; 2 szkoły	3	736	57
Leszno – ul. Niepodległości 37 a; 3 szkoły, 2 przedszkola	2	453	30
Stęszew – ul. Kościańska 39; 2 szkoły, 2 przedszkola	1	201	20
Strzelno – ul. Szeroka 9; 2 szkoły	1	298	18
Śrem – ul. Dutkiewicza 13; 2 szkoły, 2 przedszkola	2	360	29
Święciechowa – ul. Kościelna 3; 1 szkoła, 1 pkt. przy parafii	1	295	20
Wonieść, 1 szkoła, 1 pkt. przy parafii	1	175	16
Zielona Góra – pl. Powstańców Wlkp. 4; 4 szkoły	2	976	59

Źródło: ADPP, D. Kościelna, *Uzupełnianie kwalifikacji zawodowych*

Powrót katechezy do szkół przyniósł siostrom wiele nowych możliwości ewangelizowania młodego pokolenia Polaków. Nauka religii w szkole pozwoliła na usystematyzowanie katechezy oraz poruszanych zagadnień. Zaczęto opracowywać programy nauczania, a w późniejszym okresie zmierzano nawet do korelacji religii z innymi przedmiotami edukacyjnymi. W dużej mierze taki układ wpływał na pozytywne skutki nauczania. Siostry odczuwały większą otwartość nauczycieli

innych przedmiotów, a dzieci bardziej rozumiały celowość tematów religijnych, które, biorąc np. z płaszczyzny historii lub języka polskiego, przewijały się na innych przedmiotach[1046].

Z drugiej strony nauka religii w szkole sprowadzała katechezę do zbytniego uprzedmiotowienia. Narastające tempo życia przyczyniło się do tego, że w wydawnictwach naukowych pojawiła się zbyt duża ilość programów autorskich. Każdy wydawca pragnął bowiem wyjść ze swoim, nowym pomysłem. Trudności z tego wynikające dosięgły nie tylko przedmiotów ścisłych, nauczania zintegrowanego, lecz niestety także nauki religii. Problem wiązał się z wyborem odpowiedniego programu, podręcznika i ewentualnych ćwiczeń. W miarę możliwości na rynku wydawniczym szukano jak najlepszych wydawnictw. Niestety, z czasem okazywało się, że to, co piękne i kolorowe, niekoniecznie jest mądre. Wskutek tego wprowadzane zmiany podręczników powodowały zakłopotanie rodziców, którym trudno było opłacić „szkolną wyprawkę" dla dziecka[1047].

Z czasem zaczęto obserwować proces sprowadzenia religii i zarazem innych przedmiotów do tzw. „papierkowej biurokracji". Nauczycielom i katechetom coraz trudniej było mówić o wychowaniu dziecka i towarzyszeniu mu w czasie dorastania i poznawania świata. Dzieci, które z salek parafialnych „przeszły" do sal lekcyjnych w szkołach, stopniowo zaczęły oddalać się od kościoła parafialnego. Z biegiem lat ten bolesny proces ulegał pogłębieniu. Zaczęto szukać inspirujących sposobów „przyciągnięcia" dzieci do kościołów parafialnych[1048].

Siostry bardziej niż katecheci świeccy dbały o aktywny rozwój duszpasterstwa parafialnego. Organizowały grupy przy parafiach dla dzieci i młodzieży. Ze statystyk katechezy w prowincji poznańskiej wynika, że nie było parafii, w której siostry nie prowadziłyby jednej lub kilku grup duszpasterskich. Były nimi m.in.:

- Eucharystyczny Ruch Młodych,
- schole młodzieżowe oraz dziecięce,
- Dzieci Maryi,
- Rycerze Niepokalanej,
- Koła Misyjne Dzieci,
- Żywy Różaniec Dzieci,
- Margaretki Dziecięce,
- Pomocnicy Matki Kościoła,
- Caritas młodzieżowy,
- Żywe Róże Różańcowe Nauczycieli[1049].

Tworzone przy parafiach grupy były ogniskami życia religijnego w najmłodszym pokoleniu Polaków. Siostry starały się o to, aby wraz z dziećmi i młodzieżą przygotowywano:

- Liturgiczną Służbę Ołtarza,
- śpiewy na Eucharystię i nabożeństwa,

1046 ADPP, J. Kosakowska, *Duszpasterstwo parafialne po 1992 roku*, s. 1 [komputeropis].
1047 Tamże, s. 1.
1048 Tamże, s. 2.
1049 „Biuletyny Informacyjne Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" z lat 1997-2019.

- inscenizacje z okazji świąt i uroczystości,
- jasełka bożonarodzeniowe lub misteria wielkanocne,
- procesje eucharystyczne,
- dekoracje na Boże Ciało,
- paczki dla ubogich rodzin,
- kolędników misyjnych,
- dziewczynki sypiące kwiaty,
- poczty sztandarowe i reprezentacje parafii na uroczystości lokalne,
- wakacje z Bogiem oraz półkolonie przy parafii.

Każda okazja, którą udało się siostrom uchwycić, pomagała nawiązać lepszy kontakt z dziećmi. Dzięki temu można było również dotrzeć do rodziców. Wielu, widząc zapał oraz apostolskie zaangażowanie sióstr, chętnie służyło pomocą w przygotowywaniu uroczystości, przedstawień oraz innych dzieł dobroczynnych[1050].

Siostry z wielką starannością i odpowiedzialnością starały się przygotowywać dzieci oraz młodzież do przyjęcia sakramentów św. Towarzyszyły dzieciom w szkole, a także na spotkaniach parafialnych. W czasie wprowadzenia trzyletniego przygotowania do sakramentu bierzmowania, które obejmowało młodzież gimnazjalną, siostry chętnie przejmowały od kapłanów duszpasterstwo tych grup. Z nich wywodziła się młodzież żeńska, która wraz z siostrami uczestniczyła w skupieniach, czuwaniach oraz rekolekcjach prowadzonych w prowincji w domach zakonnych takich jak Ostrów Wlkp., Poznań czy Zielona Góra[1051].

Wśród młodszych dzieci siostry elżbietanki pielęgnowały systematyczność przystępowania do sakramentów świętych, spowiedź świętą w pierwsze piątki miesiąca, nabożeństwa różańcowe i drogi krzyżowej, a w okresie adwentu – roraty. Często dla dzieci ręcznie przygotowywano upominki, obrazki, nagrody i wyróżnienia za wzorowy udział w życiu religijnym parafii. Z czasem zaczęto wykorzystywać technikę komputerową, przygotowywano dyplomy, prezentacje multimedialne i różnego rodzaju filmy ewangelizacyjne lub pokazy. Siostry wykorzystywały wszelkie zdobycze techniki, aby jak najwięcej dzieci przyciągnąć do kościoła na nabożeństwa i inne spotkania. Nie zawsze trud i poświęcenie przynosiły współmierne efekty. Zdarzało się, że wyścig z czasem i materializm stawały się barierami, których siostrom nie udało się pokonać. Zdarzało się też, że siostry musiały walczyć z własnym zniechęceniem[1052].

[1050] Tamże.
[1051] ADPP, J. Kosakowska, *Duszpasterstwo parafialne po 1992 roku*, s. 2-3.
[1052] Tamże, s. 3.

Tabela 56. Statystyka pracy katechetycznej zebrana z 10 domów zakonnych prowincji poznańskiej

	1993	1995	1997	2000	2003	2006	2009	2011
Liczba dzieci przygotowanych do I Komunii św.	1478	1508	1130	1297	779	698	331	301
Liczba dzieci uczonych w szkołach	3728	3921	4030	3102	2999	2423	1591	1875
Liczba szkół, w których uczyły siostry	18	19	14	17	17	14	8	8

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne; J. Kosakowska, *Duszpasterstwo parafialne po 1992 roku*, s. 3

Z przeprowadzonej statystyki z pracy katechetycznej w latach 1993-2011, opartej na sprawozdaniach rocznych[1053], wynika, że w 1993 roku siostry elżbietanki z 10 domów prowincji poznańskiej przygotowały do I Komunii Świętej ponad 1500 dzieci, w roku 2003 – już tylko 779, a w 2011 – zaledwie 301. Na spadek ten wpłynął znaczny niż demograficzny. Bolesnym jego następstwem był brak etatów w szkołach dla sióstr katechetek, co spowodowało, że siostry dla uzyskania pełnego etatu dodatkowo uczyły w kilku szkołach lub przedszkolach. Doszło do takiego stanu, że w roku 2012 w prowincji poznańskiej katechizowało zaledwie pięć sióstr[1054].

Rzeczywistość spadku liczby katechetek w prowincji ukazała nowe i zarazem bardzo naglące potrzeby, na które siostry starają się otworzyć:

- katechezy w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych,
- rekolekcje szkolne,
- spotkania z grupami duszpasterskimi,
- tematyczne spotkania w szkołach jako odpowiedź na konkretne zaproszenia nauczycieli,
- udział w pielgrzymkach parafialnych i ogólnokrajowych,
- udział w festiwalach religijnych organizowanych dla młodzieży,
- ulotki oraz foldery powołaniowe,
- plakaty,
- młodzieżowe strony internetowe,
- indywidualne rozmowy z młodzieżą w domach zakonnych,
- wolontariat młodzieżowy,
- rekolekcje oraz skupienia powołaniowe organizowane w domach zakonnych[1055].

Tabela 57. Siostry katechizujące w prowincji poznańskiej w latach 2000-2021

Lata	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Liczba sióstr katechizujących w przedszkolach i szkołach	32	27	18	21	17	15

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

1053 ADPP, Sprawozdania roczne z lat 1993-2011.
1054 Tamże.
1055 „Biuletyny Informacyjne Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" z lat 1997-2019.

W okresie powojennym coraz częściej podejmowaną przez siostry elżbietanki działalnością była praca w parafiach. Wynikało to z otwartości na aktualne potrzeby Kościoła i poszczególnego człowieka. Wskutek przemian społecznych i politycznych, a w efekcie zwolnień w wyżej wymienionych instytucjach wykwalifikowanych sióstr i zastąpienie ich osobami świeckimi, siostry podjęły wieloraką posługę w parafiach. Obejmowała ona troskę o czystość i porządek w kościołach. Pełniły obowiązki zakrystianek, kancelistek i organistek. Zajęły się prowadzeniem grup dziecięcych i młodzieżowych, jak np. prowadzenie chórków dziecięcych, scholi młodzieżowych oraz oaz.

Siostra M. Angelina Pawlak, która zaraz po wojnie w 1945 roku wyjechała na placówkę do Krobi, wspominała po latach podjęte i prowadzone tam prace w parafii: kolonie organizowane dla Krucjaty Eucharystycznej dziewcząt i ministrantów, wyjazd do Sierakowa, Bnina, Wambierzyc i Władysławowa[1056]. Wspomina również ministranckie kolonie w Krobi, prowadzone dla chłopców z Poznania, które odbywały się każdego roku aż do 1961 włącznie. W tym czasie organizowane były dla nich wycieczki autokarowe nad jezioro do Bożkowa, a także do Wrocławia i Ziemi Kłodzkiej. Siostra z dużym przeżyciem pisała o procesjach piątkowych w Krobi, w których brała udział ok. 100-osobowa grupa dziewcząt należących do Krucjaty Eucharystycznej. Siostra Angelina wspominała dożynki parafialne połączone z występami dzieci. Odbywały się też kiermasze organizowane przez Komitet Rodzicielski przedszkola Caritas – śpiewy, gry, wyścigi i różne konkursy. Finalizując swoją relację, siostra stwierdziła, że nie sposób wszystkiego opisać[1057].

Siostra M. Kleofa Michalak 37 lat pracowała w dwóch parafiach (św. Wawrzyńca i św. Stanisława) w Koźminie. Prowadziła biuro parafialne, uczyła religii, działała w parafialnej Akcji Katolickiej, przygotowywała paczki dla najuboższych rodzin oraz dbała o porządek w świątyniach[1058].

Inne siostry pracujące w parafiach zajmowały się naprawą, haftowaniem i szyciem parametrów, zdobieniem ołtarzy. Umiejętności nabywały np. w pracowni szat liturgicznych, zwanej też pracownią paramentów liturgicznych. W 1948 roku działalność ta prowadzona była na kilku placówkach, w zależności od sytuacji personalnej, natomiast w 1989 roku już tylko na jednej[1059]. Siostry hafciarki doskonaliły swoje umiejętności w Poznaniu przy ul. Łąkowej, pod czujnym okiem doświadczonych sióstr, w szczególności utalentowanej mistrzyni s. M. Stylity Karczyńskiej. Udoskonalone w tym kierunku siostry, przebywając na placówkach, uczyły tego rzemiosła dziewczęta podczas prowadzonych kursów.

Prowadziły gospodarstwo domowe na plebanii (Poznań – ul. Gołębia; Wschowa; Gniezno – ul. Łaskiego 7). Do pracy w parafii należało również stołowanie księży (np. Poznań – ul. Kościelna 5, Gniezno – ul. Dalkoska 4). Siostry prowadziły też księgowość parafialną (Poznań,

---

1056 ADPP, Kroniki placówek, Wykaz z działalności za lata 1948-1949, 1963-1992.

1057 ADPP, Relacja pisemna s. M. Angeliny Pawlak o jej pracy parafialnej w Krobi w latach 1945-1961, sierpień 1995 r.

1058 K. Michalak, *Gdy Pan Bóg obdarzył kogoś długim życiem* […]. *Wspomnienia Siostry M. Kleofy Michalak o pracy dla dobra zgromadzenia i Kościoła*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 1998, nr 2, s. 15-16.

1059 Placówki, na których były pracownie szat liturgicznych i kursy haftu: Poznań – ul. Wieżowa 5, Poznań – ul. Gołębia, Grodzisk Wlkp., Gniezno – ul. Dalkoska, Leszno – ul. Paderewskiego, Krotoszyn. ADPP, Teczki domów.

par. św. Michała – ul. Stolarska 7; Kruszwica, par. św. św. Piotra i Pawła – ul. Niepodległości 18). W latach 1945-1990 działalność ta była prowadzona na 4-10 placówkach, na które siostry dochodziły, jednocześnie pełniąc funkcję zakrystianki czy organistki[1060]. W przypadku placówki przy ul. Gołębiej 1 w Poznaniu siostry prowadziły tą działalność od 1954 roku aż do likwidacji placówki w 2009 roku. Na prośbę księży pallotynów z Poznania (elżbietanki pracowały już w Caritasie parafialnym i przedszkolu) przełożona skierowała jedną siostrę na kierowniczkę kuchni u księży pallotynów w Poznaniu. Działalność ta trwała w latach 1951-1957[1061]. Stołowaniem księży w domach zakonnych i na plebanii trudniło się przeciętnie 16 placówek, jednak w latach 80. i 90. XX wieku z powodu mniejszej liczby i bardziej sędziwego ich wieku działalność bardzo zmalała[1062].

Wyjątkową posługę w prowincji poznańskiej pełniły siostry przy ul. Gołębiej 1 w Poznaniu, opiekując się Kaplicą Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu w kościele farnym pw. św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Na trwałą pamiątkę Kongresu Eucharystycznego, który odbył się w Poznaniu w dniach 26-29.06.1930 roku, pod przewodnictwem kard. Augusta Hlonda, proboszcz parafii ks. prałat Paweł Steimetz pozostawił trwałą pamiątką tego wydarzenia w postaci kaplicy Wieczystej Adoracji. Chcąc zapewnić dobrą opiekę nad kaplicą, paramentami liturgicznymi, bielizną, wystrojem i czystością, za zgodą przełożonej prowincji s. M. Stanisławy Dankowskiej, sprowadził pięć elżbietanek. Na mocy dokumentu z 6.07.1937 roku został zatwierdzony dom zakonny i siostry pierwotnie zamieszkały w domu kolegiackim przy ul. Gołębiej 2[1063]. Według odrębnego pisma do obowiązku sióstr należały: specjalny nadzór nad kaplicą Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu, opieka nad bieliznę kościelną, a mianowicie: pranie, prasowanie i naprawa bielizny oraz wyrób nowej, konserwacja i reparacja paramentów kościelnych, nadzór nad czystością, zwłaszcza ołtarzy w kościele[1064].

Po wojnie w 1945 roku siostry powróciły do Fary Poznańskiej i zamieszkały nad zakrystią. Od 1954 roku placówka powiększyła się o dwie siostry, które przenosząc się na plebanię, objęły gospodarstwo domowe u ks. proboszcza Józefa Janego. Zakres obowiązków sióstr wobec przedwojennej umowy pozostał w mocy na następne lata. Siostry zdobiły jeszcze kwiatami ołtarze oraz pracowały w kancelarii parafialnej[1065].

Na początku lat 90. działalność sióstr w parafiach w zakresie ściśle duszpasterskim znacznie wzrosła. Zwiększyła się ilość chórów śpiewaczych tak dziecięcych, jak i młodzieżowych prowadzonych przez elżbietanki, przybyło w parafiach grup Eucharystycznego Ruchu Młodych np.

1060 Gospodarstwo domowe dla ks. infułata Haendschkego (od 1966 do 1979 r.) prowadziły siostry w Poznaniu – ul. Wieżowa 5, Białężyn, Poznań – ul. Gołębia l, Rzepin, Trzebisz Krajeński, Wągrowiec, Wschowa – pl. Farny, Wschowa – pl. św. Jana, Zielona Góra – pl. Powstańców Wlkp., Zielona Góra – ul. Kościelna. ADPP Teczki domów.

1061 W latach 1951-1957 siostry z placówki przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu prowadziły kuchnię w Domu Księży Pallotynów w Poznaniu przy ul. Przybyszewskiego. ADPP Teczka domu.

1062 ADPP, Sprawozdania roczne.

1063 ADPP, Teczka domu Poznań, ul. Gołębia 1. Pismo z 6.07.1937 r. prymasa kard. Augusta Hlonda skierowane do przełożonej prowincji s. M. Stanisławy Dankowskiej (Nr 2866/37.Pr.).

1064 ADPP, Teczka domu Poznań, ul. Gołębia 1. Umowa z 15.07.1937 r. pomiędzy przełożoną prowincji s. M. Stanisława Dankowską, a prepozytem kapituły ks. Pawłem Steimetz.

1065 ADPP, Teczka domu Poznań, ul. Gołębia 1, *Zarys historyczny filii Sióstr Elżbietanek przy Kolegiacie Poznańskiej*, s. M. Leonarda Majewska, Poznań 13.05.1962 r.

w Opalenicy, Odolanowie, Poznaniu-Jeżycach[1066]. Przykładowo w poznańskiej parafii pw. Bożego Ciała siostry angażują się w posługę duszpasterską. Co roku głoszą konferencje i prowadzą zajęcia z dziećmi i młodzieżą z okazji Dnia Modlitw o Powołania Zakonne. Siostry zajmują się pracą charytatywną i pomagają w biurze parafialnym[1067]. Wśród sióstr pracujących w biurze parafii pw. Bożego Ciała była s. M. Anna Czyplis[1068], która w latach 2000-2005 była parafialną sekretarką.

Przykładowo w 1990 i 1995 roku siostry prowadziły następującą działalność w parafiach:

Tabela 58. Zajęcia sióstr w parafiach prowincji poznańskiej

Lata	Prowadzenie gospodarstwa domowego	Praca w kancelarii	Opieka nad kościołem	Gra na organach	Zajęcia z dziećmi i młodzieżą
1990	11	12	53	2	13
1995	13	8	36	1	11

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne.

Analiza powyższego zestawienia wykazała, że najliczniejszą grupę stanowiły siostry opiekujące się obiektami sakralnymi (dyżur w zakrystii, dekorowanie ołtarzy, sprzątanie itp.). Natomiast w przybliżonej liczbie siostry prowadziły gospodarstwa domowe na plebaniach oraz zajęcia z dziećmi i młodzieżą. Najmniejszą grupę stanowiły organistki.

Na przełomie XX-XXI wieku spadła liczba sióstr działających przy parafiach. Spowodowały to trudności personalne związane ze starzeniem się sióstr i spadkiem powołań. Sytuację tę pogarszali niektórzy proboszczowie, którzy nakładali siostrom coraz więcej obowiązków, a płacili niewielkie wynagrodzenie za pracę. Nie zawsze też chcieli zawierać z siostrami umowę o pracę. Decyzją władz zakonnych następowało stopniowe zamykanie placówek parafialnych[1069].

1066 ADPP, Sprawozdania roczne.

1067 B. Barcikowska, *Kalendarium duszpasterskiej posługi ks. proboszcza Wojciecha Maćkowiaka w parafii pw. Bożego Ciała w Poznaniu*, Poznań 2017, s. 24, 45.

1068 Siostra Anna – Teresa Czyplis ur. się 14.10.1950 r. w Górze Śląskiej. Ojciec Stefan pracował na stanowisku kierownika technicznego w cukrowni, a matka Władysława z domu Wiśniewska wychowywała trzech synów i pięć córek oraz prowadziła gospodarstwo domowe. Teresa po maturze 25.07.1969 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Dnia 26.07.1970 r. rozpoczęła nowicjat we Wrocławiu. Pierwszą profesję złożyła 15.08.1971 r. we Wrocławiu. W pierwszym roku junioratu skierowano ją do Leszna, gdzie pomagała s. M. Felicji Glince przy haftowaniu ornatów. Od 19.01.1973 r. była sekretarką w archiwum archidiecezjalnym w Poznaniu. Po roku przeniesiono ją do parafii Szczury, gdzie katechizowała dzieci. Śluby wieczyste złożyła 29.08.1976 r. w Poznaniu. Po ślubach rok była katechetką i zakrystianką w Pogrzybowie. W latach 1977-1981 pracowała w biurze parafialnym przy ul. Kościelnej w Poznaniu. W 1981 r. wyjechała do Ziemi Świętej, gdzie pomagała siostrom w sierocińcu na Górze Oliwnej. Od 1985 r. opiekowała się pielgrzymami w Starym Domu Polskim w Jerozolimie. Po siedmiu latach wróciła na placówkę na Górze Oliwnej. W 1998 r. przyjechała do Polski i została zakrystianką w Bninie, a po likwidacji tej placówki 30.12.2000 r. pracowała w biurze parafii pw. Bożego Ciała w Poznaniu. Była osobą cichą, spokojną, szanującą przełożonych i współsiostry. Zachorowała na raka. Zmarła 7.06.2005 r. w Poznaniu. Pochowano ją na poznańskim cmentarzu parafialnym przy ul. Bluszczowej. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Annie – Teresie Czyplis.

1069 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 31.07.1991 r., s. 8; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 10.09.1997 r., s. 9; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r., s. 6.

Tabela 59. Siostry pracujące w ośrodkach parafialnych w prowincji poznańskiej w latach 2000-2021

Lata	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Liczba sióstr pracujących w ośrodkach parafialnych	64	50	34	17	22	18

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Reasumując działalność sióstr elżbietanek w prowincji poznańskiej na terenie parafii, trudno byłoby wymienić wszystkie miejscowości, w których powstały domy zakonne, a siostry nie angażowałyby się w prace parafialne. To wszechstronne otwarcie było dużą pomocą apostolską i duszpasterską dla Kościoła oraz dobra społecznego narodu polskiego i całej ludzkości.

3.5. Pozostałe prace

Prowincja poznańska swoim zasięgiem terytorialnym, czyli miejscem położenia placówek do niej przynależących, obejmuje obszar kilku diecezji. Po zakończeniu II wojny światowej elżbietanki prowincji poznańskiej prowadziły szeroką działalność w ramach współpracy duszpasterskiej. Siostry posługiwały w następujących miejscach:

Kuria Metropolitalna w Poznaniu i w Gnieźnie, Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Muzeum Diecezjalne w Poznaniu, Sąd Metropolitalny w Poznaniu i Gnieźnie, Wydawnictwo św. Wojciecha w Poznaniu;

- prowadzenie gospodarstwa domowego w rezydencji prymasa, arcybiskupów i biskupów;
- praca w Wyższym Diecezjalnym Seminarium Duchownym w Gnieźnie;
- prowadzenie domu rekolekcyjnego w Rościnnie;
- posługa w Domu Księży Emerytów w Wągrowcu;
- posługa siostrom w podeszłym wieku.

W poznańskiej kurii metropolitalnej siostry rozpoczęły pracę zaraz po zakończeniu wojny. W 1945 roku kanclerz kurii ks. infułat Lucjan Haendschke prosił władze zakonne o dwie siostry do przepisywania tekstów na maszynach do pisania. Kwestionariusz z 1946 roku podaje, że pracowały już trzy kancelistki. W następnych latach liczba ta nie uległa zmianie. W 1949 roku trzy siostry były zatrudnione w poznańskiej kurii. W latach 50. XX wieku przyjęto do pracy kolejne siostry. W registraturze dwie siostry zajmowały się przychodzącą korespondencją, odnotowaniem jej w dzienniku podawczym, adresowaniem i pakowaniem wysyłanej korespondencji. Jedna z nich prowadziła archiwum kurialne. W dziale maszynowym pracowały przeciętnie cztery siostry. Na ręcznych maszynach do pisania przez wiele godzin przepisywały korespondencję, którą dostarczali poszczególni referenci kurii. Na specjalnej maszynie powielały komunikaty, które następnie trafiały do parafii w archidiecezji. Wskutek państwowych zwolnień sióstr z pracy – np. w szpitalach, domach starców, domach dziecka, ochronkach, przychodniach zdrowia itp. – wiele z nich znalazło zatrudnienie w instytucjach kościelnych. W latach 60. XX wieku liczba sióstr zatrudnionych w poznańskiej kurii wzrosła do 10. Wszystkie pracowały w charakterze kancelistek. Praca sióstr w tej instytucji trwała nieprzerwanie przez wszystkie lata. W 1992 roku w poznańskiej kurii metropolitalnej pracowało sześć sióstr: cztery maszynistki i dwie siostry w registraturze[1070].

Długoletnią pracownicą poznańskiej kurii metropolitalnej była s. M. Ignacja Mazur[1071], która w latach 1965-1989 zatrudniona była w wydziale katechetycznym. Przepisywała na maszynie katechezy, które były wówczas trudno lub niemożliwe do nabycia. Zajmowała się zbywaniem

[1070] ADPP, Kroniki placówek. Wykaz z prowadzonej działalności w latach 1963-1993.

[1071] Siostra M. Ignacja – Julia Mazur ur. się 5.04.1924 r. w miejscowości Będźmierowice. Rodzicami byli: Ignacy i Stefania z domu Grabiec. Prowadzili gospodarstwo rolne. Julia miała 2 braci i 2 siostry. Rodzina zamieszkała w Klementynowie, pow. Sempólno. Dnia 16.10.1945 r. Julia wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 25.05.1946 r. Pierwszą profesję złożyła 28.05.1947 r. w Poznaniu, a śluby wieczyste 30.08.1952 r. we Wrocławiu. Pracowała na kolejnych placówkach: Jarocin, Krotoszyn, Zbąszyń i przez 27 lat w Wydziale Katechetycznym kurii poznańskiej. Po przejściu w stan spoczynku mieszkała w Domu Sióstr Emerytek w Lesznie. Zmarła 7.04.2021 r. w Lesznie. Pochowano ją 12.04.2021 r. na miejscowym cmentarzu przy ul. Kąkolewskiej. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Ignacji – Julii Mazur.

książek, obrazków i materiałów katechetycznych dla katechetów[1072]. Warto wspomnieć, że przykładem najdłuższego zatrudnienia w kurii była s. M. Grażyna Małolepsza, która przepracowała tam 53 lata[1073].

Po wyzwoleniu Gniezna w pierwszym rzędzie wyremontowano budynek kurii, gdzie już od 1945 roku w kancelarii pracowały cztery elżbietanki. Wikariusz generalny i oficjał ks. Edward van Blericq[1074] zaangażował je również do pracy w sądzie metropolitalnym[1075]. W 1948 roku, jak podaje zapis w kronice domu zakonnego, siostry pracowały w kancelarii i registraturze gnieźnieńskiej kurii. Głównie przepisały korespondencję na maszynach i dodatkowo opiekowały się magazynem paramentów kościelnych oraz szwalnią[1076]. W latach 50. XX wieku tylko jedna siostra była zatrudniona w kurii. Pozostałe zwolniono z powodu ograniczenia miejscowej placówki elżbietańskiej we wrześniu 1953 roku, po aresztowaniu abpa gnieźnieńskiego i prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego. Po jego uwolnieniu siostry powróciły do gnieźnieńskiej kurii. W latach 60. XX wieku ich liczba wzrosła do ośmiu. Przez sześć lat dwie siostry pracowały w kasie kurii. Od 1.11.1964 roku tylko jedna siostra była w kasie, natomiast trzy w registraturze. Dwie z nich odpowiadały za korespondencję kard. S. Wyszyńskiego z terenu archidiecezji gnieźnieńskiej, natomiast jedna siostra pracowała w wydziale katechetycznym (do 1990). Trzeba nadmienić, że siostry kurialistki krótko trudniły się jako:

- księgowa – prowadziła młodzieżową grupę Oaza Żywego Kościoła,
- referentka zakonna – pełniła obowiązki księgowej w Komisji Charytatywnej[1077].

Tabela 60. Siostry elżbietanki zatrudnione w kuriach w Poznaniu i Gnieźnie w latach 1945-2021

Archidiecezja	**1945-1949**	**1950-1959**	**1960-1969**	**1970-1979**	**1980-1989**	**1990**	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**
poznańska	3	5	9	8	7	5	6	6	6	6	4	3	2
gnieźnieńska	4	5	8	8	5	4	4	4	4	4	4	2	2

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Po analizie powyższej tabeli liczba sióstr zatrudnionych w obu kuriach wahała się od 2 do 9. Równa liczba sióstr pracujących w obu instytucjach wynosiła: 8 (1970-1979), 5 (1950-1959), 4 (2015) i 2 (2021). W archidiecezji poznańskiej 9 sióstr pracowało w latach sześćdziesiątych XX wieku. W latach 1995-2010 liczba sióstr utrzymywała się na równym poziomie (6), po czym zaczęła systematycznie maleć. W archidiecezji gnieźnieńskiej zatrudniano mniej sióstr, niż w poznańskiej.

1072 ADPP, Sprawozdania roczne.

1073 Wyróżnieniem dla s. Grażyny Małolepszej za długoletnią ofiarną pracę były odznaczenia. Pierwsze 28.06.2006 r., medal *Optime Merito Archidioecesis Posnaniensis* za wierną służbę Kościołowi w Archidiecezji Poznańskiej, w szczególności za pełną oddania pracę w Kurii Metropolitalnej. Drugie odznaczenie papieskie *Pro Ecclesia Et Pontifice* (Za Kościół i Papieża) 24.12.2010 r. ADPP, Akta personalne s. M. Grażyny Małolepszej.

1074 Biogram w: https://archidiecezja.pl/ks-edward-van-blericq/ (dostęp 10.06.2022).

1075 Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Dalkoskiej 4 w Gnieźnie (ADG), Kronika domu.

1076 Tamże.

1077 ADPP, Teczka domu Gniezno ul. Kanclerza Jana Łaskiego 7 – Rezydencja Prymasowska.

Najwięcej, bo 8 pracowało w latach 1960-1979 (8), po czym kolejno 5 w latach 1950-1959 i 1980-1989, 4 w latach 1945-1949 i 1990-2015. Od roku 2020 pracują tylko 2 siostry. Liczba sióstr zatrudnionych w obu kuriach systematycznie maleje. Główną przyczyną jest spadek liczby powołań oraz potrzeba zapewnienia obsady personalnej w pozostałych placówkach prowincji[1078].

Siostry elżbietanki były zatrudnione także w innych instytucjach diecezjalnych, takich jak:

- Archiwum Archidiecezjalnym przy ul. Lubrańskiego 1 w Poznaniu, gdzie w latach 1960-1985 s. M. Joanna Rabiega[1079] pracowała w biurze; w latach 1973-1973 funkcję sekretarki pełniła s. M. Anna Czyplis;
- Muzeum Archidiecezjalnym przy ul. Lubrańskiego 1 w Poznaniu, gdzie zatrudniono s. M. Cecylianę Posert (do 1968) i s. M. Weronika Wołyńska[1080];
- Sądzie Metropolitalnym na Ostrowie Tumskim 1 w Poznaniu, gdzie w latach 1959-1970 siostry przepisywały wyroki sądowe: s. M. Halina Kamińska[1081] i s. M. Weronika Wołyńska. Ostatnią była s. M. Zofia Łuczak (do 1970);

1078 ADPP, Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2011 r., s. 16.

1079 Siostra Joanna – Maria Rabiega ur. się 4.01.1914 r. w Röhlinghausen. Ojciec Antoni był urzędnikiem kolejowym, a matka Maria z domu Gruszka zajmowała się gospodarstwem domowym oraz wychowaniem trzech synów i dwóch córek. Obie córki: Maria i Cecylia zostały elżbietankami, a jeden z synów Antoni – oblatem. Dnia 9.05.1931 r. Maria wstąpiła do zgromadzenia elżbietańskiego w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 16.07.1934 r. Pierwszą profesję złożyła 17.07.1935 r., a profesję wieczystą – 5.10.1940 r. Po ślubach została wychowawczynią przedszkola w Gdyni-Orłowie. Po roku wróciła do Poznania, a w 1939 skierowano ją do pracy w przedszkolu w Zbąszyniu. W czasie II wojny światowej przebywała u krewnych w Kępnie. Od maja 1945 r. kontynuowała pracę w Zbąszyniu. Podczas pobytu na kolejnych placówkach (Międzychód 1952, Odolanów 1954, Poznań 1955, Grodzisk Wlkp. 1956) prowadziła ochronki, nauczała religii i pracowała w biurze parafialnym. W 1956 r. została intendentką w Państwowym Domu Opieki dla Dorosłych w Ostrowie Wlkp. Od sierpnia 1957 r. pracowała w biurze parafialnym przy kościele pw. Bożego Ciała w Poznaniu. W 1960 na krótko została przeniesiona na placówkę parafialną we Wschowie. W listopadzie 1960 r. objęła obowiązki przełożonej domu w Międzychodzie. Tę funkcję pełniła w Krobii (1969-1975) i Łabiszynie (1975-1976). W październiku 1976 r. skierowano ją placówkę przy ul. Wieżowej w Poznaniu, gdzie też pracowała w Archiwum Archidiecezjalnym. Dnia 1.07.1992 r. zamieszkała w Domu Sióstr Emerytek w Lesznie. Zmarła 16.03.1999 r. w Lesznie. Pochowano ją 20.03.1999 r. na miejscowym cmentarzu przy ul. Kąkolewskiej. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Joannie – Marii Rabiega.

1080 Siostra Weronika – Leokadia Wołyńska ur. 25.10.1913 r. w Witaszycach koło Jarocina. Ojciec Stanisław był kierownikiem cegielni, a matka Wiktoria z domu Żak prowadziła gospodarstwo domowe. Rodzice przeprowadziła się do miejscowości Łapalice, pow. Kartuzy. W domu rodzinnym Leokadia ukończyła szkołę podstawową, szkołę wydziałową i szkołę handlową. Dnia 23.02.1946 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 30.11.1946 r. Pierwszą profesję złożyła 3.12.1947 r. w Poznaniu, a śluby wieczyste 25.05.1953 r. we Wrocławiu. Od wstąpienia do zgromadzenia była księgową w poznańskich szpitalach (ul. Łąkowa i ul. Grobla). Po przejęciu szpitali przez państwo i wycofaniu sióstr, pracowała kilka miesięcy we Wschowie, potem dwa lata w przedszkolu przy parafii pw. Bożego Ciała w Poznaniu. Od 1959 r. była maszynistką w sądzie kościelnym i kurii w Poznaniu. Dodatkowo posiadała piękny charakter pisma. Z sądu przeszła do muzeum archidiecezjalnego, gdzie pod kierunkiem ks. Stefana Tomaszkiewicza współdziałała w organizowaniu i tworzeniu muzeum od podstaw. Ponownie wróciła do pracy w poznańskiej kurii. Obsługiwała też kancelarię abpa Antoniego Baraniaka, po śmierci abpa 13.08.1977 r. skierowano ją do pracy w biurze przy parafii pw. Bożego Ciała w Poznaniu. Zmarła 6.12.1991 r. w Poznaniu. Spoczęła na miejscowym cmentarzu komunalnym Miłostowo. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Weronice – Leokadii Wołyńskiej.

1081 Siostra Halina – Maria Kamińska, ur. 26.09.1907 r. w Poznaniu. Ojciec Walenty prowadził sklep z rowerami, a matka Agnieszka z domu Klatkiewicz zajmowała się wychowywaniem licznego potomstwa (8 synów i 2 córki). Po ukończeniu szkoły podstawowej Maria uczęszczała do szkoły handlowej. Dnia 14.12.1931 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Dnia 6.08.1932 r. rozpoczęła nowicjat. Pierwszą profesję złożyła 10.08.1933 r., a śluby wieczyste 30.08.1938 r. Po ślubach pracowała w administracji poznańskiego szpitala na stanowisku księgowej i maszynistki. W czasie okupacji przebywała u rodziny oraz w różnych domach zgromadzenia na terenie kraju. Po wojnie została skierowana do pracy biurowej w szpitalu w Lesznie, po czym w tym samym charakterze pracy przeniesiono ją do kurii metropolitalnej w Gnieźnie. Posługiwała kolejno w szpitalach w Poznaniu, Zielonej Górze i Sierakowie. Była też w Psarach. Zajmowała się biurem parafialnym w Ostrowie Wlkp. Od 15.02.1960 r. rozpoczęła pracę w poznańskim sądzie duchownym, a po nim w dziale katechetycznym

- Sądzie Metropolitalnym w Gnieźnie, gdzie m.in. do 1958 roku sekretarką była późniejsza przełożona prowincjalna s. M. Witolda Bukowska[1082];
- Wydawnictwo św. Wojciecha, gdzie w latach 1959-1984 pracowała s. M. Konsolata Biegańska[1083]. Po niej w latach 1984-1993 była zatrudniona s. M. Juliusza Nowak[1084].
- Rezydencja Arcybiskupów Poznańskich, gdzie długoletnią kancelistką była s. M. Cherubina Majchrzak[1085].

Tabela 61. Zatrudnienie sióstr w instytucjach kościelnych w latach 1949-2000

Instytucje	**1949-1959**	**1960-1969**	**1970-1979**	**1980-1989**	**1990-2000**
Archiwum Archidiecezjalne	0	1	1	1	1
Muzeum Diecezjalne	0	1	1	0	0
Metropolitalny Sąd Duchowny w Poznaniu	1	1	1	0	0

kurii w Poznaniu. Zapamiętano ją jako osobę zawsze uśmiechniętą i radosną. Zmarła 15.07.1996 r. w Poznaniu. Spoczęła na miejscowym cmentarzu komunalnym Miłostowo. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Halinie – Marii Kamińskiej.

1082 ADG, Kronika domu – Gniezno ul. Dalkoska 4.

1083 Siostra Konsolata – Krystyna Biegańska ur. się 5.03.1933 r. w miejscowości Gradowice, pow. Kościan. Rodzicami byli: Stanisław i Helena z domu Sumelka. Oboje zajmowali się gospodarstwem rolnym. Krystyna miała liczne rodzeństwo: 7 braci i 3 siostry. Dnia 1.09.1950 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Nowicjat rozpoczęła 1.07.1952 r. Pierwszą profesję złożyła 2.07.1953 r. w Poznaniu, a śluby wieczyste 28.08.1958 r. we Wrocławiu. Przebywała kolejno na następujących placówkach: Pogorzela, dom prowincjalny w Poznaniu, Strzelno, Śrem, Nietrzanowo i Dom Księży Seniorów w Gnieźnie. Dwadzieścia pięć lat (1959-1984) pracowała w Wydawnictwie św. Wojciecha w Poznaniu. Do jej zajęć należało przepisywanie tekstów do „Przewodnika Katolickiego" i „Biblioteki Kaznodziejskiej". Zmarła 27.11.2021 r. w Gnieźnie. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Konsolacie – Krystynie Biegańskiej.

1084 Siostra Juliusza – Urszula Nowak ur. 11.02.1950 r. w Czarnkowie. Ojciec Franciszek był ochroniarzem w Narodowym Banku Polskim, a matka Marianna z domu Smydra prowadziła gospodarstwo rolne. Rodzice mieli trzy córki i dwóch synów. W 1968 r. Urszula ukończyła liceum ogólnokształcące w Czarnkowie i podjęła pracę w spółdzielni wielobranżowej jako księgowa. Dnia 9.09.1975 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Po postulacie 26.08.1976 r. rozpoczęła nowicjat. Pierwszą profesję złożyła 28.08.1977 r. w Poznaniu. Po rocznym junioracie została skierowana do pracy w biurze parafialnym przy kolegiacie w Kruszwicy. Śluby wieczyste złożyła 14.08.1982 r. w Poznaniu. Od 1984 r. pracowała w redakcji „Biblioteki Kaznodziejskiej" w Poznaniu. Dnia 16.10.1993 r. była magazynierką w Domu Pomocy Społecznej we Wschowie. Od 1.10.1994 r. została przełożoną miejscowej wspólnoty zakonnej. Odznaczała się bezinteresownością, sumiennością, punktualnością i obowiązkowością w wykonywanych pracach. W 1999 r. zachorowała na chorobę nowotworową. Zmarła 21.11.2001 w Lesznie. Spoczęła na cmentarzu parafialnym we Wschowie. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Juliuszy – Urszuli Nowak

1085 Siostra Cherubina – Stefania Majchrzak ur. się 26.10.1921 w Rogalinie. Ojciec Jan był urzędnikiem, a matka Helena z domu Wysiadła zajmowała się gospodarstwem domowym. Stefania miała brata i dwie siostry. Po szkole podstawowej uczęszczała na kursy księgowości i stenografii w Kórniku. W latach 1935-1937 była sekretarką w biurze adwokackim w Kórniku. W latach 1937-1939 pracowała w sekretariacie Rogalińskich Zakładów Hodowlanych. W czasie okupacji pracowała w majątku Rogalin. Po wojnie została kasjerką w Fabryce Umundurowania w Mosinie. Dnia 7.11.1946 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Po postulacie 10.04.1948 r. rozpoczęła nowicjat. Pierwszą profesję złożyła 12.04.1949 w Poznaniu, a śluby wieczyste 27.04.1954 r. we Wrocławiu. Kolejno była na pięciu placówkach: Poznań, ul. Wieżowa, Ostrów Wlkp., ul. Gimnazjalna, Poznań, Ostrów Tumski 1, Łopienno i Poznań, dom prowincjalny. Prawie całe życie posługiwała w rezydencji arcybiskupiej w Poznaniu, gdzie była kancelistką. Cechowała ją sumienność i dyskrecja. Miała piękny charakter pisma i znała się na kaligrafii. Na emeryturze prowadziła bibliotekę w domu prowincjalnym i wydawała posiłki ubogim. Dnia 16.10.1996 r. została odznaczona Krzyżem Papieskim „Pro Ecclesia et Pontifice". Zmarła 16.09.2016 r. w Poznaniu. Pochowano ją na cmentarzu parafialnym przy ul. Bluszczowej w Poznaniu. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Cherubinie – Stefanii Majchrzak.

Metropolitalny Sąd Duchowny w Gnieźnie	4	0	0	0	0
Wydawnictwo św. Wojciecha	0	1	1	1	0
Dom rekolekcyjny dla księży i alumnów (Rościnno)	5	6	6	5	5
Dom Księży Zasłużonych (Wągrowiec), od 1997 r. Archidiecezjalny Dom Księży Seniorów (Gniezno)	0	5	7	7	7

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne; ADPP, Teczki domów; ADG, Kronika domu – Gniezno ul. Dalkoska 4

Tabela 62. Zatrudnienie sióstr w Archidiecezjalnym Domu Księży Seniorów w latach 2001-2021

Instytucje	**2001**	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**
Archidiecezjalny Dom Księży Seniorów (Gniezno)	7	8	6	7	7	5
Pozostałe zajęcia	15	15	15	15	19	21

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Do grupy pozostałych zajęć zalicza się m.in. zatrudnienie sióstr w domu generalnym w Rzymie, kontynuowanie dzieł misyjnych w Ziemi Świętej, kierowanie Wspólnotami Apostolskimi św. Elżbiety w prowincji, prowadzenie Domu Formacyjnego oraz jadłodalni w Poznaniu[1086].

Długim okresem posługi w rezydencjach prymasa Polski mogą poszczycić się elżbietanki z prowincji poznańskiej, które posługiwały w rezydencjach w Poznaniu, Gnieźnie i Warszawie. Prymas Polski kard. August Hlond, ówczesny arcybiskup gnieźnieńsko-poznański, rezydował w Gnieźnie przy ul. Jana Łaskiego 7 oraz w Poznaniu w rezydencji na Ostrowie Tumskim 1. Zwrócił się z prośbą do przełożonej prowincji s. M. Hildegardy Stefańskiej o skierowanie sióstr do prowadzenia gospodarstwa domowego w poznańskiej rezydencji. Siostry rozpoczęły pracę 15.08.1928 roku i kontynuowały ją do wybuchu II wojny światowej w 1939 roku. Powojenne zmiany struktur kościelnych i statusu prymasa Polski, a zarazem abpa gnieźnieńsko-warszawskiego doprowadziły do zmiany siedziby z Poznania do Warszawy, z dotychczasową siedzibą w Gnieźnie.

Przejście prymasa do Warszawy wymogło na dwóch siostrach również przeniesienie się tam w dniu 20.05.1946 roku w celu dalszego prowadzenia gospodarstwa domowego. Tymczasowa rezydencja prymasa znajdowała się na Krakowskim Przedmieściu (seminarium). W 1953 roku została przeniesiona na ul. Miodową 17/19 do rezydencji prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Siostry prowadziły kuchnię i dbały o czystość domu, podlegając nadal prowincji poznańskiej. Sytuacja uległa zmianie w grudniu 1957 roku, kiedy to zostały przydzielone do prowincji warszawskiej.

[1086] ADPP, *Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej za 2021 r.*, s. 7.

Jeszcze przed II wojną światową elżbietanki prowincji poznańskiej były zatrudnione w domach biskupów, prowadząc im gospodarstwa domowe. Po wojnie siostry z Gniezna powróciły do rezydencji arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego w Gnieźnie w celu dalszego zajmowania się domem[1087]. Dopiero w 1951 roku utworzono tam odrębną placówkę, którą dekretem z 29.01.1952 roku erygował kard. Stefan Wyszyński[1088]. Troskę i opiekę nad rezydencją i jego zapleczem kuchennym trzy siostry kontynuowały od 13.06.1981 roku, służąc następcy kard S. Wyszyńskiego, arcybiskupowi metropolicie gnieźnieńskiemu Józefowi Glempowi do 25.03.1992 roku, tj. jego nominacji na arcybiskupa metropolitę warszawskiego[1089].

Od maja 1946 roku – po wyjeździe prymasa kard. A. Hlonda do Warszawy – wakującą stolicę arcybiskupią w Poznaniu objął abp Walenty Dymek. W maju 1954 roku prosił przełożoną prowincji poznańskiej s. M. Zofię Nawrocik o skierowanie dwóch sióstr w celu prowadzenia gospodarstwa domowego w pałacu arcybiskupim przy ul. Ostrów Tumski 1 w Poznaniu. Podobnie uczynił jego następca abp Antoni Baraniak. Od 1.10.1957 roku w poznańskim pałacu arcybiskupim wznowiono samodzielną placówkę, na której pracowały cztery siostry. Jedna z nich, s. M. Cherubina Majchrzak i później s. M. Agreda Muńko, pracowała w kancelarii arcybiskupa. Przez kolejne lata siostry prowadziły gospodarstwo domowe w pałacu arcybiskupim, aż do końca kadencji abpa Jerzego Stroby 12.04.1996 roku[1090].

Tabela 63. Elżbietanki zatrudnione w rezydencjach prymasa Polski i biskupów w latach 1945-2021

Diecezja	**1945-1949**	**1950-1959**	**1960-1969**	**1970-1979**	**1980-1989**	**1990**	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**
poznańska prymas/abp	0	4	4	4	4	4	4	0	3	3	2	3	3
biskup	0	0	0	0	2	1	0	1	1	2	2	2	2
gnieźnieńska prymas/abp	3	3	3	3	3	3	2	3	0	0	0	0	0
biskup	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

1087 Siostry przed wybuchem II wojny światowej opiekowały się rezydencją i prowadziły gospodarstwo domowe kard. Augusta Hlonda, który będąc wówczas arcybiskupem gnieźnieńskim i poznańskim, zamieszkiwał w Poznaniu. Siostry od 1937 r. dochodziły do rezydencji z domu św. Jana przy ul. Szpitalnej 2. Z czasem przygotowano siostrom mieszkanie w budynku kurii metropolitalnej, będącej równocześnie rezydencją, lecz przeprowadzkę wstrzymał wybuch wojny. ADPP, Teczka domu Gniezno ul. Kanclerza Jana Łaskiego 7 – Rezydencja Prymasowska.

1088 ADPP, Teczka domu Gniezno ul. Kanclerza Jana Łaskiego 7.

1089 Następca abp metropolita gnieźnieński Henryk Muszyński po objęciu archidiecezji w 1992 r. prosił nadal o siostry. Jedna z nich była jego osobistą sekretarką i pracowała w jego gabinecie. Pozostałe prowadziły nadal kuchnię, obsługiwały zapraszanych gości i troszczyły się o czystość całej rezydencji do czasu jego przejścia na emeryturę w 2010 r. ADPP, Sprawozdania roczne.

1090 Arcybiskupem Jerzym Strobą aż do śmierci 12.05.1999 r. opiekowały się jeszcze dwie siostry elżbietanki.

W Poznaniu na Ostrowie Tumskim nr 10 od 1974 roku dwie siostry prowadziły gospodarstwo domowe u bpa pomocniczego Mariana Przykuckiego, do czasu jego przejścia w 1980 roku na rządcę diecezji chełmińskiej w Pelplinie. Jego następca bp pomocniczy Stanisław Napierała także otrzymał dwie siostry do prowadzenia gospodarstwa domowego, aż do jego nominacji w 1992 roku na biskupa diecezjalnego w Kaliszu[1091].

Dnia 28.02.2016 roku powstała placówka zakonna z siedzibą w domu poznańskiego bpa pomocniczego Grzegorza Balcerka. Obecnie przebywają tam siostry: M. Honorata Piekarska (przełożona domu) i M. Karola Piotrowiak. Siostry oprócz prowadzenia gospodarstwa domowego bpa G. Balcerka, pracują w kurii metropolitalnej w Poznaniu[1092].

Siostry prowadziły gospodarstwo domowe u bpa pomocniczego Lucjana Bernackiego, przy ul. Kanclerza Jana Łaskiego 2 w Gnieźnie. Dwie siostry pełniły tę posługę od 10.05.1965 roku do śmierci biskupa 28.09.1975 roku[1093].

Od września 1919 roku cztery elżbietanki prowincji poznańskiej posługiwały w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym (wcześniejszym Arcybiskupim Seminarium Duchownym) przy ul. Seminaryjnej 2 w Gnieźnie. Gotowały posiłki i prowadziły stołówki dla profesorów i kleryków oraz opiekowały się konwiktem, gdzie mieściło się małe seminarium dla chłopców. Czas wojny i okupacji niemieckiej zawiesił tą działalność[1094].

Do seminarium w Gnieźnie wróciły 3.02.1945 roku. Dnia 5.05.1960 roku zamieszkały w konwikcie[1095]. Od 1947 roku w seminarium pracowało 12 sióstr, które były odpowiedzialne za prowadzenie kuchni, jadalni profesorów i kleryków oraz utrzymanie porządku w całym domu. W 1967 roku siostra pielęgniarka opiekowała się chorymi profesorami i alumnami. Od 1971 roku siostrom doszła praca w ogrodzie i pralni oraz zaopatrzenie (na 152 osoby w 1975 do 270 osób w roku 1987). Od 1976 roku siostry były odpowiedzialne za trzy kaplice, kościół seminaryjny i furtę. Przez wiele lat furtę obsługiwała s. M. Lucencja Mazur[1096]. Według rocznego sprawozdania z 1976 roku pełniły następujące obowiązki:

- kucharka – 3 siostry,
- praca w ogrodzie – 2 siostry,

1091 ADPP, Teczka domu Poznań, ul. Ostrów Tumski 10.

1092 ADPP, Teczka domu Poznań, ul. Ostrów Tumski 2 (dom bpa G. Balcerka).

1093 Pracę tę pełniły – s. M. Henryka Bonk i s. M. Sylwia Górnowicz. ADPP, Kartoteki sióstr.

1094 Dnia 1.10.1939 r. Niemcy zajęli gmach seminarium duchownego i usunęli siostry, księży i kleryków. Z polecenia wikariusza generalnego ks. Blericqa siostry zamieszkały w Kolegiatach 2, gdzie prały bieliznę dla wojska niemieckiego, z czego się utrzymywały, prowadząc w trudnych warunkach wspólne życie zakonne. ADPP, Teczka domu Gniezno ul. Seminaryjna 2, *Zarys historyczny Domu Sióstr Elżbietanek*, s. M. Monika Roth, Gniezno 30.05.1962 r.

1095 Tamże.

1096 Siostra Lucencja – Anna Mazur ur. się 21.01.1940 r. w miejscowości Sybkowy w województwie pomorskim. Ojciec Franciszek był rolnikiem, a matka Wacława z domu Stremlan zajmowała się wychowywaniem siedmiorga dzieci. Anna po skończeniu szkoły powszechnej przez dwa lata pomagała rodzicom w gospodarstwie. Dnia 15.10.1957 r. wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. Po postulacie 13.08.1960 r. rozpoczęła nowicjat. Pierwszą profesję złożyła 14.08.1961 r. w Poznaniu, a śluby wieczyste 2.12.1966 r. we Wrocławiu. W zgromadzeniu ukończyła liceum ogólnokształcące i kursy katechetyczne. Pracowała na pięciu placówkach: Ostrów Wlkp., Gniezno – wyższe seminarium duchowne, Stęszew, Poznań – dom prowincjalny i Leszno. W seminarium obsługiwała furtę i pomagała w pracach domowych, a w domu prowincjalnym troszczyła się o refektarz. Zmarła 15.02.2019 r. w Lesznie. Spoczęła na miejscowym cmentarzu przy ul. Kąkolewskiej. We wspomnieniach pozostała „drugą matką" kleryków, odznaczającą się dobrocią i życzliwością. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Lucencji – Annie Mazur.

- opieka nad kaplicami i kościołem oraz obsługa jadalni – 1 siostra,
- pralnia i prasowanie – 2 siostry,
- zaopatrzenie żywnościowe – 1 siostra,
- furtianka – 1 siostra,
- obsługa jadalni i pomoc w pracach domowych – 1 siostra,
- obsługa gości i pomoc w pracach domowych – 1 siostra,
- pielęgniarka i pomoc w pracach domowych – 1 siostra.

Z biegiem lat działalność nie uległa zmianie, jedynie ilość sióstr i mieszkańców domu. W listopadzie siostry otrzymały na mieszkanie nowo wybudowany dom, który 18 listopada 1989 roku poświęcił prymas Polski Józef Glemp, w towarzystwie bpa Bogdana Wojtusia[1097].

Siostry opiekowały się także Małym Seminarium Duchownym we Wschowie. Od 1946 roku prowadziły w nim gospodarstwo domowe. Do obowiązków sióstr należało przygotowywanie posiłków i troska o seminaryjny ogród[1098].

Tabela 64. Siostry pracujące w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie w latach 1949-2021

lata	**1949**	**1959**	**1969**	**1979**	**1989**	**1990**	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**
Liczba zatrudnionych sióstr	12	15	14	12	11	11	8	6	5	5	0	0	0

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne; ADPP, Teczka domu Gniezno, ul. Seminaryjna 2, *Zarys historyczny Domu Sióstr Elżbietanek*, s. M. Monika Roth, Gniezno 30.05.1962 r.

Według *Sprawozdań rocznych* siostry były zatrudnione w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie w latach 1949-2011[1099]. Najwięcej (15) pracowało w 1959, a najmniej (5) w latach 2005-2010. Po 1959 roku liczba sióstr zatrudnionych w seminarium systematycznie malała, a powodem było starzenie się sióstr i spadek liczby powołań. Jak wspomina długoletnia pracownica seminarium s. M. Michalina Trzeciak, że choć siostry miały dobre warunki pracy, to trudno było zasilić szeregi starszych sióstr z powodu braku powołań[1100]. Po zlikwidowaniu placówki w seminarium władze zakonne przekierowywały siostry do innych zajęć, np. do ośrodków parafialnych, katechezy itp.

Elżbietanki pracowały w domu wypoczynkowym dla księży archidiecezji gnieźnieńsko-poznańskiej w Rościnnie. Dom zawdzięczał swoje powstanie prymasowi kard. Augustowi Hlondowi. Prymas zwrócił się do przełożonej generalnej s. M. Mercedes Rother o skierowanie sióstr w celu opieki nad domem i gospodarstwem domowym. Po otrzymaniu pozytywnej odpowiedzi w 1926

1097 ADPP, Teczka domu Gniezno ul. Seminaryjna 2.

1098 R. Kufel, *Internat biskupi i Małe Seminarium Duchowne we Wschowie (1946-1956)*, Zielona Góra 2012, s. 81-83.

1099 Elżbietanki rozpoczęły pracę w gnieźnieńskim seminarium w 1919 r., gdy powstała w nim placówka zakonna. Prowadziły kuchnię, stołówkę i opiekowały się konwiktem dla chłopców. Siostry wróciły do seminarium w Gnieźnie 3.02.1945 r. Od września 1989 r. siostry otrzymały nowy dom przy seminarium. M. Trzeciak, *O pracy Sióstr w Seminarium*, [w:] *Księga Jubileuszowa Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie 1602-2002*, red. P. Podeszwa, W. Polak, Gniezno 2002, s. 339.

1100 Tamże, s. 340.

roku prymas erygował placówkę zakonną przy domu wypoczynkowym[1101]. Domem zajmowały się trzy siostry, które w razie potrzeby służyły pomocą ambulatoryjną miejscowej ludności. W czasie okupacji dom zajmowała młodzież niemiecka[1102]. Po wojnie wrócił w ręce kościelne i przekształcono go na Archidiecezjalny Dom Rekolekcyjny. W lutym 1945 roku powróciła też pierwsza siostra, która dom zastała w zupełnym nieładzie. Odbywały się w nim rekolekcje dla różnych stanów i zawodów. W 1948 roku na rekolekcje przyjechało 1600 osób. Głównym źródłem utrzymania domu było gospodarstwo rolne wchodzące w całość posesji. Na podstawie ustawy o przejęciu dóbr „martwej ręki" władza państwowa odebrała diecezji całe gospodarstwo rolne wraz z budynkami[1103]. Dzięki staraniom bpa Walentego Dymka państwo oddało dom, a w 1957 roku także zabudowania gospodarcze i część ziemi[1104].

Od 1958 roku w lipcu i sierpniu odbywały się rekolekcje m.in. dla ministrantów. Na wypoczynek letni przyjeżdżali alumni z Wyższego Seminarium Duchownego w Poznaniu. Częstym gościem był abp Antoni Baraniak. W pozostałych miesiącach siostry zajęte były gospodarstwem rolnym i udzielały pomocy miejscowym chorym[1105].

W latach 50. XX wieku przełożona domu s. M. Salomea Stanisławska organizowała gospodarstwo, gdyż kilka hektarów roli nie było wydzierżawionych. W 1961 roku wszyscy rolnicy zrezygnowali z dzierżawcy ziemi ze względu na obowiązki płatne wobec państwa. Siostry zmuszone były podjąć pracę w całym gospodarstwie. Na 100 morgach ziemi uprawiały między innymi zboże, len, buraki, ziemniaki i paprykę. Wielki wkład w funkcjonowanie domu rekolekcyjnego od 1962 roku wniosła nowa przełożona s. M. Anastazja Tomasz. Za czasu jej urzędowania założono światło z prądu stałego napędzanego motorem z własnej elektrowni (mieszkańcy Rościnna otrzymali prąd w 1966 roku). W domu założono także hydrofor, postarano się o motor elektryczny, śrutownik, wóz gumowy i cały szereg drobniejszych narzędzi rolniczych i gospodarczych. Dostateczna ilość inwentarza żywego (krowy, świnie) i dobra uprawa roli oraz podciągnięcie wodociągu do zabudowań gospodarczych zaliczało gospodarstwo do pierwszorzędnych. Po kilkuletniej spokojnej pracy władze powiatowe ponownie zamierzały zająć dom. Mimo wielu ataków dom ocalał[1106].

Od 1965 roku w domu rekolekcyjnym mieszkało od dwóch do trzech księży emerytów. Dnia 14.04.1971 roku abp A. Baraniak – w celu ułatwienia siostrom wyjazdów związanych z funkcjonowaniem domu – ofiarował siostrom samochód marki Warszawa[1107].

Przez cały czas odbywały się rekolekcje dla ministrantów i chórów kościelnych oraz oazy i wakacje dla kleryków. Przykładowo w 1974 roku od 20 maja odbyły się rekolekcje dla 35

1101 ADPP, Teczka domu Rościnno, Zaświadczenie Kurii Metropolitalnej w Poznaniu z 23.01.1952 r. potwierdzające datę erekcji domów zakonnych na terenie Archidiecezji Poznańskiej (L.dz. 631/52).

1102 W okresie okupacji administrujący obiektem Niemcy przeznaczyli pałac na siedzibę i szkolenie młodzieży niemieckiej (Hitlerjugend). Wywłaszczenie sióstr nastąpiło pod koniec października 1939 r. ADPP, Teczka domu Rościnno.

1103 Gospodarstwo zabrano wraz z inwentarzem, z którego utworzono spółdzielnię pod nazwą „Lepsze Jutro". Z powodu zadłużeń, jakie powstały w owej spółdzielni, gospodarstwo oddano, lecz bez inwentarza. ADPP, Teczka domu Rościnno.

1104 ADPP, Teczka domu Rościnno.

1105 Tamże.

1106 Tamże.

1107 Tamże.

diakonów, następnie od 24 czerwca do 23 lipca – cztery serie rekolekcji dla chłopców i dodatkowo siostry przyjęły 70-osobową oazę na 17 dni. W latach 1969-1984 domem zajmowało się od pięciu do sześciu sióstr, którym pomagały postulantki z Poznania[1108].

Z inicjatywy abpa Jerzego Stroby dom został gruntownie wyremontowany z przeznaczeniem na archidiecezjalny ośrodek rekolekcyjny. Prace rozpoczęto w 1978 roku pod okiem s. przełożonej M. Anastazji Tomasz. Uroczyste poświęcenie i otwarcie domu rekolekcyjnego odbyło się 22.11.1984 roku. Przez cały rok odbywają się tu rekolekcje zamknięte i dni skupienia dla różnych grup zawodowych, młodzieży maturalnej, katechetów, chorych, kleryków, diakonów i kapłanów. Opiekę na domem i przyjeżdżającymi gośćmi sprawują siostry elżbietanki, wykonując niezbędne czynności, jak pranie, sprzątanie, gotowanie i nakrywanie do stołu[1109].

Dnia 2.06.1936 roku powstała placówka sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej w byłym klasztorze pocysterskim w Wągrowcu. Na prośbę ks. radcy Suszczyńskiego, proboszcza parafii poklasztornej w Wągrowcu, i burmistrza Wągrowca p. Wachowiaka przełożona prowincji poznańskiej s. M. Stanisława Dankowska w czerwcu wysłała do pracy trzy siostry. Zamieszkały w klasztorze, w dawniejszym konwikcie arcybiskupim. Mieszkając w bardzo skromnych warunkach, pielęgnowały chorych w ich własnych mieszkaniach i niosły pomoc ludziom najuboższym. Z nakazu władz okupacyjnych wiosną 1941 roku siostry opuściły mieszkanie i zamieszkały w prywatnym domu, gdzie potajemnie udzielały pomocy chorym. Wycofujące się w 1945 roku niemieckie wojsko podpaliło klasztor i miasto przydzieliło siostrom mieszkanie przy ul. Opackiej 1. Siostry kontynuowały działalność ambulatoryjną, podjęły pracę w miejscowym ośrodku zdrowia i otworzyły przedszkole[1110].

W 1960 roku dzięki przychylności ks. proboszcza Stefana Smaruja siostry powróciły do częściowo odbudowanego klasztoru pocysterskiego. Ten budynek poklasztorny uzyskał od państwa prymas Stefan Wyszyński w zamian za przedwojenny Dom św. Jana dla Księży Emerytów w Gnieźnie, który podczas wojny został przeznaczony dla wojska, a później przejęty przez MO i UB. W Wągrowcu przy ul. Klasztornej nr 11 powstał Dom Księży Zasłużonych im. ks. Jakuba Wujka. Emeryci przeprowadzili się do Wągrowca pod opiekę sióstr, które gotowały posiłki, robiły zakupy żywności i lekarstw, jeśli istniała taka potrzeba, opiekowały się starszymi i chorymi kapłanami, utrzymywały w czystości dom i mieszkania kapłanów, troszczyły się o bieliznę osobistą, pościelową, kielichową, szaty liturgiczne i odzież księży, opiekowały się kaplicą i zakrystią, przygotowywały do mszy św. i nabożeństw, pilnowały drzwi wejściowych, odbierały telefony, korespondencję i przesyłki oraz przyjmowały gości kapłanów i podawały im posiłek[1111].

Dnia 1.07.1997 roku Dom Księży Zasłużonych w Wągrowcu został przeniesiony do nowo wybudowanego budynku pod nazwą Dom Zasłużonego Kapłana przy ul. Chociszewskiego 4-6

1108 Tamże.

1109 ADPP, Teczka domu Rościnno, *Zarys historyczny domu w Rościnnie*, s. M. Bronisława Wróblewska, Rościnno 6.08.1962 r.

1110 ADPP, Teczka domu Wągrowiec, *Zarys historyczny Sióstr Elżbietanek w Wągrowcu*, s. M. Jadwiga Węgrzynowska, Wągrowiec 10.07.1962 r.

1111 ADPP, Teczka domu Wągrowiec, *Umowa o pracę*, grudzień 1969 r.

w Gnieźnie, gdzie nadal pracują siostry elżbietanki[1112]. Obecnie instytucja funkcjonuje pod nazwą Archidiecezjalny Dom Księży Seniorów[1113].

Ofiarowany w Puszczykowie dom przy ul. Wiosenna 15 (położony na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego) od 1968 roku siostry prowadziły jako dom wypoczynkowy[1114]. Ze względu na zdrowotne położenie został przeznaczony na dom wakacyjny dla sióstr. Dodatkowo otrzymany teren przeznaczono pod budowę nowego domu, na którego, po wielokrotnych odmowach, ostateczną zgodę zgromadzenie otrzymało w 1986 roku. Po odbiorze technicznym dom wraz z kaplicą 17.09.1992 roku poświęcił abp Jerzy Stroba[1115].

Drugi tego rodzaju dom znajduje się nad Morzem Bałtyckim – w Karwi przy ul. Cichej 4. Od 1972 roku od maja do października dom służy jako dom wypoczynkowy dla sióstr. W 1977 roku dostosowano go do potrzeb sióstr i ich odpoczynku przez cały rok[1116].

W prowincji poznańskiej nikogo się nie pomija. Wszystkie siostry mają swoje miejsce i wyznaczone zadania. Przy omawianiu historii prowincji należy pamiętać o tych siostrach, które przeszły na zasłużony odpoczynek i choć już nie są czynne zawodowo, to ich obecność i posługa są nie do przecenienia. Władze prowincji próbują starsze siostry aktywować i angażować w pracę z pozostałymi profeskami.

Podział pracy sprzyja współdziałaniu wszystkich sióstr w osiąganiu celów apostolskich zgromadzenia. Dodać należy, że zgodne współdziałanie doskonali życie wspólnotowe i każdą poszczególną siostrę. Mając na uwadze powyższe myśli, można zrozumieć, że harmonijna i zgodna współpraca wolna od osobistych, indywidualnych planów, kierująca się wspólną odpowiedzialnością za realizację zadań apostolskich powierzonych zgromadzeniu staje się obowiązkiem wszystkich członkiń wspólnoty elżbietańskiej. Wypełnienie tego obowiązku przejawia się w różnorodnej pracy sióstr elżbietanek. Wymienić tu należy: pracę gospodarczo-administracyjną, pracę w domu, ogrodzie i w gospodarstwie rolnym, pracę w kuchni i piekarni, pralni oraz szwalni czy hafciarni. Nie można też pominąć pracy sióstr, wykonywanej w różnych instytucjach kościelnych[1117].

Należy pamiętać o obecności sióstr starszych i schorowanych tworzących historię prowincji poznańskiej, a przebywających obecnie na emeryturze w Lesznie. Dom sióstr emerytek przy ul. Paderewskiego 8 w Lesznie powstał w 1928 roku[1118]. Przez wszystkie lata jego istnienia

---

1112 ADPP, Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej za 2021 rok, s. 7.

1113 https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%E2%80%9EDom+Zas%C5%82u%C5%BConego+Kap%C5%82ana%E2%80%9D+gniezno (dostęp 11.06.2022).

1114 Dnia 7.10.1967 r. siostry otrzymały od Wiesławy Cichowicz aktem notarialnym w dożywocie mały, dwupokojowy dom wraz z parkiem i ogrodem. ADPP, Teczka domu Puszczykowo.

1115 Od stycznia 1994 r. służy prowincji poznańskiej jako dom rekolekcyjny dla sióstr, a od 25.09.1994 r. również jako dom nowicjacki, wspólny dla trzech prowincji: poznańskiej, toruńskiej i warszawskiej. Jako samodzielna placówka istnieje od 1.01.1995 r. Oprócz nowicjatu i przyjmowaniu na doroczne rekolekcje sióstr z całej prowincji w wolnych miesiącach przyjmuje siostry na wakacyjny wypoczynek. Odbywają się też w nim szkolenia sióstr przełożonych z wszystkich prowincji polskich, rekolekcje Wspólnoty Apostolskiej św. Elżbiety, rekolekcje dla dzieci i młodzieży głuchoniemych, a także różne inne grupy modlitewne przybywają na swoje dni skupienia, rekolekcje i zjazdy. Spełnia on również funkcję domu wypoczynkowego. ADPP, Teczka domu Puszczykowo.

1116 ADPP, Teczka domu Karwia; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r., s. 5.

1117 S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek" w dziele ewangelizacji* [komputeropis b.p. w ADPP].

1118 Dom sióstr emerytek (po przeniesieniu sióstr do wspólnego domu przy ul. Niepodległości) z konieczności zamknięto 18.01.2012 r. S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek".*

zgromadzenie dokładało starań, by siostrom w nim przebywającym stworzyć możliwie jak najkorzystniejsze warunki życia zakonnego. Także i one, mimo starości i osłabienia swoich organizmów, aktywnie włączały się w dzieło apostolstwa. Ich codzienna służba zgromadzeniu zasługuje na najwyższe uznanie. Apostolstwo tych sióstr jest często apostolstwem cierpienia i choroby, dlatego też ma ono swe szczególne znaczenie. *Konstytucje z*gromadzenia dokładnie określają sposób przeżywania tego rodzaju apostolstwa: *Chorobę, cierpienie, podeszły wiek włączamy w służbę zgromadzenia* […]. *Także w chorobie i podeszłym wieku przez modlitwę i ofiarę uczestniczymy owocnie w działalności apostolskiej zgromadzenia*[1119]. Wiele sióstr przebywających w domu sióstr emerytek mimo dolegliwości starczego wieku potrafiło dzięki wypracowanej ofiarności sprostać dużemu wymiarowi pracy[1120].

Siostry, które przebywały w tym domu, starały się pomagać sobie wzajemnie w miarę swoich możliwości. Kilka sióstr podjęło nawet pracę wśród chorych, udając się do ich domów lub też udzielając pomocy w domu zakonnym[1121]. Natomiast pozostałe siostry służyły wzajemną pomocą swoim współsiostrom, dając im dobre słowo oraz to, czego najbardziej potrzebowały. Siostry chore czy „przykute do łóżka" starały się wspomagać te, które działały czynnie przez apostolstwo swojego cierpienia. Modliły się za zdrowe i pracujące profeski oraz za tych, do których zostały posłane[1122].

W listopadzie 1940 roku 38 sióstr zostało wywiezionych przez władze okupacyjne do Osiecznej, gdzie znalazły schronienie w klasztorze oo. Franciszkanów. W kwietniu 1941 roku przewieziono je do obozu w Bojanowie. Stamtąd część sióstr najbardziej chorych odesłano do domów rodzinnych, a zdrowsze do pracy w rodzinach niemieckich, względnie do szpitalnictwa, gdzie opiekowały się przede wszystkim rannymi żołnierzami niemieckimi. W lutym 1945 roku siostry wróciły do Leszna, do swego domu zakonnego, w którym przez cały czas okupacji mieściła się niemiecka organizacja młodzieżowa Hitlerjugend. Dom był bardzo zniszczony i ograbiony. W ciągu kilku miesięcy siostry uporządkowały go, wyposażyły w konieczny sprzęt, a ks. proboszcz Pernak poświęcił odnowioną kaplicę oraz cały dom. Odtąd siostry mogły w nim ponownie zamieszkać, by dalej służyć Bogu i ludziom przez modlitwę, cierpienie i dobre prace dla Kościoła oraz społeczeństwa[1123].

Kaplica domowa, uznana za półpubliczną, służyła nie tylko siostrom, lecz także tym wszystkim, którzy chcieli z niej korzystać. Oprócz codziennej mszy św. i nabożeństw liturgicznych w kaplicy odbywało się wiele nabożeństw dodatkowych z różnych okazji. W każdą środę przed pierwszym piątkiem miesiąca w kaplicy zbierali się kapłani z całego dekanatu na swój comiesięczny dzień skupienia, który uważali za konieczną potrzebę. Po odbytych praktykach religijnych wracali do swoich parafii podniesieni na duchu, zadowoleni i odnowieni[1124].

1119 *Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 2016, art. 69.

1120 S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek"*.

1121 Często ludzie przychodzili z prośbą o zrobienie zastrzyku czy postawienie baniek, przy okazji otrzymywali także dobre słowo czy „kawałek chleba". S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek"*.

1122 R. Florycki, *Z prakseologii apostolstwa, czyli o niektórych warunkach i metodach skutecznego apostolstwa*, [w:] *Powołanie człowieka, powołanie do apostolstwa*, red. L. Balter, Poznań 1975, t. 4, s. 420.

1123 S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek"*.

1124 Kapłańskie dni skupienia odbywały się przez wiele lat. Prowadził je ks. Marciniak, wygłaszając konferencje, umożliwiając przystąpienie do sakramentu pojednania oraz adorację. Kapłani mieli również możliwość wzajemnej wymiany zdań przy wspólnym stole, relacje ustne sióstr. S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek"*.

Przy parafii działało duszpasterstwo głuchoniemych, które przez długie lata prowadził ks. Jan Majchrzak, a później ks. Adam Nowak, aż do roku 1971. Co miesiąc, również w kaplicy sióstr przy ul Paderewskiego, odbywały się nabożeństwa w języku migowym, w których udział brało od 40 do 50 osób głuchoniemych. Siostry również uczestniczyły w tych nabożeństwach, czasem nawet organizowały poczęstunek, sprawiając tym wiele radości[1125].

W kaplicy odbywały się także uroczystości przyjęcia sakramentów świętych, zwłaszcza Pierwszej Komunii Świętej dzieci, które z różnych względów nie mogły przystąpić do nich w parafii[1126]. Udzielano również sakramentu pokuty dzieciom i młodzieży z okazji rekolekcji. Ks. Ludwik Wciórka udzielił także sakramentu chrztu świętego dzieciom adoptowanym z domu dziecka przez jedną z leszczyńskich rodzin. Siostry wzięły czynny udział w tej niecodziennej liturgii, przyczyniły się również do jej upiększenia poprzez śpiew oraz grę organową[1127].

Na nabożeństwa i modlitwę indywidualną do kaplicy sióstr przychodziła duża grupa młodzieży zdążającej do szkół. Siostra M. Karola, która była wówczas organistką w kaplicy, zaangażowała kilka dziewcząt do chórku, który śpiewał z okazji świąt czy uroczystości kościelnych w kaplicy, a z okazji jubileuszy sióstr pracujących w parafii dziewczęta śpiewały w kościele. Okazja ta sprzyjała nawiązaniu osobistego kontaktu z dziewczętami, które często i chętnie korzystały z dobrych rad siostry dzielącej się swoimi doświadczeniami i wspierającej je modlitwą[1128].

Siostry starsze i chore łączyły swoje cierpienia z Chrystusem i ofiarowały je w intencjach Kościoła oraz całej ludzkości. Szczególnie zaangażowały się w przygotowania soborowe, słuchając wykładów wygłaszanych przez ks. Kobzę. Włączały się również w nieustanną modlitwę adoracyjną Kościoła, czuwając i modląc się na zmianę, dniem i nocą[1129]. Dodatkowe modlitwy różańcowe siostry odmawiały w czasie stanu wojennego, chcąc w ten sposób pomóc ojczyźnie w trudnych dla niej i po ludzku niewytłumaczalnych zdarzeniach[1130].

Oprócz modlitw przy różnych okazjach pomagały na miarę swoich sił oraz zdolności. Często podejmowały się prania i prasowania drobnej bielizny kościelnej. Chętnie naprawiały odzież przynoszoną dla ubogich, by siostry zaangażowane w działalność parafialnego Caritasu mogły oddać biednym i potrzebującym rzeczy czyste i estetyczne. Z okazji przypadających świąt pomagały wykonywać oraz pakować drobne upominki, by pomóc siostrom pracującym w przedszkolu, a tym samym sprawić radość dzieciom. Niektóre siostry potrafiły pięknie wyszywać czy haftować bieliznę kościelną, którą oddawały do parafii lub na misje. Wielkim talentem hafciarskim i precyzją wykonywanej pracy, także w zakresie szycia bielizny kościelnej,

1125 S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek”*.

1126 Często były to dzieci osób obejmujących wysokie stanowiska, dla których przeszkodą były względy polityczne, bądź też stan zdrowia dziecka. S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek”*.

1127 Archiwum Domu Sióstr Emerytek w Lesznie (ADEL), Kronika domu, Leszno 1961-1975.

1128 Tamże.

1129 Siostry wystawiły obraz Matki Bożej i odmawiały głośno nieustanny różaniec. S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek”*.

1130 Tamże.

kap oraz ornatów, obdarzona została s. M. Celina Breś[1131], której praca była niezwykle ceniona przez księży z okolic Leszna[1132].

Starsze siostry, jeśli im na to pozwalały siły fizyczne, brały udział w życiu parafii. Uczestniczyły w procesjach Bożego Ciała, świętach oraz uroczystościach kościelnych. Gdy jednak musiały pozostać w domu, to poprzez modlitwę i ofiarę łączyły się z parafią. Równie chętnie uczestniczyły w Dniach Chorego organizowanych przy parafiach, dzieląc się swoją radością i ucząc postawy otwartości wobec innych. Jedna ze współorganizatorek takich spotkań, Maria Sobkowska, wspominała postawę jednej z sióstr, która mimo postępującej choroby nowotworowej potrafiła rozweselić wszystkich chorych tak, że nie potrzeba było już występów dzieci. Siostra ta, nie mogąc poruszać się o własnych siłach, potrafiła podtrzymać na duchu wielu ludzi zdrowych, zapewniając ich przy tym o swojej modlitwie[1133].

Rola starszych i chorych sióstr okazuje się ciągle ogromną i niezwykle cenną. To właśnie ich modlitwa, cierpienie i drobne prace wspierają działalność tych sióstr, które wykonują różnorodne prace dla dobra Kościoła i całej ludzkości. Niezmiernie ważna jest więc współpraca i wzajemne wspieranie się, by zarówno działalność zewnętrzna, jak i ciche ofiarowanie siebie Chrystusowi dla dobra innych w każdym czasie przynosiły jak najlepsze owoce[1134].

Na zakończenie należy wspomnieć o współczesnych inicjatywach apostolskich, które powstają w prowincji poznańskiej na fundamencie charyzmatu elżbietańskiego. Szczególne miejsce wśród nich zajmuje jadłodajnia przy domu prowincjalnym. Po II wojnie światowej elżbietanki prowadziły kilka kuchni dla ubogich[1135]. W 1949 roku kuchnie funkcjonowały w siedmiu miejscowościach: Poznań (ul. Łąkowa, Kościelna i Gołębia), Bojanowo, Leszno, Odalanów, Rogoźno i Strzelno. Siostry pracowały również w parafialnych wydziałach Caritasu w 30 miejscowościach[1136]. Przygotowywano w nich jednodaniowe obiady, które stanowiła zupa z chlebem lub ziemniakami. Dziennie wydawano nawet do 100 porcji albo i więcej. Kuchnia

---

1131 Siostra M. Celina – Zofia Breś ur. się 4.05.1926 r. w Wijewie. Rodzice: Roman i Marianna z domu Jung mieli gospodarstwo rolne. Pochodziła z wielodzietnej rodziny – 5 braci i 6 sióstr. Dwie z nich zostały elżbietankami (s. M. Rufiniana i s. M. Damia). Dnia 3.08.1949 r. Zofia wstąpiła do zgromadzenia w Poznaniu. 18.12.1950 r. przyjęto ją do nowicjatu. 20.12.1951 r. złożyła pierwszą profesję w Poznaniu, a 30.04.1957 r. śluby wieczyste we Wrocławiu. Po ślubach skierowano ją do Leszna. W 1954 r. przeniesiono ją na placówkę przy ul. Wieżowej w Poznaniu, a w 1958 r. do poznańskiej Fary. W 1975 r. powróciła do Leszna. Zmarła 4.01.2008 w Lesznie. Siostra M. Celina słynęła z umiejętności szycia i haftowania. Było to jej ulubione zajęcia. Na każdej placówce naprawiała i upiększała szaty liturgiczne. ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Celinie – Zofii Breś.

1132 ADEL, Kronika domu, Leszno 1961-1975.

1133 Archiwum parafialne św. Mikołaja w Lesznie (APML), *Sprawozdanie dotyczące „Caritas" przy parafii św. Mikołaja w Lesznie*, Leszno 22 maja 1948 r., [w:] *Informacje dotyczące organizowania Dni chorego w parafii, lata 1945-1950*.

1134 S. Hrehorowicz, *Współdziałanie sióstr „emerytek"*.

1135 ADPP, *Zarys historii oraz całokształt działalności Zgromadzenia na terenie Archidiecezji Poznańskiej (z uwzględnieniem okupacji)* dla Wydawnictwa Wydziału Informacji Arcybiskupiego Komitetu Odnowy Katedry Poznańskiej, s. M. Z. Nawrocik, Poznań 29.09.1948.
Po zakończeniu II wojny światowej także inne zgromadzenia prowadziły kuchnie i zajmowały się dożywianiem ubogich, np. K. Trela, *Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imienia Jezus Pod Opieką Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 54-55; Z. Gut, *Córki Maryi Niepokalanej w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 137-138; H. Pieniężna, *Zgromadzenie Sióstr Wynagrodzicielek Najświętszego Oblicza w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 320.

1136 T. Zipner, *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*,, s. 314.

w Poznaniu-Jeżycach w 1946 roku obdzielała obiadem 300 osób dziennie, co jest udokumentowane w kronice domowej sióstr. W następnych latach liczba kuchni Caritasu wzrastała. Organizowano w nich także wigilie dla biednych, które łączono z obdarowywaniem paczkami z żywnością lub odzieżą[1137]. W latach 50. XX wieku przyszła kolej na likwidacje elżbietańskich kuchni dla ubogich. Po wojnie s. M. Luitbirga Janiszewska zaangażowała się w prowadzenie parafialnej kuchni dla ubogich przy ul. Kościelnej w Poznaniu, która przetrwała do 1960 roku[1138].

Siostry organizowały punkty dożywiania przy furcie klasztornej, z których korzystali ubodzy, a wśród nich dzieci i młodzież[1139]. Proszącym o pomoc wydawały obiady lub suchy prowiant z gorącą kawą lub herbatą. Najbardziej ubogim dawały odzież oraz skromne kwoty pieniężne, pomagając wydobyć się ze skrajnej nędzy rodzinom zamieszkującym w pobliżu domu zakonnego. Ta działalność też została przerwana przez władze komunistyczne, które przejęły kościelną opiekę społeczną Caritas. Wskutek tego przestały istnieć formy opieki nad chorymi takie jak kuchnie dla ubogich oraz stacje dla matki i dziecka[1140].

Tabela 65. Kuchnie dla ubogich

Miejscowość	Liczba podopiecznych	Liczba sióstr	Zakres działalności
Poznań, ul. Gołębia 1	200	1	1945-1960
Bojanowo	b.d.	b.d.	1945-1950
Leszno	b.d.	b.d.	1945-1950
Odolanów	b.d.	b.d.	1945-1950
Poznań, ul. Kościelna	50-300	1-2	1945-1960
Rogoźno	b.d.	b.d.	1945-1950
Strzelno	b.d.	b.d.	1945-1950
Osieczna (Kuchnia mleczna)	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: ADPP, Sprawozdania roczne

Należy podkreślić, że siostry elżbietanki prowincji poznańskiej zawsze gorliwie realizowały i obecnie gorliwie realizują charyzmat elżbietański w dziedzinie charytatywnej, co też jest zauważane przez wyższych przełożonych[1141].

W 2011 roku we współpracy z Caritasem Archidiecezji Poznańskiej siostry otworzyły Jadłodajnię św. Elżbiety przy Domu Prowincjalnym przy ul. Łąkowej w Poznaniu[1142]. W 2013

1137 K. Paszkowiak, *Pielęgniarstwo zakonne w Wielkopolsce po roku 1919 na przykładzie Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety,* Poznań 2008, s. 27-28 [maszynopis].

1138 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. Siostrze M. Luitbirdze – Elżbiecie Janiszewskiej.

1139 Po wojnie, mimo wielkich trudności materialnych, zgromadzenia zakonne jako pierwsze prowadziły intensywną działalność opiekuńczą i charytatywną, organizując przy swoich domach m.in. żłobki, przedszkola, domy dziecka i stołówki. J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989), Warszawa 2003*, s. 78-79.

1140 J. Żaryn, *Kościół wobec władzy komunistycznej w Polsce 1945-1953. Opór i przetrwanie*, [w:] *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, red. B. Otwinowska, J. Żaryn, Warszawa 1996, s. 193-199.

1141 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 31.07.1991 r., s. 8; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r., s. 4-6.

1142 S. Leopolda, *Jadłodajnia*, „Biuletyn Informacyjny" 2014, nr 21, s. 84-87.

roku wydawano ponad 100[1143], a w 2018 roku – ponad 200 ciepłych posiłków dziennie[1144]. W czasie pandemii koronawirusa w 2020 roku ze względu na wymogi sanitarne siostry rozbijały namioty i stoły na dziedzińcu domu prowincjalnego, aby nakarmić potrzebujących. Codziennie o godzinie 10.00 siostra z mikrofonem pozdrawia zebranych: „Szczęść Boże", po czym w kilku zdaniach podaje refleksję na temat Ewangelii dnia. Po Ewangelii odmawia modlitwy za dobrodziejów, ofiarodawców i wolontariuszy. Następnie są wydawane posiłki. W ich przygotowaniu pomagają wolontariusze, wśród których są seniorzy i emeryci. Przy jadłodajni poza posiłkami siostry opatrują rany, udzielają pomocy pielęgniarskiej, świadczą usługi fryzjerskie i rozdają odzież. Odpowiedzialną za Jadłodajnię św. Elżbiety jest s. M. Józefa Krupa[1145]. Osoby przychodzące po posiłki ponadto mogą dwa razy w roku uczestniczyć w rekolekcjach adwentowych i wielkanocnych, we wspólnych śniadaniach wielkanocnych i bożonarodzeniowym kolędowaniu[1146].

O prężnym działaniu poznańskiej Jadłodajni św. Elżbiety niech świadczą dane zaczerpnięte ze Sprawozdania rocznego prowincji poznańskiej z 2020 roku, według którego wydano:

- 99.400 posiłków,
- 4.485 paczek,
- 301.750 kanapek,
- 7.100 kg tłuszczu do smarowania kanapek,
- 10.650 kg obłożenia do kanapek,
- 31.950 bochenków chleba,
- 92.300 litrów zupy,
- 3.340 osób otrzymało odzież,
- 380 osób skorzystało z fryzjera,
- 1.775 osobom udzielono pomocy pielęgniarskiej[1147].

Siostry nie pozostają obojętne na problem bezdomności, zwłaszcza coraz młodszych ludzi. Wychodząc naprzeciw ich potrzebom w 2021 roku w Poznaniu otworzyły schronisko o nazwie „Dom Nadziei im. Świętej Elżbiety", które może pomieścić ponad 30 osób. Zamiarem sióstr jest zwiększenie liczby wolnych miejsc. Jak same przyznają: W przyszłości będziemy mogli rozwinąć naszą posługę, aby pomóc jeszcze większej ilości osób. Będziemy tam pracować z osobami w kryzysie bezdomności w taki sposób, aby ten człowiek nie tylko miał gdzie mieszkać, ale też na nowo odkrył swoją wartość, sens i radość życia[1148].

Przy domu prowincjalnym powstała także rozmównica, w której potrzebujący mogą otrzymać porady prawne, pomoc w znalezieniu mieszkania i pracy, w skierowaniu na detoks czy terapię oraz mają możliwość rozmowy z kapłanem w celu skorzystania z sakramentów św.[1149].

1143 „Biuletyn Informacyjny" 2013, nr 20, s. 47.
1144 Tamże, 2018, nr 25, s. 70.
1145 M. Kobierska, *Seniorzy na wagę złota*, „Przewodnik Katolicki" 2021, nr 40 s. 1-2.
1146 „Biuletyn Informacyjny" 2016, nr 23, s. 20.
1147 ADPP, Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej z 2020 r., s. 7.
1148 https://www.domnadzieipoznan.pl/misja (dostęp 10.06.2022).
1149 M. Kobierska, *Wbrew wszelki przeciwnościom*, „Przewodnik Katolicki", 2021, nr 37, s. 2.

Siostry pamiętają o doniosłych wydarzeniach z historii prowincji. W 2021 roku przypadła 150. rocznica posługi elżbietanek w Poznaniu (1871). Z tej okazji 5 września o godzinie 12.30 w poznańskim kościele pw. Bożego Ciała została odprawiona dziękczynna msza św., której przewodniczył i homilię wygłosił abp Stanisław Gądecki, metropolita poznański. W podziękowaniu przełożona prowincji s. M. Kamila Peszkowiak powiedziała m.in.: *Inspiracją do naszego dzisiejszego spotkania było i jest przede wszystkim nieprzemijające pragnienie Jezusa, aby wszystkim dobrze czynić* […][1150]. To pragnienie Jezusa nie straciło na aktualności. Siostra Kamila wyraziła pragnienie czynienia dobra wszystkim bez wyjątku. Zapowiedziała, że pokłosiem jubileuszu będzie otwarcie Domu Nadziei im. św. Józefa dla Osób Bezdomnych w Poznaniu przy ul. Pokrzywno 2. Podziękowała wszystkim i prosiła o modlitwę, *aby elżbietanki do końca wypełniły wolą Bożą w Poznaniu i były znakiem wartości ewangelicznych oraz przekazicielkami Chrystusowego pokoju*[1151]. Po liturgii w domu prowincjalnym zespół Arete dał koncert „Spojrzenie miłości". Z okazji jubileuszu zespół wydał dwie specjalne płyty: „Spojrzenie miłości" oraz „Z Elżbietą Świętą w czasy nowe".

W ocenie przełożonych, wizytujących poszczególne placówki, siostry robią wszystko, co w ich mocy, aby jak najlepiej służyć Bogu i Kościołowi zgodnie z przyjętym charyzmatem. Zdarza się, że przerasta je ogrom pracy, są zabiegane i zmęczone, mimo to nie rezygnują z powierzonych im zajęć. A starsze i chore siostry, w miarę własnych możliwości, chętnie im pomagają[1152]. Są też siostry, które „porywa wir pracy" i wtedy trzeba je przestrzec przed „szybkim wypaleniem zawodowym"[1153]. Zasadniczo wszystkie siostry starają się godzić życie zakonne z pracą zawodową[1154].

1150 ADPP, Słowo podziękowania Siostry Prowincjalnej M. Paszkowiak w 150. rocznicę przybycia Sióstr Elżbietanek do Poznania. Kościół parafialny pw. Bożego Ciała w Poznaniu 5.09.2021 r. [komputeropis].

1151 ADPP, Słowo podziękowania Siostry Prowincjalnej.

1152 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r., s. 6; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 8.

1153 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2019 r., s. 16.

1154 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r., s. 9; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r., s. 9; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r., s. 10; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006-2009 r., s. 11; Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2010-2011 r., s. 11.

Rozdział 4. Działalność misyjna i zagraniczna

4.1. Ziemia Święta

Geneza Domu Polskiego łączy się z osobą o. Jukundyna Bielaka, który w 1876 roku zakupił budynek w pobliżu siedziby Patriarchatu Łacińskiego w Jerozolimie. Współfundatorkami były dwie tercjarki z Mińska: Serafina Filipowicz i Koleta Brzozowska. Po śmierci o. J. Bielaka w 1895 roku opiekę nad domem, jak informuje Konsulat Generalny Rzeczpospolitej, przejęła „Custodia di Terra Santa". Tym samym upadło chwilowo dzieło zapoczątkowane przez o. Jukundyna[1155].

Upadek ten był jednak krótkotrwały. Po wielu zmaganiach i trudach ks. Marcin Pinciurek[1156] dotarł do Jerozolimy. Z bliska przyglądał się życiu pielgrzymów i postanowił założyć Dom Polski. Energicznie zabrał się do pracy. Wziął przykład z innych krajów, które posiadały tego typu domy w Jerozolimie (Austria, Francja, Niemcy). W 1908 roku kupił arabski budynek na starym mieście w Jerozolimie, w dzielnicy chrześcijańskiej, w pobliżu VII i VIII stacji drogi krzyżowej. Nazwał go Domem Polskim pod opieką Matki Boskiej Częstochowskiej. Przyjmował w nim niezamożnych pielgrzymów, nie tylko Polaków, twierdząc, że *bieda ludzka jest u wszystkich jednaka: samotna, głodna, chłodna i chora*[1157].

Wydał w dużym nakładzie książkę o charakterze informacyjnym i religijnym o Ziemi Świętej, aby zebrać odpowiednie fundusze. Organizował także składki w Ameryce. Nosił się z zamiarem połączenia swego domu z domem ufundowanym wcześniej przez o. Bielaka w jedno większe ognisko polskości w Jerozolimie[1158]. Nie udało mu się połączyć tych domów, ale nie zrezygnował ze swoich planów[1159]. Ks. M. Pinciurek niejednokrotnie wspominał o potrzebie rozbudowania Domu Polskiego, lecz ze względu na coraz bardziej słabnące zdrowie nie mógł sam tego planu wykonać. Tuż przed śmiercią chciał się jeszcze w tej sprawie zwrócić do społeczeństwa polskiego[1160]. Tego zamierzenia nie zdążył jednak zrealizować. Pod koniec swojego życia, 27.03.1930 roku, jeszcze raz ponowił swoją ostatnią wolę i jeszcze bardziej ją uściślił, zaznaczając, że wszystko cokolwiek posiadał lub posiada, zapisuje na rzecz fundacji Dom Polski w Jerozolimie na ręce prymasa A. Hlonda w Poznaniu[1161]. Wkrótce po sporządzeniu tego testamentu ks. M. Pinciurek zmarł[1162].

Przed śmiercią przekazał dom jako darowiznę prymasowi Polski kard. Augustowi Hlondowi. Do dalszej realizacji zadania potrzebne były odpowiednie osoby, które mogłyby dzieło dalej prowadzić. W tym celu kancelaria prymasowska zwróciła się z prośbą do zgromadzeń

1155 O. Jukundyn Bielak urodził się 8.06.1834 r. w Pilicy, pow. Olkusz. W Jerozolimie przebywał w latach 1862-1895. A. Szteinke, *O. Jukundyn Bielak OFM (1834-1900) i jego działalność w Ziemi Świętej*, „Nasza Przeszłość" 1972, t. 38, s. 180-187.

1156 Ks. Marcin Pinciurek urodził się 21.10.1860 r. w Lipowcu koło Biłgoraja. W 1903 r. przybył do Jerozolimy, gdzie w 1908 r. założył Dom Polski. Zmarł tamże, 6.06.1930 r. A. Szteinke, *O. Jukundyn Bielak OFM*, s. 212.

1157 A. Szymański, *Polskie serca. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Jerozolimie*, „Ziemia Święta" 1997, nr 3, s. 38.

1158 Archidiecezjalne Archiwum w Gnieźnie (dalej AAG) Archiwum Prymasa Polski, dział III (dalej AP III) sygnatura 105. List konsula generalnego RP W. Hulanowskiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 26.11.1928 r.

1159 AAG AP III 68, M. Pinciurek, Odezwa z 1912 r., Odezwa w sprawie ofiar na Dom Polski z 1923 r.; inne odezwy i ulotki bez daty.

1160 W. Gronkowski, *Dom Polski w Jerozolimie*, „Kurier Poznański" 1933, nr 11, s. 10.

1161 AAG AP III 68, Testament ks. M. Pinciurka, Jerozolima 21.05.1930 r.

1162 AAG AP III 68, Telegram do prymasa A. Hlonda nadany w Jerozolimie 6.06.1930 r.: *Dziś w godzinach rannych zmarł ks. M. Pinciurek w szpitalu włoskim, pogrzeb jutro*.

zakonnych, które miały kontakty z działalnością misyjną. Wobec odmownej odpowiedzi zgromadzeń ks. prymas zwrócił się do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu o przyjęcie w opiekę placówki jerozolimskiej[1163]. Na to wezwanie w 1930 roku przełożona prowincjalna s. M. Stanisława Dankowska z Poznania zgodziła się posłać swoje siostry do Domu Polskiego w Jerozolimie[1164].

Pierwszy wyjazd trzech elżbietanek z Poznania miał miejsce 18.03.1931 roku. Do Jerozolimy przybyły 25.03.1931 roku, rozpoczynając swą działalność. Pierwszymi elżbietankami, które udały się do Jerozolimy, były: s. M. Innocenta Gierszewicz[1165], s. M. Augustyna Skibińska i s. M. Blanka Szwonka. Siostra M. Innocenta została mianowana przełożoną domu, a pozostałe siostry służyły jej pomocą i radą[1166].

20.06.1931 roku siostry otrzymały specjalne błogosławieństwo łacińskiego patriarchy Jerozolimy bpa Luigi Barlassina, a 17.11.1931 roku błogosławieństwo delegata apostolskiego bpa Valerio Valeriego[1167].

Cały dom wymagał generalnego remontu, by przystosować go do przyjmowania pielgrzymów[1168]. Wobec takiej sytuacji jeszcze pilniejszą stała się konieczność wybudowania nowego domu. Zanim jednak doszło do realizacji trzeba było przystąpić do kapitalnego remontu Starego Domu, którego administracją miały zająć się siostry. Dnia 30.06.1931 roku nastąpiło przekazanie majątku ruchomego i nieruchomego pod zarząd sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej[1169].

Tabela 66. Siostry pracujące w Starym Domu Polskim od 1989 roku

1.	S. M. Fabiola Krzyżaniak	od 1973 do dziś
2.	S. M. Stanisława Kozielczyk	1975-+2004
3.	S. M. Rozalia Staśkiewicz	1978-2011

1163 AAG AP III 105, M. Pinciurek, List ks. H. Zborowskiego do konsulatu generalnego Rzeczpospolitej – T. Zbyszewskiego 22.04.1930 r., l. dz. 2039/30.

1164 AAG AP III 105, M. Pinciurek, List M. Stanisławy Dankowskiej – przełożonej prowincjalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 26.05.1930 r.

1165 Matka Innocenta Gierszewicz urodziła się 23.01.1883 r. w Ostrowie Wlkp., na chrzcie otrzymała imię Maria. Rodzicami jej byli Julianna z domu Jakubowska i ojciec Wojciech z zawodu fryzjer. Dość wcześnie straciła rodziców. W 14. roku życia zetknęła się ze Zgromadzeniem Sióstr św. Elżbiety. 24.04.1905 r. wstąpiła do tegoż zgromadzenia w Poznaniu. Po odbytym postulacie 26.10.1905 r. została dopuszczona do obłóczyn i otrzymała imię siostra Maria Innocenta. Pierwszą profesję złożyła 15.06.1908 r., a wieczystą 25.07.1917 r. Cechowały ją żywa wyobraźnia, mocny charakter i dynamizm nieznający oszczędzania siebie wobec przeszkód i trudności. Wszędzie niosła ze sobą uśmiech, zapał i radość. Dnia 18.03.1831 r. została wysłana do Ziemi Świętej. Zgromadzenie liczyło na nią, gdyż wykazywała gorący patriotyzm, głęboki umysł, kochające serce. Te cechy jak i prawdziwe życie wewnętrzne pomagały jej w rozwiązywaniu najbardziej trudnych spraw. Po życiu pełnym zasług i trudów – szczególnie w Ziemi Świętej – odeszła do wieczności 16.11.1947 r. w Poznaniu. ADPP, Dane personalne wzięto z Księgi Ewidencyjnej Sióstr Elżbietanek w Poznaniu i z Kroniki Nowicjatu Sióstr Elżbietanek w Poznaniu, od 1922 pisanej przez s. M. Stylitę Karczyńską; E. Schaefer, *Gierszewicz Maria, elżbietanka, imię zakonne Innocenta*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1989, t. 5, kol. 1066.

1166 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek w Ziemi Świętej*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 408-409.

1167 A. Szymański, *Polskie serca*, s. 36.

1168 ADPP, Relacja pisemna s. M. Akwiny Karolczak – elżbietanki przebywającej w Jerozolimie w Domu Polskim z 24.10.1979 r.; AAG AP III 105, List ks. P. Trockiego do ks. Zborowskiego w Poznaniu, Jerozolima, maj 1931 r.

1169 AAG AP III 105, List ks. P. Trockiego i s. M. I. Gierszewicz do kancelarii prymasa A. Hlonda, Jerozolima 30.06.1931 r.

4.	S. M. Anna Czyplis	1985-1992
5.	S. M. Daniela Gruchała	1992-1996
6.	S. M. Alicja Krzyszpin	1993-2012
7.	S. M. Bolesława Cicha	od 1997 do dziś
8.	S. M. Sylwestra Krzyżaniak	od 2002 do dziś
9.	S. M. Stefana Kurcoń	2011-2013
10.	S. M. Michaela Szałkowska	od 2012 do dziś
11.	S. M. Alberta Świtalska	2016-2017
12.	S. M. Adriana Sabolova	2018-2019
13.	S. M. Halina Jankowska	2019-2020

Źródło: ADPP, Akta personalne sióstr; Schematyzmy Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbieta Prowincja Poznańska z lat 1989-2020

Ks. P. Trocki w osobnym liście do ks. prymasa wyjaśnił: *Uważam za przyjemny obowiązek donieść, że siostra przełożona – M. Innocenta Gierszewicz doskonale daje sobie radę, bardzo jest oszczędna i dlatego Kancelaria Prymasowska na przyszłość, uwzględniając konieczne wydatki dla Domu Polskiego, może być pewna, że pieniądze z korzyścią będą użyte*[1170].

Pełna zapału i energii siostra M. Innocenta przystąpiła do dzieła. Posiadała bowiem wrażliwość, która pozwoliła jej zrozumieć Wschód, jego zwyczaje, psychikę i kulturalne tradycje[1171]. Zaangażowała do tej pracy pracowników i budowniczych arabskich, do pomocy stanęły także i siostry. Wzmocniono ściany, wnęki w murach wykorzystywano na szafy, przedzielono wielkie pokoje na mniejsze, powiększono okna, urządzono łazienki dla gości[1172].

Na to wszystko potrzebne były pieniądze. Siostry gospodarzyły oszczędnie, własne siły angażowały w ciężką pracę. Z dnia na dzień dom stawał się piękniejszy, nabierał wyglądu „małego pałacyku", jak go nazywali goście. Można było nareszcie przyjmować pielgrzymów[1173].

Z uwagi na remonty i ciasnotę liczba pomieszczeń była jeszcze bardzo ograniczona. Z powodu rosnących potrzeb konieczne stało się zakupienie parceli pod nowy dom polski. Potrzeba nowego budynku stawała się coraz pilniejsza. Stary Dom Polski nie był w stanie zaspokoić wymagań pielgrzymów[1174]. Był przede wszystkim za mały, a dojazd do niego stwarzał wiele trudności. Natomiast korzystne było jego położenie, gdyż mieścił się na starym mieście, blisko Grobu Zbawiciela. Należało poszukać odpowiedniego gruntu i zdobyć wymagane fundusze. Siostra M. Innocenta podjęła akcję zbiórkową na ten cel[1175].

1170 AAG AP III, List ks. P. Trockiego do kancelarii prymasa A. Hlonda, Jerozolima 30.06.1931 r.
1171 F. Ziebura, *Śp. Matka Innocenta i jej dzieło*, „Katolicki Dziennik Narodowiec" z 20.06.1962, s. 6.
1172 AAG AP III 105, List ks. W. Gronkowskiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 12.12.1931 r.
1173 *Remont nie jest jeszcze całkowicie przeprowadzony* […], *ale Dom Polski i kaplica znajduje się już w takim stanie, że może z łatwością pomieścić 8 osób*, AAG AP III 105, List s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 22.08.1931 r.
1174 AAG AP III 105, List ks. W. Gronkowskiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 12.12.1931 r.
1175 AAG AP III 105, List s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 19.02.1933 r.

Działalność sióstr nie ograniczała się tylko i wyłącznie do prowadzenia administracji. Matce Innocencie bardzo zależało na tym, by polski ośrodek mógł jak najprędzej być gotowy, dlatego mimo codziennych obowiązków i zmęczenia podejmowała z siostrami dodatkowe prace (robiąc różańce, obrazki i inne dewocjonalia), a dochód z nich przeznaczała na Nowy Dom Polski[1176]. Siostry nawet odstąpiły swoją klauzurę dla gości, a same mieszkały w suterenie[1177].

Po usilnych staraniach sprawa kupna gruntu została pomyślnie zakończona. Na prośbę ks. prymasa 14.03.1934 roku zakupiono parcelę[1178]. Była położona w Nowej Jerozolimie w dzielnicy Musrara, przy drodze wiodącej do Nablus, w pobliżu szkoły ojców dominikanów pw. św. Szczepana. Matka Innocenta szukała dalszych funduszy na budowę Nowego Domu Polskiego. Siostry sporządzały różne albumy i najróżniejsze obrazki, szyły woreczki na ziemię świętą, rzeźbiły pamiątkowe różańce, naprawiały bieliznę. Wykonywały te prace, korzystając z chwilowego wypoczynku, a uzyskane w ten sposób fundusze przeznaczały na budowę domu[1179].

Zarząd prowincji poznańskiej na prośbę sióstr z Jerozolimy i ks. prymasa wysłał trzy nowe siostry: s. M. Bożywoję Rujner, s. M. Zdzisławę Buchwald i s. M. Łucję Kaik[1180]. W tym czasie w Polsce, mimo trudnej sytuacji, zbierano składki na budowę Domu Polskiego. Niestety, gdy stanęły mury, wybuchła druga wojna światowa. Skutkiem wypadków wojennych ogromna rzesza tułaczy polskich znalazła się w Ziemi Świętej. Wszyscy pragnęli zwiedzić Miasto Święte, nie mając gdzie przenocować, ani gdzie się posilić[1181].

W lipcu 1940 roku w Nowej Jerozolimie powstała druga placówka prowadzona przez siostry elżbietanki prowincji poznańskiej. W tymże roku s. M. Innocenta – przełożona Starego Domu Polskiego – wynajęła inny dom. Mieścił się tuż obok placu, na którym wznosił się Nowy Dom Polski. Tam s. M. Augustyna Skibińska i s. M. Blanka Szwonka rozwinęły szeroką działalność charytatywną. Spotkały się z serdecznym przyjęciem i pomocą polskich żołnierzy, którzy po wrześniu 1939 roku przebywali na Bliskim i Dalekim Wschodzie[1182].

Dnia 2.07.1940 roku do Domu Polskiego w Jerozolimie przybyli pierwsi polscy żołnierze tułacze, z generałem Władysławem Sikorskim na czele. Towarzyszył im bp Józef Gawlina, ordynariusz polowy Wojska Polskiego i uchodźców polskich na Bliskim Wschodzie, wraz z ks. pułkownikiem Janem Brandysem[1183]. Nowy Dom Polski poświęcił 24.12.1941 roku bp Karol Radoński[1184]. Palestyna stała się schronieniem dla setek uchodźców polskich. Przybyły też całe

1176 AAG AP III 105, List s. M. I. Gierszewicz do kancelarii prymasa A. Hlonda, Jerozolima 24.09.1933 r.
1177 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 413.
1178 AAG AP III 106, List konsula generalnego W. Hulanickiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 16.05.1934 r.
1179 W poczuciu pełnej odpowiedzialności za powierzone siostry i ich zdrowie M. Innocenta wynajęła domek wypoczynkowy w Betlejem, gdzie założyła szwalnię i gdzie równocześnie siostry miały odetchnąć od codziennych zajęć. AAG AP III 106, Listy s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 7.10.1934 r. i podobna treść z dnia 10.03.1935 r.
1180 ADPP, Księga Ewidencyjna Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań.
1181 X. D., *Śp. Matka Innocenta Przełożona Domu Polskiego w Jerozolimie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 1949, nr 2, s. 296-299.
1182 ADPP, Akta Jerozolimy. Sprawozdanie z działalności sióstr elżbietanek w Jerozolimie za lata 1939-1961.
1183 ADPP, Akta Jerozolimy Stary Dom Polski. Sprawozdanie z działalności sióstr w Jerozolimie za lata 1936-1961; ADPP, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1967*, s. 99 [maszynopis b.p.].
1184 ADPP, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1967*, s. 100.

brygady zmobilizowanego Wojska Polskiego z Rosji, Francji i Anglii. Wielu żołnierzy przywiozło ze sobą całe rodziny[1185].

Z okazji 10-lecia przybycia elżbietanek do Ziemi Świętej w zapisach kronikarskich z dumą odnotowano, że w najtrudniejszym czasie s. Innocenta wybudowała Nowy Dom Polski i utworzyła schedę dla polskich żołnierzy, uchodźców i dla przyszłych pielgrzymów z Polski[1186].

Od tej pory Nowy Dom Polski zmienił nieco swój charakter, codziennymi jego gośćmi byli żołnierze, pułkownicy, generałowie, ludzie potrzebujący opieki i opatrunków. Siostra M. Innocenta pragnęła zapewnić wszystkim bez wyjątku polski dom i polską gościnność. Pracowała z siostrami ponad siły, dbała o wszystko i apelowała do ludzi dobrej woli o ofiarność. Do nich należeli też żołnierze, którzy chcieli mieć udział w budowie Domu Polskiego[1187]. Jeden z pokoi przeznaczono na kaplicę, kilka innych pomieszczeń na szpital[1188].

Od 1947 roku wojsko zaczęło opuszczać Palestynę, a więc i także opuściło Domy Polskie. Trzeba było przystosować ośrodek do nowych potrzeb. Siostra M. Innocenta miała już gotowe plany na przyszłość. W jednej części domu miał być szpital, a w pozostałej miejsce dla pielgrzymów[1189]. Te wspaniałe plany s. M. Innocenty przerwała jej śmierć w dniu 16.11.1947 roku[1190].

Po zakończeniu II wojny światowej w Jerozolimie nie zapanował jeszcze trwały pokój. W roku 1948 Jerozolima została podzielona na Starą i Nową. Jedna część należała do Jordanii, a druga do Izraela. Rozpoczęła się wojna wyzwoleńcza pomiędzy Palestyńczykami i Izraelitami. Na skutek tych walk i podziału miasta zostały też granicą oddzielone od siebie obydwa polskie domy. Stary Dom Polski znajdował się w Starej Jerozolimie i należał do władz Jordanii, a Nowy Dom Polski w Nowej Jerozolimie i leżał w granicach państwa Izrael[1191]. W tej wojnie arabsko-żydowskiej 1.06.1948 roku Arabowie pod groźbą śmierci przesiedlili siostry na teren starego miasta i tam na razie zamieszkały w Starym Domu Polskim. Nowy Dom Polski w tym czasie zajmowało wojsko, które przebywało w nim prawie rok[1192].

Dnia 20.05.1949 roku Nowy Dom Polski został odzyskany i konsul generalny Rzeczpospolitej w Jerozolimie pozwolił na nim wywiesić biało-czerwoną flagę. Dom był kompletnie zniszczony: powyrywane okna, drzwi i zamki, wewnątrz został cały ograbiony z mebli[1193]. Ksiądz Franciszek Ziebura opisał stan Domu: *Widok był okrutny: kaplica w gruzach, ołtarze porozrywane, tabernakulum wywrócone, figury świętych rozbite na kawałki, witraże w szczerbach na posadzce, tablica z nazwiskami poległych żołnierzy zgięta do połowy… a reszta domu? To czego nie zdołano ukraść i wynieść, zostało doszczętnie zniszczone, 36 drzwi wyrwanych posłużyło do tworzenia barykad, 48 okien rozbitych, instalacje wody, elektryczność zniszczone, wszystkie łazienki z kafelek obdarte, muszle, umywalki w drobnych kawałkach porozrzucane po pokojach i korytarzach. Przez*

1185 F. Koprowski, *Bo wolność krzyżami się mierzy*, Kraków 1975, s. 141.
1186 T. Nosal, *Dom Polski w Jerozolimie*, „W Drodze" 1992, nr 6, s. 101.
1187 ADPP, Relacja pisemna s. M. Łucji Kaik.
1188 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 416.
1189 ADPP, List ks. F. Ziebury do przełożonej prowincjalnej Z. Nawrocik w Poznaniu, Libia 1.07.1949 r.; Archiwum Nowego Domu Polskiego w Jerozolimie (ANDP), Kronika domu, s. 22.
1190 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 417.
1191 ADPP, Relacja pisemna, s. M. A. Karolczak.
1192 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 417-418.
1193 ADPP, List s. A. Skibińskiej do przełożonej prowincjalnej s. Z. Nawrocik, Jerozolima 30.05.1949 r.

trzy dni siostry chodziły wśród tego zniszczenia jak bez głowy. Od czego zacząć? Do kogo się zwrócić? Komu przedstawić skargę za dokonanie zniszczeń?[1194].

Można sobie wyobrazić, ile znowu ogromnego wysiłku trzeba było, aby usunąć ślady nieludzkiego wandalizmu. *Przez szereg lat* – jak napisał pewien naoczny świadek – *siostry jadły tylko tyle, aby ich dusza nie opuściła ciała*. Krótką informację z tego okresu przesłała s. M. Augustyna Skibińska do swojej przełożonej prowincjalnej s. M. Zofii Nawrocik w Poznaniu: *dnia 21 lipca zamieszkałyśmy w Nowym Domu, dwie sierotki w pustym domu urządziłyśmy się jak beduinki, na razie same w tej dzielnicy*[1195]. Odkąd siostry ponownie wprowadziły się do Domu Polskiego, starały się go najpierw zabezpieczyć przed deszczem, a następnie w miarę możliwości to, co zostało zniszczone. Ciężko pracowały, aby zebrać środki materialne na kontynuowanie robót. Praca ta jednak nie postępowała szybko. Wpłynęła na to straszna drożyzna, brak żywności, a także niepewność działalności, jaką siostry będą mogły prowadzić. Trudno też było z wielu względów zaciągnąć pożyczkę. Dalsza działalność zapowiadała się na o tyle trudniejszą, że nie będzie rozwijała się wśród swoich, ale w obecnym środowisku izraelskim, które nie jest zbyt przychylnie nastawione do sióstr[1196]. Mimo tych obaw siostry stanęły jednak zdecydowanie i ofiarnie do pracy. Same usuwały gruzy, przy czym niejednokrotnie wzywały milicję celem usunięcia min i niewypałów. Teren wokół domu został ogrodzony i zabezpieczony. Dzięki ciężkiej pracy i wysiłkowi każdego dnia nasz ośrodek stawał się coraz bardziej uporządkowany i przybierał coraz piękniejszy wygląd[1197].

W roku 1950 zaczęły przybywać z Polski małżeństwa mieszane, żydowsko-polskie, które przez pewien okres zamieszkiwały u sióstr. Niewielkie dochody z tego pobytu przeznaczano na remont domu. Zaczęły też stopniowo napływać pielgrzymki, ale wciąż jeszcze dotkliwie dawały się odczuć braki finansowe. Dom nie posiadał nadal ogrodzenia. Konieczność w tej sprawie nagliła, gdyż coraz częściej Żydzi niszczyli dom, a także groziła utrata nieogrodzonego terenu. Siostry wszelkimi możliwymi sposobami starały się o zdobycie potrzebnych funduszy na ten cel[1198].

W roku 1958 do Jerozolimy przybyły z Polski s. M. Konstantyna Kaczmarek i s. M. Melchiora Napierała. Siostra Konstantyna po objęciu funkcji przełożonej w Nowym Domu Polskim w roku 1960 zatroszczyła się o ogrodzenie parceli. Wiele starań zajęło też obsadzenie terenu drzewami i krzewami ozdobnymi. Prace przy ogrodzeniu Domu Polskiego zostały ukończone w 1965 roku. Dom stał się przytulniejszy i można było spokojnie w nim mieszkać, gdyż nie było już tak częstych kradzieży. W tym też czasie, szczególnie dzięki zabiegom s. przełożonej Konstantyny, została przeprowadzona pewna adaptacja kaplicy. W dalszym ciągu siostra przełożona odnawiała wnętrze domu, wyposażając go w potrzebny sprzęt i urządzenia. Mimo tych prac znalazła jeszcze czas na udzielania katechizacji w języku polskim, posługę pielęgniarską, a także na oprowadzanie pielgrzymek po Ziemi Świętej, jeśli zachodziła tego potrzeba[1199].

1194 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 418.
1195 ADPP, List s. M. A. Skibińskiej do przełożonej prowincjalnej s. M. Z. Nawrocik, Jerozolima 22.08.1949 r.
1196 ADPP, List s. M. A. Skibińskiej do przełożonej prowincjalnej s. M. Z. Nawrocik, Jerozolima 19.10.1949 r.
1197 T. Nosal, *Dom Polski w Jerozolimie*, s. 102.
1198 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 419.
1199 W latach 1958-1960 s. M. K. Kaczmarek katechizowała dzieci małżeństw mieszanych w czterech szkołach (w języku polskim): u boromeuszek, józefitek, sióstr różańcowych i u franciszkanek. ADPP, Relacja ustna s. M. K. Kaczmarek.

W 1961 roku przyjechały do Jerozolimy s. M. Otylia Górnowicz i s. M. Rafała Włodarczak, a cztery lata później s. M. Sylwestra Granica, s. M. Imelda Płotka i s. M. Damiana Fąfara. Siostra M. Rafała oprócz posługi pielgrzymom udzielała katechizacji dzieciom polskim w Jafie, a później od 1965 roku pomagała jej w tym s. M. Imelda Płotka. Obie siostry wychowawczynie jeździły w każdą niedzielę do Jafy. Grały i śpiewały na mszy św. odprawianej w języku polskim. Tam też przygotowywały dzieci i starszych do sakramentów świętych[1200].

Z okazji 50-lecia powstania Nowego Domu Polskiego pielgrzymi pozostawili piękne świadectwa posługi elżbietanek: *W Waszym domu czuje się miłość, zgodę, ład i porządek, jak również troskę o przebywających tu ludzi. Jest to znakomicie pełnione posłannictwo i piękna wizytówka Polski, wspaniała służba Bogu i ludziom* […]. Ktoś inny bardzo osobiście napisał: *Każdy dzień pobytu w Domu Polskim był dla mnie niedzielą, wielkim świętem, odnalazłam tu wszystko, co w życiu zgubiłam: ciepło, dobroć, radość życia*[1201].

W obu: Starym i Nowym Domu, które były nazywane prawdziwymi gniazdami rodzinnymi Polaków, odbywały się także nabożeństwa, chrzty, śluby, wesela, pogrzeby, imprezy kościelne i patriotyczne. W tych domach zaopatrywano polskich tułaczy i udzielano informacji uchodźcom[1202].

Od początku swego pobytu w Ziemi Świętej siostry elżbietanki obserwowały życie ludzi, a szczególnie dzieci. Widziały dzieci ciężko pracujące. Chłopcy w wieku 6-12 lat nosili ciężary, kosze z żywnością, walizki, zarabiali na chleb – wcale nie chodzili do szkoły. Mieszkali na cmentarzu, w grobowcach, pod murami Jerozolimy, pod namiotami[1203]. Wobec takiej sytuacji s. M. Rafała razem z s. M. Imeldą postanowiły, w porozumieniu z ówczesną siostrą przełożoną M. Bertoldą Krzyżan, zbierać fundusze na kupno domu dla najbardziej opuszczonych. W tym celu umieściły w jadalni skrzynkę na ofiary materialne składane przez pielgrzymów[1204].

Bodźcem do natychmiastowego działania stała się wojna. W pierwszych dniach czerwca 1967 roku na tym terenie wybuchła wojna arabsko-żydowska. Walki trwały wprawdzie tylko sześć dni, ale szkody, jak w każdej wojnie, były straszne. Najbardziej dotkliwym jest w takich wypadkach los najmłodszych, bezbronnych i często bezradnych dzieci. Te sprawy wpłynęły na nową decyzję. Siostra M. Rafała Włodarczak kierowana współczuciem dla tułających się dzieci, pozbawionych wszelkiej opieki i domów rodzinnych, uznała, że w myśl intencji Założycielek należy się tymi dziećmi zająć. W dniu 8.12.1967 roku s. M. Rafała Włodarczak i s. M. Imelda Płotka wynajęły kilka pokoi u podnóża Góry Oliwnej i zamieszkały początkowo z grupą 12, po czym z ok. 20 dziewczynek, zawierzając rodzący się sierociniec Najświętszemu Sercu Jezusowemu i Niepokalanemu Sercu Maryi, nadając mu nazwę Dom Pokoju. Dzieło pobłogosławił łaciński patriarcha Jerozolimy o. Albert Gori OFM[1205].

Przez cztery lata siostry wraz z podopiecznymi kilkakrotnie zmieniały miejsce zamieszkania. Siostra M. Rafała czyniła starania – w porozumieniu z przełożonymi wyższymi – aby znaleźć

1200 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 420.
1201 T. Nosal, *Dom Polski w Jerozolimie*, s. 102.
1202 A. Szymański, *Polskie serca*, s. 38.
1203 Archiwum Domu Pokoju w Betlejem (dalej ADPB), Kronika domu, s. 1.
1204 *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej*, red. J. Krupa, W. Stempniewicz, Poznań 2017, s. 7.
1205 A. Szymański, *Polskie serca*, s. 38.

miejsce, gdzie można by zbudować sierociniec. W 1970 roku udała się do Stanów Zjednoczonych i Kanady, aby szukać pomocy finansowej[1206]. Po powrocie wspólnie z s. M. Imeldą i nowo przybyłą s. M. Stanisławą Kozielczyk z 25 dziewczynkami zamieszkały w małym skromnym domku, który ogrodziły murem[1207].

W lutym 1971 roku zgromadzenie w porozumieniu z łacińskim patriarchatem kupiło od niemieckich sióstr boromeuszek grunt wraz ze starym małym domkiem na Górze Oliwnej i tam na miejscu wydarzeń biblijnych miał powstać dom, w którym znalazłyby schronienie opuszczone i bezdomne sieroty[1208], *pozbawione dachu nad głową i z głodu poszukujące resztek jedzenia w śmietnikach. Siostry, rozpoznając w tych okolicznościach znaki czasu, odpowiedziały jednomyślnie na ten nieoczekiwany dla siebie apel Boży i natychmiast zaopiekowały się gromadką niewinnie cierpiących dzieci*[1209].

Siostra M. Rafała Włodarczak była przekonana, że trzeci dom musi stanąć na Górze Oliwnej, dlatego zrezygnowała z wyposażonego budynku po seminarium duchownym, który wcześniej ofiarował elżbietankom patriarcha Jerozolimy. Przyjęła *kawałek ziemi z jaskinią* w Betanii na Górze Oliwnej i rozpoczęła budowę[1210]. Zaczęła od ulicznych zbiórek pieniędzy dla sierot. Wzięła starą gitarę i ze współsiostrą śpiewały na ulicy Jerozolimy polskie piosenki, a dochód ze zbiórek przeznaczały na jedzenie, ubrania i przybory szkolne dla sierot. Siostry otrzymywały datki także od prywatnych darczyńców[1211].

Dnia 1.09.1971 roku erygowano trzecią polską placówkę – Dom Pokoju na Górze Oliwnej. W 1973 roku wykopano fundamenty i rozpoczęto budowę sierocińca. Dzieci przeniesiono do Nowego Domu Polskiego. Po roku wróciły do nowo zbudowanego sierocińca na Górze Oliwnej, nazwanego Domem Pokoju, który powstał dzięki wytężonej pracy sióstr, ofiarności zgromadzenia i Rodaków z zagranicy[1212]. W lipcu 1975 roku Dom Pokoju poświęcił kard. Józef Król ze Stanów Zjednoczonych. Dom ten zapisany jest na Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej[1213].

Na parterze i pierwszym piętrze znajdują się mieszkania i sale do nauki. W centrum domu jest kaplica, z okien której rozpościera się panorama starego miasta. W ogrodzie umieszczono dużą figurę Pana Jezusa. Wymowna jest historia jej postawienia w tym miejscu. Międzynarodowa Organizacja Serca Jezusowego, polecając wyrzeźbienie tej figury, pragnęła ustawić ją właśnie na Górze Oliwnej jako symbol królowania Chrystusa nad miastem, które Go nie przyjęło[1214].

W lutym 1992 roku przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska specjalnym *Aktem Ofiarowania* przy figurze Chrystusa w ogrodzie sierocińca oddała w opiekę Najświętszemu Sercu

1206 J. Kraj, *Dom Pokoju*, „Głos św. Franciszka" 35,1993, nr 1, s. 3.
1207 Tamże, s. 4.
1208 „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1975, nr 1/10, s. 32-37.
1209 S. Rumiński, *U polskich elżbietanek w Jerozolimie*, „Przewodnik Katolicki" 1976, nr 16, s. 11.
1210 *To wszystko dla sierot*, wywiad z s. M. Rafałą Włodarczak prowadziła K. Tobolska, „Przewodnik Katolicki" 2017, nr 27, s. 4-5.
1211 Tamże, s. 5.
1212 J. Kraj, *Dom Pokoju*, s. 4.
1213 A. Strus, *Sierociniec sióstr elżbietanek w Jerozolimie*, „Tygodnik Powszechny" z 13.07.1975, s. 32-34.
1214 J. Kraj, *Dom Pokoju*, s. 5.

Jezusowemu siostry pracujące w Ziemi Świętej oraz całe zgromadzenie. Modliła się także za Kościół i dalszy rozwój zgromadzenia w przyszłości[1215].

Założenie sierocińca nie było rzeczą łatwą do zrealizowania, gdyż początkowo trudności wydawały się nie do pokonania. Jednak dzięki wytrwałej ufności w Opatrzność Bożą, dzięki ofiarności ze strony zgromadzenia oraz pomocy ludzi dobrej woli siostry wybudowały sierociniec, w którym dzieci mogą spokojnie żyć i rozwijać się. Praca ta wymaga całkowitego poświęcenia się dzieciom i jest bardzo trudna dlatego, że przybywają do Domu Pokoju wciąż nowe sieroty i dzieci najbardziej potrzebujące pomocy, pochodzące z rodzin rozbitych i zaniedbanych. Spotykają się także w sierocińcu dość często dzieci wyrzucone z własnej rodziny albo tzw. dzieci niechciane. Siostry w miarę swoich możliwości starają się stworzyć im atmosferę prawdziwie rodzinną i zastąpić brak miłości rodzicielskiej. Oprócz tego pewną trudność stanowi jeszcze i to, że dzieci przychodzą w różnych okresach swego życia i w różnym wieku i wciąż trzeba zaczynać wychowywanie od podstaw[1216].

Z wielką troską i poczuciem odpowiedzialności przed Bogiem siostry starają się o przygotowanie powierzonych im dziewcząt do życia, by po dojściu do dojrzałości nie poczuły się zagubione w świecie. W tym celu siostry starają się o ich wykształcenie w takim stopniu, jak to jest tylko możliwe[1217]. Dużo z tych dziewcząt obiera sobie zawód pielęgniarki, a rzadziej kontynuują studia wyższe. Chociaż są pojedyncze wypadki i w tym kierunku. Siostrom bardzo zależy na tym, by każda dziewczyna opuszczająca ich dom zdobyła zawód i w późniejszym życiu była niezależna, chociaż stopień niezależności zależy w dużej mierze od wyznania – bo trzeba wiedzieć, że inaczej pojmują niezależność muzułmanki, a inaczej chrześcijanki. Wszechstronna praca wymagała wielkiej umiejętności i podejścia pedagogicznego, a także zrozumienia tych dzieci[1218].

Do wychowania młodego człowieka i przygotowania go do życia nie wystarcza dać mu tylko to co przyrodzone – jedzenie, ubranie i wykształcenie. Ponieważ człowiek jest istotą psychofizyczną, dlatego do pełnego rozwoju jest potrzebne jeszcze wychowanie religijne. W sierocińcu to zadanie jest specyficzne, bo znajdujące się w nim dziewczęta, wyznają różne religie. *Liczba dzieci ciągle wzrasta* […] *dzieci są różnego wieku, różnego wyznania i narodowości. Warunek jest tylko jeden – potrzebujące*[1219]. Siostry wobec takiej sytuacji stosują szeroko pojętą tolerancję i szanują przekonania religijne najmłodszych, zapewniając każdemu możliwość wyznawania religii, w której się urodził. Siostry nie zaniedbują jednak nauki chrześcijańskiej i ukazywania nauki objawionej.

Ile ofiar i wprost nadludzkiego wysiłku siostry włożyły w placówkę na Górze Oliwnej, wie tylko Ten, który je wspomagał i czuwał nad dziełem ich rąk i serc. Krótkie relacje czy wywiady przeprowadzone na ten temat i podawane w prasie i w radiu nie są zdolne oddać rzeczywistości. Obecnie Dom Pokoju jest przystosowany do potrzeb dzieci. Może tam przebywać średnio około

1215 A. Szymański, *Polskie serca*, s. 39.
1216 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 421.
1217 ADPP, Relacja ustna s. M. Imeldy Płotka; W. Gowin, *Gość z Jerozolimy*, „Dziennik Polski" z 12.07.1977 r.
1218 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 421.
1219 ADPB, Kronika domu, s. 5.

30 dzieci, głównie dziewczynek w wieku od 3 do 17 lał. Były małe Libanki, Palestynki, Kuwejtki, większość wyznania muzułmańskiego. Otoczone zostały opieką do momentu prowadzenia samodzielnego życia[1220]. W przyszłości, jeśli zostanie nadbudowane piętro, budynek będzie mógł pomieścić o wiele więcej małych sierot[1221].

Dom Pokoju na Górze Oliwnej żyje radością dzieci, którą najłatwiej można zauważyć w okresie Bożego Narodzenia, kiedy młodzi artyści przedstawiają dla odwiedzających pielgrzymów i gości świąteczne inscenizacje, śpiewają piosenki i kolędy, także w języku polskim. Jak wspominają odwiedzający Dom Pokoju: *Każdego, kto wchodzi do tego domu* […] *uderza spontaniczna radość i serdeczny uśmiech wychowanek* […][1222].

W 2000 roku podczas pielgrzymki do Ziemi Świętej papież Jan Paweł II spotkał się z siostrami i dziećmi z Domu Pokoju. Powiedział wówczas znamienite słowa, będące świadectwem ich posługi: *Jesteście podwalinami miłości i solidarności na Ziemi Świętej*[1223].

W Domu Pokoju powstała kaplica pw. Dzieciątka Jezus, którą 17.09.2015 roku poświęcił nuncjusz apostolski abp Giuseppe Lazarotto. Kaplica – jak powiedziała przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska – będzie służyć mieszkańcom Domu Pokoju, aby czuli się w nim dobrze i bezpiecznie[1224].

W ramach obchodów 50-lecia Domu Pokoju, 18.01.2017 roku placówkę odwiedził prezydent Polski Andrzej Duda, który odznaczył s. M. Szczepanę Hrechorowicz Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej[1225]. Główna uroczystość jubileuszowa odbyła się 12.11.2017 roku. Mszę św. odprawił administrator apostolskiego patriarchatu w Ziemi Świętej abp Pierre Batista Pizzaballi. Po liturgii miał miejsce program artystyczny przygotowany przez wychowanków Domu Pokoju. W uroczystości jubileuszowej udział wzięli przede wszystkim przedstawiciele władz polskich, przełożona generalna s. M. Samuela Werbińska, zarząd prowincji poznańskiej oraz osoby, które pracowały przy budowie placówki[1226].

Należy wspomnieć, że z okazji 50-lecia powstania Domu Pokoju w 2017 roku ukazała się jubileuszowa publikacja pt. „50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej" pod red. J. Krupy i W. Stempniewicza (Poznań 2017), będąca wyrazem wdzięczności i hołdu wszystkim siostrom, które *włożyły tyle serca, trudu, sił, inwencji, osobistych wyrzeczeń i ofiar* […], *aby dziś można było cieszyć się kolejnymi pokoleniami dzieci, które znalazły schronienie, dach nad głową, rozpoczęły edukację i usłyszały o Chrystusie*[1227].

[1220] J. Kraj, *Dom Pokoju*, s. 5.
[1221] S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 422.
[1222] J. Kraj, *Dom Pokoju*, s. 6.
[1223] *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej*, s. 33.
[1224] „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2015, nr 22, s. 108-109.
[1225] „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2017, nr 24, s. 63.
[1226] Tamże, s. 36-38.
[1227] K. Paszkowiak, *Przedmowa*, [w:] *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej*, s. 3.

Tabela 67. Siostry posługujące w Domu Pokoju na Górze Oliwnej od 1967 roku

1.	S. M. Rafała Włodarczak	1967-2009
2.	S. M. Imelda Płotka	1967-2007
3.	S. M. Melchiora Napierała	1970-1980
4.	S. M. Kryspina Wesołowska	1978-2010
5.	S. M. Sylwestra Granica	1979-1986
6.	S. M. Anna Czaplis	1981-1985, 1992-1998
7.	S. M. Konrada Müller	1986-2009
8. 9.	S. M. Viktoria Czepanik S. M. Lidia Tomczak	1998-2000, 2008-2010 2000 do dziś
10.	S. M. Szczepana Hrehorowicz	2001-2014
11.	S. M. Adriana Sobolova	2010-2011
12.	S. M. Donata Cyprian	2011-2014
13.	S. M. Marcina Adamów	2013-2014, 2017 do dziś
14. 15. 16.	S. M. Jana Wochal S. M. Benigna Okupniak S. M. Małgorzata Kobierska	2014-2016 2014-2017 2016-2020

Źródło: ADPP, Akta personalne sióstr; Schematyzmy Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska z lat 1978-2020; *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej*, s. 30-31

Po przedstawieniu historii Domu Pokoju na Górze Oliwnej warto zapoznać się bliżej z działalnością sióstr i zadaniami, dla jakich zostały sprowadzone do Ziemi Świętej. Siostry elżbietanki były posłane do Jerozolimy przede wszystkim po to, by zajęły się pielgrzymkami. Zadanie to było wytyczone przez fundatora Domu Polskiego ks. M. Pinciurka i umieszczone jest w testamencie *Dom ten ma być schroniskiem dla rzymskokatolickiego wyznania Polaków*[1228].

Z chwilą gdy siostry przybyły do Jerozolimy, realizowały ten cel. W tym jednym zadaniu mieści się szeroko pojęta działalność apostolska. Opieka nad pielgrzymami nie ograniczała się tylko do udzielania im schronienia na czas pobytu w Ziemi Świętej. Siostry od samego początku były tego świadome. Udzielając pielgrzymom mieszkania, troszczyły się o nich w szerokim ujęciu. Ciekawe i pełne uznania są relacje świadków, którzy bezpośrednio zetknęli się z pracą sióstr elżbietanek w Ziemi Świętej. Oczywiście na przestrzeni prawie 50 lat znalazły się też i osoby, którym mimo najlepszych chęci siostry nie były w stanie dogodzić. Zdarzały się wypadki, kiedy pielgrzymi mieli zbyt wielkie wymagania jak na warunki palestyńskie. Pominąwszy te jednostki, ogół twierdzi, że zasadniczo u sióstr elżbietanek była zawsze atmosfera rodzinna i tchnęła na wskroś polskością. Wypoczywał tu pielgrzym i żołnierz, znalazł pomoc chory, cierpiący i sierota. Tam miały miejsce spotkania narodowe w latach II wojny światowej, tu gromadziła się Polonia na uroczyste święta[1229].

[1228] AAG AP III 68, Testament ks. M. Pinciurka, Jerozolima 21.07.1908 r.
[1229] S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 423.

W dziesięciolecie przyjazdu sióstr elżbietanek z Polski do Jerozolimy, na trzy dni przed Bożym Narodzeniem obchodzono poświęcenie Domu i przeniesienie Najświętszego Sakramentu do własnej małej kaplicy. Uroczystość tę celebrował ówczesny kapelan ks. T. Reginek przy uczestnictwie ponad 200 Polaków. Podczas tejże uroczystości wystąpiła polska orkiestra wojskowa. Tego dnia siostry przygotowały w Nowym Domu Polskim pierwszą wieczerzę wigilijną. W nowej kaplicy została też odprawiona pierwsza pasterka, podczas której rozbrzmiewały polskie kolędy. Jak wspomina kronika, ta manifestacja religijna przyczyniła się do ożywienia wiary i przestrzegania jej zasad u wielu ludzi oddalających się od Boga[1230].

Nowy Dom Polski w ówczesnej sytuacji stał się siedliskiem polskości na Bliskim Wschodzie. Schodziła się tu cała Polonia mieszkająca w Palestynie. W czasie wojny bardzo wielu żołnierzy znalazło schronienie i pokrzepienie, a także *kawałek Polski*. Dom ten znany jest żołnierzom Brygady Karpackiej i Armii Andersa. W nim odbywały się różne spotkania, a kiedy została ukończona kaplica w 1943 roku, odbywały się w niej liczne nabożeństwa i uroczystości[1231].

Dla lepszego zrozumienia, jaką rolę spełniały siostry elżbietanki na ziemi palestyńskiej, warto przytoczyć kilka szczegółów. Dla żołnierzy największą radością była miła, gościnna i prawdziwie polska opieka polskich sióstr elżbietanek. Nowy Dom Polski stworzyła niestrudzona i energiczna przełożona s. M. Innocenta, dzieło wprost opatrznościowe dla całego uchodźctwa na Bliskim Wschodzie, a przede wszystkim dla żołnierzy i młodzieży. Biedacy ci po wyjściu z Rosji znaleźli w tym domu kawałek polskiej ziemi na obczyźnie w Ziemi Świętej, polskiego ducha i prawdziwie macierzyńskie serce rozumiejące ich tęsknotę, smutek i boleść. Dla każdego znalazły się tam słowo pociechy i możliwość wypoczynku w polskim otoczeniu, *to jest naprawdę nasz, polski dom*[1232].

Opieka sióstr elżbietanek żywo zachowała się w pamięci tych, którzy byli w Jerozolimie, i po latach tak pisze o niej, spośród wielu, W. Ledóchowski: *Siostry stwarzały nam atmosferę rodzinną, w której czuliśmy się jak w domu własnym, gdzie nigdy żadnemu Polakowi nie odmówiono dobrego słowa, uśmiechu i poczęstunku*[1233]. Po ukończeniu budowy Nowego Domu s. M. Innocentę nazywano matką wszystkich tułaczy polskich na Ziemi Świętej. *Przez progi domu i przez jej ręce przewaliła się fala ludzka idąca w krocie tysięcy. Dla wszystkich znalazła zawsze posiłek, nocleg, zwłaszcza dobre serdeczne macierzyńskie słowo. Nic więc dziwnego, że rychło zdobyła sobie tytuł Mateczki. Dzięki niej w Nowym Domu panowała zawsze miła atmosfera i ciepło domu rodzinnego, nie robiła żadnych wyjątków, szczególną troską otaczała chorych i nieszczęśliwych, którzy u niej szukali pociechy i pokrzepienia na duchu. Jej spokój, równowaga i pogodny uśmiech działał sugestywnie na wszystkich*[1234].

Dom Polski prowadzony przez siostry elżbietanki był centralnym punktem, gdzie zbierali się oficerowie i żołnierze Brygady Karpackiej czy to na urlopie, czy też na przepustce

1230 ADPB, Kronika domu, s. 16-18; T. Reginek, *Ku wolności*, Detroit 1950, s. 62
1231 X. W. K., *Siedlisko życia polskiego w Jerozolimie*, „Dziennik Poznański" 1932, nr 106; T. Reginek, *Ku wolności*, s. 41; F. Koprowski, *Bo wolność krzyżami się mierzy*, s. 141.
1232 T. Reginek, *Ku wolności*, s. 40; F. Koprowski, *Bo wolność krzyżami się mierzy*, s. 82.
1233 ADPP, Relacja pisemna W. Ledóchowski, Johanesberg 5.10.1979 r.
1234 X. D., *Śp. Matka Innocenta*, s. 296-299.

niedzielnej[1235]. Przykładów z tego okresu można by przytaczać w nieskończoność. Z dostępnych źródeł wszystkie są podobnej treści i pozytywnie wyrażają się o inicjatorce tego domu. *Wszystko tu jest na nasz gust, bo „Mateczka", dawna poznanianka, jest bardzo pracowitą, ogromnie miłą i serdeczną staruszką, która traktuje nas jak synów. Czuję się tu bardzo dobrze i wypoczywam w całej pełni*[1236]. Pod troskliwą, serdeczną opieką zmęczony pielgrzym znajduje miły wypoczynek. Jakby nagle został wyrwany z obcego kraju, ze skwaru słońca i przeniesiony w przytulne zacisze, w swoją atmosferę, gdzie rozbrzmiewają dźwięki polskiej mowy[1237]. Polska mowa, polska pieśń, biało-czerwona flaga nad polskim Domem, to wszystko tak bardzo bliskie sercu Polaka – tchnie polskością i patriotyzmem. Czy to nie naciąganie sprawy? Czy rzeczywiście to wszystko miało miejsce w Domu Polskim; gdzie były zaledwie trzy siostry? Tak. Skromny był początek, ale jakże wymownie powiązany z Ojczyzną, świadczy o tym list przesłany od konsula generalnego Rzeczpospolitej W. Hulanickiego do prymasa A. Hlonda, który m.in. napisał: *Dnia 11 listopada 1928 r. z okazji dziesięcioletniej rocznicy wskrzeszenia Polski, odbyło się w Domu Polskim uroczyste nabożeństwo odprawione przez ks. Stanisława Bulika OFM, w asystencji ks. Szczepkowskiego z Rzymu i ks. Dublewskiego z Płocka, obecnie przebywającego w Istituto Biblico. Custodia di Terra Santa użyczyła z tej okazji ornatów i fisharmonii oraz pozwoliła na udział w tym nabożeństwie chóru kościoła Saint Sauveur. Po nabożeństwie ks. Bulik wygłosił podniosłe kazanie. Konsulat przesyłając zdjęcia zaznacza, że jest to pierwsze uroczyste nabożeństwo odprawione w kaplicy Domu Polskiego*[1238].

Myśl podjęta przez ks. M. Pinciurka została podtrzymana i rozwijana przez siostry. Późniejsze wypowiedzi osób przebywających w Domach Polskich to potwierdzą. Pewien naoczny świadek napisał: *W Nowym Domu Polskim schodziła się cała Polonia w Palestynie. Tu, gdy w pewnej chwili wojsko polskie rozrzucone było od zachodniej pustyni aż po Morze Kaspijskie, zajeżdżał każdy polski żołnierz i szukał schronienia. Była tu biblioteka, świetlica, tu się odbywały posiedzenia i odczyty. Żołnierz przyjeżdżający z frontu na urlop… przyjeżdżał do Domu Polskiego jak do raju mając tu wygodne łóżko i czystą białą pościel, łazienkę* w każdej chwili, różne polskie pisma i książki oraz styczność z innymi Polakami. Wypoczywał tu w całej pełni[1239].

Urządzano tam również różne imprezy dla tułaczy i w ogóle stworzono autentyczny ośrodek polski. W tej pracy czynny udział brali ks. bp K. Radoński i ks. S. Pietruszka Jabłonowski. O głębokim patriotyzmie świadczy tablica kamienna z wyrytymi nazwiskami Polaków, znajdująca się na ścianie kaplicy Nowego Domu Polskiego. W małej altanie 3.05.1966 roku – w tysiąclecie chrztu Polski – siostry wmurowały obraz Matki Bożej Częstochowskiej namalowany przez J. Biechońskiego, Polaka z Tel-Avivu, oraz pozostawioną przez żołnierzy Brygady Strzelców Karpackich pamiątkę: białego orła z cementu z koroną na głowie[1240]. Pracę tę wykonał mieszkaniec

1235 ADPP, Relacja pisemna W. Ledóchowskiego.
1236 F. Koprowski, *Bo wolność krzyżami się mierzy*, s. 96.
1237 J. Kucharski, *Dom Polski w Jerozolimie – pożyteczna akcja sióstr elżbietanek*, „ABC", Warszawa z 4.09.1938 r.
1238 AAG AP III 105, List konsula generalnego RP W. Hulanickiego w Jerozolimie do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 14.11.1928 r.
1239 ADPP, Relacja pisemna F. Koprowskiego, Kielce 11.02.1980 r.
1240 A. Grabowska, *Dom Polski w Jerozolimie*, s. 114.

Domu Polskiego, Arab katolik Georg Wahbe[1241]. Największy skarb Starego Domu Polskiego to maleńka kaplica pod wezwaniem Matki Bożej Częstochowskiej[1242].

Warto jeszcze wspomnieć, że z oddziałami polskiego wojska z Rosji przybyły do Jerozolimy grona członków Instytutu Matki Bożej Zwycięskiej „Marianum". Przywieźli ze sobą czczone przez żołnierzy jako relikwie obrazy Matki Bożej Zwycięskiej z poprzednich obozów: jeden wyrzeźbiony na drzewie przez Tadeusza Zielińskiego, a drugi pędzla Michała Siemiradzkiego. Obraz ten, *później wyposażony w piękną koszulkę (malowidło na szkle) przez artystę malarza Tadeusza Terleckiego, był uroczyście intronizowany w kaplicy Nowego Domu Polskiego. Tu też przed tym obrazem gromada żołnierzy polskich modliła się przez szereg lat na nabożeństwach majowych do Królowej Korony Polskiej*[1243].

Dom Polski pełnił i pełni rolę ośrodka polskości, którą siostry pielęgnują w różnych okolicznościach i nadarzających się sytuacjach. W późniejszych latach, z racji napływu małżeństw mieszanych, siostry zajmowały się dziećmi polskimi i podtrzymywały w nich polskiego ducha. Czyniły to poprzez różnego typu spotkania, a także przez katechizację w Jerozolimie i w Betlejem[1244]. Szczególną okazją do tego rodzaju posłannictwa była zawsze Wielkanoc i święta Bożego Narodzenia. Poza przeżyciem religijnym, które było zwykle głównie akcentowane, spotkania te i wszelkie imprezy miały na celu zachowanie tradycji polskiej i utworzenie *Małej Polski w Jerozolimie*[1245].

Naczelnym zadaniem Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety jest opieka nad chorymi i najbardziej potrzebującymi pomocy. Jakkolwiek nie było to celem naczelnym w pracy jerozolimskiej, to jednak nasze elżbietanki nie zapomniały tam o swoim charyzmacie wynikającym ze szczególnego powołania. Nic więc dziwnego, że służąc pielgrzymom, pełniły jeszcze posługi samarytańskie. Może nie tyle przez inne działania zdobyły sobie zaufanie wśród miejscowej ludności, jak przez te właśnie kontakty z człowiekiem cierpiącym i potrzebującym pomocy. Ta otwarta postawa wobec każdego człowieka – bez względu na wyznanie czy narodowość – zapewniła siostrom wielkie zaufanie i dużo przychylności tamtejszych mieszkańców[1246].

Już prawie od początku swego pobytu w Jerozolimie siostry oprócz swojej pracy wśród pielgrzymów zajmowały się pielęgnowaniem chorych. Dla sprawniejszej pracy i posługi założyły w trzy lata po swoim przybyciu do Jerozolimy, tj. w 1934 r., w Jerycho przychodnię lekarską i aptekę. Punkty te działały do roku 1938[1247].

Lata wojny miały swój specyficzny charakter i zmienił się zamierzony kierunek działalności. W tych dniach, a nawet w *późniejszych latach, pielęgniarstwo okazało się bardzo konieczne. Opieka nad chorymi, rannymi i cierpiącymi wymagała od sióstr wielkiego poświęcenia i odwagi. Praca ta naznaczona prawdziwą miłością bliźniego – w szerokim pojęciu, bo był nim każdy człowiek, Żyd*

1241 ADPB, Kronika domu, s. 32-34.
1242 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 425.
1243 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 425-426.
1244 ADPP, Relacja pisemna s. M. A. Karolczak.
1245 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 426.
1246 Tamże, s. 426.
1247 A. Grabowska, *Dom Polski w Jerozolimie*, s. 112-117.

czy Arab – zjednała siostrom niegasnącą przyjaźń i wdzięczność. By nie bawić się w puste słowa, cytują to, co mówią ci, którzy doznawali tej opieki: *w tym to domu, w czasie ciężkiej choroby, która się przewlekała, znalazłem macierzyńską opiekę ze strony siostry Augustyny, której zawdzięczam wyzdrowienie bardziej niż zabiegom lekarzy*[1248]. Inna z wypowiedzi: *Kiedy doktor Mikołajewski zapytał mnie, gdzie chcę leżeć, w szpitalu, czy w Domu Polskim, z miejsca odpowiedziałem, że tylko w Domu Polskim, bo tam się czuję o wiele lepiej niż w szpitalu. Jeszcze tego wieczora znalazłem się pod opieką sióstr elżbietanek*[1249]. Podobnie wypowiada się jeszcze po latach W. Ledóchowski, pisząc: *Z nosem po tropach moich peregrynacji sprzed blisko czterdziestu lat zaszedłem dziś do Domu Polskiego Sióstr Elżbietanek. Mieszkałem wówczas u nich liżąc się z ran pustynnyc*h[1250]. Po takim długim czasie autor powyższego artykułu wspomina o siostrach i ich opiece: *a było to w maju i czerwcu 1942 r., gdy mieszkałem w Domu Polskim w Jerozolimie na urlopie zdrowotnym po wyjściu ze szpitala z ręką na temblaku. Cóż mogę na ten temat powiedzieć po tylu latach, jeśli nie to, że jako rekonwalescentem liżącym się z ran odniesionych na pustyni Siostry opiekowały się mną jak synem*[1251].

Siostry zajmowały się nie tylko Polakami, ale wszystkimi chorymi czy też potrzebującymi pomocy[1252]. Trudno przedstawić tu całą działalność na polu pielęgniarstwa, ale warto przytoczyć choćby jeszcze jedną relację z okresu wojny, dlatego że pisze ją sama s. M. Innocenta: *Codziennie rano chodziłam po chorych i załatwiałam swoich pacjentów. Gdy wracałam od chorych do domu kule świstały mi nad głową. Wtem zachodzi mi drogę powstaniec arabski – zamaskowany – i prosi, abym z nim poszła do stacji ratunkowej. Szliśmy – nad głowami kule, a z samolotów leciały bomby. Aby dostać się do Omara – (tam była stacja ratunkowa) trzeba było czołgać się i wreszcie dotarliśmy do punktu, gdzie było mnóstwo rannych muzułmanów, nie było ani lekarza, ani żadnej pomocy. Opatrunki trzeba było robić na klęcząco, ponieważ ranni leżeli na ziemi. Po zaopatrzeniu chorzy prosili, by tych w najcięższym stanie Matka zabrała ze sobą do Domu Polskiego, na co też Matka chętnie wyraziła zgodę. Tak więc Dom Polski chronił pod swoim dachem wielu cierpiących, a i niektórzy zakończyli w nim swoje życie na skutek ciężkich i śmiertelnych ran, tych siostry przygotowywały, jak mogły, na drogę wieczności*[1253].

Działalność sióstr, a szczególnie s. Innocenty bardzo podkreślali naoczni świadkowie. Dowodem na to jest wypowiedź konsula generalnego Rzeczypospolitej Witolda Hulanickiego: *Już samo pozostawanie w „Domu Polskim" było odwagą i narażeniem życia. Gdy Dom wypełniony był rannymi s. Blanka z całym poświęceniem oddała się pracy pielęgniarskiej, podczas gdy s. Innocenta pod gradem kul spieszyła uliczkami, jakby wymarłego miasta, by nieść pomoc rannym… ten czyn s. Innocenty zasługuje na specjalne wyróżnienie i podkreślenie*[1254].

[1248] T. Reginek, *Ku wolności*, s. 42.
[1249] F. Koprowski, *Bo wolność krzyżami się mierzy*, s. 41.
[1250] W. Ledóchowski, *Jerozolimskie spotkania*, „Tygodnik Powszechny" 1978, nr 42, s. 5.
[1251] ADPP, Relacja pisemna W. Ledóchowskiego.
[1252] S. Zasada, *Elżbietanki*, „Przewodnik Katolicki" 1993, nr 2, s. 4.
[1253] ADPP, List s. M. I. Gierszewicz do przełożonej prowincjalnej s. M. S. Dankowskiej, Jerozolima 23.10.1938 r.
[1254] AAG AP III 106, List konsula generalnego RP W. Hulanickiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 24.10.1938 r.

Nic więc dziwnego, że Konsulat Generalny, przyglądając się z bliska pracy sióstr, wystąpił do odnośnych władz z wnioskiem o odznaczenie siostry M. Innocenty Srebrnym Krzyżem Zasługi. Dokonano tego w związku z uroczystością 3.05.1939 roku[1255].

Moc i siłę do ofiarnej i pełnej poświęcenia pracy siostry czerpały z Eucharystii. Dlatego też mimo całej działalności zewnętrznej znalazły czas na modlitwę. Wprawdzie nie zawsze mogły sobie pozwolić na dłuższą kontemplację u stóp tabernakulum. W takich wypadkach starały się uświęcić pracę modlitwą. Przykładem tego jest jedna z wielu wypowiedzi odnoszących się bezpośrednio do s. M. Innocenty: […] *służyła Bogu, bo dla Niego ostatecznie żyła, pracowała, trudziła się i męczyła. Tu jest tajemnica bogatego życia, którego każdy czyn i każdy krok miał cel i znaczenie*[1256]. Do podtrzymania ducha modlitwy z całą pewnością była konieczna współpraca z łaską i własny wysiłek sióstr. Nie mniej jednak siostry potrzebowały pomocy z zewnątrz. Toteż Matka Innocenta, zdając sobie sprawę z ważności roli kapłana, starała się kilkakrotnie o dobrych i gorliwych kapłanów i spowiedników dla sióstr[1257].

Działalność sióstr elżbietanek nie byłaby w pełni ukazana, gdyby pominięto „kuchnię polską". Bardzo wielu pielgrzymów wśród swoich spostrzeżeń zwraca uwagę także i na tę sprawę. Po prawie 50 latach można już mówić o wytworzeniu się pewnej tradycji kulinarnej, o którą siostry od samego początku bardzo zabiegały. Oczywistym jest fakt, że posiłki arabskie czy też żydowskie często nie smakują Polakom, dlatego też Matka Innocenta, zdając sobie doskonale sprawę z tego, starała się i pod tym względem dogodzić Polakom – pielgrzymom, żołnierzom, oficerom, krótko mówiąc wszystkim, którzy znaleźli się w Domu Polskim. Po latach wspominał F. Koprowski: *Wielkim też plusem w tym domu było doskonałe wyżywienie. Jak powiedziałem Mateczka Innocenta pochodziła z poznańskiego, była dobrą gospodynią i znała podniebienia Polaków. Kupowała gdzieś dla nas kiełbasę wieprzową, co w Jerozolimie było wielką sztuką, przygotowywała dla nas zsiadłe mleko z kaszą gryczaną, zawsze świeże masło, twarożek, miód i inne polskie specjały jak np. kuropatwy itd.*[1258]. Wielu podziwiało staranne nakrycie stołu, niektórzy potrafili dostrzec wielkie zmęczenie, trud i poświęcenie sióstr oraz monotonię ich pracy, jakkolwiek siostry się nigdy nie afiszowały swoim poświęceniem. Tak o tym pisze naoczny świadek: […] *ale też widziałem u jednej ze sióstr ręce bardzo spracowane, z kciukami ponacinanymi mocno przy obieraniu ziemniaków i wtedy było mi bardzo żal tych sióstr*[1259].

Praca ta już ze względu na klimat jest bardzo uciążliwa, a inną jeszcze trudność stanowiła w owym czasie duża liczba żołnierzy, kapelanów, oficerów i pielgrzymów. W *Sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej* w 1996 roku odnotowano, że w obu domach oprócz

1255 AAG AP III 106, List konsula generalnego RP W. Hulanickiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 4.04.1939 r.
1256 F. Ziebura, *Śp. Matka Innocenta i jej dzieło*, s. 6.
1257 AAG AP III 109, List s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 15.01.1937 r.; List s. M.I. Gierszewicz do ks. H. Zborowskiego, Jerozolima 25.10.1937 r.
1258 ADPP, Relacja pisemna F. Koprowskiego z wojennych wspomnień o Domu Polskim w Jerozolimie, Kielce 11.02.1980 r.; F. Koprowski, *Bo wolność krzyżami się mierzy*, s. 96.
1259 Z. Biliński, *Jerozolima*, „Gość Niedzielny" z 16.11.1975; ADPP, Relacja pisemna F. Koprowskiego.

pielgrzymów pojawili się lekarze, pielęgniarki i żołnierze z Libanu (UNIFIL)[1260] w liczbie 600 osób, którzy prowadzą szpital wojskowy. Dodatkowo przyjechało 500 żołnierzy z Golanu[1261].

Małe stosunkowo i jedyne wyjaśnienie odnośnie tej pracy daje jedna z sióstr wówczas tam będących: *Nowy Dom Polski* […] *zamienił się w istne koszary, pełno żołnierzy i oficerów. Setkami żołnierze wraz ze swymi kapelanami zwiedzali Jerozolimę i tymi całymi setkami przychodzili na obiady, które jedli w holu czy też na podwórzu, postawiało się stoły, bo w jadalni starczyło miejsca zaledwie dla oficerów i kapelanów. A ile było obsługi? Trzy siostry w jednym domu i drugie trzy w drugim domu i po jednym chłopcu arabskim. W Starym Domu kuchnia była na dole. Siostra Bertolda od samego rana wstawiała kotły na prymusy (bo kuchni takiej jak w Polsce nie było). Podziwiać było można jej pracowitość i pomysły, ale też nieraz, kiedy już od zmęczenia upadała i kładła się spać, krew rzucała się jej ustami, zalewała poduszkę a ona się nawet nie obudziła, dopiero rano widziała skrwawioną poduszkę. Odpoczywać nie było czasu, trzeba było znowu wstać i zaczynać od nowa, bo zastępstwa nie było… Trzeba było przy obiadach donosić jedzenie po 10 schodach. Jeden wojskowy specjalnie zwracał uwagę i powiada: długo to serce siostry tak wytrzyma? Potem już sami zaczęli pomagać i nosić półmiski. Jedna grupa wychodziła, trzeba było prędko naczynia pomyć i przygotować dla drugiej*[1262].

Siostry, nie zważając na trud i zmęczenie, świadomie starały się, aby *biednym wygnańcom* i pielgrzymom z Ojczyzny zapewnić serdeczną opiekę, zdrową, dobrą polską kuchnię, czyste mieszkanie, stworzyć warunki do modlitwy i ukochania Ziemi Świętej – Ojczyzny naszego Zbawiciela, Matki Bożej i świętych[1263].

Na szczególną uwagę zasługuje s. M. Innocenta Gierszewicz – pierwsza przełożona domu – gdyż dzięki niej właśnie *ożył* Stary Dom Polski i został wybudowany Nowy Dom Polski w najtrudniejszym okresie wojennym[1264].

Niezależnie od pełnionych zadań siostry włączały się zawsze w misyjną działalność Kościoła i czynią to nadal. Pełnią w ten sposób charyzmatyczne posłannictwo Założycielek, które w *zbolałych członkach Mistycznego Ciała pielęgnowały zranione członki Jezusa Chrystusa*[1265] .

Tabela 68. Siostry posługujące w Nowym Domu Polskim od 1989 roku

1.	S. M. Damiana Fąfara	1965-2010
2.	S. M. Stella Wardyńska	1971-2012
3.	S. M. Caritas Ziółkowska	1975 do dziś

1260 UNIFIL (ang. *United Nations Interim Force in Lebanon*, Tymczasowe Siły Zbrojne ONZ w Libanie). Misja pokojowa ONZ działająca od 19.03.1978 r. na terenie południowego Libanu. UNIFIL zostały utworzone na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa. Powstanie UNIFILU wiązało się z atakami na Izrael przeprowadzanymi z tej części Libanu przez Organizację Wyzwolenia Palestyny. W odpowiedzi Izrael rozpoczął okupowanie tych obszarów. W celu zapewnienia bezpieczeństwa i płynnego wycofywania się Izraelczyków, Rada Bezpieczeństwa ONZ podjęła decyzję o powstaniu UNIFIL. https://pl.wikipedia.org/wiki/UNIFIL (dostęp 24.05.2022).

1261 ADPP, Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r., s. 10.

1262 ADPP, Relacja s. M. Ł. Kaik.

1263 ADPP, Relacja s. M. A. Karolczak.

1264 S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 430.

1265 *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Rzym 1976, s. 17.

4.	S. M. Emerencja Pawłowska	1978-1994
5.	S. M. Bernardyna Adamczak	1988-1992
6.	S. M. Maksymiliana Kurpisz	1992-1994
7.	S. M. Róża Pacocha	od 1994 do dziś
8.	S. M. Zofia Miarka	1994-2001
9.	S. M. Konrada Müller	2001-2009
10.	S. M. Benigna Okupniak	2006-2014; od 2017 do dziś
11.	S. M. Klara Wdowikowska	od 2010 do dziś
12.	S. M. Iwona Pipała	2012-2014
13.	S. M. Antonina Rogenbuk	2015-2021

Źródło: ADPP, Akta personalne sióstr; Schematyzmy Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska z lat 1989-2020

Siostry mogą być dumne ze swoich podopiecznych. S. M. Rafała Włodarczak z satysfakcją powiedziała: *Przez te wszystkie lata uczyłyśmy dzieci tego, co najważniejsze, czyli aby potrafiły wybaczać. Mimo wszystko. Wielu naszych wychowanków skończyło studia i znalazło dobrą pracę. Niektóre z dziewcząt są adwokatkami, inne profesorkami czy nauczycielkami. Wiele dziewcząt zostało pielęgniarkami oraz pracują w administracji państwowej. Część założyła rodziny. Mam nadzieję, że wniosą w życie wielu ludzi dużo światła*[1266].

Siostra M. Rafała, obserwując śmierć dzieci i bezradność dorosłych wobec działań wojennych, wyznała, że ludzie w Ziemi Świętej nauczyli ją większej ufności Bogu niż zakon. Obiecała, że razem z siostrami będą bronić życia każdego dziecka, które znajdą[1267].

W 2014 roku po 53 latach s. M. Rafała Włodarczak (+2019) powróciła do Polski na zasłużony odpoczynek. W uznaniu za wybitne zasługi 5.10.2016 roku otrzymała od ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Piotra Glińskiego odznakę honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej"[1268]. Dnia 28.06.2017 roku *w Pałacu Prezydenckim w Warszawie została odznaczona przez* prezydenta Polski Andrzeja Dudę Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, który wręczyła jej żona prezydenta Agata Kornhauser-Duda[1269].

Ostatnią inicjatywą s. M. Rafały Włodarczak była czwarta placówka w Ziemi Świętej – w Betlejem, nieopodal wysokich murów oddzielających Autonomię Palestyńską od Jerozolimy. Jak sama inicjatorka pomysłu s. M. Rafała wyznała: *bodźcem, który pchnął nas wtedy – i pcha dziś*

1266 Tamże, s. 40.
1267 *Bóg w dobrym nie zostawia*, wywiad z s. Rafałą Włodarczak prowadziła A. Porzezińska, „Niedziela" 2017, nr 10, s. 28-29.
1268 ADPP, Wspomnienie pośmiertne o śp. Siostrze M. Rafale – Helenie Włodarczak zmarłej dnia 12 grudnia 2019 r. w Domu Prowincjalnym w Poznaniu, s. 1-4 [komputeropis].
1269 Tamże, s. 4.

– do tej pracy, jest poważne potraktowanie Ewangelii, zwłaszcza tekstów, które mówią o ofierze, o wrażliwości na odrzuconych, ubogich, pozbawionych godności[1270].

Pismem z 6.12.2008 roku przełożona prowincji s. M. Emerencja Pawłowska zwróciła się do patriarchy łacińskiego Fouada Twala w Jerozolimie o zgodę na założenie domu zakonnego w Betlejem. W odpowiedzi z 15.01.2009 roku patriarcha wyraził zgodę. Następnie s. M. Emerencja Pawłowska pismem z 6.06.2009 roku skierowała do przełożonej generalnej M. Samueli Werbińskiej w Rzymie wniosek o erygowanie Domu Pokoju w Betlejem[1271]. Kilka dni później przełożona generalna zgodziła się na powstanie tego domu[1272].

Dom Pokoju w Betlejem został otwarty w 2010 roku. Powstał – jak wyraziła się s. M. Rafała – z potrzeby chwili. Mur dzielący ludzi spowodował wielką biedę wśród Palestyńczyków, szczególnie chrześcijan. Pojawiła się przemoc i frustracja, a brak nadziei na lepsze jutro doprowadził do uzależnień od alkoholu i narkotyków. Chrześcijańscy rodzice nie zawsze są w stanie wyżywić i wykształcić dzieci, dlatego oddają je pod opiekę elżbietanek w Betlejem. Siostry regularnie jeżdżą z dziećmi do ich domów, a po dniu spędzonym w Domu Pokoju rozwożą je na nocleg, aby miały kontakt z rodzicami. Siostry pośredniczą też w znalezieniu pracy przez rodziców. Niektóre dzieci są biologicznymi sierotami i mieszkają w Domu Pokoju. Siostry zapewniły im schronienie i godne życie. W Domu Pokoju dzień rozpoczyna się pobudką o godzinie szóstej. Następnie dzieci modlą się, jedzą śniadanie i jadą do szkół. Po południu wracają na obiad, złożony z potraw polsko-arabskich. Po odpoczynku aż do kolacji mają zajęcia muzyczno-plastyczne. Po kolacji mogą obejrzeć telewizję i zająć się dziecięcymi grami. O 19.30 jest adoracja Najświętszego Sakramentu w kaplicy, po niej toaleta i spoczynek[1273].

Przy Domu Pokoju w Betlejem została otwarta świetlica, gdzie dzieci mogą przychodzić na zajęcia muzyczno-ruchowe, odrabiać lekcje i bawić się. Elżbietanki posyłają dzieci do najlepszych szkół katolickich, prowadzonych przez zakony. Szkoły publiczne w Palestynie są na bardzo niskim poziomie i nie kultywuje się w nich żadnych wartości chrześcijańskich. Wychowankowie elżbietanek po ukończeniu szkół katolickich znają kilka języków, są dobrze wykształceni i przygotowani do życia[1274].

Tabela 69. Siostry posługujące w Betlejem od 2010 roku

1.	S. M. Rafała Włodarczak	2010-2014
2.	S. M. Kryspina Wesołowska	2010-2014
3.	S. M. Adriana Sabolova	2011-2014
4.	S. M. Donata Cyprian	2014-2021

[1270] M.S. Wróbel, *Dom Pokoju w Betlejem*, „Niedziela" 2012, nr 52-53, s. 30.
[1271] ADPP, Pismo s. prowincjalnej M. E. Pawłowskiej do przełożonej generalnej s. M. S. Werbińskiej, Poznań 6.06.2009 r.
[1272] ADPP, Pismo przełożonej generalnej s. M. S. Werbińskiej do przełożonej prowincjalnej s. M. E. Pawłowskiej, Rzym 9.06.2009 r.
[1273] A. Puścikowska, *Nowo narodzone*, „Gość Niedzielny" 2018, nr 48, s. 50-51.
[1274] A. Dziarmaga, *Tam pokój zawsze był najważniejszy*, „Niedziela" 2015, nr 1, s. 14-15; *Tutaj jest ich dom*, wywiad z s. M. Szczepaną Hrehorowicz przeprowadził J. Czyżewski, „Przewodnik Katolicki" 2016, nr 52, s. 18-19.

5.	S. M. Szczepana Hrehorowicz	od 2014 do dziś
6.	S. M. Marcina Adamów	2014-2017
7.	S. M. Iwona Pipała	2017 do dziś
8.	S. M. Antonina Rogenbuk	od 2021 do dziś

Źródło: Schematyzmy Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska z lat 2009-2020

Obecnie w Jerozolimie elżbietanki posługują w Starym Domu Polskim, Nowym Domu Polskim i Domu Pokoju na Górze Oliwnej. Poza Jerozolimą pracują na terenie Autonomii Palestyńskiej w Betlejem. Trzy placówki elżbietańskie na Ziemi Świętej są nie tylko „małą ojczyzną na obczyźnie" dla polskich pielgrzymów, ale stanowią zaplecze dla pracowników naukowych przyjeżdżających z Polski na studia teologiczne i historyczne[1275].

Elżbietanki do dziś spełniają w Ziemi Świętej swoje specyficzne zadania, przede wszystkim przyjmują pielgrzymów, oprócz tego opiekują się także chorymi, dziećmi opuszczonymi i sierotami[1276] bez różnicy na wyznawaną religię[1277].

Podsumowując, należy jeszcze podkreślić, że każda z sióstr, które przebywały i aktualnie przebywają na Ziemi Świętej, wkłada wiele wysiłku i serca w pracę, jaką jej Bóg poprzez zgromadzenie wyznaczył. Trudność stanowiłoby wykazanie poszczególnych czynności spełnianych przez siostry. Dlatego uwzględniono w niniejszym opracowaniu tylko poszczególne siostry ze względu na dzieło, jakie się z ich osobą łączyło. Dla całości dzieła potrzebne były jednak siostry, które pracowały w ciszy, bez rozgłosu, a swoją mrówczą pracą wspomagały siostry działające w sposób bardziej się odznaczający[1278].

[1275] A. Kowalewska, *Domus Polonus. Historia Domu Polskiego w Jerozolimie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2015, nr 22, s. 154.
[1276] S. Galińska, *Działalność sióstr elżbietanek*, s. 430.
[1277] „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2006, nr 14, s. 34-35.
[1278] Tamże, s. 430-431.

4.2. Brazylia

Decyzja dotycząca posługi misyjnej sióstr elżbietanek w Brazylii została podjęta na kapitule generalnej w Rzymie w 1986 roku. W najbliższym czasie Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety, poza szeroko rozwiniętą działalnością charytatywno-apostolską w Europie, miało włączyć się w dzieło misyjne w krajach Trzeciego Świata, wśród najbiedniejszych, ponieważ sytuacja miejscowego Kościoła i ludności była szczególnie trudna. Pierwszą placówkę misyjną utworzono w północno-wschodniej części Brazylii, w stanie Ceará, w archidiecezji Fortaleza, w parafii pw. św. Józefa w Maracanaú[1279].

Po uprzednim, fachowym, przygotowaniu do pracy misyjnej 25.06.1990 roku sześć sióstr udało się na wyznaczoną placówkę do Fortalezy Maracanaú. Parafia, w której siostry podjęły działalność charytatywno-apostolską, liczyła około 270 000 mieszkańców. Parafia wydzierżawiła dom dla sióstr na 20 lat[1280].

W grupie sześciu sióstr misjonarek wysłanych do pracy misyjnej w Brazylii znalazły się trzy siostry z prowincji poznańskiej, dwie z katowickiej i jedna z niemieckiej Reinbek. Siostry reprezentujące prowincję poznańską to s. M. Katarzyna Podstawska z wykształceniem wyższym, dyplom magisterski uzyskała na Wydziale Teologicznym KUL w roku 1989 z historii Kościoła, oraz dwie pozostałe – s. M. Magdalena Glinka i s. M. Stanisława Balcerzak, z wykształcenia pielęgniarki. Dyplom pielęgniarski uzyskały w roku 1988 w dwuletnim Międzyzakonnym Medycznym Studium Zawodowym w Warszawie o specjalności ochrona zdrowia i pielęgnacja chorych. Bezpośrednie przygotowanie sióstr do pracy misyjnej stanowiło ukończenie kursu misyjnego w Centrum Misyjnym w Warszawie, który odbył się w dniach od 5.09.1988 do 16.06.1989 roku. Na zakończenie kursu siostry uczestniczyły w trzydniowych rekolekcjach misyjnych w Laskach, w czasie których bp Edward Piszcz, przewodniczący Komisji Episkopatu ds. Misji, wręczył krzyże misyjne przyszłym misjonarkom. Krzyże te wcześniej poświęcił kard. Józef Glemp[1281].

Centrum Formacji Misyjnej, które siostry ukończyły, ma za zadanie zadbać o duchową formację przyszłych misjonarzy i misjonarek, służyć pomocą w przygotowaniu misjologicznym i językowym, jak też wydać opinię o przydatności do pracy misyjnej. W styczniu 1990 roku sześć wyżej wspomnianych sióstr pogłębiało znajomość języka portugalskiego w Rzymie, biorąc udział w stosownym kursie oraz poprzez osobiste kontakty z siostrami w jednym z domów zakonnych w Rzymie. Siostry te zatrzymały się na pewien czas w domu generalnym Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety.

Dalsze przygotowanie zawodowe sióstr misjonarek było kontynuowane w Brazylii. 28.02.1990 roku siostry udały się najpierw do stolicy Brazylii Brasilii i 3.03.1990 roku rozpoczęły czteromiesięczny kurs w Centrum Misyjnym. Dokształcanie obejmowało różne dziedziny z zakresu zarówno pielęgnacji ogólnej, jak i specjalistycznej, pediatrycznej i położnictwa. Pogłębiły również

[1279] ADPP, C. Wujcińska, *O posłudze misyjnej sióstr elżbietanek w Brazylii* [maszynopis].
[1280] Tamże.
[1281] M. D. Kościelna, *Działalność misyjna w Brazylii* [komputeropis w posiadaniu autora].

swoją wiedzę na temat chorób tropikalnych. Niektóre spośród sióstr uczyły się szycia, inne zdobyły prawo jazdy.

W tym samym czasie przybyła tam przełożona generalna s. M. Margarita Wiśniewska wraz z siostrą radną M. Edith Bremer, by pomóc siostrom w urządzeniu pierwszej placówki misyjnej w Brazylii. Siostry misjonarki powitał miejscowy proboszcz. Jak sam przyznał w powitaniu, czekał na siostry z radością i utęsknieniem[1282]. Siostry podjęły realizację swojej misji na terenach najuboższych. Rozpoczęły od odwiedzin rodzin w szałasach, lepiankach oraz domach. Poznawały środowisko, warunki bytowe i potrzeby tych osób, do których zostały posłane, by nieść im stosowną pomoc. Pragnęły stanąć jak najbliżej cierpiących i nieszczęśliwych. Mieszkańcy Maracanaú przyjmowali siostry z wielką radością i wdzięcznością. Osoba w habicie była przez nich uważana za znak Bożego błogosławieństwa. Siostry podczas odwiedzin służyły pomocą pielęgniarską, wykonywały drobne zabiegi, opatrunki, a także przyjmowały chorych w swoim domu.

Dzieci chętnie przychodziły do sióstr, aby z nimi porozmawiać. Prosiły o opatrunek w każdym przypadku, nawet gdy było to drobne skaleczenie i zadraśnięcie. Okazją do odwiedzin stawał się zwykły ból zęba lub prośba dzieci o tabletkę „bo może jutro będą chore". Siostry misjonarki nawiązały też kontakt z chorymi w szpitalu. Zanosiły im komunię św., służyły pomocą pielęgniarską oraz duchową, niosąc pociechę i chrześcijańską nadzieję.

Praca sióstr w Maracanaú obejmowała także katechizację dzieci w wieku od 3 do 14 lat. W przyszłości zamierzały zająć się formacją katechistów, których było tam dużo, ale bez żadnego przygotowania. Dużym problemem na tym terenie był brak kapłanów przy licznie rozsianych kaplicach (ksiądz dojeżdża z około 35 km co 15 dni). Toteż siostry na niedziele i święta przygotowywały nabożeństwa słowa Bożego. Wspólnie z wiernymi czytały i rozważały teksty Pisma Świętego. Modliły się, śpiewały religijne pieśni oraz rozdzielały komunię św.

Różnie układała się współpraca sióstr z rodzicami dzieci, którzy zamiast mszy św. z dziećmi wybierali oglądanie telewizji i picie alkoholu. Jak napisała s. M. Katarzyna Podstawska, że dorośli na wszystko mają czas i pieniądze, ale żeby *przyjść z dzieckiem do kościoła lub kupić mały katechizm, to bardzo trudno*[1283].

Siostry pomagały nie tylko przez modlitwę, ale np. towarzyszyły rodzinom w żałobie, jak same wyznały: […] *największą różnicą w realizowaniu powierzonej misji nie jest to, co robimy, tylko gdzie i w jakich okolicznościach*[1284].

W pracę charytatywno-apostolską sióstr chętnie angażowali się świeccy pomocnicy. Opieką objęto ponad setkę niedożywionych dzieci poniżej sześciu lat z osiemdziesięciu rodzin. Siostry organizowały trzymiesięczne kursy szycia, kroju, robót ręcznych, w których brało udział wiele osób.

Posługa pielęgniarska w ambulatorium obejmowała udzielanie pierwszej pomocy, leczenie różnego rodzaju chorób skórnych, ropiejących ran, grzybic, schorzeń grupowych, często

1282 M. Berger, *Misyjna posługa w Brazylii*, „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1989, nr 18, s. 26.
1283 „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1998, nr 3, s. 18.
1284 K. Podstawska, *Żółci, biali i czarni, wielcy i mali moimi się stali*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 2000, nr 5, s. 4-5.

występowały schorzenia dróg oddechowych – z tego powodu siostry zakupiły drogi aparat do inhalacji. Dużo czasu pochłaniało zwalczanie wszawicy oraz innego rodzaju robactwa[1285].

Pole pracy misyjnej było ogromne. Siostry podejmowały wciąż nowe wysiłki, by nieść pomoc najbardziej potrzebującym. Po roku 1992 powstały w Brazylii dwie nowe placówki prowadzone przez elżbietanki – w Cabrobó i Fortaleza. Liczba wszystkich sióstr pracujących w Brazylii wzrosła do 12. Siostry znacznie poszerzyły granice swej pracy na polu katechizacji, włączone zostały w przygotowanie dzieci do chrztu oraz duszpasterstwo powołaniowe. W 1992 roku siostry cieszyły się już pierwszymi rodzimymi powołaniami, których z biegiem lat znacznie przybywało. Z racji potrzeb formacyjnych w domu zakonnym w Fortalezie utworzony został nowicjat[1286].

Siostry prowincji poznańskiej, które pojechały do Brazylii[1287]:

- s. M. Stanisława Balcerzak – od 27.02.1990 roku Maracanaú, Fortaleza;
- s. M. Magdalena Glinka – od 27.02.1990 roku Maracanaú, Cabrobo, Fortaleza;
- s. M. Katarzyna Podstawska – od 27.02.1990 roku Maracanaú.

Siostry misjonarki co trzy lata przyjeżdżały do Polski. Przy okazji pobytu w kraju spotykały się z dziećmi i młodzieżą, dzieląc się przeżyciami z misji. Przykładowo w 2001 roku s. M. Magdalena Glinka odwiedziła uczniów szkoły podstawowej w Tarnowie Podgórnym, gdzie opowiadała o swojej placówce w Brazylii. Dzieci ze szkolnego koła misyjnego przekazały upominki dla swoich rówieśników w Ameryce Południowej[1288].

W roku poświęconym przez Kościół życiu konsekrowanemu – od 7 do 21.06.2015 roku – w północno-wschodniej części Brazylii siostry elżbietanki obchodziły srebrny jubileusz posługiwania w tym kraju. Pierwsze sześć sióstr, jedna z Niemiec i pięć z Polski, od początku zaangażowało się w pracę charytatywno-duszpasterską, szczególnie w pomoc biednym i chorym w ich własnych mieszkaniach oraz – po roku – w urządzonym własnym ambulatorium, a także w duszpasterstwie dzieci i w katechizacji, wspierając wysiłki ewangelizacyjne tutejszego Kościoła. Dzięki otwartości i pomocy miejscowej ludności, a także kilku następnym przybyłym z Polski siostrom i rodzimym powołaniom możliwe było otwarcie nowych placówek, których obecnie jest siedem (dwie w Ceará, jedna w Pernambuco, dwie w Santa Catarina i dwie w Piaui). To umożliwiło utworzenie jednostki zgromadzenia, tzw. Regionu Brazylia, w 2007 roku, za który obecnie jest odpowiedzialna przełożona regionalna siostra M. Patrycja Sobinek.

Główne uroczystości jubileuszowe, których najważniejszym momentem były msze św. dziękczynne za lata posługi, sprawowali miejscowi biskupi, proboszczowie parafii i kapłani życzliwi i współpracujący z siostrami. Wśród biskupów był obecny emerytowany bp pomocniczy archidiecezji Fortaleza Geraldo Nascimento, OFMCap, który przed 25 laty wraz z proboszczem wyżej wspomnianej parafii ks. Oskarem Peixoto Filho przyjmował pierwsze siostry w Brazylii.

1285 D. Kościelna, *Działalność misyjna*.

1286 *Sprawozdanie sióstr misjonarek z działalności apostolsko-charytatywnej za rok 1993*, „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1994, nr 26, s. 41-43.

1287 ADPP, Akta personalne sióstr.

1288 M. Glinka, *Wrażenia wakacyjne z pobytu w Polsce*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2002, nr 9, s. 29-31.

Świętowanie 25-lecia odbyło się w pięciu północno-wschodnich elżbietańskich wspólnotach, gdyż duża odległość do południowych wspólnot Blumenau i Itapemy w stanie Santa Catarina uniemożliwiła przemieszczenie się przybyłych na jubileusz sióstr, m.in. przełożonej generalnej s. M. Samueli Werbinskiej wraz z jej radą oraz elżbietanek Niemiec, Norwegii, Włoch, Rosji, Boliwii i Paragwaju.

Zarówno w Maracanaú i Fortalezie, jak i w Campo Maior i Alto Longá oraz w Cabrobó wierni wraz z siostrami przygotowali nie tylko potrawy, ale także wiele kulturalnych atrakcji charakterystycznych dla każdego miejsca i czasu, np. tańce typowe dla miesiąca czerwca na północnym wschodzie, tzn. „festa junina".

W czasie refleksji nad przeszłością siostry wspominały powitanie na lotnisku w Fortalezie ks. proboszcza Oskara Peixoto Filho, który w 1990 roku powiedział: *Stąpajcie mocno, słońce tutaj jest gorące, ziemia jest twarda, ale ludzie są dobrzy.*

Z okazji jubileuszu w domu regionalnym w Fortalezie została przygotowana okolicznościowa wystawa o początkach zgromadzenia w ogólności i w Brazylii, siostrach przybyłych z Europy oraz rodzimych powołaniach[1289].

Obecnie placówki w Brazylii oraz pracujące na tych terenach siostry misjonarki z polskich prowincji (w tym również siostry z prowincji poznańskiej) oraz powołania rodzime od czasu utworzenia prowincji brazylijskiej nie podlegają już pod Generalat Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Po utworzeniu 17.11.2016 roku elżbietańskiej prowincji w Brazylii siostry z prowincji poznańskiej inkardynowano do miejscowej prowincji.

[1289] K. Podstawska, *Świętowanie 25-lecia posługi sióstr elżbietanek w Brazylii*, [w:] https://polonicus.com.br/site/biblioteca_interna.php?lang=pl&cod=136 (dostęp 14.04.2022).

4.3. Obecność w innych krajach

W dniu 30.10.1933 roku siostry elżbietanki z prowincji poznańskiej stanęły na węgierskiej ziemi, by rozpocząć działalność charytatywno-apostolską w Schronisku dla Starców przy nowo wybudowanym kościele polskim pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy, wśród starej Kolonii Polskiej w Budapeszcie, w dzielnicy Köbanyi[1290]. Koloniści polscy to najczęściej biedni robotnicy cegielniani i nieco rzemieślników skupiających się w Stowarzyszeniu Robotników Polskich oraz niewielki procent inteligencji i fabrykantów[1291].

Wyjazd sióstr do pracy na tamtych terenach był odpowiedzią na prośbę kard. Augusta Hlonda, ówczesnego prymasa Polski, z jaką zwrócił się do przełożonej prowincji s. M. Stanisławy Dankowskiej. Przez zarząd prowincji zostały wydelegowane trzy siostry. Były to: s. M. Zenona Najdek, której powierzono obowiązki przełożonej konwentu, kucharki i opiekunki starców w schronisku, s. M. Aleksandra Szczepańska, która została zaangażowana w charakterze zakrystianki i drugiej opiekunki starców, oraz s. M. Akwina Karolczak, której zadaniem było prowadzenie kursów języka polskiego i nauki o Polsce dla dzieci z rodzin polskiego pochodzenia w trzech ośrodkach[1292].

Zakres pracy sióstr był bardzo duży, toteż w kwietniu 1983 roku siostra prowincjalna przydzieliła do pomocy s. M. Flawianę Śmigiel. Po krótkim czasie i ten skład personalny okazał się niewystarczający, toteż Konsulat Polski na Węgrzech zwrócił się do przełożonych prowincji poznańskiej o zasilenie placówki. W odpowiedzi na tę prośbę wysłano s. M. Scholastykę Zawieruchę, która była z zawodu pedagogiem. Zarówno w schronisku, jak i przy kościele siostry pracowały bezinteresownie. Utrzymywały się jedynie z wynagrodzeń wypłacanych przez Konsulat Polski dwóm siostrom trudniącym się nauczaniem dzieci. Praca była bardzo trudna. Polacy w poszukiwaniu zatrudnienia przyjmowali obywatelstwo węgierskie. Językiem polskim posługiwały się jedynie babcie i dziadkowie. Dzieci natomiast, aczkolwiek chętnie uczyły się języka polskiego, to jednak z powodu szykan i nieprzyjemności napotykanych ze strony Węgrów w rodzinnym języku prawie nie mówiły. Siostry elżbietanki podtrzymywały ducha patriotycznego w sercach Polaków, m.in. poprzez akademie i przedstawienia organizowane z okazji takich świąt religijnych jak Wielkanoc, Boże Narodzenia oraz z okazji świąt narodowych: 3 Maja i 11 Listopada. Spotkania organizowane z racji tych uroczystości uświetniały swoją obecnością takie osobistości jak konsul Chełmicki, minister Łepkowski oraz jego zastępca hrabia Mycielski. Należy wspomnieć, że żona konsula prowadziła Koło Polskich Pań, które pomagały w schronisku[1293].

Liczba podopiecznych przebywających w schronisku sięgała 25 osób, spośród nich połowa była Polakami[1294].

1290 Kościół nazywany „Polskim" powstał z inicjatywy ks. Wincentego Danka, który opieką duszpasterską otoczył polskich emigrantów z Galicji, pracujących w cegielniach w Köbanyi. E. Nowakowska, *Elżbietanki na ziemi węgierskiej* ..., „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2008/09, nr 16, s. 37.

1291 M. Zając, *Działalność apostolska polskich sióstr elżbietanek za granicą,* „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 464.

1292 M. D. Kościelna, Działalność misyjna na Węgrzech [komputeropis b.p. w ADPP].

1293 Tamże.

1294 M. Zając, *Działalność apostolska*, s. 464-465.

Pielęgnacja chorych w ich własnych mieszkaniach na terenie Węgier nie miała prawie zastosowania, poza nielicznymi wyjątkami, gdyż według panującego tam zwyczaju chory nawet z małą dolegliwością zgłaszał się do szpitala, gdzie miał zapewnioną dobrą i bezpłatną opiekę.

Po kampanii wrześniowej w 1939 roku uchodźcy polscy przybywali na Węgry, szukając schronienia. Pierwszą pomoc znaleźli wśród rodzin starej Kolonii Polskiej i w polskim schronisku. Siostry pomagały polskim żołnierzom uciekającym z obozów na Zachód. Jednak sytuacja ta pogarszała się. Dnia 19.03.1944 roku Niemcy wkroczyli do Budapesztu. Dom, w którym znajdowało się Schronisko dla Starców, został otoczony przez żołnierzy Wermachtu z powodu donosu o przechowywaniu broni. Żołnierze dokonali bardzo szczegółowej rewizji. Aresztowano s. M. Zenonę Najdek i osadzono ją w węgierskim więzieniu. Dopiero po usilnych staraniach władz kościelnych, po trzech tygodniach, siostra przełożona została zwolniona i wróciła do domu zakonnego[1295].

W powyższych okolicznościach praca wśród Polonii została przerwana i jeszcze przed nadejściem rosyjskiego frontu w 1944 roku s. M. Aleksandra Szczepańska, a rok później s. M. Scholastyka Zawierucha powróciły do kraju. Natomiast s. M. Akwina Karolczak dostała się przez Rzym do Jerozolimy. W Budapeszcie pozostały tylko dwie siostry i to najstarsze, które przez przełożonych prowincji wzywane były do powrotu. Ostatecznie interwencja u władz prowincji poznańskiej pełnomocnika generalnego dra Kazimierza Ilnickiego, występującego w imieniu Polskiej Kolonii Robotniczej, sprawiła, że przełożona prowincjalna pozostawiła tam obie siostry[1296].

Powojenna sytuacja na Węgrzech była dla Kościoła i zakonów bardzo trudna. W szybkim tempie do głosu dochodzili komuniści. Klasztory znalazły się w krytycznej sytuacji. Nastąpiła stopniowa ich likwidacja. Dom Sióstr św. Elżbiety rozwiązano, budynki poklasztorne zamieniono na świeckie uczelnie, a siostry odesłano do zorganizowanych obozów pracy. W 1949 roku ówczesne władze węgierskie wydały zakaz noszenia stroju zakonnego w miejscach publicznych pod groźbą internowania. Na prośbę miejscowych biskupów ludność cywilna zaopatrywała siostry w potrzebne rzeczy. W tej bardzo trudnej rzeczywistości konsul polski na Węgrzech polecił siostrom wyjazd do Polski. Komunistyczne władze polskie nie zgodziły się, aby siostry mogły przyjechać do kraju. W tej sytuacji dwie siostry pozostały w Budapeszcie. Na żądanie komunistycznych władz węgierskich w 1958 roku schronisko zostało zamknięte. Po dwóch latach Węgrzy dali Polakom odszkodowanie na urządzenie w centrum Budapesztu nowoczesnego Domu Emerytów. Dwie wyżej wymienione siostry elżbietanki, które nadal prowadziły apostolską działalność wśród Polonii, z biegiem czasu stały się niezdolne do pracy. W międzyczasie młodsza z nich s. M. Flawiana Śmigiel zachorowała na raka i 24.07.1962 roku zmarła. Placówka została zlikwidowana 28.08.1962 roku. Ostatnią siostrą prowincji poznańskiej, która pracowała na Węgrzech, była s. M. Zenona Najdek. W momencie likwidacji placówki liczyła 81 lat. Wróciła do Polski i po kilku latach zmarła[1297].

1295 *Sąd polowy niemieckich władz wojskowych skazał siostry elżbietanki na karę śmierci z natychmiastowym wykonaniem wyroku. Egzekucji miał dokonać główny komendant, major, katolik z Bawarii. Z zasłyszanych relacji wynika, że świadomie, z narażeniem życia, nie stawił się w oznaczonym miejscu i o wyznaczonej godzinie, chcąc tym samym odwlec sprawę. I to mu się udało. Fakt ten siostry uznały za wyraźny cud (relacje ustne s. M. Scholastyki Zawierucha i s. M. Akwiny Karolczak)*. M. Zając, *Działalność apostolska*, s. 456.

1296 ADPP, Kroniki placówek, 1936-1964.

1297 M. Zając, *Działalność apostolska*, s. 467-468.

Dom zakonny w Budapeszcie na Maria Remete, stanowiący własność zgromadzenia, został zgodnie z przepisami prawnymi oddany pod opiekę konsula polskiego ambasady polskiej w Budapeszcie[1298]. Obecnie prowincja poznańska nie posiada żadnej placówki na Węgrzech.

Siostry prowincji poznańskiej, które przebywają w domu generalnym w Rzymie:

- s. M. Samuela Werbińska – od 16.01.1994 do 4.11.2004 roku sekretarka generalna, od 4.11.2004 roku przełożona generalna;
- s. M. Anna Barełkowska – od 19.06.2005 roku sekretarka generalna.

Siostry prowincji poznańskiej, które aktualnie przebywają poza Polską, aby wspomóc personalnie zagraniczne, już istniejące prowincje zakonne[1299]:

- s. M. Asumpta Balcerzak – od 19.09.1988 roku przeniesiona do prowincji norweskiej;
- s. M. Bernadetta Broda – od 26.09.2002 roku przeniesiona do prowincji niemieckiej – Berlin;
- s. M. Józefa Frąckowiak – od 4.10.1982 roku przeniesiona do prowincji włoskiej – Gardone Riviera;
- s. M. Miriam Kęsa – od 24.04.1997 roku przeniesiona do prowincji włoskiej – Rzym;
- s. M. Agnieszka Nowak – od 3.02.1997 roku przeniesiona do prowincji norweskiej – Oslo;
- s. M. Monika Machińska – od 4.03.2006 roku w Gruzji – Tibilisi, przynależy do prowincja poznańskiej, a będąc na obecnej placówce bezpośrednio podlega pod dom generalny w Rzymie (nie posiada dekretu przenoszącego do innej prowincji);
- s. M. Paulina Możeiko – od 14.12.2009 roku Jerozolima – Góra Oliwna, od 11.06.2010 do 6.10.2010 Betlejem, od 19.10.2017 do 12.06.2018 roku Węgry, Sárospatak, od 8.10.2018 roku w Kazachstanie – Region Rosja;
- s. M. Alicja Wudzińska – od 31.08.1995 roku przeniesiona do prowincji włoskiej (Rzym, Boliwia, Sárospatak-Węgry, Rzym).

Siostry prowincji poznańskiej, które powróciły z zagranicznych prowincji do prowincji poznańskiej[1300]:

- s. M. Celestyna Breza – Niemcy, Berlin, pielęgniarka, 17.10.1987-25.05.2009 rok;
- s. M. Elżbieta Grzymska – Paragwaj, Guarambare, 1.07.2008-23.07.2021 rok;
- s. M. Gloriosa Kaczmarek – wyjechała 1.10.1931 roku, kilka dni po złożeniu pierwszej profesji zakonnej, do pomocy w szpitalu w Szwecji (prowincja szwedzka sióstr elżbietanek). Przez 57 lat pobytu w tej prowincji była na kilku placówkach, służąc chorym w szpitalach, spiesząc z pomocą ambulatoryjną cierpiącym. Pomagała też w kuchni i dbała o czystość domów zakonnych. Po osiągnięciu wieku 78 lat w 1988 roku powróciła do Polski i zamieszkała w Lesznie, a później w domu prowincjalnym w Poznaniu[1301];
- s. M. Jadwiga Müller – Szwecja, Malmö, pielęgniarka, 16.03.1985-19.06.2017 rok.

1298 Tamże, s. 468-469.
1299 ADPP, Akta personalne sióstr.
1300 ADPP, Akta personalne sióstr.
1301 ADPP, Akta osobowe s. M. Gloriosy Kaczmarek.

Zakończenie

Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety zostało założone w 1842 roku w Nysie na Śląsku. Ze zrzeszenia katolickich pielęgniarek powstało Stowarzyszenie Sióstr dla Pielęgnacji Opuszczonych Chorych pw. Najświętszego Serca Jezusa. W XIX wieku na Śląsku panowało wyjątkowe ubóstwo społeczne wywołane trudnymi warunkami bytowymi i epidemiami dziesiątkującymi ludność. Głównym celem działania wyżej wymienionej instytucji, powołanej 27.09.1842 roku przez tercjarkę III Zakonu św. Franciszka Klarę Wolff, była troska o dobro człowieka i zaspokojenie jego podstawowych potrzeb. To jej głębokie wyczucie społeczne połączone z odniesieniem do wartości religijnych stało się inspiracją do pozyskania trzech tercjarek: Matyldy i Marii Luizy Merkert oraz Franciszki Werner.

W grudniu 1846 roku Matylda i Maria Luiza Merkert wyjechały do nowicjatu sióstr boromeuszek w Pradze, aby nadać stowarzyszeniu charakter zgromadzenia zakonnego. Planom tym przeciwstawiło się nyskie duchowieństwo, które zamierzało włączyć stowarzyszenie do boromeuszek. W czerwcu 1850 roku siostry opuściły praski nowicjat i wróciły do Nysy. W listopadzie 1850 roku zaczęły działalność jako Stowarzyszenie dla Pielęgnacji Szczególnej Opuszczonych Chorych pw. św. Elżbiety. W zmniejszonym gronie, gdyż Klara Wolff i Matylda Merkert zmarły w czasie posługi przy chorych, Maria Merkert i Franciszka Werner opiekowały się chorymi w ich prywatnych mieszkaniach. Dnia 15.12.1859 roku Maria Merkert została pierwszą przełożoną generalną stowarzyszenia i nadal czyniła usilne starania o aprobatę kościelną dla prowadzonego dzieła. Papież Pius IX w dekrecie z 7.06.1871 roku zatwierdził zgromadzenie.

Zgromadzenie pod kierunkiem Marii Merkert rozwinęło wszechstronną działalność, wychodząc poza Nysę i Śląsk. Kolejno pojawiło się w: 1859 roku w Brandenburgii, 1860 w Saksonii, 1863 w Turyngii, 1866 w Szlezwiku-Holsztynie, 1864 w Prusach Wschodnich, a w 1866 w Szwecji. Na terenie Polski powstały następujące domy: w 1862 roku w Rawiczu, 1866 w Kamieniu Krajeńskim, 1870 w Katowicach, 1871 w Poznaniu i w 1872 w Lesznie. Gdy umierała Maria Merkert 14.11.1872 roku, zgromadzenie liczyło 500 członkiń, 23 postulantki i 87 domów zakonnych.

Priorytetem działalności sióstr była pielęgnacja chorych w ich miejscach zamieszkania oraz opieka nad potrzebującymi pomocy duchowej i materialnej. Na wezwanie władz państwowych w czasie wojny duńsko-pruskiej (1864) pielęgnowały rannych żołnierzy w przyfrontowych szpitalach. Siostry przyjęły to zadanie i w następnych latach już na stałe pracowały w szpitalach wojskowych. W latach 1873-1885 urząd przełożonej generalnej pełniła Franciszka Werner. W chwili jej śmierci 14.12.1885 roku zgromadzenie liczyło ok. 700 sióstr i posiadało ok. 100 domów zakonnych.

Z czasem zakres i rodzaj zadań poszerzał się i w zależności od warunków miejsca, czasu i okoliczności, w jakich siostrom przyszło działać, podejmowały pracę w szpitalach, lecznicach, domach starców, przytułkach, sierocińcach, ochronkach, żłobkach, szkołach powszechnych, średnich i zawodowych, parafialnych szkołach katolickich oraz pomagały duchowieństwu w duszpasterstwie.

Na lata 1886-1908 przypadł największy rozkwit dzieła elżbietańskiego, gdy urząd trzeciej przełożonej generalnej pełniła s. M. Melchiora – Otylia Klammt. Dzięki jej staraniom 26.01.1887 roku papież Leon XIII ostatecznie zatwierdził zgromadzenie. Pod koniec jej życia było 3000 sióstr w 316 domach zakonnych.

Dnia 27.04.1898 roku władza duchowna zatwierdziła *Konstytucje* zgromadzenia na siedem lat, a ostatecznie 6.04.1924 roku, po ich dostosowaniu do skodyfikowanego prawa kanonicznego. Zgromadzenie rozwijało się w szybkim tempie, szczególnie na terenie Prus i byłego zaboru pruskiego. Wybuch II wojny światowej zahamował ten rozwój.

Wskutek działań wojennych (1939-1945) dom generalny we Wrocławiu został zniszczony. Podobny los spotkał dom macierzysty w Nysie i wiele innych domów zakonnych. Zginęło 249 sióstr, a 80 placówek uległo likwidacji. Po zakończeniu II wojny światowej nastąpiło szereg zmian politycznych oraz ogromnych przeobrażeń w samym zgromadzeniu. Z powodu zmian terytorialnych i przesunięcia granic państwowych ponad 1000 sióstr narodowości niemieckiej zostało ewakuowanych w głąb Niemiec. W 1946 roku zarząd generalny opuścił Wrocław i przeniósł się do miejscowości Reinbek, a w 1974 roku do Rzymu.

Tematem dysertacji jest: Prowincja poznańska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-2021. Prowincja poznańska należy do najstarszych prowincji Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Polsce. Powstała w 1913 roku pod nazwą prowincja gnieźnieńsko-poznańska. Na mocy reskryptu Świętej Kongregacji ds. Zakonnych z 30.12.1946 roku prymas A. Hlond dekretem z 24.04.1947 roku dokonał nowego podziału zgromadzenia na ziemiach polskich. Na mocy dekretu prymasa powstało sześć prowincji, a wśród nich była prowincja poznańska, obejmująca placówki w województwie poznańskim oraz domy w Zielonej Górze i Wschowie.

W powojennych zmienionych warunkach politycznych elżbietanki kontynuowały działalność charytatywno-apostolską. W 1945 roku wznowiły działalność w 17 miejscowościach. Z czasem zakładały nowe placówki, w których pracę znajdowały siostry wracające z wojennej tułaczki. Z trudem podejmowały działalność w czasie sprawowania rządów przez komunistów. Dopiero zmiany ustrojowe po 1989 roku znacząco wpłynęły na dalszą ich posługę. Działalność elżbietanek prowincji poznańskiej objęła swym zasięgiem ludzi potrzebujących pomocy duchowej i materialnej poza granicami Polski: w Ziemi Świętej, Brazylii, we Włoszech, na Węgrzech i Litwie. Siostry podążają za wezwaniem Kościoła do podejmowania nowych zadań odpowiadających potrzebom współczesnego człowieka.

W refleksji nad prezentowanym tematem chodziło nie tylko o przedstawienie historii prowincji w oparciu o konkretne wydarzenia i fakty, ale o pokazanie, w jaki sposób siostry realizują charyzmat Założycielek w szeroko podejmowanej działalności elżbietańskiej. Historia prowincji ma głębokie osadzenie w charyzmacie Założycielek mimo zmieniających się warunków i okoliczności. Można powiedzieć, że czas stanowiący najbardziej obiektywne kryterium weryfikujące wartość realizowanych działań ocenił je jednoznacznie i pozytywnie.

Dzięki wykorzystaniu literatury i dostępnych źródeł udało się przedstawić okoliczności powstania prowincji, ukazać jej ustrój wewnętrzny i stan personalny, podać charakterystykę domów i placówek zakonnych, przedstawić życie religijne i duchowe sióstr oraz ich działalność w powojennej rzeczywistości Polski.

Prezentowana praca jest pierwszym opracowaniem, które zajmuje się historią prowincji poznańskiej w sposób całościowy. Ukazuje prowincję od momentu powstania, przez kolejne etapy jej rozwoju, aż po współczesność. Odsłania ją w różnych perspektywach np.: organizacji życia wspólnotowego, formacji, rozwoju strukturalnym i działalności.

Niniejsza dysertacja na pewno nie wyczerpuje podjętego zagadnienia, ale stanowi istotny przyczynek do odkrywania nowych źródeł i kontynuowania dalszych badań nad życiem i działalnością prowincji poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Koniecznym i interesującym wydaje się także opracowanie szczegółowej historii poszczególnych domów i placówek zakonnych.

W Archiwum Domu Prowincjalnego w Poznaniu zachowało się kilka ciekawych rękopisów i maszynopisów ze wspomnieniami sióstr, które przeżyły gehennę II wojny światowej i prześladowanie ze strony władzy ludowej. Dla dobra i pożytku społecznego, zwłaszcza młodego pokolenia, powinno się te wspomnienia wydobyć z archiwalnej szafy i wydać je drukiem.

Warto też w przyszłości zastanowić się nad przygotowaniem słownika biograficznego sióstr elżbietanek prowincji poznańskiej, gdyż poznanie biografii i bogatych doświadczeń poprzedniczek pozwoli współczesnym elżbietankom na czerpanie ze sprawdzonych wzorców i metod.

Wykaz skrótów

AAG – Archidiecezjalne Archiwum w Gnieźnie
AAP – Archidiecezjalne Archiwum w Poznaniu
abp – arcybiskup
ADEL – Archiwum Domu Sióstr Emerytek w Lesznie
ADG – Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Dalkoskiej 4 w Gnieźnie
ADGR – Archiwum Domu Generalnego w Rzymie
ADKS – Archidiecezjalny Dom Księży Seniorów w Wągrowcu
ADL – Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Niepodległości 37 w Lesznie
ADŁ – Archiwum Domu Zakonnego w Łopiennie
ADO – Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Gimnazjalnej 13 w Ostrowie Wlkp.
ADP – Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu
ADPB – Archiwum Domu Pokoju w Betlejem
ADPP – Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu
ADPW – Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr św. Elżbiety we Wrocławiu
ADS – Archiwum Domu Zakonnego w Sierakowie
ADZ – Archiwum Domu Zakonnego w Zielonej Górze
AGD – artykuły gospodarstwa domowego
AIDS – zespół nabytego niedoboru odporności (Acuired Immune Deficiency Syndrome)
AKZR – Archiwum Kongregacji ds. Spraw Zakonów i Instytutów Świeckich w Rzymie
ANDP – Archiwum Nowego Domu Polskiego w Jerozolimie
APL – Archiwum Przedszkola w Lesznie
APML – Archiwum Parafialne św. Mikołaja w Lesznie
APO – Archiwum Przedszkola w Ostrowie Wlkp.
APPM – Archiwum Parafialne w Popowie Ignacewie
AP III – Archiwum Prymasa Polski, dział III
art. – artykuł
BHP – Bezpieczeństwo i Higiena Pracy
bł. – błogosławiony [a]
bp – biskup
b.p. – bez paginacji
CFM – Zgromadzenie Misjonarzy Synów Niepokalanego Serca NMP (klaretyni)
COVID-19 – ostra choroba zakaźna układu oddechowego wywołana zakażeniem wirusem SARS-CoV-2 (coronavirus disease 2019)
CP – Zgromadzenie Sióstr Męki Pańskiej (pasjonistki)
d. – dom zakonny
ds. – do spraw
Dz – Dzieje Apostolskie
Dz.U. – Dziennik Ustaw
EEG – elektroencefalogram

Flp – List św. Pawła do Filipian
gen. – generał[a]
IHS – imienia Jezus stosowany w ikonografii
i in. – i inni
itp. – i tym podobnie
J – Ewangelia według św. Jana
kan. – kanon
kol. – kolumna
Kol – List św. Pawła do Kolosan
KPK – Kodeks prawa kanonicznego
ks. – ksiądz, książę
KW – Księga wieczysta
l.p. – liczba porządkowa
l.dz. – liczba dziennika podawczego
Łk – Ewangelia według św. Łukasza
M. – Maria
MDS – Miejski Dom Starców
MO – Milicja Obywatelska
M.P. – Monitor Polski
Mt – Ewangelia według św. Mateusza
NMP – Najświętszej Maryi Panny
np. – na przykład
NRD – Niemiecka Republika Demokratyczna
NT – Nowy Testament
o. – ojciec
OB – odczyn Biernackiego, pozwala ocenić tempo opadu krwinek czerwonych w czasie jednej godziny od momentu pobrania próbki krwi od pacjent
OFM – Zakon Ojców Franciszkanów (franciszkanie)
OFMCap – Zakon Braci Mniejszych Kapucynów (kapucyni)
OFMConv – Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych (franciszkanie konwentualni)
OMI – Zgromadzenie Oblatów Misjonarzy Maryi Niepokalanej (oblaci)
ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
PC – Perfectae caritatis
PCK – Polski Czerwony Krzyż
pl. – plac
poz. – pozycja
PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
prof. – profesor
przyp. aut. – przypis autora
pt. – pod tytułem
PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

RP – Rzeczypospolita
RTG – prześwietlenie jest badaniem diagnostycznym znanym również pod takimi nazwami jak zdjęcie rentgenowskie czy rentgenogram
RTV – określenie zbiorcze odnoszące się do odbiorników radiowych (radioodbiorniki) i telewizyjnych (telewizory)
Rz – List św. Pawła do Rzymian
s. – siostra, strona
SAC – Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego (pallotyni)
SDB – Towarzystwo św. Franciszka Salezego (salezjanie)
SJ – Towarzystwo Jezusowe (jezuici)
ST – Stary Testament
SVD – Zgromadzenie Słowa Bożego (werbiści)
t. – tom
TChr – Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej (chrystusowcy)
tj. – to jest
tzn. – to znaczy
UB – Urząd Bezpieczeństwa
UKSW – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. – ulica
UNIFIL – Tymczasowe Siły Zbrojne ONZ w Libanie
UNRRA – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Odbudowy
USJK – Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego (urszulanki szare)
ust. – ustęp
WR – badanie odczynu Wassermana. Badanie WR to badanie serologiczne, które ma na celu wykrycie przeciwciał krętka bladego, wywołującego groźną chorobę jaką jest kiła.
z. – zeszyt
zm. – ze zmianami [zmiany]
zob. – zobacz
1 Kor – Pierwszy List św. Pawła do Koryntian
1 Tes – Pierwszy List św. Pawła do Tesaloniczan

Wykaz tabel

Tabela 1. Placówki przekazane prowincji toruńskiej 16
Tabela 2. Placówki przekazane prowincji warszawskiej 18
Tabela 3. Wizytacje generalne prowincji poznańskiej w latach 1958-2021 27
Tabela 4. Liczba wizytacji prowincji poznańskiej przeprowadzonych przez przełożone generalne w latach 1990-2021 31
Tabela 5. Wizytacje kościelne prowincji poznańskiej w latach 1946-1989 33
Tabela 6. Liczba wizytacji przeprowadzonych przez przełożone prowincji w latach 1990-2021 64
Tabela 7. Stan liczebny sióstr w prowincji poznańskiej w latach 1946-1989 68
Tabela 8. Stan liczebny sióstr w prowincji poznańskiej w latach 1990-2021 69
Tabela 9. Śluby zakonne w prowincji poznańskiej w latach 1990-2021 71
Tabela 11. Zgony sióstr prowincji poznańskiej w latach 1947-2021 73
Tabela 12. Wykaz domów zakonnych (d.) i sióstr (s.) prowincji poznańskiej w poszczególnych latach według diecezji na dzień 31.12.1989 roku 74
Tabela 13. Stan domów i sióstr zakonnych w prowincji poznańskiej z podziałem na województwa 75
Tabela 14. Otwieranie nowych domów zakonnych prowincji poznańskiej w latach 1946-2021 76
Tabela 15. Prawne usytuowanie placówek prowincji poznańskiej 1949-1989 77
Tabela 16. Liczba placówek w prowincji 78
Tabela 17. Domy zakonne powstałe i zanikłe w prowincji poznańskiej w latach 1949-2021 . . 79
Tabela 18. Placówki zlikwidowane w prowincji poznańskiej w latach 1946-2021 85
Tabela 19. Własność domów zakonnych po ich likwidacji w latach 2012-2020 87
Tabela 20. Postulantki w latach 1945-1989 96
Tabela 21. Postulantki, nowicjuszki i aspirantki w latach 1990-2021 97
Tabela 22. Liczba postulantek według sprawozdań z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych w latach 2001-2021 98
Tabela 23. Nowicjuszki w latach 1945-1989 104
Tabela 24. Liczba nowicjuszek według sprawozdań z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych w latach 2001-2021 105
Tabela 25. Ramowy program formacyjny dla postulatu 107
Tabela 26. Ramowy program formacyjny dla nowicjatu 109
Tabela 27. Liczba juniorystek w prowincji poznańskiej w latach 1990-2021 118
Tabela 28. Ramowy program formacyjny dla junioratu 120
Tabela 29. Propozycja ramowego programu odnowy duchowej (wersja 9-dniowa bez rekolekcji) 128
Tabela 30. Seminaria rzymskie w latach 1993-2021 141
Tabela 31. Wykształcenie elżbietanek prowincji poznańskiej uzyskane w latach 1946-1989 146
Tabela 32. Wykształcenie sióstr prowincji poznańskiej w latach 1990-2021 149

Tabela 33. Działalność ambulatoryjna w latach 1965-1967 198
Tabela 34. Działalność ambulatoryjna 198
Tabela 35. Opiekunki parafialne w prowincji poznańskiej w latach 1969-2021 201
Tabela 36. Wykaz domów zakonnych przy szpitalach, w których pracowały siostry Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety prowincji gnieźnieńsko-poznańskiej, późniejszej prowincji poznańskiej 204
Tabela 37. Szpitale miejskie i powiatowe zatrudniające elżbietanki prowincji poznańskiej . . 228
Tabela 38. Pozostałe szpitale zatrudniające elżbietanki prowincji poznańskiej. 228
Tabela 39. Szpitalna posługa sióstr elżbietanek w latach 2000-2021. 228
Tabela 40. Statystyka wybranych czynności w Stacji CARITAS w Ostrowie Wlkp. 232
Tabela 41. Przedszkola w latach 1945-2021. 240
Tabela 42. Tygodniowy plan zajęć w powojennym przedszkolu sióstr w Śremie 247
Tabela 43. Przedszkola odebrane elżbietankom w latach 1948-1952 252
Tabela 44. Przystanie dziecięce prowadzone przez elżbietanki według wykazu z 31.12.1964 r. 258
Tabela 45. Przedszkola prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w 1992 roku 263
Tabela 46. Przystanie dziecięce prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w 1992 roku 263
Tabela 47. Przystanie i ochronki prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w latach 2000-2021 263
Tabela 48. Ochronki w prowincji poznańskiej 283
Tabela 49. Sierocińce w prowincji poznańskiej 283
Tabela 50. Bursy i internaty 283
Tabela 51. Domy Starców. 287
Tabela 52. Państwowe Domy Pomocy Społecznej dla Dorosłych (1992) 292
Tabela 53. Domy Dziecka prowadzone przez elżbietanki (stan z grudnia 1991). 293
Tabela 54. Ośrodki katechetyczne prowadzone przez elżbietanki prowincji poznańskiej w latach 1965-1969 306
Tabela 55. Ośrodki katechetyczne i nauczanie religii w szkołach i przedszkolach w prowincji poznańskiej w 1992 roku 307
Tabela 56. Statystyka pracy katechetycznej zebrana z 10 domów zakonnych prowincji poznańskiej 311
Tabela 57. Siostry katechizujące w prowincji poznańskiej w latach 2000-2021 311
Tabela 58. Zajęcia sióstr w parafiach prowincji poznańskiej 314
Tabela 59. Siostry pracujące w ośrodkach parafialnych w prowincji poznańskiej w latach 2000-2021 315
Tabela 60. Siostry elżbietanki zatrudnione w kuriach w Poznaniu i Gnieźnie w latach 1945-2021. 317
Tabela 61. Zatrudnienie sióstr w instytucjach kościelnych w latach 1949-2000 319

Tabela 62. Zatrudnienie sióstr w Archidiecezjalnym Domu Księży Seniorów w latach 2001-2021 320
Tabela 63. Elżbietanki zatrudnione w rezydencjach prymasa Polski i biskupów w latach 1945-2021 321
Tabela 64. Siostry pracujące w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie w latach 1949-2021 323
Tabela 65. Kuchnie dla ubogich 330
Tabela 66. Siostry pracujące w Starym Domu Polskim od 1989 roku 334
Tabela 67. Siostry posługujące w Domu Pokoju na Górze Oliwnej od 1967 roku 343
Tabela 68. Siostry posługujące w Nowym Domu Polskim od 1989 roku 349
Tabela 69. Siostry posługujące w Betlejem od 2010 roku 351

Bibliografia

Źródła niedrukowane

Archiwum Kongregacji ds. Spraw Zakonów i Instytutów Świeckich w Rzymie (AKZR)

Akta Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, sygn. B-29.

Decretum, Romae 6.07.1981 r.

Archiwum Domu Generalnego w Rzymie (ADGR)

Akta personalne s. M. Margarity Wiśniewskiej.

Chronik Casa Generalizia 1981-1987.

Chronik Casa Generalizia 1988-1992.

Maryjne czuwania i nawiedzenia:

Pismo przełożonej prowincji s. M. Z. Nawrocik na Boże Narodzenie 1957 roku.

Prace XX Kapituły Generalnej 1986 r.:

Protokół z XX Zwyczajnej Kapituły Generalnej, Rzym 1986.

Prace XXI Kapituły Generalnej 1992 r.:

Sprawozdanie dotyczące stanu i życia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety.

Protokół z XXI Zwyczajnej Kapituły Generalnej, Rzym 1992.

Przesłanie XXI Kapituły Generalnej do wszystkich sióstr należących do Zgromadzenia, Rzym 1992.

Prace XXII Kapituły Generalnej 1998 r.:

Protokół z XXII Zwyczajnej Kapituły Generalnej, Rzym 1998.

Orędzie do wszystkich sióstr Zgromadzenia.

Prace XXIII Kapituły Generalnej 2004 r.:

Protokół z XXIII Kapituły Generalnej 1-28.11.2004 w Rzymie.

Spotkanie mistrzyń 1981 r.

Spotkanie mistrzyń 1992 r.

Todesanzeige des Provinzhauses Reinbek für Mutter M. Johanna Schneider.

Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu (ADPP)

Akta Jerozolimy:

Sprawozdanie z działalności sióstr elżbietanek w Jerozolimie za lata 1939-1961.

Stary Dom Polski 1876 – 1967.

Akta personalne s. M. Witoldy Bukowskiej.

Akta personalne s. M. Seweryny Galińskiej.

Akta personalne s. M. Grażyny Małolepszej.

Akta personalne s. M. Zofii Nawrocik.

Akta personalne s. M. Kamili Paszkowiak.

Akta personalne s. M. Emerencji Pawłowskiej.

Akta personalne s. M. Anieli Tomczak.

Akta wizytacji generalnych 1958-2021

Dokument końcowy XXIV Kapituły Generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 25.10.2010 r.

Erekcja, rozwój i podział prowincji poznańskiej 1946-1947:

Dekret prymasa Polski nr 2001/W, 24.04.1947 r.

Formacja permanentna:

Krótka prezentacja dokumentu Stolicy Apostolskiej odnośnie wskazań na temat forma- cji w instytucie zakonnym.

Program formacji permanentnej Prowincji Poznańskiej do końca 1982/1983 r., Poznań 2.10.1982 r.

Odpowiedź przełożonej generalnej s. M. Ignatii Hischer, Roma 6.10.1982 r.

Program formacji permanentnej na rok 1984, Poznań 2.01.1984 r.

Program formacji permanentnej na rok 1985, Poznań 31.12.1984 r.

Program formacji permanentnej na rok 1986, Poznań 27.12.1985 r.

Program formacji permanentnej na rok 1987, Poznań 17.02.1987 r.

Program formacji permanentnej na rok 1988, Poznań 16.11.1987 r.

Program formacji permanentnej na rok 1989, Poznań 28.11.1988 r.

Program formacji permanentnej na rok 1990, Poznań 9.10.1989 r.

Program formacji permanentnej na rok 1991, Poznań 29.10.1990 r.

Program formacji permanentnej na rok 1992, Poznań 26.10.1991 r.

Program formacji permanentnej na rok 1993, Poznań 12.12.1992 r.

Program formacji permanentnej na rok 1994, Poznań 18.11.1993 r.

Program formacji permanentnej na rok 1995, Poznań 31.10.1994 r.

Program formacji permanentnej na rok 1996, Poznań 30.10.1995 r.

Program formacji permanentnej na rok 1997, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 1998, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 1999, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2000, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2001, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2002, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2003, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2004, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2005, Poznań [brak daty]

Program formacji permanentnej na rok 2006, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2007, Poznań [brak daty]

Program formacji permanentnej na rok 2008, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2009, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2010, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2011, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2012, Poznań 28.12.2011 r.

Program formacji permanentnej na rok 2013, Poznań [brak daty].

Program formacji permanentnej na rok 2014, Poznań [brak daty].
Program formacji permanentnej na rok 2015, Poznań [brak daty].
Program formacji permanentnej na rok 2016, Poznań [brak daty].
Program formacji permanentnej na rok 2017, Poznań [brak daty].
Program formacji permanentnej na rok 2018, Poznań [brak daty].
Zeszyt formacji permanentnej na rok 2019, [Poznań].
Spotkanie sióstr odpowiedzialnych za formację permanentną w prowincjach i regionie, Rzym 24 kwietnia do 4 maja 2019 r. Protokół (sporządziła s. M. Anna Barełkowska, Rzym 4.05.2019 r.).
Program formacji permanentnej na rok 2020, Poznań [brak daty].
Święty Józef – człowiek wiary i czynu, przykładem życia w ukryciu, milczeniu i prostocie. Pomoce w formacji permanentnej na rok 2020, [Poznań]
Program formacji permanentnej na rok 2021, Poznań [brak daty].
Siostry Męczenniczki mocne wiarą, wzorem wierności radom ewangelicznym. Pomoce w formacji permanentnej na rok 2021, [Poznań].
Eucharystia źródłem i umocnieniem naszej wiary, w radosnym dawaniu świadectwa o Chrystusie. Pomoce w formacji permanentnej na rok 2022, [Poznań].

Historia Domu Pomocy Społecznej w Kochłowach.

Historia Ośrodka Rehabilitacyjnego w Zielonej Górze.

Instrukcja kard. S. Wyszyńskiego dotycząca dokształcania religijnego 26.08.1961 r. N. 4329/61/P.

Kapituły prowincjalne 1961-2017:

Protokół Zwyczajnej Kapituły Prowincjalnej, Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 1-6.09.1982 r.
Protokół z Prowincjalnej Kapituły Wyborczej i Spraw, Poznań 30.06.1988 r.
List do sióstr przełożonej prowincjalnej s. M. Seweryny Galińskiej, Poznań 8.07.1994 r.
Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań 5.07.2000 r.
Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, *Poznań 6.07.2006 r.*
Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, *Poznań 23.11.2011 r.*
Protokół Kapituły Prowincjalnej Wyborczej i Spraw Prowincji Poznańskiej, Poznań *23.11.2017 r.*

Kartoteki sióstr elżbietanek.

Komisja Powołaniowa:

Apostolat Powołaniowy (2004).
Dekret erygujący Komisję Powołaniową w 1996 r.
Pismo przełożonej generalnej s. M. Margarity Wiśniewskiej do przełożonej prowincji s. M. Emerencji Pawłowskiej, Roma 4.01.2003 r.
Pismo s. M. Teresy Dorsz do przełożonej generalnej s. M. Margarity Wiśniewskiej, Poznań 5.03.2003 r.

Pismo przełożonej prowincji w sprawie nowego składu Komisji Powołaniowej, Poznań 7.08.2006 r.

Protokół ze spotkania sióstr odpowiedzialnych za duszpasterstwo powołaniowe, Warszawa 17-19.04.1998 r. (sporządziła s. M. Benedykta Konobrodzka, Warszawa 20.04.1998).

Sprawozdanie z działalności Komisji Powołaniowej Prowincji Poznańskiej w roku 2001 (sporządziła s. M. Teresa Dorsz).

Sprawozdanie z działalności duszpasterstwa powołaniowego Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety za rok 2021.

Uchwały podjęte przez kapitułę Prowincji Poznańskiej 2-6.07.2006 r. Zatwierdzone przez Zarząd Generalny 1 sierpnia 2006 r.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1965-1969.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1969-1970.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1971-1973.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1973-1975.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1975-1980.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1980-1987.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1988-1995.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 1996-1999.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 2000-2004.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 2005-2010.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu 2010-2019.

Kronika Domu Prowincjalnego w Poznaniu od 2020.

Kronika [Domu w Poznaniu, ul. Łąkowa 1-4] 1871-1964.

Kronika Nowicjatu Sióstr Elżbietanek w Poznaniu od 1922 pisana przez s. M. Stylitę Karczyńską.

Kroniki placówek 1936-1964.

Kronika przedszkola w Śremie.

Kronika szpitala w Lesznie.

Kronika Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Dom Pokoju w Jerozolimie od 1967 r. (Kronika Domu Pokoju).

Księga Ewidencyjna Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w Poznaniu.

Księgi obłóczyn 1919-1960, 1960-2021.

Kwestionariusze dla poszczególnych domów zakonnych Prowincji Gnieźnieńsko-Poznańskiej (do 29.08.1949).

List ks. F. Ziebury do przełożonej prowincji s. M. Zofii Nawrocik w Poznaniu, Libia 1 VII 1949 r.

List okólny do sióstr przełożonej generalnej Johanny Schneider, Rzym 5.12.1967 r.

List okólny do sióstr przełożonej generalnej Johanny Schneider, Rzym styczeń 1974 r.

List okólny do sióstr przełożonej generalnej Ignatii Hischer, Rzym 18.05.1975 r.

List okólny do sióstr przełożonej generalnej Ignatii Hischer, Rzym 14.11.1979 r.

List okólny Matki Immakulaty do przełożonych prowincji, Wrocław 4.07.1974 r.

List okólny przełożonej prowincji s. M. Witoldy Bukowskiej do sióstr konwentów, Poznań ?.06.1974 r.

List przełożonej generalnej s. M. M. Küttner do bpa A. Szlagowskiego, Wrocław 18.01.1946 r.

List przełożonej prowincji s. M. W. Bukowskiej do bpa W. Urbana z dnia 17.04.1979 r.

List s. M. I. Gierszewicz do przełożonej prowincji s. M. S. Dankowskiej, Jerozolima 23.10.1938 r.

List s. M. A. Skibińskiej do przełożonej prowincji s. M. Z. Nawrocik, Jerozolima 30 V 1949.

List s. M. A. Skibińskiej do przełożonej prowincji s. M. Z. Nawrocik, Jerozolima 22 VIII 1949.

List s. M. A. Skibińskiej do przełożonej prowincji s. M. Z. Nawrocik, Jerozolima 19 X 1949.

Maryjne czuwania i nawiedzenia:

Pismo przełożonej prowincji s. M. Z. Nawrocik na Boże Narodzenie 1957 r.

Nawiedzenie obrazu Matki Bożej:

Sprawozdanie z nawiedzenia (sporządziła s. M. Anastazja Piekarz); Sprawozdanie z nawiedzenia obrazu Matki Bożej w Lesznie [1957].

Sprawozdanie z nawiedzenia obrazu w Domu Prowincjalnym w dniach 23-24.10.1966 r. Nawiedzenie Obrazu Matki Bożej [1987-1988].

Odpis Statutu prywatnego Przedszkola „Caritas" pod wezwaniem św. Elżbiety w Lesznie.

Odpis z odpisu uwierzytelnionego – List ks. Niklewskiego, proboszcza z Jarocina, skierowany do s. M. Audencji, Jarocin 21.01.1902 r.

Pismo wizytatorki generalnej Jolenty Przybył, z 22.10.1964 r., l.dz. 990/54, skierowane do przełożonej prowincji, wyrażające zgodę na otwarcie placówki w Szczurach.

Pismo wizytatorki generalnej s. M. Jolenty Przybył dotyczące nominacji s. M. Anicety na ekonomkę prowincji i s. M. Romany Kaczmarek na sekretarkę prowincji, Wrocław 26.07.1960 r.

Pismo przełożonej prowincji s. M. E. Pawłowskiej do Matki Generalnej s. S. Werbińskiej, Poznań, 6.06.2009 r. [dot. Domu Pokoju w Betlejem].

Pismo Matki Generalnej s. S. Werbińskiej do przełożonej prowincji s. M. E. Pawłowskiej, Rzym, 9.06.2009 r. [dot. Domu Pokoju w Betlejem].

Postulat zewnętrzny [akta luźne].

Postulat zewnętrzny (domowy). Wspomnienie s. M. Goretti Idzikowskiej.

Propozycja ramowego programu odnowy duchowej.

Propozycje na kapitułę generalną wysunięte na kapitule prowincjalnej, która odbyła się w dniach 7 i 8.03.1992 r. w Poznaniu.

Protokół prowincjalnej kapituły spraw, Poznań 2.05.1975 r. [maszynopis].

Ramowy program kształcenia religijnego opracowany przez s. M. P. A. Kemnic [komputeropis].

Relacje:

Relacja pisemna s. M. Łucji Kaik [brak daty i miejsca].

Relacja pisemna s. M. Akwiny Karolczak [brak daty i miejsca].

Relacja pisemna s. M. Czesławy Gruchociak, Gniewkowo 1.03.1995 r.
Relacja pisemna F. Koprowskiego z wojennych wspomnień o Domu Polskim w Jerozolimie, Kielce 11.02.1980 r.
Relacja pisemna W. Ledóchowskiego, Johanesberg 5.10.1979 r.
Relacja pisemna s. M. Matei Wierzbińskiej, Janowiec Wlkp. 2.01.1995 r.
Relacja ustna s. K. Kaczmarek [brak daty i miejsca].
Relacja ustna s. Imeldy Płotka [brak daty i miejsca].
Rys historyczny przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Krotoszynie [komputeropis].
Seminarium Rzymskie.
Słowo podziękowania przełożonej prowincji s. M. Paszkowiak w 150. rocznicę przybycia Sióstr Elżbietanek do Poznania. Kościół parafialny pw. Bożego Ciała w Poznaniu 5.09.2021 r. [komputeropis].
Skrót historii Domu Prowincjalnego, brak daty, [maszynopis].
Spis domów filialnych Prowincji Wielkopolsko-Pomorskiej z 28.03.1945 r.
Sprawozdanie na kapitułę prowincjalną dotyczące stanu życia duchowego i apostolskiego sióstr prowincji poznańskiej od 19.11.2011 do 18.11.2017 r.
Sprawozdanie odnośnie rozwoju życia duchowego i apostolskiego w prowincji poznańskiej od 1.06.2004 do 31.03.2010 r.
Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 1994.
Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 1998.
Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2000.
Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2006.
Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2011.
Sprawozdanie o stanie duchowym, dyscyplinarnym i administracji majątkiem Prowincji Poznańskiej 2017.
Sprawozdanie przełożonej prowincji s. M. A. Tomczak, [w:] Dane statystyczne dotyczące pracy w szpitalach, ośrodkach zdrowia i zakładach specjalnych Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety na terenie Archidiecezji Poznańskiej, Poznań 19.02.1962 r.
Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej za 1969 r.
Sprawozdanie roczne prowincji poznańskiej (1990-2021).
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1990-1991 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1992 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1995 i 1996 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 1998 i 1999 r.

Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2001 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2005 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2006-2009 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2011 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej w 2012 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej od 21.11.2016 do 11.03.2017 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji prowincjalnej w prowincji poznańskiej z 2019 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 31.07.1991 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 10.09.1997 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 30.08.2004 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 27.02.2010 r.
Sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji przełożonej generalnej w prowincji poznańskiej, Rzym 25.02.2016 r.
Spowiednicy Sióstr w 1970 r.
Statuty Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety przepracowane na kapitule prowincjalnej w Poznaniu w dniach 21-23.11.1981 r.
Teczka osobowa s. M. Gloriosy Kaczmarek.
Teczki domów zakonnych:
Teczka domu Białężyn
Teczka domu Dolsk, Pismo ks. Kurpisza będące prośbą o opiekę nad chorym księdzem, Dolsk, dnia 24.04.1953 r.
Teczka domu Gniewkowo, ul. Dworcowa 10, Historia domu zakonnego, s. M. Weronika Pieniężna, Gniewkowo 1962 r.
Teczka domu Gniezno, ul. Dalkoska.
Teczka domu Gniezno, ul. Kanclerza Jana Łaskiego, Dekret, l.dz. 715/52/PR.
Teczka domu Gniezno, ul. Wrzesińska 21, Historia domu zakonnego, s. M. Aleksjana Kowalczyk, Gniezno 1962 r.
Teczka domu Grodzisk Wlkp.
Teczka domu Krotoszyn.
Teczka domu Leszno, ul. Paderewskiego.
Teczka domu Mórka, Pismo przełożonej prowincji Zofii Nawrocik, z dnia 26.11.1956 r., l.dz. 1594/56, skierowane do proboszcza parafii informujące o przyczynie likwidacji domu zakonnego w Mórce.
Teczka domu zakonnego Oborniki Wlkp., ul. Szpitalna 1, Historia domu zakonnego, s. M. Ediwalda Sołtysiak, Oborniki Wlkp. 1962 r.

Teczka domu zakonnego Szczury, Historia placówki w Szczurach, s. M. Wincenta Jażdżewska, Szczury 10.08.1962 r.

Teczka domu Gniezno ul. Kanclerza Jana Łaskiego 7 – Rezydencja Prymasowska.

Teczka domu Rościnno, Zarys historyczny domu w Rościnnie, s. M. Bronisława Wróblewska, Rościnno 6.08.1962 r.

Teczka domu Wągrowiec, Zarys historyczny Sióstr Elżbietanek w Wągrowcu, s. M. Jadwiga Węgrzynowska, Wągrowiec 10.07.1962 r.

Teczka domu Gniezno ul. Chociszewskiego 4-6.

Teczka domu Puszczykowo.

Teczka domu Karwia.

Teczka domu Poznań, ul. Gołębia 1.

Teczka domu Poznań, ul. Ostrów Tumski 2 (dom bpa G. Balcerka).

Teczka domu Poznań, ul. Ostrów Tumski 10.

Teczka domu Poznań, ul. Wieżowa 5.

Teczka domu Rzepin.

Teczka domu Trzebisz Krajeński.

Teczka domu Wągrowiec.

Teczka domu Wschowa, pl. Farny.

Teczka domu Wschowa, pl. św. Jana.

Teczka domu Zielona Góra, pl. Powstańców Wlkp.

Teczka domu Zielona Góra, ul. Kościelna.

Uchwały z Konferencji Plenarnej z 31.10.1988, Rzym 1988.

Udział Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w lecznictwie zamkniętym 1947-1989 w Prowincji Poznańskiej.

Ustawy Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 5.09.1976 r.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Konsolacie – Krystynie Biegańskiej.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Gloriosie – Wiktorii Bilickiej.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Celinie – Zofii Breś.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Annie – Teresie Czyplis.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Alojzji – Łucji Dorsz.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Sewerynie – Teresie Galińskiej.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Luitbirdze – Elżbiecie Janiszewskiej.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Halinie – Marii Kamińskiej.

Wspomnienie pośmiertne o śp. matce Stylicie Karczyńskiej.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Symplicji – Annie Koszałce.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Benodynie – Jadwidze Koterbie.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Iwonie – Annie Król.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Janinie – Barbarze Lammel.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Zofii – Leokadii Łuczak.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Metelli – Mieczysławie Madaj.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Cherubinie – Stefanii Majchrzak.

Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Lucencji – Annie Mazur.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Ignacji – Julii Mazur.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Elżbiecie – Leokadii Menes.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Magnie – Annie Mikołajczak.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Juliuszy – Urszuli Nowak.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Annuntiacie – Mariannie Panek.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Florencji Pokładek.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Cecylianie – Elżbiecie Posert.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Joannie – Marii Rabiedze.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Bernardzie – Teresie Stanisławie Springer.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Rafale – Helenie Włodarczak.
Wspomnienie pośmiertne o śp. siostrze M. Weronice – Leokadii Wołyńskiej.
Zarys historii oraz całokształt działalności Zgromadzenia na terenie Archidiecezji Poznańskiej (z uwzględnieniem okupacji), s. M. Zofia Nawrocik dla Wydawnictwa Wydziału Informacji Arcybiskupiego Komitetu Odnowy Katedry Poznańskiej, Poznań 29.09.1948 r.
Zarządy Prowincjalne 1945-1964.
Zaświadczenie potwierdzone przez przełożoną prowincji s. M. Zofię Nawrocik, o nowo powstałym domu w Wonieściu wraz z zakresem obowiązków sióstr, Poznań 1.12.1954 r.
Zestawienia opracowała s. M. P. A. Kemnic [komputeropis w posiadaniu autora].
Zestawienie przygotowane w tabelach – I stopień (POSTULAT) [maszynopis].
Zestawienie przygotowane w tabelach – II stopień (NOWICJAT) [maszynopis].
Zestawienie przygotowane w tabelach – III stopień (JUNIORAT) [maszynopis].
Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Poznańska. Domy własne. Instytucje kościelne i domy parafialne. Domy państwowe, Poznań 1.01.2000 r.

Maszynopisy i komputeropisy w ADPP:

Bartkiewicz S., *Nowicjatowi poznańskiemu w hołdzie. Wspomnienia z okazji 50-lecia powstania poznańskiego nowicjatu*, Poznań 1969 [maszynopis].
Bartecka V., *Sto dwadzieścia lat miłosierdzia chrześcijańskiego sióstr ze Zgromadzenia św. Elżbiety – Leszno, ul. Niepodległości 37 a* [brak daty, maszynopis].
Galińska T., *Duchowość Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety*, Lublin 1977 [maszynopis].
Grabowska A., *Dom Polski w Jerozolimie* [komputeropis].
Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1967 [maszynopis b.p.].
Hrehorowicz S., *Współdziałanie sióstr „emerytek" w dziele ewangelizacji* [komputeropis b.p.].
Kemnic P.A., *Praca w domach opieki dla dorosłych po 1945 roku* [komputeropis].
Kosakowska J., *Duszpasterstwo parafialne po 1992 roku* [komputeropis].
Kosakowska J., *Stacja Opieki Caritas Diecezji Kaliskiej w Ostrowie Wlkp.* [brak daty, komputeropis b.p.].
Kosakowska J., *Szpital św. Elżbiety pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Poznaniu* [brak daty, komputeropis b.p.].
Kosakowska J., *Szpital św. Józefa w Lesznie* [brak daty, komputeropis b.p.].
Kosakowska J., *Szpital św. Józefa w Sierakowie* [brak daty, komputeropis b.p.].

Kościelna D., *Działalność misyjna na Węgrzech* [brak daty, komputeropis].

Kościelna D., *Działalność misyjna w Brazylii* [brak daty, komputeropis].

Kościelna D., *Działalność Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej (1946-1992)*, Poznań 1996 [komputeropis].

Kościelna D., *Uzupełnianie kwalifikacji zawodowych, dokształcanie sióstr – stopniowy powrót religii do szkół* [brak daty i miejsca, komputeropis].

Łakomska M., *Dar darmo dany*, s. 1-2 [brak daty i miejsca, komputeropis].

Nawrocik Z., *Zarys historii oraz całokształt działalności Zgromadzenia na terenie Archidiecezji Poznańskiej (z uwzględnieniem okupacji)* dla Wydawnictwa Wydziału Informacji Arcybiskupiego Komitetu Odnowy Katedry Poznańskiej, Poznań 29.09.1948 r.

Nowak D., *Rozwój parafialnych ośrodków katechetycznych po przejęciu przez Państwo przedszkoli Zgromadzenia* [komputeropis].

Nowakowska U., *Odnowa działalności apostolskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w okresie posoborowym,* Warszawa 1980 [maszynopis].

Paszkowiak K., *Pielęgniarstwo zakonne w Wielkopolsce po roku 1919 na przykładzie Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, Poznań 2008 [komputeropis].

Rys historyczny Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Krotoszynie [komputeropis].

Wspomnienia s. M. Teresy Dorsz, brak daty i miejsca, s. 1 [maszynopis].

Wspomnienia s. M. G. Małolepszej, brak daty i miejsca, s. 1-4 [maszynopis].

Wspomnienie Ludomiry Kłosowskiej, Gniewkowo 1995 r.

Wujcińska C., *O posłudze misyjnej sióstr elżbietanek w Brazylii* [brak daty, maszynopis].

Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr św. Elżbiety we Wrocławiu (ADPW)

Archiwum Matki Wizytatorki Generalnej we Wrocławiu:

Pismo przełożonej generalnej s. M. Johanny Schneider do wizytatorki generalnej s. M. Cecylii Ruchniewicz, Rzym 6.06.1962 r.

Kronika domu prowincjalnego, tom I (1945-1968).

Mutterhaus an Kongregation der Religiosen, 17.06.1948 r.

Prymas Polski, *Statut dla Kuratorów* z 2.06.1962 (N. 2755/62/P), po nowelizacji 10.09.1965 r. (N. 3411/65/P).

Rundschreiben Generalvikarin Sr. M. Gonsalva, 19.09.1946 r.

Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Dalkoskiej 4 w Gnieźnie (ADG)

Kronika domu.

Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Niepodległości 37 w Lesznie (ADL)

Kronika domu.

Archiwum Domu Sióstr Emerytek w Lesznie (ADEL)

Kronika domu.

Archiwum Domu Zakonnego w Łopiennie (ADŁ)

Nasze zobowiązania od 1990 r.

Wspomnienia s. M. P. Grześkowiak.

Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Gimnazjalnej 13 w Ostrowie Wlkp. (ADO)

Kronika domu.

Archiwum Domu Zakonnego przy ul. Kościelnej 5 w Poznaniu (ADP)

Kronika domu.

Archiwum Domu Zakonnego w Sierakowie (ADS)

Kronika domu.

Archiwum Domu Zakonnego w Zielonej Górze (ADZ)

Kronika Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego.

Archiwum Nowego Domu Polskiego w Jerozolimie (ANDP)

Kronika domu.

Archiwum Domu Pokoju w Betlejem (ADPB)

Kronika domu.

Archidiecezjalne Archiwum w Gnieźnie (AAG)

Archiwum Prymasa Polski, dział III (AP III):

sygn. 68 – Ziemia Święta. Varia (1927-1938):

Odezwa z 1912 r., Odezwa w sprawie ofiar na Dom Polski z 1923 r.

Telegram do kard. A. Hlonda nadany w Jerozolimie 6.06.1930 r.

Testament ks. M. Pinciurka, Jerozolima 21.07.1908 r.

Testament ks. M. Pinciurka, Jerozolima 21.05.1930 r.

sygn. 105 – Ziemia Święta. Dom Polski w Jerozolimie. Generalia (1925-1935):

List Konsula Generalnego RP do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 14.11.1928 r.

List Konsula Generalnego RP do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 26.11.1928 r.

List ks. H. Zborowskiego do konsulatu RP do T. Zbyszewskiego 22.04.1930 r.

List przełożonej prowincjalnej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety s. M. S. Dankowskiej, Poznań 26.05.1930 r.

List ks. P. Trockiego do ks. H. Zborowskiego w Poznaniu, Jerozolima, maj 1931 r.

List ks. P. Trockiego i s. M. I. Gierszewicz do kancelarii prymasa, Jerozolima 30.06.1931 r.

List ks. P. Trockiego do kancelarii prymasa, Jerozolima 30.06.1931 r.

List ks. W. Gronkowskiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 12.12.1931 r.

List s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 22.08.1931 r.

List ks. W. Gronkowskiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 12.12.1931 r.

List s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 19.02.1933 r.

List s. M. I. Gierszewicz do kancelarii prymasa A. Hlonda, Jerozolima 24.09.1933 r.

sygn. 106 – Ziemia Święta. Dom Polski w Jerozolimie. Generalia (1934-1939)

List Konsula Generalnego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 16.05.1934 r.

Listy s. M. I. Gierszewicz do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 7.10.1934 i podobna treść z dnia 10.03.1935 r.

List Konsula Generalnego RP W. Hulanickiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 24.10.1938 r.

List Konsula Generalnego RP W. Hulanickiego do prymasa A. Hlonda, Jerozolima 4.04.1939 r.

sygn. 109 – Ziemia Święta. Dom Polski w Jerozolimie. Budżet. Fundusze (1927-1938)

List s. M. I. Gierszewicz do Ks. Prymasa, Jerozolima 15.01.1937 r.

List s. M. I. Gierszewicz do ks. H. Zborowskiego, Jerozolima 25.10.1937 r.

Archidiecezjalne Archiwum w Poznaniu (AAP)

Pismo dyrektora Dunin- Michałowskiego do Kurii Metropolitalnej w Poznaniu z 29. 04.1950 r.

Wikariusz Generalny do Caritasu – Oddział Poznański Zarząd Przymusowy.

Archiwum Parafialne św. Mikołaja w Lesznie (APML)

Sprawozdanie dotyczące „Caritas" przy parafii Św. Mikołaja w Lesznie, Leszno 22 maja 1948 roku, [w:] *Informacje dotyczące organizowania Dni chorego w parafii, lata 1945-1950*.

Archiwum Parafialne w Popowie Ignacewie (APPM)

Kronika parafialna kościoła pw. Najświętszego Pana Jezusa w Popowie Ignacewie.

Archiwum Przedszkola w Lesznie (APL)

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Pismo z Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 26.03.1991 r., DKO-0145-24/91/GH.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Protokół przekazania z dnia 16.12.1998 r. nieruchomości położonej w Lesznie przy ul. Dąbrowskiego, ul. Niepodległości i ul. Mickiewicza określonej jako Szpital Wojewódzki w Lesznie.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Decyzja Nr 53/91 Kuratora Oświaty w Lesznie z dnia 15.11.1991 r. w sprawie nadania uprawnień przedszkola publicznego.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Raporty* – Raport z mierzenia jakości pracy Przedszkola prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety, czerwiec 2000 r.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Organizacja Przedszkola* – Zaświadczenie o dokonaniu wpisu do rejestru zezwoleń na prowadzenie publicznych przedszkoli z dnia 26 października 2006 r., ED.4312-1/06.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Regulaminy.*

Statut Przedszkola Publicznego prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Lesznie z dnia 14 lutego 2001 r.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Urząd Miasta Leszna* – Umowa Nr 26/2006 o dotację dla przedszkola z dnia 31 stycznia 2006 roku.

Materiały z Kursu kwalifikacyjnego organizacji i zarządzania oświatą zorganizowanej przez Placówkę Doskonalenia Nauczycieli PRO FORMATIONE, Warszawa, rok szkolny 2004/2005.

Protokolarz Rady Rodziców.

Dokumentacja Przedszkola – segregator *Monitorowanie*, cz. 2 i 3.

Kronika Przedszkola 1

Kronika Przedszkola 2.

Kronika Przedszkola 4.

Archiwum Przedszkola w Ostrowie Wlkp. (APO)

Kronika przedszkola.

Źródła drukowane

Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego Perfectae caritatis (1965), [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 401-433.

Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, nr 29, R. 2, *Katecheza i Szkolnictwo, z dnia 23 maja 1989 roku*, s. 459-460.

Instrukcja o odnowie formacji zakonnej Potissimum Institutioni, art. 67, 68 i 70, Rzym 2.02.1990 r., opublikowana [w:] AAS 82 (1990), s. 470-532, pobrane: *https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/kongregacja-instytutow-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszen-zycia-apostolskiego/dekrety-instrukcje-wskazania/1990-02-02-instrukcja-wskazania-dotyczace-formacji-w-instytutach-zakonnych-%C2%ABpotissimum-institutioni%C2%BB-20913/* (dostęp 21.04.2022).

Kodeks prawa kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallottinum 1983.

Konstitutionen der Kongregationen der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth zu Neisse 1871.

Konstitutionen der Kongregationen der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth aus dem Mutterhause in Breslau 1898.

Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Szarych św. Elżbiety (elżbietanek) [1924], Poznań 1948.

Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Wrocław 1968.

Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Wrocław 1968 [maszynopis].

Konstytucje Generalne i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1974 [maszynopis].

Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1975.

Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1975.

Konstytucje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1976.

Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1981.

Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 1987.

Konstytucje i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2016.

Maria Merkert. Listy błogosławionej Marii Luizy Merkert i dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (1842-1872), wydane przez Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2013.

Motu proprio *Ecclesiae Sancte*. Normy wykonawcze do dekretu „Perfectae caritatis", Rzym 6.08.1965.

Okólnik z dnia 12 sierpnia 1876 r., [w:] *Listy współzałożycielki i drugiej przełożonej generalnej Matki Franciszki Werner oraz dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1850-1885*, wydane przez Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2017, s. 23-24.

Paweł VI, *Octogesima adveniens*, Warszawa 1972.

Podręcznik życia zakonnego Zgromadzenia Szarych Sióstr św. Elżbiety, Limburg 1950.

Posynodalna adhortacja apostolska *Vita consecrata* o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie, Rzym 25.03.1996.

Schematismus der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth, Breslau 1927.

Schematismus der Kongregation der Schwestern von der Heiligen Elisabeth (Prowincja Poznańska) Juni 1978.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z 1.03.1989 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z 1.01.1997 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z dnia 1.01.2004 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z dnia 20.11.2006 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z października 2009 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z października 2012 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z listopada 2014 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z 18.03.2017 r.

Schematyzm Zgromadzenia Sióstr Świętej Elżbiety Prowincja Poznańska, stan z 1.09. 2020 r.

Siostra Iwona [I. Król], *Garść wspomnień z czasów II wojny światowej*, [w:] *Siostra M. Iwona Król. Cicha bohaterka ze Wschowy*, red. J. Pawłowska, Z. Rygusik, Wschowa 2017.

Sprawozdanie sióstr misjonarek z działalności apostolsko-charytatywnej za rok 1993, „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1994, nr 26, s. 41-43.

Statuty Stowarzyszenia Sióstr do Pielęgnacji Opuszczonych Chorych pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusa z 31.07.1844 r., [w:] *Listy błogosławionej Marii Luizy Merkert i dokumenty dotyczące historii Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (1842-1872)*, wydane przez Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Rzym 2013, s. 17-21.

Ustawa z 15.07.1961 r. o Rozwoju Systemu Oświaty i Wychowania, Dz. U. 1961 r. Nr 32, poz. 160.

Ustawa z 17.05.1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1989 Nr 29 poz. 154.

Venite ad Me. Modlitewnik Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 1986.

Venite ad Me. Modlitewnik Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety, Poznań 2014.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 4: 1956-1957, red. M. Białkowski, M. Wiśniewski, Warszawa 2020.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 5: 1958, red. M. Krupecka, Warszawa 2018.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 6: 1959, red. G. Łeszczyński, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 7: 1960, red. R. Łatka, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 8: 1961, red. M. Wiśniewski, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 9: 1962, red. A. Poniński, Warszawa 2020.

Zarządzenie z 19.08.1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych i instrukcji wykonawczej z 21.11.1961 r.

Czasopisma

„Ateneum Kapłańskie" 1961: 53, t. 62, z. 312.

„Biuletyn Sióstr św. Elżbiety" 1973, nr 3(4).

„Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Wrocław 1975, nr 1/10.

„Dziennik Polski” z 12.07.1977 r.
„Gość Niedzielny” z 16.11.1975 r.
„Katolicki Dziennik Narodowiec” z 20.06.1962 r.
„Kurier Poznański” 1933, nr 11.
„Nasza Przeszłość” 1972, t. 38; 1981, t. 55.
„Przewodnik Katolicki” 1967, nr 16; 1993, nr 2.
„Ruch Biblijny i Liturgiczny” R. 2: 1949.
„St. Elisabethblatt” 42:1962, nr 65.
„Tygodnik Powszechny” z 13.07.1975 r.; 1978, nr 42.
„Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Rzym – Dom Generalny 1977.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1997, nr 1.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1998, nr 2.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1998, nr 3.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1998/99, nr 4.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2000, nr 5.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2000, nr 6.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2001, nr 7.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2001, nr 8.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2002, nr 9.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2002, nr 10.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2003, nr 11.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2004, nr 12.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2005, nr 13.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2006, nr 14.
„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2007, nr 15.

„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2008/09, nr 16.

„Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2010, nr 17.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2012, nr 19.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2013, nr 20.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2014, nr 21.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2015, nr 22.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2016, nr 23.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2017, nr 24.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25.

„Biuletyn Informacyjny" Poznań 2019, nr 26.

„Kronika Rzymska" 12:1994, nr 100.

Literatura

Achremczyk S., *Integracyjna działalność Kościoła warmińskiego w pierwszych latach po II wojnie światowej*, „Rocznik Ziem Zachodnich" 2017, nr 1, s. 168-169.

Anusz A., *Samotnie wśród wiernych. Kościół wobec przemian politycznych w Polsce (1944-1994)*, Warszawa 1994.

Bar J., *Zgromadzenie Sióstr Serafitek*, „Prawo Kanoniczne" 1963, nr 6/1-4, s. 124-130.

Bar J., *Konferencje Wyższych Przełożonych zakonów w Polsce*, „Prawo Kanoniczne" 1980, nr 3-4, s. 100-116.

Bar J., *Praktyka administracyjna w zakonach żeńskich*, „Prawo Kanoniczne" 1989, nr 32/1-2, s. 251.

Barcikowska B., *Kalendarium duszpasterskiej posługi ks. proboszcza Wojciecha Maćkowiaka w parafii pw. Bożego Ciała w Poznaniu*, Poznań 2017.

Bartkowiak E., *Wśród najmłodszych. Krotoszyn*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2014, nr 21, s. 51-52.

Bazylczuk Z., *Inspektoria Polska Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki w latach 1945-1989*, Lublin 2016.

Białak P., *Czy dojdzie do porozumienia?*, „Panorama Leszczyńska" 1999, nr 39, s. 8.

Bensz-Idziak A., *Chronić ludzkie życie*, [w:] https://m.niedziela.pl/artykul/100904/nd/Chronic-ludzkie-zycie (dostęp 7.05.2022).

Berger M., *Misyjna posługa w Brazylii*, „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety" 1989, nr 18, s. 26.

Berger M., *Na nowo rozpoczynać od Chrystusa – na drodze do pojednania i pokoju*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2002, nr 10, s. 14-21.

Biliński Z., Jerozolima, „Gość Niedzielny" z 16.11.1975 r.

Błaszczyk A., Przedszkola Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety Prowincji Poznańskiej, „Wychowanie w Przedszkolu" 2000, nr 9, s. 525.

Błaszczyk T., Zakony na Śląsku w dobie Kulturkampfu, Wrocław 2004.

Błaszkiewicz V., 175 lat elżbietanek w Nysie, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2017, nr 24, s. 32-36.

Bogaczewicz S.A., Represje wobec polskiego duchowieństwa katolickiego na Dolnym Śląsku w latach 1945-1951. Studium wybranych przypadków, [w:] Rola Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej, red. G. Sokołowski, Wrocław 2020, s. 153.

Bochnak W., Dzieje Zakonu Magdalenek od Pokuty na Dolnym Śląsku i Łużycach, Wrocław – Legnica 1996.

Broda B., Rychter E., Spieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą [Wspomnienie o s. M. Janinie Lammel], „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2001, nr 7, s. 38-41.

Bóg w dobrym nie zostawia, wywiad z s. Rafałą Włodarczak prowadziła A. Porzezińska, „Niedziela" 2017, nr 10, s. 28-29.

Carvalho Azevedo de M., Ucieczka ze świata? Zakony dzisiaj, tłum. B. Piotrowska, Kraków 2003.

Cebula K., *Członkinie zgromadzenia i ich formacja*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 399-420.

Cotel P., *Katechizm ślubów*, Warszawa 1910.

Cylsdorf R., *Jubileuszowa pielgrzymka do Rzymu*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2001, nr 7, s. 22-24.

Czeczuk A., *Zgromadzenie Sióstr Córek Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 213-232.

Daniluk M., *Bojanowo*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1989, t. 2, kol. 738.

Daniluk M., *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego*, Lublin 2000.

Daniluk M., *Konferencje Wyższych Przełożonych*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. B. Migut [i in.], Lublin 2002, t. 9, kol. 577.

Dębowska K., *Zakony w Polsce*, Warszawa 1976.

Dola K., *Kościół katolicki w Polsce w latach 1944-1976. Kronika wydarzeń*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, t. 2 (1764-1945), cz. 2 (1918-1945), s. 192-196.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.

Doppke J., *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, Pelplin 1998.

Duchniewski J., *Elżbietanki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 917-920.

Dziarmaga A., *Tam pokój zawsze był najważniejszy*, „Niedziela" 2015, nr 1, s. 14-15.

Engelbert K., *Geschichte der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, t. 3 (1935-1966), Hildesheim 1969.

Fajge N., *Siostra M. Włodzimira Wojtczak*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2012, nr 19, s. 4-6.

Fidelis M., *Wspomnienie z obozu w Bojanowie*, „Homo Dei" 1949, nr 18, s. 460-462.

Figler M., *Spotkanie Taize 2012/2013, czyli co zobaczyliśmy i przeżyliśmy w Rzymie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2012, nr 19, s. 58-63.

Figler M., *Wśród najmłodszych. Otyń*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2014, nr 21, s. 60-61.

Figura T., *Zgromadzenie Oblatek Serca Jezusowego w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 170-173.

Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, cz. 2: 1964-1970, Olsztyn 2001.

Florycki R., *Z prakseologii apostolstwa, czyli o niektórych warunkach i metodach skutecznego apostolstwa*, [w:] *Powołanie człowieka, powołanie do apostolstwa*, red. L. Balter, Poznań 1975, t. 4, s. 420.

Frącek T., *Zgromadzenie Sióstr Rodziny Maryi w latach 1939-1945*, [w:] *Kościół katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej*, red. F. Stopniak, Warszawa 1973, z. 1, s. 20-22, 130-131.

Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939-1989*, Warszawa 2003.

Fudali S., *Zgromadzenie Sług Jezusa w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 245-247.

Galińska S., *Działalność sióstr elżbietanek w Ziemi Świętej*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 408-409.

Gambari E., *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, tłum. J.E. Bielecki, Kraków 1998.

Glinka E., *Już 130 lat…*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 1998, nr 2, s. 13-14.

Glinka E., *Siostra M. Iwona Król kandydatka na ołtarze*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 8.

Glinka M., *Wrażenia wakacyjne z pobytu w Polsce*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2002, nr 9, s. 29-31.

Godlewski J.F., *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec sekularyzacji życia publicznego,* Warszawa 1978.

Gogulska D., *Rekolekcje dla dziewczyn rozeznających powołanie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 57-59.

Gogulska D., *Na pielgrzymim szlaku*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 60-62.

Gogulska D., *Na Polach Lednickich*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 63-64.

Gogulska D., *Noc z Jezusem*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 65-66.

Gogulska D., *Biblijna pustynia*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 67.

Gołąb M., *Czy zakony są jeszcze Kościołowi potrzebne?*, Kraków 2003.

Gowin W., *Gość z Jerozolimy*, „Dziennik Polski" z 12.07.1977 r.

Górniak M.R., *Elżbietanki*, [w:] *Zakony i zgromadzenia zakonne na Ziemi Głogowskiej*, red. M.R. Górniak, Głogów 2009.

Górska T.M., *100 lat obecności sióstr nazaretanek w Warszawie. Dom Prowincjalny Najświętszego Imienia Jezus 1919-2018*, Warszawa 2018.

Gronkowski W., *Dom Polski w Jerozolimie*, „Kurier Poznański" 1933, nr 11, s. 10.

Gryz R., *Władze partyjno-państwowe w Polsce w walce z duchowieństwem (1945-1956)*, [w:] *Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2004, s. 108-133.

Grzesiak K., *Państwo a Kościół katolicki w diecezji włocławskiej w aspekcie stosunków własnościowych w PRL. Sprawa związku „Caritas"*, „Ateneum Kapłańskie" 2005, z. 575, s. 45-49.

Grzymska F., *Bal Świętych w Przedszkolu w Otyniu*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 52.

Gut Z., *Córki Maryi Niepokalanej w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 137-138.

Halicka B., *Polski dziki Zachód. Przymusowe migracje i kulturowe oswajanie Nadodrza 1945-1948*, Kraków 2015.

Hołda K., *„Nova et vetera" w dekrecie o odnowie życia zakonnego*, „Homo Dei" 1966, nr 35, s. 96-97.

Izdebska W., *Działalność Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej w latach 1854-1939*, Rzym – Wrocław 1976.

Izbebska W., *Zarys rozwoju Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej – dzieła ks. Jana Schneidera*, [w:] *Żyjąc dla innych. Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej – dzieło ks. Jana Schneidera – u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. J. Swastek, Wrocław 1998, s. 100-102.

Jacewicz W., Woś J. (red.), *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 5: *Zakony i zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie*, Warszawa 1981.

Jakubowska A., *Przedszkole im. S. M. Włodzimiry Wojtczak w Ostrowie Wlkp.*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2012, nr 19, s. 18-21.

Jakubowska A., *75 rocznica śmierci Służebnicy Bożej s. M. Włodzimiry Wojtczak*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 5-7.

Jankowiak S., *Milenium Polski*, Poznań 2006.

Jednac W., *Historia domów generalnych Zgromadzenia*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej – historia, duchowość, charyzmat, dzieła*, red. A. Kasjaniuk, Marki 2019.

Jesse H., *Szpital św. Józefa w Sierakowie, pow. Międzychód – wyjaśnienie charakteru prawnego* [maszynopis].

Jończyk G., *Walka Kościoła z władzą ludową o „Caritas" w 1950 roku w świetle dokumentów*, [w:] https://www.infolotnicze.pl/2018/10/10/walka-kosciola-z-wladza-ludowa-o-caritas-w-1950-roku-w-swietle-dokumentow/ (dostęp 12.06.2022).

Jóźwiak B., *Nowicjat dziękuje*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2012, nr 19, s. 37-38.

Jungnitz J., *Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth*, Breslau 1898.

Kaczmarek A., *Elżbietanki śląskie*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 919.

Kaczmarek E., *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945-1956*, Warszawa 2007.

Kaczmarek E., *Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PRL*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Europie Środkowo-Wschodniej wobec totalitaryzmu komunistycznego*, red. A. Mirek, Warszawa 2012.

Kaczmarek R. (red.), *Panie wskaż mi drogę… Zakony i zgromadzenia żeńskie w Polsce. Informator*, Poznań 1992.

Kaczmarzyk M., Banaszczuk K., *Zgromadzenie Sióstr Posługujących Ubogim III Zakonu św. Franciszka tzw. Sióstr Albertynek w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 258-259.

Kasperek B., *Represje wobec sióstr elżbietanek w Cieszynie w okresie stalinowskim*, [w:] *Represje wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PRL. Zagadnienia wybrane*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2012, s. 72-76.

Kasperek S.T., *Rozwój i działalność żeńskich zgromadzeń zakonnych w diecezji katowickiej*, „Nasza Przeszłość" 1975, nr 44, s. 213-214.

Kasprzak S., *Te Deum za 50 lat pracy*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2003, nr 11, s. 27-28.

Kemnic P.A., *Życie religijne sióstr i uczestnictwo Zgromadzenia w ważniejszych wydarzeniach Kościoła lokalnego i powszechnego*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, t. 4, s. 775.

Kijas J.Z., *Realizacja charyzmatu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety źródłem nadziei dla współczesnego świata*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 137-141.

Kłoczowski J., *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*, Warszawa 2000.

Knapczyk S., *Rozwój i organizacja polskich klasztorów urszulańskich 1857-1980*, Kraków 1980.

Kobierska M., *Seniorzy na wagę złota*, „Przewodnik Poznański" 2021, nr 40 s. 1-2.

Kobierska M., *Wbrew wszelki przeciwnościom*, „Przewodnik Katolicki" 2021, nr 37, s. 2.

Kobierska M., *Pielgrzymka na kanonizację bł. Jana Pawła II i bł. Jana XXIII*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2014, nr 21, s. 13-23.

Kokot I., *Działalność wychowawcza sióstr św. Elżbiety*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 339-355.

Kołtan E., *Wpływ zmian granicy polsko-niemieckiej po II wojnie światowej na żeńskie zgromadzenia zakonne na Dolnym Śląsku na przykładzie Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej*, [w:] *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 227-235.

Kołodziejczyk A., *Charyzmat i posługa sióstr elżbietanek w prowincji toruńskiej*, [w:] https://adonai.pl/powolanie/?id=125 (dostęp 5.02.2022).

Kopiec J., *Geneza i utworzenie zgromadzenia na tle sytuacji polityczno-społecznej na Śląsku*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. tenże, Opole 2012, s. 74-75.

Koprowski F., *„Bo wolność krzyżami się mierzy”*, Kraków 1975.

Korzeniewska D., *...Takie piękno nazywa się miłosierdzie. 50 lat Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim. Historia. Perspektywy. Nadzieje*, Poznań 2022.

Kosakowska J., *Pielgrzymka do Lourdes*, „Biuletyn Informacyjny” Poznań 2018, nr 25, s. 13-14.

Kosicka T., *Wakacje z Bogiem*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 2000, nr 5, s. 11.

Kościelna D., *Odnówmy swoją nadzieję przez nawrócenie*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1998, nr 2, s. 8-10.

Kościelna D., *Spotkanie duszpasterstwa powołaniowego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 17-19.04.1998 r.*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1998/99, nr 4, s. 10-12.

Kotowska A.Z., *Urszulanki Unii Rzymskiej. Prowincja Polska Zakonu św. Urszuli w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 31-32.

Kowalewska A., *Domus Polonus. Historia Domu Polskiego w Jerozolimie*, „Biuletyn Informacyjny” Poznań 2015, nr 22, s. 154.

Kowalewska I., *W naszej prowincji jest taki dom…*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety”, Poznań 1997, nr 1, s. 9-10.

Kozieł D., *Represje aparatu bezpieczeństwa wobec Prowincji Krakowskiej Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w świetle dokumentów SB (1945-1961)*, [w:] *Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą*, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, Kraków 2010, t. 3, s. 177-179.

Kozłowski R., *Administracja kościelna na ziemiach odzyskanych po drugiej wojnie światowej (1945-1972)*, [w:] *Władze komunistyczne wobec ziem odzyskanych po II wojnie światowej*, red. S. Łach, Słupsk 1997, s. 303.

Kraj J., *Dom Pokoju*, „Głos św. Franciszka” 35:1993, nr 1, s. 3-6.

Kraziewicz B., Sieracka L., Mamona A, Otto T., *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo, prowincja chełmińska 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 107-121.

Krebs Ł., *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny dziewicy i męczennicy. Prowincja warmińska w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 144-150.

Król S., *Główne elementy duchowości Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Źródła duchowości Europy. Św. Elżbieta – świadectwo miłości miłosiernej*, red. M. Mróz, J. Perszon, K.Ż. Sztylc, Toruń 2008, s. 249-268.

Krupa J., *Młodzież jest wezwaniem*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2002, nr 10, s. 14-15.

Krupa J., *Otwarcie Roku Jubileuszowego i rozpoczęcie nowenny*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2012, nr 19, s. 48-49.

Krupa J., W. Stempniewicz (red.), *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej*, Poznań 2017.

Krzysztoszek Z., Lewinowa S., *Wychowanie przedszkolne w Polsce w okresie dwudziestolecia*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 1964:9, nr 4, s. 86.

Krzysztoszek Z., Lewin S., *Z teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1967.

Krzyżańska E., *Monografia Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2005 [komputeropis].

Krzyżańska E., *Relikwie krwi bł. Jana Pawła II w nowicjacie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2013, nr 20, s. 69-70.

Krzyżańska E., *Spotkanie formatorek w Ziemi Świętej*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 16-19.

Kucharski J., *Dom Polski w Jerozolimie – pożyteczna akcja sióstr elżbietanek*, „ABC", Warszawa 4.09.1938 r.

Kufel R., *Internat biskupi i Małe Seminarium Duchowne we Wschowie (1946-1956)*, Zielona Góra 2012.

Kulesza M., *Kierownictwo duchowe w listach Marceliny Darowskiej*, [w:] *Sacrum w doświadczeniu kobiet. Kulturowe perspektywy polska i światowa*, red. D. Kalinowski, E. Juchniewicz, Słupsk 2019, s. 84-93.

Kuleszyńska D., *Poślubiła Jezusa, bo tak chciał Bóg*, https://gazetalubuska.pl/matka-generalna-zgromadzenia-elzbietanek-pochodzi-z-zar/ar/7779123 (dostęp 16.05.2022).

Kumor B., *Zmiany w organizacji Kościoła katolickiego w Polsce*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, t. II, cz. 2, s. 189-191.

Kupczewska J.M., *Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1945-1989*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2019, t. 5, s. 637-639.

Lec Z., *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1842-1992*, [w:] *Osoba. Kościół. Społeczeństwo*, Wrocław 1992, s. 279-281.

Kuźmak K., *Elżbieta węgierska. Życie i działalność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 913-914.

Ledóchowski W., *Jerozolimskie spotkania*, „Tygodnik Powszechny" 1978, nr 42.

Lewandowski B., *Polskie siostry zakonne w Rzymie (1970-1993)*, Rzym 1993.

Łyszczarz Z., Wątroba J., *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo. Prowincja krakowska w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Mirek, Lublin 2014, t. 17, s. 24-35.

Majka J., *Kościół jako dalszy ciąg miłosierdzia*, [w:] *Ewangelia miłosierdzia*, red. W. Granat, Poznań – Warszawa 1970, s. 213-214.

Małachowski R., *Średnie szkolnictwo katolickie w Polsce i wybranych państwach europejskich (1945-2000)*, Zielona Góra 2005.

Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Czasy nowożytne, t. 3: 1845-1887*, Warszawa 2008.

Marecki J., *Zakony w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytuty i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostolskiego*, Kraków 2000.

Marek Z., *Rozwój teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1967.

Marek Z., *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945-1990*, Kraków 1994.

Masłyk B., *Żeńskie zgromadzenia zakonne w diecezji gorzowskiej w okresie 50 lat jej istnienia*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998, s. 465.

Mertens J., *Geschichte der Kongregation der Schwestern von der heiligen Elisabeth 1842-1992*, t. 1, Reinbek 1998.

Mertens J., *Geschichte der Kongregation der Schwestern von der heiligen Elisabeth 1842-1992*, t. 2, Reinbek 1998.

Mertens J., *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1, Rzym 2021.

Mertens J., *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 2, Rzym 2021.

Michalak K., *Gdy Pan Bóg obdarzył kogoś długim życiem* […]. *Wspomnienia Siostry M. Kleofy Michalak o pracy dla dobra zgromadzenia i Kościoła*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 1998, nr 2, s. 15-16.

Micewski A., *Kardynał Wyszyński. Prymas i Mąż Stanu*, Paryż 1982.

Mirek A., *Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej w latach 1891-1962*, Sandomierz 2002.

Mirek A., *Siostry zakonne w obozach pracy w PRL w latach 1954-1956*, Lublin 2009.

Mirek A., *Przystosowanie i opór żeńskich zgromadzeń zakonnych wobec władz komunistycznych w Polsce. Zarys problemu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2012, t. 15, s. 227-228.

Mirek A., *Trudne lata wielkie dni. Zakony żeńskie w PRL*, Lublin – Ząbki 2015.

Mirek A., *Organizacja żeńskiego życia zakonnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1951*, [w:] *Organizowanie polskich struktur Kościoła katolickiego na ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1945-1951*, red. K. Jaworska, Wrocław 2019, s. 152-153.

Mistecka M.L., Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego w czasie powstania warszawskiego, Lublin 1980.

Mistecka M.L., *Zakony żeńskie w życiu religijnym okupowanej Polsce*, [w:] *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s. 796-800.

Mistecka M.L., *Zmartwychwstanki w okupowanej Polsce 1939-1945*, Warszawa 1983.

Nadolska A., *Powojenne i najnowsze dzieje sióstr boromeuszek w Trzebnicy*, [w:] *Spadkobierczynie św. Jadwigi. 150-lecie Sióstr Boromeuszek w Trzebnicy. Materiały z Sympozjum 5 listopada 2011 r. w Klasztorze Sióstr Boromeuszek w Trzebnicy*, [brak redaktora], Kraków, [brak roku wydania], s. 76-78.

Nawrotkiewicz E., *Przedszkole Zielona Góra*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2017, nr 24, s. 70-73.

Nawrotkiewicz E., *Św. Elżbieta w przedszkolu w Zielonej Górze*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 54.

Neumann P.F., *Zakony w 1050-letnich dziejach biskupstwa poznańskiego*, [w:] *Schematyzm Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w Archidiecezji Poznańskiej*, Poznań 2019, s. 23-24.

Nikiel P.M., *Rozwój terytorialny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 173.

Nosal T., *Dom Polski w Jerozolimie*, „W Drodze" 1992, nr 6, s. 101-102.

Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008.

Nowakowska E., *Elżbietanki na ziemi węgierskiej*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2008/2009, nr 16, s. 35-41.

Olech J., *Problemy formacji zakonnej*, [w:] *Czy dzisiaj można formować bez psychologii?*, red. M. Kożuch, J. Poznański, Kraków 2002, s. 39-49.

Olszewski D., *Dziesięć wydarzeń, które wstrząsnęły Kościołem XX wieku*, Poznań 2002.

Pater J., *Zarys dziejów Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 45-83.

Paszkowiak K., *Przedmowa,* [w:] *50 lat elżbietańskiej posługi na Górze Oliwnej*, red. J. Krupa, W. Stempniewicz, Poznań 2017, s. 3.

Pawłowska J., *Pamięci siostry M. Iwony Król*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2014, nr 21, s. 43-46.

[Pawłowska J.], *Konferencja o Siostrze M. Iwonie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2017, nr 24, s. 59.

Pelińska E., *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w parafii Bojanowo w latach 1935-2002*, Bojanowo 2005.

Pernach J., *Zgromadzenie Sióstr Pocieszycielek Najświętszego Serca Jezusowego w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 277-284.

Pisarska A., *Powstanie i rozwój Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego na tle ascetyczno-mistycznego systemu życia wewnętrznego i jego odbicia w Regule Zgromadzenia*, Rzym 1960.

Pieniężna H., *Zgromadzenie Sióstr Wynagrodzicielek Najświętszego Oblicza w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 320.

Pleskaczyński A., *Wartheland. Dzieje zbrodni*, Poznań – Warszawa 2021.

Pluszczok F., *Seminarium odnowy duchowej dla sióstr elżbietanek*, „Kronika Rzymska" 12:1994, nr 100, s. 25-27.

Pluta W., *Kościół na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Kościół na Ziemiach Zachodnich. Ćwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wrocław 1971, s. 26.

Podolska E, *Udział Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w lecznictwie zamkniętym (prowincja wrocławska)*, [w:] *Zakony żeńskie na Śląsku w XIX i XX wieku*, red. W. Musialik, Opole 2006, s. 155-178.

Podstawska K., *Żółci, biali i czarni, wielcy i mali moimi się stali*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2000, nr 5, s. 4-5.

Podstawska K., *Czyniące miłosierdzie. Historia Prowincji Poznańskiej Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1913-1946*, Poznań 2013.

Podstawska, *Świętowanie 25-lecia posługi sióstr elżbietanek w Brazylii*, [w:] https://polonicus.com.br/site/biblioteca_interna.php?lang=pl&cod=136 (dostęp 14.04.2022).

Praska M, *Oddano dziecko do Okna Życia w Ostrowie Wlkp.*, [w:] https://pleszew.naszemiasto.pl/oddano-dziecko-do-okna-zycia-w-ostrowie-wielkopolskim/ar/c1-8601701 (dostęp 7.05.2022).

Przybylski B., *Posłannictwo zakonów w Kościele*, „Ateneum Kapłańskie" 1961:53, t. 62, z. 312, s. 10-15.

Przybył Z., *Spotkanie referentek powołaniowych w Puszczykowie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2013, nr 20, s. 71-73.

Puścikowska A., *Nowo narodzone*, „Gość Niedzielny" 2018, nr 48, s. 50-51.

Raina P., *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1 (1945-1959), Poznań 1994.

Raina P., *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 2 (1960-1974), Poznań 1995.

Raina P., *Losy sióstr zakonnych w PRL. Wysiedlenie. Obozy. Uwolnienie 1954-1956*, Warszawa 2004.

Rak M., *Zgromadzenie Sióstr Jezusa Miłosiernego*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998, s. 475-476.

Reginek T., *Ku wolności*, Detroit 1950.

Rusztyn Z., *Zgromadzenie Córek Bożej Miłości w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 221.

S. Emmanuele, P. Asso, *Bogactwo ubóstwa*, tłum. J. Grysa, Poznań 2001.

S. Leopolda, *Jadłodalnia*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2014, nr 21, s. 84-87.

Rumiński S., *U polskich elżbietanek w Jerozolimie*, „Przewodnik Katolicki" 1976, nr 16, s. 11.

Schaefer A., *Gierszewicz Maria, elżbietanka, imię zakonne Innocenta*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1989, t. 5, kol. 1066.

Schaefer A., *Merkert Maria*, [w:] *Siostry zakonne w Polsce*, red. K. Dębowska [i in.], Niepokalanów 1994, t. 1, s. 186-189.

Schaefer A., *Merkert Matylda*, [w:] *Siostry zakonne w Polsce*, red. K. Dębowska [i in.], Niepokalanów 1994, t. 1, s. 189-191.

Schaefer A., *Werner Franciszka*, [w:] *Siostry zakonne w Polsce*, red. K. Dębowska [i in.], Niepokalanów 1994, t. 1, s. 1296-298.

Schaefer A., *Wolff Dorota*, [w:] *Siostry zakonne w Polsce*, red. K. Dębowska [i in.], Niepokalanów 1994, t. 1, s. 308-311.

Schaefer A., *Zgromadzenie Sióstr Świętej Elżbiety*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1996, t. 10.

Schmidt A., *Maryja – Jutrzenka III Tysiąclecia. Rekolekcje Milenijne w Poznaniu*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2001, nr 8, s. 10-15.

Schweter J., *Geschichte der Kongregation der grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth. Ein Beitrag zur Geschichte der Katholischen Karitas und Mission in den letzten 100 Jahren,* t. 1, t. 2, Breslau 1937.

Serafin M., *Świetlica dla dzieci „Przystań bł. Marii Luizy Merkert"*, „Biuletyn Informacyjny", Poznań 2014, nr 21, s. 88-89.

Smoła A.G., *Spełnione życie z Matką Anielą rozmawiają s. M. Venerabilis Guzy i ks. Franciszek Koenig*, Wrocław 2006.

Stelmach A., *Historia Zgromadzenia Sióstr Albertynek w latach 1891-1927*, [w:] A. Stelmach, A. Bąk, *Historia Zgromadzenia Sióstr Albertynek 1891-1955*, Zakopane-Kalatówki 2008.

Stellmach B., *Siostry boromeuszki w Trzebnicy (1861-1945)*, [w:] *Spadkobierczynie św. Jadwigi Śląskiej. 150-lecie Sióstr Boromeuszek w Trzebnicy. Materiały z Sympozjum 5 listopada 2011 r. w Klasztorze Sióstr Boromeuszek w Trzebnicy*, [brak redaktora], Kraków, [brak roku wydania], s. 72-74.

Strzelecka H., *Służebnice Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Radzieckiego w latach 1945-1991*, Warszawa 1994.

Strus A., *Sierociniec sióstr elżbietanek w Jerozolimie*, „Tygodnik Powszechny" z 13.07.1975 r., s. 32-34.

Sychowicz K., *Usunięcie nauki religii ze szkół w 1961 r. jako element laicyzacji szkolnictwa (ze szczególnym uwzględnieniem archidiecezji w Białymstoku)*, [w:] *W małej salce* […]. *Katechizacja na Białostocczyźnie w okresie PRL*, red. A. Szot, Białystok 2014, s. 85-87.

Swastek J., *Elżbieta węgierska. Kult*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], Lublin 1985, t. 4, kol. 914-915.

Swastek J., *Kalendarium*, [w:] J. Schweter, *Historia Zgromadzenia Sióstr Świętej Jadwigi*, wydanie polskie, tłum. P. Spałek, weryfikacja R. Rak, [Wrocław 1998].

Szelejewska W., *150 lat posługi sióstr elżbietanek we Wschowie*, „Biuletyn Informacyjny" Poznań 2018, nr 25, s. 36-37.

Szteinke A., *O. Jukundyn Bielak OFM (1834-1900) i jego działalność w Ziemi Świętej*, „Nasza Przeszłość" 1972, t. 38, s. 179-214.

Sztylc K.Ż., *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1946-2006*, Toruń 2010.

Sztylc K.Ż., *Siostry elżbietanki w Polsce po II wojnie światowej i wpływ nowej sytuacji państwowej na życie zgromadzenia*, [w:] *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 107-114.

Sztylc K.Ż., *Prowincje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 21-155.

Szymański A., *Polskie serca. Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w Jerozolimie*, „Ziemia Święta" 1997, nr 3, 35-39.

Szymula M., *Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego*, „Niedziela" 2007, nr 44, s. 48.

Śmierzchalski-Wachocz D., *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945-1989*, t. 1, Zielona Góra 2014.

Śmigiel K., *Kościół katolicki w tzw. Okręgu Warty 1939-1945*, Lublin 1979.

Śmigiel K., *Życie i działalność Kościoła*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, t. 2 (1764-1945), cz. 2 (1918-1945), s. 175-177.

Śniegucki W., *Organizacja służby zdrowia*, Warszawa 1962.

Toczewski A., *Migracje ludności w Polsce Zachodniej i Północnej w latach 1949-1956*, [w:] *Ziemie Zachodnie w okresie stalinowskim*, red. C. Osękowski, Zielona Góra 1999, s. 26.

To wszystko dla sierot, wywiad z s. Rafałą Włodarczak prowadziła K. Tobolska, „Przewodnik Katolicki" 2017, nr 27, s. 4-5.

Trela K., *Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imienia Jezus Pod Opieką Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 54-55.

Truchim S., *Organizacja i ustawodawstwo szkole w Polsce*, Łódź 1948.

Trzeciak M., *O pracy Sióstr w Seminarium*, [w:] *Księga Jubileuszowa Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie 1602-2002*, red. P. Podeszwa, W. Polak, Gniezno 2002.

Tutaj jest ich dom, wywiad z s. Szczepaną Hrehorowicz przeprowadził J. Czyżewski, „Przewodnik Katolicki" 2016, nr 52, s. 18-19.

Urban W., *Formacja zakonna Zgromadzenia św. Elżbiety w latach 1945-1975*, „Nasza Przeszłość" 1981, nr 55, s. 85-147.

Urban W., *Sylwetki biograficzne inicjatorki i założycielek Zgromadzenia Sióstr Elżbietanek*, Wrocław 1983.

Urban W., *Śladami założycielek sióstr elżbietanek*, Wrocław 1983.

Volxem K., *Stan zakonny i śluby*, Wrocław 1955.

Walczak J., *Nowe przedszkole w Puszczykowie*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2001, nr 7, s. 33-34.

Weron E., *Kierownictwo duchowe*, Poznań – Warszawa 1983.

Wiecha S., *Kościół a wychowanie*, Warszawa 1978.

Wielgat D., *Zgromadzenie Sióstr Służebnic Matki Dobrego Pasterza w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 361-362.

Wilczyński L., *Księża społecznicy w Wielkopolsce 1919-1939*, Poznań 2003.

Wilk P., *Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1998, t. 12, s. 311-312.

Wiśniewska M., *Z dziejów Prowincji Poznańskiej*, „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Rzym – Dom Generalny 1977, s. 15.

Woźniak M., *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Cierpiących w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1989, t. 5, s. 124-160.

W[ójcik] S., *100 lat Sióstr Elżbietanek w Poznaniu*, „Przewodnik Katolicki" 1972, nr 16, s. 139-140.

Wójcik S., *Katechizacja w warunkach systemu totalitarnego. Na przykładzie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska w latach 1945-1961*, Wrocław 1995.

Wróbel M., *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1967.

Wróbel M., *Dom Pokoju w Betlejem*, „Niedziela" 2012, nr 52-53, s. 30.

Wytrwał T., *Postulat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wilk, Lublin 2012, t. 16, kol. 79-80.

Zając M., *Działalność apostolska polskich sióstr elżbietanek za granicą,* „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 433-471.

Zając M., *Kryptonim „X-2". Siostry elżbietanki ofiarami przemocy w PRL (1954-1956)*, Wrocław-Poznań 2004.

Zając M., *Stosunek władzy państwowej do Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, [w:] *Zakony żeńskie na Śląsku w XIX i XX wieku*, red. W. Musialik, Opole 2006, s. 135-154.

Zalińska A., *Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej z Mariówki w latach 1939-1947*, [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, red. A. Chruszczewski [i in.], Lublin 1991, t. 6, s. 30-48.

Zamiatała D., *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945-1950*, Lublin 2000.

Zasada S., *Elżbietanki,* „Przewodnik Katolicki" 1993, nr 2, s. 4.

Zawidzki S., *Niosą otuchę, radość i uśmiech,* „Gazeta Kaliska i Ostrowska", z 18.03.1998 r., s. 3-5.

Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego, oprac. zbiorowe (U. Górska i in.), Poznań – Warszawa 1981.

Ziebura F., Śp. Matka Innocenta i jej dzieło, „Katolicki Dziennik Narodowiec" z 20.06.1962 r., s. 6.

Zielińska I., *120 Te Deum laudamus*, „Z Życia Prowincji Poznańskiej. Biuletyn Informacyjny Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety", Poznań 2002, nr 10, s. 31-33.

Zielińska I., *Wpływ wdrożenia normy ISO 9001:2000 na jakość pracy placówki specjalnej na przykładzie Przedszkola Sióstr św. Elżbiety w Zielonej Górze*, Gniezno 2005 [komputeropis].

Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.

Ziemann E., *Nowicjat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wilk, Lublin 2010, t. 14, kol. 52-53.

Zipner T., *Ambulatoryjna pielęgnacja chorych*, „Nasza Przeszłość" 1981, t. 55, s. 311-325.

Zipner T., *Działalność sióstr elżbietanek prowincji polskich*, [w:] *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2018, s. 516.

Żaryn J., *Kościół wobec władzy komunistycznej w Polsce 1945-1953. Opór i przetrwanie*, [w:] *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, red. B. Otwinowska, J. Żaryn, Warszawa 1996, s. 193-199.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.

Żaryn J., *Niezłomni ludzie Kościoła katolickiego w drodze do niepodległości (1945-1989). Próba syntezy*, [w:] *Kościół w okowach. Niezłomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 30.

Żuchowski A., *Charyzmat życia zakonnego*, Poznań – Warszawa 1974.

Żurek J., *Powtórna kasata placówek wychowawczych Kościoła katolickiego w Polsce (1958-1963)*, „Nasza Przeszłość" 2004, t. 102, s. 200-203.

X. D., *Śp. Matka Innocenta Przełożona Domu Polskiego w Jerozolimie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" R. 2: 1949, s. 296-299.

X. W. K., *Siedlisko życia polskiego w Jerozolimie*, „Dziennik Poznański" 1932, nr 106.

Netografia

www.elzbietankipoznan.pl (dostęp 11.12.2021).

https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/kalendarium-2019/ (dostęp 8.02.2022).

https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/prowincje/ (dostęp 5.02.2022).

https://wydawnictwo.umk.pl/pl/products/2253/prowincja-torunska-zgromadzenia-siostr-sw-elzbiety-w-latach-1946-2006 (dostęp 5.02.2022).

https://www.elzbietanki.waw.pl/ (dostęp 5.02.2022).

https://adonai.pl/powolanie/?id=125 (dostęp 5.02.2022).

https://pl.wikipedia.org/wiki/El%C5%BCbietanki (dostęp 5.02.2022).

https://elzbietanki.wroclaw.pl/o-zgromadzeniu/historia-prowincji/ (dostęp 5.02.2022).

https://elzbietanki.nysa.pl/kontakt (dostęp 5.02.2022).

http://elzbietanki-katowice.pl/history/9 (dostęp 4.06.2022).

http://www.elzbietanki.eu/page.php?idd=1 (dostęp 4.06.2022).

https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-nysie-z-wizyta-u-siostr-elzbietanek (dostęp 5.02.2022).

https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/generalat/ (dostęp 5.02.2022).

https://selzbietanki.com/lorem-ipsum/prowincje/katowice/ (dostęp 5.02.2022).

https://elzbietanki.nysa.pl/archiwum/2-aktualnosci/349-zakonczenie-wizytacji-matki-generalnej (dostęp 27.03.2022).

https://pl.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Relief_and_Rehabilitation_Administration (dostęp 1.04.2022).
https://polonicus.com.br/site/biblioteca_interna.php?lang=pl&cod=136 (dostęp 14.04.2022).
https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/kongregacja-instytutow-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszen-zycia-apostolskiego/dekrety-instrukcje-wskazania/1990-02-02-instrukcja-wskazania-dotyczace-formacji-w-instytutach-zakonnych-%C2%ABpotissimum-institutioni%C2%BB-20913/ (dostęp 21.04.2022).
https://przedszkoleotyn.edupage.org/text4/? (dostęp 7.05.2022).
http://www.przedszkole.osw.pl/ (dostęp 7.05.2022).
https://www.radiorodzina.kalisz.pl/przedszkole-siostr-elzbietanek-w-ostrowi/ (dostęp 7.05.2022).
https://pl.wikipedia.org/wiki/Okno_%C5%BCycia (dostęp 7.05.2022).
https://caritas.pl/projekty/okna-zycia/ (dostęp 7.05.2022).
https://konkatedra-ostrowwlkp.pl/2015/12/10/okno-zycia-w-ostrowie/ (dostęp 7.05.2022).
https://pleszew.naszemiasto.pl/oddano-dziecko-do-okna-zycia-w-ostrowie-wielkopolskim/ar/c1-8601701 (dostęp 7.05.2022).
http://www.osrodek.osw.pl/OKNO%C5%BBYCIA/tabid/141/language/pl-PL/Default.aspx (dostęp 7.05.2022).
https://nowa.elzbietanki.pl/okno-zycia/ (dostęp 7.05.2022).
https://m.niedziela.pl/artykul/100904/nd/Chronic-ludzkie-zycie (dostęp 7.05.2022).
http://ekai.pl/wydarzenia/polska/x18880/zielona-gora-juz-jest-okno-zycia/ (dostęp 7.05.2022).
https://nowa.elzbietanki.pl/category/nowosci-przedszkole-specjalne/ (dostęp 9.05.2022); https://nowa.elzbietanki.pl/pracownie-terapeutyczne/ (dostęp 9.05.2022).
https://nowa.elzbietanki.pl/category/nowosci-przedszkole-ogolnodostepne/ (dostęp 9.05.2022).
https://pl.wikipedia.org/wiki/UNIFIL (dostęp 24.05.2022).
https://krdo.pl/dom-opieki/centrum-pomocy-osobom-starszym-elz%CC%87bietanki/ (dostęp 6.06.2022); https://www.domyseniora.pl/leszno_6,panstwowe_domy_opieki,158248.html (dostęp 6.06.2022).
https://archidiecezja.pl/ks-edward-van-blericq/ (dostęp 10.06.2022).
https://www.domnadzieipoznan.pl/misja (dostęp 10.06.2022).
https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%E2%80%9EDom+Zas%C5%82u%C5%BConego+Kap%C5%82ana%E2%80%9D+gniezno (dostęp 11.06.2022).
https://pl.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Relief_and_Rehabilitation_Administration (dostęp 11.06.2022).
https://www.infolotnicze.pl/2018/10/10/walka-kosciola-z-wladza-ludowa-o-caritas-w-1950-roku-w-swietle-dokumentow/ (dostęp 12.06.2022).

PRYMAS POLSKI

Odpis
dla Prowincji Poznańskiej

N. 2001/W.

D E K R E T .

Na mocy reskryptu św.Kongregacji zakonników z dnia 30 grudnia 1946 r. nr.9829/46 zarządzam co do rozgraniczenia Prowincyj Zgromadzenia SS.św.Elżbiety na ziemiach polskich, co następuje:

1) Dotychczasowa Prowincja Centralna z siedzibą we Wrocławiu będzie się odtąd nazywała Prowincją Śląska Dolnego i będzie obejmowała domy istniejące na obszarze dzisiejszej Administracji Apostolskiej Śląska Dolnego. Domy znajdujące się na zachód od obecnej granicy polsko-niemieckiej przestają przynależeć do Prowincji Śląska Dolnego a ich przynależność zostanie uregulowana później.

2) Prowincja Nyska obejmować będzie domy znajdujące się na obszarze Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego, z wyjątkiem domów na wschód od Odry, które zostają przydzielone do Prowincji Katowickiej. Siedzibą Przełożonej Prowincjonalnej jest Nysa.

3) Przywraca się Prowincję Katowicką, która obejmować będzie wszystkie domy na obszarze Diecezji Katowickiej oraz domy na terytorium Administracji Apostolskiej Opolskiej, o ile znajdują się na wschód od Odry. Siedzibą Prowincji są Katowice.

4) Prowincja Poznańska obejmuje domy istniejące w Województwie Poznańskim, czyli także domy w Zielonej Górze i Wschowie.

5) Ustanawia się Prowincję Warszawską, obejmującą domy Polski środkowej. Siedzibą jest Warszawa.

6) Prowincja nazywana dotychczas Prowincją Prus Wschodnich i Pomorza nazywać się będzie odtąd Prowincją Pomorską i będzie obejmować domy, które dotąd do niej należały, o ile znajdują się na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej.

Zarządzam również na mocy tego reskryptu św.Kongregacji Zakonników, że w Prowincjach Katowickiej, Warszawskiej i Pomorskiej mogą zaraz być erygowane postulaty i nowicjaty za uprzednią zgodą Ordynariuszów danych Diecezji.

WARSZAWA, dnia 24 kwietnia 1947 r.

AUGUST. S.R.E. CARD. HLOND - ARCHIEP. GNESNENSIS ET VARSAVIENSIS - PRIMAS POLONIAE

+ August Kard. Hlond

Ks. Kr. A. Baraniak

61-878 Poznań,
ul. Łąkowa 1

2 września 19 96

L.dz. 716/96

Z nowym rokiem szkolnym ustanawiam skład Komisji Powołaniowej, która zasięgiem pracy będzie obejmowała całą naszą Prowincję Poznańską.

W skład Komisji Powołaniowej wchodzą:

1. S.M.Radosława SOBECKA - przewodnicząca
2. S.M.Józefa KRUPA - zastępczyni przewodniczącej
3. S.M.Teresa DORSZ - mistrzyni
4. S.M.Michaela SZAŁKOWSKA
5. S.M.Szczepana HREHOROWICZ
6. S.M.Konstancja PELIŃSKA

Do zadań Komisji Powołaniowej należeć będzie: organizowanie dni skupienia dla dzieci i młodzieży żeńskiej oraz rekolekcji i w miarę możliwości"wakacji z Bogiem" dla dzieci z ubogich i wielodzietnych rodzin,i inne formy kontaktu z młodzieżą.

Na trud nowych zadań życzę błogosławieństwa Bożego i światła Ducha Świętego oraz opieki Matki Najświętszej.

Oddana w Chrystusie Panu

s.M. Seweryna Galińska
przełożona prowincji

Kkłż Poligraf. KŚW. P-ń. Zam. 3/89, B-2, 500.

Poznań , dnia 5.03.03r.

Najprzewielebniejsza i Ukochana
Matko Generalna

Pragniemy serdecznie podziękować za zorganizowanie i możliwość spotkania Sióstr z poszczególnych Komisji Powołaniowych w Rzymie . Sprawa troski o powołania leży nam także na sercu , dlatego przepraszając za opóźnienie odpowiadamy na oczekiwania Najprzewielebniejszej Matki i przedstawiamy nasze propozycje :

- wydanie wspólnego biuletynu o tematyce powołaniowej (programy i propozycje na dni skupienia i rekolekcje – może jako dodatek do biuletynu wydawanego w Rzymie).
- przygotowanie wspólnego dla wszystkich prowincji konspektu – na tydzień rozeznania dla dziewcząt pragnących wstąpić do naszego Zgromadzenia . Konspekt ten obejmowałby formy oraz plan zajęć : modlitwa i praca z siostrami , formacja duchowa w kierunku charyzmatu Zgromadzenia – pytania do pracy z tekstem , dające możliwość bliższego poznania kandydatki .
- nagranie filmu o św. Elżbiecie – co ta Święta może nam powiedzieć w XXI wieku ? (film także o charakterze powołaniowym) .

Powierzając Duchowi Świętemu wszelkie działania i modlitwy podejmowane przez Najprzewielebniejszą i Ukochaną Matkę zapewniamy o naszej pamięci i dyspozycyjności w tak ważnym dziele jakim jest nasza wspólna troska o powołania .

Całujemy ręce
Najprzewielebniejszej Matki Generalnej
i prosimy o Jej Matczyne błogosławieństwo

Siostry z Komisji Powołaniowej
Prowincji Poznańskiej

s. M. Teresa Dorsz

Wysłane faxem 8.03.2003r.

Poznań, 29.10.2018 r.

Wizytacja
Prowincji Poznańskiej

Drogie Siostry

W 2019 roku, przypada wizytacja, którą zgodnie z art. 286 naszych Konstytucji przeprowadzę we Wspólnotach naszej prowincji. W związku z tym przesyłam w załączeniu plan wizytacji, aby Siostry odpowiednio wcześniej mogły się z nim zapoznać i uwzględnić konieczność obecności w czasie wizytacji.

Módlmy się gorliwie, aby spotkania wizytacyjne były dla każdej Siostry czasem szczerej, serdecznej i życzliwej rozmowy.

Bardzo proszę, żeby po otrzymaniu tego listu, w każdej Wspólnocie została podjęta codzienna, wspólnotowa modlitwa (do wyboru, np. z Venite…) w intencji wizytacji.

Łączę się z każdą Kochaną Siostrą i życzę szczególnej opieki Bożej oraz orędownictwa Matki Najświętszej i Patronów Zgromadzenia.

Z serdecznymi pozdrowieniami i z modlitwą

s. M. Konwikt
przełożona prowincji

PLAN WIZYTACJI PROWINCJI POZNAŃSKIEJ 2019 r.

	PLACÓWKA	TERMIN
1	JEROZOLIMA - NDP	15 – 16 styczeń
2	JEROZOLIMA - SDP	17 – 18 styczeń
3	JEROZOLIMA - Góra Oliwna	19 – 20 styczeń
4	BETLEJEM	21 – 22 styczeń
5	OSTRÓW WLKP.	18–19–20 luty
6	KROTOSZYN	20 – 21 luty
7	JAROCIN	21 – 22 luty
8	KOŹMIN	22 – 23 luty
9	ŚREM	25 – 26 luty
10	STĘSZEW	26 – 27 luty
11	PUSZCZYKOWO	28 luty – 1–2 marzec
12	SIERAKÓW	5 – 6 marzec
13	MIĘDZYCHÓD	6 – 7 marzec
14	ZIELONA GÓRA	11–12–13 marzec
15	OTYŃ	13 – 14 marzec
16	RAWICZ	14 – 16 marzec
17	LESZNO	20–21–22–23 marzec
18	WSCHOWA	24 – 25 marzec
19	POZNAŃ - Jeżyce	27 – 28 marzec
20	GNIEZNO ul. Dalkoska	1 – 2 kwiecień
21	GNIEZNO ul. Chociszewskiego	2–3–4 kwiecień
22	POZNAŃ - Rezyd. Ks. Arcybiskupa	13 – 14 kwiecień
23	POZNAŃ - Rezyd. Ks. Bpa Balcerka	14 – 15 kwiecień
24	ŁOPIENNO	24–25–26 kwiecień
25	KARWIA	29 – 30 kwiecień
26	POZNAŃ – Dom Formacyjny, Dom Prowincjalny	6–7–8–9 maj

Abp Stanisław Gądecki

Odwagi! Nie bójcie się! XXIII Niedziela zwykła „B". 150 lat obecności elżbietanek w Poznaniu (Poznań, Kościół Bożego Ciała – 5.09.2021).

W dzisiejszą niedzielę Opatrzność pozwala nam przeżywać jubileusz 150-lecia obecności elżbietanek w Poznaniu. Pozwala wyrazić naszą wdzięczność Panu Bogu za wszelkie dobro otrzymane w tym czasie przez mieszkańców Poznania dzięki pracy sióstr, a jednocześnie prosić o dalsze Boże błogosławieństwo i opiekę dla sióstr.

W takim momencie zechciejmy rozważyć wspólnie trzy sprawy: najpierw Izajaszową zapowiedź uzdrowienia tego, co chore, następnie faktyczne uzdrowienie przez Pana Jezusa człowieka głuchoniemego, na koniec uzdrowieńczą rolę poznańskich elżbietanek.

1. ZAPOWIEDŹ ZBAWIENIA (Iz 35,4-7a)

Pierwsza sprawa to Izajaszowa zapowiedź zbawienia. Przeżywając niełatwe próby, doświadczenia i upadając przez swój własny grzech, Izraelici – pod koniec wygnania babilońskiego – otrzymują z ust proroka Izajasza obietnicę Bożej pomocy. Bóg – chcąc napełnić ich serca odwagą i nadzieją – przez proroka woła do reszty ludu na wygnaniu: „Nie bójcie się!". Mimo cierpienia Pan Bóg jest blisko i objawi swoją moc. On przyjdzie jako Zbawiciel, jako ten, który ocala.

„Powiedzcie małodusznym: 'Odwagi! Nie bójcie się! Oto wasz Bóg, oto pomsta; przychodzi Boża odpłata; On sam przychodzi, by was zbawić'. Wtedy przejrzą oczy niewidomych i uszy głuchych się otworzą. Wtedy chromy wyskoczy jak jeleń i język niemych wesoło wykrzyknie" (Iz 35,4-7a). Ten tekst zapowiada zgromadzenie ludu Bożego w Jerozolimie, na Syjonie u kresu czasów. Będzie to czas zbawienia, jakim obdarzy Bóg, Obrońca Syjonu. Ten tekst opisuje obrazowo szczęście ludzi wyzwolonych z niewoli. W tym czasie wytrysną źródła wody na pustyni, czyli skończy się czas zatwardziałości serc. To, co człowiek utracił w raju – czyli szczęśliwe życie z Bogiem – stanie się ponownie jego udziałem. Odmieniona zostanie też sama ziemia. Prorok Izajasz wierzył, że zbawienie będzie miało więc nie tylko materialny, ale przede wszystkim duchowy wymiar.

Naprawa świata rozpocznie się od uzdrowienia tego, co chore i słabe w każdym człowieku. Bóg nawiedzi każdego w jego osobistym cierpieniu i uzdrowi jego duchowe choroby. To zwycięstwo nad ludzką nędzą i cierpieniem będzie dziełem tak trudnym, że prorok porównuje je z obrazem pustyni, która nagle obfituje w wodę, ale dla Boga nie ma nic niemożliwego! (por. S. *Jolanta Judyta Pudełko*).

2. UZDROWIENIE GŁUCHONIEMEGO (Mk 7,31-37)

Druga sprawa to realizacja tego, co zostało powiedziane przez Izajasza w czasach Pana Jezusa, czyli uzdrowienie człowieka głuchoniemego.

a. Była to zapowiedź przemiany, jakiej dokona Chrystus w człowieku i w całym stworzeniu. Dzisiejsza Ewangelia daje jeden z przykładów wypełnienia się prorockich obietnic. Jest nim uzdrowienie głuchoniemego, będące wypełnieniem się dawnych tekstów prorockich (por. Iz 29,18-19; 35,5-6; 61,1).

Człowiek głuchy i niemy nie jest w stanie wyrazić swojej wiary ani przedstawić swojej prośby o uzdrowienie. On nie słyszy słowa Bożego, ani nie może używać języka, aby głosić to słowo innym. Koniecznie potrzebne było pojawienie się w tej scenie innych ludzi, którzy zastąpią brak wiary głuchoniemego; potrzebni byli ci, którzy „przyprowadzili głuchoniemego do Jezusa i prosili Go, żeby położył na niego rękę". Jest to często używany przez Ewangelistę Marka obraz wierzących członków wspólnoty (por. 2,3; 8,22), którzy wstawiają się za braćmi (por. Dz 8,24; Jk 5,16).

Jezus prowadzi chorego na bok, aby uczynić ten gest dla konkretnego człowieka, dla indywidualnej osoby, aby nawiązać z nim więź, nie traktować go jak jednego z wielu, ale jako kogoś specjalnego. Przed dokonaniem uzdrowienia kieruje swój wzrok w niebo (Mk 6,41), wskazując na boskie pochodzenie Jego mocy. On podkreśla, że w tym momencie działa w łączności ze swoim Ojcem i realizuje Jego zbawcze dzieło. W osobie Jezusa Bóg „sam przychodzi, aby was zbawić".

„Spojrzał zaś w niebo, aby nauczyć, że tam należy szukać mowy dla niemych, tam słuchu dla głuchych, tam uzdrowienia wszystkich chorób. Westchnął zaś nie dlatego, że musiał z jękiem o cokolwiek prosić Ojca, skoro On sam wszystko wraz z Ojcem daje tym, którzy Go proszą, ale dlatego, żeby dać nam przykład wzdychania, gdy wołamy o opiekę największej łaskawości czy to w naszej sprawie, czy w sprawie błędów naszych bliskich" – mówi Będą, komentując zachowanie Jezusa.

A potem „włożył palce w jego uszy i śliną dotknął mu języka" (Mk 7,33). Posłużył się czytelnymi dla człowieka głuchoniemego gestami; *wkłada palce w uszy, dotyka języka.*

A potem „przykazał im, żeby nikomu nie mówili. Lecz im bardziej przykazywał, tym gorliwiej to rozgłaszali". Ten zakaz rozgłaszania cudów ma ochronić prawdziwą tożsamość Jezusa. Właściwe zrozumienie tego, kim jest Jezus, nadejdzie dopiero z chwilą ukrzyżowania i zmartwychwstania. Ten problem sekretu mesjańskiego jest charakterystyczny dla Ewangelii Markowej.

Dzięki temu cudownemu wydarzeniu Pan Jezus odnosił się nie tylko do tego jednostkowego wydarzenia, ale zapowiadał: „że w krótkim czasie poganie, którzy byli pozbawieni prawdy objawionej usłyszą i zrozumieją wspaniałą naukę Bożą. Poganami możesz więc słusznie określić tych głuchych, którzy nie słyszą rzeczy niebieskich, prawdziwych i godnych naśladowania. Dalej, Pan rozwiązywał języki niemym, aby mogli normalnie mówić. Moc godna podziwu już w samym momencie działania, ale w tej mocy było ukryte również inne znaczenie, a mianowicie że ci, którzy wcześniej w ogóle nie znali rzeczy niebieskich, poznawszy naukę mądrości w krótkim czasie mieli roztrząsać o Bogu i prawdzie" (Laktancjusz, *Nauki Boże* 4,26).

b. Prozaiczne czynność Jezusa przedstawiona jest jako działania sakramentalne. Nie idzie bowiem – tak jak w przypadku wielu innych cudów – o zwykłą ułomność cielesną, ale o rzeczywistość duchową. Prorocy powtarzali często, że „*Izrael jest głuchy na słowo Boże*". W końcu jednak pojawia się Chrystus który: *„Głuchym słuch przywraca i niemym mowę…"* – wypełniają się obietnice mesjańskie.

Przytoczenie aramejskiego słowa *effatha* nawiązuje do praktyki celebrowania znaków chrzcielnych w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich. Ten sposób celebracji jest zresztą zachowany do

dziś w *Obrzędach chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych.* Jezus dokonuje gestów, którym towarzyszy słowo.

Uzdrowienie głuchoniemego jest uważane za symbol chrztu, w tym bowiem sakramencie kapłan powtarza gest Jezusa – czyli dotknięcie uszu i ust – i modli się: „Pan Jezus, który przywrócił słuch głuchym, a mowę niemym, niech ci udzieli łaski, abyś szybko mógł słuchać Jego słowa i wyznawać swoją wiarę". Uwalniając człowieka od grzechu, chrzest otwiera jego słuch i pozwala mu słuchać Słowo Bożego, a jego językowi wyznawać i chwalić Boga. Jeśli nawet głuchota i niemota fizyczna i tyle innych chorób nie przestają dręczyć ludzi, to przecież – chrześcijanin odrodzony w Chrystusie – otwiera się w sensie duchowym i może – choćby czytając – poznać Boga i pójść za Nim.

3. LECZNICZA ROLA POZNAŃSKICH ELŻBIETANEK

a. W XIX wieku powstało ponad 200 rodzin zakonnych. Powodem tak prężnego rozwoju nowych zgromadzeń zakonnych stał się proces szybkiego uprzemysłowienia Śląska. W tym okresie miała miejsce ucieczka ludzi ze wsi do nowo powstających ośrodków przemysłowych w miastach w poszukiwaniu lepszych warunków bytowych. Ruina drobnego rzemiosła, niepewność pracy, niska płaca oraz stały wzrost cen na podstawowe artykuły żywnościowe sprawiły, że los ogromnej rzeszy ludzi, zwłaszcza najbiedniejszych, stał się nadzwyczaj trudny. Przeludnienie mieszkań robotniczych, idące za tym choroby, a ponadto klęski żywiołowe, głód i epidemie. Przy niedostatecznej liczbie lekarzy, pielęgniarek i szpitali pociągało to za sobą ogromną śmiertelność, zwłaszcza pośród ludzi biednych.

Chrześcijańską odpowiedzią na zaistniałą sytuację było powstałe w Nysie (27 września 1842 r.) stowarzyszenie na rzecz terenowej pielęgnacji chorych. Z czasem (4 września 1859 r.) stowarzyszenie to przekształciło się w zgromadzenie zakonne. Ten ruch miłosierdzia zapoczątkowała, wrażliwa na ludzką nędzę, Dorota Klara Wolff (do której wkrótce dołączyły Matylda Merkert i jej rodzona siostra Luiza oraz Franciszka Werner). Głównym celem, jaki sobie wytyczyły te dziewczęta, była bezinteresowna pomoc najbardziej potrzebującym – zwłaszcza cierpiącym i chorym – w ich własnych mieszkaniach, bez względu na wiek, stan i wyznanie. Otaczały troską biedne i zaniedbane rodziny, a ponieważ były to najczęściej rodziny wielodzietne, siostry otaczały swoją opiekę również dzieci, które były zagrożone brakiem odpowiednich warunków życiowych. Z czasem – oprócz pielęgnacji ambulatoryjnej – siostry podjęły się także obowiązków sanitariuszek w lazaretach wojskowych. Konieczność rozwinięcia działalności opiekuńczej nad dziećmi stała się jeszcze bardziej konieczna w odniesieniu do sierot. Stąd właśnie – już w samym początku istnienia zgromadzenia – obok pierwotnego celu, jakim była terenowa pielęgnacja chorych – pojawiła się także opieka nad dziećmi. Pan Bóg stworzył pole działania dla elżbietanek. „Posłuchajcie, bracia moi umiłowani! Czy Bóg nie wybrał ubogich tego świata na bogatych w wierze oraz na dziedziców królestwa przyobiecanego tym, którzy Go miłują?" (Jk 2,5).

W miarę liczebnego wzrostu zgromadzenie elżbietanek rozszerzało zakres swojej działalności. Oprócz ambulatoryjnej pielęgnacji chorych siostry otaczały opieką biedne i zaniedbane rodziny, a ponieważ były to najczęściej rodziny wielodzietne, roztaczały także opiekę nad dziećmi, które

były najbardziej zagrożone skutkami braku odpowiednich warunków do życia. Konieczność rozwinięcia działalności opiekuńczej nad dziećmi stawała się jeszcze bardziej paląca w odniesieniu do dzieci osieroconych w wyniku licznych wówczas wojen i epidemii, stąd też zgromadzenie podjęło się także opieki nad dzieckiem.

b. Dnia 15 lipca 1871 r. przełożona generalna Matka Maria Merkert – na prośbę ks. dziekana Kesslera, popartą przez ówczesnego ks. arcybiskupa Ledóchowskiego – przysłała trzy elżbietanki do Poznania. I tak rozpoczęła się służba samarytańska wobec ubogich, cierpiących i dzieci w Poznaniu. Elżbietanki początkowo zamieszkały u sióstr urszulanek na ul. Młyńskiej, a po kilku miesiącach w małym domku przy ul. Za Bramką. W 1875 r. przeprowadziły się do opustoszałego klasztoru Sióstr Karmelitanek przy ul. Wieżowej.

W listopadzie 1883 r. zakupiły plac pod budowę domu przy ul. Łąkowej, a w listopadzie 1884 r. rozpoczęło budowę. Dnia 29 sierpnia 1885 r. siostry wprowadziły się do ukończonego domu przy ul. Łąkowej.

W 1908 zaś r. rozpoczęła się budowa szpitala. W 1909 r. poświęcono i oddano do użytku pierwszą część budynku szpitalnego. A w 1910 r. – gdy chorych stale przybywało –dobudowano skrzydło szpitala. Prace te ukończono w 1913 r. W 1920 r. zorganizowano szkołę pielęgniarską dla sióstr na terenie szpitala.

Oprócz pracy w szpitalu siostry prowadziły na terenie Poznania pięć przedszkoli i pracowały w „Ochronkach magistrackich" – w dzielnicach zamieszkałych przez bezrobotnych – tam też starały się o dożywienie dzieci i o odzież dla nich. Otaczały opieką ubogich i opuszczonych chorych w ich domach.

Od 1939 r. rozpoczął się okres okupacji niemieckiej. Siostry – początkowo internowane w domu – potem zostały wywiezione w kilku transportach do obozu w Bojanowie, inne zostały rozproszone, a mała grupka pozostawiona do prac w okupowanym szpitalu.

23 lutego 1945 r. dom i szpital zajęło wojsko radzieckie. W tym czasie – na terenach zajętych przez wojska radzieckie – kilkanaście sióstr zginęło śmiercią męczeńską w obronie czystości.

19 listopada 1945 r. – po wyjeździe Rosjan – nastąpił powrót sióstr i porządkowanie zdewastowanych pomieszczeń i urządzeń szpitala. Od 10 stycznia 1946 r. rozpoczęło się przyjmowanie chorych. Zorganizowano oddziały: chirurgiczny, wewnętrzny, laryngologiczny, ginekologiczny, oczny i dziecięcy (razem 220 łóżek). Urządzono też polikliniki chirurgiczną i laryngologiczną.

Dnia 3 października 1949 roku – gdy siostry doprowadziły szpital do rozkwitu – Zarząd Miejski przejął szpital w bezpłatne użytkowanie. Zatrudnione w nim siostry (54) zaczęto stopniowo zwalniać z pracy. Potem, 18 października 1950 r., szpital został przejęty przez Urząd Bezpieczeństwa (UB). W 1962 r. wszystkie siostry zwolniono z pracy.

W 1954 roku ponad 370 sióstr św. Elżbiety zamknięto w przymusowych obozach pracy w Gostyniu, Kobylinie i Dębowej Łęce.

W latach 1961-1962 r. usunięto wszystkie siostry pracujące jeszcze w instytucjach. Zwolnione z pracy siostry z konieczności przyjęły inne zajęcia. Od 1968 r. siostry rozpoczęły pracę w Państwowym Zakładzie dla Przewlekle Chorych przy ul. Grobla 26.

Z dniem 7 stycznia 1977 r. szpital został przejęty przez Akademię Medyczną. Obecnie jednym z najważniejszych zadań, przed którymi stoi prowincja, jest zagospodarowanie odzyskanego – w stanie ruiny – po 60 latach szpitala.

Dziś przyczyną wielkiej radości osób ubogich i bezdomnych jest prowadzona przez siostry Jadłodajnia im. Świętej Elżbiety. Aktualnie wydaje ona posiłki dla 250-320 osób dziennie. Służy ubogim i osobom w kryzysie bezdomności, wydaje odzież, prowadzi gabinet, w którym udzielana jest pomoc przedmedyczna, a we współpracy z Fundacją *Tota Tua* prowadzi konsultacje dla osób w kryzysie bezdomności i nałogów.

W ten prosty sposób – dzięki samarytańskiej posłudze sióstr elżbietanek – dokonuje się to, co zostało zilustrowane w dzisiejszej Ewangelii, dokonuje się cudowne uzdrowienie „głuchoniemych":

„Droga dla uszu zagrodzona i dla dźwięków niedostępna
Czyści się na głos Chrystusa z wszelkiej przeszkody niedrożności;
Staje dla słowa otworem, na szepty nawet wrażliwa.
Wszelka niemoc ustępuje, wszelka znika niemożność,
Język mówi, choć od dawna krępowała go niemota"

(Prudencjusz, *Hymn* 9,64-69).

ZAKOŃCZENIE

Jubileusz 150-lecia przybycia elżbietanek do Poznania to nie tylko okazja do wspominania historii i podsumowań, ale także do dziękczynienia i zastanawiania się, jak podejmować – zgodnie z elżbietańskim charyzmatem – kolejne wyzwania w nowej rzeczywistości z myślą o następnych pokoleniach sióstr. Wszyscy życzymy Siostrom Prowincji Poznańskiej, aby za przykładem założycielek i swoich poprzedniczek rozwijały nadal dzieła miłosierdzia, które zostały im przekazane w dziedzictwie. Aby te dzieła zawierzyły św. Józefowi, który – jak pokazuje doświadczenie – nie zawodzi. Amen.

Słowo podziękowania siostry prowincjalnej M. Kamili Paszkowiak w 150. rocznicę przybycia sióstr elżbietanek do Poznania.
Kościół parafialny pw. Bożego Ciała w Poznaniu – 5 września 2021 r.

Ekscelencjo, nasz metropolito poznański, drodzy kapłani, osoby konsekrowane i wszyscy tu zgromadzeni przy Ołtarzu Pańskim

Inspiracją do naszego dzisiejszego spotkania było i jest przede wszystkim nieprzemijające pragnienie Jezusa, aby wszystkim dobrze czynić. Dlatego tu, w kościele Bożego Ciała, przed tym ołtarzem, w miejscu, w którym pierwsze siostry elżbietanki szukały umocnienia i Bożego błogosławieństwa, wypowiadam słowa wdzięczności Panu Bogu i ludziom za 150 lat posługi sióstr elżbietanek w Poznaniu. Pragniemy dobrze czynić ludziom, którzy tutaj są i po nas będą przychodzić. Dziś to „dobrze czynić" wyraża się w naszym dziękczynieniu.

Najpierw dziękujemy Jezusowi za Ewangelię, Dobrą Nowinę, która stała się inspiracją dla pierwszych sióstr do odkrycia Miłości, która przed prawie 180 laty w Nysie zachwyciła ich serca tak, że zapłonęły taką tęsknotą za Bogiem, że poświęciły swoje życie cierpiącym i potrzebującym pomocy. *Wszystko*, *co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych*, *Mnieście uczynili* – to są słowa, które realizują elżbietanki w posłudze tutaj, w Poznaniu.

Pierwsze siostry elżbietanki zostały posłane do Poznania przez błogosławioną Marię Luizę Merkert 15 lipca 1872 roku i już od początku niosły pomoc potrzebującym i chorym. Dziękujemy dzisiaj za tę błogosławioną myśl naszej Matce Marii Luizie.

Pragniemy dziś „dobrze uczynić", dziękując Bogu za Kościół katolicki i Jego pasterzy, szczególnie Jego Ekscelencji księdzu arcybiskupowi Stanisławowi Gądeckiemu, Pasterzowi Poznańskiemu, który zna elżbietański charyzmat od lat dziecięcych. Dziękujemy za pasterską otwartość i życzliwość, przewodniczenie dzisiejszej Eucharystii i umacniające słowa homilii.

Dziękujemy za kapłanów, spowiedników, formatorów, osoby konsekrowane, którzy na przestrzeni tych lat towarzyszyli i towarzyszą nam bogactwem modlitwy, wiedzy i duchowości.

Pragniemy „dobrze uczynić", czyli włączyć w to nasze dziękczynienie wielką rzeszę dobrodziejów, wolontariuszy – dzieci, młodzież i dorosłych, którzy tak jak my chcą służyć Jezusowi na ulicy, przy łóżkach chorych, wszędzie tam, gdzie jest ludzka bieda materialna i duchowa.

Mury naszego klasztoru przy ul. Łąkowej i tego sanktuarium są świadkami życia, a nierzadko świętości wielu sióstr, które przez ostatnie 150 lat historii Kościoła i Polski przetrwały tak wiele: wojny, obozy koncentracyjne, zmiany ustrojowe, walkę z Kościołem i Bogiem. Ich wielka wiara, nadzieja i miłość pozwoliły ocalić elżbietański charyzmat i powołanie, pozwoliły ocalić Dobrą Nowinę Miłości Boga do człowieka.

Dziękujemy Panu Bogu za nie, ale dziękuję także tym siostrom, które obecnie posługują w Poznaniu, i tak jak swoje poprzedniczki z wiarą każdego dnia wsłuchują się w słowa Mistrza: *Wytrwajcie w Miłości mojej.*

Jubileusz to nie tylko powrót do przeszłości, ale pokorna otwartość na nowość tu i teraz w Duchu Świętym, który poprowadzi nas ku przyszłości w sposób po ludzku nieprzewidywalny.
Chcemy dalej „dobrze czynić", dlatego z okazji 150. rocznicy przybycia sióstr elżbietanek do Poznania pragniemy w najbliższych miesiącach otworzyć w Poznaniu przy ul. Pokrzywno 2 Dom Nadziei im. św. Józefa dla Osób Bezdomnych, który będzie miejscem zapalania na nowo w ich sercach iskry nadziei na nowe życie.
Jubileuszowa refleksja każe nam prosić Boga o miłosierdzie i wybaczenie nam grzechów, słabości przeszłych i obecnych.
Zdajemy sobie sprawę, że na przestrzeni tak długiego czasu nie zawsze byłyśmy świadkami wiary i miłości, dlatego jeśli nie okazałyśmy dobroci Boga, prosimy o wybaczenie.
W imieniu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety – Prowincja Poznańska proszę o modlitwę, abyśmy do końca wypełniły wolę Bożą w Poznaniu i były znakiem wartości ewangelicznych oraz przekazicielkami Chrystusowego pokoju.
Dziękuję panu organiście Katedry Poznańskiej Jackowi Pupce i towarzyszącym muzykom za uświetnienie dzisiejszej uroczystości.

ORĘDZIE DO ZAKONNIC

Każda zakonnica powinna świadczyć o wielkości Boga i poświęcić każdego dnia wystarczającą ilość czasu dla Niego, aby mówić Mu o swojej miłości, a przede wszystkim dla Jego miłości opuścić wszystko.

Jan Paweł II

42

© PRINTED IN ITALY

150 lat
w Poznaniu
ŚW. ELŻBIETY

150